AZ ORSZÁGOS SZÉKELY SZÖVETSÉG ÉS A SZÉKELY NEMZETI ALAP

IRTA:
GÁLFFY IGNÁC

NYOMATOTT KLEIN ÉS LUDVIG
NYOMDÁJÁBAN MISKOLCZ 1913.

Az Országos Székely Szövetség és a Székely Nemzeti Alap.

Már gyermekifju korunkban szomoruan hallottuk messziről jött tanulótársaink ajkairól, hogy itt-ott mennyi sok magyar oláhosodott el hazánkban. Ugyanezt mondták és írták komoly férfiak nemcsak az erdélyi részekre nézve, de a felsőmagyarországi magyarságra, csakhogy itt nem elolâhosodás, hanem eltótosodás volt a nóta cime. Szomoruan szavalgattuk a Rákosi „Szántó" dalát s mi is felsóhajtottunk vele:„Hejh, maholnap a magyar szó ritka, mint a fehér holló!" A héjasfalvi hidon átkelve, innen már egy darab idegen föld lepett meg minket; ahol a magyarság, a székelység leszármazottja, nehéz küzdelmet folytatott a többi idegen ajku néppel és mi székely ifjak, akkor azt a darab földet már nem is tartottuk Magyarországnak, a mi szemünkben és érzésünkben az erdélyi Magyarország a héjasfalvi hidnál végződött. Komoly és országos jelentőségü férfiak mondották, hogy a magyarság ily dekadenciája mellett nincs mód megtartani az országnak Erdélyt s nem lesz az ország területi épsége megmenthető.

Mi azonban biztunk a agyar nemzet géniuszában s nem hittük el, hogy az a sok szenvedés, amelyen átment, céltalan s a sok vér, amely nemzeti küzdelmeinkben őseink szivéből kifolyt, hiábavaló lett volna. Nemzetünk nagy költőjével mi is hittük, hogy még jőni fog egy jobb kor is, és nem a nagyszerü halál, mert tudtuk, hogy ahol legtöbb vér öntözi az anyaföld hantjait, ott szüli meg az nemcsak a népszabadságot, hanem a nemzeti nagyságot létrehozó legszebb virágait. Ez a hit lelkesitett és a mikor Jókai Mórnak fel-

hivása elhangzott a bukovinai magyarok hazahozatala végett, mi nemcsak lelkesedtünk, hanem egy heti zsebpénzünket, némelyikünk annál is többet, adtuk oda erre a célra.

A mi, elszakadt testvéreinket akkor nem hozták haza s általuk a hazai magyarság nem szaporodott. Később mégis egyik társunk: **Benedek** Elek résztvehetett abban a lélekemelő mozzanatban, amikor egy ily hazaköltözés ténnyé vált. Mégis — bár óhajtandó volna minden magyarnak hazaköltöztetése — ezen az uton nem lehetett volna megmenteni a magyar nemzetet, ha ez igazán dekadens lett volna.

De a magyar nemzet nem volt dekadens. A magyar nemzet nem oláhosodott, nem tótosodott el, hanem az alföldről kitakarodott törökség helyébe visszaköltözés által, másfelől a sok véres harcok alatt és a 18-ik század rémesen pusztitó járványos betegségei miatt Erdélyben és a felvidéken megritkulva, kénytelen volt ott román, itt tót ajku polgárokat fogadni sorai közé. Ezek eleintén felül is multák a magyarság számát, de aztán az ősi magyar lakosság sarjadzani kezdvén, száz év alatt visszahóditotta majdnem mindenütt a tért és ebben az utolsó száz évben diadalmat ült ellenségei felett. A kárörvendő hamis próféták jóslatai hazugságokká váltak.

A nemzet él, fejlődik és virul s ha az erkölcsi élet tisztaságán őrködni fog minden tényező, az ujabb száz év alatt el fogja érni számban, dicsőségben ezen a földrészen az elsőbb helyek egyikét.

Mi pedig kicsiny fiai ennek a nagyrahivatott és ezen a világrészen nagy szerepet játszott, de még nagyobb feladat megoldására kijelelt nemzetnek, teljesiteni akarjuk a magunk kötelességének egy kis részét azon az országrészen, ahol a nemzeti elemet a székelység adja. E végett társaságba gyülünk és nehéz napi munkánkból elszakitott kis időnk s csekély keresetünkből ideáldozott néhány koronánk segedelmével össze akarjuk rakni a Székely Nemzeti Alapot, hogy annak segedelmével a magyar haza délkeleti harmadán élő magyarságot nehéz küzdelmeiben segitsük; gazdasági harcában erősitsük s legfőképpen szervezzük. Munkálni akarjuk azt a mezőt, ahol a különböző nyelveket beszélő honfitársakat egymás iránt való testvéri szeretetre kell birni, hogy a

gyülölködés fojtogató lángja helyett az egymást megértés és szeretet melegsége leljen tanyát.

Az itt következő dolgozatomban azt akarom megmutatni a szeretet munkásságában testvéreimnek, különösen pedig nektek, nemzetem szeretett ifjai, hogy a magyar nemzetben mindig rendkivüli képességek voltak és ezek segedelmével lett a multban naggyá, ezek segedelmével győzte meg az utolsó négy század nemzetpusztitó viharait. A magyar ember mindig szerette más ajku polgártársait s evvel a szeretettel csatolta, nehéz időben, magára hagyatva, üldöztetve az ellenére idetelepitett, sokszor ellenséges népeket.

Ámde ehhez a munkához szükségünk van a tapasztaltak tudására és vezetésére, a népmilliók, az egész magyar nemzet minden tagjának bármi csekély adományára, hogy ebben, mint meleg és dus talajban gyökeret verhessen az ifjuság millióinak lelkesedéséből majd kikelő Szövetségünk, mint óriási tölgy, amelynek árnyában megpihenhet, meg kell pihenni a magyar nemzet biztositott jövőjének, ott a délkeleti felföldön, ami valójában a magyar nemzet, a magyar haza életkérdése.

Jertek tehát szives olvasóim hozzánk, segitsetek munkánkban mindnyájan azzal, amivel tudtok s jutalmatok lesz a nemzet jövő boldogságának biztos tudata és az ebből mindnyájunkra és maradékainkra egyaránt háramló öröm és az utánunk következő boldogabb nemzedék hálája.

I. Törekvésünk célja.

Egy országrész népességének fejlődése, vagy — hogy a thémát kisebb körre szoritsuk — szaporodása és ebben a keretben is egy fajnép számának változása általában nem lehet az összesénél különösebb érdeklődés tárgya. Nekünk az egész ország, az egész politikai nemzet s ebben a magyarság viszonyait kellene tárgyalnunk, mert ez bir mindekire általános érdekkel. És hogy most mégis egy országrésznek, hozzá népszámban nem a legjelentősebbnek kérdését tűztem ki tárgyamul annak oka az a szerencsétlen körülmény, hogy habár sem népszámban, sem gazdasági fontosságban nem elsőrendü az az országrész, amelynek némi viszonyairól beszélni akarok, politikailag, nemzetünk fennmaradása szempontjából mégis ez legelsőrendű fontosságu. Ezenkivül a magyar nemzetnek először szupremáciáját, aztán hegemóniáját, végül fennmaradását itt támadta meg a legnagyobb veszedelem, itt folyik a legelkeseredettebb harc. Itt dolgozik az ellenfél a legerősebb szervezettel, a legnagyobb erővel és segélyforrásai itt a leghőségesebbek. Ennek ellenében, itt van a magyarság a legszervezetlenebbül, itt igen gyenge s itt segédforrásai a legkevésbbé kielégitők.

Maga a magyar állam itt a leggyengébb és azok a tényezők, amelyek másutt — kevés kivétellel — a magyarságot erősitik, itt megvihatatlan sziklavár gyanánt védik ellenségeinket, ahonnan büntetlenül végzik magyarságunk ellen régóta, szivós, fosztogató hadjárataikat. Nem mutatok itt másra reá, mint a vallások autonomiájára. Mig a nem erdélyi részekben a különféle vallásfelekezetek a lelkek vallásos gondozásán kivül tulnyomólag, mindenütt a magyar nemzeti kultura ügyét szolgálják, addig az erdélyi részekben ez egészen megforditva van. Ott azok a kivételek kisebbek, amelyek ellenünk hatnak; itt azok a kisebbek, amelyek mellettünk vannak. Csakhogy pl. ott az evangélikus egyháznál a fővezetés, a kormányzat teljesen beleilleszkedett a magyar nemzeti államba, ennek fejlődését segiti

elő, Erdélyben ez is másképpen van. A görög keleti nemzeti egyházak mindenütt rést törnek a magyar állam egységén, de pl. a szerb görögkeletiek már földrajzi helyzetüknél fogva sem oly veszedelmesek, számbeli leg sem emelkednek a környező többi népség fölé. Ellenben a görögkeleti románok, támaszkodva az egynyelvű görög katholikus románságra, felülmulják a környező más ajku népeket s erősen támadók. Az erdélyi görög katholikusok — ha lehet — még dühösebb ellenségeink, mint a görög keletiek, ellenben az Erdélyen kivül élő görög katholikusok nagy része barátságos, sőt nyelvileg is azonos a magyarsággal. A többi vallásfelekezet mind a magyar nemzeti állam céljait támogatja itt is, ott is.

Az egyházakon kivül a különféle alapitványokat kell megemlitenem, amelyek Erdélyben s az azzal szomszédos románlakta földön az egyház hatalmát elősegitve, még talán annál is hatalmasabb segitő eszközei ellenségeinknek. Ezenkivül a gazdasági szervezkedés, öntudatos faji, szivós cselekvés igazán dicsérendő az ő részükről, szomoru dolog ezzel szemben a mi állapotunk. Hát az az óriási, milliókra menő segedelem, amit ők kivülről kapnak kulturális é gazdasági segedelemképen, amellyel szemben a nagy Magyarország magyar népe alig egy morzsával támogatja az erdélyi magyarságot. Emlékeztetjük a szemlélődőket arra a bizonyos besszarábiai gazdag bójárra, aki már milliókat adott az erdélyi románság törekvései támogatására s ad még mindig; emlékeztetjük Kantakuzénu végrendeletére, amelyben *a határokon túl élő románok törekvéseinek segitésére — amint olvassuk* — sok millió van hagyományozva: emlékeztetjük a magyarságot arra, hogy a mostani gazdasági krizisben, az erdélyi román pénzintézetek fajuk védelmezése szempontjából bőséges támogatást találtak kivülről s nem szenvedték meg a nyomást ugy, mint a szegény erdélyi magyarság. Tudunk oly nagyobb magyar pénzintézetről, amely e krizis alatt sokszor, csakhogy éppen eleget tehetett kötelezettségeinek a legszivósabb, a legdicsérendőbb becsületességgel, de fontos esetben nem birt ezer koronát sem adni *uj félnek,* pedig exisztentiák megtartásáról volt szó.

E mellett és mi ezt tartjuk a legnagyobb bajnak, az erdélyi magyarságot szétszakgatja az ötféle vallás, — ami az ottani nemzetiségeket összeköti, mert a görög katholikus, meg görög

keleti román között nincs tizedrésznyi ellentét, mint a római katholikus, meg a református magyar között. — Szétszakgatja a társadalmi elszigetelődés, ellenben az ottani nemzetiségek demokratikus közösségben élnek. Szétszakgatja még a földrajzi elhelyezkedés is, amelynek ellenében a románság egész Erdélyben, sőt azon kivül is mgszakitatlan érintkezésben áll. Ez most az erdélyi magyarság hét főbűne. Ennyi baj között is az erdélyi magyarság, különösen annak a székelysége áll rendületlenül. — Tért ez nem veszitett sem lélekszámban, sem vagyonban, amit fájdalom, az ugynevezett vármegyei magyarság részéről nem mondhatunk. A székelyek egy tömegben é'nek hegyeik között, szaporodtak, művelődtek, az országba rajokat bocsátottak ki s amellett, hogy otthon megtartották, sőt folytották állásaikat, folyton pótolták az erdélyi, ugynevezett vármegyei magyarság ritkuló sorait. Ugy, hogy *ha Erdélyben székely kérdésről van szó, ez alatt nem partiális, nem elkülinitett törekvést kell érteni; itt megváltoztatott névvel a magyarság élet-halál harcáról beszélünk.* Arról a harcról, amelynek, — ha sikerül győznünk, — minden dicsősége, minden haszna az *egységes magyar nemzeté lesz.* A székelynek ellenben meg kell elégedni azzal a dicsőséggel, hogy most is, mint a honfoglaláskori és az őskori magyarok harcában, a történelem tanusága szerint, mindig az első sorban kellett küzdenie s akkor, — amikor a székely és a magyar még nem volt egy nemzet, hanem két szövetséges néptörzs, — ha győzelem koronázta a küzdelmet, a *magyar* név dicsősége szállt szájról-szájra; ellenben, ha a túlnyomó ellenség vagy *ügyetlen vezetés* miatt csatát vesztettek, akkor a krónikák szavai szerint: a megfutamodott hitvány székelyek lettek okai a veszedelemnek.

Most is harcban vagyunk. Talán súlyosabb és veszedelmesebb harcban, mint akkor. Most is a székely kűzd az első csatasorban, az ellenfél most is nagyobb számú, mint az értünk harcoló nemzeti hadsereg, a *vezérleten* fog mulni, ha a székelyek dicső küzdelme az óriásilag nagyobb számú és anyagi erővel rendelkező ellenségekkel szemben nem arra a végleges győzelemre vezet, amelyből Mátyás király nagy Magyarországának tündöklő birodalma kél ki, hanem ismét a krónikák siralma fakad a teljesen elpusztult, a csatában egytőlegyig elesett székelyek hitványságáról.

A közelmultban megalakult az E. M. K. E., amelyet a magyar társadalom is támogatott, de tőkéjének legnagyobb részét mégis az erdélyi magyarság adta, adományozta és hagyományozta össze. Azonban ez nem szolgálja a gazdasági szervezkedés munkáját. Nem tudja, de nem is hivatása az erdélyi magyarságot demokratikus közösségben szervezni. Tehát, hogy ebben az igen fontos hadállásokban egyfelől pozicionkat ott megtarthassuk, másfelől az elveszitett erősségeket visszavívhassuk, új szervet akarunk létesiteni. Az egész ország székelységét *„Országos Székely Szövetséggé"* akarjuk tömöriteni, amelynek segedelmével meg akarjuk alapitani azt a nagy eszközt, a *„Székely Nemzeti Alapot"*, amely köré gyüjtve az első sorban küzdő székelységet, anyagi és szervezetbeli segitséggel: *okos vezérlettel* láthassuk el és támogathassuk az ott folyó küzdelmet és el is nyerhessük a győzelmet. *A mi győzelmünk nem célozza az idegen ajkú honfitársak megsemmisitését. Mi csak a magunk fajat akarjuk megerősiteni, hogy ők meg ne semmisithessék. Az idegen ajkúak boldogúlása bennünk sem irigységett, sem ellenszenvet nem kelt; mi csak azt akarjuk, hogy többé a mi létfentartásunk eszközeiből ők semmit el ne vehessenek.* Ez által megalapozzuk a magyar nemzet további fejlődését és biztositjuk fennmaradását. *Ez a nemzetiségeknek is érdeke.* Érdeke első sorban a szászságnak és ezt ők most már kezdik is belátni. Be kell látniok, hogy — amint 800 esztendő alatt a magyarság nem pusztitotta el a németséget, ugy ezentul sem fog arra törekedni. Hiszen nekünk szükségünk van németajkú polgártársainkra és ezt ők, ha nem tudnák, meg kell tanulniok, hogy mi érezzük ezt a szükséget. de ez az érzet nem késztet arra, hogy magunk is németté legyünk, mert hiszen ez öngyilkosság volna. Ilyen érzülettel lévén, örömmel állapithatjuk meg, hogy a magyarok és németség az országban, ahol csak lelketlen izgatók nem rontják a viszonyt, mindenütt szoros összetartozásban működnek, vagy kezdenek közeledni. A székelyek ellátogatnak a fejlettebb gazdasági kulturával biró szászok gazdálkodásának tanulmányozására és ebben vezetők éppen a legsovénebb székelyek. Igy pl. Udvarhelymegye főjegyzője, dr. *Paál* Árpád, az izzig-vérig sovén magyar főtisztviselő maga biztatta fel Udvarhelymegye néhány községének kisgazdáit, hogy a barczasági szász gaz-

dálkodás tanulmányozására elmenjenek. És számos más ily példát tudunk: A szászok szivesen fogadták az odamenő székelyeket és megmutogatták mindenüket. Be kellett látni a székelyeknek, hogy nem *„ördögi praktika"* a szászok eredményesebb gazdálkodása, hanem a gazdasági fejlettségük s a gazdálkodás terén a művelt nyugaton meghonosodott eszközök és eljárások alkalmazása által a föld folyton jobbitása, a termeléssel az értékesités jobb szervezete: ez az oka a szászok gazdálkodása bőségesebb eredményeinek. *A magyarság fennmaradásának biztositása, az egységes magyar államnak megszilárdulása még a románságnak is érdeke,* mert amig egy erős Magyarország áll őrt itt a Kárpátok övezte ámfitheatrumban, addig az önálló Románia csakugyan megőrizheti önállóságát és igy biztositva lesz a román nemzet fennállása, akadálytalan fejlődése, hiszen velünk együtt 30 millió, sőt — mivel az egész német fajt számithatjuk: igy 100 millió hatalmas és egy célra törekvő népszövetség áll szemben a szlávságnak minket megsemmisiteni törekvő és a mi romjainkon egyesülést célzó akaratának. Ha a mi letörésünk sikerülne, a világon semmi sem tudná megakadályozni, hogy a kettős monarchia szlávjai ne egyesüljenek, ne csatlakozzanak a keleti és déli szlávsághoz. Mi lenne akkor ebben a nagy népoceánban a 10 milliónyi románságból!

A román józan elem ezt kezdi is belátni, de a nép fanatizálása már annyira ment, hogy kedvező hatást egyelőre várni nem lehet. A dicsőségesnek rajzolt Dakoromania és *az összes románok egyesülésének* csábitó ábrándja annyira bevésődött a lelkekbe, hogy ezt onnan kiirtani nem lehet. És ezen nekünk nem szabad csodálkozni, hanem ezt tudván, nekünk a magunk érdekében szervezkednünk kell arra, hogy fajunk érdekeit megvédhessük.

Ámde előállanak a kicsinyhitűek, a kétkedők, a tunyák s másfelől a könnyen hivő optimisták.

A kicsinyhitűek és kétkedők azt mondják, hogy ugyis hiába minden. Az erdélyi romlás már, szerintük, annyira haladt, hogy azt megállitani nem lehet. Az államnak kellene szerintük — a magyar faj és a magyar birtok védelmére milliókat forditani. A társadalom erre gyenge.

Az optimisták és a könnyen hivők azt mondják: a ma-

gyarság annyi és oly nagy bajon szerencsésen átgázolt, hogy ehhez képest az erdélyi veszedelem kicsiség. A magyar lélekszám szaporodása mutatja, hogy fokozatosan tért nyerünk. Ha a föld kisebbedik lábaink alatt, a fejlettebb kultura, a magyar városok és a magyar gazdsági élet elsőbbsége biztositja a magyar szupremáciát Erdélyben is.

A tunyák, a Pató Pálok azt mondják, hogy „ugy lesz, amint lesz", minek abba beleavatkozni. Vagy az első (pesszimista), vagy a második (optimista) tábornak lesz igaza, ugyis nálunk nélkül foly le a küzdelem, bizzuk a magyar géniuszra a dolgot.

Ezzel a felfogással szemben állást kell foglalnunk. Igaz ugyan, hogy a magyar államiság eszközei, a vasut, a városok magyarsága, az iskolák egyrésze, a nagyobb műveltség mellettünk van a románsággal szemben, de az utóbbiak sokkal inkább ékesitik szászajkú polgártársainkat s az állami hatalmat teljesen ellensulyozza, kijátszodja a két román nagy egyházi szervezet s a gazdasági szervezettségben a románság concentráltabban dolgozik és halad előre, mint a magyarság. Itt tehát a versenyt elvesztenők, ha abban hagynók a munkát és a beleavatkozást. Mert igaz ugyan, hogy a magyar görög katholikus püspökség felállitása nagyon okos cselekedet volt s a magyar görögkeleti egyház és püspökségek felállitása és szervezése még jelentősebb alkotása lesz a magyar államférfiaknak, mert ezzel megtörik az egyház elmagyartalanitó ereje, mégis az igazi védősereg csak a társadalom szerveződéséből fog előállani és erre alap é segyesülés kell. Hogy ennek győzelmére van-e klátás, indul-e ilyen irányban a dolgok folyása, arra akarunk egy képet festeni, jertek azért, kisérjétek figyelemmel iratsorkat és segitsetek, a nemzet fenmaradása érdekében kérlek, kedves olvasóim.

II. Helyzetünk az országban.

Magyarország földrajzi helyzete olyan, hogy amely faj annak közepén, a Nagy-Alföldön, továbbá folyóvölgyein és a találkozó csomópontokon helyet foglalt és ott uralmát biztositotta, az a faj az egész ország birását biztositotta magának. Ez a faj itt ezer év óta a magyar. Ez a föld ezer év óta

Magyarország. Egy szorosan körülkeritett kert az, a melyhez szervesen hozzátartozik a föld, a Dunának pozsonyi pontjától kezdődő, félkörben huzódó Kárpátok ölén belül, egészen köröskörül menve ismét a Dunának orsovai pontjáig. Ez a határ erreielé végső határ volt ezer éven át mindig. Soha, a legnagyobb szerencsében, a legnagyobb erőnk korában sem tudtunk ezen kivül semmi maradandó hóditást, de még szövetséget sem biztositani. Nincs is azon kivül semmi keresni valónk.

Viszont, soha még a legnagyobb szerencsétlenségben sem birta tőlünk semmiféle erőhatalom arra felé földünk egy darabját sem elvenni ezer esztendő alatt. Volt idő amidőn országunk szivét, aztán északnyugati felét idegen, sőt három hatalom igázta le, kétfelé is szakadtunk, de ez a föld mégis magyar maradt. Nyugatra és délre nincsenek ilye erős határaink, azért ebben az irányban, hol mi terjeszkedtünk, hol ellenségeink nyomultak a mi földünkre, de állandó államhirtoklásunknak biztos határai nem voltak. Ma is csonka ezer éves államunk földje ebben az irányban. Arról nem ábrándozunk, hogy Bécset csináljunk Wienből, de azt, hogy állami és nemzeti határainkat ki kell tolni a Száváig és az Adriáig és ott azt, ami virtualison meg van, élő tartalommal is eltöltsük, ez állami, nemzeti kimondott törekvésünk. De abban mindenki egyetért velünk, hogy ehhez a következő idő kedvezése kell, mert kedvezőtlen esetben visszaszoritanak a Dráva vonalig és akkor lesülyednük egy kis szárazföldi tartományocska függő szinvonalára. És ennek egyedüli oka az, hogy ezen a tájon nem volt és nincs természetes védőhatárunk. Tessék most elképzelni, hogy Erdély elvesztése után, miképpen lehetne a délkeleti határ változása. *Ezért nemzetünk és a magyar állam fennálása érdekében legeslegelső teendő az erdélyi részek védelme és az itt első vonalban küzdő székelység támogatása.*

A hadállások amlyeket elfoglaltunk, kedvezők. Az ország középpontja a miénk. Az ütköző pontban, a délkeleti határon egy fél milliót felülhaladó szintiszta magyar tábor: a székelység áll szemben az öt milliónyi romániai románság szervezett támadásával. Ezt a félmilliónyi székely tábort a közel tizmilliónyi nagy magyarsággal és a velük tartó két millió németséggel a Maros és a Szamos vonalon nem egészen fél milliónyi erdélyi, nagyobbrészt székely származásu, szigetekre,

mint őrhelyekre szoritott csapatocskák kötik össze. Az alföldi magyarság rendületlenül áll helyén és sikeresen védi, sőt támadja északra, délre az ellenséges nemzetek és nemzetiségek hóditásai ellen azok hadállásait. Szoritja ki őket egymásután állomásaikból és a Tisza mentén fel a határ felé gyönyörü győzelmet nyert. Néprajzi térképünkön a nemzeti lobogó piros szine már a határig eljutott s ha nem is egészében, de érzületben kitolta a határt a Kárpátok láncolatáig. Északon is szivósan, bár lassan, nyomul felfelé, délen a Drávát átlépte és erős állást foglalt a régi Szerémségben. Megkeritette relativ többséggel a nagyon fontos Ujvidéket Bácska hátterével, utban van lefelé a Tisza mindkét partjának teljes elmagyarosodása is, s az alsó Duna mentén a németség segélyével a hegemonia biztositása.

Ilyen szivóssággal, de sokkal szegényesebb eszközökkel és fegyverzettel áll és küzd a székely. A maga hadállásait mind máig megtartotta, erősitette. A tőle nyugat és északnyugat felé a magyar alföld felé vezető uton elhelyezett őrszemek, a magyar szigetek megerősitésére folyton rajokat ereszt és azokat szintén fejleszti. Azonban ezek csupán egy régi dicsőséggel és küzdelmes multtal biró magyarság megfogyatkozott maradványai lévén, s látván, hogy a szivós ellenfél mily szilárdan áll, lassanként önbizalmukat vesztik és inognak. A székely nem elég számos, — sem nem elég erős, sem nem elég gazdag, hogy ezeket győzelemre segitse. Jönni kell ide a magyarságnak, hogy segitse fenntartani a láncolatot, mert ha csak egyetlen szeme is elszakad, a nyomában előrohanó vészes oceán mindent elsodró rohamával szemben, nem leszünk többé erősek ismét összekötni a láncot.

A magyarság feladatainak megállapitása céljából ismernünk kell a mult tanulságait. Ismernünk kell, mi volt a magyar nemzet, mivé fejlődött. Hogy roppant meg energiája, s hogy jutott, különösen az erdélyi részekben mostani siralmas helyzetébe, állapotába. Vizsgálni, hogy van-e a nemzetben fejlődési erő és van-e az ujabb időben kedvező fejlődés, amely a mult és az azelőtti század pusztitó viharainak elvonulása után maradt siralmas helyzetből jobb jövő felé vivő útra tér.

Igen röviden, hiszen tisztelt olvasóim ezt a történelmi folyamatot ismerik, de mégis további dolgozataimhoz szükséges lévén, ideiktatom a mult rövid vázlatát.

Államot alkotó faj ezen a földön eddig csak a magyar volt. Ha reánézünk Magyarország térképére, azonnal szembetünik, hogy azok az általános igazságok, melyeket a városok keletkezésére és fejlődésére a tudomány megállapitott, hazánk területén a lehető legteljesebben érvényesültek s hozzávéve ehhez még azt a szerencsés körülményt, mely szerint hazánk hegyrendszere és ebből kifolyólag folyóinak hálózata a természettől oly kedvezőleg alakittatott ki, hogy ezáltal készen volt egy egységes, önállóan fejlődő állam kerete, világosan lehetett látni, hogy amely népfaj ebben az országban az egymást metsző fő- és mellékvonalak csomópontjain a vezetőszerepet, a gazdasági, kulturai és számbeli elsőséget magához ragadja, az a népfaj megfelelő vezetés mellett egységes nemzetet is fog itt alkotni.

Ez a népfaj itt ezer év óta a magyar. Még ma sem ismerjük egész bizonyossággal keletkezését. Tarka kombinatiók váltják fel egymást és a nyelvi adatok világánál be lehet bizonyitani, hogy a finnugor és törökfaj keveréke, de archeologiai és néprajzi adataink a rokonságot visszaviszik az ó-világ legrégibb lakosságáig. Az ural-altaji nagy népcsalád tagjai vagyunk, de hogyan és mikor alakult ki nemzetünk, azt tiszta bizonyossággal talán sohasem mondhatjuk meg. De az is téves volna, ha a jazig, hun, avar, magyar faj népvándorlása és aztán a bessenyő, kun, tatár, ruthén tót, német bevándorlásnál megállapodnánk s figyelmen kivül hagynók az oláh és a szerb-horvát bevándorlást, amely napjainkig tartott és amaz délkeleten, emez délnyugaton vitássá tette fajunk uralmát, éppen ugy, mint akarja a tót északnyugaton kiszakitani magát a magyar vonzókörből s csatlakozni akar a cseh-morva világhoz.

A népvándorlás tehát erre a földre napjainkig tartott (s tart már az elvándorlás is). A magyar nemzet nyelve kialakult ugyan, de a nemzet fejlődése, habár másként is mint a multban, most is tart. Az a kérdés, hogy a mint sikerült a bessenyő, jász és kun elemet nem csekély erő és munkával beleolvasztani, fog-e sikerülni, ha nem is a beolvasztás, hanem a többi ujabb bevándorló nemzetiségnek legalább annyira való megnyerése, hogy a magyar nemzeti törekvések ellen külön, kifelé huzó nemzetiségi törekvéseket ne szegezzenek, és igy saját nyelvük és nemzetiségük ápolása s egyéni körben való gondozása mellett a magyar nemzet érdekeit megbénitani ne igyekezzenek? Ha

sikerül elérnünk azt, hogy ebben az egész országban a magyar kultura fényével biztositsuk azt, miképp az összes nemzetiségek a magyarságot tekintsék összekötő kapocsnak mindenütt és a magyar nyelvet a közlekedő nyelvnek, már nagyban elértük azt a célt, legalább arra az utra jutunk, hogy egymás ellen nem fogunk késhegyig vivő harcot folytatni. Ma a felvidéken a magyar inkább tud tótul, mint forditva, délkeletre a székely és a magyar jobban tud románul, mint megforditva. A hol magyar, német, és román vagy magyar, szerb és román él együtt, ott nem a magyar nyelv az, melyet mindenik tud, hanem a román, tehát ez a közlekedés nyelve, és pedig ez nagyon rosszul van. Nagyon rosszul van az, hogy a magyar viszonylag nagyobb arányban tanulja a tót, román stb. nyelvet, mint megforditva, holott, ha mi nem volnánk pipogya természetüek, a törvénykezés, közigazgatás, közgazdság és a közoktatás terén kezünkbe kerithető eszközökkel kellett volna elérnünk azt, hogy amazok inkább érezzék az állam nyelve tanulásának szükségét, mint az államalkotó magyar faj a nemzetiségi nyelvek elsajátitásának kényszerét. És minthogy ezt a szükséget ők nem láttták be, világos, hogy ilyen szükség nem is volt, ellenben a mi nyomorult viszonyaink mellett a magyarságnak kellett a nemzetiségek nyelvét megtanulni.

Tiszta dolog, hogy a magyar faj és a nemzetiségek között a harc már nagyon éles, a tetőpontján van, hová fog dőlni, az fogja eldönteni, ki fogja kulturai, gazdasági és számbeli előnyöket magához ragadni. Amelyik faj ebben erősebben előnyomul és amelyik az ország csomópontjait meghóditja, az fog vezetni, azé lesz a diadal. Mi azt hisszük, hogy az a faj, mely győzni fog, a magyar; de a győzelmet nem fogja könnyen kivivni, nagy és szivós, hosszu és kemény küzdelemnek megyünk elébe, de egyetértéssel, okos előrelátással fajunk uralmát biztosithatjuk az ország minden részén.

Hogyan, mily eszközökkel, mikor? Oly kérdések, melyekre kimeritően felelni egyelőre nem tudok, mindazonáltal megkisérlem némely vonatkozásait szives olvasóim szeme elé rajzolni.

III. A magyar faj belső ereje.

Első kérdés, van-e a magyar fajban elég őserő, hogy szaporodása ne csak lépést tartson a nemzetiségekével, hanem azokat felül is múlja? Vajjon a természetes szaporodás többlete a magyarság előnyére van-e, olvasztó képességgel bir-e? Ezekre a kérdésekre a történelem és a statisztika tanulsága szerint igennel kell felelnünk.

Tudjuk ugyanis, hogy a magyarság ide százezernél alig több lélekkel költözött be a IX. század végén s ha fel is tételezzük, mint ezt igen sok nyomból következtetjük, hogy úgy a hun, mint az avar népből itt igen sokat találtak és ha el is hisszük, hogy ezek közeli rokonok, nagyon hasonló nyelvet beszéltek, még akkor is nagy dolognak kell tekinteni, hogy a magyarság benn talált germán, szláv népeket és a behurcolt különféle rabszolgákat annyira beolvasztotta, miképp István király szükségesnek látta német és más fajta népek behivását, és a magyar törzsfőnökök és magyarok ellenében dinasztiáját és az ország egységét csak a becsőditett ritterek és anyagi javakkal dusan ellátott papok és szerzetesek segitségével tudta biztositani.

Az ország e korbeli népességét némelyek egy milióra teszik és oly nagy mértékű volt az idegen, nem magyar elem becsőditése, hogy a magyarság fejei már elvesztették a vezérszerepet. — Hogy a dinasztia megerősitése, a keresztyén egyház megalapitása, a királyné és rokonságának mesterkedése és előtérbe tolása volt-e az ok, azt én nem keresem. Annyi bizonyos, hogy a hazából a még élő Árpád ivadékoknak menekülniök kellett, tehát ezek együtt hatottak arra, hogy az idegen befolyásnak sikerült István után idegen fejedelmet hozni a magyar trónra. Szerencsére oly pipogya volt az és a becsőditett csavargó ritterek annyira semmirevalók voltak, hogy a kettészakasztott magyarság még egyszer mérkőzvén egymással, rövid időn maga is belátta, hogy csupán széthuzásával nyerte el ezt a szégyenletes jármot, melyet ha le nem ráz magáról, gyalázatosan elpusztul. Tehát összebékültek s ha nem is érhették el hogy a régi vallást visszaállitsák, elérték azt, hogy a régi uralkodó ház visszagyökerezett és erős, nemes hajtásokat hajtott.

A népvándorlás erős hullámai folyton átcsaptak országunkon, le-leraktak kisebb-nagyobb néptöredékeket: bessenyőket, kunckat, bolgár fajta népeket. Hol vannak ezek? ... Mind beolvadtak a magyarságba. Az Árpád királyok telepitettek számos német fajta népeket, iparűzőket, városlakókat. — Ezek Magyarország északi vidékein (a szepességben) és Erdélyben (a szászok) egyedül nem olvadtak be a magyarságba, de eltekintve a nyelv kisebbkörű használatától, nagy, szinte elszigetelő kiváltságaik dacára, beilleszkedtek a magyar közéletbe és a közigazgatás és érintkezés nyelve a magyar volt s habár az általuk alapitott városok németségüket féltékenyen őrizték, egyébként nem szakitották meg az akkori fogalmak szerint a nemzet egységét. Erre a dologra azonban később visszatérünk; itt csak a magyarság assimiláló képességét akarjuk a történelem világánál bemutatni.

Elég ezek után arra hivatkoznunk, hogy az Árpád királyok alatt a sok betelepülés mellett, még nagy arisztokráciánk nemzetietlen hatása alatt is megtartotta az ország magyarsága a vezető szerepet és az idegen, a törpe királyok után az erélyes és kiváló Róbrt Károly alatt oly előhaladást tett, mely alapon Nagy Lajos alatt az akkori világ legelső államává emelkedett és még a kapkodó Zsigmondnak is oly hatalmat és erőt kölcsönzött, melyel elnyerhette a pálmát az akkori világ urai elől. — A magyar dicsőség tündöklő fényében pompázó magyar nemzet ebben az időben olvasztotta be azokat a kiváló elemeket, melyekből legderekabb vezetői váltak, igy, hogy többet ne emlitsek, a Hunyadyakat, mely család adta nekünk legnagyobb katonánkat, Hunyady Jánost és legdicsőbb királyunkat, Mátyást.

Nem szenved tehát kétséget, hogy az ország ekkor magyar volt és népe, melyet körültekintő becslés után öt millióra tesznek: Európa, tehát a mi akkori világunk körében a legszámosabb nép, országunk a legelső állama volt. A magyar népnek ugy fajilag is kellett beolvasztó képességgel birni, mert különben a Szent István korabeli egy milló, részben más ajkú nép, annyi idegen bevándorlás után nem válhatott volna Mátyás korában oly egységessé; természetes szaporodási képességének pedig csodálatosnak kellett lenni, mert ellenkezőleg az öt millióra fellendült nemzetben, a nagy bevándorlással szem-

ben, nem tarthatta volna meg a számbeli többséget, annyival kevésbbé tehette volna azt az országot oly magyarrá, melynek abból a korból minden hagyománya, minden emléke majdnem kizárólag magyar.

Tételünket tehát a történelem világánál beigazoltuk.

Most lássuk a statisztika adatait.

A satisztika bizonyitja a magyar expansivus és beolvasztó erejét. A XV. század végén Magyarország minden ízében magyar volt. Legutóbb is a népességben a magyarság igen nagy aránnyal tündökölt. A vidék lakosságában a felvidéken volt tótság, mely az északnyugati részen a csehek részéről nyert szaporodást, északkeleten a ruthénség képezett igen csekély töredéket, délfelől a románság beszivárgása alig tett számot, a városi lakosság nagyobb részint német volt, de nagy jelentőségre szert tenni az alkotmány akkori keretében nem tudott. Az ország egész területe magyar lakossággal birt s magyar volt a Dráva-Száva közének nagyobb része is. Horvátország a Száván és Kulpán túl volt. Ennek az egységes nagy nemzetnek, ennek a nagy sziklavárnak dült neki a török vihar a XVI. század elején.

A 15-ik század egész folyamában széditő magasan állott a magyar nemzet arra, hogy elsőségét a körül álló nemzetek elvitatni még csak meg is kisérelték volna. A 15-ik század végén összeütközött a rokon török nemzettel s habár a fölényt a magyarság tartotta meg, mégis már a század alkonyán a figyelmes vizsgáló észrevette, hogy a török folyam folyton duzzadó erővel döngeti a magyar bástyát és a magyar nemzet másfelé csillogóbb feladatok megoldására vállalkozván, nem látta meg, hogy a bástyának fundamentumából itt is, ott is kikitört egy-egy kődarab, ugy, hogy a 16-ik század elején már a támadó árfolyam munkája veszedelmessé lett. A nemzet ahelyett, hogy egyetértve, a javitáshoz fogott volna, hogy a várfalak kiépitésével megvédelmezze a közben fekvő ország mezőit, pártokra szakadt, minek következménye nem lehetett más, mint a bukás. 1641-ben a főváros is a török kezébe került, az ország három részre szakadt: a nyugati részben német dinasztia lett úr, a keleti felében nemzeti eredetű fejedelmek uralkodtak, az ország közepén: a magyar fajnép igazi lakóhelyén, a török rendezkedett be.

Ez a hármas beosztás mindeképpen a magyarságot rontotta, ölte. A török hódoltság földjéről eltünt a magyar nemesség, a török nem türte a főnemesek jelentőségét. Neki engedelmes adózó nép kellett.

Igy inenn a magyar alkotmány értelmében vett magyar nép elköltözött. Elköltözött a királyi Magyarországba, vagy az erdélyi fejedelemországba. De elivtte magáéval hagyományait és megőrizve egykori uralmának emlékét és birtokai iránt való igényeit. Sőt eleinte magát a kormányszási jogot is és a török hódoltság népességének ügyét éppen ugy a magyar vármgye tisztikara intézte mint azelőtt, csakhogy messze szekelt a vezető hivatal és jellemző, hogy itélkezésének nemcsak az otthon maradt nép vetette magát alá, hanem még a török is engedte azt érvényesülni. Igy tehát a török uralom alatt levő földről csak a felsőbb rétegek tüntek el, de miként a durván szántott föld a téli hólepel alatt lassanként elveszti rögeit, a fagy, az olvadás, az esőzés és ismét a fagy, szóval a terméeszet zordnak látszó váltakozó behatása alatt kialakult az egyetemes termő föld s mikor eltakarodik a takaró hólepel, előttünk áll a porrá vált, rögből alakult szép talaj és néhány verőfényes nap után, buján sarjadzik az eddig eltakart buzavetés: ugy maradt meg a török uralom alatt levő földön a magyarság, melynek csak vezető eleme vándorolt az ország más részeibe, a vezetést azonban nagyban és egészben megtartotta az alatt is és ha a töröknek a XVII. szazd végén való kitakarodása után a magyar nemzet iránt jóindulatu kormányzat lett volna, a magyarság vezetői régi birtokaikba visszatértek és a magyarság uralmát ott biztositották volna. Ellenkezőleg, a magyarságnak a törökök kiüzetése korában az akkori háboruk talán még nagyobb pusztulására voltak, mint a török uralom.

Az ország többi része tulnyomóan magyar volt ugyan az északnyugati rész kivételével, de a sok harc és háboru s különösen a XVI. század vége és a XVII. század eleje Bocskay békéjéig irtózatos pusztitást vitt végbe a magyarságban. Ezt a pusztitást aztán betetőzte a magyarellenes uralkodó császári főemberek s az egész bécsi politika kinzó hatása által harcba kergetett magyarság nagy küzdelme és nagy vesztesége a 18-ik század elején; mikor a magyarság szine-java részint elhalt a vészes, hosszu harc alatt, részint vagyonától megfosztva, kivándorolt.

Igy hát az eltakarodó hólepel után nem verőfényes tavaszi napsugár, hanem valóságos isteni ítélettel sulyositott orkánok jöttek. Vad viharok tördelték fenn a bérctetőn álló óriás fák koronáit s a halomra döntött százados fenyők máglyái a villámcsapásoktól tüzet fogva, rémes pusztitást okoztak a bércek koronáiban: elpusztult java a magyarnak. Másfelől a hegyoldalakról lerohanó árvizek piszkos áradatjai a völgyekben áttelelt szántóföldek gyenge vetéseire hordták az iszapot, a dudvák magjait s mig az iszap által elfojtott vetés csak itt-ott fejlődhetett: a dudvák csirázó magva dus fejlődéssel biztatta ellenségeink kárörvendő seregét.

Megindult a telepités óriási arányban. A magyarság birtokaira telepitett a német kormány mindenféle nációt: németeket, tótokat, oláhokat, szerbeket, horvátokat és igy tovább. Egész országrészek: a bánság, — tehát az országnak a Marostól délre eső része — a bácskai rész Szegedtől és Bajától délre, az egész Dráva — Száva köze, mint gazdátlan föld a XVII. század végén és a XVIII. század egész folyamán az igéret földje volt, ahol mindenki kaphatott nemcsak ingyen földet, hanem annak megmüvelésére nagy segitséget, eszközöket is. Csak a magyar nem.

A magyarság állására nézve figyeljük meg az akkori időre leginkább becslés által megállapitott kimutatásokat:

	A lakosság száma és aránya				Szaporulása	
	1720	%	1787	%	1720-1787	%
A Duna jobb partán	492786	19·0	1577738	19·7	1084952	220·2
Duna—Tisza közén	191592	7·4	887541	11·1	695949	363·2
Tisza bal partján	268784	10·4	929361	11·6	660577	245·8
Tisza - Maros szögén	46087	1·8	758000	9·5	711913	1545·0
Összesen ...	999249	38 6	4152640	51 9	3153391	315 6
A Duna bal partján	523828	20·3	1398272	17·5	874444	166·9
A Tisza jobb partján ...	246345	9 6	1041228	13·0	794883	322·7
Erdélyben	813176	31·5	1410777	17·6	597601	73·4
Összesen ...	1583349	61 4	3850277	48·1	2266928	143·2
Együtt ...	2582598		8002917		5420319	209·9

Jegyzet. Ez a táblázat Jekelfalussy József ismert tanulmánya alapján van összeállitva és a többi kimutatás mind a központi stat hivatal kiadványai utján készült.

A táblázat szerint a lakosság a török hódoltság alatt pusztitó háboruk elmulása után nem egész 7 évtized alatt megháromszorozódott, mely eredmény nagyságát csak akkor érthetjük meg egészen, ha megjegyezzük, hogy a mai viszonyok között az meg sem kétszereződik ily idő alatt.

A magyarságot valósággal végveszedelem fenyegette. Az ország ama nagy részei teljesen idegen és ellenséges indulatu néppel tömör láncolatban telepitettek be s ezzel párhuzamosan az ország közepén, Pestmegyében, Békésben, Aradban, sőt tul a Dunán nagyszámu német-szerb-horvát telepitéseket eszközöltek, hogy mig egyfelől az észak felől már meglevő cseh-tót-ruthén népességhez csatlakozó oláh-szász-szerb-horvát és német nemzetiségek nagy tömege által kialakitott magyarellenes vasgyürü folyton nagyobbodó szoritása által kiszoritsák a magyar nemzetből a lelket: addig ezzel párhuzamosan az ország szivét Pest-Buda környékét nagy és gazdag vidéken szintén benépesitsék ellenséges fajjal: svábokkal és tót-szerb telepitésekkel, hogy ez belülről szurja sziven a magyarság testét.

De a statisztika érdekes világot vet arra is, hogy mig 1720-ban, tehát a szatmári békekötés és Erdély különállásának megszünte ideje körül a hódoltság: az ország nagyobb részének lakossága 1 millió körül volt, addig a királyi Magyarország lakossága 770 ezer, Erdélyé pedig 813 ezer volt. Tehát Erdély népessége nagyobb volt, mint azé az országrészé, melyet akkor Magyarországnak neveztek. Innen lehet megmagyarázni Erdély kiváló sulyát az akkori időben, mert a Dunántulnak magyar lakossága ugyan a királyi Magyarországot emelte, de ezzel szemben a Tisza- és Szamos-menti magyarság meg Erdélyt gyarapitotta.

Ha mindentől eltekintünk, akkor is Erdély tekintendő legnépesebbnek, aztán a Duna balpartja 523 ezer ember. Aránylag elég népes volt a Tisza jobb partja is, de a Rákócz-féle szabadságharc alatt épp ez az országrész fogyott a legerősebben és emiatt van az, hogy már 1720-ban ez az országrész csak 246 ezer lakost mutat, de ez is milyen nagy szám a Bánság 46 ezer és a Duna-Tisza közének 191 ezer lakosságával szemben.

Az 1788—9-ben befejezett népszámlálás adatai tehát az 1525-től 1720-ig letört és öt millióról két és fél millióra (felére) hanyatlott nemzetet ismét számban megerősödve, mintegy 8

millió s a Dráván tu'i részekkel 9 millióra felszaporodva mutatják. Ismét megnőtt az ország népességének száma, felküzdötte magát az elsőrendü nemzetek közé. Felküzdötte volna — jobban mondva — ha a szám nagysága a nemzet erejét jelentette volna, de fájdalom, a szám nagysága ebben az esetben a nemzet gyöngesége volt, mert ellnséges indulatu bevándorlók duzzasztották fel a számot és ezek ellenséges irányu kormányzat biztatására és nyomására megbénitották a magyar nemzet erejét. Sohasem volt a magyar nmzet nagyobb veszedelemben, mint a 17. és 18. században, s hogy meg nem semmisült, azt csak a sok szenvedésben megerősödött faj ellenál'ó és fejlődésre képes erejének a külpolitikai viszonyok és a magyar alkotmány conserváló erejének, kedvező összejátszásának köszönhetjük.

Maguk a számok külsőleg nem árulják el azt, amit fellebb mondunk, de élesen világitják meg, ha elemezzük.

Igy pl. a dunántuli 492 ezer lakosság felszaporodott 1 millió 577 ezerre (220 százalék szaporulat). A Duna-Tisza közének 191 ezer lakosa 887 ezerre szaporodott (363 százalék szaporulat). A Tisza balpartjának 268 ezer lakosa 929 ezerre szaporodott (247 százalk szaporulat). A Tisza-Maros köze 46 ezerről 758 ezerre nőtt (1546 százalék szaporulat). És az átlagos szaporodás 315.6 százalék volt. A Duna balpartján a szaporodás 167 százalék volt. Erdélyben pedig csak 73 százalék. A Tisza jobb partján 246 ezer lélekről 1041000 lélekre nőtt, a szaporodás 373 százalék. Ebből az látszik, hogy a Duna-Tisza közére, Pestmegyébe a Bácskába ,a Bánságba, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Heves, Borsod, Zemplén és a többi északkeleti megyébe dült a nép, de leginkább az elül emlitett megyékbe. *Honnan és miféle nép?*

Miféle nép és honnan jött hazánkba? Erre a kérdésre eléggé megfelelhetünk, mivel ennek története már irva van. Itt rövlden csak annyit emlitünk meg, hogy hivatalból mindenféle népet telepitettek, csak magyart nem. Kiváptak mindenféle faju telepest a német föld minden részéből, szlávot, franciát, hollandit, s aki jött, mindenünnen szivesen láttak. Különösen nagy mértékben jöttek be délről a szerbek, délkeletről az oláhok. Északkeletről a ruthének. A bécsi kéz a települést ugy irányitotta, hogy a magyarság teljesen eltünjék a települők tengerében. Előszeretettel telepitették a főpapok, káptalanok, főurak, a hazai tót elemet, mely egész rajokban huzódott le a felföldről az alföldre,

északról délre, mig délről északra a szerb-horvát elem nyomult és szorosabbá tette azt a megsemmisiő vasgyürüt a magyarság nyakán. Igy áem, de a magyarság ellenségei nem vették figyelembe a földet. Nem tudták, hogy a föld védelmezi a maga emberét s nem türi meg az idegent. Elpusztitja egy vagy más módon. A magyar föld különösen. A pusztitó háboruk miatt pusztán maradt földön a malária és más betegségek ezrével söpörték el az idegen bevándorlókat, mig az ott meghonosodva élő, a klimát megszokott magyarság aránylag gyorsan szaporodott, számban és vayonban erősödött. E mellett feléledt a magyar alkotmány, mely szerint jogot csak magyar nemes gyakorolhatott, s igy aki megmaradt és valami lenni akart, igyekezett a mindenképpen gyarapodó magyarsághoz csatlakozni.

A felföldön és Erdélyben élő, eredetileg odamenekültek elszaporodott leszármazottai bár a német kormány nem hitta, lassankint kezdtek az Alföldre is leszivárogni s más magyar rajok is egész tömegekben vonultak a termékeny uj földre. Ime vándorlás, ha nem is volt oly erős, mint a telepités által való idegen fajoké, mégis nagy jelentőségü a magyar faj szempontjából. Igaz ugyan az is, hogy északról és Erdélyből az Alföldre költöző nép helyét kivülről jövő beszivárgás utján más faj, nem magyar faj foglalta el és ezáltal a felvidék és Erdély magyarsága számban meggyengült és ez Erdély veszedelmét okozta, mégis amint az Alföldön élő és ott gyökerező magyarság, éppen ugy az ország minden részében ottlakó ősnépség, amelyet a felföldről visszaköltözött ama magyar rajok erősitettek, az őslakó önérzetének ereje segélyével fölényt gyakorolt a jövevények felett. És mig a beköltözők beletalálták magokat uj helyzetükbe, sok idő eltelt, a benszülöttek pedig az otthon törvényeivel kormányozták a vidéket. Mire a jövevények az ország nagyobb vidékén egymással összeköttetésbe tudtak volna jönni, mely alatt sokan a betegség áldozatai is lettek, a megmaradtak a benszülöttekkel összegyültek, megbarátkoztak és ujabb bevándorlókkal szemközt már ők is a magyarság mellé sorakoztak.

A magyar nép élőlelke hatotta át őket s példa van rá, hogy a felvidékről letelepülő tótok tömegesen magyar nevet vettek fel s minden letelepült és meghonosodott szivesebben tartotta magát magyarnak, mert szégyenlették, ha jövevénynek csufolták. Ellenben a magyart senki sem merte jövevénynek csufolni, még akkor sem, mikor a világon minden hatóság ellensége volt.

Látjuk ezekből, hogy hazánk puszta vidékeire a világ minden tájáról mindenféle nép jött, jöttek magyarok is, jöttek az északi, északnyugati, északkeleti felföldről és Erdélyből is. Sem a politikai, sem a nyelvi, sem a természeti határok nem szolgáltak akadályul. A moldovai elkinzott oláh nép, a Moldovának, az oláhországi rettenetesen üldözöttek; a török dulás elől a szerbek és bolgárok, horvátok mind jöttek; a germánok földjén nagy inségtől üzött népfajok mind boldogulni óhajtottak itt s a hatóságok szivesen látták. *Ellenben az ősmagyarság rajait, akiknek ősei a töröktől elüzetve, magukkal vitték az emlékét annak, hogy ama föld a birtokuk volt, ezeket a jogutódokat, a jogos örököséket nem látták szivesen s lehetőleg elutasitották.* Mindazonáltal ezek is jöttek s helyükre a kiürült felföldre és Erdélybe másfajta nép jött, mint ezt most is látjuk igen sok kivándorló nyomán. De együtt volt az ország nagy területén az ország különféle vidékeiről kimozdult népfajok s a külföldről beszüremlett sokaság keveréke.

Milyen arányban? Mennyi esik a gyarapodásból a vándorlásra és mennyi a születésre?

A statisztika a következőkben tünteti ki ezt:

Magyar:

1720-ban 1,162.000 (45.5%).
1787-ben 2,320.000 (29.4%).

Nem magyar:

1720-ban 54.5% 1,420 ezer.
1787-ben 70.6% 5,573 ezer.

Látjuk, hogy bár a magyarság száma 67 év alatt megkétszereződött, mégis az ország népességében elfoglalt aránya visszaesett, mert 1720-ban a magyarság aránya 45.5%, 1787-ben pedig csak 29% és ha még Horvát-Szlavonországot is beleszámitjuk, csak 25%-re, tehát a lakosság negyedére esett. Ez a feljebb vázolt nagy bevándorlás miatt történt. — Ugyanis a magyarság is vándorolt az ország egyik részéből a másikba, de végösszegében gyarapodást a születésen kivül más forrásból nem nyert, mert ebben a mozgó világban még a beolvasztás sem érvényesithette nagyobb mértékben hatását, hi-

szen a rémséges sok idegen bevándorló annyira túlhaladta a magyarság számát, hogy a latin nyelv eltörlése korában a magyart csak éppen azért nem lehetett behozni, mert az országnak még negyed része sem beszélt magyarul.

A nemes latinul beszélt, jobbágya ha urával nem tudott beszélni, a többi jobbággyal vagy tótul, vagy oláhul érintkezett, tehát a magyar nyelvnek nem volt általános érvénye, csak ott, ahol a magyar jobbágyság tulnyomó volt. Az arány a következ volt:

1720-ban 2582 ezer lakosból magyar 1162 ezer (45.5%), nem magyar 1420 ezer (54.5%). 1787-ben 8 millió lakosból magyar (29%), nem magyar (71%). Összes szaporodás 5420000 (206%), magyar (99.8%), nem magyar (293.6%).

Feltett kérdésünk az volt, hogy a szaporodás mennyiben tekinthető a születés, mennyiben a bevándorlás eredményének, volt-e a magyarságnak térfoglalása és abban részt vett-e a beolvasztás is? Felelet az, hogy a magyarság ekkori szaporodása tulnyomóan a születésnek tudható be, mivel ezen e világon sehol más országban magyar nem élt és igy csak önmagában, nem bevándorlásban nyerte szaporodási többletének okát; ellenben a nemzetiségiek nagyobb szaporodásának oka a bevándorlás volt. A magyarság szaporodását igen szépnek kell megismernünk, mert tudni kell, hogy 1720-tól 1787-ig két nagy háboru volt és ebben a horvátokat, kiket ugy sem vettünk a fentebbi összehasonlitásnál számba, nem számitva: a hadakozásban csak a magyar fogyott és még igy is 15 százalék körül van a 10 évi szaporodás. És itt most igazán le kell venni kalapunkat a magyar fajnép szivóssága előtt, hiszen az ország népeinek negyedrészét képezte s mégsem következett be pusztulása, amit ellenségeink jósoltak, tudva, hogy a magyarság a régi időben 80—90 százalékot, a török kiverésekor az ország közepén átlag 67 százalékot és az egész országban 46 százalékot, 1787-ben pedig csak 29, illetve 25 százalékot tett. Tehát folyton hanyatlott 90 százalékról 25-re. A felületes szemlélő ebben igazi pusztulást látott s a tót Kollár meg is jósolta, hogy elmegy a magyar is a többi rokonai, a hunok, avarok után a pusztulásba (1763). Hogy bizhatott volna tehát József császár a hanyatló fajban, hogy tette volna a negyedrész nyelvét a többi háromnegyed nyelvévé?

És mégis a magyar fajnép, a parasztság és a kis nemesség az Uristen segedelmével csodát művelt. Az a negyedrésznyi magyar a maga otthonában úrnak tartotta magát, az őslakó önérzetével nézte le a jövevény tótot,svábot, rácot, reájuk kényszeritette törvényeit, szokásait s minthogy a klima szokatlanságát és szertelenségét is jobban birta, különbnek érezte magát és ezt megis mondta. A nemzetiségi elemek kiválóbbjai inkább akartak magyarok lenni, hiszen minden dicsőség a magyart övezte békében és háboruban is. Akár a Mária Terézia féle örökösödési, akár a hét éves háborut tekintjük. — A háboru lezajlása után hazament rokkant huszár téli esténkint a fonóban, vagy kukorica-hántáskor beszélt a nagy dicsőségről. A hazáról, a magyar huszárokról, akik belovagoltak a német, a burkus király palotájába és viharként verték szét az ellenséget. A rokkant huszár elmesélte, mint menti meg a szépséges királynét a huszár, az Isten választott katonája: a magyar huszár. Mint adja búcsúcsókját a királyasszony a harcba menő magyarnak s mint veri ki az ellenséget a huszár, egyedül a magyar huszár. Hogyne akart volna magyar huszár lenni minden katona, hogyne akart volna maygar lenni minden az Alföldre, Dunántulra vándorolt nem magyar, mikor abban a faluban, a hová költözött, valamire való ember csak magyar volt, a többi pedig semmi sem volt. Ilyen semmi nem akart lenni senki.

Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy Petőfi, a szerb eredetű Petrovics fia igy énekel a mult századbeli, a negyvenes évek nemzetiségei támadásáról: „Te rác, te német, tót, oláhság: mit marjátik mindannyian a magyart? Oroszlánokkal vivtunk hajdanában s most a tetvek egyenek meg?“

Ime, ez a lélek tette a magyarságot mind erősebbé az 1787. évtől kezdve, különösen, hogy a császár is visszavonta alkotmány ellenes rendeleteit, Leopold pedig 1790—1-ben törvénybe iktatta, hogy Magyarország független ország, mly semmiféle más országnak alávetve nincs és amelyet csak a saját törvényei szerint szabad kirmányozni. Aztán jöttek a Napoleni háborúk és megint a magyar huszár dicsősége hangzott a fonóban és a mezőn. Igy a magyarság számaránya Jekelfalusi szerint 1840-re ismét 46 százalékra nőtt. (A TiszaMaros szögét nem számitva).

Tehát ujabb 50—60 év alatt, mikormár a magyar földre

való bevándirlás nagyobb arányokat nem öltött, csupán Erdélyben nyomult még mindig nagyobb számmal az oláhság s a felvidékre a tót-ruthén nép, (mely innen aztán még mindig szivárgott az Alföldre is), visszaállott megint az egyes fajok előbbi aránya a Tisza—Maros szöge nélkül:

	magyar	német	tót ruthén	szerb-horvát	oláh	egyéb	nem magyar	
1720-ban	45·5	13·3	17·8	4·3	19·2	—	54·5	száz.
1787-ben	29.—	—	—	—	—	—	71	„
1840-ben	46·0	11·4	20	6·6	15·5	0·5	54·0	„

Tehát 120 év alatt, mely a legnagyobb megpróbáltatás volt a magyarságra, mikor a saját kormányai ellene voltak fejlődésének, a hatalom, a vagyon és az ellenséges népek sokaságát is ellene használták, a magyar faj a maga ellenálló őserejével, a falusi nép tántorithatatlan szivósságával, *a városok, a közlekedés, a kultura, sőt a közigazgatási hatalom segitsége nélkül* minden ellenséget letudott győzni és a megrokkant sorokat kigazitotta; azt a magyar nemzetet, melynek lassu halálát az ellenség irói, költői hirdették, ismét uralkodóvá tudta tenni. És el tudta érni azt, hogy ezen a földön, ha azt mondták valakire: te szász, te oláh, te tót, te rác, az szégyenlette magát s gyalázatnak vette, de ha azt mondták: te magyar, azt felelte reá a magyar huszár: „Menyecske, ha feléd huszár nyujtja száját, csókold meg a világ első katonáját". És tisztelt olvasóim, ha meg akarnak ismerkedni azzal a szellemmel, mely minden fegyver ellenében győzni tudott és a gyászos 120 esztendő nemzetpusztitó, nemzetrontó nyomorát diadallal verte vissza: olvasgassák Vass Gereben korrajzait. Gyönyörű festései azok a magyar embereknek.

Ime, *a statisztika világánál* e korból is csak azt a képet mutathattuk be, melyet előbb a történelem tanulságai által igazoltunk, hogy *a magyar fajban ugy a természetes szaporodás, mint a beolvasztó tehetség egyaránt hatalmasan működik* és fejti ki hatását.

A negyvenes években ugyan egy hatalmas ellenség erősödött meg hazánkban és ezt a velünk ellenséges bécsi kormány

felismervén, mindenképen igyekezett növelni, *ez pedig a nemzetiségek öntudatra ébredése, a nemzetiségi eszmék káros fejlődése.* Amint a románság, szerbség az ország határain belül kezdte magát összeszedni, egyes izgatók elhintették hazánkban is az ábrándok: a dakoromania, a nagy illyr, szerb, a cseh-tót birodalumak ábrándos eszméit. S minthogy *ebből a csalásból, ezekből az ábrándokból lehetett pénzt csinálni, ilyen népcsalók számosan akadtak,* kiknek nyomán a hiszékeny nép könnyen lépre ment és véres harcra került a dolog. A 48/49-iki ellenforradalmat bűnös kezek idézték elő s a magyarság ártatlan vérének kiontása, az ötvenes évek szenvedése a magyarságra csak fe'emelő és erősitő tanulságul szolgált, a felgyujtó galád testvérekre akár fenn, akár lenn voltak azok, megbélyegző nyomot hagyott. Az áruló testvérek bűntudatuk és a felső hóhérok a lelkiismeretfurdalás által sujtva hunytak sirjaikba, ellenben a magyar nemzet él, fejlődik, izmosodik s fokonkint jobban-jobban biztositja jövőjét.

IV. A magyarság elhelyezkedése, a fejlődés útja és iránya, teendői.

Második kérdés, hogy a magyarság elhelyezkedése megfelelő-e. Itt az ideje, hogy visszatérjünk ama tételünkhöz, hogy az ország fontos pontjain és a központokban a magyarság elhelyezkedésének biztositva kell lenni s meg kell vizsgálnunk, vajjon ebben a tekintetben a magyarság helyzete megfelelő-e és hogyan fejlődik itt a magyarság?

Lássuk e végett az ország különböző részein az elhelyezkedést és a fejlődést:

Hol?	Mikor?	Magyar	Magyarul beszél	Német	Tót-ruthén	Horvát-szerb	Oláh	Jegyzet
A Duna bal partján	1720-ban	23·03	—	8·43	68·50	0·04	—	Ez a tót imperium, hol 1720-ban magyar többségű vármegye volt: Esztergom és Nógrád, — mostebbejó Hontis
	1890 ben	27·6	34·2	8·4	63·1	—	—	
	1900-ban	29·3	37·2	7·6	62·3	—	—	
	1910 ben	32·7	44·5	6·7	58·8	—	—	

Hol?	Mikor?	Magyar	Magyarúl beszél	Német	Tót-ruthén	Horvát-szerb	Oláh	Jegyzet
A Duna jobb partján	1720-ban	57·4	—	27·5	1·9	13·4	—	Itt Moson, Sopron és Vas voltak nemzetiségi többségűek, most egyedül Moson, de ennek 13·7 % magyarsága 34·9-re nőtt, 71 % németsége 55-re esett
	1890-ben	68·5	76·1	21·1	0·6	6·5	—	
	1900-ban	70·0	78·9	19·7	0·7	6·3	—	
	1910-ben	72·0	82·8	18·0	0·6	6·0	—	
Duna Tisza köze	1720-ban	65·9	—	9·4	2·7	22·1	—	Itt Bácsbodrogmegye 1720-ban 3 %, most 42·3 % magyarságot tüntet fel.
	1890-ben	73·3	80·8	14·6	3·5	7·7	—	
	1900-ban	77·3	85·2	12·1	3·1	4·6	—	
	1910-ben	81·2	89·1	9·5	2·1	4·2	—	
A Tisza jobb partján	1720-ban	43·2	—	8·21	47·8 (tót ruth)	—	—	Itt a magyarság absolut többségre jutott. Beregben relat. többségre emelkedett (1720-ban magyar többsége volt). Zemplén 1720-ban tót, most magyar többségű
	1890-ben	45·0	52·0	7·9	32·1 ; 14·0	—	—	
	1900-ban	49·1	56·7	6·2	29 ; 14	—	—	
	1910-ben	53·5	64·1	5·6	25 ; 14			
A Tisza bal partján	1720-ban	73·0	—	0·4	7·8	—	18·8	1720-hoz képest Szilágyban a magyarság elvesztette absolut többségét, újabban azonban aránya emelkedik. Ugocsában is úgy van, sőt itt már rel. többséget nyert.
	1890-ben	59·2	60·5	3·8	4 ; 8	—	25·4	
	1900-ban	60·9	68·5	3·3	3 ; 8	—	24·6	
	1910-ben	61·9	70·6	3·2	3 ; 8	—	24·0	
Erdélyben	1720-ban	36·1	—	15·6	—	—	48·3	Itt látszik, hogy az 1720 utáni bevándorlás a nemzetiségek és kivándorlás a magyarság részéről teljesen az oláhságot juttatta többségre. Újabban a magyarság emelkedik, a többi csökken.
	1890-ben	31·0	37·5	9·7	—	—	56·7	
	1900-ban	32·9	40·3	9·4	—	—	56·4	
	1910-ben	34·3	44·2	8·7	—	—	55·0	

Hol?	Mikor?	Magyar	Magyarúl beszél	Német	Tót-ruthén	Horvát-szerb	Oláh	Jegyzet
A Tisza-Maros szögén	1720-ban	20·1	—	5·4	—	34·9	39·6	Itt a nagy bevándorlás a nemzetiségeket tette úrrá; de újabban a magyarság a második helyre küzdötte fel magát. Rel. többsége van az oláhságnak
	1890-ben	17·3	23·9	22·7	2·2	14·5	41·0	
	1900-ban	19·9	29·4	21·9	2·3	13·7	40·0	
	1910-ben	22·2	36·3	19·9	2·2	13·8	39·5	
Dráván túl	1890-ben	3·2	4·7	5·3	—	62;26	—	Itt a magyarságot rossz akarattal kevesebbre vették, inkább kétszerannyi volna helyes.
	1900-ban	3·8	5·8	5·6	—	62;25	—	
	1910-ben	4·1	6·5	5·1	—	63;25	—	
Egész orsz. a Dráván innen	1720-ban	45·0	—	13·4	18·0	4·0	19·6	1720-tól a magyarság emelkedése 10% az összes nemzetiséghez viszonyítva; a többi mind fogyott
	1890-ben	48·5	55·7	13·1	13 ; 3	1;3	17·1	
	1900-ban	51·4	59·6	11·9	12 ; 3	1;3	16·6	
	1910-ben	54·5	64·7	10·4	11 ; 3	1;3	16·1	
A magy. birodalomban	1890-ben	42·8	49·2	12·2	11 ; 2	9;6	14·9	Csak a magyar emelkedik, a többi stagnál, vagy fogy.
	1900-ban	45·4	52·9	11·1	11 ; 2	9;6	14·5	
	1910-ben	48·1	57·4	9·8	9 ; 2	9;5	14·1	

A Tisza-Maros szögét 1720-ban nem lehet teljes valósággal kimutatni, mivel az erre vonatkozó adatok rendkívül hézagosak. A Dráván tuli részekre ebből az időből nincs adatunk, bár ez akkor szorosan ide tartozott és a magyarság is valószínűleg a mostaninál nagyobbarányú volt ott.

Dráván innen a szaporodás főbb adatai:

	Magyarság		Nemzetiségi		Összes nép	
	száma	%	száma	%	száma	
1720-ban	1,162 ezer	45·5	1,420 ezer	54·5	2,582 ezer	
1787-ben	2,320 „	29·0	5,573 „	71·0	7,893 „	
1850-ben	5,000 „	44·2	6,312 „	55·8	11,312 „	
1870-ben	6,027 „	44·4	7,552 „	55·6	13,579 „	
1880-ban	6,404 „	46·6	7,345 „	53·4	13,750 „	
1890-ben	7,858 „	48·5	7,80[illegible] „	51·5	15,163 „	
190[illegible]-ban	8,589 „	51·4	8,133 „	48·6	16,722 „	kat nélk.
1900-ben	8,652 „	51·4	8,186 „	48·6	16,838 „	kat.-gal
1918 ban	9,945 „	54·5	8,320 „	45·5	18·265 „	kat -gal

A magyarság összes száma a *magyar birodalomban* 10,050.575. A nem magyarok száma 10.835,912; a magyarság szaporodása 1.308,274 (15%); a nemzetiségeiké 323,654 (3%) összes szaporodás 1.631,928 (8·5%). 1900—1910.)

	A magyarság számának növekedése	a nemzetiségeké
1720—1787-ig	100·0%	293·4%
1787—1850-ig	115·0 „	11·0 „
1850—1870-ig	20·5 „	19·4 „
1870—1880-ig	6·3 „	2·7 „
1880—1890-ig	14·9 „	6·26 „
1890—1900-ig	16·7 „	4·2 „
1900—1910-ig	15·0 „	3·0 „

Ime látható, hogy a magyarság a nemzetiségi eszme felébredése óta is folyton és intenzivus módon előrenyomul és 1900-ban már az absolut többséget is eléri a szükebb értelemben vett Magyarországban s hogy 1910-ben megejtett népszámlálás Szent István koronájának birodalmában 48·1% et talált.

És hogy a magyarság a maga előnyomulását önmagától, 1870-ig még a kormányoktól is akadályozva, minden körülmény ellenséges hatása alatt is megtehette, azt a faji őserő és az otthon erősségének védelmén kivül *elhelyezkedésének* is köszönhette. Ha áttekintjük a népességi táblázatokat, ugy találjuk, hogy már 1720-ban az Alföld, a Dunántul, a Duna-Tisza köze, tehát az ország közepe erős 66%-on felül álló magyarsággal birt. Az Alföldhöz csatlakozó megyék is többnyire nagy magyar többséggel birtak. Ez az arány azóta csak javult, tehát a magyarság az ország közepén tömören helyezkedett el s igy mint egy áttörhetetlen, fegyveres falanx egymásnak hátat vetve, egymásra támaszkodva vivta meg a köröskörül lévő ellenséggel a diadalmas harcot. Az ország közepén elhelyezkedett magyarságot körülvéve, idetelepedett idegenek övező vasgyűrűje itt-ott megpattant s a magyarság az ország határszéleig is eljutott mint Erdélyben a székelyföld, túl a Dunán Somogy- és Zalamegye által. Igaz, hogy a községeinek száma kevesebb, mint a nemzetiségek községeinek száma, de kevesebb községben sokkal nagyobb számú lakos él. Mai nap azonban ki tekintene minden községet egyenlőnek: Mezőkövesdet ki tekintené Répáshutával, Orosházát Csorbával, Zetalakát Héturral egyenlő értékűnek. — Ezenkívül ma a közigazgatás, a törvénykezés, az iskolázás, a posta, a vasút, mind a magyar nyelv

erősebbé tételére dolgozik s habár erősebb és gazdagabb a nemzetiségi tábor, mint hajdanában, mégis, mivel az összes központok a magyar hatóerő irányában dolgoznak, a győzelem a magyar fajé lesz. A magyar faj el fogja érni Mátyás korának hatalmát, de szívós és kitartó küzdelem mellett. Ebben most már a városok fogják segíteni, melyek a 80-as évek előtt inkább akadályozták, ellenben most ott a magyarság mindenütt többségre jutván, a legfontosabb pontokat teljesen meghódította. Tehát ebben a tekintetben is azt mondhatjuk, hogy a magyarság elhelyezkedése a legszerencsésebb. És a nemzet jövőjére ez most a legnagyobb fontosságú körülmény.

Tudvalevő dolog ugyanis, hogy összes városaink többnyire a németek alapitották. Ha voltak is népes magyar helyiségek ezek a könnyebb védelem védelem végett jöttek létre. Kassa sőt Arad, Szeged stb. lakóinak városias jellegü polgársága is vegyes nyelven beszélt a 18-ik században s még a 19-ik század elején is nagyobb részt. Ez a többnyire német nyelvü városi polgárság elzárkózott a város falai vagy házai között, a legtöbb még csak megtelepülni sem engedte a magyart. Bocskay (1606, illetve 1608.) törvényei megadták ugyan a magyarságnak a városokban való letelepülés jogát, de még ez után is az igazi városok legujabb időkig német jellegüek voltak. Elmagyarosodásuk a legujabb kor eredménye, az a kiváló német, részben bunyevác lakosságnak az érdeme, mely önként csatlakozott a magyarsághoz. Itt igen szép példát mutat Szabadka, Pozsony, Kassa, Temesvár, Lőcse stb., hol az iskolákat már akkor is önként magyarrá tették, mikor még a lakosság tulnyomó többsége nem magyar volt.

A városok fejlődése ma teljesen magyaros irányú s minthogy a magyarság igen nagy mértékben tolul a városokba és tudván azt, hogy a magyarság nagyobb része vagy városokban vagy népesebb községekben él, egyesen kimondhatjuk, hogy a városok boldogulásának ügye a magyar faj boldogulásának kérdése.

Álljon ennek bizonyitására az alábbi táblázat, mely szerint a tvh. j. városokban

	magyar	magyarul tudó	német	tót	oláh	ruthén	horvát	szerb	egyéb
1900-ban	69·1	80·4	13·9	3·2	1·6	0·1	3·9	3·0	5·2
1910-ben	73·7	85·1	10 5	2·8	1 6	0·1	4·5	3·0	4·3

Valamivel kedvezőtlenebb a magyarság aránya a többi

városban, de még mindig nagyobb magyarság száma itt is, mint a nemzetiségeké.

Mindazt, amit a városok gazdasági, kulturális, közegészségi viszonyai javitására teszünk, a magyar faj javára tesszük; mindazzal, amivel a városoknak ártunk: *a magyarság életerét zsibbasztjuk meg.* A városok hordozzák a legnagyobb terhet, a városok fizetik az ország adójának jó nagyobb részét, *tehát a magyarság az állam terhének nagyobb arányát viseli a lélekszám arányánál, nemzeti kötelessége tehát minden kormánynak, hogy igy a városok és azok polgárságának nagy terhét elviselni segitsék.*

Látjuk, tudja mindenki, hogy a magyarság nagy része a városokban lakik; látjuk, hogy különösen a nagyobb városok halálozási aránya szörnyű nagy, miért engedjük, hogy a városokban az a rémséges halálozási arány tovább is pusztitsa a magyar faj népet? Hiszen ha a közegészségi viszonyok javulnának, a halálozási arány a 26—32 százalékról, melyen most áll, leszállna 18—20 százalékra. Mily óriási emberpusztulás foly a városokban s mily nagyszámú magyart lehetne igy megmenteni. A közegészségügy kérdése tehát a legfontosabb kérdések között is a legelső, mert igy különösen a kisdedek százezreit mentenők meg az elpusztulástól és azokat a számos millió koronákat, melyeket a koporsókkal a földbe raknak. Ez a teher is a magyarságot nyomja, hiszen a módosabb városi lakosság ezen a cimen is többet áldoz, mint a havasokban lakó más ajkú lakosság, melynek legfelebb a papja drágább, de koporsóját maga tákolja össze, tehát semmibe sem kerül.

A városok ügyeinek felkarolása különösen fontos az erdélyi részekben, hol azok a magyarság legfőbb oszlopai lettek. S a hol épen úgy, mint a többi városban, a magyarság fokonként és rohamosan szaporodván, biztosította a magyar faj számára a számbeli elsőbbség mellett a kulturai és gazdasági elsőbbséget is, amely utóbbiakban segítő versenytársa a német polgárság.

És ebben a munkában egyaránt segített a magyarság természetes szaporodása, beolvasztó ereje s ezekkel együtt az ország területén kedvező elhelyezkedése. Ezeknek segedelmével sikerült a magyarságnak dominálo helyzetbe jutni s megszerezni a feltétlen elsőbbséget magának.

Ezekben mutathattunk reá általánosságban arra, hogy a magyar állam keretében fajunk az utolsó kétszáz év alatt a leg-

nagyobb megpróbáltatások között, a legrosszabb viszonyokkal, segitő eszközök nélkül küzdve gyönyörü munkát végzett. Ellenséges kormányzatok és népek ellenére ebben a nagy amfiteatrumban, elvesztett többségét vissza szerezte s visszavívott alkotmánya segítségével egy pusztuló, haldokló népből 10—12 millióra szaporodott, művelt és életerős nemzetet alkotott. Fejlődésének iránya kedvezően indul és halad tovább.

Ez a nemzet lakóhelyét: a magyar hazát millió őrdög támadása ellen is megvédte, kiépítette s csupán még betetőzése van hátra, amely épület egyes szárnyainak ez a végső kiépítése elsősorban azokra vár, akik abban lakóhelyet, védelmet és életük fentartására alapot találtak. A központ, a nagy Magyarország nemes magyar népe azonban, amely a nagy épületnek, hogy úgy mondjam már betetőzött kupolacsarnokát lakja, nézzen minden irányba és segítse az egyes szárnyak munkásait tettel biztatással, anyagilag is, mindenesetre azonban nagy erkölcsi támogatással, hogy a szárnyak betetőzésével foglalkozó testvérek az elemekkel, a rossz indulatu ellenségekkel folytatott nehéz küzdelmükben központi támogatást leljenek. Láthatják ugyanis, hogy a tótságot segíti és szervezi a gazdaságilag erős cseh, a szerbet és horvátot segíti, lelkesíti a nagy szláv eszme s a balkáni diadalok által megnövekedett országok és egyesülő fajok nagy önbizalma. Mindnyájukat a magyarság fejlődését álnok szemmel néző ellenséges nagyhatalmak kézalatti támogatása. A románságot óriási erkölcsi és anyagi támogatásban részesíti a fiatal és gyönyörüen fejlődő Románia s a román királyságban élő és álló román intelligencia és gazdasági szervezetek A mi szegény magyar, végbeli harcosainkat nem segíti senki és semmi. A politikai élet silány jelszavai alatt a végek magyarsága egymással folytatott gyilkoló testvérharcot s nem látják a leselkedő ádáz ellenséget. Lábuk alól hull ki a talaj s mig az erdélyi román ifjak száz meg száz ösztöndijat találnak a határőrvidéki, a Gozsdu és más alapitványokból, hogy tudomány- és műegyetemeken, jogi, gazdasági és kereskedelmi akadémiákon, ipari gazdasági és kereskedelmi szakiskolákban tanulmányaikat folytathassák, addig a szegény vérbeli magyarság — nehány vármegyétől eltekintve — teljesen magára, szegény keresetére van hagyva.

Édes testvéreim, magyarok! Figyeljetek kérő szavunkra, akik ott a délkeleti határon a magyar faj érdekeit akarjuk bizto-

sítani, segítsetek! Egy-egy korona a tehetősebbektől, nehány fillér még a szegényebbektől telhetik évenként erre a szent ügyre. Ne várjátok a folytonos koldulást, hiszen ti is magyarok vagytok, tudhatjátok, hogy mi is egy vérből származván veletek, nem tudunk kéregetni. Nincs ahhoz nevelve fajunk, hogy még ennek a szent ügynek nevében is kéregessen. De ti, akik számot tartotok arra, hogy jó magyaroknak tartsanak, minden évben aki teheti, vegy akkor, amikor teheti, ha csak egyszer is az életben, adjon a szent célra valamit! . . .

De nemcsak a délkeleti részen van tennivaló. Alakuljanak másfelé is megfelelő szervezetek és azokat is támogatni kell. Nem lehet azonban rossz néven venni, hogy mi a régi erdélyi magyarság ügyét vettük pártfogásunkba, hiszen nemcsak az ösztönöz erre, hogy ott születtünk; nemcsak őseink kiontott vére által megmentett szülőföldünk el nem muló szeretete sürget erre, hanem elsősorban az, hogy magyarok vagyunk és azt látjuk, hogy itt van a legnagyobb baj. Itt van baj és itt veszedelemtől lehet félni. Nem lehet tudni, lesz-e időnk a magyar faj fejlesztésére és mennyi 'esz, hiszen, ha a mostani csendesebb idők folynának, a magyar faj életereje, — amint az eddigiekben kifejtettem, — elég volna arra, hogy zászlónkat kitűzze arra az erődítési fokra is, amelyet délkelet felé épitgetünk, ámde ki tudja azt, hogy van-e erre időnk? ... Mi, a XV. század végén Európa első nemzete valánk, legnagyobb népe ennek a fö'drésznek. Ki hitte volna, hogy ismeretlen ellenség tör elő kelet homályából és a dicső magyar államot porba dönti és a magyar faj szupremáciáját megingatja ?... Ma már, vagy még nem vagyunk nagy nemzet. Kelet felől szívósabb és ádázabb ellenség fenekedik reánk, mint valaha. Nézzük, hogy a bolgár—szerb—görög nép a maga harci területén azzal akar a föld szerzésre jogcímet szerezni, hogy a törökség kigyilkolásával a maga fajtáját akarja többséggé tenni. Maga javára korrigálja meg az ethnográfiát, az etnikai viszonyokat, hogy aztán arra hivatkozva elfoglalja ősei (?) földjét s megnyerje a nagyhatalmak jóváhagyását a bevégzett tényhez. Ne feledjük el, hogy ilyen ethnográfiai korrekción a szegény erdé'yi magyarság már kétszer esett át 1720. óta. Amig a török-tatárral harcoltunk, tudtuk, hogy ellenséggel küzködünk. Rendben volt az akkori erkölcsök szerint. De amikor leráztuk magunkról *az ellenséget,* akkor *test-*

véreink támadtak ellenünk és Erdély magyarságának nagy részét kigyilkolta a dicső ősök pseudó ivadéka s nem kegyelmezett meg a csecsszopónak sem, nehogy vitássá tegye majd az elrablott kincsek birtoklását.

V. A magyarság küzdelmének mai állása. Az erdélyi viszonyok.

A magyar faj fejlődése szépen tart Erdélyben is, de sokkal lassabban megy, mint másutt, mert nagyobb, szivósabb ellenállással kell küzdenie. Az egész nagy Magyarországon a nemzetiségeknek jóformán nincs középiskolájuk, de Erdélyben egész sorozat van ebből. A nemzetiségek kulturája itt virágzik legszebben, sok tekintetben a magyar faj kulturáját is felülhaladja. És én nem azt akarom ebből következtetni, hogy azt az ellenfél kulturáját megsemmisitsük. A világért sem, az hadd virágozzék, az minket nem bánt; de azt akarnám, hogy a mienk erősebb, hatalmasabb, melegebb, vonzóbb legyen. Legyen oly erős, hogy annak sziklavárán ne diadalmaskodhassék semmiféle ellenség; legyen oly fényes, hogy mindenki bámulja meg, világitsa be még ellenségeink lelkének sötétségét is és legyen oly áldott melegségű, hogy minden népben élessze fel s növelje a testvéri szeretet, hiszen mi nem arra születtünk, hogy egymást kigyilkoljuk, hanem, hogy szeressük, támogassuk és közös munkánk segedelmével országunkat és az emberi nem boldogulását elősegitsük.

Sokan azt mondják, hogy a helyzet annyira romlott, hogy céiunkat már nem érhetjük el. Ebben a meggyőződében vannak a nemzetiségiek is, de csak azért, mivel ismerik a magyart, hogy nem tudott eddig szivósan egy célra törekedni és azért önzetlenül dolgozni, lankadatlanul munkálkodni és törhetetlenül előnyomulni a jelzett irányban. Mások nem is tartják bajnak azt, amitől mi évtizedek óta félünk, amért már harminc éve keressük az utat és az eszközt, hogy a szerintünk legnagyobb veszedelmet visszaverhessük.

Aki azonban ismeri a történelmet, figyelemmel kiséri a fajok harcát, különösen a déli és keleti határainkon, a Balkánfélszigeten; aki ismeri az ott lakó népek ábrándjait, az nem fogja elhinni, hogy nincs baj és nem baj az, ha nem törődünk

az ott történő dolgokkal. Aki megfigyelte, amit a történelem és a statisztika fáklya világánál megláttunk, az nem fogja elhinni, hogy a helyzet most rosszabb, mint a multban. Az 1720. után bekövetkezett és a magyar faj ellen irányitott nagy telepités korában nagy volt a baj. A magyarság lehanyatlott a népesség negyedrészére, vagy helyesebben mondva, a magyarság ellenségei felszaporodtak háromszoros nagyságra. Közel voltunk a vég megsemmisüléshez.

Ellenünk harcolt a hatalom, az államkormányzat központi irányitó hatalma, ellenünk harcoltak a városok idegen ajkú népei, ellenünk dolgozott az ipari és kereskedelmi alkotások irányzata; ellenünk harcolt a nemzetiségek birtok-vágya és gyülölete. Mellettünk csak a magyar nép megtörhetetlen ereje, a magyar alkotmány szervezettsége, az otthon szeretete és a magyarság szerencsés elhelyezkedéséből származó gazdasági ereje. És ennyi segitséggel is győzni tudott a magyarság. Most már ezek segitségével elnyerte az országban általában az abszolut többséget. Nagy ellenségei közül most már megnyerte az állam központi tevékenységének, a városok óriási hatásának, a közlekedés, közoktatás, az ipari és kereskedelmi alapitások kedvező irányitásának támogató, segitő hatását, sőt a nemzetiségek concentrált támadása is, ha most hevesebb is, mégis meggyengült, mert a felduzzadó és a folyam völgyeket. a városokat meghóditó magyarság széttörte a szoritó vasgyűrűt, szétválasztotta a nemzetiségek összeérő s gyilkoló lávaáradatát. Mily máskép nyilik most elénk, ha mindezeket látjuk és meggyőződünk arról, hogy ha ellenséges nemzetiségeink nyertek is erős segitő támaszt külföldi fajrokonaikban a mult század óta, de mi sem küzdünk most egyedül, csak a mgunk faji erejétől segitve, hanem velünk van a szervezett nemzet hatalma, egy 20 milliós állam gazdasági ereje, kedvező elhelyezkedésünk, mert mi foglaljuk el az ország közepét, a legtermékenyebb Alföldet, a folyam völgyeket és a legfontosabb pontok őrtálló várak: a városok a mi érdekeinket védelmezik mindenütt még akkor is, ha nem a fajmagyar nép adja lakosságuk többségét. És ez a többség a 32-ik oldalon közölt kimutatás szerint most már háromnegyed részben magyar. Erősen magyarosodik és nyelvünket közel kilenctized részben beszéli. Ebben a csoportosulatban utánunk legfontosabb

elem a németség, amely egytized résszel van képviselve és ez a nagyon értékes elem teljesen reánk van utalva, mert csak általunk és velünk él; nélkülünk és ellenünk biztosabban elpusztul, mint a homokra hulló esővíz. Hiszen beláthatja, hogy nyolcszáz év alatt a magyarság sohasem törekedett a német elem megsemmisítésére s fennmaradtak, virágoznak máig. Ellenben nézzenek a szomszédba, akár keletre, akár délre, beláthatják, hogy ott idegen ajkú elem számára csak kínos halál, semmiesetre sem az élet vár.

A németséggel együtt a városi magyar polgárság általában 84 százalékot tesz, ennek ellenében a román elem 2 százalékra sem megy, a horvátok 4.5, a szerbek 3 százalékot tesznek és ezt az arányt is a Dráván-túli részek segítségével érik el. Ha ezt az ország részt figyelmen kívül hagyjuk, jelentéktelenekké válnak.

Mindezekben tehát megfeleltünk arra a kérdésre, hogy a magyarság települési viszonyai kedvezőek-e s bebizonyítottuk, hogy az ország legfontosabb pontjait, az ország közepén lévő nagy magyar Alföldet, a folyam völgyeket, az egész országban a földrajzi törvények szerint legjelentősebb átmeneti és érintkezési pontokon alakult városokat, nyugaton a művelt nemzetekkel összekötő határrészt, a Dunántúlt; keleten a legagresszívebb ellenségünktől elválasztó ország részt: a Székelyföldet erős, majdnem tiszta magyar fajnép lakja és azon kívül is minden jelentősebb ponton a magyar faj erősödik, amit egészen világosan igazol az alábbi táblázat, amely az erdélyi városok szaporodását és fajnépei arányának változását állítja szemünk elé s mutatja, hogy a magyar nép küzdelmének mai állása kedvező a népszám tekintetében.

Az erdélyi városok szaporodása. Nemzetiségi arány.

	1890	1900	1910	Szaporulat 1890–1910 %	Magyar		Német		Román		Magyarúl beszél	Vármegyében
					1890	1910	1890	1910	1890	1910		
Kolozsvár	37957	49295	60834	60·2	81·1	83·4	3·8	2·8	13·2	12·4	95·1	37·8
Brassó	32549	36646	41056	26·1	34·0	43·4	31·2	26·4	31·7	28·7	75·5	62·8
Nagyszeben	24766	29577	33489	35·2	14·9	21·7	61·2	50·3	21·3	26·4	52·5	15·8
Marosvásárhely	15627	19522	25517	63·3	88·7	89·3	3·0	2·4	6·2	6·7	96·7	71·9
Torda	11084	12117	13455	21·4	77·2	71·9	1·3	0·7	20·7	25·1	86·7	34·7
Beszterce	10411	12081	13236	27·1	12·4	21·3	60·6	44·1	25·0	36·5	53·3	18·0
Segesvár	9747	10868	11587	19·3	17·0	23·2	54·1	47·4	25·3	26·1	62·3	28·4
Gyulafehérvár	9838	11507	11616	18·1	42·6	45·0	11·0	6·8	42·0	44·5	63·3	25·4
Dés	7890	9888	11452	45·1	70·3	69·8	2·6	3·9	23·2	24·5	87·4	28·4
Székelyudvarhely	6769	8045	10244	51·3	93·4	96·5	3·4	2·1	1·0	1·1	100·0	98·0
Déva	4778	7089	8654	81·1	47·0	67·3	8·9	3·2	42·9	27·9	67·4	23·2
Gyergyószentmiklós	6109	7028	8905	45·8	98·8	96·0	0·6	1·3	0·3	1·3	100·0	92·1
Nagyenyed	6048	7494	8663	43·2	70·9	75·0	3·1	1·9	22·7	22·4	88·8	25·4
Szepsiszentgyörgy	5753	7131	8665	50·8	96·7	96·5	1·6	1·8	0·7	1·2	100·0	91·1
Petrozsény	3774	7765	12193	223·0	30·2	63·5	22·0	6·8	41·3	26·6	75·4	23·2
Egész Erdélyben												44·2

Az erdélyi részektől kifelé, tehát Románia felé a forgalmat első sorban *Brassó* közvetiti, annak magyarsága 1890-től 1910-ig 34 százalékról 43.4 százalékra nőtt, *a magyarúl tudók száma a lakosság kétharmada.* Tehát itt nem sok kell ahhoz, hogy a magyarság nyelve átvegye a közlekedő szerepet s egy évtized okos politikájánál a magyarság abszolut többségre szaporitható.

A másik nagy fontosságú átmeneti hely *Nagyszeben.* Ez az erdélyi szászok és románok kulturális középpontja. Óriási számbeli, kulturális és gazdasági erővel lépnek itt fel a nemzetiségek. Ezen kivül a vidéken is a román elem óriási túlsulyban van, a szászság is felülmúlja a magyarságot. Mégis a magyarság 1890-től 1910-ig 15 százalékról 22 százalékra nőtt. Igaz, hogy a román elem is 21 százalékról 26 százalékra gyarapodott, tehát felülhaladta az összes létszám negyedrészét. Ellenben a szászság 61 százalékról lehanyatlott 50 százalékra. Világosan látható, hogy a szebeni szászság létszáma dekadenciában van és a legközelebbi tizéven elveszíti abszolut többségét. A választójog szélesbülése következtében a városi élet kormányzása kiesik kezéből és ezzel együtt minden téren vissza fog szorúlni. *Teljes letörését csak a magyarsággal együtt akadályozhatja meg* és a magyarságnak is érdeke, hogy a német elemmel egyetértőleg járjanak el, mert a közös ellenség a románságban rejlik. Vesse le hát az erdélyi szászság a magyarságtól való elzárkózását, a magyarság pedig az oktatáan ellenszenvet, közeledjenek egymáshoz szeretettel. A magyar tanuljon meg németül, hiszen ezért tettük kötelezővé a német nyelvet minden polgári-, közép- és szakiskolában, a németek is tanuljanak magyarul s legfőképen engedjenek érvényesülést a magyar fajnak a városi élet, az ipar és kereskedelem folytatásában és kormányzásában. A mostani elzárkózottság mind a két faj kárával jár.

Igen fontos érintkező pontok itt Kolozsvár, Marosvásárhely, amelyek magyar empóriumok és magyarok az összes székely városok. A székely nyelv medence a magyar Alföld felé Marosvásárhelytől, Dicsőszentmárton, Kolozsvár, Bánffihunyad és Nagyvárad útján van összekötve, ezek túlnyomóan magyar városok és a magyarság itt évről-évre emelkedik.

Más irányban Székelyudvarhelytől a Küküllő völgyén

Segesvár, Medgyes, Nagyenyed, Gyulafehérvár, Szászváros, Déva kötik össze Arad felé a magyarságot az alföldi magyarsággal és itt is a magyarság szilárd helytállásáról adhatunk hírt. Bár kisebbségben van.

Ebben az irányban tehát a magyarság elhelyezkedése kitűnő és fejlődése is értékes. Azonban meg kell jegyeznünk egy igen fontos igazságot. A városok fejlődése, éppen igy a szétdarabolódó nagybirtok szétoszlása csak a néptömegek által történik. Amilyenek a néptömegek, olyanok lesznek urrá a városokban és a földbirtokokon is. Amint a városi élet és az ott nyüzsgő ipari-kereskedelmi foglalkozás a magyarságot messze földről is vonzza, sűriti és idegen népek között is dominálóvá teszi, igy kell észrevenni, hogy a többi helységben lakó népesség is ilyen vonzó-taszitó erők hatása alatt alakul és ehhez képest fog alakulni a birtokos elem mindenütt és a népesség többsége is. Mielőtt ennek bővebbi fejtegetésébe bocsátkoznám, előbb be akarom fejezni azt, amiről itt szó folyt. Amint az erdélyi részekben a magyar haza forgalmát kifelé közvetitő pontokon a magyarság a németséggel, vagy anélkül vette a kezébe a túlsúlyt, éppen igy bebizonyithatjuk az ország déli részein is. Nem kell emlitenem, hogy Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs, Mohács magyar focusok, de hozzá tehetjük, hogy a kisebb helyek: Alsólendva (87 százalék), Letenye (96 százalék), Csáktornya (46 százalék), Csurgó, Zákány, Berzence, Barcs (70.6 százalék), Szigetvár (97.4 százalék), Siklós (87.7 százalék), Szentlőrinc (98.8 százalék) magyar, Villány és Bélye német-magyar lakosságú községek. A szerb nyelvhatáron fekvő Bács-Bodrog vármegyében Szabadkától délkeletre, a Tisza mellett mindinkább a magyarság lesz úrrá s a déli részeken. *Gombos*, ez a fontos átkelő hely szinmagyar, *Apatin* német-magyar s általában a délnyugati Bácskában a németség a túlnyomó. A német és a magyar elem együtt a titeli és zsablyai járás kivételével, mindenütt dominál. A városok, *Baja, Szabadka, Magyar-Kanizsa, Zenta* magyar többségüek. Az egykor oly dühös szerb fészekben: Titelen a szerbség 42 százalékot tesz, a magyarság és németség itt is együtt felül múlja. Zombor város magyarsága 1880-tól 1910-ig 21.5 százalékról 33 százalékra s a legfontosabb *Ujvidéken* 26.9 százalékról 39.7 százalékra erősödött, a szerb elem 65.5 százalékról 39.1 sza-

zalékra, Ujvidéken 42.1 százalékról 36.4 százalékra esett. Ugy látjuk tehát, hogy a magyarság itt viszonylagos többségre tett szert. Magában a vármegyében a magyarság 42.3 százalékkal szintén viszonylagos többségre emelkedett, a németség 28.3 és a szerbség 18.6 százalékával szemben.

A Tisza-Maros szögén a magyarságnak expansióját főképen Torontál- és Temesvármegyékben kell megfigyelni. Itt a németség a magyarságnak hűséges segitő társa és mindkét fajnépnek az oláhság és a szerbség ádáz ellensége. Csakhogy mig a magyar és német elem az együtt működésre meg tudja találni a bázist, ez a román és szerb elemnek nem sikerül. Veszedelmes és erős vára itt mindkét nemzetiségnek a nemzeti (görög keleti, szerb és román) egyház. Soha egy államférfiu nagyobb tévedésbe nem esett mint, a mi ideális Eötvösünk, aki kódifikálta a görög keleti nemzeti egyházakat és ezzel jóformán szentesítette, hogy görög keleti magyar nem lehet. Mennyi küzdelemben volt a hazafias, magyar görög keletieknek részök és még sem tudták elérni, hogy magyar görög keleti egyház is legyen. Most szervezik a magyar görög katholikus püspökséget. Ez is óriási hatással lesz a magyar faj védelmére; mily fontos dolog volna, ha magyar görög keleti püspökséget is szerveznének. Temes megyében a magyarság 9·3%-ről tíz év alatt 910-ig 11·9%re szaporodott, Torontálban 18·9%-ről 21%-re, Aradban 21·8%-ről 22·2%-re, Csanádban 73·8-ról 74·8%-re, Krassóban 4·8%-ről 7·3%-re nőtt. Itt fontosabbak a városok, a hol igazán gyönyörű fejlődés van: Arad városba 69·2-ről 73%-re, Pancsován 15·4%-ől 16·2%-re, (itt németség 35·9%.), Versecen 10·5%-ről 14·2%re (itt a német elem 49·6%) és Temesvárott a 32·2%-ről 39·4%-re nőtt az utolsó 10 év alatt a magyarság (német elem 43·6%). Tehát a magyar és a német elem együtt minden városban dominál. Érdekes azt is megjegyezni, hogy 1880-tól 1910-ig Nagybecskerek magyarsága 19·3%-ről 35·2%-re nőtt (és itt relativ többségre tett szert. A német elemmel együtt 70%-tel dominájuk a szerbeket. Érdekes továbbá Lugos, a hol a magyarság 1880-tól 1910-ig 12·4%ről 34·7%-re, Karánsebes, a hol 6·5%-ről 17·7%-re, Orsova, a hol 15%-ről 32·2%-re növekedett a magyarság. És mindezeket a nevezett pontokat a német elemmel együtt feltétlenül dominálják.

Az északnyugati felföld tótsága nemzeti egységünkre nem oly veszedelmes mint a déli szerbség és a délkeleti románság.

Igaz ugyan, hogy itt a fészkelődő és a saját ruhájába nem férő cseh népség itt is vetegeti a konkoly magjait, azonban ők a mi tótjainkat testvéri ölelésükkel csehekké akarják át testvériesíteni s ezen meg fog törni a barátság. A magyarság nem kívánja elvenni semmiféle népnek a nyelvét, mi csak a magunk faját védelmezzük s tőlünk akár a világ végeig megmaradhatnak a tótok tótoknak, de nekik rossz, ha minket nem értenek meg. Tőlünk kapják a kenyeret, mert a felföld sovány termései nem birják őket táplálni Lejönnek hozzánk munkát keresni és így kénytelenek a mi nyelvünket megtanulni, mert mi nem tanuljuk meg az övéket Azokban a gyárakban és más vállalatokban is, amelyet a magyar tőke alapit a felvidéken, magyarul kell tanúlniok, ha alkalmazást akarnak találni. A népsűrítő pontok Pozsonytól egész Ungvárig mindenütt magyar többségűvé változtak. Legszebb példa ebben Kassa, amely egy emberöltő alatt majdnem tiszta magyarrá alakult és ily vagy hasonló változás állott be mindenütt. És ez nem is lehet másképen, mert az ország közepén élő, egy tömegben összefüggőleg lakó 8 millió magyarság, a hatalmas, magyarrá vált fővárossal és az ország belső körzetében izmosodó nagy magyar városok láncolatával, mintegy hatalmas várövezetből ellenálhatatlan erejű rajokat küld ki a szélrózsa minden irányában és az innen kiáramló magyar vállalkozás a folyó völgyekből eljutott éjszak, kelet, dél és nyugat felé az ország határáig. Nem tartóztathatja ezt fel sem a Fátrák és Tátrák, sem a Királyhágó bércei s nem az ezeknél hatalmasabb ellenállású román gyűrű, amely elkülöniti a magyar medencét az erdélyi székely-magyar medencétől.

Mindezeket megfigyelve és hozzávéve azt, hogy az utolsó félszáz év alatt is mindeneket felülmuló arányban éppen az alföldi magyar népesség szaporodott és ha megfigyeljük a hazai népek mozgalmát, a miről táblázatos kimutatást is adunk, meg kell győződnünk, hogy a magyarság kedvező elhelyezkedésében oly hatalmas pozitiót nyert, hogy innen — az egész ország összes fajnépei közül csak neki lévén feleslege — az innen kibocsátott tömör rajokkal okvetlen meg fogja hóditani az egész országot. Nem kell ehhez egyébb csak az, hogy a kormányzat ne egyezkedjék ki a mi rovásunkra semmiféle nációval és ne gördítsen a magyar társadalom útjába akadályokat.

Ellenkezőleg a közigazgatás teljes megjavításával, a közoktatás és közegészségügyi szolgáltatások európai szinvonalra eme-

lésével adja meg az ország népének, amit a nemzet és a mai kor megkövetelhet.

Hogy a fentebb elmondottak a valóságnak teljesen megfelelnek, ide mellékelünk három kimutatást. Az első (44. old.) mutatja a nyelvhatárokon élő lakosok magyarrá átfejlődését, tehát igazolja, hogy a magyarság nemcsak nagyban és egészben fejlődik erősebben a többi faj népnél, hanem azt is, hogy a nyelvhatárokon álló helységek magyarsága erősödvén, folyton odább tolja a magyar nyelv határának terjeszkedésével a nemzetiségi nyelvhatárt és azt mindinkább szűkre szorítja. A második (46) a törvényhatóságokat állítja magyarságuk szerint sorba; a harmadik azt igazolja, hogy a székely nyelvmedence és a nagy magyar nyelvmedence szépen fejlődik, egymáshoz közeledik és az ezt összekötő láncolat magyarsága erősödik. (Külön melléklet.) A 47. oldalon a jelentősebb városok fejlődése szemlélhető.

A nemzetiségi viszonyok eltolódása a nyelvhatárokon:

	1890			1900			1910			Magyarul beszélő	
	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	1900	1910
			ruth.			ruth.					
Ugocsa megye	38·2	7·2	42·5	42·9	6·6	39·3	46·5	5·1	37 5	54·4	59·1
Bereg megye	42·4	10·8	45·6	44 7	8·9	45·7	47·8	8·8	42·6	55·3	63·5
Ung megye	27·5	7·6	34·4	30·2	4·6	36 4	33·2	5 2	38·3	39·3	48·6
			tót			tót					
Zemplén megye	47·2	5·2	35·9	53 1	2·5	32·4	56·5	2 8	27·1	57·6	63·8
Abauj megye	69·6	4 1	25·5	73·0	3·4	22·9	78·0	2·1	18 7	80 9	86 4
Kassa	49·9	13·5	33·6	64 8	8 6	23·1	75·4	7·2	14·8	79·1	90 0
Gömör megye	53·6	2·7	42·8	56·4	2·2	40 6	58·5	1·6	38·4	68·3	74·1
Bars megye	31·1	11·5	56·9	31·7	10·5	57·5	34·8	9·7	54·8	41·6	50·2
Esztergom megye	79·8	11·4	8 2	79·2	11·4	8 6	80·9	10 4	8·3	91·5	88·4
Hont megye	51·6	6·0	41·8	54·5	5·4	39·5	57·5	5·1	36·8	65·7	71·6
Selmeczbánya	16·6	7·8	75·1	19 9	5·6	74·0	41·8	3·0	55·0	39·1	56·0
Nógrád megye	69·2	1·9	27·7	70·5	1 7	26·9	75·6	1·2	22 3	80·1	84·5
Nyitra megye	17·5	9·1	72·8	18·9	7 6	73·0	22 0	6·1	71·0	27·2	35·2
Pozsony megye	39·2	8 8	50·6	39·7	7·7	51·0	42 3	6·8	49·5	46·6	51·2
Pozsony város	19 9	59 9	16·6	30·5	50·5	16·3	40·6	41·9	14·9	53·2	68 5
Zólyom megye	4·0	2·9	92·2	7·3	2·3	89·3	12·4	1 6	84·8	17·6	27·4
Moson megye	24·4	64·3	0 6	29 0	60·7	0·7	34·9	55 0	0·8	46·7	59 6
Sopron megye	49·2	37·7	12·6	50·0	37·1	12·3	50·5	36·8	12·6	57·5	62·6
Sopron város	29·8	63·9	2·9	40·5	53·6	2·8	44 2	51·1	2 3	64·3	74·6
Vas megye	50·5	32·2	17·3	53·0	30·0	16·9	56·9	26·9	16·1	61 4	67·1
Baranya megye	49·6	36·9	13·4	51·3	35·5	13·1	52·2	35·0	12·7	67·7	73·7
Pécs város	74·2	19·1	6·7	77·2	17 5	5·2	83 6	12·8	3·3	92·2	95·6
Tolna vármegye	67·2	31·8	0·9	68 3	30·5	1 2	70·9	27·9	0·9	81 9	85·7

	1890			1900			1910			Magyarul beszélő	
	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	1900	1910
			szerb						szerb		
Bács-Bodrog megye	38·7	30·8	30 8	40·5	29·7	29·8	42·3	28·3	27·2	51·7	56·3
Baja	74·2	10·3	15 5	80·1	7·7	12·1	79 9	8·3	11·7	96·3	97·0
Szabadka	52 7	2·6	44·7	56·1	2·2	41·7	58 8	2·0	39·1	73·2	80·4
Ujvidék	31·6	24·3	37·6	35 2	22·1	33·7	39·7	17·6	34·5	57·5	64·5
Zombor	23·4	10·1	65·8	31·4	8·7	40·2	33 0	7·1	38·8	49·5	52·2
Torontál megye	17·1	31·0	31·1	18·9	29·9	31·2	21·0	26·6	32·2	29·2	36 5
Pancsova	11·4	40·6	43·0	15·4	39·0	41·3	16·2	35·9	41·9	34·0	44·1
Versecz	5·7	55·6	35·3	10·5	53·1	32·2	14·2	49·6	31·4	27·9	39·5
			oláh			oláh			oláh		
Temes megye	6·5	33·7	42·2	9·3	32·8	40·9	11·9	30 1	40·1	17·0	25·4
Temesvár	26·7	55·9	9·1	35·1	51·0	7·6	39·4	43·6	10·4	61·3	74·6
Arad megye	20·2	10·5	66·7	21·8	10·5	65·0	22·2	9·8	65·3	31·3	35·2
Arad város	61·6	13·4	18·7	69 2	10·0	17·0	73·0	6·9	16·3	87·4	92·6
Bihar megye	52 2	0·5	45·5	53·2	0·4	44·8	52·8	0·4	44·9	61·0	62·4
Nagyvárad	88·8	2 6	6·5	89·2	2·8	6 6	91·1	2·2	5 6	96·4	97·7
Szilágy megye	35 5	0·8	61·6	36·9	0·7	60·5	38·0	0·4	59·1	45·9	48·9
Szatmár megye	59·0	4·5	35 4	61·6	3·3	34·6	65·1	1·7	32·8	71·3	74·5
Szatmárnémeti	94·5	1·3	3·5	93·3	2·2	3·4	94·9	1·8	2·8	97·5	98·6
Nagybánya	77·2	1·1	20·0	76·4	1·3	21·4	77·5	1·4	20·8	86·0	87·5
Nagykároly	94·4	1·0	4 2	96·8	1·0	1·9	98·0	0·4	1·3	99·0	99·6
Beszterce-Naszód m.	4·8	24·1	67·3	7·1	21 0	69·1	8·4	20·0	68·5	13·5	18·0
Kolozs megye	25·4	3·6	67·9	26 8	3·6	68·6	26·9	3·0	68·0	33·8	37·3
Torda-Aranyos megye	25·0	0·6	71·4	25·4	0·4	72·8	25·6	0·3	72·1	32·3	34·7
Alsófehér megye	15 6	3·9	78·4	17·0	3·8	78·2	17·6	3·3	77·4	22·8	25·4
Kis-Küküllő megye	27·4	18·1	49·1	29·8	17·7	50·6	30·1	17·5	47·9	40·2	44·0
Nagy-Küküllő megye	10·5	44·0	39·7	11 8	42·5	42·6	12·4	41·8	40·6	23·7	28·4
Brassó megye	30·1	32·0	35·9	32·6	30·8	35·5	35·0	29·2	34·7	52·1	62·8

A törvényhatóságok magyarságuk szerint összeállítva

	1900	1910		1900	1910
	magyarság %			magyarság %	
Hajdu megye	99·7	99·7	Szatmár megye	61·6	65·1
Csongrád megye	99·5	99·5	Szabadka	55·8	58·8
Jász-Nagy-Kun m.	99·4	99·6	Gömör megye	56·4	58·5
Hódmezővásárhely	99·3	99·2	Marostorda megye	57·9	57·4
Heves megye	99·0	99·2	Zemplén megye	53·1	56·5
Kecskemét	99·1	98·9	Hont megye	54·5	57·1
Szabolcs megye	98·7	99·0	Vas megye	53·0	56·0
Győr	98·6	98·9	Bihar megye	53·2	52·8
Debreczen	98·2	98·5	Baranya megye	51·3	52·2
Borsod megye	94·8	97·7	Sopron megye	50·0	50·5
Székesfehérvár	95·4	96·5	Bereg vm	44·7	47·8
Szeged	95·3	95·9	Ugocsa vm.	42·9	46·5
Udvarhely megye	95·2	95·4	Sopron vm.	40·5	44·2
Miskolcz	92·4	95·4	Bács-Bodrog m.	40·6	42·3
Győr	94·8	94·9	Pozsony megye	37·7	42·3
Szatmárnémeti	93·8	94·9	Selmeczbánya	19·9	41·8
Somogy	89·8	91·2	Pozsony város	30·5	40·6
Nagyvárad	89·2	91·1	Ujvidék	35·2	39·7
M.-vásárhely	85·6	89·3	Temesvár	32·3	39·4
Komárom város	85·5	89·2	Szilágy vm.	36·9	38·0
Komárom megye	86·7	88·3	Brassó megye	32·6	35·0
Veszprém	84·3	86·7	Moson megye	29·0	34·9
Pest megye	82·6	87·9	Bars megye	31·7	34·8
Csik megye	86·4	86·4	Zombor	31·4	33·0
Budapest	79·0	85·9	Kisküküllő megye	29·8	30·1
Fejér megye	84·4	85·7	Kolozs megye	26·8	26·9
Pécs	77·2	83·6	Torda-Aranyos m.	25·4	25·6
Háromszék megye	85·1	83·4	Arad megye	21·8	22·2
Kolozsvár	82·9	83·4	Nyitra megye	18·9	22·0
Esztergom	79·2	80·9	Torontál megye	18·9	21·0
Abauj megye	73·0	78·0	Szolnok Doboka	19·9	20·7
Kassa	64·8	75·4	Alsó Fehér m.	17·0	17·6
Nógrád megye	70·5	75·6	Pancsova	15·4	16·2
Csanád megye	73·8	74·8	Hunyad megye	10·6	15·5
Zala megye	74·2	74·5	Máramaros m.	13·7	14·8
Békés megye	72·4	73·4	Versecz	10·5	14·2
Arad város	69·2	73·0	Nagy-Küküllő m.	11·8	12·4
Tolna megye	68·3	70·9	Zólyom megye	7·3	12·4

	1900	1910		1900	1910
	magyarság %			magyarság %	
Temes megye	9·3	11·9	Fogaras megye	5·6	6·8
Szepes megye	6·3	10·8	Szeben vm.	4·9	5·7
Sáros megye	6·3	10·4	Liptó megye	3·3	5·0
Túrócz megye	4·2	10·0	Trencsén megye	2·9	4·3
Besztercze-Naszód	7·1	8·4	Árva megye	1·8	2·5
Krassó Szörény	4·8	7·3	*) Dráván túl	3·8	4·1

*) Különösen Verőcze m.-ben, Eszéken, Zimonyban, Szerém- és Pozsega-megyében van nagyobb számú magyar, de van szép számmal Zágrábban és Belovár-Kőrösmegyében is.

A legfontosabb városok szaporodási adatai.

	Lélekszám a megnevezett időben						Szaporodás %-ban		Lélekszám a csatlakozott községekkel
	1850	1869	1880	1890	1900	1910	1890-910	1869-910	
1. Budapest	153506	254476	360551	505763	732322	880371	74·1	245·9	1,100.000
2. Szeged	50244	71022	73675	87410	102991	118328	35·4	66·6	
3. Szabadka	48126	56323	61367	75039	83593	94610	26·1	68·0	
4. Debreczen	30906	46111	51122	58952	75006	92729	57·3	101·1	
5. Pozsony	42054	46540	48006	56048	65867	78223	39·6	68·1	
6. Temesvár	17669	32223	33694	48403	59229	72555	49·9	125·2	
7. Kecskemét	31895	41195	44122	49600	57812	66834	34·7	62·2	
8. Nagyvárad	22538	28 93	31324	40750	50177	64169	57·5	123·6	
9. Arad	22393	32725	35556	43682	56260	63166	44·6	93·0	70 000
10. Hmvásárhely	33090	49153	52424	55626	60883	62445	12·3	27·0	
11. Kolozsvár	16884	26638	30363	37957	49295	60808	60·2	128·3	
12. Miskolcz	16435	21535	24319	32288	43096	51459	59·4	139·0	72 000
13. Pécs	15318	23863	28702	35449	43982	49822	40·5	102 8	
14. Fiume	—	—	—	30337	38955	49806	64·2	—	
15 Győr	16486	20035	20981	31182	37543	44300	42·1	121·1	
16. Kassa	13034	21742	26097	32165	40102	44211	37·5	103·3	
17. Brassó	21571	27766	29584	32549	36646	41056	26·1	47·9	
18. Nyiregyháza	14405	21896	24102	27179	33083	38198	40·1	74·5	
19. Székesfehérv,	14971	22683	25612	28942	32167	36625	26·5	61·4	
20. Szatmár	12874	18353	19708	21218	26881	34892	64·9	89·8	
21. Sopron	16726	21108	23222	29543	33478	33932	14·9	89·2	
22. Újvidék	10007	19119	21325	25180	29296	33595	33·4	75·7	
23. Nagyszeben	16268	18998	19446	24766	29577	33489	35·2	76·3	
24. Szombathely	4099	9666	13225	17270	24751	30947	79·2	220·1	
25. Zombor	21601	24309	24693	26942	29609	30593	13·5	25·8	
26. Nagykanizsa	7128	15125	18398	21234	23978	26524	24·9	75·4	
27. N.-becskerek	14350	19666	19529	22370	23267	26006	16·3	32·2	
28. Marosvásárh.	8943	13018	13192	15627	19522	25517	63·3	96·1	
29. Pancsova	11000	16888	17127	18289	19044	20808	13·8	23·2	

A 47. oldalon a nevezetesebb magyar városok abból a célból vannak összeállítva, hogy azoknak népszámban való gyarapodása szemlélhető legyen és az eddigi gyarapodásból következtetést vonhassanak, a mikor szükség arra, hogy melyik és a mi városunk-e az, amelyik a legfontosabb érdekeink hordozója. Fejlődik-e és elég erős e, vagy legalább azzá lenni indul-e, hogy nemzetünk problémájának megoldásánál oszlopnak tekinthessük.

Mindenikben a magyarság vagy már tekintélyes absolut többségben van, vagy pedig affelé fejlődik. A magyarúl beszélni tudók — talán egy-kettőt kivéve — mindenütt túlnyomóak és átveheti immár a magyar nyelv a közlekedés szolgálatát, ha a megfelelő tényezők erre segítik.

És ez már oly eredmény, amelyre alapítva ki kell mondanunk, hogy a magyarság fejlődése helyes irányban indult, oly fokra jött, hogy azon az alapon bátorságot merithetünk arra a következtetésre, mikép két-három évtized öntudatos, becsületes, lelkes és kitartó munkája után nem lesz hazánkban a mai értelemben vett nemzetiségi kérdés. A magyarság oly supremaciát fog elérni, hogy irridentista mozgalomra csak őrültek fognak gondolni. Idegen ajkú polgártársaink nyelvét nem veszítik el, erre mi nem is törekszünk, de szervezkedésünk és bennünk irántuk fejlődő testvéri szeretetünk nyomán bennük is irántunk honfitársi szeretet fog ébredni.

De éppen ezért, hogy a — különösen Erdélyben — itt-ott magára hagyatott magyarságban ne keletkezzék ellenszenv, hogy a helyes honfitársi érzelem kifejlődhessék és véreink is kellő irányítást és támogatást találjanak: az Országos Székely Szövetségnek mindenütt szervezni kell a magyarságot, hogy a megalkotandó Székely Nemzeti Alap köré sorakoztatva, annak támogatásával, annak szabályzatai alapján akár a gazda, akár az iparos és kereskedő, épen úgy mint a tisztviselő, vállalkozó megkapja a védelmet, támogatást és segítséget. Ébredjen fel minden magyar emberben az a tudat, hogy a hol csak ketten-hárman is élnek, tartsanak együtt és tudják meg, hogy a Székely Nemzeti Alap segedelmével ők is mindenütt tényezők lesznek. Ők tartják és fejlesztik a magyar nemzetet és hazát; a magyar nemzet és haza védi, táplálja és erősíti őket.

Ezért tehát vésse minden magyar ember lelkébe, hogy az Országos Székely Szövetség ügye, mindnyájunk ügye, azt mindenkinek támogatni kell.

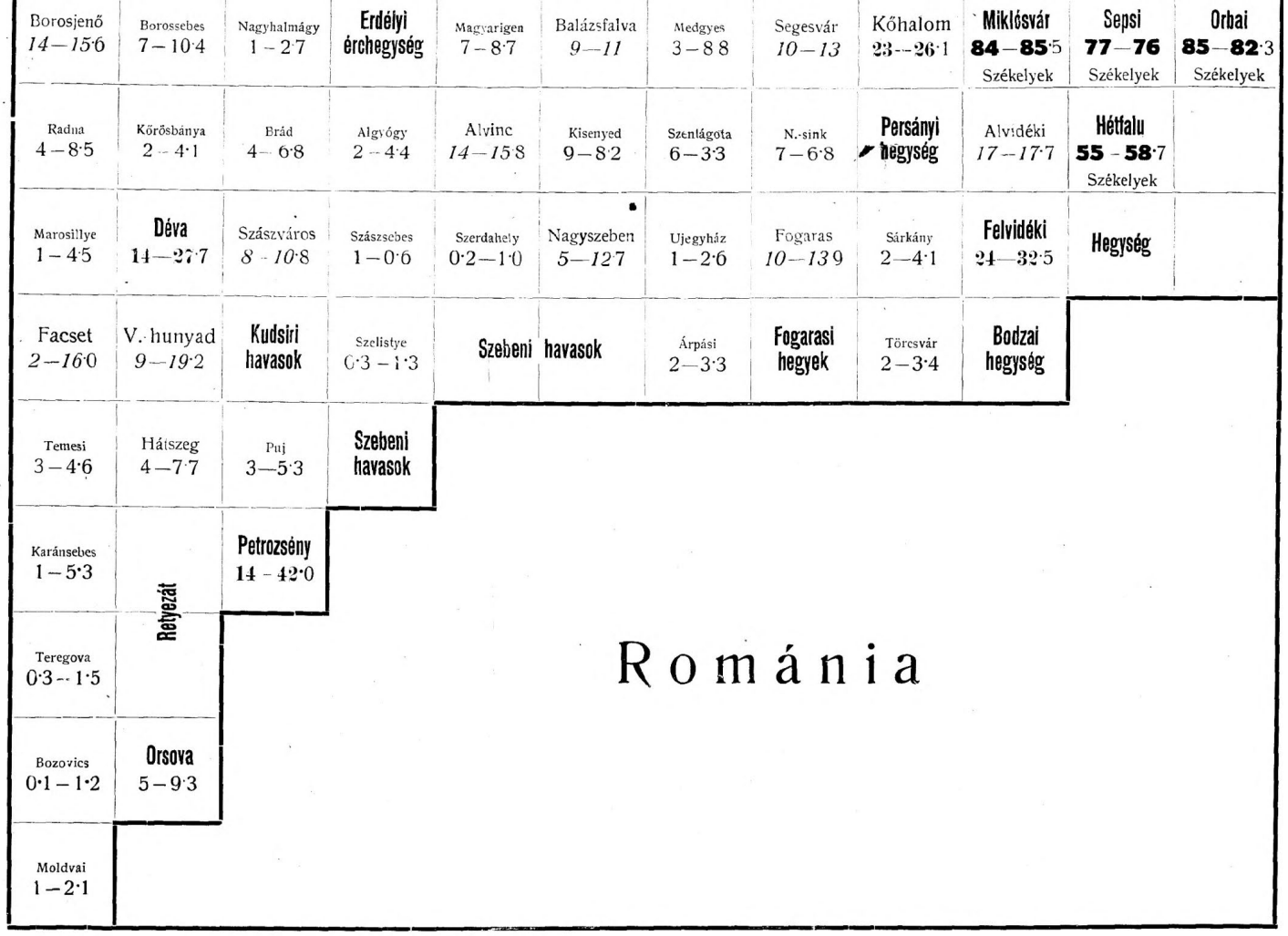
Borosjenő
14—15·6
Borossebes
7—10·4
Nagyhalmágy
1—2·7
Erdélyi érchegység
Magyarigen
7—8·7
Balázsfalva
9—11
Medgyes
3—8·8
Segesvár
10—13
Kőhalom
23—26·1
Miklósvár
84—85·5
Székelyek
Sepsi
77—76
Székelyek
Orbai
85—82·3
Székelyek
Radna
4—8·5
Kőrösbánya
2—4·1
Brád
4—6·8
Algyógy
2—4·4
Alvinc
14—15·8
Kisenyed
9—8·2
Szentágota
6—3·3
N.-sink
7—6·8
Persányi hegység
Alvidéki
17—17·7
Hétfalu
55—58·7
Székelyek
Marosillye
1—4·5
Déva
14—27·7
Szászváros
8—10·8
Szászsebes
1—0·6
Szerdahely
0·2—1·0
Nagyszeben
5—12·7
Ujegyház
1—2·6
Fogaras
10—13·9
Sárkány
2—4·1
Felvidéki
24—32·5
Hegység
Facset
2—16·0
V.-hunyad
9—19·2
Kudsiri havasok
Szelistye
0·3—1·3
Szebeni havasok
Árpási
2—3·3
Fogarasi hegyek
Törcsvár
2—3·4
Bodzai hegység
Temesi
3—4·6
Hátszeg
4—7·7
Puj
3—5·3
Szebeni havasok
Karánsebes
1—5·3
Petrozsény
14—42·0
Retyezát
Teregova
0·3—1·5
Bozovics
0·1—1·2
Orsova
5—9·3
Moldvai
1—2·1
Románia

A székely nyelvmedencét a nagy magyar nyelvmedencével összekötő láncolat fejlődése 1890—1910. között.

A járások neve és a magyarság aránya 1890—1910. között

Magyarság

Nyirbátor **96—99**·2	**Nagykároly** **67—87**·6	Erdőd 28—42·7	**Szilágycseh** 28—33·4	Nagyilonda 3—5·5	Magyarlápos *11—15·7*	Naszód 4—8	Radna 4—7·8		Románia	
Székelyhid **89—95**·1	**Érmihályfalva** **86—89**·3	**Tasnád** **46—50**·1	**Zilah** 42—44	Zsibó *14 15·7*	**Dés** 26—30	Betlen *20—22·6*	Jád 1—3·1			
Szalárd **62—63**	**Margita** 47—49·9	**Szilágysomlyó** **49—52**·5	**Kraszna** *21—22·4*	Csákigorbó 3—5·1	**Szamosujvár** 27—32·7	Kékes 26—28·7	Beszterce *9—14·1*	**Szászrégeni f.** 25—32·4		
Nagyvárad **68—72**	Élesd *13—16·1*	**Bánffihunyad** 29—31	Almás *16—17·7*	**Kolozsvár** **55—61**	Mócs 23—28·9	M.-örményes *14—16*	Teke *12—13·3*	**Szászrégeni a.** 36—35·1	Székelyek	
Maroscsécke 3—7·1	Belényes *15—16·9*	**Gyalu** 38—39·7	**Nádas** **49—51**·9	**Torda** 43—42·3	M.-ludas 25—27·6	**A. marosi j.** **79—80**·4 Székelyek	**F. marosi j.** **51—54**·6 Székelyek	**Ny.-szereda** **91—95**·9 Székelyek	**Gy.-szt-miklós** **87—86**·5 Székelyek	**Gy.-tölgyes** 34—35 Székelyek
Vaskóh 2—3·8	Topánfalva 0·2—0·8	Alsójára *16—18·4*	Torockó *22—22·4*	**Felvinc** 35—35·2	**Radnót** 26—29·5	**Dicsőszt.-m.** 44—48·3	**Parajd** **100**% Székelyek	**Sz.-udvarhely** **89—97**·3 Székelyek	**Felcsiki** **93—99**·2 Székelyek	**Szépvizi** **88**·0
Biharhegység		Verespataki Abrudbánya *10—11*	**Nagyenyed** 25—34·2	**M.-ujvár** 30—34·2	Hosszúaszó *11—11·6*	Erzsébetváros 24—26·1	**Keresztur** **91**·4 Székelyek	**Homoród** **92—95** Székelyek	**Kászonaltizi** **99—99**·6 Székelyek	**Kézdi** **93—92**·4 Székelyek

VI. A nagy kérdés: Lehet-e remélni békés kiegyezést azokkal a nemzetiségekkel, amelyek a magyarság ellen aversióval vannak?

Ezt a kérdést részben már eldöntötte a tapasztalat és nemmel felelt. A népek felébredt nemzeti öntudata — különösen ott, ahol hazug, ábrándos mesék megkótyagositották az elméket — nem engedi meg a megállapodásszerü megegyezést. Ha létre is jönne egyesek között, ujabb és ujabb „vezérek" támadnának, akik a hazug mesékből tőkét kovácsolva, könnyü megélhetést biztositanának maguknak a nemzetiségi eszmék felszinen való tartásával. Az előbbi fejezetben (43. oldal) meg is mondottuk, hogy a magunk részéről ily kiegyezésnek semmi célját sem látjuk. De megmondottuk, hogy a magyarság fejlődése olyan erőteljes, minden hiresztelés ellenében, még Erdélyben is minden nemzetiségénél sokkal hatalmasabb, hogy a supremácia kérdését rövid időn véglegesen a javunkra dönti el s igy a mi fejünk felett nem szabad semmi kiegyezést kötni. Ellenben a kormányzati, kulturális és gazdasági viszonyokat még jobban gyümölcsöztetve s ellenségeinknek kortéziából támogatást semmiféle oldalról nem nyujtva, belátható időn belül a tulsuly mindenüt a mi javunkra billen. Ennek a formálódásnak képét akartam előbb adni, megmutatni azokat a vonzó erőket, amelyek a természeti erők kérlelhetetlen hatásával fejlesztik ennek az országnak államalkotó népét: a magyar nemzetet, azonban mielőtt erre rátérnék, célszerűnek látom az imént lezajlott nagy nemzetiségi vitát itt ismertetni. Ismertetem és pedig közvetlenül az elmondott beszédek bő kivonatban való közlése által, bevezetésül ezekhez adván néhány cikket, amely a kérdés elő- és hátterét megvilágitja. A kérdésnél felhasználom két tekintélyes hirlapunknak, a Budapesti Hirlapnak és a Pesti Hirlapnak közleményeit, ezekből akarom, nem a magam irásával, hanem a legkiválóbbak nyilatkozataival összefoglalni az idevonatkozó véleményeket s ezekből kimutatni, hogy a dolog lényegében minden magyar embernek egy a véleménye: „az egységes magyar nemzeti állam" eszméjének alapján állunk és ettől nem tágitunk. Nem tartjuk szükségesnek semmiféle más ajkú néppel alkudozni, hanem a nemzeti állam épületének kiépitését, az általános emberi jogok szempontjának becsületesen való figyelembe vétele mellett, fokozottabb módon sürgetni

kell. Ebben a munkában a főszempont az, hogy az anyanyelvet mi, amennyiben nem az állam nyelve, éppen ugy magánügynek tekintjük, mint a felekezetiség kérdését, nem avatkozunk egyikbe sem bele, de nem tűrjük, hogy egyik is ellentétbe kerülhessen a magyar nemzeti állam érdekeivel.

Az idők sora megoldja a kérdést és szilárd meggyőződésem hogy becsületes és kitartó munkálkodással 60—70 év alatt még Erdélyben is abszolut többségre jut a magyar és ekkor elenyészik az az éles ellentét, amely közöttünk választó fal, ekkor a becsületes magyar közélet és állami igazgatás hatása alatt be fog következni a honpolgárok testvéri szeretete s miként a felekezeti küzdelmek elvesztették erejüket, a nemzetiségi küzdelmek is elülnek magyar és román, magyar és tót éppen ugy fognak együtt élni, mint most a különböző felekezetü polgárok. Ez a magyar, német és még néhány másajku polgártársaink között már el is érkezett.

Ehhez azonban szükséges a többség, a magyar elem részéről a türelem, a másajkuak megbecsülése. Gunyolódni nem szabad, üldözni sem szabad senkit, ellenkezőleg minden módot meg kell ragadni a békés együttélésre s ami gazdasági szervezet a magyarságnak hasznos, abba bele kell venni másokat is, hogy az érdekközösség gyakorlati megismerése által minden ember belássa, hogy itt egymással egyetértésben, szeretetben élni hasznos, előnyös; széttagolva, szétnuzva szenvedni, sulyos teher.

Ellenben a nemzetiségeknek is be kell látni, hogy itt ebben a hazában, minden fajnak csak annyi jogot lehet becsülettel megkivánni, amennyit a magyar faj más országban élvez; a magyarnak itt annyi jogot kell magának megtartani, amennyit bárhol az államalkotó faj magának fentart. Mi annyi jogot adunk a románnak itt, amennyit Románia ad a magyarnak és annyi jogot kell magunknak fentartani a nemzetiségekkel szemben, amennyit minden művelt és kevésbbé művelt nemzet magának fentart. Pl. a német Németországban, a román Romániában a másajku népekkel szemben.

Es itt ne hivatkozzék a románság arra a hazug állitásra, hogy Románia egynyelvü állam, Magyarország pedig nem; mert Magyarország éppen ugy egységes nemzeti állam, mint Románia s nemzetiségi elemei Romániának is 35—40 százaléknyi számban vannak. A történelmi elsőbbség még Romániában is a magyarságé, ott is régibb lakó az ural-altai nép, mint a román s a

történelem beigazolja, hogy a románoknak a magyarság mindig támasza volt, idősebb testvére. Igaz, hogy mindig cudarul fizetett érte. Azonban mi tisztában vagyunk azzal, hogy a történelmi jog mint minden jog, csak annyit ér, amennyi erőt a háta mellé állithatunk s ebben a tekintetben is miénk a nagyobb erő s majd megmutatja az időpont, hogy miénk lesz az igazság is.

Az itt következő szemelvényekben párhuzamosan összeállitjuk a magyar és román viszonyokat és a lefolyt román nemzetiségi vitát is az illető országházi beszédek bőséges kivonatában. Olvassa el ki-ki és vonja le a maga meggyőződését. Az ezután következő VII. fejezetben összeállitjuk a vonzó és taszitó erők hatását, amely összeállitás meg is fogja mutatni az utat, amelyen a magyar nemzeti erőkifejtés némi koncentrálásával rövid időn teljes megoldás áll be az egységes magyar nemzet és egységes magyar állam mrgszilárditására.

Hatvanöt éves igazságok.

– Adat a nagyszláv politika történetéhez. —

Az „*Allgemine Österreichische Zeitung*" egyik juniusi számából vesszük át, a következő, feltünő tartalmu tudósitást:

Jassy, május 26. Az itteni oroszok és oroszpártiak igen kedvesen vették az ausztriai szláv mozgalmakat, s az orosz politika itt valóban nem csupán közönyös néző, sőt inkább tevékeny, bár titkos résztvevő. Az ausztriai államok vészes állapota, az Erdélyben és Magyarországban fölébredt, vagy felizgatott oláh nemzetiség által még inkább növekedett. Bizonyosnak mondhatni, miként az oláh nemzet ugy felsőbb, mint alsóbb osztályai legkisebb rokonszenvvel sem, hanem merő idegenséggel és ócsárlással viseltetnek a németek iránt. A bojárok általában Franciavagy Oroszország részén állanak, *de a nép, melynek inkább szivén fekszik vallása, mint nemzetisége, nyerseségében is oroszszal rokon, ezzel tart* és a németeket, t. i. az Oroszországból átjött német telepeseket, nemcsak idegenekül tikinti, hanem mint eretnekeket gyülöli és megveti. Azon gyakori megjegyzésre, hogy a dunai fejedelemségeknek érdekükben volna az ausztriai monarchiához csatlakozni, a legtekintélyesebb férfiak mindik ugy nyilatkoztak, miként a moldva-oláh nemzet, ezáltal semmit sem nyerne, sőt idővel nemzetiségével is lakolhatna. Szabad alkotmányt nemzeti

kormányzással, nemzeti hadsereget nemzeti cimerrel és zászklókal, évenkinti nemzetgyülést, felelős miniszteriumot stb. Ausztria nekik már ugy sem adhat, minthogy mindezeket az oroszok által egészen elnyerték és birják és mert az ugynevezett német műveltség és ipar gyanus ajándékáért sohasem tennék ki veszedelemnek utódaikat. *Galiczidban, Posenben és Magyarországon elég példa van rá, mit lehet várni a németektől.*

Az erdélyi oláhok ellenben csatlakozzanak Erdélyben a szászokhoz, de csak azért, hogy az erdélyi magyarok könnyebben magukra maradjanak. Mihelyt pedig a szlávok Magyarországon a magyarokon átgázoltak, *az erdélyi, magyarországi és bánáti oláhok, az itteni romániai csapatok segitségével, Oláhországgal egyesüljenek és a római Dáciát a Tiszáig visszaállitsák.* Mi legyen akkor a szászokból, tetszésük szerint az ő gondjuk. Az egész oláh nemzet egyesitésének, minden esetre meg kell történnie. Valamelyik orosz nagyherceg, vagy herceg Leuchtenberg mint király, Francziaország és ahol lehet, Anglia védelme is, kezeskednek a tervezett királyság fennállásáról. *Francziа- és Angolország politikai és kereskedelmi érdekeik miatt nem fogják e védelmet megtagadni.*

Ezen nemzeti álom kivitelén komolyan működnek. Párisban oláhokból egylet alakult, egy bojár vezérlete alatt, mely Francziaország legjelesebbjeivel közlekedésben áll és — ami tény — előkelő politikusok által kegyeltetik.

A brassói oláh ujság 34 számában is (április 26), mintegy tudósitásul az erdélyi oláhoknak, közöltetik az oláhok törekvése Párisban, amiből eléggé láthatni, hogy az oláhok a legkisebb rokonszenvvel sincsenek Ausztria iránt, Francziaországhoz pedig bensőleg, nyilván ragaszkodnak.

Világos tehát, miként *célul tüzetett ki, hogy Magyarországon és Erdélyben a német elem, sőt maguk a magyarok is zsákmányul vettessenek a szlávoknak és oláhoknak* s hogy a szláv népfajok kegyelése által a monarchia belsejében irtó népháboru idéztessék elő Feltünik azon fájdalmas meggyőződés, hogy *a magyar nemzetiség véres sirján össze fog omlani Ausztria monarchia,* tönkre fog jutni Magyarországon és Erdélyben a német elem s egy hatalmas, az összes német államokra fölötte veszélyes *szláv birodalom áll elő,* a Duna torkolatát és a Fekete-tengert pedig Németország előtt római d'ák birodalom zárandja el. A csinos, müvelt Bécs

elpusztult utcáin fű fog nöni, nem mivel Budapesten nemzeti kormány alakult, hanem mivel a szláv birodalom alkalmasabb helyén egy más szláv főváros emelkedik.

Ideje azért, hogy *a németek sietve egyesüljenek a magyarokkal a szlávok és oláhok ellen,* ha ezeknek gyülöletében saját sirjukat megásni nem akarják.

Bár azon meggyőződésre vezethetne az önök hazafisága, ékes és fontos szava, minden ausztriait, ki előtt az ausztriai állam és uralkodóház fennállása kedves; hogy *csak az összes németeknek gyors és erős egyesülése Magyarországgal, mentheti meg Ausztriát és uralkodóházunkat,* tarthatja fenn Magyarországot és Erdélyben a német elemet, sőt Németország épségét! Mert mihelyt a horvátok a csehekkel és társaikkal egyesülnek, bizonyosnak tarthatjuk, hogy ezen déli szlávok, kezet fogván testvéreikkel, az északi szlávokkal, legközelebb Németország keleti részeit fogják érdekük szerint szabályozni, mig más részről éppen akkor, a franciáknak könnyen eszükbe juthatna a nyugati határokkal ugyanazt vinni végbe.

Ezzel a tanulságos tudósitással szolgál németeknek, osztrákoknak és nekünk, magyaroknak is, az *„Allgemeine Österreichische Zeitung"* jassy-i levelezője. Előadása ugyan kissé primitiv, de érdekességét fokozza az a csodálatos körülmény, hogy a jassy-i levelező ezt éppen *hatvanöt esztendővel ezelőtt irta* s a közölt magyar forditásban a hivatalos *„Közlöny" 1848. junius 8-iki* (1.) *száma hozta.* Azt a fogást, hogy a tudósitás valódi keltét idáig elhallgattam, igazolni fogja az a csalódás, melyet az olvasókban keltettem, azt hitetvén el velük, hogy napjainkból való. Ha pedig ez sikerült, akkor csodálattal kell adóznunk a jassy-i levelező éleslátása, erős történelmi és politikai érzéke iránt, mert az akkori helyzetről olyan rajzot adott, melynek igazsága azóta nagyrészben bebizonyult, kis részben, *már csak néhány pontban,* most van megvalósulás utján.

A jassy-i levelező vészkiáltása még nem a multé. Megrázó, eleven erővel harsogja fülünkbe a szláv veszedelmet, melynek áradata zuhogva közeledik s melynek már nemcsak a tulzó, hanem a *hivatalos román politika is* - bár tagadott — *segitőtársául szegődött.*

P. H. 1913. VII. 19. *Penke.*

A magyar és romániai kultura harca Erdélyben.

Valahányszor a közoktatásügyi miniszter személyében vál tozás áll be, mindannyiszor valóságos bucsujárás indul meg az uj ember felvilágositására a román érsekek, püspökök, képviselők saját személyes vezetése alatt, vagy anélkül, hogy meggyőzzék mennyire kulturaellenes az Apponyi-féle törvénynek az az intézkedése, hogy minden iskolában kell tanitani a magyar nyelvet. *Jankovich Béla* miniszter sem kerülte el sorsát, s már-már odáig lehet a sok jóakaratu felvilágositástól, hogy alighanem kételkedés fogta el már az iránt is, hogy vajjon nem a legnagyobb pedagógiai abszurdum-e az, ha Magyarországon egyáltalában magyarul is tanitanak az iskolákban.

Eddig már mindenik román püspök megtette fölterjesztését, sőt szóval is előadták, hogy a királyi tanfelügyelők — különösen a nemzetiségi vidéken, — valósággal kerékkötői a kulturának. Akadnak közöttük nagy számmal — irják és mondják —, akik „olcsó hazafias érdemek" szerzése reményében feljelentéseket tesznek egyes „román" tanitók ellen azon a cimen, mert nemcsak hogy magyarul nem tudnak, de a tanitáshoz még román nyelven sem értenek. Az államsegélyt nem hozzák javaslatba a „román" iskolákra nézve, mert szerintök a „román" iskola a legnagyobb, elnézéssel sem érdemli meg az iskola nevet, sem az épületet sem a fölszerelést, sem a benne levő szellemet illetőleg, amikor pedig az „egyházi" tanfelügyelők kifogástalanoknak minősitik azokat.

Nagy a panasz továbbá, hogy a magyar nyelv tanulását annyira erőszakolják a „román iskolákban", hogy a szegény „román" gyermekek valósággal belebutulnak s mégsem tanulnak meg magyarul, mert pedagógiailag is kivihetetlen, hogy egy „idegen nyelvet" az iskola megtanithasson. Nem is történik egyéb a „román" iskolákban, mint a Himnusz és Szózat értelem nélküli állandó elénekeltetése s ezzel meg is elégszenek a kir. tanfelügyelők, — ismétlik unos untalan a román egyházfők és képviselők.

Lehetséges, hogy teljesen hiábavaló munkát végzek most, amikor ezeket a „pedagógiai" érvekkel támogatott és minduntalan megismétlődő „román" panaszokat megvilágitani szándékszom; rámutatva azokra a *rejtett célzatu*, de a jóhiszemüség és a szak-

szerüség leplébe burkolt erőszakosságokra, melyek különösen az erdélyi részekben napirenden vannak csak azért, hogy ez az ősi *Dácia* lehetőleg mentesittessék a magyar kulturától.

A legtöbb román nemzetiségü lakost számláló erdélyi megyében élek, valamelyes réven a népkultura terjesztésének *módjához* is van közöm, jártam falvakon, hol van államsegélyes „román" iskola, *de minden magyar lakos analfabéta,* mert az iskola a „románok"-é s amelyben a „román" tanitó egyáltalában tanitani is alig tud, de az államsegélyért és a kir. tanfelügyelő kedvének megnyeréséért a Himnuszt és a Szózatot ugy énekelteti, hogy az ember kétségbe esik tőle. Alig akad különben még államsegélyes „román" tanitó is, aki nemzeti énekeink tanitásából ne üzne gunyt. Voltam olyan falvakban, ahol az állami és községi iskola tanitói talán egymagára magyar az egész faluban, de mivel *a tanitáshoz ért,* nem román gyülöletből és nem magyar sovinizmusból, hanem tisztán tanitói kötelességének becsületes teljesitésével olyan tanitási eredményt ér el — *magyar nyelven,* hat év alatt, hogy *az illető „román" gyermek a magyar középiskolában is minden nehézség nélkül folytathatja tanulmányait.* Ezt a *tényt* a „romániai kulturát" védő püspökök és elméleti „szociologusok" egyszerüen *letagadják* és, sajnos, sok hivőjük akad azok között is, akik pedig az ellenkezőjét szeretnék hinni.

Alig akad még ország, ahol oly kevésre értékelnék a tanitói tudást és népkulturát, mint hazánkban. A tanitói tudás igazi értékelésére csak Poroszország és Románia példáját hozom fel, mert az ottani viszonyokat *közvetlenül és tudatosan* ismertem meg. Mindkét országban nagy sulyt helyeznek arra, hogy a tanitó az *egységes nemzet kulturájáért* rajongjon és a *tanitás mesterségéhez föltétlenül értsen.*

Mindkét helyen a tanitók születésüknél fogva és meggyőződésből is apostolai a nemzeti kulturának. Ezen okból *ott a nemzetiségi születésü ifjuból nem is nevelnek tanitókat. Posenben lengyel nemzetiségü és Romániában magyar nemzetiségü tanitó el sem képzelhető.*

Mikor ott a helyszinén alkalmam volt ezen felfogás helyességében kételkedni, mindkét országban szinte sajnálkozva világositottak fel: *a nemzeti kulturának meggyőződésbeli apostola még a legjobb akarat mellett sem lehet az, aki az egységes nemzet testében jövevénynek és „idegennek" érzi magát,* mert az esetleg

mutatkozó egyes kivételek itt sem döntik meg a természetes fejlődés törvényeit.

Ugy Poroszországban, mint Romániában a nemzetiségi vidékre küldött tanitó ezt kapja utravalóul: „A még csak beszélni kezdő, 6—7 éves falusi gyermeknek szókincse alig haladja meg a kétszáz fogalmat, melyre falusi elzárt környezete és nehéz munkáival elfoglalt, kevés beszédü szülője 3-4 év alatt megtanithatta. A tanitó 5—8 éven át, naponta átlagban 4—5 órát foglalkozik *céltudatosan* és *hozzáértéssel* a gyermekkel és ne tudná megtanitani a kivánt nyelven a népiskolai elemi tudnivalókra?" És megtanitják, s azok a poroszországi lengyel és a romániai magya gyermekek egyénileg sem lesznek azért „buták", amiért csak németül vagy románul fejezik ki irásban és szóban gondolatukat.

Ugyanilyen eredményeket kivánna meg az Apponyi-féle törvény is a hazai népiskoláktól, de egyuttal gondoskodik — sajnos — arról is, hogy az eredmény elérhető ne legyen, mert nem gondoskodik e feladatra alkalmas és képes tanitókról. *A nemzetiségi tanitóképzők létezése már eleve kizárja, hogy komoly és egységes népkulturáról lehessen szó Magyarországon.* Az ezekből kikerülő tanitóságtól nemcsak idegen nyelvü, hanem *„idegen szellemü" kulturája* miatt józanul nem is várható el, hogy olyan kulturának lehessen apostola, melyet elzártak előle és ha nem is nyiltan, de titokban eleve *meggyülöltettek* vele. Tessék betekinteni a hazai nemzetiségi tanitóképzők könyvtáraiba; ott csak azok a magyar könyvek találhatók, melyeket a minisztérium *ingyen* szokott küldeni az iskoláknak! A pénzen szerzett könyvek, például a román felekezeti képzőkben, tulnyomó részben *Romániában kerültek ki a sajtó alól* s különben *is a bukaresti román akadémia szinte csodálatraméltó bőkezüséggel látja el hazai román intézeteinket, nemcsak román nyelvü, de román szellemü könyvekkel is.* Igy kerül aztán a magyar kormány által képviselt *egységes magyarországi kulturával élet-halálharcra a romániai román kultura,* még a legeldugottabb havasi falu iskolájában is, minden magyar állami segitség és támogatás dacára.

Ha a magyar közoktatásügy minisztere egyszer azt mondaná a román főpapoknak: *Ám legyen ezután a tisztán román lakosoktól lakott községekben a tanitás nyelve a román nyelv, de magyar születésü és kizárólag magyar kulturában nevelt tanitók utján:* egy ellen százat, hogy a román püspök urak kétségbeesetten tilta-

koznának ellene, mert előttük *„a mindenütt élő románok egységes kulturájának szelleme"* még sokkal fontosabb, mint a tanitás nyelve.

Szeretném hinni, hogy a magyar kultura intézői, ha messze távol is nevelkedtek fel és élnek jelenleg azoktól a területektől, hol *a magyarországi kulturának egy része a befolyásos román érsekekre és püspökökre van bizva:* nem fognak felülni ezen hatalmas „magyar kulturtényezők kétszinü okoskodásának, akik románajku hiveiket nem annyira a magyar nyelvtől féltik, hisz erre már az élet is kezdi rákényszeriteni azokat, hanem *a magyar kulturától*, mely a *„román álmok"* megvalósulhatásának kérlelhetetlen akadálya.

És még egyet: az igazán képzett *és hivatását felfogó és azt teljesi eni is tudó magyar tanitók tanitói értékének megbecsülésére!* Bizonyára a nemzetiségi lakosoktól lakott megyék községi és állami iskoláiban működő tanitók eddig is elért eredményei igen sok helyen *szemmel látható módon cáfolják meg* azokat a román püspököket és „magyar" szociológusokat, akik azt állitják, hogy nemzetiségi községben a magyar nyelv komoly tanitása *barbárság*, s e nyelven kulturát terjeszteni ott pedagógiai képtelenség. De hogy ez az állitás ne csak „letagadható" állitás, hanem *megcáfolhatatlan élő valóságnak bizonyuljon,* egy nem is terhes kirándulást javaslok az alább felsorolandó néhány helyre.

Hunyadvármegye kulturális hátramaradottsága országosan ismert és méltán szégyenlett. Találhatni azonban már itt is komoly munkát és *hihetetlen* eredményeket, melyek csak azért hihetetlenek, mert a *képzett, hivatásukhoz értő tanitókat* Magyarországon még mindig egy kalap alá vonják azokkal, *akik a magyar kultura szégyenére érdemtelenül és csak hivatalból ruháztattak fel a „tanitó" cimével és jellegével.*

Javaslatom annyira komoly, hogy néhány hunyadmegyei községet egyenesen meg is jelölök, melyek a vasuti állomástól legfőllebb egy óra alatt elérhetők és csaknem kizárólag román akosságuak, sőt van olyan is közöttük, ahol egyedül csak a tanitó magyar.

1. *Szárazalmás,* kisközség 442 lakossal. Mindössze 15 en tudnak valamit magyarul is, a többi román, a magyarul nem is tudó két izraelitán kivül. A községben csak harmadik éve van iskola mely kőzségi jellegü és magyar tannyelvü. A születésileg is magyar tanitó mindössze 25—26 éves. Iskolába rendesen jár 50—60

gyermek, akik nemcsak nem butulnak el a magyar nyelvtől, hanem a népiskola megfelelő osztályainak anyagából annyit tudnak, hogy a legközelebbi „román" iskola növendékei távolról sem tudnak annyit román nyelven.

2. *Kéménd*, k sközség 410 lakossal, akik közül csak 39 eloláhosodott magyar vallotta még magyarnak magát, s az egész faluban 65-en értenek valamit magyarul is. Állami iskolájában a gyermekek nemcsak magyar nyelvi ismeretükkel, hanem tárgyi tudásukkal is rácáfolnak a komoly iskola értékének le' ecsülésére.

3. *Popesd*, 401 lakossal, kisközség. Egy magyar sem lakik a faluban. Mind gör. kel., kivéve az egyetlen reformátust, aki a többi kedvéért szinten oláhnak vallja magát. Iskolája községi és magyar tannyelvü. Minden iskolába járt gyermek tisztán és szivesen beszél magyarul.

4. *Ósebeshely*, 1244 lakosu kisközség, ahol 37 lélek vallotta magát magyarnak, pedig 58 róm. kath., 5 ref. és 5 lutheránus is található. Magyarul beszél 79 lélek. Van a községben állami iskola és „román" iskola. Ezt a községet azért is érdekes volna megekinteni, mert egy faluban volna megfigyelhető a „barbár" magyar és az oláh nemzeti iskola *kulturképe*, eltekintve attól, hogy az egyikben az oláh fiuk magyarul, a másikban oláhul tanulnak.

A minisztertől alig is lehet kivánni, hogy rászánja magát egy ilyen kirándulásra, bár, ha rászánná magát, biztosan merem állitani, hogy vagy azonnal letenné a miniszteri tárcát, vagy pedig egy napig sem türné, hogy a román főpapok fenhatósága alatt maradjon továbbra is az az erdélyi 1234 iskola, melyben *a szomszédos Románia kulturáját akarják terjeszteni, sok helyen már terjesztik is, magyar állami támogatással.* Ellenben azok, akik hivatva vannak miniszteri tárcával vagy anélkül is sulylyal biró politikai nyilatkozatokat tenni, továbbá a komoly sajtó néhány képviselője elfáradna, mielőtt Erdély egységes kulturája felett pálcát törnének s egy-két nap alatt olyan beszédes, közvetlen és fájó tapasztalatokra tennének szert, hogy azoknak hatására *a magyarországi egységes népkultura kérdése* többé nem lenne Csáky szalmája, melyet ma mindenki megtépázhat, tetszése szerint irányithat, csak azért, mert mi magyarok semmi értéket sem tulajdonitunk neki, sőt kivihetetlennek is tartjuk.

P. H. 1913. VII. 19. *Középajtai Barna Endre.*

Különböző népkulturák harca Erdély falusi községeiben.

Erdély tizenöt megyéjében összesen 2323 falusi község található 2.328,000 lakossal. A 29 város lakossága mindössze 350,270 lélek, az összes lakosságnak 13·45%-a.

Erdély általános közművelődési képét két számmal fejezhetjük ki: amig a városi lakosságnak 77·91%-a tud irni és olvasni, addig a falusi lakosságból csak 38·93%. A városok lakosságának 58·73%-a, mig a falvakban csak 30·18% magyar.

Ha a magyarul tudók aránya után kutatunk, azt találjuk, hogy a magyarul tudó 1.185,080 lélekből (az egész lakosságnak 44·25%-a) 76·70% (276,266) a városokban és 23·30%-a (908,874 lélek) a falvakban él. A városok összes lakosságának 78·86%-a beszél magyarul, mig a falvakban csak 39·04%.

Erdély 2323 falusi községe közül 296-ban (12.65%) nincs magyar lakosság. Mindössze csak 4 olyan megyénk van (Brassó, Csik, Háromszék és Udvarhely), ahol minden faluban található magyar lakos.

Erdélyben 2029 községben található magyar lakos, de ezek közül 1179 községben a számuk 155 lelken alul van. ami egyuttal azt is jelenti, hogy annyi községben, a magyar lakosu községek 58·11%-ában, az 1907. évi XXVII. t.-c. értelmében lemondtunk a magyar tankötelesek magyar nyelvü iskoláztatásáról. Ugyanis e törvény szerint a nem állami iskolákban csak akkor volnának kötelesek az iskolafentartók magyar nyelvü oktatásról is gondoskodni, ha a magyar tankötelesek száma meghaladja a 20 at. Országos átlagban pedig 154 lakos után esik 20 tanköteles.

A falusi községek lakosságának magyarul tudását vizsgálva, az eloszlás már kedvezőbb. *Erdély 2323 falusi községe közül csak 30 található olyan, melyben senki sem tud magyarul.*

Négy községben (Hunyadmegyében van mind e négy) senki sem tud irni-olvasni, 8 községben csak egy-egy, 52 községben az irni-olvasni tudók száma 1—9 lélek, 502 községben pedig még mindig alul marad a 100 lelken az irni-olvasni tudók száma.

Eötvös József, amikor 1868-ban a XXXVIII. t.-cikket megalkotta, nemes és szabadelvü lelkével el sem gondolta, hogy akadjanak majd iskolafentartó testületek Magyarországon, melyek a fenhatóságuk alá sorozott iskolákban. nem *a magyar államhoz* törhetlenül ragaszkodni kivánó polgárokat fognak nevelni.

Arra pedig nem is gondolhatott, hogy lesznek felekezetek, melyek a külön vallásos nevelésnek adott kiváltságot arra használják fel, hogy az iskolai nevelés legfőbb céljául *idegen*, a magyar nemzeti célokkal homlokegyenesen ellenkező célokat tűzzenek ki s igy *a törvény egyenes kijátszásával, a felekezeti cégér alatt nemzetiségi iskolákat ékeljenek a magyar nemzeti közművelődés testébe.* Arra sem gondolt bizonyára, hogy az 1910. esztendőben 3,561 olyan népiskola lehessen Magyarországon, melyekben az idegen tanitásnyelvvel, *idegen nemzeti eszméket* fognak becsempészni a hazai ifjuság lelkébe. Lehetetlenségnek kell tartanunk, hogy alapvető népoktatási törvényünket ugy szerkesztette volna meg, amint megszerkesztette, ha előre látja, hogy 1910-ben Magyarország fellegvárában, Erdélyben, 1163 magyar tanitásnyelvü népiskolával szemben 1503 ban, az erdélyi népiskolák 56·38%-ában azt fogják tanitani, hogy *a magyar nemzethez való tartozás érzése természetellenes érzés és bün az oláh, vagy a szász faj ellen.*

Eötvösünk óta Európa minden államában megváltozott a felfogás a népoktatás módját és eszközeit illetőleg. *Ma már nem találunk rajtunk kivül nemzetet Európában, mely népoktatásügyének intézésébe befolyást engedne nemzetiségeinek.*

Erdély 2323 falusi községe közül az 1913. év elején 349 községben nem volt semmiféle iskola. Magyar tanitásnyelvü falusi iskolánk volt 1065, oláh 1165 és német 226. Magyar iskola 994 falusi községben található mindössze, mig 980 községben van ugyan iskola, de ezekben a magyar állampolgári nevelés lehetetlenség az iskolákat fentartó egyházi főhatóságoknak ezzel ellentétben álló céljai miatt.

Sokan vannak, akik a magyar nemzeti kulturát nem féltik az oláh kulturától s igy az oláh tanitásnyelvű iskolák nagy számában semmi veszélyt sem látnak. Ezeket azonban megtéveszti azon téves megállapitás, mely szerint az oláh tannyelvű iskolák a magyar nemzeti népkulturának legfölebb csak a külső szinezeté ben okoznak változást, de *belső tartalmuk azonos* a magyar állampolgárságra nevelő magyar tannyelvű népiskolákéval. Ha valójában igy állana a dolog, bele is nyugodhatnánk a jelenlegi állapotokba. Azonban, sajnos, a *tények,* az *élet,* a megkezdett uton haladva, semmi reménységgel nem biztatják a magyar nemzetet.

Erdély földrajzi helyzetét és néprajzi képét vizsgálva, lehe-

tetlen észre nem vennünk, amit maguk az érdekeltek is mind nyiltabban elismernek, hogy Románia szomszédsága: az onnan tervszerü céltudatossággal már hozzánk, a Kárpátokon is áthatoló határozottan irredentista izgatás *„a minden élő románok egységes kulturája"* (a romániai Kulturliga által képviselve!) jelszavába burkolózva, a nevelés célját az egységes magyar állampolgári nevelés irányától határozottan *eltéritette.*

Ma már odáig fejlődtek a dolgok Erdélyben, hogy oláhságunk kulturális szellemének kizárólagos intézői nemcsak a népnevelés belső irányát terelik a Romániával összeforrasztani akaró románországi népkultura felé, hanem a *külső szervezet mintáit is* Romániából kölcsönözték és tanitói egyesületek helyett központilag kormányzott, autonómia nélküli tanitói értekezleteket létesitettek! A romániai mintára létesitett, de a magyar állam segélyéből fentartott gör. keleti oláh tanitói értekezleteken minden évben bemutatják a pedagógiai irodalom termékeit a tanitóságnak, de még nem fordult elő eset, hogy a tanitóság figyelmét *egyetlen* magyar nyelven megjelent pedagógiai műre is felhivták volna, ellenben Románia minden idevonatkozó irodalma szinte bántóan beható méltatásra talál ott.

Valahányszor a vidéki kir. tanfelügyelők kénytelenek tiltakozni egy-egy oláh tannyelvü iskola működése ellen, az illetékes oláh tanügyi főhatóságok a népkultura ellenségei gyanánt tüntetik fel a panaszkodó tanfelügyelőket. Az ország közoktatásügyi miniszterei pedig a jóhiszemüségükre alapitott védelem előtt rendesen meghajolnak, a nagy távolságból nem véve észre, hogy jóhiszemüségükben a románországi népkulturát veszik védelmükbe a Magyarországon egyedül jogositott magyar népkulturával szemben.

Ha az idegen államok nemzeti közművelődési politikáját vesszük például, abban az esetben Magyarországon is jogosnak és kizárólagosnak kellene elismernünk a magyar nyelvü és magyar szellemü népkultura létjogosultságát. Ugy látszik azonban, hogy nálunk, politikai okokból, legalább egyelőre, az illetékes tényezők nem kivánják követni sem Románia, sem Poroszország bevált népoktatási politikáját, pedig erre már nemcsak az élet, hanem a Románia felől jövő román kulturhatás is kezd rákényszeriteni.

Irányithatná azonban népoktatásügyünket az a még mindig lojálisnak is mondható felfogás, hogy *Magyarország mindazon*

községében, ahol magyar anyanyelvü lakos található, ott nem engedhető meg más, csakis magyar nyelvü és magyar nemzeti szellemü népoktatás. Ennyi előjogot, ha ez előjognak nevezhető, mégis csak élvezhetne a magyar is a *saját* hazájában! És mit találunk e tekintetben Erdélyben? Mindössze 296 községben nincs magyar lakos a 2323 falusi község közül. Tehát minden megengedhető elnézés mellett is, csakis 296 községben volna szabad nem magyar iskolának lennie. Ehelyett azonban azt találjuk, hogy 234 magyar lakossal biró községben ma még egyáltalában nincs is iskola. Ez ugyan még pótolható, igy tehát nem is olyan nagy baj, de az már a nemzet öngyilkosságához vezet, hogy *811 községben az ott lakó magyarság gyermekei kizárólag csakis nem magyar iskolába járhatnak*, tehát a szász vagy oláh nemzetiség kényének vannak kiszolgáltatva.

Irányithatná továbbá népoktatásügyünket az a még mindig méltányosnak mondható felfogás is, hogy *ahol magyarul tudó lakosság található már*, ott ezek érdekében, de az ország hivatalos nyelvének tovább terjedhetése szempontjából is, *kizárólag csakis magyar nyelvü népoktatás engedhető.*

978 erdélyi falusi községben, ahol magyarul tudó lakosság van, ma csakis nemzetiségi iskola található. Ezen adatok igazán arcpiritó módra értetik meg velünk, hogy Erdélyben a magyar szellemü népkulturának miért nincs még becsülete, miért terjed olyan veszedelmes lassusággal a magyar nyelv tudása és miért várja az oláh nyelvü nép, hogy Napja Bukarest felől keljen fel.

Szomoruan érdekes látvány annak a 226 községnek kulturális élete is, amelyekben a magyar iskola mellett ott van az oláh esetleg a szász iskola is s amelyek együtt 501 iskolát és 920 tanitót tartanak. Egyenkint e községekben, tehát a 400—500 főből álló lakosság két, esetleg három nemzetet képviselve, élet-halal harcra kel egymás kulturája ellen s ahol magyar mellett a szász és oláh is ott van, ezek közös erővel igyekszenek elnyomni a magyarok kulturáját, melyhez, ugy látszik, mintha senkinek sem füződnék különösebb érdeke, hisz ekkor e szánalmas és megszégyenitő harctól megkimélnék a magyar népet és kulturáját . . .

Magyarországi különlegesség az is, hogy *Erdély* 130 *községében* (283 iskolával és 404 tanitóval) az oláh és szász kultura vivja egymással a harcot.

Talán első sorban az erdélyi magyar népkulturáért harcoló

tanitósághoz volna méltó, ha felemelné szavát az ellen, hogy a magyar állam erkölcsi és anyagi erejével 1389 idegen nyelvü és szellemü falusi népiskola (1163 oláh, 236 szász) fennállását biztositja s ezzel megakadályozza a meglevő 1059 falusi magyar népiskolát is a magyar népkulturaterjesztés munkájában, mert ezek erejüknek gyakran nagyobb részét az idegen népkulturával vivott harcra kénytelenek forditani.

Hogy Erdélyben a különböző anyanyelvű lakosok lelkileg idegenkednek és kérlelhetetlen ellenségeknek tekintik egymást, annak kézzel fogható bizonyságát is nyujthatjuk, hiszen még a népkultura munkásai is annyira idegenek egymástól, hogy a magyar tannyelvü iskolák tanitóinak minden művészkedése is hiábavalónak bizonyult, amikor az oláh vagy német tannyelvű népiskolák tanitóival közös tanitói, nevelési vagy szociális irányu tanitói szervezetet kivántak létesiteni.

Ott van például az Erdélyrészi Tanitóegyesületek Szövetsége is, mely, cime után itélve, Erdély 2448 falusi népiskolája összes tanitóegyesületeit volna hivatva képviselni: legfölebb csak a kisebbség, a 43·26%-ot kitevő magyar tanitásnyelvü népiskolák tanitóinak nevében szólhat, mert egyetlen oláh, vagy szásznak nevezett tanitóegyesület sem kiván a magyar kartársak egyesületével közösséget fentartani.

Személyes ellenszenvből? Oh nem, hiszen minden oláh vagy német nyelvü népiskola tanitója *egyenkint* megértő, sőt velük *egyenkint* még rokonszenvező kartárs is, de iskoláik céljai annyira elütők a valóságban egymástól, hogy azokat közös egyetértéssel és együttesen szolgálni még elképzelni is képtelenség.

E tényeket *meglátni* s ezeknek kifejezést adni első sorban az erdélyrészi magyar tanitóságnak kötelessége, nemcsak az általuk szolgált magyar népkultura érdekében, hanem Erdély magasabbrendü érdekei szempontjából is! Tiltakozni kell azon politikai okoskodás ellen is, melylyel nemzetiségeink egyházi főhatóságai és politikai vezérei a magyar kormányokat és a magyar közvéleményt megtéveszteni akarják Ezek ugyanis unosuntalan azt hangoztatják, hogy a népiskola hivatását csak akkor teljesiti, ha az oláh vagy szász nyelvü gyermeket nem igyekszik magyarul érezni, gondolkozni és beszélni megtanitani, vagy, ha azt teszi — s ezt nyiltan hirdetik —, a népet elbutitja. Akik ezt mondják, eltekintve attól, hogy az ellenkezőjéről *a saját példájukban* is meg

vannak győződve, lebecsülik a tanitó nevelői és oktatói tudását s elhallgatják, hogy a mai tanitóképzést nem szabad többé balázsfalvi vagy nagyszebeni szemüvegen nézni. Ma már azok az igazi tanitóképző szakiskolák, ahol a tanitói hivatásra komoly szakirányban készitik elő a jelölteket.

Nem az fáj tehát a magyar nyelvü oktatás ellenzőinek, hogy a nemzetiségeket nem lehet a magyarul megtanitani, vagy ha igen, akkor elbutulnak, hanem az, hogy a magyar nyelven és magyar szellemben nevelt nemzetiségek ezután magyar ajku polgártársaikban nem ellenségüket, hanem közös sorsu testvéreiket látnák.

P. H. 1913 XI./19. *Barabás Endre.*

Románia belviszonyai.

Felháboritja az embert, ha a román lapokat olvassa a magyar viszonyokról. Mást sem tudnak irni, mint keseregni a magyarországi románok helyzetén, azt azonban már nem igen szokták vázolni, hogy mi is történik náluk és hogy a józan magyarországi román nép tudja, hogy a szabadság országa nem a Kárpátokon tul van. Ezért érthető, hogy a legtulzóbb magyarországi román vezérek, ha Románia felé is sanditanak, tisztában vannak azzal, hogy akkor helyzetük ezerszer rosszabb lenne és igy érthető, hogy inkább egy autonom Erdélyért rajongnak.

Néhány hetet volt alkalmam Romániában tölteni és őszinte csodálkozásomat keltette fel, hogy a magyar sajtó az ottani viszonyokkal alig foglalkozik, pedig a dolog ugy áll, hogy ha a tényekről tájékozva lenne, még a legnagyobb ellenségeink sem hangoztatnák, hogy igy meg ugy, Románia milyen nagyszerü . . . Egy csapásra megszünne a „magyar iga" fogalma és a tiszta valóság meggyőző ereje élénk fényt vetne a helyzetre.

Románia lakosságának száma hét és fél milió. A köztudatban meggyökeresedett, hogy ezek mindannyian románok és hogy itt a nemzetiségi kérdés átkos fogalma teljesen hiányzik. A valóság az, hogy ez nem igaz és Románia nemzetiségeket bir éppen ugy, mint más országok. Igy most nagy számu bolgár alattvalója lett, azután pedig vannak magyarok, osztrákok, görögök, szerbek, törökök és végül nemzetiségnek tartott zsidók, akiknek száma összesen csaknem két és fél milió. Ez azt jelenti, hogy az ország

lakosainak csaknem harmadrésze nem román és ha még azt is megemlitjük, hogy ezek a statisztikák nem a leglelkiismeretesebben készültek, egészen biztos, hogy a nemzetiségek száma valósággal még nagyobb.

A románok annyira panaszkodnak, hogy mi hogyan bánunk nemzetiségeinkkel, hogy önkéntelenül is fölvetődik az a kérdés, hogy ők hogyan bánnak az övéikkel. Ennek a kérdésnek tanulmányozása érdekelt és kiderült, hogy az eredmény a románokra nézve egyszerüen megsemmisitő. Első sorban érdekelt természetesen, hogy a magyarokkal hogyan állnak az ügyek. Nem akarok hosszasabban foglalkozni ezzel az ügygyel, mivel tudtommal ezt már eléggé ismerik a magyar lapok, de felháborodik az ember az ott tapasztaltakon! *A bukaresti magyar kolónia állandó üldözésnek van kitéve.* Nemcsak a nép, hanem a hatóság is gondoskodik arról, hogy életük ne legyen sima. Magyar magánjellegü iskolát akartak felállitani. Józan ész szerint ehhez föltétlen joguk volt, mindamellett a kormány hallani sem akart arról, *„hogy a magyar nyelv Bukarestben hódítson"*. Diplomáciai karunk sem rokonszenvezik a magyarokkal és az ő érdekükben sokkal nehezebben mozdulnak meg, ez nagyon bölcs politikának volna nevezhető.

Nem volt alkalmam a moldovai román falukat fölkeresni, de onnan is nagyon szomoru hireket hallottam. Iskoláikat fokozatosan meg akarják szüntetni és már a miniszterium előtt fekszik egy terv, amely szerint az elrománositás munkájának le kell folyni. Egy moldovai intelligens tanitóval beszéltem, aki igy vázolta az ottani helyzetet: „Hiába is tagadnók, rosszul állnak az ügyeink. A magyar állam mit sem tesz érdekünkben. Amig a román kormány állandóan beleszól a magyar ügyekbe, addig velünk nem is törődik kormányunk. Sorsunkra biz bennünket és nem nyujt védelmet. Pedig nem egyszer kellett volna. Ha egyenesen oda fordulunk és gyors segitséget és közbenjárást kérünk, akkor utasitanak bennünket, hogy ügyünket adjuk elő a követségen, aki majd közvetiti azt a külügyminiszterium utján a magyar kormánynak. Ez a bürokratikus huza-vona rettenetes dolgoknak lesz még szülő oka! Parasztjaink kezdenek elrománosodni Nemzeti viseletüket levetik, hogy fölvegyék a bocskort és a kilógó inget. És miért? Mert a nép folyton gunyolódik velük és a csendőrség nem igen siet oldalukhoz. Panaszkodni kihez

menjenek? A bíróhoz? Egy elfogult románhoz? Már a gyerekek szivesen megtanulnak oláhul. A szülök látják, hogy a magyar haza nem törődik vele, ő is iparkodik nem törődni azzal. A magyar lapok egyáltalában nem irták meg, hogy a legutóbbi mozgósitás alkalmával mi történt velünk Egyszerüen kényszeriteni akarták, hogy törvény és jog ellenére katonáskodjunk, amikor erről hallani sem akartunk, a feldühödt nép rettenetes zenebonát csapott és a magyarokat, akik kezei közé kerültek, megverték és megsebesitették. Tudtommal, a román kormány ezekért a sérelmekért nem is adott elégtételt, igaz, hogy nem is kértek tőle. Mikor a nép a követségre ment, hogy védelmet kérjen, ott meg hallani sem akartak arról. Beavatottak tudni vélik, hogy a követ kijelentette, hogy pár rongyos magyarért majd nem fogdiplomáciai szerveket megmozgatni ... Ilyen rosszakarat mellett nem lehet csodálni, hogy az ilyen külképviselettel megelégedve nem lehetünk. Vagy segitenek rajtunk erélyes kézzel, vagy pedig a magyar nemzet biztos lehet afelől, hogy romániai honfitársait örökre elveszti".

A szomoru valóság tehát az, hogy baj van és nem a külképviseletnek, hanem maguknak a magyaroknak kell arról gondoskodni, hogy vérei ne vesszenek el számukra. És ez a munka nem lesz ugyan könnyü, de az eredmény annál kielégitőbb lehet.

A bolgárokkal szemben is érdekes politikát folytatnak. Mig a müvelt világ felé fordulva, azt hirdetik, hogy régebbi jogaikban semmiképen sem háboritják és eszük águkban sincs nemzetiségüket veszélyeztetni, addig a valóságban már meg is kezdették a románositó munkát. Ezentul minden iskolában és igy az elemiben is, a román nyelvet meg kell tanulni és a jövőben csak olyanok nyerhetnek itt, akik románul beszélnek. Nyilvánvaló, hogy most arra törekszenek, hogy lassankint kiszoritsák a bolgár nyelvet és a románnak nagyobb és nagyobb érvényt szerezzenek. Ez, persze, nem felelt meg azoknak a megállapodásoknak, amelyeket Bulgáriával kötöttek és Dobrudsa lakosai már is tiltakoztak ilyesféle tendencia ellen.

Hogy az ott lakó törököket, illetve muzulmánokat elnyomja, az nem is csodálatos. Ha mindent lehet mondani a román kormányrót, azt az egyet nem lehet, hogy liberális bármilyen szempontból is. Ezek az elnyomottak persze még panaszkodni sem mernek. A török kormány ismeri ugyan a helyzetet, de az adott körülmények között mit sem tehet és kénytelen egyelőre meg-

elégedni azzal, hogy figyeli az eseményeket s megnyugtatja a felizgatott népet. Egy-egy diplomáciai felszólalás nyom nélkül tünt el, mivel sulyt fenyegetéssel nem tudtak adni. Szelid érzelmi momentumokra, civilizáció emlegetéssel pedig igazán ebben az esetben eredményt elérni nem lehet.

Legnyomorultabb a helyzetük a zsidóknak. Ezek, ha százszor is azt vallják, hogy ők románok, nem tekintetnek azoknak, sőt egyáltalában nem tekintik őket olyan embereknek, akik bármiféle jogot is élvezhetnek. Ezeknek száma mintegy százezer. Nem román állampolgárok és semmiféle védelemben nem részesülnek. A berlini kongresszus feltétlenül kivánta, hogy a román zsidók állampolgári jogai elismertessenek, de a kormány ezt nem teljesitette még a mai napig sem. Hiába tiltakoznak ellene a külföld legnevesebb államférfiai, a kormány engedményekre nem hajlandó és azt állitja, hogy ő reá nézve a berlini kongresszus határozatai nem érvényesek már. A zsidók kérdése nem külpolitikai kérdés és senkinek sincs köze ahhoz, hogy Románia mit csinál az ő országában élő népekkel. Ez a vélemény abszurd, de hivatalosnak tekinthető, mivel a miniszterelnök, Take Jonescu mondotta. Addig ezen a téren nem is lesz nyugalom, amig a garantáló hatalmak hivatalosan nem fognak felszólalni és követelni nem fogják, hogy határozatuknak érvényt szerezzenek. Ma ugy áll a dolog, hogy két zsidó kérdés is izgatja a kedélyeket. Az egyik a dobrudsai zsidók kérdése, akik eddig bolgár állampolgárok voltak. A hadijog értelmében most ezek ipso jure *kell*, hogy román állampolgárok legyenek. De a románok erről hallani sem akarnak és igy nagyon komoly helyzet állt elő. A miniszterek ingadoznak és a kérdést nem tudják dülőre juttatni. Hogy mi lesz a megoldás, azt nem lehet tudni. Hivatalosan hangoztatják ugyan, hogy a teljes egyenjogusitás nem fog késni, de az ember kérdezheti, hogy miért nem következett ez már eddig is be, amikor például a keresztény bolgárok már hivatalosan is román állampolgárok. A másik kérdés a sulyosabbik. Itt már királyi szó igérte meg, hogy a kérdés nem fog sokáig megoldatlan lenni. Az igéret óta ugyan elmult egy év és változásnak még nyoma sincs, legfölebb, hogy a nép között a zsidóellenes hangulatot még erősebbé tették. Hogy hova fog ez vezetni, azt még nem lehet tudni, de hogy jóra nem igen, — az mindenki előtt kétségtelen lesz. A parlament határozottan megigérte, hogy azok

megkapják a polgárjogot, akik az utolsó vértelen háborúban mozgósítva voltak. A román sereg győzedelmeskedett is vér nélkül és a régi román módon most már senki sem akart tudni arról, hogy ezek polgárjogot kapjanak. A parlament többsége azt vitatta, hogy ha ezek a zsidók jogokhoz fognak jutni, tönkre fogják tenni Romániát. És ez a vélemény annyira természetes volt ott, hogy azok tiszteletére, akik a zsidók mellett voltak, macskazenét rendeztek és tiltakozó gyüléseket tartottak. Magas állásu politikusok, egyetemi tanárok sem resteltek felszólalni és a zsidók ellen kikelni, akiket méltatlanoknak mondottak arra, hogy teljesjogu polgárok legyenek. És mit se használt itt a liberálisoknak erőlködése és a királyi igéret.

Szeretnek a román diplomatak most arra hivatkozni, hogy az orosz cár birodalmában lakó románoknak milyen kitünő helyzetük van. Persze aztán jön mindjárt az ellentét és Magyarországon meg mit művelnek velük! A valóságban az a nagyszerü vivmány, amelylyel az orosz kormány a román közvéleményt megh óditotta, az volt, hogy ezentul Beszarábiában a templomokban szabad a románoknak román nyelvü istentiszteletet tartani. Ezt, mint nagyszerü vivmányt ünnepelték és a román lapok hasábokon át nem fogytak ki a cár dicséretéből. A humoros a dodologban az, hogy ez a joguk nálunk már nagyon is régen megvan és mig nálunk az Apponyi-féle rendelet csak azt akarta elérni, hogy a románjaink magyarul *is* tudjanak, addig Oroszországban nem csak arról nincs szó, hogy oroszul *is* tudjanak, hanem hogy csak oroszul tanuljanak és mint hallatlan engedményt megengedték, hogy *románul is* legyen szabad egyes tantárgyakat tanitani.

P. H. 1913. XII/11. *Horowitz József.*

A magyar nyelv tanitása ellen.

— Ujabb oláh merénylet. —

Már többször rámutattunk oláhjaink mesterkedésére, melylyel különösen az erdélyi magyar népkulturát akarják aláaknázni, hogy helyét teljes egészében a *romániai* oláh kultura foglalja el. Az aláaknázásra vonatkozó egyes jelenségek eddig ugyan nélkülözték a hivatalos jelleget, most azonban a magyar nyelv jogai ellen intézett vakmerő oláh merénylet a hivatalos jelleget sem nélkülözi. Azért, felháborodva ezen ujabb oláh vakmerőségen, az alábbiak-

ban irányitjuk rá a magyar közvélemény figyelmét, sőt — ha még van érzéke a kormánynak az ilyen, nemzetünk ellen irányitott merényletek iránt — a közoktatásügyi kormányét is.

Az 1907. évi XXVII. t.-c. 19. § a minden fentartás nélkül rendeli el, hogy az ország összes népiskoláiban a magyar nyelvet olyan mértékben kell tanitani, hogy a kikerülő növendékek magyarul, szóban és irásban, megértethessék magukat. Az elmult hat év alatt minden népiskola igyekezett is ezen feladatának megfelelni, még az oláh tannyelvüek is, bár ezeknél a magyar nyelv tanitásának sikere az első három évben volt a legnagyobb, azóta azonban a siker — *csökkenő* irányzatot mutat.

Ha elgondoljuk, hogy Magyarország 3561 nem magyar tannyelvü népiskolája közül 65·3 százalék (2331) az oláh tannyelvü, akkor megérthetjük, hogy mit jelent az Magyarországra nézve, ha 2331 népiskolában (1910 ben) a magyar népkultura helyét a romániai foglalja el. Már pedig ezen átváltozásnak ma már a kezdetén is tul vagyunk, közoktatásügyünk gazdátlansága miatt.

Miben áll a veszedelem? Hol van elrejtve az oláh akna?

Bár az 1868. évi XXXVIII. t.-c. biztositja az állam ellenőrzési jogát a felekezeti iskolákkal szemben, az még sem érvényesitette jogát kellőleg s igy a felekezeti iskoláknak, közöttük az oláh iskoláknak, *szakfelügyelete* is a püspökök kezébe került, mintha bizony a tanitáshoz való értés — egyházilag elbirálható volna. Ilyen okon aztán az iskolák, illetőleg a nemzetiségek egészen jogtalanul a falakon *belül* kerültek s most onnan intézik támadásaikat a magyar nemzet és kulturája ellen.

A gör. keleti oláhok érsekének iskolai ügyeket intéző konzisztoriuma, valójában *oláh közoktatási miniszteriuma*, ilyenformán könnyen átalakulhatott *a bukaresti közoktatásügyi miniszterium erdélyi kirendeltségévé*. Hogy a nagyszebeni gör. keleti iskolai főhatóság tényleg ilyen szerepre rendezkedett be, annak egyik legfőbb bizonysága, hogy oláh tanitóink kormányzását egészen *romániai mintára* szervezte át, ami minden önkormányzati jogától megfosztotta a tanitóságot. Még gondolni is csak azt gondolhatják, amit Nagyszebenben előzetesen megengedtek nekik.

Ezen uj tanitói kormányzat az oláh tanitók ugynevezett értekezleteiben nyer szembeszökően kifejezést, melyeknek paedagogiai meggyőződését *készen szállitja* a nagyszebeni oláh fiókminiszterium.

Ezen oláh fiókminiszterium eljárása a következő: A *magyar* államtól nyert pénzbeli segitséggel első sorban is szervezte a külön népiskolai *oláh szakfelügyeletet* a kir. tanfelügyelők szakellenőrzésének — *ellensulyozására.* Azután szervezte — romániai mintára — a tanitói értekezleteket, ahol az oláh tanitókat a tanitás módjára oktatják ki azok a konzisztoriumból kiküldött *hivatalos* elnökök, akiket egy *Chibu Onisifor* nevü oláh szaktanfelügyelő (magyar állami pénzből fizetett) készit elő Nagyszebenben, ő maga pedig tudományát egyenesen Bukarestből kapja első kézből, ahol a „*Generalinspektor al Transsylvaniei*" cimet visel.

Hogy az igy összealkotott oláh fiókminiszterium milyen tanitásban részesitette a szegény oláh tanitókat azon a két napig tartó tanitói értekezleten, melyen minden oláh tanitó köteles volt megjelenni s ahol a magyar nyelv tanitásának módja volt napirenden a napokban, izelitőül a *mindenik elnök* által elmondott elnöki megnyitóból álljon itt egy pár gondolat, a hivatalos Telegr. Roman 115. számának közlése szerint!

A nagyszebeni oláh érseki szentszék által összehivott összes tanitóértekezleteknek a magyar nyelv tanitásáról beszéltek azok, akik életükben sohasem tanitottak s akik csakis oláh *politikai* szempontból akarják elbirálni e kérdést. Szemenszedett hazugságokat és pedagógiai mázzal bevont politikai frázisokat terjesztettek a szegény oláh tanitók elé: *a magyar nyelv oknélküli tanitásáról,* a hiába való fáradozásról, a nép elbutitásáról, ha a gyermekek már iskolában megtanulják a magyar nyelvet, a *törvény abszurdum* voltáról, a végrehajthatlan törvényekről, a törvények szükséges revizijójáról, stb. stb.

„Az anyanyelv mellett tanitott második nyelv kérdése a falusi iskolákban — *mondják* az elnöki megnyitók — nemcsak a mi országunk tanügyi köreiben képezi a legfőbb vita tárgyát, hanem a Nyugat neves pedagógusai között is. A legkiválóbbak közülök, arra a meggyőződésre jutottak, hogy az iskolában tanitott idegen nyelv elsajátitása nagyon kétséges, sőt lehetetlen a legtöbb esetben." Ezen állitás igazolására a hazai pedagógusok közül egyedül *Kunfi Zsigmondot* idézik az elnök urak. Az idegen nyelv tanulása — mondják — nem sikerül a gimnáziumban sem s még kevesebb sikerrel jár ez a falusi iskolákban, ahol legfölebb csak értelem nélküli, gépies betanulásokból áll az idegen (magyar) nyelv tanulása, mivel a nép nem érzi szükségét *ennek*

a nyelvnek. Ime, közoktatásügyi miniszter ur, a magyar állam pénzén, de Románia bérencei utján tartott hazai tanitói értekezleten, *igy* tanitják ki oláh felekezetü tanitóinkat — a magyar nyelvtanitás *módszerére!* Ezt nevezik a nagyszebeni érsek hivatalosan kormányzó tanügyi férfiai pedagógiának s a magyar közoktatásügyi miniszter, az állam pénzén, ezt a pedagógiát vereti — a tanitók fejébe! A kutyafáját annak a pedagógiának, lám, milyen szánalmas tudománynyá aljasodik le, mihelyt oláh reverendába bujt politikus csizmadiák kezére bizzák!

Különben ennek a hülye pedagógiának atyamestere az a kiváló oláh szaktanfelügyelő, akinek tudományát a *magyar* állam évente tizenkétezer koronával fizeti meg, *Metianu* érseknek, s aki „Das moderne Utraquism" cimű, Magyarországot gyalázatosan megrágalmazó pamfletjében örökitette meg e pedagógiának nevezett, oláh hülyeségeket.

Ha a magyar közoktatásügyi kormány konyitana valamit a pedagógiához, nem adott volna egy fillért sem az ilyen oláh tudomány terjesztésére, hanem egyszerüen utasitotta volna az oláh tanitóságot, hogy a *magyar nyelv tanitásának módszerét sajátitsa el Romániában, az etelközi magyarok oláh tanitóitól,* akik minden magyar gyermeket tökéletesen megtanitanak az oláh nyelvre már az elemi iskola *első* osztályában; mig a szász tanitók a poseni porosz tanitóktól sajátitanák el a nyelvtanitás módszerét.

Különben ezek az oláh hivatalos pedagógus csizmadiák, még arra is kitanitották a tanitókat ez alkalommal, hogy az oláh nyelven kimondott *Ungaria* szó alatt sehol sem szabad *Magyarországot* érteni, mert ilyen nincs is, mivel *Ungaria* Svájcz mintájára, egy konföderált államot jelent oláhul . . .

Tetszik, tisztelt közoktatásügyi miniszter ur, ez az ujkori oláh pedagógia? Nekünk ugyan nem s miatta ökölbe szorul az ember markal

P. H. 1913 XII./3. *Idem.*

A romániai magyarok üldözése.

— Bukarest, február 20. —

A Romániába szakadt magyar alattvalók faji önállóságát *veszedelem fenyegeti.* Az a rendszeres és következetes munka, melylyel a román kormányok az ország területén élő magyaroknak

a román fajba való fölszivódását megkönnyiteni igyekszenek, ma mind szembeötlőbben fenyegeti a romániai magyarokat. Az ideiglenesen Romániában élő magyarok eddig alig vették észre azt a veszedelmet, mely a szelid politikai nyomás különféle formájában nyilvánult meg ezelőtt. Pedig a román törvények mindig megkivánták, hogy a magyar alattvalóknak *kizárólag magyar pénzen* föntartott iskolái olyan román tanitókat is fizessenek, kik a román történelmet a magyar történelmi oktatással homlokegyenest ellenkező példákban és a történeti igazságnak a román imperiális törekvések szellemében való ferditésével adják elő. Ilyen történelmet tanul ma — törvényes kényszer alatt — a romániai magyar alattvalók gyermeke azokban az iskolákban, melyeket a saját pénzünkön tartunk fönn. A román földrajzi oktatás ugyanekkor Erdélyt önálló részekre osztja a magyar gyermek előtt, aki az erdélyi magyarokról a román tanitó előadásában csak annyit hall, hogy Erdélyben *magyarok is* laknak.

Ezek az önkénykedések eddig csak közoktatásügyi téren támadták meg a romániai magyar alattvalók önérzetét. Most azonban a román hatóságok beavatkozni készülnek a Romániában tartózkodók társadalmi életébe is. A magyar faj szokásainak jellegzetességeinek megőrzése erős várakat talált azokban az egyesületekben, melyeket a romániai magyarság a magyar tagok szükség esetén való segitésének céljaira alapitott. Az egyesületek módját találták annak is, hogy a magyarság összetartásával a magyar nyelvet és szokásokat megőrizzék. *Ezeket az egyesületeket akarják most kiforgatni Romániában magyar jellegükből* Látszólag nem a román kormány intéz ellenük támadást. Hanem az államhatalom egyik szerve, amely szoros összeköttetésben működik a kormánynyal. A román kabinet mindig óvatos volt a maga dolgában. És őrizkedik attó a látszattól, mely őt a kettős monarchia valamelyik országához tartozó alattvalók ellen elkövetett igazságtalanságok miatt felelőssé tehetné. Pedig mindenki tudja, hogy például a *Kulturliga* nem izgathatna *Ausztria* ellen a bukovinai románokért és *Magyarország* ellen az erdélyi románok miatt, ha a kormány nem akarná éppen ugy, mint a Kulturliga és mint az egész romániai társadalom.

Romániai alattvalóink egyesületei tekintélyes vagyonnal rendelkeznek. Csupán a román fővárosban tiz magyar egyesület van. Közöttük a három vagyonosabb: a *Magyar Társulat* 130.000

frank vagyonnal, a *Szent István Egyesület* 70.000 frank vagyonnal és a *Segélyző és Közművelődési Egyesület* 25.000 frank tartaléktőkével bir. Mióta az iparosok betegsegitéséről szóló törvény életbelépett, Romániában ezek a magyar egyesületek is a Középponti Pénztár (Casa Centrala) felügyeleti jogköre alá tartoznak. Ez a pénztár bekérte a magyar egyesületek alapszabályait, a melyeknek átvizsgálása után rájuk irt (ezt az iratot eddig csak a Szent István Egyesület kapta meg, de a többi számára is készen áll az intés! . . .) hogy a magyar *magánegyesületek hivatalos nyelve ezután román legyen s hogy választmányaiba románokat is válasszanak.*

Az a hir járja Romániában, hogy a Középponti Pénztár minden magyar egyesületet magába akar olvasztani, ami nem jelentene egyebet, mint a magyar alattvalók évtizedeken át összegyüjtött *egyesületi vagyonának elkobzását* . . . A Szent István Egyesület, hogy ezt megelőzze, az Osztrák és Magyar Klub bukaresti palotájának részvényeibe fektette a pénzét Érzi is a Középponti Pénztár, hogy ezzel az összeggel nem rendelkezhet szabadon és ráirt a Szent István Egyesületre, hogy tartaléktőkéjével a jövőben ne támogasson *magyar vállalkozást (!)* . . . A román Eldorádó, amelynek nagyszerü állapotairól Erdély hiszékeny és tájékozatlan székelysége még mindig rózsás álmokat lát, igy tartja tiszteletben a területén élő idegen alattvalók jogait. Igy respektálja azt a könyörületszerü autonómiát, melyet a magyar egyesületek a hatóságok rostáján átjutott és nagynehezen jóváhagyott alapszabályaikban ugy, ahogy, megkaptak.

A romániai magyar egyesületek beolvasztásának kérdésével most foglalkozik a Casa Centrala. Már készül is az elaborátum, amely fölfalni akarja romániai magyar testvéreink erkölcsi fellegvárait, amelyek antipátikusak voltak a hatóságok előtt, mert a bajba jutott romániai magyart készségesen támogatták mindenkor. Különösen a jogtalanul visszatartott munkabérek megszerzése körül talált védelemre ezekben az egyesületekben a kiforgatott, kijátszott romániai magyar. Romániában rendszerré vált az, hogy a kivándorolt székely cselédet rózsás igéretekkel fogadja föl a román cselédtartó. Hónapi járandóságait azonban alig adja ki felerészben. A fizetés felét visszatartja s azzal nyugtatja meg a hiszékeny magyart, hogy biztositani akarja magát a cseléd eltávozásával szemben. A jóhiszemü magyar aztán éveken át ott

szolgál, csak hogy béréhez jusson Mikor aztán fölszaporodott fizetését kéri, a munkaadó egyszerüen letagadja tartozását s ha a cseléd energikusabban ragaszkodik követeléséhez, akkor a rendőrségre kerül, ahol ugy elverik, hogy soha többé nem lázong benne a jogérzet. Ez a gavallér tempó, amelyben mintha ráismernénk a Kelet franciáinak tipikus igazságérzetére, sok gondot okoz a konzulságnak és a magyar egyesületeknek, melyek a becsapott magyaroknak nyujtott támogatásukkal sokszor törtek borsot a román urak orra alá. Most itt van az alkalma a visszafizetésnek, gondolják a román tekintély őrei.

A romániai magyar alattvalók azonban nem nézik összedugott kézzel a Casa Centrala kisérletezéseit. A Középponti Pénztár beavatkozása ellen külképviseletünk közbelépését fogják kérni. A magyar egyesületek küldöttségileg készülnek tiltakozni a bukaresti követségen. És *Czernin* Ottokár gróf ur, monarchiánk bukaresti követe, aki a román-magyar egyezkedési tárgyalások idején olyan hangos módon juttatta kifejezésre jogérzetének háborgását, bizonyára következetes lesz önmagához akkor is, ha a romániai magyar alattvalók panaszkodnak előtte olyan hatósági tulkapásért, amely packázás és gunyolódás azzal a tekintélylyel és erővel, melyet a magyar izom képvisel a romániai nemzetgazdaságban.

Bp. H. 1914. II. 22.

Hol nyomják el az oláhokat?

Néhány tucat oláh agitátor állandóan és hangosan azt kürtöli világgá, hogy itt Magyarországon elnyomják őket. Természetesen, mi sem bizonyitja jobban ezt az elnyomást, mint az hogy ezt a hazugságot uton utfélen állandóan és bántódás nélkül hirdethetik. Odaát Romániában is folytonosan azt hangoztatják, hogy a Kárpátok tulsó oldalán élő magyarországi testvéreiket nemzetiségükből vetkőzteti ki a magyar faj brutális önzése és kiméletlen magyarositása. Ugyanakkor pedig eszükbe sem jut, hogy a Kárpátokkal ellenkező oldalra, Beszarábia felé is nézzenek egy kicsit, ahol legalább annyi oláh testvérük él idegen jogar alatt, mint ideát Magyarországon. Ugyebár, azt hinné az ember ezekután, hogy mi magyarok minden reggelire egy-egy roston piritott oláh embert eszünk meg és hogy nálunk az embereket

sulyos börtönre itélik csak azért, mert az anyanyelvükön mernek beszélni. Nos, egy kis cáfolat révén keresztül most egy szempillantásra betekinthetünk azokba az idillikus beszarábiai állapotokba, amelyek ellen az oláh agitátor uraknak nem szokott kifogásuk lenni. Hire járt, hogy az orosz kormány megengedi azt, hogy az oláhok saját templomaikban, saját istentiszteleteiken az oláh nyelvet használhassák, hogy román nyelvü magániskolákat állithassanak. Ezt a hirt, alig hogy felmerült, a legkategorikusabban megcáfolták. Ebből a cáfolatból megérthetjük, hogy Beszarábiában az oláhok sem az iskoláikban, sem a templomban nem használhatják a saját anyanyelvüket és megérthetjük azt is, hogy az orosz államhatalomnak esze ágában sincsen, hogy nekik ezt a privilégiumot megadja. A „Golos Kisineva" cimü, igen elterjedt orosz lap, amikor leadja a cáfolatot, ehhez azt a megjegyzést füzi, hogy annak az „őrült ideá"-nak a megvalósitása felesleges kiméletesség volna a románokkal szemben, akik ezt nem is méltányolnák, mert nem a jóindulatot, hanem az orosz nemzet gyávaságának és gyengeségének jelét keresnék benne. Az oláh nyelvü iskola mesterségesen tenyésztené az oláh agitátorokat, akik az orosz nemzet ellen való gyülöletet és bosszuterveket propagálnak. Az orosz lap ezért, éppen ellenkezőleg, azt követeli, hogy a legkiméletlenebb szigorusággal bánjanak el az oláhokkal, akiket szerinte tömegesen Szibériába vagy Kaukázusba kellene telepiteni, mert az ilyesfajta elemek mindig idegenek maradnak abban az országban, melynek polgárai is minden szabadságot arra használnak föl, hogy azt a szabadságot ajándékozó ország ellen forditsák. Igy ir a kiewi lap és ha a mi nemzetiségi politikánkra gondolunk, azt sem mernénk mondani, hogy minden ok és alap nélkül. Nekünk ugy tetszik, hogy a mi nemzetiségi politikánk nagyon is jó példa annak az illusztrálására, amit az orosz lap állit. Mert megmutatja, hogy a gavallér nagylelküség csakugyan nem talál az oláhok között méltánylásra és hogy a mi szelidségünket és elnéző politikánkat csakugyan hajlandó gyengeségnek és gyávaságnak tekinteni, melylyel szemben határtalan lehet az ő merészségük. És a mi nemzetiségi politikánk azt is megmutatta, hogy az oláh iskolák csakugyan gombamódra szaporitják a nemzetiségi agitátorokat, akik az ország ellen való gyülöletet hirdetik és akik állandó konspirációban törik a fejüket a magyar faj ellen való bosszutervek kieszelésén. A beszarábiai

példából tanulhatnának a mi oláh mártirjaink csak ugy, mint akik a nemzetiségi politikát irányitják. A romániai hazafiak pedig jól tennék, ha testvéreiket ott igyekeznének fölszabaditani, ahol csakugyan elnyomják őket.

P. H. 1913. X./29.

Levél Nagyszebenből.

I.

A nemzetiségi kérdés szempontjából az erdélyi részekben kétségtelenül Nagyszeben városa szolgáltatja a legjellemzőbb adatokat s hivja föl állandóan magára a kérdéssel foglalkozók éber figyelmét. A zöldszászok minden agitációs eszméje innen pattan ki, az irredenta törekvésekkel már leplezetlenül agitáló oláhság egész szellemi vérkeringése ide fut össze. Itt székel a hirhedt Albina, itt laknak az Astra főemberei, itt gyüjtenek milliókat — fájdalom, nagy részben magyar jelzálogokból — a szászság legnagyobb pénzintézetei, itt tartja a Szász Egyetem gyüléseit s álta lában is még itt a legerősebb a városi szászok állása.

Fölötte megérdemli hát belepillantunk egy kissé Nagyszeben életébe, az itt észlelt, sokszor szinte hihetetlen jelenségekből ítéletet alkothatunk aztán a nemzetiségi kérdés fejlődéséről, egyre veszedelmesebb alakulásáról.

Nagyszeben mintegy 80 százalékban oláhoktól és pedig a havasokon tul levőkkel sürün összeházasodott oláhoktól lakott területen fekszik, hét-nyolc órai járóföldre Románia határától. Minden erődités nélküli székhelye az erdélyi részek egyetlen hadtestének, összes katonai fölszerelésének, óriási raktárainak. A volt kettős háziezred székely bakáit pár éve, miért, miért nem, áthelyezték innen, hozva helyettük az oláh fiukból sorozott 31. ezredet. A helyőrség tisztikarában is természetesen magyar ember alig egy-egy akad.

Tehát ami a közös hadsereg társadalmi ténykedéseit illeti az itt a maga egészében a nemzetiségi elemek törekvéseit támogatja. A legénység az oláhságét, a tisztikar pedig a szászságét. Leszámitva azokat a szórványos eseteket, amikor császári királyi *tartalékos* hadnagyok tiszti forma ruhában kiszórták mindazokat a város leglátogatottabb kávéházából, akik nem *oláhul* beszélnek. Pedig a közelmultban erre is volt már eset s amig az ügyészség

vádirata a kolozsvári főügyészséget megjárta, a vádlott kiszökött Romániába, az ilyen fiainak különösen örvendő Patria mumába.

A magyar anyanyelvüek száma, mint a városi életben mindenütt, még Nagyszebenben is szépen gyarapszik. Ma már meghaladja a hétezret s igy az egész lakosságnak több mint ötödrészét alkotja. A német ajkuak szaporodása jelentéktelen a magyarság és oláhságéhoz képest. Ugy, hogy az abszolut német többség is alig száz fő. Érzik is ezt a szászok és elkövetnek minden tőlük telhetőt különösen a magyar elem leszoritására. Itt, Nagyszebenben egyesek nyiltan megvallják, *hogy ha pusztulniok kell a fajok harcában, akkor sem magyarok lesznek.* Mondhatni, egyáltalán nincsen olyan szász intézmény, amely magyar embernek kenyeret adna. Sőt ujabban, képviselőik révén, valósággal rávetették magukat az állami hivatalokra is. Itt van például a magyar királyi bábaképző, a főorvos és az egyik alorvos szász, a másik alorvos oláh. A birói kar, a posta és vasut tisztviselői és altisztjei mind több és több szász alkalmazottat fogadnak magukba, akik mind egy-egy magyar családot szoritanak ki Nagyszebenben. Nem egy esetet látunk, amikor még nyilvános pályázat hirdetésével is, igen érdemes magyar tisztviselőket mellőz a kormány a szász képviselők kijárására. Pedig ezekből a nemzetiségi tisztviselőkből óriási károk hárulnak a magyar érdekekre. Hogy egyebet ne is emlitsünk, ezek az urak itt, ahol a magyarságnak minden emberére nélkülözhetetlen szüksége van, *teljesen elzárkózva a magyar társadalomtól, az állam pénzén egész ténykedésükkel a saját fajuk törekvéseit erősitik.* Távol áll tőlünk azt mondani, hogy az állam egyáltalán ne alkalmazzon nem magyar tisztviselőt, de *nemzetiségi vidéken nincs helye nemzetiségi tisztviselőnek*, már csak az ott levő, amugy is gyönge magyar társadalom érdekében. Ezt olyan kormányzati elvül kellene megállapitani, amelytől eltérni általánosságban semmi körülmény közt sem szabad. Viszont másfelől a nemzetiségi vidéken élő magyar tisztviselőktől is elvárható a szükséges idegen nyelvek elsajátitása.

A szászoknak hihetetlen ellenérzéséről mindennel szemben, a mi magyar, valóban fogalma sincs intéző köreinknek. Elhihető-e például az, hogy *Nagyszeben város képviselőtestületében és Szeben vármegye törvényhatósági bizottságában egyetlen egy magyar választott tag nincsen?* Nagyképzettségü kuriai biráknál, európai müveltségü miniszteri tanácsosoknál ezeknek az uraknak kedvesebb

a közügyek vezetésében egy analfabéta cipészmester, csak magyarul egy szót se tudjon! Még az oláhság kívánalmaival sem ellenszenvez annyira a szászság, mint velünk.

Az oláhok kérték egy izben a városi tanácsot, hogy az egyik utcát nevezzék el a nagy *Sagunáról,* akinek gyászos szereplése a 48/49-es szomoru napokból az erdélyrészi magyarságnak ma is emlékezetes és a kérelem minden nehézség nélkül teljesült. A magyarságnak is volt hasonló kérése, hogy a sok helyi kiválóság, Friedenfelsek, Wiener Paulok és Sagunák között juttasson egy utcácskát *Petőfinek* is, azt, ahol 49. áprilisában lakott. A kérés előterjesztése után pár héttel a kérdéses utcához legközelebb eső névtelen teret a városi tanács elnevezte *Schiller-Platznak* s a magyarság kérését még csak napirendre sem tüzte, pedig elmult már két éve, hogy beterjesztették. És ez a városi tanács kap az államtól valami huszonnégyezer korona fizetéskiegészitést.

Nem szeret bennünket a szászság régibb, mérsékeltebb árnyalata, a Volkspartei sem, az ujabban fölülkerekedett Bürgerabend meg egyenesen gyülöl. *Brandsch* Rudolf országgyülési képviselő ennek a pártnak a lelke, aki bécsi Schulvereingyüléseken mint *deutsch-ungarischer* Abgeordnete szónokol; nem elégszik meg a szászok érdekeinek fölkarolásával, hanem a magyarországi össznémetség apostolának hirdetve magát, állandóan utazik Szebenből Temesvárra, onnan Verseczre, Sopronba és Bécsbe. Állandó összeköttetéseket, magyarellenes szervezeteket létesit, bujtogatva derék svábjainkat, zipsereinket és a Lajtavidéki németséget ellenünk. És pedig különösen a svábokat nem is kicsinylendő eredménynyel. Szinte csodálatos, hogy milyen kevéssé foglalkoznak intéző köreink a Brandsch ur üzelmeivel, pedig minden ténykedésének egyetlen végcélja *hogy az egész magyarországi németséget elidegenitse tőlünk.* És ha ilyen észrevétlenül dolgozhatik tovább, egy nemzedék mulva szomoru és helyrehozhatatlan átalakulásoknak leszünk majd tanui országszerte. Nagyszebenben, tehát a legjobb helyen, pár éve *internátust létesitettek sváb fiuk részére.* Nem egyszer megfigyeltem ezeket a délvidékről ide internált gyerekeket; a mikor ide kerülnek, jóformán németül sem tudnak teljesen, mert eddig egész rokonságukkal egyetemben aradi és szegedi tanintézetekben szivtak magukba barátságos, testvéri hajlamokat a magyarság iránt. És mire ismét hazakerülnek, a szász intézetekben elfelejtik a magyar nyelvet és nagyszebeni

levegőn megtanulják, hogyan kell érezni, hogyan kell nevelni, szervezni a népet majd otthon *szász mintára ellenünk. Temes és Torontálmegyékből* van jelenleg a nagyszebeni szász gimnáziumban és főreálban valami *harminc ilyen elcsalt sváb gyerek* és pedig közöttük több mint husz tizennégy éven aluli, tehát a nemzetiségi téveszmék befogadására a legalkalmasabb korban. Ezek öt-hat év mulva ujra otthon lesznek és azután folyton erősödve a hazakerülő ujabb és ujabb rajokkal, elkezdik majd a Brandsch ur által kigondolt mételyhintő munkát a magyarság mérhetetlen kárára.

Egyébiránt az államtól mindenféle különös kedvezésekben részesitett szász iskolákat még másféle alakban is fölhasználják pángermán izgatások terjesztésére. Tanulmányi kirándulás alakjában, tanári felügyelet és vezetés mellett egész diák énekkarok utaznak féljegygyel le Nagyszebenből Temesmegyébe „a sváb népélet tanulmányozására". Ez a valóban érdekes tanulmány hatszáz év óta csak most pár éve jutott először eszébe a „hazafias" szászságnak, amióta Brandsch, Orendi és társaik — hogy a saját kifejezésüket használjam — meginditották a „sváb-kérdés szaxonizálását."

Olyan jelenségek ezek, a melyeket bün volna a magyarságnak tovább összetett kezekkel nézni, a melyekbe, minden pártpolitikai szempont félretételével, föl kell hivnunk és ki kell kényszeritenünk kormányaink beavatkozását.

Tizenhárom szász képviselő egyoldalu és ferde információi alapján kormányainknál évtizedek óta az a fölfogás kerekedett fö ül, hogy a „magyarbarát" szászokat minden kormányintézkedéssel támogatni kell. A szászság pedig látva, hogy a legridegebb magyarellenes viselkedése mellett is kormányainknál sikerül minden kivánságát érvényesiteni, most már nem elégszik meg saját belügyeinek magyarellenes vezetésével, hanem ellátogat a svábokhoz is s ezt a velünk barátságos viszonyban élő, derék népet a mételyhintés minden kigondolható eszközével bujtogatja ellenünk. És ma már nem egyedül Brandsch Rudolf érez igy. *Igy gondolkozik és igy cselekszik az az egész magyarfaló zöldszász tábor, a melyet Bürgerabendnek hivnak s amely teljes hatalommal intézi jelenleg az ügyeket Nagyszebenben.*

Innen van aztán, hogy bár kormányaink a szász képviselők kilincselésére és *circumspectus* szép szavaira évenkint óriási összegeket juttatnak a szászságnak az állampénztárból ipari szubven-

ciókra, iskolaépitésekre és egyebekre — csak középiskolák ujjáépitésére az utóbbi öt-hat év alatt majdnem két millió koronát kaptak; — amint a szász városokban élő magyarságnak volna valami csekélységre szüksége, azért már a képviselő urak nem tudnak helytállani, mert nem is tulságosan erőlködnek, mert hát nem is tőlük, hanem a Bürgerabend embereitől függ most minden. Százezreket juttatott a kormány a brassói szász gimnázium épületére, a magyar szinház céljára pedig a brassói városi tanács az egyetlen alkalmas telket kétszeresen tulfizetve sem volt kegyes eladni a kormánynak. Már a nagyszebeni svábokat kiképző gimnáziumnak is föl van véve a költségvetésbe, *minden kikötés nélkül*, négyszázezer korona és ha valaha rákerül a sor, hogy a nagyszebeni magyarság életében létkérdést alkotó kulturpalota megvalósuljon, a zöldszász bankok ellenünk dolgozó pénzétől egész Nagyszebenben nem lesz kapható semmi áron megfelelő telek! Ilyenformán vagyunk a hires elnyomatással, a dédelgetett szászság hazafias érzületével, a világgá panaszolt magyar sovinizmussal. A valóságban pedig bizony, ha valaki elnyomatásról panaszkodhat szép hazánkban, az nem más, mint a máris tulsulyban levő nemzetiségek között vergődő erdélyrészi magyarság!

II.

Nem kevésbbé jellemző a szászokra, hogy az oláhsággal szemben, különösen az utóbbi időben, már távolról sem ennyire elzárkózottak. Sőt birtokállományukat és faji jellegüket a magyarságtól védve, szép lassan, szemlátomást átjátszszák az oláhokra mindazt a sok kincset, kiváltságot, amelyet a vendéglátó árpádházi királyoktól kaptak s a sovén magyar törvényhozás páratlanul kedvező intézkedéseivel hatszáz éven át megtarthattak. Nagyszebenben évek sora óta alig tudok egy-két esetet, hogy a magyarok a belső városban házvételhez tudtak volna jutni, mig az oláhság, talán több pénzzel dolgozva és föltétlenül kevesebb ellenérzéssel fogadtatva, a város közepén egyik emeletes palotáját a másik után épiti.

Hogy a falvakban pedig milyen arányokat ölt az elnyomott oláhság terjeszkedése, arról nem egy megdöbbentő statisztikai kimutatást olvasunk évről-évre. Nem lesz fölösleges hát éppen most, amikor bizonyos paktumszerü tárgyalások vannak folyamatban, egy pár tanulságos észrevételt elmondani az oláhságról is.

Mig a szászok féltve féltik gyerekeiket a magyar tanintézetektől, addig az oláhok 80—90 százaléka a mi iskoláinkban tanul. Megtanulja tökéletesen nyelvünket, ő́lünk tanul nyugati kulturát és azután — ne gondolja senki, hogy faji érzületben csak egy parányit is különbözne a saját intézeteikben tanultaktól. Hiszen leghiresebb nemzetiségi agitátoraik: Vlád Aurél, Goga Oktáv, Maniu Gyula, Vlaicu Aurél és még százan és százan, mind magyar iskoláink neveltjei, mind a mi pedagógusaink büszkesége. Azok, akik eléggé ismerik a viszonyokat, fájdalom, ma már kivétel nélkül meg vannak győződve *hires iskolapolitikánk csődjéről.* És vajjon ezekért a végzetes hibákért, ezekért a nemzeti bünökért lehet-e tanitókarunkat felelősségre vonni? Nézetem szerint semmi esetre sem, vagy legalább is addig nem, amig a szülői ház és az egész nemzetiségi társadalom annyira homlokegyenest ellenkező irányban dolgozhatik az iskolával s a mig magukban a magyar tanintézetekben is a hittant állami pénzen fizetett papok oláhul tanitják s a mig számosan fordulhatnak elő olyan esetek, hogy oláhul egy szót sem beszélő magyar fiuk is, mert véletlenül görög keleti vagy görög katholikus valláson születtek, oláhul kénytelenek Magyarországon a vallásukat tanulni. Vajjon lehet-e példát találni hasonló abszurdumokra az egész világon?

És amig magyar állami tanintézeteink összes segitségeiket, ösztöndijaikat, jutalmaikat pusztán a *tanulók érdeme* szerint osztogatják faji különbség nélkül — az elnyomott oláh vezető férfiak tulnyomó része magyar intézetek *tandijmentes és többszörösen jutalmazott növendéke volt!* — addig az oláhok jótékonysági intézményeikből nem jut egy fitying sem a saját fiaikon kivül senkinek. Az Albina például saját helyiségeiben, a Jankuk, Sagunák és Gosduk képeivel diszitett teremben ebédet ad a nagyszebeni állami főgimnázium minden valamire való oláh tanulójának. Kizáróan csak az oláhoknak, másnak senkinek s a mig a jótékonyság hálára kötelezi ezeket az igénytelen, szegény fiukat, másfelől ebben a légkörben eltöltött napi félóra már magában is elég arra, hogy az iskola egész épitő munkáját lerontsa. Ezek a gyerekek már a szülői házból magukkal hozzák az oláhság minden dákóromán álmát s már 12—15 éves korukban — hiába minden szépitgetés a tanügyi hatóságok évi jelentéseiben — teljesen különváltan magyar tanuló társaiktól, állami intézeteink falai között arról tanakodnak, hogy *nemsokára eljönnek a havasokon tuli testvérek,*

elfoglalják Erdélyt és fölszabaditják őket az elnyomatásból. Magyar iskolánk fegyelmi naplójából ilyen esetekre számtalan megdöbbentő adatot találunk.

És amikor kikerülnek a középiskolákból egy-kétezer koronás ösztöndijakkal, külföldi segitségekkel, a megélhetés minden gondjától fölmentve, valóságos urak a mi szegényebb fiainkhoz képest. Aránylag tulságosan sok egyetemi ösztöndij áll az oláh fiuk rendelkezésére, csak a Gosdu-alap évi kamata jelenleg valami 110.000 korona! Az ösztöndijjal segitetteknek viselkedését aztán a legnagyobb gonddal figyeli az egész társadalmuk. Szinte el se lehetne hinni, ha nem tudnék konkrét esetet reá, hogy egy fiutól pusztán azért vonták meg a segitséget, mert magyar diákok társaságában forgolódott és *magyar táncot táncolt.* Tőlük maguktól tudom, hogy például csárdást táncolni a legszigorubban tiltva van nekik.

Ilyen eszközökkel nevelnek maguknak a mi anyagi segitségünkkel, a kulturánkon, bennünket gyülölő uj, erős középosztályt amely *ezer és millió példányban árasztja el a jámbor falusi népet Károly király és Carmen Sylva képeivel* s a legbotrányosabb irredenta folyóiratokkal. E dolgokon nem lehet immár szemet hunyni, meg kell tudnia az egész magyarságnak, hogy itt nem egyébről, mint Magyarország védőbástyája, Erdély végleges elharácsolásáról van szó. Ez minden magyar földön lakó oláhnak ma már nem is titkolt, közös vágya s ezért előbb-utóbb, talán még a mai nemzedék életében, el fog jönni a leszámolás órája. E miatt lett változhatatlan meggyőződése minden erdélyrészi magyar embernek, hogy ezzel az oláhsággal szemben kormányaink minden engedékenysége, minden paktuma nem egyéb, mint kérlelhetetlen, halálos ellenségeinknek ujabb fegyver ellenünk!

Balan Nikulae dr. nagyszebeni oláh theólogiai tanár *3600 korona fizetéskiegészitést* kap az államtól azért, hogy napi sétája közben a honvéd tüzér legénységet bujtogassa, hogy ne beszéljen magyarul; Togan Nikolae gör. kath. esperes tavaly adta ki az erdélyrészi *oláh helységnévtárt,* az idén pedig katonai lelkészkedéseért a Ferenc József rend lovagja lett; Joandrea Jozif, korlátlan italmérési engedély tulajdonos, egy oláh papavatáson, Nagyszeben főterén, a magyar trikolórt sárba tiporja és még százan és ezren, sőt mind valamennyi hasonlóképen érez és tesz az „elnyomottak" közül.

És ezeknek a magyarfaló nemzetiségeknek faji érzését még külföldi fajrokonaik is minden eszközzel erősitik. Évről-évre ellátogatnak Nagyszebenbe ismert nevü román politikusok, aktiv államférfiak, sőt a román királyi ház tagjai is nem egyszer megfordulnak itt. El-ellátogatnak hires német egyetemi professzorok is, csak a magyarság vezérembereit foglalja ugy el a pártpolitika, hogy nem jut idejük soha körülnézni Nagyszebenben, eljönni a legjobb iskolába, látni és tanulni nemzetiségi politikát.

Wlassics Gyula volt az utolsó miniszter, aki megfordult pár órára a szász és oláh metropolisban. Annál nagyobb volt a szebeni magyarság öröme, a mikor a közelmultban hirét vette, hogy Jankovich miniszter meglátogatja Nagyszebent. Ugyancsak magyar szempontból el kell mondanunk egyet-mást erről a látogatásról is. A mikor a miniszter szalonkocsija az állomásra berobogott, magyar, szász és oláh intelligencia százakra menő tömegben hatalmas éljenzéssel fogadta a pályaudvaron. *Dörr* Albert polgármester, aki megtagadja egy legutolsó nyugtatványnak magyarul való kiállitását is, azért, mert joga van a német nyelvhez, bár kifogástalanul tud magyarul; aki viszont nem röstell Magyarországon panaszt tenni az igazságügyminiszternél azért, mert egy esküdtbirósági elnök, szintén a törvény alapján állva, az ő németnyelvü beadványát nem fogadhatja el, tehát ez a Dörr Albert polgármester ur németül üdvözli a minisztert, pusztán a szászság nevében, csupán a *Kulturvolk* törekvéseiről beszélve, mintha a szászokon kivül Nagyszebenben senki és semmi egyéb nem lenne.

Német beszédében mindenki *tüntetést* látott, igy beszéltek róla még a mérsékeltebb nemzetiségiek is. Az egyetlen ember, aki nem vette tüntetésnek, Jankovich miniszter volt. S a helyett, amit vártak, amire elvoltak készülve a jelen volt magyarok, hogy a miniszter, a magyar közoktatásügy első embere, az egész fölösleges német tüntetéssel szemben érezhetően ki fogja fejezni a maga külön véleményét, *Jankovich miniszter szintén németül s tulzott udvariassággal* válaszolt a polgármesternek. A szavak csak látszóan repülnek el, a következményei hamar érezhetők és sokáig itt maradnak.

A miniszter tiszteletére adott ebédeken, mig az oláh érseknél szinte kizáróan magyarul folyt a társalgás, addig a szász püspöknél, aki főrendiházi tag is, de magyarul egy szót sem beszél, már németül társalgott mindenki. A mikor pedig két napi ott tartóz-

kodása után elutazott a miniszter, a szalonkocsi ablakából kihajolva, ezekkel a szavakkal bucsuzott Nagyszebentől: „Ich habe die Ehre, meine Herren!" A jelenvoltak válasza harsogó, egyhangu „hocholás" volt, láttam szebeni magyarokat is, akik „hoch"-ot kiáltottak a Jankovich vonata után.

B. H. 1913. XI. 30.

A hazatelepitett csángók kálváriája.

— Éhező iskolás gyermekek. —

Mária Terézia vitéz tábornoka, Bukow, a székelyek hóhérja, a nyakas csiki székelyeket egy kissé megtizedeltette s egynéhány ezret az életbenmaradottak közül, elüldözött a hazából. Az elüldözöttek hosszas hányódás után Bukovinában huzódtak meg, de másfélszáz év után is megőrizték magyar voltukat.

A nyolcvanas években herceg Odeschalchi Arthur veterán történettudósunk lelkes kezdeményezésére, megkezdettük a martirok utódainak hazatelepitését s ez a munkálat még napjainban is tart. Négy év előtt is akadt egy lelkes magyar ur, aki Bukovinában 116 családot toborzott és Csernakeresztur hunyadmegyei községbe, hazatelepitette azokat. A hős mártirok unokái a lelkes hivásra örömmel jöttek a visszasóvárgott „édes hazába", pénzzé téve Bukovinában mindenüket.

Csángóink megérkezve Csernakereszturra, csakhamar arról győződtek meg, hogy ők egy rossz üzlet tárgyaivá lettek, mert azonnal kellemetlenné váltak, amint a velük kötött egyezség betartását kérték előre elszedett pénzeikért. A kezdet nehézségeinek is sokat elnéztek, de amikor a telepitő ur kötelezettségeinek nem tudott eleget tenni s egymásután kezdték idegen urak a foglalásokat az ámuló s már megcsalatásukat érző csángók ellen, a sajtó fellépésére, egy év előtt, a csufos kudarccal fenyegető telepités ügyét az Altruista Bankra ruházta a kormány.

Az Altruista Bank azzal kezdette meg működését, hogy a csángók által addig legalább névleg birt tulajdonjogokat megmegszüntette és hozzáfogott a föld kiosztásához. Ennek következtében a *szegény csángok a mult őszön se nem szánthattak, se nem vethettek.* Jött a tavasz, a földosztási munkálatok még ekkorra se készültek el, s a nép kétségbeesve nézte a mérnökök csigalassuságu pepecselését. Az általános zugolódásra végre, *április*

végén, kijelentették a bank mérnökei, hogy szántson-vessen mindenki oda, ahol a korábbi névleges birtoka ki volt jelölve. A szegény nép gyors munkához látott, de már kukoricánál egyebet nem vethetett ilyen későre, mert mire ők a vetéshez juthattak, az oláhok kukoricája már kapálás alá is került.

Majd jött a rossz idő, az árviz, és a csángóság egyetlen reménysége, a kukoricatermés is elpusztult. Megjött az ősz is, a földek azonban még ma sincsenek — a negyedik évben — kiosztva, de megjelentek az Altruista Bank pénzbeszedői és minden összeszedhető pénzt elvittek a fentebb jelzett módon élvezett földek haszonbérében — *a megmentett csángóktól.* Ami kevés vagyont magukkal hoztak Bukovinából, az telepdijban, berendezkedésben és haszonbérben, mert most csak haszonbért szed az Altruista Bank, mind elfogyott, elélték és most kétségbeejtő reménytelenséggel néznek a tél elé.

Tekintettel az Altruista Bank magáról való gondoskodására, továbbá arra, hogy nem termelhettek semmit, legalább vetőmagot kértek utólagos fizetésre az erdélyrészi kirendeltségtől. A sok kérvényezésre pár nap előtt érkezett a válasz meg, hogy vetőmagot *csakis készpénzért* kaphatnak, holott mindenki tudhatja jól, hogy nekik ilyen már nincs a fentebbi okokból. Igy pedig szóba sem áll velük a földmivelési kormány. Ujra vetetlen maradt a földjük, de állataik legnagyobb részét is eladták, mert a banknak fizetni kellett. Ma a 116 családnak már csak legföllebb 80 db. szarvasmarhája van, mig e kiválóan fuvaros nép lovaiból csak azok vannak meg, melyeknek nincs vásári értéke.

A nyáron napszámba jártak, de a dolgoztató *nagy ur* még a napszámbérekkel is adósuk maradt s most a 8—10—12 tagból álló családok *éhinségnek néznek elébe.* Minden vagyonkájuk eluszott a negyedik éve h uzodó „megmentésük" miatt, minden lehető hitelüket kiélték a környéken s már csak valamiféle *isten csudájában* biznak.

A szegény csángók gazdakört és hitelszövetkezetet is létesitettek, de tehetetlenek, mert még nem is sejtik, hogy mikor fognak telepeik tulajdonjogához jutni, enélkül pedig még vetőmagra sem kapnak *hitelt.* Kértek hitelt vetőmagra az Országos Központi Hitelszövetkezettől is, de ez is ridegen elutasitotta s hitel helyett inkább az üzletrészek befizetését követeli, szorgalmazza.

Itt azonban még nincs vége a „megmentett" csángók kál-

váriájának. A lerongyolódott, lesoványodott, elkényszeredett apáktól-anyáktól *4—5—6, sőt 8 gyermek is puliszkáért sir,* — mert éhesek. Most az őszön nyilt meg az iskolájuk, hova 200 gyermek tartozik, de sem egy ceruzát, sem egy ábécés könyvet nem tudnak beszerezni. Az egyik kulturegyesület titkára itt járva, még szeptemberben megigérte, hogy tanszerekkel el fogja látni a nyomorgó gyermekeket, de bizony még november végére sem váltották be ezt az igéretet. Különben minek is az iskola? Itt van a tél s a gyermekek már ugy sem járhatnak iskolába, legföllebb mezitláb és éhesen . . .

És a szomszéd falvak oláhsága szánalommal nézi a szegény csángók tehetetlen vergődését s megelégedéssel gondol oláh voltára — a betolakodott magyarokkal szemben . . .

Valósággal égbekiáltó bün tovább igy nézni az *agyontelepitett* és bankilag *agyonaltruistázott* szegény véreinket, akik *könyörtelenül dobatnak oda az éhinségnek!* Itt tenni kell valamit, mert ezzel tartozunk önmagunknak. Annak a *780 lelket számláló hazatelepitett csángóságnak nem szabad az oláhság gunykacaja között éhen elpusztulnia vagy züllött,* közveszélyes alakokká sülyedni. Hagyjunk fel a hivatalos exekválással, amikor 780 lélek a *saját hibáján kivül* kénytelen küzködni — *éhenhalással.*

A földmivelési kormány azonnal, de sürgősen ejtsen meg egy szigoru vizsgálatot Csernakereszturon s azonnal inditsa meg ott az *inségakciót.* Tegye meg kötelességét a vármegye is.

A gyermekvédő liga vagy más egyesület pedig siessen a csernakereszturi *szegény éhező csángó gyermekek* megmentésére, akik közé már a vörheny is beütött . . . Az iskola mellett fel kellene állitani — legalább a télre — *egy népkonyhát* s ruhával is el kellene látni az éhező, fázó *haza* (!) telepitett csángó gyermekeket.

De nem verné meg az Isten azokat az egyeseket sem, akiknek *adatott* miből, ha a magukéból juttatnának legalább *az éhinségnek kitett hétszáz iskolás gyermeknek,* az ezeknél fiatalabbakról és idősebbekről nem is szólva.

P. H. 1913. XII. 4.

Oláh dolgok.

Magyar pénz az oláh kultura oltárán. Utóbbi két évben az elemi csapások különösen Erdélyt látogatták meg sulyosan. Megállott ott teljesen az amugy is vékonyan eresztő közgazdasági élet; a szabályozatlan Olt, Szamos és Maros kiöntései évente sok millió kárt okoznak; közel nyolcszáz falu iskola nélkül van, de azért gróf Tiszának nem ezek a legsürgősebb dolgai, hanem csengő áldozatot hozni az oláh kultura oltárán, a magyar állam pénzéből, mintha bizony ezzel szemben Románia is minden vagyonkáját az etelközi testvérek magyar kulturájára áldozná . . . Most, amikor a magyar kulturális intézményekre nincs pénz, Tisza félmilliókat tudott juttatni a lugosi, szamosujvári, nagyszebeni oláh szemináriumok felépitésére, ugyszintén a nagyszebeni, brassói, medgyesi szász gimnáziumok épitésére s a még ma is kuruzsló és ördögöt űző oláh pópák és nagyrészben tudatlan oláh dászkálok fizetésére is milliókat kötött le, sőt a bőség szaruját az oláh gimnáziumok tanáraira is kiöntötte, akik szintén soha nem remélt magyar állami fizetéshez jutottak, minden külön kötelezettség nélkül. Igy az erdélyi gör. keleti „román középiskolák" (igy nevezi hivatalosan is a Tisza kormánya!) az összes tanári fizetéseknek negyven százalékát a magyar kormánytól kapták, de a kormány elvállalta ezenfelül az előléptetésekkel járó többletkiadásokat is.

Ime, a magyar közoktatási miniszter hivatalos adatainak ide vonatkozó része az 1913. évre:

1. A brassói gör. kel. román főgimnáziumnál: Omitiu Virgil igazgató (nem állami fizetése 3000 K) állami fizetése 2800 K, dr. Blaga József (2400) állami 2400 K, dr. Bunea János (2400 K) állami 1600 K, Ciortea Aurél (2400) állami 1300 K, Petrovici János (2400) állami 1200 K, Vatasán György (2400) állami 1200 K, Banciu Arente (2400) állami 500 K, Sulica Miklós (2400) állami 500 K, dr. Bogdán Sándor (2400) állami 500 K, Blaga Titus Liviusz (2400) állami 500 K, dr. Stinghe Miklós (2400) állami 200 K, Rosca Péter tornatanitó (1400) állami 1000 K.

2. Brassói gör. kel. román alreáliskola: Chelariu György (nem állami fizetése 2400 K) állami fizetése 2400 K, Bogdán Miklós (2400 K) állami 1600 K, Percea Pál (2400 K) állami 1600 K, dr. Lacea Constantin (2400 K) állami 500 K, dr. Stingh Sterie (1600 K) állami 1300 K.

3 Brádi gör. kel. román algimnázium: Albu István (nem állami fizetése 2000 K) állami fizetése 2800 K, Boneu Vazul (2000) állami 2800 K, dr. Oprisa Pál (2000), állami 2800 K, dr. Radu János (2000) állami 2800 K, dr Suciu Traján (2000) állami 900 K, Kéri János (2000) állami 900 K, Stoia Mihály tornatanitó (1400) állami 1000 K.

Ezek szerint, csak az erdélyi gör. keleti oláh középiskolák tanárai 35,000 K magyar állami fizetéskiegészitést élveztek 1913-ban, mig az oláh egyházak e cimen mindössze csak 52,600 koronát áldoztak.

Ha Tisza még ezek után sem kapja meg Carol rumuny királytól az oláh marsalbotot, akkor nincs oláh igazság!

*

Oláh rendjeleső Erdélyben. Erdélyben eddig a tüzoltói melldiszek is ritkák voltak, ujabban azonban Carol király bőségesen gondoskodik, hogy az erdélyiek is gyönyörködhessenek a szépen csillogó érdemrendekben. Ünnepnapokon Brassóban és Nagyszebenben csak ugy dagadnak Carol király érdemrendjei alatt az oláh keblek, melyekre az „elnyomott" oláhok ragyogó arccal, az „elnyomó" magyarok pedig szégyentől megalázottan tekintenek.

Furcsa világ is lehet Erdélyben! Ha valaki magyarnak született, érdemeket csak legfölebb munkapárti téren szerezhet, ha pedig oláhnak született, igen könnyen arathatja a Carol rumuny királytól és magyar kormánytól nyujtott királyi kitüntetéseket. Az is igaz, hogy a Bukarestből jövő kiabáló oláh kitüntetéseknek nagyobb kelete van, ha nem egyébért, már a szaporaságáért is.

Carol király naponta szokott oláh érdemrendeket osztogatni, erdélyi oláh érdemekért, legutóbb is dr Tiberius Brediceanu, a brassói Albine igazgatója, kapta meg „Bene merenti" I. osztályát mig Victor Antonescu, az Erdélyben járt oláh vándor szinésztrupp igazgatója, a „Rasplata Muncei" I. osztályát kapta az Erdélyben végzett oláh kulturmunkáért.

*

A paktum előrevetett árnyéka. Mióta nyilvánvalóvá vált az, amit eddig hihetetlennek tartott mindenki, hogy a magyar kormány az oláh agitátorokkal alkuba lépett az erdélyi magyarság felett, azóta leirhatatlan hangulat vert tanyát az erdélyi magyar szigeteken. Egyedül, az amugy is mindig hencegő oláhság hangja lett még kihivóbb. Az oláh ügyvédek csak ugy komáznak magyar ügy-

védtársaikkal, sőt a bíróság tagjaival is. Vendéglőkben, kávéházakban is a magyar intelligencia bizonyos lemondással türi a még bocskorszagu oláh urak pökhendiségét.

Egy ügyvédtársaságban politizálnak a napokban a paktum várható következményeiről s az a vélemény alakult ki, hogy ha az létesül, akkor az Erdély magyarságának még forradalmi kitörését is maga után vonhatja, mire az egyik komitébeli oláh ügyvéd nagy flegmával jegyezte meg:

— Ha erre kerülne a sor, Románia azonnal megszállná Erdélyt!

Ilyen bolond világban, természetesen sok bolond hiresztelés is lábra kap. Erdély egyik megyéjében, az oláhok között, az a hir járja, hogy a Domnu Tisza felfogja szabaditani az oláhokat, ezután ők lesznek az urak a magyarok felett, amiért Carol király gróf Tiszát Erdély oláh vajdájává fogja kinevezni, akit Gyulafehérváron fognak vajdává fölszentelni, ahol Mihály vitéz oláh vajda is trónolt már . . .

Azokról a rémhirekről nem is érdemes beszélni, amiket Maniu, Voevod, Vlád, Mihali, Goga stb. leendő főispánok uralmával kapcsolatban terjesztenek, a magyar parasztság rémitésére.

Az oláhok már osztozkodnak, az erdélyi magyarság imádkozik: „Uram, ne vigy a kisértetbe, de szabadits meg minket a gonosztól“ . . .

*

Az oláh nemzeti hatalom. Amig Tisza és Voevod Sándorék kölcsönös titoktartást fogadnak egymásnak a paktálás idejére, addig az oláh nemzeti komité hivatalos lapja fölényes gesztussal az oláh nemzeti szuverénitásról tart szerénytelen elmefuttatásokat. Ime, az oláh nemzeti felfogás alapvonalai:

„Románia nemzeti állam. Az oláh faj alapitotta ezt az államot ő védte végnélküli áldozatokkal az idegen inváziókkal szemben, ő ma is az egyedüli igazán hazafias alkotórész, amelyre számitani lehet. Ilyen körülmények között vajjon igazságtalan követelés-e az, hogy Romániában az állami szuverenitás kizárólag a román nemzet kezében legyen? Nem. Sőt ellenkezőleg, bármely szempontból is vizsgáljuk a kérdést, meg kell állapitanunk, hogy az állam kormányzása, a szuverénitás joga, csakis és kizárólag a románokat illeti meg. A modern elvek szerint az államok nemzeti jellege kezd kialakulni, azaz minden nemzet egy államot kiván

alkotni s minden állam egy nemzet keretei között kiván elhelyezkedni.

Ezen elvvel szemben még mindig található poliglott állam, igy Ausztria-Magyarország és Svájc, melyek azonban lételüket csak annak köszönik, hogy a központi politikai hatalom ez idő szerint még erősebb, mint az ethnikai és morális centrifugális erő...

Románia minden kétséget kizárólag nemzeti állam, bár az egész oláh fajnak alig felét zárja még csak kebelébe. Azok a nemzetiségi foszlányok, melyeknek az oláh nemzet és állam széles és nemes vendégszeretetet biztosit, nem kívánhatják annak elismerését, hogy ők is hozzájárultak az oláh állam fentartásához. Sőt ellenkezőleg, ők képviselik a szociális korrupciót és nemzeti széthuzást. Románia mostani polgárainak nincs joguk a nemzeti hatalmat másokkal is megosztani, mert ezzel a jövő nemzedéket fosztanák meg örökségétől . . .

Románia a vérbeli oláhoké s e jelszóval verünk vissza minden perfid támadást, melyet a nemzeti szuverénitás ellen intéznek . . ."

Csak a költő Voevod Sándor barátja, gróf Tisza, nem érti meg, hogy mit forralnak a szerény oláhok a magyar állam és nemzet ellen, ő egyenesen az oláh faj nemzeti szuverénitásával üzen hadat saját fajának, mint Coriolanus tette . . .

P. H. 1914. I. 14.

*

A paktum hirének hatása. Gróf Tisza István Vlád Aurélban, Voevod Sándorban, Pop Csicsóban stb. csak az oláh faji érzés lobogását látja s ezt akarja kiegyeztetni a magyar faji érzéssel. Arra azonban nem ad sokat, hogy az ország más faju lakossága a magyar faj egységes magyar állampolgári érzésbe olvadjon fel. Ugy látszik, gróf Tisza István még nem mélyedt a magyar állampolgári érzés gondolatába s ezért nem tud e legfőbb alapelvre felemelkedni. Ha például oláhságunk nagy tömegéhez férkőzhetne közel, észrevehetné, hogy ez már meglevő érzés, ahol a Vlád- és Veovod-féle apostolok az oláhfajiság mérgét nem hintették el. Még ma is igen sok helyen, a falvak ezreiben, a lakosság lelki világát nem a külön oláhfajiság érzése tölti be, hanem inkább a magyar ajku polgártársakkal való elvegyülés vágya. Az oláh falvak százaiban a nép még áldozatra is kész, hogy csakis magyar iskolája legyen, mely nem különbözik a magyarok iskoláitól semmiben, de csak kevés helyen érik el, az oláh nacionalizmust

üzletileg kezelő pópák, dászkálok és ügyvédek miatt. Csak látná meg Tisza, hogy az az oláh, amelyik magyarul jól tud, mennyivel magasabbrangunak érzi magát magyarul nem tudó fajtestvérénél, s ez mennyi irigységgel tekint amarra, ma'd nem látná szükségét annak, hogy a magyar állam anyagi erejével ápolja az elkülönitő oláh faji érzést, hanem minden erejével az egységes magyar állampolgári érzés ápolására, fejlesztésére sietne.

Ne higyje Tisza, hogy csak a magyar nyelvü lakosságban támaszt nyugtalanitó érzést az oláh nacionalistákkal való paktálásával (A paktálást Cristea Miron karánsebesi püspök is megerősiti pásztorlevelében.), hanem magában az oláh ajku népben is. Sok oláh tanitó, akik már a magyar állampolgári nevelés szolgálatába szegődtek testestől-lelkestől az Apponyi-féle törvény hatására, most aggodalommal gondolnak a paktum kimenetelére. Aggódnak és nem alap nélkül, hogy ezután a nép még attól a védelemtől is meg lesz fosztva, amelyet sok helyen élvezett az oláh nacionalizmus üzleti lovagjaival szemben. Ha most az államhatalom kegyelemre kiszolgáltatja nekik az oláh népet, ezek a külön jogok alapján még jobban izolálhatják más nyelvü polgártársaiktól, igy azok jótékony, védő hatásától s könnyen kifejlődhetik nálunk is a romániai bojár és paraszt közti viszony, amelynek még hirétől is irtózik az erdélyi öntudatos oláh paraszt.

Bizony nem a külön oláh faji érdekek legyezgetése kellene, hogy a Tisza legfőbb gondja legyen, hanem ellenkezőleg: az egységes magyar állampolgári érzés utjainak az egyengetése.

*

A becsületes oláh katekizmusa. A „román nemzeti párt" most 'adta ki a nép számára „A becsületes oláh kathekizmusá"-t. Ime, a katekizmusból egy részlet:

Kik az oláhok?

Az oláhság egy nagy nép, amely lakik: Romániában Erdélyben (azelőtt független volt, közvetlenül Bécsből kormányozva egyesitve később Ungáriával, a mi akaratunk ellenére) Ungáriában Bukovinában, Beszarábiában, Isztriában, Szerbiában, Macedoniában, Albániában, kisebb számban Németországban, Franciaországban, Bulgáriában, Törökországban, Görögországban és az amerikai Egyesült Államokban. Az oláh nép husz millió lelket számlál, azaz sokkal többet, mint a magyar nép, amelyik csak kilenc

milliót tesz a zsidókkal, cigányokkal és a többi elmagyarositott népekkel együtt.

Honnan származnak az oláhok?

Az oláhok a rómaiaktól származnak. A dicső és hires Traján császár telepitette őket Erdélybe, ahol művelt államot szerveztek földmiveléssel, iparral és kereskedelemmel.

Hogy keletkezett az oláh nép?

A római birodalomból hozott római gyarmatosok, az itt talált harcos dákokkal összevegyülve, alkották meg az oláh nemzetet.

Hogy keletkezett az oláh nyelv?

A római gyarmatosok a római köznyelvet beszélték, de a velük egybekeveredett dákoktól is sok szót átvettek s igy jött létre egy uj nyelv, a latinhoz hasonló oláh nyelv.

Hogy szaporodott és fejlődött az oláh nép?

Az oláhok Magyarországnak a déli részeit foglalták le és ott több nagy várost alapitottak. Épitettek utakat, arany, ezüst és sóbányákat nyitottak, fürdőket épitettek, egyszóval gyorsan megváltoztatták az ország szinét. Jöttek azonban a barbár hordák, a többek között Attila hunjai, akik elől az oláhok kénytelenek voltak a hegyek közé menekülni. Egyesek átmentek a hegyeken is, a mai Románia dunai vidékére, mások még messzibb, Macedóniába, Athén alá, sőt Isztriába is elmentek. A XV. században Maramuresből leszálltak Moldvába, egy uj oláh ország alapjait vetve meg. Tehát hazugság a magyar irók azon állitása, hogy mi valaha is elhagytuk ezt az országot!

Igen. Mi szakadatlanul itt éltünk, csak egyes testvéreink mentek el, kényszeritve a körülményektől. Igy mondja ezt a legelső magyar történetiró, Anonimus is.

Igaz, hogy Erdélyt a magyarok meghóditották?

Egy szó sem igaz belőle! A magyarok nagyon csekély számban jöttek ebbe az országba s miután a Tisza és Duna közét meghóditották, onnan Töhötöm vezérük alatt eljöttek Erdélybe és megütköztek a Gelu vezérlete alatt álló oláhokkal. Ezen, Torda közelében lefolyt harcban az oláhok nem győzettek le, bár Gelu vezérük megöletett. Látva, hogy elveszitették vezérüket, békét kötöttek a magyarokkal, hogy testvéries jó viszonyban fognak élni együtt.

És igy történt?

Nem. A magyarok kezdetben minden jogot megadtak, de idővel elnyomtak s végül jobbágyokká tettek. Beteljesedett őseink mondása: Ne higyj a görögnek, még ha ajándékot hoz is.

Mit tettek tehát az oláhok vezetői, hogy a mi népünk mint szabad nemzet ismertessék el és biztosittassék állami intézményekkel, törvények és császári dekrétum utján, s hogy mint elkülönitett nemzet, fejlődhessék az állami élet minden fázisában?

Megalkották az oláh nemzeti pártot s elfogadtak egy demokratikus programmot, melynek megvalósitása révén céljainkat elérhetjük.

Mit akar tehát az oláh nemzeti párt?

Az erdélyi és magyarországi oláh fajnak nemzeti szabadságait biztositani, ugyszintén az országban élő többi népekét is.

Mikor alakult az oláh nemzeti párt?

1869 ben. Tehát a legrégibb politikai párt az egész országban.

Melyek a nemzeti párt hivatalos közegei?

Mindenek előtt az összes oláhok gyülése, az ugynevezett Conferinta Nationala, amely egy-egy parlamenti ciklus idejére válaszija a nemzeti komitét. A nemzeti komité hajtja végre a Conferinta Nationala határozatait, utasitásokat ad a nacionalista képviselőknek és más nemzeti harcosoknak és képviseli a pártot kifelé.

Mit értünk a kifelé való képviselet alatt?

Ha például valamely idegen tényező, más politikai párt, az ország kormánya, vagy akár a császár is tárgyalni akar a mi egyetemes kérdéseinkről, velük csakis a nemzeti komiténak van joga tárgyalni a nemzeti párt nevében, azaz az oláh nemzet nevében.

Milyen alárendelt szervezet utján hajtja végre a nemzeti komité a Conferinta Nationala határozatait?

A megyei nemzeti párt, vagy klub utján, amelynek minden községben megvannak a bizalmi emberei.

A megyei klub határozatait végre kell hajtani?

Minden becsületes oláhnak szent kötelessége, hogy minden esetben és minden időben alávesse magát a párt határozatainak.

Miféle ujságokat olvasson és támogasson az oláh?

Csakis oláh ujságokat és folyóiratokat és csakis azt a sajtót, amely szolgálja az oláh párt, az itthoni és bárhol élő oláh faj érdekeit.

P. H. 1914. I. 21.

Nagyrománia. Oláhságunk legalsó és legnagyobb rétege egyáltalában nem politizál s igy tudomása sincs arról, hogy miféle veszedelmes érzelmeket tulajdonitanak neki. Az eszmélők kisebb, de szintén tekintélyes rétege azonban megoszlik a nagy oláh álmok álmodóira és a helyzettel megalkuvókra. Ez utóbbi rétegszineződésnek legfőbb vágya igazi, öntudatos magyar állampolgárokká válni a magyar kultura és a magyar nemzeti politika révén.

Az ugynevezet oláh középosztály lelkében teljesen idegen a magyar nemzeti állameszmétől, de a taktikát illetőleg két csoportra oszlik. A nacionalisták nyiltan szembeszállnak a magyar nemzeti eszmével (ezeknek egyik részét akarja leszerelni gróf Tisza), mig a másik rész, az ugynevezett mérséke'tek, a lassu, de biztos haladás hivei s nagyrészben a cirkumspektus szászok politikáját követik, hogy lehetőleg minden kockázat nélkül érhessék el a radikálisnak is mondott nacionalista oláhok végcélját: Nagyrománia megteremtését. Ezek az uj államalakulat megteremtésének összes költségeit és kockázatait — a magyar állammal és nemzettel szeretnék hordoztatni. Szóval, minden saját befektetés nélkül, csupán taktikával akarják álmaikat megvalósitani.

Minden oláh társaságban, legyen az nacionalista, avagy mérsékelt, Románia mult évi sikerei ugyanabból a szempontból biráltatnak el:

1. Románia többet tehet-e ezután a „leigázott" oláhok felszabaditására, vagy mozgalmaik támogatására?

2. A bolgárok megalázása miatt nem csökkent-e Romániának az a hatása, melylyel eddig a hazai oláhok centrifugális erejét növelte?

3. Románia mennyiben tudja függetleniteni politikáját monarchiánk politikájától s mennyiben tudja tekintélyét fentartani Oroszország előtt?

Soha egy gondolat, egy szó föl nem merül oláhjainkban, ami Magyarország mai kereteiben való végleges elhelyezkedésük vágyát pillanatig is igazolná Szerintük ugy a mai, mint a gróf Tisza által felajánlott ujabb helyzet csak egy-egy lépés, de nem az egységes magyar nemzeti állam felé, hanem egyelőre a konföderált s azután a megcsonkitott Magyarország felé.

P. H. 1914 I. 21.

A magyar nyelv. A Pesti Hirlap közelebbről mutatott rá a kultuszminiszter azon rendeletére, melyben a népiskolai végbizonyitványnak 1912-ben hivatalosan megállapitott egységes magyar nyelvü szövegét magyar-oláh nyelvü szövegre változtatta az oláhok kedvéért, mintha bizony az oláhok nem olyan állampolgárai volnának az országnak, mint akár a — magyarok.

Hogy itt még nem is célszerüségről van szó, fényesen igazolja a végbizonyitvány szövege, amely azt igazolja tulajdonképen, hogy a tulajdonos „gondolatait magyarul élőszóban és irásban érthetően ki tudja fejezni.“ Ebből tehát világos, hogy az oláh szövegre, a bizonyitvány tulajdonosának nincsen szüksége. Mivel pedig ez a végbizonyitvány, az uj választótörvény szerint polgári jogokat bizonyit a hatóság előtt: azt is meglehet állapitani józan észszel, hogy az oláh szövegre a hatóságoknak nincs szüksége. Hát akkor kinek van szüksége? Nemde az oláh különállás dokumentálásának? És ilyen veszedelmes közjogi tréfába megy bele a Tisza-kormány!

A minisztertől megállapitott hivatalos oláh szövegnek még van egy érdekesebb vivmánya is. E hivatalos oláh szövegbe ugyanis a „limba ungurászka“ helyett a „limba maghiar“ került, amit az oláh köznép „szamár nyelvnek“ ért, mivel az oláh szókincsbe csak az oláh urak akarják becsempészni az általuk már konföderált Magyarországra vonatkozólag egybeállitott uj közjogi terminológiát. Magyarország nevét ők is „Ungariá“-nak mondják és irják, mint a nép, de a nép által ismert „ungur“ nyelvet nem ismerik el, mert szerintük ilyen nincs, amiként svájci vagy ausztriai nyelv sincs. Tehát ezután — az oláh hivatalos szöveg szerint — a falusi oláhságnak a végbizonyitványokkal nem az „ungur“ nyelv, hanem csak a „szamár nyelv“ ismeretét kell igazolnia.

Különben Tisza jól tenné ha magát Metianu érseket kérdezné meg, hogy ő oláhul hova való, „ungáriai“ vagy „maghariai“ érseknek cimezi-e magát. Majd meglátja, hogy fog tiltakozni a „maghiariai“ érsek cim ellen. Ő a „maghiar“ megnevezést kegyesen nékünk hagyja — és méltán, mert azok a szamarak, akik ezt az oláh hülyeséget nemcsak eltűrik, de hivatalos jelleget is adnak neki.

Bankok a kultura szolgálatában. Amit Falussy Árpád volt főispán inditványára az Első Hazai Takarékpénztár oly lelkesen elfogadott, hogy t. i. jövedelmének évente egy százalékát egy kulturális alap teremtésére forditja, azt az oláh pénzintézetek már régen gyakorolják. Ime néhány adat az oláh pénzintézeteknek legujabban megjelent külön évkönyvéből.

1912-ben 147 önálló oláh részvénytársaság, hatvan oláh hitelszövetkezet és 14 másfajta oláh kereskedelmi egyesülés állott fenn. Egyes oláh bankok külön kulturális alapokat létesitettek és gyarapitanak évente. Az ilyen alapok összege eddig 205.774 K.

Az 1912. évi 147 oláh pénzintézet 4.081,764 kor. összes tiszta jövedelemből 108 ezer koronát adott ezen évben jótékony és kulturális célra, azaz átlagban az összes jövedelemnek 4.42%-át. A tizenkét legnagyobb bank tiszta jövedelmének átlagban 5·7%-át forditotta jótékony célra, de egyesek ennél is jóval többet, például: a lugosi Poporului 23%-át, a brádi Crisana 19%-át, a nagyszebeni Lumina 18%-át, az abrudbányai Auraria 17%-át, a kolozsvári Économul 13%-át, a beszterczei Coroana 10·7%-át és a bánffyhunyadi Vladeasa 8%-át.

Legutóbb már azt az eszmét vetették fel, hogy a bankok által évente kulturális célra adni szokott összegeknek fele ne adassék ki, hanem az oláh pénzintézetek szövetsége, a Solidaretate kezelése alá bocsáttassék egy oláh kulturális alap létrehozására.

Vajjon Falussy Árpád felhivásának lesz-e nagyobb visszhangja s vajjon a magyar pénzintézetek elérkezettnek látják-e az időt arra, hogy az oláh bankokkal a kultura támogatása terén felvegyék a versenyt?

*

Nemzetiségi kérdés intézése Romániában. A brassói Gaz. Trans. (5. sz.) irja: a „Times" közli Tace Jonescu következő sürgönyét:

Biztos forrásból tudom, hogy a bulgár kormány Grey urnak azt sürgönyözte, hogy a román uralom alá került bulgárokat megakadályozzák, hogy anyanyelvükön beszéljenek és imádkozzanak. Kérem ezt határozottan megcáfolni. Az uj terület összes templomaiban bulgár nyelven folyik az istenitisztelet s a románok is ezeken vesznek részt, mert még nincsenek ott oláh papjaink. Megtartottuk szolgálatban a községi tanácsokat és a községi orvosokat és arra törekedtünk, amennyire csak lehetett, hogy

az uj területre macedoniaiakat alkalmazzunk, akik tudnak bulgárul és törökül is Még meg kell jegyeznem, hogy az uj területen a bulgárok a lakosságnak csak 41%-át teszik, a többiek törökök.

Eddig tart Tace Jonescu sürgönye a Gaz. Trans. közlése szerint.

Miket hallgatott el Tace Jonesku ur?

1. Hogy az uj terület lakossága — a román hatóságok összeirása szerint — 317,618 lélek, s ebből mindössze kilencezret tudtak oláhnak venni, ami a lakosságnak csak 2.8 százalékát teszi s e törpe minoritásért fogják a bulgár papokat kicserélni, amint oláh pópákat szállithatnak a „civilizálandó" területre.

2. A községi tanácsokat azért hagyják meg, mert még nem tudtak oláh parasztokat telepiteni.

3. Az összes bulgár iskolákat bezárták (minden faluban volt ilyen, ami Romániáról nem mondható el!) és a tanitókat szélnek eresztették, s ahol oláh iskolát nyithattak, ott befellegzett a bulgár szónak.

4. A falusi tanácsoktól egyelőre eltekintve, bizony egyetlen bulgár származásu tisztviselő se szolgálhat Románia területén, mert ez ellenzik az egységes román nemzeti állam „liberális" eszméjével.

(Ugyanigy nyilatkozik a brüsszeli L'Étoile Belge.)

*

Az oláh köznép külön gondozása. Hogy az oláh középosztály valami irgalmasan bánna a nagy tömegben élő oláh köznéppel azt nem lehet ráfogni, azonban a néprajzi határokon is a magyarság közé ékelt oláh köznép, oláh faji öntudatának ébresztésére és ébrentartására mégis különös gondit fordit. E tekintetben határozott munkaprogrammja van az Astra oláh közművelődési egyesületnek is, de az oláh középosztály külön is jelentős munkát végez. Felkutatja a néprajzi határokon és a szórványokban az értelmesebb oláh parasztokat és azokat ellátja oláh nemzeti olvasmányokkal — ingyen. Néhány év óta, közadakozásból, évente kétezer ilyen kiszemelt oláh parasztnak jár ingyen az oláh nemzeti párt hivatalos néplapja, az aradi Poporul Roman, amely a magyar fajról, mint a világ legátkozottabb fajáról szokott megemlékezni. Az előfizetési pénzeket egyesek, oláh pénzintézetek és a bukaresti kultur-liga szokta összeadni. Az 1914. évre szóló ingyenpéldányok előfizetési dijára már eddig is tekintélyes összeget adtak össze.

Egy román lap vakmerősége.

A Brassóban megjelenő *Gazeta Transsylvaniei*, mely a hazai románság vezető lapja, *D. Xenopol* jassyi egyetemi tanár tollából vakmerő cikkeket közölt, amelyeket azért adunk alábbi kivonatban, hogy lássa mindenki, *miféle hangon szabad és lehet egy nemzetiségi lapnak a magyarság ellen tázitania:*

Cikkek végtelen sorának segitségével fentartottuk a magyarországi románokat a magyarok megsemmisitő törekvései ellenében. A magyarok minden tagadása dacára tény, hogy az erdélyi, valamint magyar megyékben élő románok üldözve vannak és a magyarokra nézve nagyobb öröm nincs, mint amikor látják, hogy a fajuk hullámai átterjednek a Tiszántulra, egészen az erdélyi keleti és déli Kárpátokig. A magyarság ama törekvése, hogy a románság létét megsemmisitse, mégis lehetetlen, e két nép számaránya miatt. Ha jónak fogadjuk el a hivatalos statisztikát, akkor is csak hat millió az uralkodó nemzet lélekszáma, mert a magyarság statisztika szerinti nyolc millió lélekszámában benne foglaltatik a kétmillió lelket számláló zsidóság is. A hat milliónyi magyarság talán nem gondolhatja, hogy el tudja nyelni a négy millió lelket kitevő román lakosságot, amennyi Magyarországban él.

Azután meg a románság erős fejlődésben van. Mik voltak a románok 1848-ban és minő műveltségi fokon állanak ma? Az erdélyi románoknak a magyar királyság keretein kivül hatalmas támaszuk van, mely napról-napra csak nő. Románia 1848-ban hatezer katonával és egy ágyuval birt, most pedig 600.000 katonája és 1000 ágyuja van.

Miért nem tanulnak a magyarok Ansztriától, amely kénytelen volt nem germán elemeinek nemzeti nyelvet, parlamenteket egyetemet, biróságokat adni? A magyarok éppen ellenkező elvet vallanak és egész erejüket arra használják fel, hogy a nemzetiségek elnyomása által saját fajukat gyarapitsák. Nem látják a magyarok, hogy ez lehetetlen? Például a horvátok. Hányszor próbálták ezeket elnyomni és mindannyiszor kénytelenek voltak nekik engedményeket tenni. Nem kötelességük ez a románsággal szemben is, amely ugy az állam, mint a magyar civilizáció fentartásához hozzájárul? Most, mikor a magyarok a románokkal nemzeti jogaik megadása felett tárgyalnak — ez arra mutat hogy a ma-

gyarok gyengültek —, nem tudnak már másokat nemzetiségüktől megfosztani. Mikor mindezt látjuk, vajjon lehet-e még szó a magyarság győzelméről? Minden józan gondolkodó ember azt fogja felelni: nem! *Nem, mert ez a törekvésük igazságtalanságon épült fel, mely igazságtalanság nem birt ennek a tervnek végrehajtására szükséges erővel.*

Ezenkivül a magyarságnak gondolkoznia kell, hogy min idegen faj áll itt, Európa közepén és nemcsak a románokkal kell a küzdelmet kiállniok, hanem az összes szláv törekvésekkel is. A románok és a szlávok két részről szoritják a magyarokat. E szláv tengerben a magyarság nem egyéb, mint egy nem természetes sziget, mely sziget kénytelen összeköttetésbe lépni egy más ethnikus organizmussal. *Ez az organizmus nem lehet más, mint a román nép.*

De hogy lehetne keresni jó viszonyt a kettő közt, mikor a magyarok arra törekednek, hogy megsemmisitsék a románság legjobb felét? Ez természetes, csak bajt hozhat a magyarságra mely *baj annál nagyobb, amennyiben a román királysággal is szembe hozza a magyar népet.* Románia semmi áron nem engedheti, hogy a magyarok a románság felét megmagyarositsák és hogy *lelkükből és szivükből latin származásuk tudatát kiöljék. A királyságbeli románok mindenre képesek, hogy megmentsék véreiket ilyen sorstól.*

De Romániának a hármas szövetséggel való jó viszonya is csak azt vonhatja maga után, hogy Ausztria megparancsolja Magyarországnak a román nép kibékitését. A románok *vagy a saját erejükből, vagy a romániai testvérek segitségével, — akik más segitséget vesznek esetleg igénybe, — de szabadulni fognak a türhetetlen magyar iga alól. De ha erőszakkal fognak szabadulni a magyar elnyomatástól, akkor Magyarország emlékezni fog, hogy:* „pulvis et umbra sumus.“

A román nemzeti komité.

A román nemzeti komité — amely gróf Tisza István megállapitása szerint egyszerüen csak a hazában élő román polgárok egy része által alakitott politikai párt végrehajtó bizottsága — igen érdekes összetételü testület. A román nemzetiségi mozgalom községenkint van a románlakta vidékeken szervezve. Minden községben néhány befolyásos férfiu, többnyire a magyar állam

kongruájával hizlalt pap, ügyvéd és bankigazgató intézte a pártügyeket a községi politikában, a választásokon és igyekszik minden alkalommal egységes állásfoglalásra birni a pártot. — Ez a mozgalom az 1881-iki nagyszebeni konferencián szerveződött politikai párttá, amelynek hivatalos neve ad hoc *román nemzeti párt* volt, mig most román nemzetiségi párt.

Popea Miklós nagyszebeni gör. kel. érseki vikárius és *Baritiu György* román történetiró, 1881. március 1-én kelt felhivásukban Nagyszebenbe konferenciára hivták össze az erdélyi részekben lakó román választókat, hogy megállapitsák az akkori választásokkal szemben a román választók magatartását. A nagyszebeni konferencián minden egyes románlakta választókerület két-két kiküldöttel képviseltette magát. A konferencia 1881 május 12-én volt Nagyszebenben, amelyen 153 kiküldött vett részt. Ezen a konferencián szervezték meg a román nemzeti komitét és állapitották meg annak hatáskörét. A komité akkoriban kilenc tagból állott és elnöke *Popea Miklós* volt. 1881 után vált rendszeressé a komité és a párt élete. A képviselőválasztások előtt, de egyéb fontos alkalmakkor is, Nagyszebenben tartották a román vezető politikusok az u n. nemzetgyüléseket. A nemzetgyülésre minden község, melyben román mozgalom volt, elküldött egy vagy két képviselőt. A nemzetgyülés referált a komitének arról, hogy mit tett, milyen politikát folytatott, milyen eredményt ért el, vita indult meg és ezután uj komitét választottak. Igy történt ez 1894-ig amikor Hieronymi Károly akkori belügyminiszter 1894 junius 16-án 321. szám alatt kelt rendeletével *feloszlatta a román nemzetiségi pártot* és beszüntette a román nemzeti komitének további működését.

Ezt a rendeletet *Thalmann Gusztáv,* Szebenmegye akkori főispánja, a következő átiratban küldte meg dr. Ratiu János ügyvédnek, mint a román nemzeti komité elnökének:

„Midőn a tisztelt elnök urral a belügyminiszter rendeletének tartalmát közlöm, tudomására hozom egyuttal a párt összes vezérférfiainak és tagjainak, hogy az emlitett miniszteri rendelet szerint, ha nem szüntetik meg eddigi működésüket ezen a téren, azaz ha az eddigi irányban működnek továbbra is, a legsulyosabb törvényes intézkedések fognak ellenük folyamatba vétetni."

Ezen intézkedés azért vált szükségessé, mert a nemzeti konferencia határozatának megfelelően, a komité összeállitotta a

románok állitólagos sérelmeit tartalmazó memorandumot és a magyar kormány megkerülésével akarta dr. Ratiu János, a komité elnöke, azt a királynak átadni. Miután a memorandum a magyar állam és annak fennálló jogrendje ellen izgatást foglalt magában, a kolozsvári esküdtszék 1894 május hó 25-én elitélte a román nemzeti komité tagjait. *Papp György* egy évi, *Mihályi Tivadar* két és fél évi és *Lucáciu László* öt évi államfogházat kapott, ők ma is tagjai a komitének.

A fent emlitett rendelet után a komitének büntetlenül maradt tagjai ujabb konferenciát hivtak össze Nagyszebenbe, 1894 november 28-ára, amelyen a belügyminiszternek fenti rendeletét alkotmányellenesnek nyilvánitották.

Miután a belügyminiszter azt látta, hogy az 1894. évi junius hó 16-ról 321/res. szám alatt kelt rendelete ellenére továbbra is fennáll a román nemzeti párt és a komité, Hieronymi a következő ujabb rendeletet adta ki:

> 9/1895. szám. A fönnállott ugynevezett román nemzeti párt működését 1894. évi junius 16-áról 321/res. szám alatt kelt rendeletemmel betiltom. Ezen tilalom megszegését az 1879. évi XL. törvénycikknek 1. paragrafusa alapján 1894. évi december hó 7-ről 1488/res. szám alatt kelt rendeletemmel kihágásnak minősitettem. Mindenki tehát, aki a nevezett párt irányának megfelelő gyülekezetekben vagy ilyen gyülekezetek összehivásában részt vesz, az 1870. évi XL. törvénycikk 16. paragrafusa értelmében és ezen rendeletem alapján 15 napig terjedhető elzárássa és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel fog sujtatni. Midőn eme rendeletemet az 1879. évi XL. törvénycikk 9. paragrafusa értelmében ezennel kihirdetem, egyszersmind megjegyzem, hogy annak hatályba lépésére nézve a most idézett törvényszakasz irányadó. Budapest, 1895. évi január ha 6 án. Hieronymi, s. k.

Ezen intézkedés azonban nem vetett véget a komité és a nemzetgyülés tevékenységének, mert az egyes hazai román lapok akkori közleményeiből kitünt:

1. hogy a román nemzeti párt komitéje *titokban tovább vezette a románok politikai mozgalmait;*

2. hogy ez a komité 1894-től kezdve titokban, az önkiegészités elve alapján választotta meg tagjait és hogy a feloszlatás után első nyilvános ténykedése, egy Kolozsvárról 1901 szeptember

5-én kelt kiáltványa volt, amelyben az 1901. évi Széll-féle választásokat megelőzőleg, a passzivitás betartására szólitotta fel a hazai románokat;

3. hogy dr. Ratiu Jánosnak, a komité elnökének, 1912 ben történt elhunyta után, a komitének a temetésen jelen volt tagjai *Ratiu nyitott sirjánál választották meg elnökül ilésfalvi Papp Györgyöt, az eddigi alelnököt.*

Ratiu halála után mindnagyobb tért kezdett hóditani a románoknak fiatalabb tagjai között a politikai aktivitás dekretálásának az eszméje, a melynek megvalósitására első lépésül szolgált *dr. Vlád Aurélnak* 1903-ban a dobrai kerületben román nemzetiségi programmal történt megválasztása.

A dobrai választás után a hazai románok között mind nagyobb tért kezdett hóditani az aktivitás eszméje, amelynek érdekében a hazai románok vezérférfiai az 1905. évi általános választásokat megelőzőleg, 1905. évi január hó 10-én Nagyszebenben választói konferenciát hivtak össze, amelyen ilésfalvi Papp György elnöklete alatt 97 kiküldött volt jelen. A konferencia 78 szavazattal 12 ellenében a politikai aktivitást kimondotta. Az aktivitásnak az lett az eredménye, hogy az 1905 január havában lezajlott képviselőválasztások alkalmával *nyolc nemzetiségi román képviselőt* juttattak a parlamentbe. Azelőtt is voltak ugyan nemzetiségi árnyalatu képviselők, de hivatalosan mint párt ezután igyekeztek csak a parlamentben érvényesülni.

Eddig egy kormány sem akarta sem a román nemzeti pártnak, sem pedig a komitének fennállását elismerni. Gróf *Tisza István* az országban *az első miniszterelnök,* aki nemcsak elismeri, de szükségesnek is tartja a román nemzeti komitének fennállását és szervezését.

P. H. 1914. I. 20.

A romániai nemzetiségek.

— A tatárok mozgalma. —

A romániai lapok az utóbbi időben hasábokon át foglalkoznak a magyarországi nemzetiségek viszonyaival és izzó gyülölettel izgatnak a magyar állam egysége ellen. A durva támadások forrása Tisza István, aki Erdélyt ugyszólván felajánlja Romániának s ilyenformán nem csoda, ha a bukaresti ujságok a „magyar"

miniszterelnökkel együtt fujják a parazsat és féktelen vadsággal támadnak az ellenzéknek, mely kötelességéhez hiven, fölvette a harcot a paktumtárgyalásokkal szemben. A románok nem akarják megérteni, hogy miért tiltakozik az egész magyarság — leszámitva a munkapárti társaságot — Erdély elolahositása ellen, mikor a miniszterelnök valósággal ezüsttálon nyujtja Románia felé az oláhlakta magyar területeket.

Pedig egészen érthető a magyar nép fölháborodása, csak nézzenek körül a román politikus urak a saját hazájukban és meg fognak győződni róla, hogy nincsen az a félvad ázsiai állam, amely olyan lenézéssel és kegyetlenül bánna nemzetiségeivel, mint éppen a román kormány, mely most is irgalmatlanul elnyomja az ujonnan „hóditott" területek nemzetiségi mozgalmait. Pedig a román nemzetiségek sokkal magasabb kulturfokon állanak, mint maga a román nép és más államok testéből tépte ki őket csak nemrégiben a román erőszak és kapzsiság, — szóval nem jövevények, mint az erdélyi oláhok és nem is dobják oda magukat minden jöttment izgatónak, aki saját hazájok ellen akarja őket lázitani.

Klasszikus példája a román nemzetiségi politikának az a mozgalom, mely alig egy hete kezdődött Konstanzában. Kétszázötven mohamedán képviselő gyült itt össze, akiket részben az elmult évben szerzett uj román területek tatár lakosai küldöttek ki, hogy alakitsák meg a tatár nemzetiségi pártot és állapitsák meg követeléseiket a kormánynyal szemben. Ez idő szerint háromszázezer mohamedán (tatár) alattvalója van Romániának, akik közül kétszázötvenezer Dobrudsának megszállásával került tavaly román uralom alá. Ez a mostani ébredés és nemzeti felbuzdulás a tavalyi csapások gyümölcse. A tatár kongresszus elnöke szomoruan konstatálta, hogy a bolgár uralom helyett a román iga alá került a tatárság. Talpra kell állanunk — mondta —, mert a román kormányzás irgalmatlanul elfojt minden nemzetiségi törekvést. *A román oktatási törvények értelmében minden alattvaló román kisdedóvóba köteles adni gyermekét. Már a kis, alig fölcseperedett, gügyögő gyermeket kiszakitja a mohamedán anya öléből az erőszakos román kormányzat, hogy elrománositsa őket.* Midőn vallását, anyanyelvét megtanulná a mohamedán gyermek, románná kell lennie. A kisdedóvó elvégzése után *csak két elemit járhatnak a mohamedán alattvalók gyermekei mohamedán iskolába* (ha ugyan azon a vidéken van ilyen iskola), de ezekben is olyan román

tanitók vannak, akik a mohamedán nyelvet alig birják. Az elemi két felsőbb osztályát megint teljesen román iskolában kell végezniök, középiskolába pedig oda járhatnak, ahová akarnak Ez az engedmény teljesen látszólagos, mert a szegény mohamedán alattvalók képtelenek arra, hogy csak egy mohamedán középiskolát is fentartsanak és állami segélyben nem részesedhetnek.

A kongresszus megállapitott követeléseiből tünik ki leginkább, hogy mennyire elnyomja a román kormány a nemzetiségeket és nemcsak, hogy nem részesiti őket semmiféle segitségben, hanem egyenesen megfosztja őket legősibb emberi jogaiktól. A kongresszuson elhangzott minden egyes kivánság illusztrálja, hogy milyen állapotok között tengődik a tatárság is A következő kivánságokat foglalták memorandumba a tatárok:

„A romániai mohamedánok számára egy *főmuftiság* szervezését kérik, mert ezideig nem volt papságuk, melyet a kormány mint hatóságot elismert volna. Vallási törvényszék felállitását kérik, mert ennek létezése a mohamedán hit egyik elemi feltétele. Mohamedán tanitóképzőt, elemi iskolákat kérnek és mohamedán tanfelügyelőket. A mohamedán vallásalapitványok létesitését és fentartását is követelik, mert Macedoniát is a vallásalapitványok tartják fönn és e nélkül a mohamedánság teljesen fegyvertelenül áll a téritési politikával szemben. Engedtessék meg, hogy mohamedán *tudományos intézményeket* létesithessenek és mohamedán *hitelbankot* alapitsanak."

Ezek a tatárok főbb követelései, amelyeknek mindegyike az eddigi hiányokat akarja pótolni. Nincsen egyetlen olyan követelésük sem a tatároknak, amelyet Magyarország erdélyi oláhjainak már régesrég meg nem adott volna. És ugyanaz a Románia, amelynek rabszolgaságban élő nemzetiségei hiába követelődznek, ugyanaz valóságos lázadást szit nálunk az „elnyomott" oláhok között és autonómiát követel a román Erdélynek, érdemrendekkel árasztja el az oláh agitátorokat és Bukarestből irányitja a paktumtárgyalásokat.

De lássuk csak, milyen kilátásuk van a romániai tatároknak? Ugyanazokban a bukaresti félhivatalos lapokban, amelyek Erdély autonómiája mellett dobolnak, a konstanzai kongresszusról azt olvassuk, *hogy a román kormány a tatárok nemzetiségi mozgalmait nem veheti komolyan, mert a romániai tatárság olyan kis néptöredék, melynek igényeiért nem lehet külön kivételes törvénye-*

ket hozni. Követeléseik különben is annyira tulzottak, hogy valósággal államot akarnak alkotni az államban. Ezt a törekvést a kormány megfogja akadályozni és legfölebb csak a mohamedán oktatás ügyében hajlandó bizonyos engedményekre.

Tehát igy fest Románia a nemzeitiségeket fölszabaditó liberális állam szerepében. Az ő tatárjai egy kis néptöredék, amelyet jogok nem illetnek meg! Ellenben az erdélyi oláhságot mi játszuk a kezükre a többségben levő művelt magyarsággal együtt! Hiszen Tisza is hajlandó erre a kis szivességre — mondják ők.

Égbekiáltó és együgyü okoskodásaikra nem lehet más válasza a becsületes magyarságnak, mint hogy minden eszközzel és áldozattal megakadályozza Tisza árulását.

A román urak pedig nyissák föl a statisztikát és meg fogják látni belőle, hogy az erdélyi oláhság, mely kulturált magyarok védelme alatt áll, éppen olyan kis „néptöredék" a huszmillió magyar állampolgárral szemben, mint a romániai tatárság Románia kulturátlan lakosainak számához viszonyitva.

P. H. 1914. I. 20. *O. A.*

A paktum és a magyar kultura.

A nemzeti konszolidáció csak ott létesülhet, ahol legalább a kultura szelleme *egységes*. A Pesti Hirlapban közölt román paktum végrehajtása esetén még a magyar kultura egységes szelleme is széttöredezik, mert a paktum a román kultura számára külön érdekszférát állapit meg és ebben a szférában kizárja a magyar nemzeti kultura szellemének érvényesülését.

Magában Biharban egész sorozata működik az oly állami népiskoláknak, melyekben a tankötelesek 60 százalékának anyanyelve a román. Itt tehát a három alsó osztályban a tanitás nyelve román lenne. Mivel pedig ugyanezen községekben mindenütt magyar kisebbség is van, a kisebbségben levő *magyar* anyanyelvü tankötelesek is három éven át *román* nyelvü oktatásban részesülnek. De másrészt, mivel románul tanitani tudó, magyar születésü állami tanitó csak nagyon kevés van, ezen állami iskolákba román anyanyelvü tanitót kell majd alkalmazni. Hogy román többségü községben, részben román tanitási nyelvü állami iskolákban, román születésü tanitó alatt mivé lesz az ily községekben a magyar kisebbség, azt szinte bizonyosan előre is meg

lehet mondani. Különösen akkor, ha — ugyancsak a paktum értelmében — a megye főispánja és a kerület képviselője is román lesz; az állami iskola tanitóit pedig — Jankovich közoktatásügyi miniszternek a képviselőházban mondott programmbeszéde értelmében — ez a főispán fogja kinevezni. Ime, ebben az érdekszférában a magyar kultura szellemének ki kell pusztulnia.

Különféle kulturák szelleme egymással szemben csak *ellenséges* lehet. A nemzeti állam konszolidációjának és a magyar állameszmének őszinte hive, a román kultura szellemében felnevelt honpolgár nem lehet. Az elszászi francia kultura gyermeke nem lesz hive a német állameszmének és barackot a tölgyfa nem terem. A paktumnak az a célzata, hogy a magyar és román kultura valamely egységes szellemben egyesüljön: sohasem fog megvalósulni. A kultura a népfajjal, honnan származik, oly természetes és szétszakithatatlan kötelékekkel van összefüzve, hogy a kultura fejlődése mindig a faji önállóságot is erősiti. Viszont az ellentétes kulturák harca mindig faji harcot is eredményez és az ellentétes kulturák egyikének erősitése a másik kulturát élvező *fajt is háttérbe szoritja.* Mivel a kulturális élet terén is érvényesül a fizikai szabály, hogy két test egy időben ugyanazon helyen nem lehet; a román kultura haladásának mindig a magyar kultura meghátrálása a természetes következménye.

A román paktum kulturális része az Apponyi-féle népoktatási törvényeknek reviziójában csucsosodik ki. Tisza itt a koalició kulturpolitikáját és Apponyit kivánta egyuttal lebunkózni. Bizonyára nem is sejti Tisza István, hogy Apponyi a nemzetiségi kérdésben éppen ugy a kölcsönös megértés és béke alapján állott, mint ő. Az erdélyi magyarság még jól emlékszik Apponyinak egyik békeszózatára, melyet a szászokhoz és románokhoz intézett. Erdély egyik legnagyobb városában ekkor alapitott — mintegy tiz évvel ezelőtt — *Molnár Viktor* egy magyar napilapot, melynek hivatása a *nemzetiségi béke* ápolása volt. Ebben az ujságban irta szó szerint Apponyi: „*Békesség* e földön a jóakarat az emberek nek! Ez a programm mindnyájunknak szól; ez irányitja nemzeti politikánkat is és minden oly tevékenységet, mely a nemzeti politika szolgálatában áll: lapjuk is ezt fogadhatja el leghelyesebben hitvallásul.“ Tiz év után azonban Apponyi szavait és Molnár Viktor régi szép eszméjét — aki oly behatóan ismerte Erdély kulturális viszonyait és oly mélyen belátott a nemzeti-

ségek lelkébe — hogy megcsufolta ez a hirhedt paktum! Tisza nem a románság lelkét kivánja közelebb vinni a magyar kulturához, hanem a román kulturát szeretné becsempészni a magyarság szeretetébe.

Megváltoztatja a paktum Apponyi egyik törvényének 19. §-át, amely igy rendelkezik: „A nem magyar tanitási nyelvü elemi iskolákban — akár részesülnek állami segélyben, akár nem — a *magyar nyelv* . . . oly mérvben tanitandó, hogy a nem magyar anyanyelvü gyermek a *negyedik évfolyam* befejeztével gondolatait magyarul . . . érthetően ki tudja fejezni." Természetes következménye ez a megváltoztatás a paktum első követelésének; mert hiszen az a román gyermek, aki *három* éven át az állami iskolában román tanitási nyelvü oktatásban részesült, az a negyedik évben (egy év alatt tehát) nem tanulhat meg magyarul. Megváltozik ugyanezen törvény 17. §-a is, amennyiben a román községi és hitfelekezeti népiskolák falairól Magyarország *cimere* és a *történeti fatáblák* el fognak tünni. Ebből látható, hogy az állam cimere eddig is vörös posztó volt a románság szemében. A cimer az állam presztizsét fejezi ki és maga a magyar állam hátrál meg a faji törekvések előtt, mikor a cimernek eddigi helyéről el kell tünnie. Akárhogyan történjék is meg az eltávolitás, az tüntetés nélkül nem fog megtörténni. Végül változást fog szenvedni ezen paragrafusnak következő rendelkezése is: „Minden . . . tanitó, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segélyt élvez-e vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar *hazához* való ragaszkodás szellemét és a magyar *nemzethez* való tartozás tudatát . . . tartozik kifejleszteni és megerősiteni."

Maniu és társai — akik, ime, nemcsak a magyar nyelvtől, de a nemzeti kultura szellemétől, sőt a magyar hazától is féltik a románságot — ugy érvelnek, hogy ez a paragrafus *erőszakosan* magyarosit. Azt hirdetik, hogy egyébként is *hiábavaló* ez a törvénycikk, mert hiszen a parasztember az *iskola* utján ugy sem magyarosodik el sehol sem. Mondják, hogy a világtörténet nem ismer példát arra, hogy valamely népfaj *iskolázás* utján alakult volna át — nyelvében. Hozzá teszik mások azt is, hogy a magyar iskolák csak arra jók, hogy nemzetiségi intelligenciát neveljenek. Oly féligazságok és határozott tévedések ezek, melyeken már rég ltn van a mai kulturpolitikus. Mert bebizonyosodott ugy a történeti multban, mint napjainkban, hogy a *nagy nemzeti érzések*

fentartásában legnagyobb érdemei az iskoláknak vannak — nálunk is, másutt is. Amint Bismarck felismerte a német iskolamesterek hatalmát, éppen ugy ismeri az Apponyi-féle törvénye és Maniuék paktuma is. A horvát nemzeti érzéseket a mai horvát nemzedékbe a horvát iskolák segitették belé nevelni. Nem az a lényeges a nemzeti kultura szempontjából, hogy *beszél-e* magyarul az az iskolaköteles, hogy van-e cimer az iskola falán, hanem az, hogy *érez-e* magyarul az a gyermek és *szereti-e* azt a cimert? Nem az volt e törvénynek intenciója, hogy iskoláink magyarositsanak; a magyarosodás azonban mégis önként előállott azon érzések következtében, melyeket éppen az iskolák terjesztenek. Nem nyelvében alakul át egy népfaj, hanem szellemében. A nyelv, a cimer, a hazaszeretet csak jó eszköz arra, hogy a nem magyar gyermek a magyar szellemhez könnyen hozzájuthasson. Hogy milyen jól tudják Maniuék, hogy mily kitünő eszköz a nyelv a kultura szellemének terjesztésére, azt legjobban bizonyitja paktumuknak az a része, mely előirja, hogy a román nyelvterület állami középiskoláiban a román nyelv, hasonlóan a némethez, kötelezően tanittassék. Mig az állami népiskolákban kiszorul a magyar nyelv, az állami középiskolákban tért nyer a román.

A magyar és román kulturának ezt a paktumát magyar részről az a Tisza István csinálta meg, aki sem gyakorlatilag, sem elméletileg soha kulturpolitikával, tanügyi adminisztrációval és pedagógiával nem foglalkozott. Tudtunkkal sem a tanitói vagy tanári egyesületeknek, sem a közoktatásügyi miniszteriumnak, sem a miniszterium alá tartozó hatóságoknak a véleményére nem volt kiváncsi. Dr. *Goldis László* egyedül képviselte a tanácskozásokon a szakszerüséget. Mikor arról van szó, hogy Erdély — Horvátország példájára — a magyar szellem számára veszendőbe menjen, Tisza egyetlen erdélyi emberrel nem tárgyalt — a román agitátorokon kivül. Hogy mit szól az EMKE ahhoz, hogy az Astra ezután évi 400,000 korona államsegélyt fog élvezni, ezzel bizonyára annyira tisztában volt Tisza István, hogy feleslegesnek tartott minden puhatolódzást. A felelősség fanatikusa nem akarta a felelősséget megosztani egyetlen magyar kulturpolitikussal sem; bizonyára abban a hitben, hogy ő képviseli az egész magyar szellemi életet.

P. H. 1914 II. 1.

A magyarok vagy az oláhok laknak-e régibb idő óta az országban?

Az alábbi cikknek az adja meg a különös érdekességét, hogy egy született román pap és tanitó, néhai *Pituk Béla* irta meg. Ugyanaz a *Pituk Béla*, aki az 1890-es években vehemens harcot inditott *Pável*, nagyváradi oláh püspök ellen, leleplezve annak suba alatti magyarellenes működését. A Pituk által megindított harc *Pável püspök bukásával végződött*, de Pituk is sulyos sebesültje lett a küzdelemnek. Az oláhok megfosztották papi és tanitói állásától s miután nem szünt meg magyar hazafias irányban működni és továbbra is kiméletlenül ostorozta a magyar állameszme ellen izgató oláh apostolokat, üldözőbe vették és oly bestiális hajszát inditottak ellene, hogy a gyönge szervezetü, anyagilag tönkretett, magyar érzelmü oláh lelkész sulyos betegségbe esett s fiatalon, alig 35 éves korában meghalt.

Ime, a cikk egy józanul gondolkodó, tanult, intelligens román ember történelmi adatokra épitett válasza azokra a légből-kapott, mesterségesen ápolt frázisokra, melyekkel az oláh tulzók a becsületes román népet maszlagolták. Ezeket irja *Pituk Béla*:

Ismeretes művelt közönségünk előtt a rumén irók amaz egyhangu állitása, hogy a rumének (oláhok) Traján császár dáciai gyarmatainak maradékai s igy sokkal régebben lakják Magyarország keleti részeit, nevezetesen Erdélyt, mint a magyarok.

Fölösleges volna itt az ezt hirdető irókat egyenkint felsorolni, mikor *Sinkaitól* kezdve Hasdeuig, Xenopolig és Densusianuig mind egy követ fujnak. Minek is egyes irót emlegetni, mikor az egész nép képviselete hivatalos irásban szintén amellett kardoskodik, amint azt az o áh incolátusnak az erdélyi tartománygyüléshez 1791-ben benyujtott folyamodványa is mutatja. Hogy napjaink ruménjai eme meggyőződésükből szikrányit sem engednek, azt lapjaik, költeményeik untig eszünkbe juttatják.

S valóban nem csoda, ha a *nemzeti dicsőség lidércfényétől elkapatva,* erre a meggyőződésre jutottak, mert hiszen a rumének vagy oláhok eredetét, lakhelyeit, történetét napjainkig *sürü homály boritotta*. Szabad tere volt a hozzátevéseknek, de a *képzelődésnek is*. Évszázadok történetét ugrották át s aki nem vigyázott, lelkiismeretlenül felületes volt, ebben a kérdésben vajmi könnyen megbotlott. Hozzájárult, hogy Béla király névtelen jegyzőjének

tekintélyén indulva, még jeles magyar történetirók is, mint pl. Horváth Mihály, Szalay László, Kerékgyártó Árpád, szintén régibb lakókul mondták az oláhokat Erdélyben, mint a magyarokat.

Végre több — a kérdésben fajilag nem érdekelt — külföldi tudós, mint pl. Kopitar és Roessler, e kérdés megfejtésére használatba vette a történeti kritika és nyelvtudomány eszközeit és *egészen más eredményre jutottak.* Az ő figyelmeztetéseik után mások is kutatni kezdték a dolgot s lassankint egész irodalom keletkezett a kérdés körül és *ma már határozottan kimondhatjuk, hogy a rumének nem régibb lakosai keleti Magyarországnak, mint a magyarok* s az az állitás, hogy ők Traján korától kezdve mindig itt laknának: *ábránd és hazugság!*

A döntő érvek, amelyek a rumének állitását megsemmisitik, ezek:

a) A rumén (oláh) nyelv eredete. A rumén nyelv sajátosságai, mint pl.: a névelő hátulvetése, a tizesnél nagyobb számnevek alkotása, a benne előforduló albán és görög szavak, elvitázhatatlanná teszik azt, hogy ez Macedónia és Albánia északi részeiben keletkezett* és nem keleti Magyarországon.

b) A rumén és a magyar nyelv egymáshoz való viszonya. Kétségtelen, hogy az alakuló társadalmak számos szót kölcsönöznek a már letelepedett vagy rendezettebb társadalmaktól. Nem érintkezik fejletlen nyelven a másikkal, anélkül, hogy *abból uj szavakat ne kölcsönözne* vagy legalább a már megállapodott helyneveket át ne venné. A magyar nyelv még fejletlen, a társadalom még csak alakuló félben volt, midőn őseink ide érkeztek s éppen azért kölcsönzött a magyar nyelv számos idegen szót az ó-szlávból, olaszból, németből. Ámde *a rumén nyelvből nem vett át semmit,* vagy legfeljebb annyit, amennyit a XVI. és XVII. században a töröktől. Nem vette át a magyar a ruméntől egyetlen folyó nevét sem, pedig a szlávoktól átvette a Krasznát és Beszterczét; nem vette át Apulum és Sarmisegetusa nevét sem, pedig Traján gyarmatainak ivadéka ezt nem feledhette volna el. Sőt éppen ellenkezőleg: az összes dunaparti *ruménség átvette a magyartól az áldani, áldomás, biró, fogadó, tagadni* stb. szavakat, *átvette nemcsak a városok neveit,* hanem a *Sajó, Lápos magyar folyamneveket is.* Méltán következtethetjük e tényből, hogy a *magyar nemzet e hazába költözésekor nem találta itt a ruméneket* és ezek

* V. ö. Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. 71–94. l

később, *csak akkor költöztek Magyarországba, mikor már a magyar nyelv meg volt állapodva.*

c) A kenézségek. Számos oklevelünk tanuskodik arról, hogy mindenütt, ahol a rumének laknak, a XIII—XVI. századokban kenézségek (keneziátus) voltak. Nevezetesen ilyeneket találunk Szörény-, Hunyad-, Arad-, Alsófehér-, Bihar-, Máramarosmegyékben, tehát éppen ama területeken, ahol állitólag Trajan gyarmatosai s azok ivadékai szakadatlanul éltek volna. S éppen eme oklevelekből kiderül az is, még pedig minden kétséget kizáró módon, hogy eme kenézség nem egyéb, mint a *német soltészség,* vagyis egy-egy falu telepitéseért, egy-egy lakatlan hely benépesitéseért adott kisebb birtok és némi jogok biztositása. Ha valamely földesur rengeteg erdejéből hasznot akart látni, be kellett azt népesitenie. Jelentkezett nála egy rumén vagy délszláv vállalkozó, hogy hoz ő lakosokat. A szerződést megkötötték, a kenéznek nevezett vállalkozó a maga és ivadékai számára holmi kiváltságokat kötött ki a nemsokára megalakult az uj ruménfalu, sokszor Lázur (azaz irtvány) névvel, vagy pedig a telepitő kenéz nevéről elnevezve. A kenézség ennélfogva a betelepités biztos jele.

d) Határozott történeti adatok. A rumének lassu bevándorlása fontos esemény volt ugyan hazánkra nézve, de nem járt zajjal, háboruval, mint pl. a kunoké. Nem csoda azért, ha minden egyes telepitvény bejövetele nincsen különben is fogyatékos kulturforrásainkban följegyezve. Mindamellett is *vannak határozott történeti adataink*, melyek *a rumének későbbi bevándorlását tanusitják.*

Igy pl. van egy részletes határleirás 1231-ből a mai Nagybánya vidékéről. Nyomról-nyomra követhetjük az érdekes oklevél adatait és ekkor teljes világossággal megállapithatjuk, hogy azidőben a Miszt-pataktól le Sáros-Berkesdig, a Szamostól a Kékes- és Zazar-patakok eredetéig Fentős és Kékes nevü lakatlan erdők terültek el. Nagybánya, Felsőbánya városoknak hire-hamva sem volt, de az *e városok körül fekvő 20 rumén faluból sem létezett egy sem s igy ezek mlnd későbbi telepitvények.*

Az orosz évkönyvek bizonyitják, hogy IV. László a Balkántartományokból segitségül hivott ruméneket a hódi csata után (1280. *Máramarosban és a Fehér-Körös mentén* (inter Mores et Ticiam) *telepitette le.*

A moldvai rumén fejedelemség megalapitójáról, Bogdán vájdáról, legalább is azt hitték a rumén irók, hogy Trajan leg-

első tribunjának egyenes ivadéka és soha sem szivott más levegőt, mint Dáciáét, pedig nemrég *előkerült* egy *oklevél, mely világosan bizonyitja,* hogy *Bogdánt I. Károly magyar király 1334—35-ben telepitette át hazánkba.* Ugyanez az oklevél, amely oly világosan beszél „de transitu et translatione Bogdan woyvode de terra sua in Hungariam", mutatja azt is, hogy Bogdán Galambóc tájékáról, tehát a mai Szerbia keleti részéről jött hazánkba.

Erdélyben, Fogaras vidékét nagyobb mértékben csak Nagy Lajos királyunk korában szállották meg a rumének, mert László oláh vajda még 1372-ben is a fogarasi uj telepitvény (nova plantatio) fejedelmének nevezi magát.

Egy 1495-iki országos törvénycikkely, mint általában ismert dolgot emliti, *hogy a rácok, az oroszok és az oláhok a magyar királyok és bánok hivására és biztatására telepedtek meg hazánk keleti részein.**

E nagyobb mértékben való telepitésen kivül még századokon át folyt a kisebb falunkint való telepitgetés. Igy népesitették be a XIV. században rumén lakosokkal a biharmegyei Lok falut a Telegdyek, Esküllőt ugyanott a Czibakok.** És mennyi adatot rejtenek még erre nézve átvizsgálatlan levéltáraink?!

Annyi bizonyos, hogy *a rumének a magyar nemzetet ért két rettentő csapás révén jöttek be hazánkba* és csak azután terjeszkedtek. *A tatárjárás okozta, hogy nagyobb számban telepedtek be; a török dulás okozta, hogy hegyeinkről leszállhattak s a sikságon 10—20 mértfölddel előbbre nyomulhattak s mig nemzetünk fogyott, ők szaporodtak.*

Ha az isteni gondviselés ezt igy rendezte el, nem lehet szavunk ellene. De hogy ezenkivül még *azt a magyar nemzetet, mely a rumén (oláh) népet befogadta, kiváltságokkal felruházta, jobbjaikat a nemesek sorába iktatta, ezt a magyar nemzetet oktalan mesék alapján még történeti jogától is megfosztani akarják, ez a legutabb hálátlanság.* És bizunk benne, hogy ha egy ideig ragaszkodnak is a rumén irók a *Traján gyarmatairól szött mesékhez,* eljő még az idő, amikor *ők sem fogják azokat egyebeknek tartani ügyetlenül kigondolt, politikai okokból ápolt ábrándoknál és hazugságoknál.*

Pituk Béla.

* Artic, XLV. An. 1495.

** A Wesselényiek görcsöni levéltára. 1359-iki oklevél. — Anjou-kori okmánytár IV. 79. l.

Íme, az itt felsorolt hiteles történelmi adatok minden kétséget kizáró módon bizonyitják a tulzó románok működésének rosszhiszemüségét, azt, hogy tudva mondanak valótlant, csupán azért, hogy a máskülönben békés, jámbor oláh népet államellenes gondolkodásmódra, érzésre és cselekedetek elkövetésére fanatizálják.

P. H. 1914. II. 1. *H. T.*

Erdély őslakói.

Szádeczky Lajos dr., a kitünő történetiró, az Erdélyi Kárpát-Egyesület közgyülésén érdekes beszédet mondott Erdély őslakóiról, akik *nem* voltak oláhok. Az oláh paktumtól hangos napok aktuálissá teszik a történelmi fejtegetéseket:

Mi ugy tudjuk, hogy Erdély (Ardeal, Transsylvania) annyit jelent, mint erdő-eli, azaz erdőntuli része Magyarországnak. A Meszesen a (Magyarkapun), a Királyhágón (a Baródságon), a bihari hegyeken tuli része az anyaországnak. A legrégibb latin oklevelek nyelvén Ultransylvania, Transsilvánia; az Árpádkori nemzeti krónikákban már magyarul is: *Erdőelő* (Erdeelu). Igy hallották és vették át ezt a nevet oláh honfitársaink ősei is, midőn a Balkán és Alduna tájairól mint pásztorok költözködve, majd a török invázió által szorittatva, ide beszivárogtak, menekültek s itt barátságos befogadásra s uj hazára találtak. Midőn a magyar honfoglalás alkalmával magyar és székely ezt az országrészt megszállotta, csekély számu szláv lakosságon kivül másféle népelemet itt nem talált. Annyira lakatlan erdővidék volt ez, hogy van olyan egykoru följegyzés is, amely az alföldi magyar szállások és a keleti Kárpátokon tuli besenyő telepek között négy napi járásnyi lakatlan területet emleget. A szláv néprétegnek helyneveinkben máig is meg van az emlékezete. A hétszáz évvel ezelőtti dáciai és a félezer évvel azelőtti római népmaradványokról azonban annyira nincs és nem lehet szó, hogy a XII—XIII. századi bevándorló oláhok a régi dáciai (római) városoknak ősi latin nevét már nem hallották, hanem szláv neveken ismervén meg, maguk is igy vették át és nevezték azokat. Traján régi fővárosa, Ulpia Trajána, az ő nyelvükben a szláv nyelvből és néptől átvett Gredistye (vár-hely) lett. A római Apulum, a mi Gyulafehérvárunk, az ő nyelvükbe a szláv Belgrád (fehérvár) alakjában került belé. A Magurák, Toplicák, Kovászna, Cserna stb. szláv forrásból ma-

radtak ránk. Római nép és kultura maradványairól itt tehát szó sem lehet. Ha az oláhok a régi római legionáriusok egyenes ivadékai lettek volna, nem kellett volna az ó-szláv Cyrill-betűket átvenniök, illetőleg a Balkánról hozniok. Mikor idejöttek, a magyar állam már századok óta meg volt alakulva s nekik a magyar állam intézményei közé kellett beilleszkedniök. A magyar kultura emlőin táplálkozva, a magyar intézményekhez alkalmazkodva, nyitva állott utjok az emelkedésre. A magyar szabadelvü intézmények lehetővé tették ezt az emelkedést. Nem volt szükség különleges kedvezményekre, előjogokra: a fejlődés és előhaladás lépcsőin lehetett a jobbágyból nemes ember, a földmivesből katona s emelkedhetett a társadalmi élet ranglétráján kenézzé (boérrá), tisztviselővé, hadvezérré, zászlós úrrá — egészen a trón magaslatáig. Hogy a magyar kultura már javában virágzott itt, midőn az oláhok beköltöztek, azt tudjuk a honfoglaláskori sirleletekről, történelmi följegyzésekből s tudjuk abból (amit nemrég kétségtelen fölfedezésből megállapitottak), hogy itt a Székelyföldön a keleti turáni ősök hagyatékából még Ázsiából hozott ősi irásjegyeket is használtak. Az ősi keleti és az átvett és tovább fejlesztett nyugati kultura forrásai tehát bőven buzogtak és termékenyitették ezt a földet. Volt hát miből meritenie annak az uj jövevény népnek is, mely 1300 körül még csak királyi engedelemmel volt befogadható és telepithető magánbirtokosok által, mert addig csak királyi jobbágyak lehettek. A magyar már akkor több mint félezer éve lakott e hazában. A legujabb történeti vizsgálódások megállapitották és igazolták régi történetirásunk állitását, hogy a magyar nép nem Árpáddal jött be először ebbe az országba, hanem itt volt már előbb is, itt volt már az avarok uralma idejében, sőt Attila hunjai sem voltak egyebek, mint a nagy turáni népcsaládnak első nyugatra száguldó csapatai. Tehát a turáni kultura itt e földön már 1700 esztendős. Történeti jogokról, ősfoglalásról, elsőségről tehát csakis történethamisitók beszélhetnek — az oláhok részére. Mindez nem zárja ki és a magyar történelem tulontul igazolja, hogy itt mindnyájan egyenlő jogu polgárai vagyunk ennek az államnak. De most már, a jogegyenlőség korában, különleges jogokra még az államalkotó magyarság sem aspirál, annál kevébbé van joga ahhoz másoknak.

Az oláh középosztály.

A készülő román megegyezés, mint valami nagy fekete felhő, ráborult a magyar politikai élet egére és mindenki találgatja, hogy mit rejt magában. Vihart, jégverést, villámszórást, vagy éltető esőt, a melyre kisarjad a békesség buzavetése. Egyelőre nincsenek pozitivumok, amelyekre épiteni lehetne, a mérlegeléshez szükséges világosságot elfogja a borulás.

Annyit azonban meg lehet állapitani, hogy a magyarság, a magyar társadalom nagy aggodalommal kiséri a tárgyalásokat s az erdélyiek meg vannak győződve, hogy a paktum megkötése után egy uj krónikás fogja megirni Erdély metamorfózisát. Sötétebb tintával, szomorubb lélekkel, mélységesebb rezignációval, mint Apor Péter, aki a maga idejében elsiratta a régi magyar szokásokat, a puritán erdélyi virtust, az egyszerü, de minden rezdülésében magyar erdélyi életet.

Természetes volna, ha viszont a magyarországi román társadalom arca sugározna az örömtől, a szivek csordulásig megtelnének boldogsággal, egy közeledő uj korszak sokat igérő megelégedésével. Csodálatos, az első pillanatban szinte érthetetlen, hogy az oláhok lelkén is ott ül az aggódás, a feszült várakozás, a vibráló idegesség, holott a magyar álláspont szerint ők csak nyerhetnek, hasznot huzhatnak, eredményt könyvelhetnek el, akármilyen föltétel alatt ütődjék is nyélbe a megegyezés.

Ennek a jelenségnek oka benne gyökerezik az oláh középosztály eddigi működésében, fejlődésének, hatásának irányában, egyáltalán az oláh vezető elemnek politikai és társadalmi elhelyezkedésében. A régi tétel itt is érvényre jut. A politikai és társadalmi vezetőségnek sulya és helyzete a mögéje sorakozó tömegek érzésétől függ. A tömeglélek mélyén van minden hatás eredője, e nélkül tehát nem fejlődhetett volna az oláh középosztály sem.

Az oláh középosztály a legutóbbi 15 - 20 esztendő óta hatalmas lépést tett előre. Megsokasodott, megvagyonosodott, társadalmi sulya valamivel nagyobb lett, közéleti helyzete pedig határozottan jelentőségesebb. Az oláh faj ős közömbösségét, a lélek mélyén szunnyadó egykedvüségét ismerve, csodálkozással kell nézni az oláh intelligencia fejlődését. Önkéntelenül azt kell kérdezni, hogy melyek voltak azok az eszközök, a melyekkel az egykedvü oláh tömeg lelkéből kiszivta a helyzeti fejlődéshez szüksé-

ges erőket, melyeknek komponense az oláh középosztály mai helyzete.

Primitiv lelkekre primitiv eszközökkel lehet csak hatni. Az oláh középosztály minden tagja par excellence demagóg. Demagóg a lelkében, viselkedésében, gondolkozásában és főképen az érintkezésében. Az oláh paraszt két évtizeden keresztül játéka volt ennek a nagy demagógiának, lázitásig menő folytonos izgatásnak s lassankint hozzáidomult a dászkálok, pópák, ügyvédek és a kaputos oláh urak gondolkodásához. És a demagógia meghozta a maga gyümölcsét. Az oláh paraszttenger, amely a legszegényebb, legelmaradottabb népelem egyike, akkora oláh középosztályt tart el, mely nincsen arányban sanyaru közgazdasági helyzetével. Az oláh papokon, tanitókon kivül egy hadseregre menő ügyvédet, orvost, más hasonló foglalkozásu embert kellett eltartania. S hogy továbbra is tartsa, hogy valahogyan el ne forduljon tőle, állandóan testébe mélyesztették a nemzeti izgatás Pravaz-fecskendőjét s csak ugy ömlesztették sejtjeibe a narkotikumot.

A legutolsó esztendőben, a mikor már az uj generáció is felnőtt, a mikor a mesterségesen gyártott oláh lateinerek kezdtek elhelyezkedni az életben, ennek az elhelyezésnek már nagy akadályai vannak. Az oláh parasztság már nem birja eltartani őket azzal a könnyüséggel, mint a mai nemzeti vezéreket. Az uj nemzedék azonban fürgébb, elevenebb lévén, mint a régiek, hozzányult a régi bevált eszközökhöz és — izgatott. Első sorban a magyarok ellen, de — horribile dictu — saját fajtájabeli vezérek ellen is. Mert a narkózisból mindig nagyobb dózis kell. Aztán meg el kellett hóditani az idősebb nemzeti hős klienturáját is.

Az idősebb román vezérek, a kik benne ülnek a komitében, tudják és érzik ezt. Tudják azt is, hogy a harcos ifjuság, mely tengeti életét, alig várja a paktumot. Örül neki. Azért, mert akkor lehazaárulózhatja a régi bálványokat, régi ideálokat, inzultálhatja az utcán, kiszorithatja a parasztok lelkéből és a mi a fontosabb, a parasztot amannak ügyvédi irodájából.

Ennek a harcos, csörtető fiatalságnak nem lehet betömni a száját. Ezek nem fognak rosszul fizetett közigazgatási állásokat elfogadni, mert előttük sétálnak prémes bundában, cilinderben, valami furcsa, egzotikus elegánciával öltözötten, a régi oláh mártirok, matadórok, akiknek tisztességes százezrei gyümölcsöznek az Albinában, meg a többi bankban. Ezeknek a pályafutásuk kell. Ezek

a fiatalok a természet ős törvényénél fogva is hevesebbek, vérmesebbek, mint az öregek. Ők a tulzók, akiknek a fő nemzeti sérelmük, hogy nem nyomhatják el a magyarságot.

Ezeknek akcióbalépése a paktum után nem fog elmaradni. Nem lesz hangos az ő cselekvésük, mint ahogy nem volt hangos elődeiké sem. Azonban ott fognak járni-kelni a nép között, mely öt-hat esztendő mulva meg fogja tudni, hogy azok a régi urak — árulók.

Azonban tegyük föl, hogy a paktum fürésze nem vágja két részre az oláh középosztályt, tegyük föl, hogy az oláh politikai zseni áthidalja ezt a nehézséget. Mi lesz a néppel. Az izgatószerek után tompa kábulásba sülyed s a paktum értelmében meg kell szüntetni a további demagógiát. Honnan szivja fel magába az oláh középosztály a szükséges erőt, a melyet a politikai hadjáratok, harcok, lázitások helyzeti energiává alakitottak át? Az izgatás, lázitás, szédités megszüntetését igérni lehet ugyan, de megtartani nem. Az oláh faj sokkal primitivebb, sokkal egysikubb, sem hogy a nemzeti öntudat külső impulzus nélkül fönn volna tartható. Örül, ha nem bántják s nagy álmok, vágyak nem szállonganak keresztül a lelkén. Milyen más a magyar! Elég egy név, egy történeti név, hogy felcsillogjon a szeme egy daltól, egy elfoszló melódiától, a melyet valami kósza szél hoz lopva valahonnan a Tisza mellől; kigyullad a lelke, a melyben benne él az ős nemzeti büszkeség, a kockára vetni tudás megrázó ereje, a régi lovas nemzet katonás ösztöne. Ezzel szemben gyürüzik az oláh néptenger vize, mely nem tud hullámokat verni, ha csak követ nem hajigálnak tükrére. A paktum megkötözné a kezeket, ezért huzódik barázda az oláh homlokokra. Azonban az oláh gondolkozás meg fogja kötni minden valószinüség szerint az egyezséget. Csak azért, mert tudja, — hogy nem birja ugy sem megtartani. De tisztában van azzal, hogy egy régi állapothoz való visszatérés bajos lenne a paktum után, azért valószinü, hogy létre is jön. A magyarságra nézve nem sok eredménye lesz. Egy mindenesetre. Hogy az oláh urak egymást fogják tépi, marni, árulózni, s az oláh paraszt gyönyörködhetik a szinjátékban.

Bp. H. 1914 II. 4.

A román paktumot meg kell kötni.

— Bécsi parancsra. —

Tekintettel, hogy a román nemzeti komité tizes bizottságának valamennyi tagja csak ma reggel érkezett meg Budapestre, a péntekre tervezett értekezletet elhalasztották szombatra. Ezt annál inkább kénytelenek voltak megtenni, mert *dr. Maniu Gyula*, a hármas bizottság egyik tagja, eddigi állitólagos betegségénél fogva akadályozva volt a pénteki megjelenésre. Igy tehát az első érdemleges értekezletet csak szombaton délelőtt tartották meg *dr. Mihályi Tivadar* elnöklésével. Ez értekezleten beszámolt az elnök a komitének azon határozatáról, mely szükségesnek jelentette ki azt, hogy a hármas bizottság a paktum jóváhagyása céljából kérjen *gróf Tisza Istvántól* különösen a garanciákra vonatkozó felvilágositásokat. Ennek egyhangu tudomásulvétele után megállapitották azokat a végleges követeléseket, a melyeknek biztositása ellenében a komité hajlandó a paktumot jóváhagyni.

A hármas bizottság a fenti határozatnak szombaton tett eleget, amennyiben annak tagjai *Mihályi Tivadar* vezetésével *szombat délután* megjelentek *gróf Tisza István* miniszterelnöknél, akivel ez ügyben hosszabb tárgyalásokat folytattak.

Ez alkalommal a miniszterelnök nemcsak a komité tanácskozásai alkalmával felmerült egyes vitás kérdések tekintetében adta meg a szükséges felvilágositásokat, hanem több, különösen Bécsben kifogásolt pontra vonatkozólag ujabb tárgyalásokat is kezdeményezett.

Kétségtelen, hogy gróf Tisza Istvánnak legutóbbi bécsi kihallgatása döntő befolyásu a román paktumra. A miniszterelnök részletesen beszámolt ő felségének az eddigi megállapodásokról és mint az aradi Romanul szombati száma jelenti, *a tárgyalások anyagában okvetlenül meg kelt állapodni.*

Amint jelentettük, *gróf Tisza István* annak idején már teljesen megegyezett nemcsak a hármas bizottság tagjaival, hanem a komité részéről kiküldött tiz tagu bizottsággal is. Csupán csak néhány lényegtelen részletkérdés és a személyi ügyek elintézése volt még hátra. A paktumot – dacára a komité meddő határozatának — hamarosan nyélbe lehetett volna ütni, ha időközben a viszonyok és körülmények hirtelenül és váratlanul meg nem változtak volna.

Tekintve, hogy a hármas bizottság a *gróf Tisza István* részéről tett jelentős engedményeket nagyon kedvezőnek minősitette, ugy a megegyezés véglegesitése sem a tárgyalás anyagán mulott, hanem csakis a közben beállott kedvezőtlen viszonyokon és körülményeken. Mindenekelőtt befolyásolták az adott helyzetet *gróf Czernin Ottokár* bukaresti osztrák-magyar nagykövetnek, valamint *Filipescu* volt hadügyminiszternek és *Take Jonescu* volt belügyminiszternek ismert nyilatkozatai.

Ezen elhangzott nyilatkozatok igazolták és bizonyitották ugy a magyarországi, mint a romániai románok azon kiirhatatlan és megváltozhatatlan hitét, hogy a paktumtárgyalások Románia kivánságára folynak és igy külpolitikai szempontok kényszeritik a magyar kormányt arra, hogy a magyarországi románsággal kibéküljön.

Tekintve, hogy a komité ülésén a paktumtárgyaló bizottság tagjain kivül a több'ek — hiányos információk folytán — nem szerezhettek maguknak a *gróf Tisza Istvánnál* történt megállapodásokról tiszta képet, ugy a komité elnökségének, de különösen a hármas és tizes bizottságnak titkos jellegü és kétszinü magatartása gyanuokot szolgáltatott. Ugyanis a román nemzeti komité tagjainak többsége ezek után annak a gyanunak adott nyiltan jogos kifejezést, hogy a paktumtárgyaló, de különösen a hármas bizottság tagjai azért forszirozták és kardoskodtak a Tisza-féle titkos propozicióknak elfogadása mellett, mert ők maguknak a paktum sikere esetére *személyileg előnyöket kötöttek ki.* Különösen a *Pesti Hirlapban* megjelent azon hir, hogy *dr. Braniste Valérnek* egyetemi tanszéket igértek, keltett a románság körében nagy szenzációt.

Amikor a hármas bizottság tagjai ezt meghallották, akkor nyomban megbizásaikat a komité elnökségének rendelkezésére bocsátották. Az elnökség ezen lemondás után nagy dilemmába került, amelyet egyelőre ideiglenesen ugy oldottak meg, hogy a hármas bizottságnak váratlan lemondását *nem fogadták el.* Ez egyuttal a tulajdonképeni oka annak, hogy a hármas bizottság csak ily késedelmesen kezdte meg ujra *gróf Tisza István* miniszterelnökkel a tárgyalásokat. A hármas bizottság ennek folytán nem is akar már önállóan semmiben sem dönteni, hanem csakis a tiz tagu bizottság közreműködésével.

P. H. 1914 II. 1.

Széll Kálmán a román paktum-tárgyalásokról.

A Dunántuli Közművelődési Egyesület igazgatósági ülést tartott az egyesület disztermében, annak napirendjén az utóbbi időben gyakran szóvá tett román paktum ügye is ki lévén tüzve, az ügy fontosságánál fogva részt vett a tárgyaláson az egyesület megalapitója és diszelnöke, Széll Kálmán, ki nagy beszédében körvonalazta álláspontját, többek között ezeket mondotta:

— Ki kell jelentenem, mint magán meggyőződésemet és álláspontomat, hogy én, ha paktum jönne létre, *nem értek a miniszterelnökkel* egyet; meg kell hallgatni mindenkit, de paktumra lépni nem szabad; remélem, nem jön ilyen létre. Ezt nem tudom helyeselni. Én elhibázottnak tartanám. Egyes közigazgatási kérdésekről lehet csak szó, azokat paktum nélkül kell tisztázni.

Azt tartom, hogy az áll meg Magyarországon, ami törvényes, ami megfelel a jognak és megfelel az igazságnak. A törvénytelen dolgot üldözzük, azt kárhoztatjuk, elhelyezzük és kidobjuk a szféráinkból. Ami nem jogos, azt nem szabad védeni, nem szabad követelni. Ami igazságos, azt nem szabad megtagadni. Ezért mondom mindig: törvény, jog, igazság s ez vezetett mindig és ezt tartottam szem előtt mindig.

Nem akarok mélyebben belemenni ezekbe, de felélednek egyes emlékek és némely éles emlékü barátom, mint t. elnöktársam, tudják, hogy talán volt itt-ott valami, ami nem mindig sikerült oly mértékben, amint óhajtottam, de mégis eredményeket biztositott annak a kormányzatnak. (Élénk éljenzés.)

Nehézségekkel küzd ez az ország. Hiszen nagy baj az, hogy itt nem lakik husz millió magyar ember. Mások is vannak. Nem gyülölöm őket, nem üldözöm őket, soha sem is tettem, nem nézem le őket, sőt becsülöm őket, de bevallom, és nem veszik rossz néven jobb szeretném, ha magyarok volnának. Csakhogy a helyzettel meg kell békülnünk. Ezer év óta hibája ez a magyar létnek, a magyar történelemnek, a mi létezésünknek, a mi elődeink hibája ez. Nemes motivumból ered; nem akartak erőltetni senkit. Meghagytak mindenkit nyelvében és vallásában, szabadon és érintetlenül. Nagy dolog volt az.

Nincsen az a román és szerb, vagy görög gondolkozó fej, aki be ne lássa, hogy Európa helyzetében nincs természetesebb, nincs jobb szövetségese, mint Ausztria-Magyarország, de e szövet-

ségnek lehetőségét aknázza alá teljesen, minden tekintetben legyőzhetetlen akadályokat állit fel, örvény elé viszi és örvénybe szoritja az, ha aspirálnak a mi románainkra és Erdélynek azon részeire, amelyben a románok többségben laknak. Az a román ember, aki azt hiszi, hogy Ausztria-Magyarországtól bárcsak elméletileg is, egyelőre és később practice akármikép imperiumot tud szerezni, az nem számol az európai helyzettel s nem számol a mi erőnkkel. Én igazán merem kijelenteni, hogy ez egy olyan feneketlen, mondhatnám oly ostoba álom, olyan ködkép, amelynek semmi értelme, semmi jelentősége nincs, akárkit vezetnének is az ilyen gondolatok. A mi románainknak nem szabad másra gondolniok, mint Budapestre, nem szabad mástól várniok semmit, nem szabad mástól remélniök semmit, mint Magyarországtól és a magyar regime ténykedéseitől, ők Romániától nem várhatnak semmit, mert nem kaphatnak semmit. Romániának szüksége van ránk és nekünk ő reája. A legtermészetesebb szövetség ez. Az ellenkezőt célzó, felületesen bárhol odadobott szavakra ki kell jelentenem, hogy azok csak tartalmatlan szólamok és akik ilyeneket gondolnak, akik ilyenekre komolyan sulyt helyeznek, azokra azt kell mondani, hogy nincs itélőképességük.

Andrássy Románia szerepéről.

Gróf *Andrássy Gyula a Magyar Hirlap* vasárnapi vezércikkében többek közt ezeket irja:

— Az a törekvés, hogy Romániával való szövetséget nemzetiségi politikánk megváltoztatásával biztositsunk, megalázó és teljesen hiábavaló. Ha Románia külpolitikai magatartását a mi belpolitikánktól teszi függővé, akkor nem látja be a velünk való szövetség fontosságát és akkor ne fussunk Bukarest kegye után — mert az szégyenteljes és meddő törekvés lenne. Csak akkor érdemes a Romániával való szövetség gondolatával foglalkozni, ha azt szükségesnek látják ugy Bukarestben, mint nálunk, ha azt külpolitikai motivumok irják elő ott is, itt is, teljesen függetlenül a belpolitikai motivumoktól.

— Tarthatatlan is lenne az a szövetség, amelynek egyik előfeltétele a magyarországi román nacionalistákkal való paktum lenne. Mert akkor nemcsak a paktum megkötését, hanem annak állandó végrehajtását is *Románia ellenőrzése alá kellene állitanunk*

és a magyar románoknak az a felfogása, hogy egyik vagy másik pontban a megegyezés végrehajtása nem felel meg a jogos várakozásoknak, a szövetséget is veszélyeztetné. Hisz Bukarestben épp annyi joggal követelhetnék ezt, mint amennyivel követelik a paktum megkötését, mert szövetségük ellenértéke nemcsak az igéret megtétele, hanem annak pontos végrehajtása is.

— Lejtőre állitjuk, tarthatatlan alapra helyezzük külpolitikai szövetségünket, amint tőle független motivumoktól és a magyarországi románság hangulatától a magyar változó kormányok és többségek belpolitikájától tesszük függővé S nincs veszélyesebb dolog külpolitikai érdekeink szempontjából, mint a szövetség bizonytalansága. Ha nem felel meg Románia őszinte külpolitikai felfogásának, akkor adjuk fel a Romániával való barátság gondolatát s bármennyire káros is legyen, törekedjünk idejekorán más olyan kombináció létesitésére, amely Románia barátságát pótolhatná. *Semmi sem volna végzetesebb, mint a Romániára való számitás, ha nem válnék be és ha az utolsó percben halomra dőlnének azok a katonai és politikai előfeltételek, amelyekről politikai és katonai akcióink kiindultak.*

1914. II. 1.

A paktum-vita bevezetése.

Az itt közölt ujságcikkek és közlemények megvilágitják a helyzetet és ezekből látható, hogy mig a történelmi fejlődésben, a tények, a jog és az igazság erejében bizó magyarság általában nem nézte örvendetesen a helyzetet, mindazonáltal bármily izgatott volt az ország közvéleménye, nyugodt maradt, mert nem hitte, hogy akadjon államférfiu, aki az egységes magyar állameszme talajáról csak egy hajszálnyit is lelépjen. Ugy is történt. A később itt következő nyilatkozatok, országgyűlési beszédek igazolják, hogy a főbb elvekben mindnyájan egyetértünk. A nemzet többsége azonban nem vette szivesen, hogy a magyar kormányelnök a román nemzetiségi párttal inditott tárgyalást és ez által őket elismerni látszott és nekik tekintélyt kölcsönzött. Nincs módunkban ellenőrizni, hogy általunk nem ismert, talán jövőbeli, nemzetünkre fontos körülmények előrelátása kényszeritette erre a lépésre, vagy az a kötelességérzet, amely némely békülékeny elem gondolkozásából kiindulva, ezt a nagy kérdést ilyen uton meg-

oldani hitte s ezáltal a nemzeti munkát kibékitett, egymást segitő állampolgárok egyesitett erejére vélte helyezni és ezáltal elérni, hogy a suum cuique elve alapján mindenkit kielégitvén, az állam mindenféle viszonyainak felvirágoztatását sikeresebben munkálhassa. A jelen külpolitikai viszonyok is összejátszani látszanak, de azt mindenki tudja, hogy Tisza miniszterelnök eféle kisérletezése immár régibb keletü, de összefüggést találni a kettő között annyival könnyebb, mivel a jelen külpolitikai viszonyok is immár régebbi keletüek, helyesebben régebbi idők vágyai csak most jöttek napvilágra. Az országszerte szárnyaló paktum-hirekre hiába jött a cáfolat, hiába mondotta a miniszterelnök, hogy ő nem paktumot akar kötni, hanem meg akarja ismerni azokat a kivánságokat, amelyek egy 18 milliónyi nemzet egyhatodát, ha azokat teljesiteni lehetne, megnyerhetővé tennék a nemzet munkája számára és kölcsönös felvilágositás utjára lépve, igyekeznék kiküszöbölni a választó falat. Jelezte, hogy a tárgyalások még nincsenek befejezve, de ha készen lesz — bár nem bizik maga sem a sikerben — nyilvánossá teszi minden lépését.

A parlamenti ellenzék nem várta be azt, hanem 1914 január 15-én *Apponyi Albert* gróf a minszterelnöknek a román nemzetiségi párt vezérférfiaival folytatott tárgyalása ügyében interpellál: A miniszterelnöknek a delegációban és a tegnapi ülésen elmondott nyilatkozataira hivatkozva, azt fejtegeti, hogy e tárgyalások eredménye a magyar nemzeti államra nézve nem lehet jó. (Taps a baloldalon.) Mert akármilyen lesz is az eredmény, vagy az eredménytelenség, maga az a törekvés, hogy a nemzetiségi béke ilyen tárgyalás utján biztositassék, politikailag sulyos hiba, következményeiben pedig kiszámithatatlan károkkal járhat. A miniszterelnök hangoztatja, hogy nem paktumról van szó. Ha formailag nem is, de a lényegben megegyezésre törekszik. A miniszterelnök nem oly naiv, hogy a románokat hittéritői uton, a kapacitáció utján akarná rábirni álláspontjuk megváltoztatására; a megegyezés föltételéül kormányzati vagy törvényhozási intézkedéseket helyez kilátásba s ezeknek eredménye az lenne, hogy a románok nacionalista törekvéseiket levennék a napirendről A *do ut des* alapján való megegyezésről van szó és ebben van a veszedelem. A nemzetiségi kérdésben két álláspont áll egymással szemben; az egyik az, a melyen eddig a magyar politikai tényezők összessége állott, hogy a nemzetiséghez való tartozás nem lehet alapja

egy közjogi egyéniségnek s az ebből levezethető területi vagy egyéni jogositványoknak, kivéve az egyházi dolgokat, — hanem, hogy minden igény, a mit egy nemzetiségi polgár támaszthat, egyedül az egyéni szabadság nevében formulázható, az egységes, oszthatatlan magyar állampolgárság keretén belül s ennek a követelményeinek van alárendelve, mert ez az ország összes lakóit magában foglalja nyelvi és faji különbség nélkül. (Taps balról.) Ezzel szemben áll a másik fölfogás, mely a nemzetiségieket, az egy fajhoz tartozókat, külön közjogi egyéniséggé deklarálja, akár területi elkülönitéssel, akár anélkül s a nemzetiségnek, mint ilyennek, jogait elismeri. Ezen az alapon állnak azok a nacionalista képviselők, a kikkel a miniszterelnök tárgyal.

Az egyik álláspont az egységes nemzeti állam, a másik a nemzetiségi föderáció kifejezése. E két álláspont között a megértés, a kiegyenlités teljesen ki van zárva. A nacionalistáknak nem egyes gyakorlati sérelmek megszüntetése a célja, hanem az egységes nemzeti állam gyengitése, szétbontása; rájuk nézve minden intézkedés csak abból a szempontból bir értékkel, hogy az ő ideáljuk megvalósitására, az egységes magyar nemzeti államtól való eltávolódásra alkalmas-e vagy sem? Azok az urak legfölebb csak leveszik a napirendről a programmjukat, ha ennek a révén oly helyzetet teremtenek, mely az ő föderativ törekvéseikre nézve előnyösebb; és ha megerősödnek, a programmjuk ismét napirendre fog kerülni. (Taps a baloldalon.) Mi a nemzetiségi kérdés? Összeütközése a föntebb jelzett két irányzatnak: a lelkekben a faji érzésnek a magyar állampolgárság érzése fölé való emelkedése. Ennek a kérdésnek a megoldása csak egyféle lehet: az erkölcsi erőviszonyok olyan módositása, hogy a lelkekben ne a faji érzés, hanem az állampolgári érzés legyen erősebb. Ez csak oly intézkedésekkel érhető el, melyek az állampolgári érzést dominálóvá teszik a lélekben. Ez viszont ugy érhető el, ha az állam működésének minden ágában kifogástalan erkölcsi tisztaságu (Taps a baloldalon), igazságos és az összes polgári és kulturális igényeket ápolja. Legyen érintetlen és megtámadhatatlan a magyar nemzeti presztizs. Elő kell idézni azt az állapotot, amelyben ennek az országnak minden polgára első sorban magyar állampolgárnak érzi magát. Teljesen eredményes politika, bizonyos közjogi követelések megvalósitása nélkül, különösen a hadsereg körében, el sem érhető. Azok a megbeszélések, melyeket a miniszterelnök

folytatott, céljainktól csak távolabb visznek bennünket. A román pártvezérek nem mondanak le nacionalista programmjukról, csak leveszik azt a napirendről. Az, hogy a román pártvezérek teljesen lemondjanak saját álláspontjukról és a lojális magyar álláspontra helyezkedjenek, logikai képtelenség. Csak fegyverszünetet fognak kötni, megmarad a román nemzetiségi falanx és gyarapodni fog. A nép látni fogja, hogy a nemzetiségi vezérek elég hatalmasok egyet-mást, amit a nép régen kiván, kivivni s ezzel csak növekedni fog ezeknek a férfiaknak a sulya és tekintélye a román nép előtt. Hitelüket, hatalmi poziciójukat nagyra növesztjük. Az ország közvéleményének nagyrésze pártkülönbség nélkül a legnagyobb aggodalommal nézi ezt a tárgyalást. Hiába volt már maga a tárgyalás; ezt a hibát csak azzal lehet jóvátenni, ha a miniszterelnök a magyar nemzeti állameszme bevallott ellenségeivel folytatott tárgyalásainak eredményét mielőbb az ország elé hozza. Kérdi: hajlandó-e a miniszterelnök a román nemzetiségi pártvezérekkel folytatott tárgyalások tartalmáról a Házat tájékoztatni?

Tisza István gróf miniszterelnök: A hozzám intézett kérdésre azonnal kívánok válaszolni; maga a válasz nagyon rövid és egyszerü, de az alkalmat én is föl akarom használni arra, hogy én is kiterjeszkedjem fejtegetéseimben a nemzetiségi politikának azon nagyfontosságu kérdéseire, a melyeket az interpelláló ur előadott. A román nemzetiségi vezérférfiakkal folytatott tárgyalásaim tartalmáról igenis kívánom a Házat tájékoztatni s abban a reményben vagyok, hogy ezt igen rövid idő alatt megtehetem. De ma nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt már most megtehessem s ezért ismételve csak arra kérek mindenkit e Házon belül és kivül egyaránt, hogy ne méltóztassanak fölülni a tendenciózus, valótlan hiresztéléseknek, a melyek e kérdés körül napvilágot látnak. Annak idején elő fogom adni a tárgyalások tartalmát s az én álláspontomat, minden részletre kiterjeszkedően és talán megnyugtathatólag fog ez majd hatni mindazokra, akikben ma igen tiszteletreméltó nyugtalanság észlelhető. Hogy vajjon eltekintve e tárgyalások tartalmától, maga a tárgyalás ténye helyes dolog volt-e, erre nézve kénytelen vagyok már most jelezni elvi álláspontomat.

Elvi álláspontom nem más és nem is lehet más, mint aminek Apponyi Albert gróf is kifejezést adott; nem lehet magyar ember más álláspontón, mint az egységes magyar nemzeti állam

álláspontján (Zajos taps a jobboldalon és a középen), az egységes politikai magyar nemzet által alkotott, nemzeti jellegü magyar állam álláspontján. Ez az elvi alap felel meg a történelmi fejlődésnek, ez felel meg a magyar nemzet szerzett történelmi jogainak s a tényleges erőviszonyoknak is. Maga a magyar nemzet, ha az ily vonatkozásu kérdésekben egészen más elbirálás alá eső társországoktól eltekintünk, Magyarország lakosságának ötven százalékát jelentékenyen meghaladó abszolut többséget alkot. Ha ehhez hozzávesszük azt az örvendetes körülményt, hogy van egy népfaj, amely egész jelentéktelen kis kivételektől eltekintve, teljes harmóniában van a magyar nemzeti politika kereteivel, s az ország egyes részein, például Dél-Magyarországon, egyik legerősebb oszlopa a politikának, ugy bátran összefoglalhatjuk ebből a szempontból a fajmagyarsággal, mint a magyar nemzeti ügy föltétlen biztos támaszát, — ezek már a népességnek közel kétharmadát, a vagyonnak és műveltségnek pedig igen sokkal nagyobb hányadát képviselik. Tekintettel arra, hogy a többi más ajku polgárok nagy része is beilleszkedett a magyar nemzeti állam keretébe, mindenesetre a reális erőviszonyok olyanok, amelyeknek folytán teljesen jogosult a magyar nemzetnek az a követelménye, melyből nem engedhet, hogy az ország nemzeti jellegéhez tántorithatatlanul ragaszkodjék. (Taps a jobboldalon és a közepén.)

Ez természetszerüleg összefér a haza nem magyar ajku lakosságának adott igen messzemenő jogokkal és szabadságokkal, azzal is, hogy saját kulturájuk fejlesztésére igen messzemenő jogokkal rendelkezhetnek. Ezek a jogok őket nem mint külön közjogi egységet illetik meg, hanem mint egy oly állam polgárait, amely állam polgárai számára az anyanyelv fejlesztése és a kultura ápolása terén a legnagyobb liberalizmussal a legmesszebbre megy el. (Mozgás a baloldalon.) Olyan viszonyok ezek, amelyekbe ennek az országnak minden polgára beleilleszkedhetik. A magyar nemzeti politika legfontosabb gyakorlati céljainak egyike: elérni vagy megközeliteni azt az ideált, hogy ennek az országnak minden polgára anyanyelv és fajkülönbség nélkül egyenlő hazaszeretettel, egyenlő hűséggel viseltessék a magyar közös haza iránt. Hozzá teszem, hogy ez nemcsak a magyar állam s a magyar nemzet érdeke, hanem a monarchia másik államának s mindazoknak a tényezőknek is érdeke, akiknek sorsa a monarchia hatalmi állásával, erejével, tekintélyével és akcióképességével függ

össze. Minél kedvezőtlenebbül alakulnak e szempontból a monarchia másik államában a viszonyok és szaporodnak ott a surlódások, és minél inkább lekötik ott egymást azok az erők, melyeknek vállvetve kellene közös célokat szolgálni, minél nagyobb nagyobb Ausztriában a centrifugális erő, annál parancsolóbb érdek mindent megtenni arra nézve, hogy csorbittatlanul föntartassék az egységes magyar nemzeti állam, hogy legalább a monarchiának ez az oszlop a csorbitatlanul álljon mindazoknak a céloknak szolgálatára, amelyek azonosak a magyar nemzet érdekével elválaszthatatlanul egybeforrott dinasztikus és nagyhatalmi érdekekkel.

Hosszu idő óta fájdalommal, aggodalommal látom azt a körülményt, hogy különösen egy fiatal, életerős, önérzetes, fejlődésre képes népfaj, mely itt nagy számmal lakik, nem tud nagy részben beleilleszkedni ebbe a helyzetbe, hanem olyan törekvéseket táplál, a melyek ellentétben vannak az egységes magyar nemzeti állam érdekeivel. Ez a román népfaj. Különösen fájdalmas ez a körülmény, mert a román népnek, nézetem szerint, a létérdeke azt hozná magával, hogy nemcsak a monarchia jelenlegi szerkezetét, hanem e dualisztikus szervezetben a magyar nemzetnek irányadó befolyását teljes erejével támogassa. Itt a dolgok mélyén megvan az érdekközösség A magyar fajnak az az érdeke, hogy egy nemzeti függetlenségét megóvó alapon, mint a minő az 1867-iki, beleilleszkedjék a magyar európai konstellációba, a román fajnak pedig érdeke, hogy támogassa ezt a beilleszkedést. Félreértésekkel állunk szemben, a melyeknek megvan a történelmi magyarázata: illuzió volna azt mondani, hogy egyik napról a másikra eltünhetnek e félreértések, de el kell ezeknek tünniök, ha a két nemzet meg akarja érteni hivatását s ha megértjük hivatásunkat, meg fogjuk találni az együttműködés állandó, biztos alapjait. (Zajos éljenzés a jobboldalon.)

Fölkiáltások balról. Melyik az a két nemzet?

Tisza István gróf miniszterelnök: E vonatkozásban nagyon természetesen arról a román nemzetről beszélek, a mely határainkon tul külön államot alkot, mert az e hazában lakó románokat nem tekintem külön nemzetnek. (Folytonos zaj a baloldalon.) Sajnos, vannak bizonyos ellentétek a Magyarországon lakó románok nagy része és a magyar nemzeti politika közt, másrészt pedig megvan az érdekek egysége, a mely kell, hogy idő multával az keresztül törjön az

ellentéteken és meghozza azt a megértést, azt a beilleszkedést a magyar politika kereteibe, a mely erőgyarapodást jelent Magyarországra nézve, de valósággal létérdeke a Magyarországon lakó román népnek is. Hogy ez nem utópia, erre nézve bátor vagyok a magyarországi németekre utalni, nemcsak azokra, a kiknél nem is volt ellentét a nemzeti politika és érzelmi világuk között, de az erőteljes, önérzetes szász fajra is, mely a nemzeti politika követelményeibe nagyon nehezen tudott beleilleszkedni, de a mely ma már teljesen megértette, hogy saját németségének is akkor tesz szolgálatot, ha Magyarországon a magyar politika erősítésére törekszik. (Helyeslés a jobb oldalon és a középen.) Élhet ez ország nem magyarajku polgáraiban igen erős faji öntudat, szellemi kapcsolat egy nagy nemzeti állammal, amelylyel fajrokon, a nélkül, hogy bármi tekintetben csorba esnék azon a hüségen, annak a szolgálatnak az értékén, amelyet ők a magyar nemzeti ügy rendelkezésére bocsájtanak. A cél tehát nehezen elérhető, de nem elérhetetlen cél, és én elérni megkiséreltem. Ez az a munka, amelylyel megkiséreltem kölcsönös megértést létrehozni azokkal, akik ma még politikai sarkgondolatainkkal össze nem egyeztethető politikai programmal birnak, hogy programmjuk e részét elhagyva, a státuszkvó álláspontjára helyezkedjenek. Nem az a dolog lényege, hogy a judikatura, a közigazgatás vagy a közoktatás terén kisebb vagy nagyobb kivánságaikat előadják, nem ezen van a sulypont, hanem azon, hogy a béke helyreálljon. (Derültség a baloldalon.)

Fölkiáltások balról. De micsoda áron?

Tisza István gróf miniszterelnök: A dolog lényege ő rájuk nézve az, hogy a kölcsönös bizalom helyreálljon, hogy oly magatartást kövessenek, a mely nem ad okot a bizalmatlanságra, hogy a magyar állam és társadalom szivesen lássa az ő anyagi és kulturális gyarapodásukat. Ezt másként nem lehet elérni, mintha föntartás, utógondolat nélkül félre teszik programmjukat, a mely rájuk nézve csak meddő harc és amely csak föntartaná azt a bizalmatlanságot és ellenérzést, mely az ő gyarapodásuknak legerősebb akadálya.

Ez volt a célja beszélgetéseimnek, a melyeket körülbelül egy év óta előbb hivatalos jelleg nélkül, utóbb jelen felelős állásomban folytattam a román nemzeti párt vezető férfiaival. Ezeknek csak bizonyos sarkpontjaira utalok most. Első sorban arra, hogy a magyar állam egységét, nemzeti jellegét érinteni

nem szabad. (Taps a jobboldalon és a középen.) Olyan óhajtásokat, a melyek e sarkalatos tételbe ütköznének, nem teljesithetünk. A másik az, hogy annak a teljes jogegyenlőségnek álláspontján állunk, a mely évezredes hagyománya a magyar nemzetnek s e jogegyenlőség alapján szives készséggel jönnénk támogatására anyagi és kulturális téren minden törekvésüknek. Ennek azonban előföltétele, hogy ők eliminálják maguktartásából mindazokat a momentumokat, a melyek jogos okot adnak az ellenérzésre és bizalmatlanságra. (Mozgás a baloldalon.)

Huszár Károly. És az oláhországi magyarokkal mi lesz? (Zaj.)

Tisza István gróf miniszterelnök: Ismételt megbeszéléseink során igyekeztünk egymást megérteni, igyekeztem a kormány fölfogásáról, szándékairól őket tájékoztatni, nekik ahol lehet, a kellő megnyugtatást megadni, másfelől megtudni óhajtásaikat, panaszaikat objektiv és jóindulatu megfontolás tárgyává tenni és keresni minden oly módot, amely megnyugvást kelthet, anélkül, hogy csorbát ejtene nemzeti sarkalatos elvünkön. Igyekeztem velük megértetni, hogy az egész kérdés lényege a bizalmatlanság eloszlatásában áll. Hogy lesz-e ennek sikere, az attól függ, hogy tárgyalásainknál és annál a magatartásnál, amelyet esetleg később tanusitani fognak, merülnek-e föl ujabb jelenségek a bizalmatlanságra, hogy a magyar állam nemzeti jellegébe ütköző törekvések szolgálatába állanak e, vagy sikerült-e megtalálni törekvéseiknek azt a keretet, a melyben kielégitést nyerhetnek a magyar nemzeti állam sérelme nélkül. Nem akarok abban a tekintetben jövendőmondásba bocsátkozni, hogy az eredmény jó lesz-e, de Apponyi Albert gróf pesszimizmusát nem osztom. Mert igenis van reménységem a kapacitációra, hogy eltéríthetem őket attól a fölfogástól, mely a nemzeti egység szétrobbantására vezető utvesztőbe vinné őket és remélem, hogy meggyőzhetem őket arról, hogy saját fajuknak akkor tesznek szolgálatot, ha oly álláspontra lépnek, amelyben áldásos, produktiv közreműködésük a magyar nemzettel lehetséges.

Az emberi lélek nem oly egyszerü valami, amely egy-két sarkalatos szempont között választhat, hanem az értelmi és érzelmi momentumok egész tömege hat reá.

Egyes jogtalanságok orvoslásának nagy szerepe van, ugyszintén a bizalom és szeretet lassu, de folytonos ápolásának is. Az ily törekvés kell, hogy megteremje áldásos gyümölcsét. (Taps

a jobboldalon és a középen.) Ha szünet áll be a nemzetiségi izgatásban, ha román polgártársaink nagy része megkisérli a kölcsönös bizalom álláspontján való megállást, azt fogják látni, hogy ez jobb minden tekintetben reájuk nézve, fajukra és nyelvükre nézve és mindama nagy érdekek szempontjából is, a melyekhez ragaszkodnak. Bizom benne, hogy ha egyszer fölszabaditjuk őket a nemzetiségi agitáció lidércnyomása alól, ez igen áldásos gyümölcsöket fog teremni. Ideális állapotokat nem lehet létrehozni soha sem, de ez igenis haladás lesz és annak a nagy processzusnak első lépése, melynek folyamán a hazai románok is teljes erővel csatlakozhatnak közös céljainkhoz. Ismerem a román népet, látom, hogy a román nép fia bizalommal jön a magyar emberhez, kiben jó tanácsadóját és barátját látja s a gyorsan növekedő román intelligencia sem zárkózik el a magyarság elől, ott, ahol ezt az elzárkózást történelmi előzmények elő nem idézik. Ismétlem, nem fogunk ideális állapotokat teremteni, de hatalmas lépést tehetünk a magyar állam erősitésének terén.

A legnagyobb nyomatékkal, egy oly ember komolyságával és melegségével, a ki évtizedeken keresztül minden évnek tapasztalata után jobban meg van győződve e kérdés óriási jelentőségéről, kérem meg őket, hogy ne hagyják elmulni ezt az alkalmat és fontolják meg, hogy a legnyomatékosabban igy szolgálhatják saját fajuk érdekeit. Hogy a kérdés hogy dől el, nem tudom, de bárhogy dől el, nyugodt öntudattal tekintek vissza arra, hogy a magyar nemzet érdekében fekvő okos és hasznos dolgot kiséreltem meg. Kérem válaszom tudomásul vételét. (Zajos éljenzés és taps a jobboldalon és középen.)

Apponyi Albert gróf: Az uralkodó ház legnagyobb történelmi szerencséje volt, hogy a beolvasztási kisérlete Magyarországon nem sikerült. Mert ha az eredményes lett volna, akkor Magyarország ma épp oly széthuzó ország lenne, mint Ausztrta. Tisza a románokkal való tárgyalást világpolitikai keretbe foglalta, de nem tudta emancipálni magát attól a külső politikai vonatkozástól, amelyben a monarchia most Romániával szemben áll. Ám ez a nemzetközi vonatkozás is a szóló mellett bizonyit, mert a hazai románok a külső politikai vonatkozás miatt csak erőt és energiát meritettek arra, hogy kivánságaikat fokozzák vagy legalább is a külső politikához szabják követeléseiket. Bármikép fogja is föl Tisza a tárgyalást, képtelennek tartja, hogy

itt alku folyik. Ez az alku pedig csak a magyar nemzeti egység rovására történhetik. Az a körülmény pedig, hogy Tisza a román nemzetiségi komité tagjaival tárgyal, még inkább kihivja a kritikát. Ez a komité ugy tünteti föl magát, mintha közjogi intézmény lenne. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.) Magyarországon pedig külön közjogi intézmény fönn nem állhat, de még kevésbbé ismerhető el. (Tetszés balról.) Jellemzi a politikai helyzetet, hogy épp a mostani parlamenti viszonyok között akar Tisza békét kötni a románokkal. A mai kormányzat Magyarország egy részének rendszerré vált eltiprásával tartja fönn hatalmát. Békitő akciót most lehet pártszempontból folytatni, de nemzeti érdekből lehetetlen. De a miniszterelnök erre ügyet sem vet.

Fölkiáltások jobbról: Éljen Tisza! (Hosszas, zajos éljenzés jobbról.)

Apponyi Albert gróf: Érti, hogy a tuloldalon megszokottá vált a hatalmi és párturalmi szempont, de nagy föladatok megoldásához az egész nemzet egységes szolidaritása és bizalma szükséges. De kiváltkép aggasztó az akció most, amikor kérdéses, hogy a többség a nemzet akaratából ül-e itt. De később maga a munkapárt is megdöbbenéssel tekint majd vissza erre az epochára. És mert ez a kormány, a magyar érdekek gyarapitására eddig semmit sem alkotott, már azért sem veszi tudomásul a választ. (Éljenzés balról.)

Tisza István gróf: Apponyinak abbeli állitására, hogy összefüggés van a román tárgyalás és a Romániával való szövetség között, azt feleli, hogy a hazai románok épp akkor segitik elő Románia nemzeti céljait, ha egész erővel gyarapitják a magyarság hatalmát és pozicióját. (Éljenzés jobbról.) Apponyi azt mondotta, hogy lélektani kérdés az, hogy az állampolgári érzés erősebb-e a faji érzésnél. Ha én ezt igy látnám, ugymond, akkor a desperáció álláspontjára jutnék, mert *legalább én bennem a faji érzés olyan erős, hogy nem képzelhetek magamnak* állampolgári érzést, a mely az én lelkemben a faji érzés letörésével, a faji érzés rovására érvényesülhetne. (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon.) Igenis azt tartom, hogy a probléma megoldatik, ha a faji érzés összhangba tud jutni az állampolgári érzéssel. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbról, mozgás balról.)

És ha a t. képviselő ur kételyeket fejez ki az iránt, hogy azok a nemzetiségi politikusok, a kikkel szóba állottam, megvál-

toztassák fölfogásukat, tudom nagyon jól, hogy Saulusból Paulusok ritkán lesznek egy csapásra a világon, előfordul, de nem gyakran, de tudom azt is, *hogy komoly, okos, fajtájukat igazán szerető emberekben az élet tapasztalatai elvégzik a maguk munkáját.* (Helyeslés jobbról.)

Tudom azt is, hogy valaki, aki esetleg, mint merész ábrándozó és skrupulusok nélküli agitátor kezdte fiatalságát, érettebb belátással megbizható, hűséges, hasznos polgárává lehet e hazának. (Helyeslés jobbról.) Nem érzem magam hivatva arra, hogy azoknak a t. uraknak a lelkében és veséjében olvassak, akik velem a tárgyalásokat folytatták. Azt látom és tudom, hogy felfogásaink sok tekintetben ma is lényegesen különböznek egymástól, de látom bennük azt is, hogy *ők komoly felelősségérzettel érzik, hogy az az ut,* amelyiken vannak, *saját fajrokonaik szempontjából veszedelmekkel, hátrányokkal jár* és én látom a becsületes törekvést olyan állapotok létrehozására, a melyek *elfogadhatók magyar nemzeti szempontból és megszerzik az ő fajrokonaik számára a kölcsönös* megértésnek, a kölcsönös összhangnak jótékony lehetőségét. (Élénk helyeslés jobbról.) Nem mondhatok le tehát a reményről, hogy *minden fönmaradó nézeteltérés ellenére, a becsületes utógondolatok nélküli közreműködésnek vethetjük meg az alapját.* — Ismétli, mert részletes ismertetést a tárgyalásról nem adhat és csupán a sarktételek közlésével akart tiltakozni a valótlan hireszteléseк ellen. Arra a vádra, hogy alkut folytat, rámutat azokra a szükségszerü előfeltételekre, amelyeket a hazai románoknak teljesiteniök kell, ha a magyar állam és a magyar társadalom részéről meg akarják kapni azt a rokonszenves érdekgondozást, amelyre nekik szükségük van. Ez nem alku és nem adásvételi üzlet, hanem egészen más: egy szükségszerü előzmény természetes következménye. (Élénk helyeslés jobbról.) Apponyi meglepődik, hogy a szóló a román nemzetiségi párt választmányáról beszélt. Hiszen itt *nem valamely román nemzeti közjogi egyéniségről van szó,* hanem a román polgárok egy részétől alkotott politikai párt végrehajtó bizottságáról. (Helyeslés jobbról) Ha valaki azt mondja, hogy a pártszervezet közjogi szervezet, az olyan *rettenetes fogalomzavarban szenved,* hogy itt hiábavaló lenne minden kapacitálás.

Polónyi Géza: Nem magánjogi szervezet. (Fölkiáltások jobbról: Politikai! Zaj.)

Tisza István gróf miniszterelnök: Sem magánjogi, sem köz-

jogi szervezet: mint klub magánjogi szervezet, de mint politikai párt egy politikai egyesület. Én igen helytelen és szerencsétlen dolognak tartom azt, ha *e hazában élő polgártársaink faj és nemzetiség szerint politikai pártokba tömörülnek,* amint helytelen dolognak tartom azt is, ha egyes vallásfelekezetek pártokba tömörülnek, vagy ha felekezeti szempontok vagy felekezeti gyülölet pártalakitásokra vezet (Élénk helyeslés a jobboldalon és középen), valamint *nagyon helytelen, ha osztályok társadalmi osztályok szerint alakulnak pártokká.* És ha osztálygyülölség alapján alakulnak pártok, ezek egyformán helytelenül gondolkodnak, akár nemzetiségi, akár osztály, akár felekezeti szempontok legyenek alapjai politikai pártalakulásuknak. (Élénk helyeslés jobbról.) De engedelmet kérek, ahogy lehet és szabad felekezeti pártokat, ahogy lehet és szabad társadalmi osztályok alapján politikai pártokat alkotni, nézetem szerint ugy nem lehet elvenni azt a jogát ez ország polgárainak, hogy ha nekik ugy tetszik, nemzetiség és faj szerint is politikai pártokat alakithassanak. (Nagy mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Fölkiáltások balfelől: Ahá!) Ismétli, hogy szerencsétlenségnek tartja az ilyen pártalakulást, de *ha megvan, mint a mikép meg volt a koalició előtt, a koalició alatt és után,* akkor számolni kell vele. Apponyi ujra megismételte szokásos vádját, hogy szóló és pártja az ország érdekének mindig fölébe helyezi a pártérdeket. Erre két ténybeli észrevételt tesz. Amikor először volt miniszterelnök, megcsinálta a parlamenti békét. Teljes csönd és nyugalom volt, de mert helyesen, vagy tévesen az ország parancsoló érdekének tartotta a parlamenti rend intézményes biztositását, fölvette a harcot, mely első kormányának és pártjának végét jelentette. Megmutatta tehát, hogy ha a nemzeti érdek szolgálata kivánja, akkor nem riasztja vissza az a veszedelem, mely a párturalmat érheti. (Élénk tetszés jobbról.) Ugyanezt meri állitani a román tárgyalásról is. Ismét és ismét hallom, ugymond, hogy pártérdek vezeti a kormányt e tárgyalások során is.

Fölkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Reméljük, hogy nem!

Apponyi Albert gróf: Azt nem mondtam!

Tisza István gróf miniszterelnök: Általánosságban méltóztatott mondani, hogy minket mindenben pártérdek vezet. Mindenesetre napról napra olvashatjuk ezt a nyilvánosság előtt, engedje meg, ha nem is válaszul t. képviselőtársamnak, hogy ezzel a váddal is foglalkozzam. Azt hiszem, igen rosszul számitanék, ha párt-

érdekből tettem volna meg e kisérletet. Tisztában vagyok azzal, hogy pártszempontból ezzel a kisérlettel nagyon sokat kockáztatok. Tisztában vagyok azzal, hogy a munkapártnak a hazai románság tetemes része a jelenlegi politikai helyzetben is támogatására siet, ugy, amint tette a multban. De tisztában vagyok azzal is, hogy a nacionalista hajlamu románság politikai támogatása meglehetősen problematikus értékü. Nem is azért csinálom a dolgot, mintha momentán nagy sikereket akarnék elérni, de egy nemzet érdekében való távoli jobb jövő megalapozása végett. (Élénk helyeslés jobbról.) Azt hiszem, régen nem fogok élni, amikor, ha sikerül, igazán meg fogja teremni üdvös eredményeit. (Helyeslés jobbfelől.) Én tisztában vagyok azzal, hogy e dologgal nagyon sokat kockáztatok, mert nagyon jól tudom, mily érzékeny a magyar közvélemény minden oly kérdésben, amely a nemzeti politikai intaktságot érinti és örülök rajta, hogy igy van. Tudom, hogy mily fegyvert nyujtok e kérdés felkarolásával oly politikai ellenfeleim kezébe, akik talán nem mindig nagyon skrupulózusok abban, hogy ily fegyvereket teljesen a méltányosság és lovagiasság határai közt használjanak. Tudom, hogy sokat kockáztatok, de vállalom nyugodt öntudattal ezt a kockázatot, egyrészről azért, mert bizom a magyar nemzet józan itélőképességében és vállalom azért, mert ebben a *magyar nemzeti politika életbevágó érdekét és célját látom,* olyant, amelyért mindig készséggel fogom megkockáztatni a pártérdeket. Kérem válaszom tudomásul vételét. (Élénk helyeslés és taps jobbról.)

A Ház a miniszterelnök válaszát tudomásul vette.

Az itt közölt két kiváló nyilatkozat után most már intenzivusabban megindult az u. n. paktum-tárgyalás, és ennek, valamint a kiszivárgott hireknek hatása alatt állott az egész ország. A sajtó minden nap hozott közleményeket és mi mellőzve a többit, összeállitjuk az eddig is forrásul használt két hirlapnak közleményeit, amelyek a magyar többség (P. H.) és a magyar kisebbség (B. H.) véleményét elég teljesen képviselik. A lényegben azonban köztük eltérés nincs.

Előre látható volt, hogy az ugynevezett „paktum" nem fog létre jönni. Először is Tisza sem akart paktumot, hanem csak a

kívánságokat akarta tudni, a román urak sem tudtak arra az utra lépni, amely megegyezésre vezetett volna. El kell ismerni, hogy mind a két fél teljes jóhiszemüséggel és teljes korrektséggel folytatta ezt a tárgyalást. És én azt hiszem, hogy a magyar és román faj megegyezésére sokkal helyesebb, hogy most nem egyeztek meg. A megegyezés egy ujabb és lármásabb, meggondolatlanabb társaságot szült volna, aminek következménye mégis a széthuzás lett volna. Igy a jövő még meghozhatja a megnyugvást és akkor minden népfaj ebben az országban megtalálhatja boldogulását. A tárgyalások alatt az ujságok mindenike időnként a legkiválóbb értekezéseket nyujtotta a kérdésről. Gyönyörü könyv lenne abból, ha ezeket valaki összeállitaná. Igazán dicsőségére válik bármely nemzetnek, ahol a hirlapirodalom a nemzet ily nagy kérdését ily szépen világitja meg. Leszámitva pártpolitikai függelékeket, a dolog velejét mindenik egyféleképen fogta fel, a modern revűk tettek csak kivételt, amelyekben az egyetemes emberi szempontok emelkedtek a nemzeti szempontok fölé.

Ezeket a tárgyalásokat szomoru akkorddal kisérte a máramarosi ruthén skizmaper s megdöbbentően tette reá a pontot a debreczeni bomba, amelynek okozója a két kérdést összekötő szándék s azt hiszem, hogy az a bomba mind a magyar, mind a román elemnek egyaránt ártani akart és körmönfont ravaszsággal párosult végrehajtása által ártott is. Nem kell ugyanis elfeledni, hogy nálunk a nemzetiség és vallás sok tekintetben összeforrt fogalom. Akiről azt mondják, hogy *kálvinista* vagy *unitárius*, arról ezzel meg van mondva, hogy *magyar*. Akiről azt mondják, hogy katholikus, vagy izraelita, arról a legtöbb vonatkozással ez azt jelenti, hogy jó magyar, vagy jó magyar érzelmü honpolgárról van szó. A kivételt hol és mennyiben kell keresni, mindenki tudja. Ha Erdélyben azt mondják valakire, hogy lutheránus, az nagyobbrészt szászt jelent; ha a felföldön mondják, ott felerészben jó magyar érzelmü, felerészben pánszláv honpolgárt kell érteni. Az ország közepén és a Dunántúl, leginkább jó magyar érzelmü honpolgár a lutheránus. Ha görög katholikusról van szó, ezt a felvidéken muszkának, Erdélyben oláhnak hivják, pedig itt is, ott is van igen sok derék görög katholikus magyar. Éppen igy van ez a görög keletieknél. Eddigelé hivatalosan volt *görög keleti oláh*, vagy *görög keleti szerb*, de nem volt *görög keleti magyar* vallás. Ennélfogva *a görög keletieknek* hivatalból muszáj volt magyar-

ellenes nemzetiséginek lenni. Mind a görög katholikusoknál, mind a görög keletieknél pedig igen sok derék magyar ember volt s ezeknek a vallás révén el kellett a magyarságra veszni. Ennek elkerülése végett hosszu idő óta sürgetjük, hogy mind a görög katholikus, mind a görög keleti magyarok részére magyar püspökségek állittassanak fel, hogy a magyar hivek magyarokul megmaradhassanak. A görög katholikus magyarok részére állitottak is fel egy püspökséget és ki is szakitották részére a hozzá tartozó egyházakat. A püspök székhelye itt a Királyhágón innen lenne, a Királyhágón túl élők számára Székelyudvarhely vagy Marosvásárhely székhelylyel vikáriátus szerveztetnék. A püspöki székbe Miklóssy István személyében a legderekabb lelkészt nevezték ki, Jó magyar ember, de conciliáns és higgadt pap. Minden feltétel meg van benne, hogy a hivek lelki nyugalmát, az esetleges különböző ajkuak egyetértését biztositani tudja. Székhelyének kérdése azonban nincs még eldöntve. Ideiglenesen Debreczenben vett magának lakást, de meg sem kezdhette működését, galád agyból származott terv szerint elakarták tenni láb alól. Muszka ésszel, román kezek közvetitésével Czernovitzban bombát adtak fel, elpusztitván több kiváló férfiut, de Isten különös kegyelméből megmenekült Miklóssy püspök. Most a magyarság „in memoriam" emléket állit a vértanuk emlékének megörökitésére, vajjon az az emlék arra való lesz-e, hogy elfeledje a magyar, hogy önvédelmi küzdelmébe román kéz dobta bele a bombát?... Ha orosz agy fundalta ki ezt a tervet, jól számitott. Egyelőre a magyar-román megegyezés messzebb jutott a céltól, mint valaha volt. A magyar lelkek azonban annál inkább sürgetik, hogy a püspöki székhely kérdése mielőbb döntessék el és ehhez az erdélyi vikárius is neveztessék ki. De alapittassék *görög keleti magyar* püspökség is és pedig minél előbb, ettől a magyar nemzet békéje és jövője miatt nem szabad a sajtónak elállani, hanem addig követelni, mig meg nem valósul ez a jogos és szükséges követelmény.

Előkészitéseül a következőkben közlendő beszédeknek ide iktatunk néhány véleményt, amelyet kiváló hazai és külföldi államférfiak és orgánumok nyilvánitottak a románokkal folytatott tárgyalásra nézve. Ezek különböző szempontokból világitják meg a kérdést és megvilágitják azt a tényt, hogy a nemzetközi politika szempontjából is fontos kérdés volt.

Országos Kaszinó.

Vasárnap, január 24-én tartotta harmincegyedik rendes évi közgyülését az Országos Kaszinó.

A közgyülés alkalmából este fél kilenc órakor lakoma volt az Országos Kaszinóban. A banketten *Wekerle Sándor* dr., a kaszinó igazgatója mondotta az első felköszöntőt.

Mióta — ugymond — a társadalom mellett állami szervezetünk is nemzeti érdekeink megvédését és fejlesztését munkálja, a társadalmi érdeklődés kevésbbé irányul a nagy nemzeti célok felé, mintegy kizárólag az állami tevékenység körébe látszik utalni azokat, érdeklődését bár fontos és üdvös, de kisebb jelentőségü célok felé forditja; emberbaráti, vallási, szorosan vett szakbeli és egyéb bár fontos, de viszonylag mégis kisebb jelentőségü kérdések veszik igénybe egész erejét, tevékenységét, teret nyitva sokszor a helyi vagy külön érdekeknek, nem ritkán a személyes szereplési viszketegnek. (Ugy van! Ugy van! Élénk taps.)

Pedig a nemzetek erősödésével mindinkább előtérbe tóduló nagy versenyben csak a népek soha nem lankadó ereje, nagy célokra törő készsége és tevékenysége képes valóban nagy eredményeket elérni s a mi viszonyaink között a társadalom ébersége leghivebb őre védettségünknek.

Nemcsak közéletünkben, hanem az ország szivében érezzük előszelét annak a viharnak, melyet nem lehet viharágyuk üres puffogatásával szétoszlatni, ahol a vitorlákat kell rendbehozni.

Azok az elemek, melyek csak kis mértékben működnek közre nemzetünk fejlődésének vegyfolyamára, mindinkább erősödnek neutralizáló hatásukban. Állami hatalom nélkül, a közintézmények igénybevétele nélkül, tisztán társadalmi uton tömöritik erejüket, emelik gazdasági erejüket, nem ritkán a miénk rovására. Emelkedő kulturánkkal, gazdasági erőnkkel arányban nem álló vágyódások, igényeink keletkeznek, lekötik erőnket, csökkentik ellentálló képességünket; korábban nagyhatásu asszimiláló erőnk idegen elemek művelődő középosztályával szemben majdnem a fagypontra sülyedt az alsóbb rétegben. Mig viszont az ő igényeik változatlan egyszerüsége mellett társadalmi szervezkedésünk sokszorosan növeli ellentálló képességüket, megteremti asszimiláló erejüket. Az erőviszonyok arányának eltolódását lehetetlen észre nem vennünk. (Igaz! Ugy van!)

Nem az ő kulturájuknak művelését, anyagi helyzetüknek javulását, jólétüknek emelését kivánom én fölpanaszolni, hisz ezeknek elősegitése, gyámolitása állami érdekünket képezi s a civilizációnak, az egyenlőség érzetének, a haladó kor irányának szem elől nem téveszthető követelménye. De hacsak állami létünket, nemzeti érdekeinket veszedelmeztetni nem hagyjuk, az erőviszonyok eltolódásának utját kell szegnünk. (Éljenzés.) Ne higyje senki, hogy ezt a célt egyoldalu törvényhozási rendelkezésekkel el lehet érni: A népek emelkedésének vagy hanyatlásának sulypontja társadalmunk életképességére és tevékenységére esik. Állami intézkedések, törvényhozási rendelkezések nem képesek a társadalom munkáját pótolni. A törvényhozás fölállithatja a kereteket az állami igazgatás elősegitheti, amint elő is kell segitenie, a nemzeti érdekeket, de a kereteket csak maga a társadalom töltheti be, ennek tevékenysége szolgáltathatja csak a szükséges erőt.

Messze vezetne, ha a társadalmi erők érvényesülésének módozatait kivánnám itt fejtegetni. Hiszen mindnyájan érezzük és tudjuk, hogy a nemzeti érzés megtartásában, a tiszta erkölcsi fölfogásban, a magasabb kultura művelésében, igényeink korlátozása mellett földünk megtartásában, a gazdaság minden ágának fokozottabb művelésében, nagyobbszabásu föllenditésében van az a társadalmi erő, mely a nemzeti érdekeket megvédi és magasra emeli. Nem nagy elvek egyszerü hirdetésével, csak kitartó, következetes munkával lehet célt elérni. A nagy eszméket a gyakorlati élet aprópénzére kell felváltanunk, mert minden nagy elv egyszerü hangoztatásánál nagyobb dolgot végez az, aki azt bármily kis mértékben meg is valósitva, a becsületes munkájával segiti elő saját és ez által hazájának gyarapodását. (Éljenzés.)

Ezt a tudatot, ezt a törekvést kell a nagy társadalomban fölkeltenünk, folyton ébren tartanunk s ennek a föladatnak a megoldásában a mi nagy testületünknek is meg van a maga kötelessége.

Munkánknak első részét, a magyar társadalom különböző osztályokhoz tartozó nagyobb műveltségü elemeinek tömöritését végrehajtottuk. Teljesitsük most a második nagy föladatot. A magyar társadalomnak, a tudománynak, irodalomnak, művészetnek, a védőerőnek, köz- és magánhivatali foglalkozásoknak s a gazdasági tevékenységnek annyi képviselőjét, hivatott tényezőjét, kitünőségét egyesitjük körünkben, hogy az ezek által képviselt

nagy szellemi, erkölcsi és anyagi erőt nem hagyhatjuk meddőn parlagon heverni. (Élénk éljenzés.)

Érezzük át s ebből a körből vigyük át a közérzésbe annak a kötelességnek tudását és munkálását, hogy nagyobb iránya, erős erkölcsi fölfogása, hazafias érzése és meg nem szünő következetes munkája által a társadalom van hivatva megóvni és érvényre juttatni nagy nemzeti érdekeinket.

A román megegyezés és Németország.

A magyarországi románokkal való megegyezés változatai élénk figyelmet keltenek *Németországban.* Még pedig kettős okból. A magyarországi nemzetiségek sorsa régi időktől fogva kedves témája a német közéletnek, az egyes táborok tulzó agitátorai, a politika menekültjei értik a módját, mint lehet panaszaikkal a külföldön feltünést kelteni. A második ok egyenesen *Bukarestbe* vezet. A román liga a mult esztendőben panaszos körleveleivel elárasztotta Németországot és *félrevezette* hamis adataival, ha nem is a komoly politikai köröket, de legalább az *alteutschokat, Keim* tábornokot és társait, akik egyes lapokban már ugy hirdették hogy a német külső politika nézőpontjából is szükséges a magyarországi románokkal való megegyezés. Az ily hiradások azután fölbátoritották *Koródi-Lutz Lajost,* aki szivesen tolja magát az előtérbe, valahányszor volt hazája kerül szóba és menten nagyot ütött tollával az egész magyarság fejére. Ő, hála a jó égnek, még nem tesz különbséget a hazaszeretet kérdésében *Apponyi Albert Tisza István* és *Justh Gyula* között.

Eme méltó bevezetés után természetesen a román megegyezés dolga *Berlinben* sem kerülhet le a napirendről, a mig *Budapesten* el nem intézik. A hivatásos politikusok vélekedése azonban *nem kedvez* sem a román liga aknamunkájának, sem a magyar ellenzéki pártok . . . előitéletének, mert *Berlinben* ugy tudják, hogy *a magyarországi nemzetiségi ügyek, különösen a román megegyezés kérdése, a kettős monarchia, illetve a hármas-szövetség külső politikájára befolyást nem gyakorolhatnak.* Nincs beszédesebb bizonyitéka eme fölfogásnak, mint éppen a mostani külső politikai helyzet. Romániának érdeke a *bukaresti* béke föntartása és e béke alapján sulyának és befolyásának emelése, e cél elérésére pedig *az egyetlen mód, a hármas-szövetség jóakaratának és barátságának*

biztositása. A román politika e pillanatban tisztán ebben a keretben mozog, a román trónörökös fia pár nap óta *Potsdamban* az első *porosz* gránátosezredben tanulja a hadvezetés tudományát, a ki a hármas-szövetségre támaszkodva, *Albániába* készül, ujabb összekötőkapocs lesz *Bécs, Budapest, Berlin* és *Bukarest* között és ha talán való is, hogy a román urak szivesebben hajolnak a *német* diplomáciához, mint a magyarhoz és osztrákhoz, ez a muló szépséghiba sem változtat a mai *barátságos viszonyon.* Már csak azért sem, mert *Bukarestben* el kell ismerniök *Tisza* István szavainak helyességét, kogy a *kettős monarchia szükség esetén más uton is érvényesiteni fogja a Balkánon befolyását.*

Miután a német diplomácia sem titkolta soha, hogy a kettős monarchia hatalmi sulyának föntartását Kelet felé *változatlan* törekvései közé sorolja, Románia oly külső politikai programmal, amelynek kiinduló pontja, avagy csak egyik föltétele Magyarországnak románjaival való megegyezése volna, *maga ellen forditaná* az egész német közvéleményt és vele az udvart és *kockáztatná mai mindenképen szerencsés szereplését.* Ily föltevésre azonban semmi ok sincs, bár nem titok, hogy a romániai hivatalos világ *Tisza István* akciójának esetleges sikerét szivesen értékesitené a saját céljaira és örömest tenné vele is *népszerübbé a* hármas-szövetséghez való ragaszkodását. De mindez a nemzetközi politika nézőpontjából *másodrendü* kérdés, a *bukaresti* kormány a *nemzetet* képviseli és *nem a román ligát* és jóvá nem tehető módon vétene hazája ellen, ha az utca lármájától félrevezetve, magatartását egy másik állam belső ügyeinek kezelésétől tenné függővé. Nem is kételkednek *Berlinben,* hogy Románia megmarad mai utjain, akár megegyeznek a román urak *Tisza Istvánnal, akár nem.*

Ily körülmények között a magyar miniszterelnöknek ismételt megnyilatkozása a román megegyezés dolgáról *Berlinben csak megértésre talált. Értik a magyar ellenzéket is,* a mely politikai tőkét kovácsol a tárgyalás ma még ismeretlen anyagából. *De az aggodalmait nem osztják. Tisza* Istvánt ugy ismerik *Berlinben,* mint a magyar nemzeti állam egyik előharcosát és mint a magyarság hatalmi terjeszkedésének és törekvéseinek egyik oszlopát. A választói jog reformjának kérdésében már ez okból is német részről nem egy támadás érte. Nem is hiszik, hogy *Tisza* István a románokkal való tárgyalás során a magyarság érdekeit károsító

engedményeket ajánlott volna föl, sőt vannak sokan, a kik ugy vélik, hogy a megegyezés, ha létrejön, nemcsak a románokat fogja a magyar állammal megbékiteni, hanem *utat és alkalmat fog adni a magyarságnak a most elzárt román táborban való szellemi hóditásra is.* Mindenesetre a németek *szigoru* birálatban fogják részesiteni *Tisza* István gróf eme sokat vitatott politikai munkásságát, főleg azért, mert itt-ott fölhangzott az aggodalom, hogy a román megegyezés esetleg megakaszthatná az *erdélyi szászok* már ugyis lassu fejlődését.

Bp. H. 1914. II. 6.

A román bizottság tanácskozása.

A magát román nemzeti bizottságnak nevező nemzetiségi testület ma döntő tanácskozásra gyült össze Budapesten, hogy meghozza végső határozatát a Tisza István gróffal való tárgyalás dolgában. A bizottság, a *komité,* ezuttal meghivta a megyei, kerületi és jelentősebb községi szervezetek elnökeit is, a kik ugyan nem tartoznak a bizottság szükebb keretébe s igy szavazati joguk sincs, de a komité emberei ugy vélték, hogy e tágabb értekezlet véleményének ismerete előtt nem tanácsos határoznia. A miniszterelnök javaslatait ugyanis csakugy nem ismeri a román, mint a magyar közvélemény; a román komité a döntés előtt most ezzel a tágabb értekezlettel, mely mintegy a román közvéleményt helyettesiti, közölte a miniszterelnök és a bizottság álláspontját.

Az értekezletet, melyen mintegy száz meghivott jelent meg, délelőtt tiz órakor nyitotta meg ilésfalvi *Pap* György. Rámutatott a hozandó határozatok nagy jelentőségére, megokolta a bizalmiférfiak meghivását és felszólitotta *Braniste* Valér dr.-t, hogy közölje a megjelentekkel a Tisza gróf miniszterelnökkel való tárgyalás anyagát.

Braniste Valér dr. csaknem háromórás beszédben ismertette a tárgyalások történetét. Vázolta a csaknem egy év óta folyó tárgyalás tartalmát, elmondotta a komité két legutóbbi ülésének lefolyását és a háromtagu bizottságnak Tisza gróffal való ujabb tanácskozását s ennek eredményét. Braniste dr. tartózkodott minden kritikától s azon igyekezett, hogy a nagy anyagot világosan és tárgyilagosan ismertesse.

Erre — félkettő táján — szünet következett. Délután *Maniu* Gyula dr. országgyülési képviselő, a hármas bizottság tagja, politikai tekintetben elemezte a tárgyalások eredményét s a miniszterelnök javaslatait birálta. Az ő kritikája egyuttal a megokolása a tizes bizottság határozatának.

A határozati javaslatot *Goldis* László dr. volt képviselő, a *Romanul* főszerkesztője, terjesztette elő. A határozati javaslat magában foglalja a bizottság felfogásának politikai és célszerüségi megokolását is.

A határozati javaslat felolvasása után *Lupas* János dr. espéres szólalt föl és azt a meggyőződését fejezte ki, hogy az előterjesztett jelentések és a bennök foglalt és tüzetesen előadott anyag a kérdés minden oldalát oly mértékben világitották meg, hogy a maga részéről *minden további vitát vagy fölvilágositást fölöslegesnek vél.*

Amennyiben az ülésen jelenlévők hasonló nézeten volnának és maguk is teljesen tisztázottnak látják a kérdést: inditványozza, hogy *minden további vita mellőzésével fogadják el az előterjesztett határozati javaslatot,* mely teljes mértékben megfelel a helyzetnek, a román közfelfogásnak és a *politikai kérlelhetetlen szükségességnek,* melyet a miniszterelnökkel folytatott eszmecserék anyaga és eredménye teremtett meg.

Az ülés Lupas inditványára egyhanguan és minden vita nélkül *elfogadta a tizes bizottság határozati javaslatát.*

A határozati javaslatot holnap fogják publikálni, minekutána tartalmát a miniszterelnökkel közölték. Az értekezlet azután kimondotta, hogy tanácskozását holnap délelőtt tiz órakor folytatja.

A bizottság határozata — amint ez már nem titok — noha békés formában, *elutasitani kivánja a miniszterelnök javaslatait.* A komité elhatározásának az inditó okait a határozathoz fűzött megokolás fogja ismertetni.

*

Tisza István gróf miniszterelnök, amint kezében lesz a határozat, meginterpelláltatja magát a Házban és azt fogja javasolni, hogy válaszát tűzzék napirendre, hogy a Ház a tárgyalás egész anyagával szemben állást foglaljon.

A román paktum zátonyon.

A miniszterelnök hosszas tárgyalásai a román nemzetiségi vezérekkel megfeneklettek. A román nemzeti komité hármas bizottságának tagjai, *Mihályi Tivadar, Maniu Gyula* és *Braniste Valér* ma délben adták át a nemzeti komité határozatát, amelyet alább szószerinti szövegében közlünk. A rezolució épp oly udvarias és tárgyilagos, amily előkelő volt az a társadalmi forma, amelyben a román urak és a magyar miniszterelnök tárgyaltak egymással. De a határozatból két fontos adat hiányzik: a tárgyalás szubsztrátuma, az anyag, amely a hónapokig tartó eszmecseréken vita alá került; és azok a döntő okok, amelyek sikerét meghiusitották. Hivatkozás történik ugyan arra, hogy Tisza nem volt hajlandó a magyar kormánypolitika és a „román nép létérdekei" közt fönnálló ellentét kiküszöbölésére; de nem látjuk tisztán, miben van ez az ellentét. Azt is megemliti a határozat, hogy a románság helyzete az uj választói törvény, a választókerületek beosztása, a sajtótörvény és a nyilvános gyülésekre vonatkozó miniszteri rendelet folytán „majdnem elviselhetetlen mértékben rosszabbodott". De ennek a kissé hazabeszélő nyilatkozatnak a kézzelfogható tények ellenmondanak. Az uj választói törvény, ha nem is a tulzók kivánta mértékben, de mindenesetre szaporitja a választók számát, tehát a románokét is; itt tehát legföljebb kevésbbé rohamos javulásról lehet szó, semmiképen sem rosszabbodásról. A választókerületek beosztására vonatkozó javaslat dolgában gyökeres magyar vármegyéknek és városoknak homlokegyenest ellenkező a nézetük a román komité tagjainak fölfogásával.

Különben is a rezolución ugy kell tekintenünk, mint az eddig folyt tárgyalások *egyoldalu* megvilágitását. Tisza Istvánnak módjában lesz holnap a maga részéről is nyilatkoznia az alku tárgyairól, anyagáról, szempontjairól, talán kudarcának okairól is.

A határozat.

A magyarországi és erdélyi román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága Budapesten 1914. évi február 17-én tartott ülésében megvitatván és tudomásul vevén megbizottjainak a Tisza István gróf magyar miniszterelnök ur ő nagyméltósága kezdeményezésére a román nép és az állami élet tényezői között való

normális viszonyok létesitése céljából bevezetett eszmecserék folyamára és eredményére vonatkozó jelentését, teljes egyetértésben és egyhanguan a következő határozatot hozta:

A román nemzeti párt alkotmányos szellemben, törvényes eszközökkel a román nép nemzeti létének a magyar állam keretei között leendő biztositásáért politikai, kulturális és gazdasági szabad érvényesüléséért és fejlődéséért küzdve, a magyar és román nemzet között fennálló érdekközösség teljes tudatában s tekintettel a román népnek az osztrák és magyar birodalom helyzetére való sajátos fontosságára, már megalakulása óta át van hatva ama meggyőződéstől, hogy mihelyt programatikus céljainak igazsága és hazafias volta nyilvánvalóvá fog válni, az állami élet vezető tényezőjének közreműködésével meg fog szünni a Szent István koronája alá tartozó országokban lakó román nép nemzeti létének életföltétele és a magyar államban az 1867. évben inaugurált alkotmányos korszak óta gyakorolt kormányzati politika között való ellentét.

Ennek következtében a román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága érthető megelégedéssel fogadta a miniszterelnök ur ő nagyméltóságának arra vonatkozó kezdeményezését, hogy közös egyetértéssel létesittessék egy oly megoldás, amely alkalmas volna arra, hogy a magyar állam kormányzati politikáját a román népnek nemzeti, politikai, kulturális és anyagi érdekeivel teljes összhangba hozza, a minek következtében megszünnék a románoknak közállapotainkkal és különösen az országos kormányzatnak velük szemben követett politikájával való mély elégedetlensége.

A román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága megbizottainak jelentése és az előterjesztett összes iratok alapján teljes mértékben méltányolva ő nagyméltóságának, Tisza István gróf magyar miniszterelnök urnak a hosszadalmas és fárasztó eszmecserék folyamán tanusitott hazafias készségét, megállapitja, hogy megbizottai a román nép nemzeti, politikai, kulturális és gazdasági érdekei és a magyar állam kormányzati politikája között való tartós, a haza belső konszolidációjának tekintetei által is parancsolóan megkivánt összhang létesitése céljából a köztük és a miniszterelnök ur között lefolyt megbeszélések folyamán, áthatva a helyzet történelmi fontosságától, a román nép jogos kivánságainak keretei között tett javaslataikkal a jó egyetértésre és

békés közreműködésre és ezek hathatós létesitésére módot nyujtottak.

Ugyanakkor azonban az országos román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága mély sajnálattal kénytelen konstatálni, hogy a miniszterelnök ur ő nagyméltósága által javasolt végleges megoldás nemcsak tárgyi tartalmánál fogva, de ama következményekre való tekintettel is, a melyek mint a végrehajtás föltételei lettek fölállitva, alkalmatlan arra, hogy a magyar állam kormányzati politikája és a románok közötti ellentét, akárcsak rövid időre is elhárittassék.

Habár a miniszterelnök ur ő nagyméltósága rámutatott az érdekazonosságra, a mely a magyar és a román nemzet közt valóban fönforog s habár elismerte a román népnek természetes jogát arra, hogy külön politikai pártot alkothasson s nemkülönben inditlatva érezte magát hangoztatni, hogy a magyarországi román népnek helyzetével való megbékitése a magyar nemzetnek is jól fölfogott érdekében áll, késznek nyilatkozván egyuttal e megbékülés létesitésére ama panaszok orvoslásával, a melyeket jogosultaknak találnak közreműködni, mindazáltal a román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága hazafias kötelességében állónak tartván minden alkalommal kivánságainak, aggályainak, avagy tiltakozásainak kifejezést adni, kényszeritve érzi magát ez alkalommal megállapitani, hogy a miniszterelnök ur ő nagyméltósága nemcsak, hogy nem járult hozzá Magyarország kormányzati politikája és az ez országban lakó román nép létérdekei között fönálló ellentét kiküszöbölésére szükséges nélkülözhetetlen előföltételek létesitéséhez s nemcsak, hogy e tekintetben nem talált egy a román nép történelmi fejlődésének, számbeli és kulturális jelentőségének megfelelő megoldást, de sőt szükségesnek vélte kijelenteni, hogy nem hajlandó megadni a román nép számára még azokat a minimális jogokat sem, a melyeket az 1868. évi XLIV., Magyarország nemzetiségeinek egyenlőjoguságáról szóló, hatályban levő, ő felsége által szentesitett és alkotmányunk integráns részét tevő alaptörvényben foglaltatnak, megállapitható lévén egyuttal az is, hogy az uj választói törvény a román nép politikai befolyásának az ország törvényhozásában való érvényesitése céljából a román többségi választókerületek számának redukálása következtében az eddigieknél szükebb kereteket fog nyujtani.

Ilyen körülmények között, ama fájdalmas tények megállapi-

tása mellett, hogy az 1867 óta inaugurált alkotmányos korszakban a román nép által szenvedett sérelmek az utóbbi időben sem szüntek meg, de, sőt politikai helyzete az uj választói törvény, a választókerületek beosztása, a sajtótörvény és a nyilvános gyülésekre vonatkozó miniszteri rendelet által majdnem elviselhetetlen mértékben rosszabbodot, a román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága, mélyen átérzett hazaszeretettel és a trón iránt való tántorithatatlan hüséggel, késznek nyilatkozván a nemzeti békének a jövőben is bármikor a jog és igazság, a kölcsönös bizalom és kölcsönös jogtisztelet alapján való létesitésére készséggel közreműködni, amaz óhajtásának kifejezése mellett, hogy őfelségének kormánya népünkkel szemben jóakaróan gyakorlandó, törvényszerü kormányzati tevékenységgel teremtse meg az ilyen béke létesitéséhez szükséges lelki hangulatot, kénytelen kijelenteni, hogy az állam területi integritásának és politikai szuverénitásának tiszteletbentartása mellett az adott helyzetben kényszeritve érzi magát továbbra is, alkotmányos szellemekben, törvényes eszközökkel, a román nép által szenvedett sérelmek megszüntetésére és ama jogok megszerzésére és biztositása céljából küzdeni, a melyek nemzeti létének, politikai érvényesülésének, kulturális és anyagi érdekeinek szempontjából nélkülözhetetlenül szükségesek.

A román nemzeti párt végrehajtó bizottsága meg van győződve arról, hogy e hazafias törekvésben az egész román nép szolidáris lesz.

A határozat átadása.

Ma délelőtt fél tizenkettőkor fogadta *Tisza István* gróf miniszterelnök a Házban lévő hivatalos helyiségében a hármas bizottság tagjait, akik a határozatot átadták neki A román urak kijelentették, hogy a mostani tárgyalást nem tartják meddőnek az elutasitó határozat ellenére sem, mert a tanácskozás folyamán találtak elég olyan becses anyagot, amely későbbi, szerencsésebb egyezkedésnek alapjául szolgálhat. *Tisza István* gróf kijelentette, hogy a maga részéről is sulyt vet azokra pontokra, amelyekben teljes volt a megegyezés, mert ezeket föl lehet használni a majd elkövetkezendő tárgyalások rendjén. Félórai beszélgetés után a román küldöttek eltávoztak és a nemzeti komité értekezletére

mentek, ahol beszámoltak eljárásukról. A komité azután a késő délutáni órákig belső pártügyekkel foglalkozott. A román képviselők részt fognak venni a vitában, amely a miniszterelnöknek az interpellációra adandó válaszát fogja követni.

Ez a beszéd február 20-án folyt le.

A képviselőház ülésének egyéb célja nem volt, mint hogy Tisza István gróf miniszterelnöknek alkalmat adjon arra, hogy a román nemzetiségi párt vezéreivel folytatott tanácskozásairól részletesen nyilatkozhassék.

Az ülésen az ellenzék nem jelent meg; már előbb elhatározták az ellenzéki pártvezérek, hogy a miniszterelnök beszédét meg nem hallgatják, de a válasz megvitatásában annak idején majd részt fognak venni. A munkapárt azonban csaknem teljes számban felvonult az ülésre.

Bujanovics Gyula arra hivatkozva, hogy a nemzetiségi béke legnagyobb érdeke a magyar államnak, a miniszterelnökhöz, a ki a lapok közlése szerint a román nemzetiségi párt vezetőivel tanácskozásokat folytatott, azt a kérdést intézi, hogy nem tartja-e az időt elérkezettnek arra, hogy tárgyalásairól a Házat tájékoztassa?

Tisza István gróf miniszterelnök beszéde: „Tisztelt képviselőház! A mint a lapokból méltóztatnak látni, megjelent a román nemzetiségi párt bizottságának nyilatkozata, amely befejezésre juttatja a nemzetiségi párt megbizottai és közöttem lefolyt eszmecseréket s abba a helyzetbe juttat, hogy megadhatom a minden tekintetben kimerítő felvilágosítást.

Mondhatom, nehezen vártam, hogy ez a pillanat elérkezzék és végre csupaszon, szárazon előterjesztett tények objektiv világossága mellett itélhessen a közvélemény eljárásom fölött és itélhessen azok fölött a nagyhangu vádak és támadások fölött, amelyek ezt az egész akciót kísérték és diszkreditálni törekedtek. Előre kegyes elnézését kérem a tisztelt Háznak, ha talán száraz és unalmas leszek, de föladatomat ma elsősorban abban látom, hogy minden részletében megismertessem a tisztelt Házzal a kormánynak ez eszmecserék körébe fölvett összes kérdésekre nézve elfoglalt álláspontját, tett kijelentéseit.

A nemzetiségi kérdés alapelvei.

Az alól, hogy a kérdés alapelve körüli álláspontomat kifejtsem, fölmentve érzem magamat. Fölmentve nemcsak azért, mert hiszen talán egy három évtizedes közéleti mult után szükségtelen volna bizonyitanom, hogy más alapelvekből nem indulok ki én sem, mint a minőből a nemzetiségi kérdésnél minden magyar embernek ki kell indulnia. (Helyeslés.) De másfelől azért is, mert a közelmultban ismételten volt alkalmam e kérdésben nyilatkozni. Éppen a nemzetiségi kérdés alapszempontjaira vonatkozólag igen beható eszmecsere fejlődött itt ki Apponyi Albert gróf t. képviselőtársam és csekélységem között és ez alkalommal is teljesen kifejthettük és tisztázhattuk az alapvető elvi szempontokat. (Helyeslés.)

Én tehát csak a kép teljessége végett ismétlem és reasszumálom egészen röviden, hogy ebben a kérdésben természetszerüleg abból a nagy igazságból indultam ki, mely szerint a magyar nemzeti állam az országban lakó nem magyarajku polgárokkal való testvéries jó egyetértésben keresi a maga hivatásának megvalósitását. (Helyeslés.) A magyar nemzeti politika abban keresi a maga sikereit, a maga érvényesülését, hogy a magyar állam nemzeti jellegének föntartása mellett a magyar állam, a magyar nemzet céljaival összhangba hozza az ország idegenajku polgárainak jogos érdekeit, jogos törekvéseit. (Úgy van! a jobboldalon.) Történik ez az egyenjogúságnak és történnie kell a testvéries érzésnek alapján, mert csak a jogok terén való bőkezüség és testvéries érzés együtt teremtheti meg az e hazában élő nem magyar ajku polgárok anyagi, kulturális emelkedésének, társadalmi érvényesülésének, egyszóval jólétének összes feltételeit (Úgy van! a jobboldalon.), teremtheti meg azt a légkört, amelyben ők csakugyan jól érezhessék magukat s megelégedett polgárai lehessenek e hazának. (Úgy van!)

Hogy ez a légkör kifejlődhessék, az természetesen nemcsak a magyar nemzeten, hanem az ország idegenajku polgárain is mulik. (Úgy van!) Nekik kell olyan magatartást tanusitaniok, nekik kell a maguk jogos törekvéseit a magyar nemzeti állam létföltételeivel úgy összhangba hozniok, hogy ez által eloszlassák a félreértést, eloszlassák a bizamatlanságot és megteremtsék a bizalomnak, az együttérzésnek alapjait. (Élénk

helyeslés.) Éppen ebből a szempontból tekintve a helyzetet, nem most, nem is tegnap, de már évtizedekkel ezelőtt végtelenül sajnálatos jelenségnek találtam azt a tényt, hogy ez az összhang, amely, hál' Istennek, megvan ez ország idegenajku polgárai igen nagy többségénél, talán legkevesebb van meg pedig annál a népfajnál, a melyiknél pedig ennek összes előföltételei a legteljesebben megvannak, hogy éppen annak a népfajnak: a román népfajnak többsége ma még olyan álláspontou áll, amely ellentétet, bizalmatlanságot jelent és von szükségképpen maga után, a melyik népfajra nézve nemcsak az áll, ami áll az ország minden polgárára, hogy ha jól meggondolja helyzetét, meg lehet elégedve azzal a sorssal, amelyet az évezredes alkotmánnyal biró és évezredes egész multjában a szabadságot kereső magyar nemzet biztosít számára, de a melynél még a legsovinisztább nacionalista nemzeti álmok is azt követelik, hogy azok a románok, akik ebben a monarchiában laknak, e monarchia dualisztikus jellegének a magyarság preponderáns uralmának jöjjenek segítségére. (Úgy van!)

Tisza és a románok.

Ez indított már évtizedek előtt arra, hogy minden alkalommal szóban és cselekedetben igyekeztem kifejezésre juttatni azt a meggyőződésemet, igyekeztem keresni a megértést, keresni az összhangot ez ország románajku polgáraival. Kerestem a mindennapi élet terén, a hol éppen a nyelvhatáron lakván, a jó szomszéd szives jó viszonya köt románajku polgártársaink százaihoz, talán ezreihez s a hol a mindennapi élet aprócseprő bajai és örömei közt látom azt, milyen hálás talajra talál az ő fogékony lelkükben a jóakaratnak, a rokonérzésnek minden megnyilatkozása. De kerestem ezt a helyhatósági életben is és kerestem, ahol alkalmam nyilt rá, az országos politika mezején, hol a kilencvenes években volt egyszer s másszor alkalmam ilyen irányban tenni lépést. Hiszen talán méltóztatnak reá emlékezni, egy izben, a midőn sajnálatos utcai botrányok törtek ki a Nagyváradon lakó románokkal szemben, az én csekélységem volt az, aki Biharvármegye közgyűlésében olyan hangnak adott kifejezést, olyan hangon itélte el ezeket a botrányokat, amely ismét helyreállította a románok

és magyarok közötti ottani hagyományos jó viszonyt, amelyet ez a csekély incidens képes lett volna alapjában felborítani. Hasonló érzelmeknek adtam kifejezést a román egyháznak azon a lélekemelő ünnepélyén, amely boldog emlékü Goldis püspök installációja alkalmával folyt le Aradon.

Nekem még most is élénk emlékezetemben áll az a hollófekete szakállu, tüzes arcu román pap, hires nemzetiségi agitátor, akinek akkor leolvastam az arcáról és a szeméből azt a hatást, amelyet fölszólalásom rá gyakorolt és aki ma ősz hajjal és szakállal, de fiatal, erőteljes lélekkel itt szolgálja a mi sorainkban a magyarok és románok közti megértés és egyetértés ügyét. (Élénk helyeslés.)

És igyekeztem ezt az ügyet szolgálni abban a nagyon rövid időben is, a midőn tiz évvel ezelőtt ugyanebből az állásból, felelősség mellett vezettem a közügyeket. Akkor csak bizonyos elókészítő munkát végezhettem. Mielőtt bárminő lépést tettem volna és tehettem volna a nyilvánosság előtt, elsöpörtek innen az események és természetszerüleg csak 1910-ben jutottam újra abba a helyzetbe, hogy visszatérve az aktiv politika mezejére, foglalkozhassam a kérdéssel. Aki figyelmére méltatta és fölidézte emlékezetébe az 1910. választási kampányban megtartott beszédeimet és azt a fölszólalást is, a melyet a válaszfölirati vita alkalmával a Házban tartottam, talán igazat fog nekem adni abban, hogy az én rossz szokásomhoz képest ebben a kérdésben is évtizedek óta következetesen ugyanazt az ügyet, ugyanazon az elvi alapon tartom kötelességemnek szolgálni! (Éljenzés.)

Csak természetes tehát, hogy most, midőn ujra reám hárul a felelősség és reám hárul a feladat, hogy igyekezzem irányitani és tovább kiépiteni a magyar nemzeti politika eljárását, teljes odaadással vettem kezembe az ügyet, a kölcsönös megértés, a kölcsönös felvilágositás munkáját és egész igyekezettel azon voltam, hogy kiküszöbölhessük az ellentétnek, a bizalmatlanságnak mindazon momentumait, amelyek ma még, fájdalom, válaszfalat alkotnak a magyar nemzet és a románság tetemes része között, amely válaszfal mindenesetre korlát és gyöngeség forrása, gyöngitő momentum a magyar nemzeti politika szempontjából is, de amely, meggyőződésem szerint, egészen fölöslegesen és végzetes erővel zsibbasztja meg a

hazában lakó románság fejlődését. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

A tárgyalás története.

Tulajdonképpen már kormányraléptem előtt, ez állás elfoglalása előtt, az akkori miniszterelnök urnak nem megbízásából talán, de tudtával és helyeslésével vettem föl a személyes eszmecserék fonalát a román nemzetiségi párt egyes vezető férfiaival. Én kerestem rá alkalmat, hogy Mihályi Tivadar tisztelt képviselőtársamat megkérdezzem, nem volna-e mód közelebb jutnunk egymáshoz, megismerkednünk a románság óhajtásaival, panaszaival, kielégitést kérő érdekeivel és ez az eszmecsere nem hozhatna-e közelebb az ellentétek kiküszöbölése felé.

Ez a felszólitás visszhangra talált és már a mult év — gondolom — március vagy április hónapjában kezdődtek meg azok a bizalmas eszmecserék közöttem, mint akkori házelnök, tehát tulajdonképpen ebből a szempontból mint magánember és a román nemzeti komité három tagja közt, akik ez eszmecserék folytatására kiküldettek. Ezek az eszmecserék azután folytatódtak kormányraléptem után; különböző okokból nem a legelső időben, de fölvettük a fonalat október hónapban, azután ismét december és január hónapban. Ismételten találkoztunk, ismételten beszéltünk. E megbeszélések tulajdonképpen mindig ugyanazon elvi alap föntartása mellett, egyes részletes kérdések körül forogtak. Mert hiszen szükségszerüleg az elvi keretek adva voltak, azokhoz ragaszkodom régóta, első ifjuságom óta s csakis ezen alapok sértetlen föntartása mellett tartom egyáltalán lehetségesnek és üdvösnek a megegyezést. Nem is lehetett tehát szó arról, hogy ez alapokat elhagyjam.

A románok politikai követelései.

Az igazság érdekében el kell ismernem, hogy ama tisztelt urak részéről olyan követelések, a melyek a magyar nemzeti állam létföltételeivel ellentétben állottak volna, csakis igen szük körben érvényesittettek. Poitikai természetü, az állam berendezésével kapcsolatos kérdésben tulajdonképpen két konkrét kivánság mutatkozott. Az egyik az, hogy bizonyos garan-

ciák nyujtassanak arra, hogy az országnak tulnyomóan románlakta vidékein román tisztviselők fognak alkalmaztatni, a másik pedig, hogy bizonyos garanciákat kapjanak arra, hogy nagyobbszámu választókerületben a választók tulnyomó többsége román lesz.

Ami az elsőt illeti, azt kénytelen voltam mindjárt kezdetben a limine visszautasitani, (Általános élénk helyeslés.) kifejezést adva annak, hogy magam részéről nagyon óhajtom azt, hogy a román intelligencia részt vegyen az állami szolgálatban, másrészről föltétlenül szükségesnek tartom, hogy a néppel érintkező hatósági közegek a nép nyelvén tudjanak beszélni, a néppél annak anyanyelvén érintkezzenek (Élénk helyeslés.), abban a tekintetben a magyar közszolgálat egységén rést ütni lehetetlenség volna, hogy az itt bizonyos kerületekre: román és más ajku, tót vagy szerb ajku területekre osztassék föl. (Általános helyeslés.)

A másik kérdésre nézve már előbb jeleztem azon tisztelt urak előtt, hogy igen nagy csalódás vár reájuk. Hiszen akkor már el volt fogadva az anyagi választójog, a melyből kétségtelenül látszott, hogy hátramaradottabb kulturális állapotainknál fogva, egyelőre jóval kevesebb román választó lesz, mint a mennyi a népesség szerinti arányának megfelel. Ebből természetszerüen következett, hogy minden valószinüség szerint sokkal kevesebb választókerületben lesz románajku választói többség, mint a mennyire ők gondoltak. Tavasszal még általánosságban, konkrét számok állitása nélkül fejezhettem ki meggyőződésemet, már ősszel azonban, az októberi megbeszélések alkalmával, jeleztem azt, hogy a román többséggel biró kerületek száma semmi körülmények között nem fogja a harmincat elérni, a mint hogy méltóztatnak látni, az elvégzett és már befejezéshez közel álló detail-munkából, hogy körülbelül huszonhétben állapithatjuk meg a román többséggel biró választókerületek számát.

Itt azután hangsulyoznom kell, hogy nem is kértek tőlem az illető tisztelt urak mást, mint hogy bizonyos számu kerületben román többség legyen. Arról, hogy e kerületekben hogyan diszponáljunk, hogyan gondolkozzunk, hogy kik és milyen politikai irány hivei választassanak meg e kerületekben, egyáltalán szó sem volt. Ők sem kivánták, én sem mehettem volna

bele, mert természetesen mi nem rendelkezhetünk vele, akár román, akár nem román a többség a kerületben; az illető kerület választóinak szabad elhatározása, hogy kire adják szavazataikat és minden pártárnyalat igyekezzék megnyerni a többség bizalmát a kerületben, hogy érvényesithesse ott a maga politikai befolyását. (Általános helyeslés.)

Arról tehát nem volt szó, hogy a kerületeknek bárminő mennyisége az ő számukra biztositttatott volna. És még abban az esetben is, ha eleget tett volna a nemzetiségi párt annak a kivánságomnak, hogy programmját megváltoztatja, még abban az esetben is ebben az irányban semmiféle megkötöttség nem származott volna, teljesen tisztában voltunk egymás között azzal, hogy itt a munkapártnak szabadságában áll minden kerületben megpróbálni győzelmét saját jelöltjével, esetleg, ha különböző irányzatok románajku jelöltjei mérkőznek egymással, támogatni azt a románajku jelöltet, a mely a mi politikai irányunkhoz közelebb áll. (Élénk helyeslés a jobboldalon és középen.)

Nem volt tehát semmiféle ilyen elpaktálás és — bocsánatot kérek — ezt elfelejtettem a maga helyén emliteni, de ki kell emelnem, hogy ilyen természetü igéretekre, egyes főbb állások betöltésével, személyi kérdésekkel kapcsolatban is, egyáltalán soha fölszólitva nem lettem. (Helyeslés a jobboldalon.) Tartozom az igazságnak annak hangsulyozásával, hogy a román nemzetiségi párt vezető férfiai részéről soha semmiféle ilyen aspirációk vagy személyi kivánságok a kérdésbe belevonva nem lettek. (Élénk helyeslés a jobboldalon és középen.)

Tisztelt Ház! Mivel ezek, hogy ugy mondjam, hatalmi érvényesitéssel kapcsolatos kérdések ilyenformán eliminálttattak, a megbeszélések sorából tulajdonképpen ezek a megbeszélések a részletkérdéseknek egész hosszu sorozatára terjedtek ki, a mely részletkérdéseknél állitólagos sérelmeik vagy panaszaik, óhajtásaik, kivánságaik voltak a velem tárgyaló tisztelt román férfiaknak. Erre nézve méltóztassanak most megengedni, hogy részletesen ismertessem az anyagot, részletesen ismertessem a kormány által elfoglalt álláspontot. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Ez az ismertetés bizonyos jegyzetek, bizonyos följegyzé-

sek fölolvasásából áll. Én tudniillik a tárgyalás egész folyama alatt azt a gyakorlatot, azt az eljárást követtem, hogy valahányszor összeültünk megbeszélni a kérdéseket — hisz körülbelül három-négy ilyen ciklust különböztethetek meg — mindannyiszor papirra tettem, nem a megállapodásokat, mert azok nem is voltak, de papirra tettem azt, a mit mielőtt kormányra jutottam volna, mint nézetemet, azután pedig, mint a kormány álláspontját az illető urakkal szemben kifejezésre juttattam s ezeket a följegyzéseimet nekik is rendelkezésükre bocsátottam. Tettem ezt azért, hogy á limine lehetetlenné tegyek bárminő félreértést (Élénk helyeslés jobbfelől.) és tettem azért, hogy az, amit én mondok, preciz, irott szövegben álljon rendelkezésre, hogy itt ne az emlékezetre legyünk utalva, ne a visszaemlékezésnél minduntalan előfordulható bona fide tévedéseknek legyünk kitéve, hanem kétségtelenül fix legyen minden szó, amit én a kormány nevében ebben a kérdésben kiejtettem. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)

Ennek folytán irásban fixirozott álláspontja a kormánynak az, amit ismertetni lesz szerencsém. (Halljuk! Halljuk!)

Most említem talán meg, hogy ezen álláspont elfoglalásánál abból indultam ki, hogy abban az esetben, ha ezzel sikerül megnyugtatnom a román nemzetiségi pártot, ez a párt egy olyan párthatározatot fog elfogadni, a mellyel leveszi napirendjéről programmjának mindazokat a pontjait, a melyek a magyar nemzeti politika sarkalatos tételével ellentétben állanak s a maga programmját ugy átalakitja, hogy abból az ellentétnek, a bizalmatlanságnak minden momentuma eliminálta tik. Tehát mindaz, a mit most itt kifejezésre juttatok, abból az alapgondolatból indult ki, hogy a kormány megteszi ezt abban az esetben, ha ezáltal a teljes összhang elérése biztositható. (Helyeslés a jobboldalon és a középen.)

Egyenlő elbánás.

A kérdések első csoportja a társadalmi és politikai szabad mozgásra, sajtóra, egyesületi jogra stb. vonatkozik. Kijelentésem a következő volt (olvassa):

Magától értetődik, hogy az ország román ajku polgárai annak többi lakóival politikai jogaik tekintetében is teljes jogegyenlőséget élveznek, az ország politikai közéletében a törvény korlátai között szabadon részt vehetnek, külön román pártot alkothatnak, ugy az országos képviselő-, mint a községi és törvényhatósági választásoknál, valamint általában a hatóságok s hatóság rendelkezésére álló közerő részéről az ország magyar ajku polgáraival egyenlő elbánásban részesülnek. Ugyanez az egyenlő elbánás illeti meg őket a sajtóügyek s a gyülekezési és egyesülési jog kezelése terén. Román jellegü társadalmi, közmüvelődési, müvészeti, ipari, gazdasági és közjótékonysági egyesületeket szabadon létesithetnek, a román kulturát iskoláikban és a társadalmi életben szabadon ápolhatják és fejleszthetik. A kormány szivesen fogja venni, ha a köztisztviselők gazdasági és kulturális jellegü társadalmi mozgalmaiban részt vesznek. (Élénk helyeslés.)

Ennek egyrésze önként értetődő dolog s megvan minden körülmények között még a legerősebb ellentétek idején is, t. i. az egyenjoguság, s ez az, hogy mindazok a szabadságok, a melyek megilletik az országnak más polgárait, megilletik a román ajkuakat is. A mi azután a társadalmi és egyesülési téren való ezt a szabad mozgást illeti, ez mindenesetre szoros kapcsolatban áll azoknak a politikai tendenciáknak többé kevésbbé agresszív jellegével, a melyeket a románság a magyar nemzeti politika szempontjából szembe helyez.

Egy kérdés volt, — s erre nézve már a mult alkalommal nyilatkoztam, — a melyben az én nézetem eltér eddigi hivatalbeli elődeim legnagyobb részének nézetétől s ez a román nemzetiségi párt elismerése. Már a multkor kifejtettem s most csak ismételten megérintem a kérdést és jelzem azt, hogy én végzetes hibának tartom, hogy egy ilyen párt létezik; én azt tartom, hogy ezzel nagy kárt okoznak a tisztelt urak éppen azoknak a céloknak, a melyeket szolgálni akarnak. De utóvégre ez az ő dolguk. Itt csak a felvilágositás fegyveréhez folyamodhatom, de ha nem sikerült őket erről meggyőznöm, akkor szabad államnak szabad polgárait attól a jogtól, hogy nemzetiségi alapon is alkothassanak politikai pártot, megfosztani nem lehet (Élénk helyeslés.). Ha meg van engedve felekezeti pártokat alkotni, ha meg van engedve

pártokat alkotni az osztálygyülölet alapján (Igaz! Ugy van!), akkor meg kell engedni a pártalakitást, bármennyire sajnálatos és hibás dolognak tekintjük is, nemzetiségi alapon is. (Helyeslés.) És az a tény, hogy ez állitólag nem fogadtatott el, bocsánatot kérek, egy bizonyos magyar királyi strucepolitika volt (Igaz! Ugy van!), mert hiszen pro forma kimondották ugyan, hogy a nemzeti komité nincs elismerve, de azért a tisztelt urakat, nagyon helyesen, akkor sem akadályozták a politikai agitációban, akkor is épp oly jól föntartották belső életüket, s a mig ők maguk nem léptek önként a passzivitás terére, nagyon is szivesen mozogtak a politikai agitáció mezején.

A román nyelv jogai.

Az ügyeknek másik csoportja vonatkozik a birósági és adminisztrativ élettel kapcsolatos kérdésekre, különösen a román nyelvnek, vagy mondjuk a nem magyar anyanyelvü polgárok anyanyelvének ilyen téren való érvényesülésére. Ezekre vonatkozóan a következőkben leszek bátor megadni a kormány álláspontját. (Halljuk! Halljuk!) Magától értetődik, hogy ezt csak itt szurom közbe, hogy mindez vonatkoznék a hazának minden nem magyarajku polgárára, mert hisz az teljesen helytelen, de fizikailag is lehetetlen volna, hogy más ellenében részesüljenek a hazának román-ajku, mint más nem magyar-ajku polgárai. A kormány álláspontja tehát ez (olvassa):

„Törvények és románok által tömegesen lakott vidékeken a nagyközönséget érdeklő hirdetmények román nyelven is meg fognak jelenni." Megjegyzem, hogy eddig is megjelentek. (Helyeslés. Olvassa:) „A községek és törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvére vonatkozó törvényes rendelkezések változatlanul föntartatnak. Románok által tömegesebben lakott vidékeken az állami tevékenység minden ágában ama tisztviselőknek és közegeknek, a kik a néppel való közvetlen érintkezésre hivatvák, a román nyelvet annyira ismerniök kell, hogy a néppel anyanyelvén érintkezhessenek. (Élénk helyeslés.) E cél elérésének biztositása végett megfelelő intézkedések fognak történni, hogy a közigazgatási pályára lépő egyének

a román nyelvet elegendő számban megtanulják. (Élénk helyeslés.) Azon átmeneti idő alatt, mig ezek a rendelkezések a kivánt cél elérését teljesen biztositanák, a kormány a lehetőség szerint olyanokat fog románok által tömegesebben lakott vidékeken alkalmazni, akik a román nyelvet birják.'

Itt tájékozásul mindjárt megemlitem, hogy ezek alatt az intézkedések alatt körülbelül mit értünk. Értjük először azt, hogy a gimnáziumok felsőbb osztályaiban, az illető gimnázium geográfiai fekvése szerint, az egyes különböző vidékeken az ott tömegesebben beszélt nem magyar nyelv, mint fakultativ tantárgy, esetleg mint görögpótló tantárgy tanittassék. (Élénk helyeslés.) A másik intézkedés pedig az (Halljuk! Halljuk!), hogy a közigazgatási szaktanfolyamokon szintén tanittassanak az országban beszélt idegen nyelvek. (Élénk helyeslés.) Erre nézve bátor vagyok egy suttyomban elkövetett hazaárulásunkat már most bejelenteni. (Derültség. Halljuk! Halljuk!) Tudniillik a jegyzői tanfolyamokon az idén már nyelvi tanfolyamokat rendeztünk be nagyon jó eredménnyel. A fiatalság minden kényszer nélkül, nagy örömmel fogadta ezt és nagy eredménnyel tanulja azokat a nyelveket, a melyeket tudnia kell annak, a ki jegyzői hivatását megfelelően akarja teljesiteni. (Élénk helyeslés.)

És végül, természetesen, a mint egyszer kifejezésre jut az, hogy olyan vidékekre, a hol tömegesebben laknak nem magyar-ajku polgárai az országnak, csak olyan tisztviselő nevezhető ki, a ki az ott beszélt nem magyar nyelvet érti; ha tehát előmeneteli kérdéseknél előny lesz az, ha a tisztviselő valamelyik ilyen nyelvet tudja: ennek a dolog természeténél fogva meglesz az a hatása, hogy a közigazgatási pályára készülő fiatalság igyekezni fog a magyar nyelv mellett egy nemzetiségi nyelvet is megtanulni. (Élénk helyeslés.) És eltekintve attól, hogy ez jótétemény lesz az illető vidék nem magyar-ajku közönségére nézve, ez nagy erőssége lesz nézetem szerint a magyar nemzeti államnak is (Élénk helyeslés.), mert az a tisztviselő, aki a nép nyelvén tud beszélni, egészen más erkölcsi erővel, és egész más hatékonysággal tudja a maga hivatását betölteni (Élénk helyeslés és taps.) és a maga jogos erkölcsi befolyását a nemzeti politika céljainak szolgálatába állitani. (Élénk helyeslés.)

A törvénykezésre vonatkozóan az ujabb törvények eldöntik a helyzetet. Csak természetes, hogy nem lehetett egyébről szó, mint a mai törvényes állapot fentartásáról. Erre nézve tehát nem is mondhatunk egyebet, mint azt, hogy polgári bíróságoknál az irásbeli beadványok nyelvének magyarnak kell lennie, de mindenütt, ahol a törvény ezt megengedi, a magyarul nem tudó felek a szóbeli kereset előterjesztésénél, illetőleg a tárgyalás folyamán anyanyelvüket használhatják. (Élénk helyeslés.) Ez precize meg van mondva a létező törvényekben, a melyek reviziójáról szó sem lehet. (Olvassa:) „A kormány minden lehetőt el fog követni arra, hogy a birságok a beadványok román nyelvü mellékleteinek lefordítását csak ott követeljék meg, a hol ez az ügy érdekében valóban szükséges. A büntető eljárásban a följelentést élő szóval az anyanyelven lehet megtenni, kihallgatás alkalmával, illetőleg a tárgyalás folyamán pedig a terhelt, illetőleg a magánvádló és a tanu anyanyelvüket használhatják.“ (Helyeslés.)

A közigazgatásnál a tényleges állapot az ország egyes vármegyéiben nagyon különböző. Vannak vármegyék, a melyekben elfogadnak nem magyar nyelvü beadványokat ugy a járási, mint a vármegyei hivataloknál korlátlanul; vannak olyanok tudtommal, a hol bizonyos értesitések is a feleknek nem magyar nyelven mennek; ismét más vármegyékben bizonyos korlátozások vannak a beadványok elfogadása terén, s a hatóság részéről kimenő kiadványok pedig valamennyien magyar nyelven történnek. Most már természetesen, az államositás is elkövetkezvén, ebben a tekintetben egyöntetü eljárásnak kell majd beállania s erre nézve a következően formuláztam a kormány álláspontját (olvassa): „Az országnak minden polgára saját elsőfoku hatóságánál, — tehát a községi vagy járási hatóságnál — ugy irásbeli beadványait s ennek mellékleteit, mint szóbeli panaszait, kéréseit, jogorvoslatát saját anyanyelvén terjesztheti elő, ha: 1. beadványát személyesen szerkeszti vagy szóbeli előterjesztését személyesen adja elő; (Élénk helyeslés.) 2. anyanyelve az illető községben, vagy vidéken tömegesen használt nyelvek közé tartozik. Az elsőfoku hatóság köteles az ilyen nem magyar anyanyelvü előterjesztést közvetlenül vagy hivatalból alkalmazott tolmács segitségével akadálytalanul elfogadni, arról szabályszerü jegy-

zőkönyvet felvenni, — természetesen magyarul — és a fél személyes közreműködését igénylő további tárgyalást ugyancsak közvetlenül vagy tolmács segítségével a fél által értett nyelven vezetni." (Helyeslés.)

Nagyon természetes azonban, hogy nemcsak a hivatali belszolgálatban minden magyarul történik, de minden jegyzőkönyv magyarul vétetik föl, s minden a feleknek kimenő értesítés magyar nyelven történik. (Élénk helyeslés.) Az megfontolás tárgyát képezheti — nem is említettem akkor, de most említem, — hogy idézéseknél például ne tegyünk-e zárójelben más szöveget is a magyar szöveg mellett. (Helyeslés.) Ellenben érdemleges kiadmányokat föltétlenül magyar nyelven kell kiadni azzal a kötelezettséggel, hogy az a félnek megfelelően megmagyaráztassék. Mert hiszen itt nem arról van szó, hogy a fél megmagyarázás nélkül megértse vagy meg ne értse a magyar nyelvü kiadmányt, mert hiszen, ha kissé nagyobb műveltségü nem magyar anyanyelvü félről van szó, az megérti, mert annak tudnia kell magyarul, aki magasabb iskolákba járt, ha pedig egészen szerény műveltségü fokon álló félről van szó, hát bocsántaot kérek, azt a mi hivatalos magyarságunkat a legtőrőlmetszettebb magyar ember sem érti meg (Igaz! Ugy van!), hanem akad olyan a hivatalos jargonban jártas ember, a ki neki megmagyarázza, hogy tulajdonképpen miről van szó. Az pedig, hogy ügyvédek számára is megengedtessék, hogy beadványaikat nem magyar nyelven adják be, a mi az ország nemzetiségi megyéinek nagy részében megvan, az nézetem szerint nem szükséges és nem helyes dolog (Igaz! Ugy van!), mert hiszen itt a cél nem az, hogy valaki az ő nem magyar anyanyelvével tüntessen, hanem az, hogy saját érdekét kellően képviselhesse. (Élénk helyeslés.) Ha nem tud magyarul, ám képviselje az anyanyelvén, de ha magyarul tökéletesen tud, a mint hogy egy ügyvédnek tökéletesen tudnia kell magyarul, akkor nemcsak a közszolgálat érdeke, de a fél érdeke is az, hogy magyar nyelvü legyen az a beadvány, a mely tehát nemcsak első fokon, de az összes további fokozatokon is kell, hogy a maga eredeti szövegében megérttessék mindazok által, a kik döntenek ebben az ügyben. (Helyeslés.) Tudjuk azt nagyon jól, hogy mennyire hátrányára van az ügymenetnek s a helyes elintézésnek, ha azután

a felsőbb hatóságok hevenyében készitett forditásokból ismerik meg a felek előadásait.

Gazdasági kérdések.

Harmadik csoportja a kérdéseknek az, a hol tulajdonképen legkevésbbé lehet véleményeltérésről szó, a gazdasági kérdések komplexuma. A román nemzetiségi pártnak t. megbizottjai igen nagy sulyt helyeztek oly kérdések tárgyalására is, a melyek maguktól értetődnek, és csak azért jöttek bele ezek a dolgok a jegyzőkönyvbe. (Olvassa.) „Románajku polgártársaink gazdasági boldogulását s előmenetelét a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezni fog előmozditani. Gazdasági kirendeltségek és más a gazdasági fejlődés céljait szolgáló állami intézmények felkarolják a románok gazdasági érdekeit is. Románajku honpolgároknak gazdasági és ipari jellegü vállalatai is részesülnek az állam támogatásában és segitségében és különösen kiterjed a románokra is az az állami akció, a mely a kisgazdák anyagi helyzetének javitására irányul. (Helyeslés.) Igy például népies gazdasági előadások román nyelven is tartatnak, mint a gazdaságok felállitásánál, legelőügyek rendezésénél, az állattenyésztés előmozditásánál és az erdőigazgatással kapcsolatos kérdések megoldásánál a román kisgazdák a magyarokkal egyenlő elbánásban részesülnek.“ (Helyeslés.)

Magától értetődik, megtörténik ez ma is; hiszen a hegyvidéki akcióval kapcsolatos intenziv munkája az államnak is elsősorban nem magyar vidéken, hanem nemzetiségi vidéken történik. (Ugy van!)

Szóba hozatott azután egy kényesnek látszó kérdés, a telepitési akció kérdése is, a melyre nézve kijelentettem, hogy az államnak és a kormány támogatásában részesülő vállalatoknak telepitési akciója nem bir a románok ellen irányuló agressziv jelleggel s csak arra irányul, hogy a birtokviszonyoknak a magyarság rovására való eltolódását gátolja. (Ugy van!) Nem is akartunk soha mást, nem is akar senki mást, mint azt, hogy az eladásra kerülő birtok, a mely magyar kézen volt, a lehetőségig a jövőre is magyar kézen maradjon, a birtokviszonyok a mi hátrányunkra el ne tolódjanak.

Természetes dolog, a gyakorlati eredményben ezt a célt sem tudják elérni, csak megközeliteni; ez védelmi cél, a melynek agressziv tendenciája senkivel szemben sincs és a melynek nem szabad megzavarnia a jó viszonyt, a melynek magyarok és románok közt lennie kell. (Ugy van!) A keretekben pedig a jövőre is teljesen fenntartotta a kormány szabad kezét a telepitési akció folytatására. (Helyeslés.)

Tanügyi kérdések.

A kérdések legnagyobb része a tanügyi és kultuszüggyel kapcsolatos dolgokra vonatkozik. Elsősorban is igen nyomatékosan kivánták az illető urak az 1907-iki népnevelési törvény revizióját. Igen sok tekintetben sérelmesnek tartották ugy a törvény rendelkezéseit, mint különösen azt a praxist, amely a törvény alapján kifejlődött. A kormány részéről igen alapos megfontolás tárgya volt, vajjon foglalkozzunk-e e törvény reviziójával, igen vagy nem? Annak ellenére, hogy vannak a törvénynek egyes rendelkezései, a melyeket szerencséseknek nem tartottunk, annak ellenére, hogy ha de lege ferenda kellene ma beszélni és szabad tér volna előttünk, a törvény egyik-másik rendelkezését talán másként csinálnók, a helyzet érett megfontolása után kijelentettük, hogy a törvény reviziójára hajlandók nem vagyunk. (Helyeslés.) Tettük ezt különösen abból az okból, mert e törvénynek az intenzivebb állami felügyeletet a fegyelmi jog terén is érvényesitő rendelkezéseihez ugyis ragaszkodunk, ezeket helyeseknek tartjuk, ezektől eltérni ugy sem akarnánk. Igy, a mit a legélesebben kifogásoltak a román nemzetiségi párt részéről, azokat a rendelkezéseket ugy sem változtatnók meg. Természetes azonban, hogy e rendelkezésekre abban a percben sincs a gyakorlati életben szükség, a mint megszünnek azok az ellentétes politikai törekvések, melyek e rendszabályok alkalmazását szükségessé teszik. (Élénk helyeslés jobbfelől.) A felekezeti népiskolákkal kapcsolatos kérdésekben tehát megnyugtatni igyekeztünk az illetékes urakat abban a tekintetben, hogy a törvény keretén belül is e törvénynek korrekt végrehajtása mellett a maguk jogos érdekei megóvást nyerhetnek és hogy az általuk fölhozott aggodalmak és sérelmek

egy része a törvény szempontjából nem helytálló. Ebből a szempontból méltóztassék a most fölolvasandó részletkérdéseket megitélni, melyekre nézve mindjárt megjegyzem, hogy az, hogy ugy mondjam, alapvető összefoglalást január legelején adtam át a t. uraknak, kikkel a megbeszélést folytattam és azután még egyszer végigbeszéltük azt a kérdést, ugy hogy még egy későbbi följegyzésben azok a részletezések, részletesebb fölvilágositások foglaltatnak, a miket egyes kérdésekre nézve azután adtam. Most ugy, a hogy az egyes kérdések egymásután jönnek, fogom e két jegyzékből, e két pro memoria-ból fölolvasni ugyanazon kérdésekre vonatkozóan megjegyzéseimet.

A mi a felekezeti népiskolákat illeti, mint jeleztem, visszautasitottuk a törvény revíziójának kérdését, de a következő kijelentéseket tettük: (Olvassa.) „A felekezeti népiskoláknál tartózkodni fog a kormány minden olyan eljárástól, mely kellő ok és szükség nélkül veszedelmezteti a felekezeti iskolák fönmaradását és a törvényekben, igy az 1907. évi XVII. törvénycikkben biztositott felügyeleti jogot az iskolákkal szemben teljes objektivitással és jóakarattal fogja kezelni. A mi a törvény módositására irányuló kivánságot illeti, ez részben fölösleges, mert a törvénycikk 2. szakaszának harmadik bekezdését az 1913. évi XVI. törvénycikk hatályon kivül helyezi, ennek folytán a tanitói oklevéllel nem biró egyéneknek ideiglenes alkalmazása törvényes akadályokba nem ütközik; a 28. és 29. szakaszok hatálya pedig már a törvény rendelkezése értelmében az 1912. év végével megszünik. Az állami felügyeletet, az államsegitség kapcsán nyert ingerenciát és felügyeleti jogot, mint minden más felekezeti iskolával, ugy a román iskolákkal szemben is fönn kell a kormánynak tartani, hiszen békés viszonyok beálltával ugyis kétségtelen, hogy ezeket minden kormány a legmeszszebbmenő jóakarattal fogja gyakorolni. Igyekezni fog a kormány oly helyeken, a hol román tannyelvü felekezeti népiskolákat más felekezethez tartozó magyar anyanyelvü gyermekek nagy számmal látogatnak, ezek kulturális igényeiről állami iskolák fölállitása által gondoskodni, minélfogva a 18. szakaszban nehézményezett rendelkezés tárgytalanná válik."

A 18. szakasz szerint ugyanis, ha az iskolát látogató

gyermekek 20 százaléka magyar, akkor kétféle tannyelven kell folyni a tanitásnak, a mi igazában azt jelenti, hogy egyik tannyelven sem lehet eredménnyel tanitani, ha pedig 50 százaléknál több a magyar, magyarrá válik a tannyelv. Azt tartom, hogy olyan helyen, hol ennyi magyar gyermek van, a magyar kulturpolitika szempontjából is helyesebb állami iskolát állitani, viszont fölösleges ezen a kerülő uton a román anyanyelvüeket, az ő felekezeti iskolájukat tannyelve tekintetében anyanyelvüktől megfosztani.

(Olvassa): „Ugyanezen szakasz második bekezdésének pedig egyáltalán nincs az a jelentősége, hogy a hol bármely okból a nem magyar anyanyelvü iskola megszünt, ne volna később ugyanazon nyelvü felekezeti iskola ujból felállitható. A román egyházi hatóságoknak erre vonatkozó jogát a törvény nem érinti, azt a kormány készséggel elismeri.“ Tudniillik azt mondja e szakasz, hogy a hol egy iskola tannyelve magyarrá vált, nem lehet ujból nem magyar tannyelvü az iskola. Ez nem azt jelenti, hogy a hol megszünt a felekezeti iskola és később, változott viszonyok között ujból fölállitható lesz, ez ne lehetne más tannyelvü, ha ott az anyanyelv más.

(Olvassa): „A 19. szakasz egyáltalában nem jelenti azt, hogy az ott felsorolt tantárgyak magyar nyelven adassanak elő, — ez tudniillik félreértés volt — csak azt rendeli el, hogy ugy ezek, mint a magyar nyelv a hivatalos tanterv szerint tanittassanak, a mennyiben a hivatalos tanterv ellen helytálló, objektiv kifogások volnának fölhozhatók, a kormány kész azokat teljes jóakarattal megfontolás tárgyává tenni. A tanitói fizetéskiegészités szempontjából a román tannyelvü iskolák a többiekkel teljesen egyenlő elbánás alá esnek, ugy az összeg megállapitását, mint a fizetéskiegészités módját illetőleg. Ebben a tekintetben nem térhet el a kormány a román iskolákkal szemben sem, az eddig is általánosan követett eljárástól.“

Méltóztatnak tudni, fölösleges is magyarázatokkal tölteni az időt, az a kivánság ismét és ismét fölhangzik némely felekezeti körökben, hogy mindezek a kiegészitések az egyházi főhatóságnak adassanak át és az egyházi főhatóságok által osztassanak ki. Egész rendszerünk nem erre az elvre, de arra van felépitve, hogy ugy a lelkészi, mint a tanitói fizetéski-

egészitések, korpótlékok stb. ad perszonam az illetőnek adatnak ki; ettől most sem vagyunk hajlandók eltérni. (Helyeslés a jobboldalon.)

Aztán ezeket mondjuk (olvassa): „A felekezeti népiskolák feletti felügyeletet az állami és felekezeti felügyelő hatóságoknak, mindegyiknek saját hatsákörében kell teljesiteni, nagyon óhajtandó azonban, hogy ezek, a hol csak lehet, jó egyetértésben, egymást támogatva teljesitsék föladatukat s a kormány teljes erejével rajta lesz, hogy olyan tanfelügyelők alkalmaztassanak, a kik a román tanitásügy iránt is érzékkel birnak." (Helyeslés a jobboldalon.)

Január folyamán s talán februári első megbeszéléseinken egyes kérdések még részletesebben megvilágittattak. Ezekről szóló feljegyzéseim igy szólanak (olvassa): „Hogy a hitfelelekezeti iskoláknál mutatkozó tanitóhiány következtében a tanitás ne szüneteljen, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvény alapján tárgyilagosan megokolt esetekben meg fogja engedni, hogy rendes tanitói állásban segédtanitó egy évnél hosszabb ideig is működhessék". Magától értetődik.

Azután fölemlittetett az az eset, hogy számos esetben az iskolaépület elégtelensége cimén bezáratnak szegény községekben az iskolák, mert megfelelőbb épületet az illető község lakossága csak a maga aránytalan mgterhelésével épithetne. Meg kell jegyeznem, hogy a gyakorlati adminisztrativ életből meggyőződtünk róla, hogy községi iskolák fölállitása cimén egyes szegénysorsu községek olyan költséges épitkezések végzésére köteleztettek, a melyek valóban romlásba juttathatnák az illető községeket.

Gueth Gyula: 700 százalékos pótadó is van!

Tisza István gróf miniszterelnök: 200, vagy 700 százalékos?

Gueth Gyula 700!

Tisza István gróf miniszterelnök: Épp azért, mert 200-nál nagyobb százalékos pótadóról én is hallottam. Minden egyébtől eltekintve, tehát elementáris kötelessége a kormányhatóságoknak és ebben a tekintetben t. barátom, a kultuszminiszter ur teljes erellyel el is jár, tekintet nélkül arra, hogy milyen nyelvü vidékről van szó, — elejét venni annak, hogy a szegény községek anyagi viszonyaikhoz képest luxuriózus

épitkezésekkel megterheltessenek. Erre vonatkozólag tehát egészen nyugodtan mondhattam azt, hogy (olvassa): A meglevő iskolaépületekre nézve az 1866. évi XXX. t.-c. 27. szakasza méltányosan fog alkalmaztatni és a tanitás szünetelésének elkerülése végett ideiglenesen a kevésbbé alkalmas helyiségek használata is meg fog engedtetni. Önként értetődik, hogy a düledező, a gyermekek életére és egészségére veszedelmes épületek iskola céljaira nem lesznek használhatók, uj épületek emelésénél a föltétlenül szükségeset meghaladó, az épitkezést megdrágitó követelmények emeltetni nem fognak, a falusi iskoláknál fölállitandó követelmények e szempontok figyelemben tartásával meg fognak állapittatni. Az 1897. évi XXVII. t.-c. 9. szakaszának az a rendelkezése, a mely szerint a magyar nyelvet olyan mértékben kell tanitani, hogy nem magyar anyanyelvü gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul, élő szóval és irásban érthetően ki tudja fejezni, nem fog a törvény szövegén tulmenőleg akképp értelmeztetni, hogy az azon koru gyermektől gondolatvilágát meghaladó fogalmaknak magyar nyelven való kifejezése, valamint a kifejezésnek az azon koru gyermek átlagos értelmi fejlettségét meghaladó szabatossága követeltessék meg. A magyar szórványokon a magyar anyanyelvü gyermekek oktatásáról állami iskolák állitása vagy más alkalmas módon történik majd gondoskodás és igy tárgytalanná válnék a románok amaz aggodalma, hogy a 18. szakasz alapján a román tannyelvü hitfelekezeti iskola a magyar növendékekre való tekintettel részben vagy egészen magyar tannyelvü iskolává fog átalakittatni.“ Ez ismétlése annak, a mit mondtam... „Azon hitfelekezeti iskoláknál, a melyeknél kellőképpen beigazolást nyert, hogy a románról magyar tannyelvü felekezeti iskolává történt átalakitásuk annak idején az egyházközség tévedésbe ejtése mellett történt, az igy keletkezett sérelem orvosoltatni fog.“

Tudniillik az hozatott föl két vagy három konkrét esetben, hogy irni és olvasni sem tudó egyházvezetők félrevezetésével elfogadtatak velük egy nyilatkozatot, a miről nem tudták, mi van benne és e nyilatkozatban az volt, hogy ők magyar tannyelvüvé alakittatják át az iskolát. Erre azt mondtuk, „a hol be tudják igazolni, hogy ilyen meg nem engedett

módon az illetékes tényezők félrevezetése történt, mi sem lesz egyszerűbb, mint ennek reparálása. Az annak idején tudatosan hozott határozat azonban, az 1907. évi XXXVII. t.-c. világos rendelkezése értelmében utólag meg nem változtatható és a magyar tannyelv tekintetében a jelenlegi állapot továbbra is érvényben marad."

Fölhoztak még egy részletes sérelmet, hogy olyankor, mikor egy tanitói állás üresedésben áll — méltóztatnak megengedni, hogy minden részletet elmondjak, azt hiszem, ez a helyesebb (Helyeslés.) — valamelyik felekezeti népiskolánál, a kihirdetett pályázatba felvétetik mint fizetéskiegészités, azaz állami segitség, a mit az illető tanitó elődje kapott, azután időközben valamely más cimen tárgyi, dologi cimen belenyulnak az iskola viszonyaiba és megvonják az állami segitséget, például a fölszerelés, az épület elégtelen volta miatt, az iskolafentartó a kihirdetett pályázat alapján kötelezettségbe jut a tanitóval szemben, kinek az állami segitség megvonása folytán saját erejéből valósággal anyagi romlást eredményező teherrel kénytelen azt kiadni.

Erre nézve egy igen egyszerü gyakorlati megoldást gondoltunk ki, mely igy szól: „Ha valamely tanitói állomás korábban állami segitséget élvezett és a tanitó távozása folytán üresedik meg, az iskolafentartó az 1907-ik évi XXVII. törvénycikk 15. szakaszának utolsó bekezdése értelmében az állami segitség tárgyi előföltételeinek megállapitása végett előzetesen forduljon a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, és ha a miniszter a tárgyi előföltételek fennállását megállapitja, akkor a tanitó bejelentésekor kizárólag annak személye képezendi vizsgálat tárgyát. Az ily előrelátó eljárás mellett elkerülhető lesz, hogy az állami segitség elmaradásával az egyház községekre elviselhetetlen teher háramoljék. Vagyis a községek előzetesen tisztázzák azt a kérdést, van-e tárgyi akadály az állami segitség megadásánál. Ha az nincs, akkor válasszák meg a tanitót, akkor már csak a tanitó személyében rejlő hiba miatt vonható meg az állami segitség, a mikor természetesen a tanitó kell hogy viselje annak következményeit."

Az a körülmény egymagában, hogy valamely helységben állami iskola áll fönn, nem akadálya annak, hogy ugyanott a román hitfelekezeti iskola is állami segitségben részesüljön,

ha ennek tárgyi előföltételei fennállanak.“ Ez az egész komplexuma azoknak a különböző rendelkezéseknek, a melyeket a felekezeti iskolákra vonatkozóan kilátásba helyeztünk. (Helyeslés.)

Következik az állami népiskolák kérdése. Az állami népiskoláknál a tannyelv magyar. *Ezen az alapelven nézetem szerint nem is lehet rést ütni.* De nem lehet elzárkózni az elől a tény elől, hogy az a körülmény, hogy ma az állami népiskolák helyiségeiben egyetlen egy szót más nyelven, mint magyarul kiejteni nem szabad, hogy az állami iskolai tanitók igen gyakori esetben növendékeik anyanyelvét egyáltalában nem beszélik, ugy hogy azzal a szegény gyermekkel, a mig egy kicsit magyarul meg nem tanul, egyáltalában érintkezni nem tudnak, végül, hogy az állami népiskolákban, vagy a magyar tannyelvü községi iskolákba járó növendékek anyanyelvük oktatásában egyáltalában nem részesülnek, ez a körülmény nemcsak a románoknál, hanem az országnak más nem magyar ajku polgárainál is igen messzemenő elégedetlenséget szült. (Ugy van!)

Én kötelességszerüen foglalkoztam ezzel a kérdéssel azóta a rövid idő óta, a mióta most ujra ebben az állásban vagyok. Foglalkoztam nem hivatalos apparátus utján, de fölkértem azokat a t. barátaimat, a kik künn élnek faluhelyen a nép között, az ország nem magyar ajku népe között, a kikről tudom, hogy a nép bizalmát birják, a kikről tudom, hogy a nép valódi gondolkodását felismerhetik, hogy puhatolózzanak ebben az irányban és mondhatom, az ország minden részéből egyhanguan azt a választ nyertem, hogy különösen az annyira hazafias gondolkodásu németség körében lappang egy elégületlenség, amely eddig nem nyilvánult szenvedelmesebb módon, de a mely belső meghasonlásba hozza az ő érzelmi világuk egy részét annak a magyar hazához és a magyar nemzethez vonzódó másik részével, a mely valóságos lelki ellentétbe hozza az eddig annyira megelégedett és annyira egységes lelkivilágukat. (Ugy van!) Ugy, hogy én azt hiszem, hogy nekünk nagyon komolyan kell ama problémával foglalkoznunk, hogy az állami és a magyar tannyelvü nem állami népiskolákban nemzetiségi vidékeken *valamennyire tért nyissunk az anyanyelv érvényesülésének.* (Helyeslés.)

Itt csak egy dolgot említek. Az én szemem rajta van csaknem az eddig még nagyon szükkörü, lappangó kis agitációkon, a melyek a németség lelkének megmételyezésére irányulnak. En nagyon jól tudom azt, hogy Magyarországon egy pár elégedetlen, félbemaradt egszisztencia és egy pár fészkelődő, olcsó népszerüségre vágyó és az olcsó népszerüség demagóg eszközeivel érvényesülni törekvő stréber az, a ki ezekkel foglalkozik. Ez az ugynevezett pángerman dolog még ma nem jelentékeny. De tudom azt is, hogy sikerült felébreszteni ugy a nagy német birodalomban, mint az osztrák németség közt is az érdeklődést ez iránt a dolog iránt. Tudom azt is, hogy ez az agitáció külföldi pénzt koldul és külföldi pénzt vesz igénybe, és tudom azt is, hogy teljesen eredménytelen, hogy el fog sülyedni abban a jelentéktelenségben, a melyet megérdemel, abban a percben, ha ezt az egyedüli okot az elégedetlenkedésre kivesszük a németség kezéből. (Élénk helyeslés.)

De ugy érzem, hogy könnyelmüséget követnénk el, ha ennek a kérdésnek a megoldását kézbe nem vennők, ugy érzem, hogy akkor csakugyan fogékonnyá tennők annak az annyira hazafias magyar németségnek lelkét is ezekre a csábitásokra, a melyek, méltóztassanak megfigyelni, eddig is hogyan történtek?

Ezek az agitátorok nagyon jól tudják azt, hogy a magyar németséghez magyarellenes politikai izgatásokkal nem tudna hozzáférni. Csinálnak gazdasági lapokat; a gazdasági jóbarát mezébe öltöznek és azután kezdenek el-elhinteni egy óvatos megjegyzést az anyanyelvvel kapcsolatban. En figyelemmel kisérem ezt és mondhatom, hogy eddig még az egyedüli támadási objektum az iskola volt, hogy tudniillik a német nyelv egyáltalában nem érvényesülhet a magyar tannyelvü iskolában. Látszik, hogy ez az Achilleszsarok, a hol megsebezhető a magyarországi németség hazafias gondolkodása.

Itt kell tehát az orvoslás könnyü, egyszerü módját kézbe venni, ha azt akarjuk, hogy meg ne inogjon a magyar nemzeti politikának egyik legerősebb és nélkülözhetetlenül szükséges oszlopa. (Helyeslés.) Ebből a szempontból, de abból a szempontból is, mert teljes szivemből respektálom az országnak nem német ajku többi nemzetiségü polgárainak idevo-

natkozó vágyait és törekvéseit is, kerestük az utját és módját annak, hogy módot nyissunk ezen óhajtások kielégitésére a magyar állami oktatás tannyelvének sérelme nélkül. És erre nézve azt az álláspontot foglaltuk el, hogy a kormány gondoskodni fog róla, hogy olyan állami iskolákban, a melyekben valamelyik e hazában lakó nemzetiséghez tartozó gyermekek nagyobb számban járnak, ezek saját anyanyelvükből is oktatásban részesüljenek. (Helyeslés.) Megfelelő intézkedés fog tehát történni, hogy az országban tömegesebben beszélt nemzetiségi nyelvet tudó népiskolai tanitók elegendő számmal kerüljenek ki a tanitóképzőből, a mi által lehetővé fog válni a gyermekeknek az anyanyelvből való oktatása, valamint az is, hogy a tanitók és az iskolákba beadott gyermekek közötti érintkezés az első időben, mig a magyar nyelvet kellően meg nem tanulják, ezek anyanyelvén is történhessék. (Helyeslés.)

Siegescu József: Pedagógiai ideál!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ugyanerről a későbbi feljegyzésekben ez van: „Az állami iskoláknál, valamint a községi és ezek között a határőrvidéki magyar tannyelvü iskoláknál a román anyanyelvü gyermekek számára kisegitő nyelvként és tantárgyként be fog vezettetni oly célból, hogy a román anyanyelvü gyermekek előmenetele megkönnyittessék, és hogy irni és olvasni anyanyelvükön is megtanulhassanak.“ Tehát tantárgy annyiban, hogy az irást és olvasást megtanulhassák. (Olvassa): „Ennek lehetővé tétele végett kellő számu magyar tanitóképzőben a román nyelv bevezettetik és addig is, mig ez a rendelkezés hatását érezteti, az állam szolgálatában álló és románul tudó tanitók szolgálati beosztása lehetőleg akképpen fog eszközöltetni, hogy a román lakta vidékekre kerüljenek.“ (Helyeslés.)

A román gimnáziumok.

Most mehetünk tovább. Egyházaknak, egyesületeknek és alapitványoknak a törvény jogot ád nem magyar tannyelvü középiskolák felállitására. Természetes, hogy ezt a jogot a kormány készséggel elismeri, ilyen intézetek állami segitésének ügyét azonban esetről-esetre kell a kormánynak a fönnforgó körülményekhez képest és annak figyelembe vételével is

elbirálni, hogy az illető vidéken van-e ujabb középiskolára valóban szükség. (Helyeslés.)

A kormány eddig is készséggel segitette a nem magyar tannyelvü középiskolákat abban a formában, a melyben a segités eddig kéretett, tudniillik a tanári fizetés kiegészitésének alapjában és figyelmet érdemel, hogy mig az ilyen cimen egy-egy középiskolának adott segitség római katolikus tanintézeteknél átlag 10.000 korona, protestánsoknál, ha nem családom, 12.000 korona, addig a román tannyelvü iskoláknál az átlag 19.500 koronára rug. Igy nyomjuk el a román kulturát ma is Magyarországon. (Derültség.)

A mi különösen a *brádi gimnázium* kifejlesztésének tényét illeti, — egy-egy négyosztályu gimnázium, a melynek teljes gimnáziummá való kifejlesztéséről van szó, — ezt hajlandó a kormány jóakarattal tárgyalni. A *belényesi* főgimnázium jelenlegi állapotának bolygatását azonban annál kevésbbé tartanám megokoltnak, mert ez a főgimnázium eredetien latin tannyelvvel és azzal a kikötéssel alapittatott, hogy benne az általános magyarországi tanterv legyen irányadó s a román nyelv tanitása hetenkint egyóránkint történjék. Az alapitók ezen rendelkezésével szemben tehát igen nagy koncesszió a román tanügy részére a mai állapot. A belényesi főgimnáziumnál pedig harminc éves állapot most már az, hogy az alsó négy osztályban román a tannyelv, mig a felső négy osztályban magyar. Ennek a megváltoztatásának kérdése fölvettetett, de ebbe nem mentünk bele, a minthogy sehol az intézetek tannyelvének visszafejlesztésébe e tekintetben bele nem mentünk. Erre vonatkozóan a későbbi följegyzések szerint a kormány készséggel támogatja a nem magyar tannyelvü középiskolákat, amennyiben az illető iskolák áll. fizetéskiegészitést vesznek igénybe, de ennek mértéke nem lehet lényegesen nagyobb, mint más hazai intézetek fizetéskiegészitése. Egyes esetekben a fizetéskiegészitésnek más középiskoláknál érvényre jutott egy maximális mértéket meghaladó összeget államsegitség alakjában fogják megkapni, a mint az 1883. évi XXX. törvénycikk alapján a szükséges ingerenciát biztositja az állam részére. Tudniillik a dolog ugy áll, hogy az 1883. évi középiskolai törvény alapján igénybe vett államsegitségek bizonyos ingerenciát adnak a kormánynak, a mely

együtt nő az államsegitség mértékével, s tulajdonképpen teljes rendelkezési joggá válik, ha az államsegitség mértéke az ötven százalékot meghaladja. Az 1907-ik évi középiskolai törvény szerint nyujtott fizetéskiegészités ellenben az egyes tanári állások fizetéskiegészitése cimén adatik és az államnak semmi néven nevezendő ujabb jogot és ingerenciát nem biztosit. Már most a román tannyelvü középiskolák az 1883-iki törvény értelmében való államsegitséget nem vették igénybe, viszont ezt a fizetéskiegészitést, a mely semmiféle állami ingerenciát nem biztosit, igénybe vették és pedig, mint méltóztatnak látni, miután náluk az eredeti tanári fizetések végtelenül csekélyek voltak, ez sokkal nagyobb összegre rug egy-egy gimnáziumnál, mint a többi felekezeti iskoláknál: katolikusoknál 10.000, románoknál 19.500 korona. Ugy, hogy mig a római katolikus intézeteknél például az az államsegitség, a mely gimnáziumonkint a 10.000 koronát meghaladja, már ingerenciát biztosit az államnak e tekintetben, a román tannyelvü iskolák 19.500 koronáig terjedő államsegitséget vesznek igénybe, a nélkül, hogy ebből bárminő közvetetlen rendelkezési jog származna a kormányra nézve.

E tekintetben azt az álláspontot foglaljuk el, hogy mi pro futuro is nagyon szivesen segitjük a román tannyelvü intézeteket, azonban fizetéskiegészités cimén, tehát ugy, hogy ezért nem kapunk beavatkozási jogot, nem segitjük nagyobb összeggel, mint a többi felekezeti intézeteket; a mennyiben nagyobb arányu segitséget kivánnak igénybe venni, kövessék azt az utat, mint a többiek, kérjék ezt a segitséget az 1883. évi XXX. törvénycikk alapján, a mi azután megfelelő ellenszolgálatot nyujt az államnak is. Azt hiszem, ez a jogyegyenlőség álláspontjának teljesen megfelel. (Élénk helyeslés.)

(Olvassa): „A brádi gimnázium fejlesztéséhez a kormány készséggel hozzájárul. Célszerübbnek tartja ugyan, ha ennek felsőbb négy osztálya magyar nyelvü lesz, ha azonban erre különös suly helyeztetik, nincs kifogása az ellen, hogy a magyar nyelv és irodalom szabályszerü tanitása mellett a felsőbb osztályokban is román nyelven folyik a tanitás. A mennyiben a kormány által is alkalmasnak talált helyen még egy román tannyelvü főgimnázium állittatnék fel, a kormány hajlandó ezt is fizetéskiegészitésben és államsegitségben részesiteni.“

Én őszintén megvallom, sem t. barátom, a kultuszminiszter ur, sem én nem örülnénk annak, ha az országban a nem magyar tannyelvü középiskolák szaporodnának. Mi ezt eltévesztett kulturpolitikai akciónak tartjuk az illetők szempontjából; mi azt gondoljuk, célszerübb eljárást követnek, ha a középiskolai szervezetben beilleszkednek a magyar tanügy egész szerkezetébe. De azt az álláspontot foglaltuk el — azok az urak, a kikkel tárgyaltunk, itt meglehetős messzemenő óhajtásokkal állottak elő — és azt mondtuk, hogy mi abban az esetben, ha a teljes összhang létrejön, ha sikerül a nemzetiségi párt programmját ugy átalakitani, hogy abból a bizalmatlanság elemei teljesen kiküszöböltetnének, nem zárkózunk el attól, hogy a brádi gimnázium kifejlesztésének ügyét és még egy gimnázium felállitásának ügyét tárgyaljuk.

Azt hiszem, ha meggondoljuk, hogy a végén olyan szerény ellenérték ez azért a nagy haszonért, a melyet én minden szempontból látnék a román nemzeti párt politikailag ellenséges akciójának abbanhagyásban, hogy bátran vállalhatjuk a felelősséget azért, hogy ezt az ellenszolgáltatást megadni hajlandók voltunk (Élénk helyeselés.)

A határőrvidéki vagyonközségek.

Fölmerült a határőrvidéki vagyonközségek és vagyonközségi alapok kérdése is. Erre nézve kijelentettük, hogy (olvas): „A határőrvidéki vagyonközségek és vagyonközségi alapok nem felekezeti vagy nemzetiségi, hanem territoriális jelleggel birnak, a volt határőrvidéki területeken lakó összes polgárokat illeti és minden rájuk vonatkozó kérdés ez alapelv figyelemben tartásával döntendő el, de jóakaratu figyelembevételével annak a körülménynek is, hogy a kérdéses területek lakosságának tulnyomó nagy része a román nemzetiséghez tartozik. Felekezeteknek, egyesületeknek és alapoknak internátusok fölállitására vonatkozó joga természetesen szintén csorbitatlanul fönnáll.“

A hitoktatás nyelve.

A mi a vallásoktatást illeti, a kormány álláspontja az, hogy „a tanulók vallásos oktatása azok anyanyelvén és rend-

szerint az illető egyházhoz tartozó lelkész által eszközlendő. Ehhez képest a jelenleg hatályban levő rendelet helyett uj, erre az elvre fektetett rendelet fog kibocsáttatni."

Én négy évvel ezelőtt ismételten kifejezést adtam annak a meggyőződésemnek, hogy a rendelet, amely arra akarja kényszeriteni a lelkészeket, hogy idegen ajku gyermekeknek a hittant és a vallást magyar nyelven tanitsák, hogy *ez a rendelet minden tekintetben káros*, hogy ez a magyar nemzeti politikára nézve nem erőt, hanem *gyengeséget és veszteséget jelent*. (Élénk helyeslés.) Mert ez nem azt jelenti, hogy bármily tekintetben erősebbé tenné a magyar kultura érvényesülését, nem azt jelenti, hogy bármi tekintetben gyengitené a magyar nemzeti politika elleni agitációt, ellenkezően, ez a rendelkezés a leghazafiasabban gondolkozó románokban is az elégedetlenség érzetét kelti föl. (Ugy van!) Ugy van!) A megbántalmazás, az ő jogos szabadságuk terén való megsértetés érzetét kelti föl és egyenesen az agitáció malmára hajtja a vizet, azoknak a szélsőbb irányzatoknak sikeres...

Philipp János: Nemcsak a románoknál! Másoknál is!

Tisza István gróf miniszterelnök: Természetes! Magától értetődik! Hiszen azt már előbb jeleztem, hogy ebben a tekintetben én itt románokkal beszéltem, a románokról van itt szó, de értem ezt minden nem magyar ajku polgárra. (Élénk helyeslés.) Tehát ismétlem, ez megint fényes példa arra, hogy micsoda veszedelmeket rejt magában, ha az emberek bizonyos frázisokat elveknek néznek, s elvi magaslatra akarván emelkedni, bizonyos apriorisztikus jelszavak után indulnak. Az az elv, hogy a magyar állami intézmények tannyelve magyar legyen, nagyon helyes elv annyiban és ott, a hol ez a magyar kulturát tényleg érvényre juttatja, a hol ez a magyar kultura fejlődését, terjedését, érvényesülését előmozditja, de egyenesen visszafelé sül el, egyenesen a reálpolitika szempontjából a magyar nemzet érdekeit károsithatja az, ha ezen elvek következetes keresztülvitelét alkalmazzuk és átvisszük olyan térre is, a hol, ismétlem, egy jottával sem lesz a magyar kultura előnyösebbé, erősebbé, egy jottával sem érvényesül jobban, ellenkezőleg, ha akadnak netalán román vagy egyszóval nem magyar lelkészek olyanok, a kik nincsenek megelégedve a jelenlegi helyzettel, ezt az elégedetlenséget hatvá-

nyozni fogja bennük ez a rendelkezés, és ha bemennek az iskolába és elkeseredve tanitani fogják a hittanból bemagolandó formulákat azoknak a szegény gyermekeknek, gondoskodni fognak majd róla, hogy felhasználják ezt a magyar elnyomás elleni ellentállás érzetének fölébresztésére. (Ugy van! Ugy van!) Egyenesen a magyar nemzeti ügynek teszünk szolgálatot, ha a vallásoktatásra nézve arra az elvre helyezkedünk, hogy az mindenütt a gyermekek anyanyelvén történjék. (Általános helyeslés.)

Már most jön egy kijelentése a kormánynak, a mely természetesen szorosan összefügg megint azzal, hogy minő lesz a hazai románság politikai magatartása, hogy olyan lesz-e az, a mely bizalmat keltsen és a mely ösztönzésül szolgáljon a magyar nemzetnek és a magyar államnak arra, hogy a román kultura intenzivebb fejlesztésének ügyében az állami eszközöket is rendelkezésre bocsássa. Ez lenne, hogy „a románok által tömegesebben lakott vidékeken levő középiskolákban a román anyanyelvü tanulók részére a román nyelv mint kötelező tantárgy megfelelő terjedelemben tanittatik". Ez is állana más anyanyelvüekre, más középiskolákban. (Olvassa): „Ugyanezen középiskolákban megfelelő intézkedés fog történni, hogy a középiskola magyar ajku növendékei a román nyelvet megtanulhassák." Ez az, a miről már korábban beszéltem, tudniillik a felső négy osztályban fakultative. Ugy az egész iskolai életben és tanitásban, valamint különösen a történelem tanitásánál különös gondot kivánunk arra forditani, hogy a román nép multja, tradicioi és önérzete kellő tiszteletben tartassék. Ez is — azt hiszem — a magyar nemzeti politikának egyik sarkalatos követelménye. A magyar nemzeti ügynek rosszabb szolgálatot senki sem tesz, a magyar nemzeti ügynek nem képzelem méltatlanabb szolgálatát, mint a ki a nagy magyarkodást és hazafiaskodást abban keresi, hogy megsértse az ország nem magyar ajku polgárainak természetes ragaszkodását saját fajtájukhoz (Élénk helyeslés és taps.), saját etnográfiai egységükhöz, azt a tiszteletreméltó érzést, a melyet veszitenének saját értékükből, ha le tudnák vetni. (Élénk helyeslés.) Egyenesen akaratlanul, de hatalmas segitőtársai a nemzetiségi agitátoroknak azok az ártatlan magyar emberek, a kiknek hazafiaskodása ilyen káros utakon

és ilyen — bocsánatot kérek — a magyar lovagias jellemhez egészen méltatlan módon nyilvánul meg. (Ugy van! Ugy van!)

Egyik igen előkelő és igen élesen és erősen nacionalista román vezérférfiutól kérdezte egy gyermekkori jóbarátja — én legalább hallottam, gondolom, hogy igaz a história — Kozmának hivják, hogy hogy esik meg az, hogy ő olyan ellenérzéssel viseltetik a magyarság iránt és azt a választ kapta, hogy Kozma egész gyermekkorát magyar iskolákban töltötte. Népiskolai, középiskolai és akadémiai oktatásban magyar iskolákban részesült, és ő állitólag azt a kifejezést használta: *Mindig büdös oláh kölyöknek tekintettek, oláh kölyök is maradtam.* (Ugy van! jobbfelől.)

Igy neveljük az ellenérzést azokban, a kik más helyesebb magatartás mellett jó, megbizható, hazafias polgárai lennének ennek az országnak. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon és a középen. Felkiáltások: Tökéletesen igy van!)

Fölmerült a román felekezeti iskolák és vallási intézmények intenzivebb segitésének kérdése is. (Zaj.) Erre nézve talán magukat azokat a t. urakat is, a kikkel tárgyaltam, megleptük azzal a statisztikai összeállitással, a melyből az következik, hogy a kormány jelenleg is hét millió koronát meghaladó évi összeggel járul román egyházi és tanügyi intézmények költségeihez és nem zárkózik el a kimutatandó szükséglet mértékéhez képest és az állam pénzügyi helyzetére való tekintet korlátai között e segitség további megfelelő emelésétől sem. (Helyeslés jobbfelől.)

Az egyházi autonómia.

Szóba jött az egyházak autonomiája is. Hát kérem, erről igazán azt hiszem, alig szükséges beszélni. Hiszen, ha körülnéznek tisztelt román ajku képviselőtársaink, vagy valamely román egyházhoz tartozó polgártársaink, vagy a magyarországi románok közvéleménye általában: mindenütt az egész világon azt fogják találni, hogy teljesen unikum az az autonomia, a mivel a görög-keleti román és szerb egyház bir Magyarországon. Én most, mivel nem a román, hanem a szerb egyház fontos szervezeti kérdéseivel kell foglalkoznom, köte-

lességemnek tartottam kissé alaposabban megismerkedni a más államok területén létező ortodox egyházak szervezetével, és arra kérek mindenkit, a kit ez a kérdés érdekel, nézze meg az ortodox egyházak szervezetét Szerbiában, nézze meg Romániában, nem is beszélek azután Oroszországról és a többi területekről, de nézze meg a mi ortodoxainkkal fajrokon két független állam területén — és akkor tegyen összehasonlitást azok között a jogok között, a melyekkel a román nép egyházai Magyarországon birnak és azok között, a melyet a laikus elem a független Albániában élvez. (Ugy van! jobbfelől.)

A kormány nagyon természetesen tiszteletben tartja a görög-keleti román egyház jogait és az egész világon páratlanul álló autonomiáját.

„A gyulafehérvári és fogarasi görög-katolikus egyháztartományok autonomiájának kérdése a római katholikusok autonomiájával együtt lesz megoldandó, de a kormánynak nincs ellene kifogása, hogy a megoldásnál a nevezett egyháztartomány különleges viszonyai megfelelő tekintetbe vétessenek. Arról tehát, hogy külön szerveztessék az ő autonomiájuk, igénytelen nézetem szerint nem lehet szó. Elő kell ezt a kérdést venni akkor, a mikor a magyar katolikus autonomia kérdése általában megoldatik. Az azután elsősorban az illetékes egyházi faktoroktól függ, de a kormány részéről nem részesül elutasitásban, hogy az egyházmegyék speciális viszonyai megfelelően tekintetbe vétessenek."

Itt sub rosa emlitem meg, — a miről szintén annyi szó volt a lapokban — hogy ujabb püspökségek fölállitásáról egyáltalán nem volt szó. Szóba került, szóba hozatott a görögkeleti magyar püspökség fölállitásának kérdése, a mire kijelentettük, hogy a kormány jelenleg ezzel a kérdéssel nem foglalkozik, jelenleg azt fölállitani nem szándékozik, a jövőt illetőleg azonban semmi irányban nem köti meg kezét ebben a kérdésben. (Helyeslés a jobboldalon és a középen.)

A hajdudorogi egyházmegye.

„Végül a hajdudorogi katolikus egyházmegye beosztása a pártatlanság kellő garanciáját nyujtó eljárás mellett revizió alá fog vétetni és az előforduló tévedések orvosoltani fognak."

Tisztelt Ház! Ezzel a kérdéssel most már behatóbban foglalkoztunk és a dolog meglehetősen tisztán áll szemünk előtt. Az egészen kétségtelen, hogy azok az állitások, a melyek talán negyvenezret meghaladó románnak bekebelezéséről szóltak, messze tulhaladják a valóságot. Viszont kétségtelen, hogy ez egyházmegyének keleti határszélén egynéhány és pedig elég jelentékeny számu olyan egyházközség is csatoltatott az egyházmegyéhez, a melynek lakossága tulnyomóan román, ugy, hogy a mi adataink szerint, a statisztikai hivatal adatai szerint is, összeszedhető ott egy 10.000—12.000 lélekből álló kompakt görög-katolikus csoport, a melynek körülbelül kilenctized része román és csak egytized része magyar. Én tehát azt gondolom, semmi ok nem volt arra, hogy ezeket belekényszeritsük a magyar egyházmegyébe és ne adjuk őket vissza természetes egyházmegyéjükbe, a nagyváradi, illetőleg a balázsfalvi, vagy a szamosujvári egyházmegyébe.

Az eredeti fölállitásnál történtek még más tévedések is. Figyelmen kivül hagyattak ott olyan magyar egyházközségek, a melyek lakosságának tulnyomó nagy része magyar és ugyancsak figyelmen kivül hagyattak igen fontos városi középponti helyek (Igaz! Ugy van!), a hol ma már ezrekre menő a magyar görög-katolikus hivek száma, a hol tehát minden előföltétele megvan virágzó magyar görög-katolikus egyházmegyék fölállitásának. Azt hiszem, ezt a kérdést mindkét oldalát kapcsolatba hozva kell megoldani. (Élénk helyeslés.) Azt hiszem, vissza kell utalni a román egyházmegyébe azokat a községeket, a melyeknek lakossága tulnyomó többségben román, viszont csatolni kell a hajdudorogi egyházmegyéhez tulnyomóan magyar lakossággal biró egyházközségeket. (Helyeslés.) Azt hiszem, ha kölcsönös jóakarattal kezeljük a kérdést, ezen az alapon közmegnyugvásra oldható az meg, ugy, hogy ezzel a hajdudorogi egyházmegye körülbelül megtartja mai terjedelmét, azzal a különbséggel, hogy talán 8—10—12 ezerrel kevesebb román és körülbelül ugyanannyival több magyar hive lesz az egyházmegyének (Igaz! Ugy van!), a mit pedig, azt hiszem, ha valóban helyes és nem agressziv szempontból fogjuk föl a dolgot, román szempontból is helyes, magyar szempontból is helyes. (Igaz! Ugy van!)

A tárgyalások sikertelensége.

Ezzel végigmentem följegyzéseim egész során. (Halljuk! Halljuk!) Most már méltóztassanak megengedni, hogy röviden reasszumáljam az elmondottakat. (Halljuk! Halljuk!)

Abban a reményben voltam, hogy mindaz, a mit előadtam, s a mit hosszas személyes bizalmas beszélgetések során együtt alaposan megvitattunk és megbeszéltünk volt, elegendő okul fog szolgálni arra, hogy a román nemzetiségi párt megtegye programmjának azt a megváltoztatását, a mely szerintem egyedül biztositaná a teljes sikert. Hittem ezt, noha minden elfogulatlan szemlélőnek azt kell mondania, hogy tulajdonképpen ebben a — fájdalom — nagyon hosszura nyult előadásban semmi olyan nincs, a mi változtatna a magyar államnak mai jogi szerkezetén, a mi változtatna annak nemzeti jellegén, a mi megfosztaná a magyar nemzeti politikát egyetlen erősségétől, egyetlen hatalmi poziciójától is, ennek ellenére mégis azt hittem, hogy mindezek a kérdések együttvéve oly fontos emeltyüivé lehetnének az e hazában élő románság anyagi kulturális, társadalmi érvényesülésének, jobb fejlődésének, annak, hogy jobban érezhesse magát ebben az országban, annak, hogy jobban eleget tehessen saját fajtája és hazája iránt való kötelességeinek (Igaz! Ugy van!), hogy mégis nehezen mondtam le arról a reményről, hogy sikerülni fog meggyőznöm a román nemzetiségi párt vezetőit arról, hogy ők akkor járnak el helyesen, ha ezekből a kilátásba helyezett intézkedésekből levonják az általam óhajtott konzekvenciákat. Belátom, hogy a dolognak vannak az ő szempontjukból nagy nehézségei. Az egyik volt az a veszteség, a mit politikai érvényesülés szempontjából az uj választójogi berendezkedés alapján szenvednek. Az ő helyzetükbe képzelve magamat, belátom, hogy nagyon kellemetlen meglepetés volt az, hogy a jelenleg negyvenkét román többséggel biró kerület száma valószinüen huszonhétre száll alá. És ámbár a jövő fejlődés utja ebben a tekintetben előttük nyitva áll, nem csodálkozhatok azon, hogy ez reájuk elkedvetlenitő, deprimáló hatást gyakorol. Nyugodt lélekkel várom érte a felelősséget a nemzetiségi béke szempontjából is, a melynek szempontját

mindig és minden körülmények között honorálom, mert ezt a megoldást, a mint tegnap volt szerencsém részletesen kifejteni, objektive helyesnek, mert a létező erőviszonyoknak megfelelőnek tartom. (Élénk helyeslés.) és mert ez a megoldás automatikusan magában hordja az ő szempontjukból való javitásnak előfeltételeit (Élénk helyeslés), a mint az erőviszonyokat sikerül az emelkedő kultura segitségével az ő javukra módositani. És azt hiszem, hogy ha a békejobbot elfogadják, azt hiszem, ha módot nyujtottak volna a kormánynak, hogy a román kultura fejlesztése terén is mindazt megtegye, a mit megtehetne, ha abba marad a nemzetiségi agitáció, de a mit meg nem tehet, addig, mig ezzel az agitációval áll szemben. (Ugy van! Ugy van! Élénk helyeslés.) Azt hiszem, hogy ezzel siettették volna azt a kulturális fejlődést, a mely tágabbra nyitja meg előttük a politikai érvényesülés utját. (Ugy van! Ugy van! Élénk helyeslés.)

Másrészről azonban belátom azt is, hogy még egy más kérdés is tette rájuk nézve a dolgot lélektanilag nagyon nehézzé, és ez a nemzetiségi törvény végrehajtására vonatkozik. Hiszen, t. Ház, az az impresszióm, — természetesen lehet, hogy csalódom, de impresszióm az — hogy ha csak fél szavakkal is beérve, azt mondtam volna, hogy mi a létező törvényeket végrehajtjuk, és aztán rábiztam volna az életre, hogy a fél szavakból majd fél valóságok legyenek, azt hiszem, ezzel nagyon megkönnyitettem volna a megegyezést (Ugy van!); azt hiszem, hogy akkor nagyon közel állottak volna egy más elhatározáshoz a t. képviselő urak. (Ugy van!)

De megvallom, frivol játéknak tartottam volna ebben az annyira fontos és annyira kényes kérdésben, ha ilyen módon igyekeztem volna a kérdés nehézségei fölött átcsuszni (Élénk helyeslés.) és azt hittem, hogy ha talán kockára teszem is a momentán sikert, de annak a végleges eredménynek, a melyet én jönni látok — talán egy távoli jövőben, talán akkor, a mikor mi már rég nem fogunk élni —, de a melyet jönni látok, mert jönnie kell, mert a dolgok mélyében rejlő szükségesség parancsolja (Ugy van!! Ugy van! Élénk helyeslés.) és a melynek érdekében, akár sikerül ez a lépés, akár nem, becsületes pionirmunkát akarok végezni (Élénk helyeslés.), annak a végleges sikernek a szempontjából azt tartom helyes eljá-

rásnak, ha most szemébe nézünk minden nehézségnek és föl-átrunk minden esetleg kellemetlen igazságot. (Élénk helyeslés.)

Már pedig ebből a szempontból nézve a dolgot, nem lehet az elől elzárkóznom, hogy az 1868-iki törvényeknek egyes rendelkezéseit, és pedig nagyon fontos rendelkezéseit, lehetetlen végrehajtani, azért, mert az 1868-iki törvény az alkotmányos szabadságnak szabad gyakorlatát visszanyert magyar nemzet emelkedett hangulatának idealisztikus megnyilatkozása volt. (Igaz! Ugy van!) Az 1868-iki törvényeket meghozta a magyar nemzet abban a hitben, hogy a testvériségnek ez a majdnem önfeledt megnyilatkozása hasonló visszhangra fog találni; (Igaz! Ugy van!) hogy ez ország nem magyar ajku polgárai hálás örömmel fogják e törvényes alapot megragadni; hogy el lesz temetve minden félreértés; el lesz temetve minden gyülölség; el lesz temetve a magyar állam territoriális egysége és a magyar nemzet politikai egysége ellen irányuló minden támadás. Az eredmény keserü csalódás volt. (Ugy van!) Ezt a törvényt becsmérelték, zsarnoki törvénynek szidták; azzal szemben a legmesszebbmenő izgatás és agitáció terére léptek az ország nem magyar ajku polgárai közül nagyon számosan. Megindult az agitáció bent az országban, megindult a nemzet beteketitése mindenütt; megindult olyan osztrák körökben, a honnan bizonyos támogatásokat vártam s a széles nagy európai közvéleményben (Igaz! Ugy van!) megindult a harc, a küzdelem. Hát lehetett volna-e azokat a rendelkezéseket életbeléptetnie öngyilkosság nélkül a magyar nemzetnek, a melyeket szerető testvérekre akart alkalmazni és nem ádáz ellenségekre? (Igaz! Ugy van!) Más irányban kellett tehát mennünk, erősebben kellett az intézmények terén is kidomboritani a magyar államnak nemzeti jellegét, meg kellett alkotni a biráskodás és közigazgatás terén azt a magyar jellegü szervezetet, a mely szükségszerü alkotása ennek a félszázados fejlődésnek, a melynek be kellett következnie, mert az ellenkező iránynak összes premissziái hamisaknak bizonyultak és mert őrület és öngyilkosság lett volna — ismétlem — a magyar állam, a magyar nemzet részéről végrehajtani törvényeket, a melyek e hamis premissákon épültek. (Helyeslés.)

Most már tehát ez alapon kell tovább mennünk s azt a

törvényes berendezkedést, a mely létezik, s a melyre vonatkozóan éppen a nyelvi szempontokat voltam szerencsés mostani előadásomban talán tulságos részletességgel is kifejteni, azt fönn kell tartanunk s hozzáteszem, esetről-esetre, a mint a szükség fölmerül, ujabb törvényekbe kell foglalnunk, hogy megszünjék az az anomália, hogy szemben a gyakorlatra hivatkozó tényleges állapottal, régi és abszoluttá vált és még mindig létező tételes törvényeket lehessen fölhozni. Azt hiszem, hogy ugy kulturális téren az iskolák, mint a közigazgatás nyelvére vonatkozóan olyan tételes törvényes rendelkezéseket kell hoznunk, melyek a mai állapotnak megfeleljenek. (Helyeslés.) Ezek a rendelkezések biztositani fogják a közigazgatás terén is a magyar nyelv érvényesülését, biztositani fogják a magyar állami tanintézeteknél a magyar tannyelvet, de egyuttal -- ugy, a hogy előadni szerencsém volt — biztositani fogják azokat a jogos igényeket is, a melyeket méltán táplálhat az ország minden nem magyar nyelvü polgára, hogy a maga anyanyelvén, a maga hatóságainál megértethesse magát, hogy a maga igazát kereshesse, hogy a maga panaszát előadhassa, hogy a hatóság a maga álláspontját neki megmagyarázhassa; viszont tanügyi téren is biztositja a román, egyszóval a nem magyar tannyelvü kulturának megfelelő fönmaradását és fejlődését is.

De tagadhatatlanul nagyon nehéz helyzetük volt a t. uraknak akkor, a midőn azt kivántam tőlük, hogy éppen azzal a kormánnyal szemben helyezkedjenek uj vagy módositott program álláspontjára, a mely kormány nem csinált mást, mint a mit az elődei csináltak, de talán nyiltabban konstatálta álláspontját (Igaz! Ugy van! Fölkiáltások: Becsületesen!) nyiltabban jelentette ki, hogy a nemzetiségi törvénynek bizonyos obszoletté vált és a törvényt követő agitáció által erkölcsi tartalmától és erkölcsi előföltételeitől megfosztott rendelkezéseit nem hajlandó végrehajtani.

Mindezek a körülmények azt eredményezték, hogy a román nemzetiségi párt komitéja a lapokban megjelent és mindnyájunk előtt ismert határozatot hozta. Hogy ez a határozat igy ütött ki, azt, ismétlem, mélyen sajnálom, de azért és ebben a helyzetben is kell, hogy rámutassak arra, hogy hiba volna semmibe vennünk, sőt hiba volna keveselnünk is azt az

eredményt, mely egy éven át tartott eszmecsere residuuma gyanánt fönmarad a jövő számára. Én nem tagadom, azok a megbeszélések, melyeket számos órán át folytattunk egymással, én bennem nagyon szimpatikus emlékeket hagytak.

Nem tagadom, az a benyomás erősödött meg bennem, hogy oly férfiakkal állok szemben, a kikkel sok tekintetben nem értek egyet, a kiktől — fájdalom — ma is még sok fontos kérdésben mélyreható ellentét választ el, a kikkel, nem tartom lehetetlennek, bár sajnálnám, hogy esetleg igen erős ellentétbe kerülhetnénk még a jövő politikai küzdelemben, de a kik valóban tiszteletreméltó objektivitással, minden egyéni kicsinyes, silány momentum teljes kizárásával azt a közügyet szolgálták, a mely az ő — szerintem nem helyes — fölfogásuk szerint a hazai románság közérdeke.

És én azt hiszem, hogy maga az a tény, hogy alkalmunk volt ezeket a kérdéseket egészen szük körben bizalmasan megbeszélni, talán közelebb hozott bennünket ahhoz a kölcsönös megértéshez, a mely szükséges lesz arra, hogy a jövőben se hagyjuk a magyarországi románság viszonyait oly irányban fejlődni, a mely növelhetné, talán végzetes tulzásokba sodorná az ellentéteket. És ha valaki összehasonlitja a román nemzetiségi komitének most kiadott határozatát, annak tartalmát, hangját, modorát is a nemzetiségi párt korábbi enunciációival, lehetetlen nem konstatálnia bizonyos mérséklését a hangnak, (Ugy van!) lehetetlen nem konstatálnia bizonyos törekvést a megértésre és békére, a melyet, ha ezuttal nem is érte el a célt, ha ezuttal, szerintem, nagyon hibásan, megállott a döntő lépés előtt, én sem kicsinyelni, sem meg nem értő, elitélő nyilatkozatokkal, a maga fontosságától megfosztani nem akarom.

Azok a t.polgártársaim, a kiknek nagy befolyásuk van a hazai románság tetemes részének lelki világára, a békevágynak és mérsékletnek oly hurjait penditették meg, a melyek azt hiszem, mindig visszhangra fognak találni a magyarság lelkében és olyan irányba látszanak a maguk politikai törekvéseiket terelni, a mely irányban, meggyőződésem szerint, sokkal sikeresebben fogják szolgálni a hazai románság ügyét is, mintha visszatérnének ismét a szenvedelmek fölizgatásának, a vádaskodásnak, az izgató jelszavaknak politikájára.

Hiszen sohasem csináltam titkot belőle, most is azt vallom, igen nagy nemzeti érdeket, magyar nemzeti érdeket látok benne, hogy az a nagyon értékes elem, a melyet közel három millió magyarországi románság képvisel, megtalálja a maga helyét a magyar nemzeti politikának kereteiben, megtalálja oly politikai akcióban, a hol nem ellenfelek, de jó barátok és szövetségeseink lennének, (Ugy van!) de ha ez fontos érdeke a magyar nemzetnek, létérdeke a hazai románságnak.

Mert azok a félrendszabályok, a melyeket most sikerül elérni, nagyon becsesek lehetnek átmenetileg. Ezek nagyon értékes haladást jelentenek a multtal szemben, ha a tisztelt urak azután megteszik egyiket a másik után, a még hátralevő lépéseket. De e félrendszabályokkal nem teszik lehetővé, legjobb akarat mellett sem a kormányra, országgyülésre, a magyar társadalomra nézve azt, hogy oly álláspontra helyezkedjenek, a melyen csakugyan megtalálható a megoldás.

A reformok végrehajtása.

Mert hiszen mi fog történni a dolog mostani stádiumában? Egyes oly intézkedések, a melyeket magukban véve helyeseknek, szükségesnek tartunk, megtörténhetnek, bizonyára meg is fognak történni, de az általam vázolt intézkedésekben nagyon sok van olyan, a melynek, — hisz hangsulyoztam előadásomban ismételten — előföltétele volna az, hogy ne ellenséggel álljunk szemben, de megbizható jóbarátokkal (Helyeslés jobbfelől.), kikről tudjuk, hogy nincsenek olyan politikai hátsógondolatai, melyek a magyar állam nemzeti egysége ellen irányulnak. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) *Szó sem lehet tehát számos oly rendszabály megvalósításáról,* mely megvalósithatóvá válik abban a pillanatban, melyben eliminálja a román nemzetiségi párt programjának ilyen szempontból bizalmatlanságot és ellenszenvet keltő részeit. És mindaddig, mig ez meg nem történik, nem állhat be a magyar közvéleményben, a magyar társadalomban az a fölfogás, az a hangulat, az a lélektani állapot, a mely szükséges ahhoz, hogy biztosithassuk e haza románajku polgárainak is az egyetértésnek, a testvéri egyesülésnek összes föltételeit. Azokat nem lehet szakaszokba szedni, nem lehet legjobb akarattal sem de-

kretálni, azoknak át kell menni a néplélekbe, a magyar és a román társadalom testébe és lelkébe, érzelmi és szellemi világába. Ezt pedig csak akkor érhetjük el, ha teljesen eliminálják az ellentétnek, a bizalmatlanságnak, ellenérzésnek összes vonatkozásait. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Fájdalom, ez nem következett el. Hogy mit rejt méhében a jövő, azt senki sem tudhatja. A kormány a maga részéről menni fog tovább azon az uton, melyet a nemzeti politika annyiszor vázolt, anyiszor vallott sarkigazságai szabnak elébe. Nekünk teljesitenünk kell azt a kötelességet, melyet minden kormánynak teljesitenie kell az ország minden polgárával szemben. Nekünk igyekeznünk kell megismerkedni minden panasszal, minden bajjal, minden kielégitésre, istápolásra váró érdekkel, igyekeznünk kell a gondjainkra és felelősségünkre bizott társadalom minden rétegének, minden tagjának fölkarolni minden jogosult érdekét. E mellett, specialiter a nemzetiségi vonatkozásu kérdésekben meg kell tennünk azokat a rendelkezéseket, a melyeket önmagukban véve helyeseknek és szükségeseknek találunk. Hogy többet ne említsek, itt van a vallástanitás szabályozásának kérdése, itt van az állami iskolákban az anyanyelvnek érvényesülése ama határok között, melyeket jelezni bátor voltam. Ezekre már akkor megjegyeztem, hogy ezek olyan kérdések, melyekben én károsnak tartom a jelenlegi állapotot a magyar nemzeti politika szempontjából is azért, mert oly elégületlenség forrásai az ország hazafiasan gondolkodó, nem magyar ajku polgárai közt is, a mely megérleli ezeknek a lelkében is a nemzetiségi agitáció számára a hangulatot. Meg kell tehát tenni ezeket, de meg kell tennünk egész kormányzati akciónkban mindent abban az irányban is, hogy a teljes összhang számára megérleljük a hangulatot. Meg kell tennünk mindent, hogy arra a helyesebb belátásra vigyük az ország románajku polgárait, hogy ők saját hivatásukat akkor ismerik föl helyesen, ha a magyar nemzeti politikával való teljes egység talajára lépnek. (Helyeslés jobbfelől.) És ezen az uton megindulhatnak ma is t. Ház. Hiszen, hála Istennek, a hazai románság keretében vannak igen számosan tiszteletreméltó és igen jelentékeny vezéregyéniségek, kik ma is már e en az álláspont on vannak. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.) Én azt hiszem, hogy a

kormány helyes politikát követ, ha a kormány megteszi mindazt, a mit az itt felsorolt kérdések körül a dolog mai stádiumában megtehet, ha a kormány kiveszi azokat a méregfogait a helyzetnek, melyekre ismételten rámutattam, például a vallásoktatási rendeletet és az anyanyelv teljes kiküszöbölését a magyar tannyelvü iskolákból, ezzel remélem, el fogja érni azt, hogy minden ujabb ilyen lépésével mérsékeltebb hangulatot fog támasztani azokban, a kiket ma még erős politikai ellentétek választanak el tőlünk és szaporitani fogja számát és erősiteni fogja pozicióját azoknak a románoknak, kik ma már a teljes összhang álláspontján állanak. (Élénk helyeslés.)

Ebben látom föladatunkat, ebben látjuk mindnyájan föladatunkat, ezt fogunk igyekezni, nem egyes nagy kijelentések, nem is egyes nagy intézkedések révén, de az állami élet minden vonatkozásában, a mindennapi élet terén, a jó közigazgatás, az érdekek helyes gondozása utján szolgálni. (Élénk helyeslés.) és abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ezzel hiven szolgáljuk a magyar nemzet ügyét, s fölhasználva talán az eddig elért eredményeket is, előkészitjük azt a végleges teljes egyetértést, azt a végleges teljes egybeolvadását a törekvéseknek, vágyaknak, gondolatoknak és érzelmeknek is, a melyre szüksége van az ország minden polgárának, és a mely nagy eszmét s nagy ügyet utolsó lehelletemig hiven kivánom szolgálni. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Bujanovics Gyula megelégedéssel hallotta a miniszterelnök feleletét; a románokkal folytatott tárgyalást a maga részéről sem tartja meddőnek. Bár a válasszal meg van elégedve, a maga részéről is kéri az eszmék tisztázása céljából a miniszterelnök válaszának napirendre tüzését.

Az *elnöki* inditványra ezután a Ház a miniszterelnök válaszának tárgyalását a legközelebbi ülés napirendjére kitüzte, és elhatározta, hogy a következő ülés március 2-án legyen.

Ezzel az ülés véget ért.

ügyében csak március 3-án kezdődhetett meg.

Bevezette *Jakabffy* Elemér: Minden politika, mely azt célozza, hogy gazdaságilag és kulturálisan elmaradott nemzetiségek gazdaságilag és kulturálisan fejlődjenek, arra hivatott, hogy a nemzetiségi ellentétek csökkenjenek, a faji gyülölet megszünjék. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.)

A miniszterelnök azt a beszédét, a melyet február hónap 20-án itt a képviselőházban elmondott, az egész ország közvéleménye fokozott figyelemmel várta.

Elhangzott ez a beszéd, és mi meggyőződtünk annak minden mondatából, minden szaváből, hogy itt nem történt egyéb a beszéd elmondását megelőző eszmecserék alatt, minthogy egy nagy koncepcióju agy igazságszeretően és liberálisan harmóniát keresett idegen ajku honfitásainkkal. Igazságszeretet és liberálizmus pedig az egységes, magyar nemzeti állam ártalmára nem lehet soha. Harmóniát keresett azzal, hogy kilátásba helyezte a kormányhatalom részéről, hogy a kormány mindent el fog követni abból a célból, hogy a nem magyar ajku polgártársaink gazdasági és kulturális fejlődése minden tekintetben lehetővé tétessék.

Sajnos, az a harmónia, a melyet a miniszterelnök olyan hőn óhajtott, ez idő szerint létre nem jött, de ne higyjük azt, hogy az a beszéd, a mely innét elhangzott, nyomtalan maradt. Nekem alkalmam volt meggyőződni rövid néhány nap alatt arról, hogy az az őszinte, igazságos és liberális hang, a mely a miniszterelnök ur beszédéből terjedt az ország perifériái felé, mély hatásokat keltett idegen ajku polgártársaink vezetői és a nagy néptömegek között egyaránt, sőt azoknál is, a kik most utóbb sajtóközlemények utján ennek ellenkezőjét igyekeznek elhitetni. Az a fáradtság, a melyet a miniszterelnök idegenajku polgártársainkkal való harmónia keresésére forditott, nemcsak hazafias volt, nemcsak nem ártott a nemzeti egységes magyar állam eszméjének, hanem ez a fáradtság előbb-utóbb eredményes is lesz. (Igaz! Ugy van! Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen. Mozgás balfelől.) Ezektől a

gondolatoktól áthatva, vagyok bátor a következő határozati javaslatot előterjeszteni:

„A képviselőház a magyar nemzet évezredes tradiciójához hiven, az állam egységéhez és nemzeti jellegéhez ragaszkodik. E mellett a hazának nem magyar ajku polgárait nemcsak a jogegyenlőség jótéteményeiben részesiteni, de minden olyan óhajuk elérésében készségesen támogatni hajlandó, a melyek az egységes nemzeti állam alapelvével összeférnek. A kormánynak ez irányban kifejtett tevékenységét teljes elismeréssel helyesli és a miniszterelnök urnak Bujanovics Gyula képviselő ur interpellációjára adott válaszát tudomásul veszi." (Zajos helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)

Az *elnök* a vita folytatását holnapra halasztja s a jegyzőkönyv hitelesitése után este hat órakor berekeszti az ülést.

Március 6-án folytatták a miniszterelnök válaszának megvitatását a román tárgyalás ügyében.

Mihályi Tivadar: Közös ügyeink iránt való kötelezettségét teljesiti, a mikor a román nemzeti párt nevében felszólal. A román nép nemzeti létérdekei annyira világosak, hogy azokat intrikákkal és fondorlatokal elhomályositani nem lehet, bármennyire meg van is a törekvés erre bizonyos pártokban és lapokban. A román nemzeti párt az ország és a monarchia szerkezetébe beleilleszkedve, békés uton küzd a román nép nemzeti létérdekeinek biztositásáért.

Fernbach Károly: Láttuk Debrecenben! (Zaj.)

Mihályi Tivadar: Ez a békés szellem hatotta át a román nemzeti pártot mindig, valahányszor békés tárgyalásokat kezdtek vele. A legelső ilyen természetü tárgyalás 1893 májusában volt, a mikor a kolozsvári memorandum-pör után a román nemzeti egyházak főpapjaival tárgyalt az akkori kormány és a mikor e tárgyalás eredménytelen volt, a román nemzeti komité huszonöt tagját elitélték. A király egy év mulva megkegyelmezett az elitélteknek. Az akkori miniszterelnök kérdést intézett a párthoz, hogy mi lesz a párt további álláspontja? A párt három megbizottja kijelentette, hogy a párt továbbra is küzd programmjáért. A válasz erre az volt, hogy a párt manifesztuma miatt ujra elitélték a párt néhány

vezérét. Hieronymi Károly mint belügyminiszter, nem létezőnek tekintette a román nemzetiségi pártot a nyilatkozataiban, de azért Erdélybe jött és szükségesnek tartotta, hogy velünk a békés megoldás ügyében tárgyalásokat folytasson. A tárgyalások eredményre nem vezettek akkor se, mert meg voltunk győződve, hogy személyes kérdések tárgyalásával nem lehet a békét helyreállitani, hanem csak a nép érdekeinek érvényesitésével. 1906-ban ismét tárgyalás volt a koalició kormányrajutása alkalmával. A román főpapok és a román nemzeti párt vezérei megjelentek a miniszterelnöki palotában Wekerle meghivására. Az eredmény az volt, hogy fölhivást kaptunk, hogy sérelmeinket közöljük irásban. Azonban az Andrássy-féle belügyminiszteri nyelvrendeletnek, a melyben értékes dolgok is voltak, semmiféle foganata nem volt, mert nem volt, a ki a rendeletet végrehajtsa. Ugy voltunk ezzel is, mint a nemzetiségi törvénnyel: a papiroson nagyon szépen fest, lehet vele parádézni, de az életbeléptetésére nem gon lol senki. A mikor Héderváry gróf jutott kormányra, ő szintén tárgyalt velünk s igen nagyszabásu nemzetiségi politikát igért, de a vérmes reményekből nem valósult meg semmi, sőt a választáson a Héderváry-kormány összetört bennünket. Mindezek az adatok azt bizonyitják, hogy a román nemzeti párt mindig kész volt békés tárgyalásra és hogy az előző kormányok, valahányszor szükségesnek tartották, mindig tárgyaltak a román nemzeti párttal. A párt létezését és szervezetét régebben az összes politikai pártok elismerték, fölötte csodálatos, hogy most némelyek más álláspontra helyezkednek. Fölolvassa néhány levélnek a boritékát annak bizonyságául, hogy Kossuth Ferencz, mint a függetlenségi párt vezére, a nemzetiségi pártot igenis elismerte és a szólóval ezt hivatalosan is tudatta. 1906-ban az akkori többség még a fölirati bizottságban is fölkinált egy helyet a nemzetiségi pártnak. A vezérférfiak, sajnos, ma egészen más álláspontra helyezkednek, a mi mind sérelmes és bántó a román népre nézve, mert akárhogy áll is a dolog, ugymond, mégis egészen bizonyos, hogy mi itt három millió románt képviselünk.

Fernbach Károly: Önök itt csak a magyar nemzetet képviselhetik és nem a román nemzetet!

Mihályi Tivadar: Elég az hozzá, hogy az uraknak e kér-

désben kétségtelenül más volt az álláspontjuk. Most pedig az a nép, mely egy évezreden át védte ott a határon a hazát, azt érdemelte a függetlenségi párttól, hogy megtámadják a miniszterelnököt, a ki elég vakmerő volt, hogy e nép képviselőivel szóba állott? Ha ez bün a kormány részéről, akkor e miatt mi csak mély sajnálkozásunkat fejezhetjük ki. Ha az ily tárgyalást a nemzet elárulásának nyilvánitják, akkor érthetetlen, hogy a többi kormányok is hogyan bocsátkozhattak tárgyalásokba a román nép vezéreivel? A kicsinyes, személyes paktálásokra vonatkozó vádakra felelni pedig méltóságunkon alulinak tartjuk. A mostani tárgyalás sokkal pozitivebb alapon indult meg és sokkal behatóbb volt, mint a többi tárgyalás. Azzal kezdtük a tárgyalást, hogy a személyi kérdéseket már előbb félretettük és tisztán elvi álláspontra helyezkedtünk. (Helyeslés jobbról.) Néhány személyes értekezés után irásba foglaltuk propozicióinkat. Az egész tárgyalás menetét a miniszterelnök oly szabatosan és nyiltan adta elő, — ugymond a szónok, — hogy én nem mondhatok mást, mint hogy az általa előadottak mindenben teljesen egyeznek a tényállással.

A szónok fölolvassa ezután azokat a követeléseket, a melyeket a románok, mindjárt a tárgyalás megkezdésekor, a miniszterelnök elé terjesztettek.

A román követelések.

1. A tanszabadság elvének megfelelően, ismertessék el a jog és adassék meg intézményileg a lehetőség arra, hogy a román nép a közoktatás minden fokán a saját nyelvén művelődhessék ugy az állami, alapitványi és községi, mint a felekezeti tanintézetekben.

2. A vallásszabadság és a felekezeti egyenlőjoguság megvalósitása céljából biztositassék és tartassék tiszteletben ugy egyházi és iskolai, mint alapitványi és belső ügykezelési téren a görög-keleti román egyház autonomiája és létesittessék a görög-keleti román egyház autonomiája. Hajtassék végre az 1848. évi XX. törvénycikk. Bocsásson az állam mindkét román egyház rendelkezésére a többi egyházaknak nyujtott összegekkel arányban álló segitséget ugy egyházi, mint iskolai célokra.

A hajdudorogi egyházmegyéhez csatolt román községek csatoltassanak vissza a gyulafehérvár—fogarasi görög-kath. román egyháztartományhoz.

Mindezen kérdések közelebbi meghatározása az illetékes egyházfőkkel létesitendő megállapodás alapján fog történni.

3. Biztositassék a sajtószabadság és szüntettessenek meg a román sajtótermékeknek politikai okokból való üldözése.

4. A román nép faji sajátosságainak és etnikai jellegzetességeinek föntartása és fejlesztése, valamint társadalmi fejlődésének lehetősitése céljából ismertessék el a szabad egyesülési és gyülekezési jog.

5. Ismertessék el a román nemzeti párt szervezkedési és ténykedési szabadsága és szüntettessenek meg ama közigazgatási intézkedések, melyek ezen párt szervezkedési és ténykedési szabadságát gátolni törekednek.

6. A románok által tömegesen lakott vidékeken a román nép román nyelven közigazgattassék és vezettessék be azon vidékeken intézményesen a román nyelv a közigazgatási életbe

7. Ott, a hol a románok tömegesen laknak, a járásbiróságnál és törvényszékeknél vitessék be intézményileg a román nyelv használata, fogadtassanak el a román beadványok és okmányok, a tárgyalási jegyzőkönyvek román felekkel románul vétessenek fel és a birói határozatok ezen nyelven adassanak ki. A felső biróságok kiadványai hiteles román forditásban adassanak ki.

8. Az állam részesitse az egyes román vidékeket abban a gazdasági támogatásban, a melyben a többi vidékeket részesiti és nyujtson az összes román intézményeknek aránylagosan oly anyagi segitséget, mint a milyent a nem román intézményeknek is nyujt. Létesitsen a románok által tömegesen lakott vidékeken román tannyelvü gazdasági, ipari és kereskedelmi tanintézeteket és támogassa jóakaratuan a hasonterészetü román intézményeket, valamint a különféle gazdasági törekvéseket.

9. Az állam szüntesse meg a románok ellen irányuló telepitési akciót és a tanitási célokra vagy mintagazdaságok létesitésére nem szükséges állami birtokokat adja el successive az

azon vidéken lakó földmives népnek. Az állami erdők kezelése nemcsak gazdasági, hanem szociális szempontok által is vezettessék. Állami beruházások és intézmények megfelelően létesittessenek a románok által lakott vidékeken is és egyáltalában vétessenek hathatós figyelembe ennek gazdasági érdekei.

10. A románoknak az állam közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységében való részvétele céljából, valamint ezen elvek lehető érvényre juttatása céljából, hogy a román nép saját fiai által közigazgattassék, intézményileg biztositassék az, hogy ugy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás terén, valamint a többi állami funkcióban a románok által tömegesen lakott vidékeken románok fognak alkalmaztatni és ezek hiányában csak olyanok, a kik hitelesen, esetleg egy e célból kiküldött bizottság előtt bizonyithatni fogják, hogy a román nyelvet szóval és irásban birják. (Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.)

11. Biztositassék állandó módon a román nemzetnek politikai érvényesülése és befolyása. Ezen célt szem előtt tartva, létesittessék a választójogi reform is.

A román nemzeti párt az általános, egyenlő, titkosan és községenkint gyakorlandó választói jog alapján áll. A menynyiben azonban a jelenlegi politikai helyzetben ez most keresztül nem vihető, létesittessék egy oly választójogi reform, mely a választói jogosultság, választói eljárás, kerületek beosztása és a választások fölötti biráskodás tekintetében oly intézkedéseket tartalmaz, melyek kellőképpen és állandóan biztositsák azt, hogy Magyarország képviselőházába küldendő képviselők egyhatodrésze románok lesznek. (Mozgás a baloldalon.)

Mihályi Tivadar: A tizenegy pont fölolvasása után folytatja beszédét. Ha már az Isten ugy rendelte, ugymond, hogy itt vagyunk, akkor itt élnünk és halnunk kell. Mi nem a magyar állam érdekei ellen akarunk dolgozni, hanem a magyar állam megerősitésén. Nem ért egyet Jakabffy Elemér tegnapi beszédével, mert, ha jönne is esetleg egy kormány, a mely a nemzetiségek kulturális és gazdasági érdekeit kielégiti, ezzel nem érhetnék be a románok, mert mit ér mindez, ha nem jutnak politikai jogaik gyakorlásához? Az ország boldogulása és fejlődése ki van zárva mindaddig, mig ez a szerencsétlen

nemzetiségi kérdés nincs megoldva. A koalíciós kormány csak azért nem csinálta meg az általános választói jogot, mert félt a nemzetiségi kérdéstől, nem volt megoldva a nemzetiségi kérdés és féltette tőlük a magyar szupremáciát. Jakabffy határozati javaslatához nem járul hozzá, mert Jakabffy nem magyarázta meg, hogy mit ért az egységes magyar állameszme alatt? Ha azt érti alatta, hogy az összes nemzetiségeket, akár szépen, akár erőszakosan olvasszák bele a magyarságba, azaz, ha a magyar állam egysége alatt a nyelv egységét értik, akkor ehhez mi románok természetesen nem járulunk hozzá. A maga részéről és pártja nevében a következő határozati javaslatot nyujtja be:

„Miután az utolsó négy évtizedben folytatott kormányrendszernek az a végzetes fölfogása, hogy Magyarország csak ugy állhat fönn, ha annak összes népfajai a magyar fajba olvasztva, egy nyelvben és fajérzetben, egységes, tömör, nemzetet képeznek, merő ellentétben áll azon Magyarország ezredéves történetével, melyet már alapitója és első királya (Szent István) poliglott országnak ismert és mint ilyen, ezen évezred minden kül- és belviharainak állott ellent, ezzel oly kétségtelen bizonyitékát adván, hogy valóban nem szorul semminemü mesterséges létgaranciákra és még kevésbbé éppen oly cél-ellenes garanciára, mint a mesterséges faj-összeforrasztás kisérlete, melynek csak egy eredménye van, tudniillik azon mély meghasonlás, mely Szent István koronájának népeit máris két ellenséges táborba osztja; utasittatik a kormány, hogy éppen az ország benső konszolidációja érdekében, nyiltan és minden utógondolat nélkül, oly állampolitikát inauguráljon, mely az ország politikai egységének követelményeit és népeinek nemzeti létének föltételeit egymással teljes összhangba tudja hozni."

A miniszterelnök válasza.

Tisza István gróf miniszterelnök: Nincs szándékomban a vita jelenlegi stádiumában napirenden levő kérdés meritumával foglalkozni, fentartom magamnak a jogot, hogy e tekintetben a vita későbbi folyamán szólaljak fel, de azt hiszem, kötelességemet teljesitem, ha bizonyos felvilágositások-

kal egészítem ki az előttem felszólalt t. képviselő ur előadását. Indit engem kizárólag az a törekvés, hogy ez az ügy minden részletében teljesen és világosan álljon a t. Ház és a közvélemény előtt. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ha nem csalódom, multkori válaszomban már emlitettem, hogy minden egyes találkozásunk és megbeszélésünk alkalmával — nem minden egyes napon, de minden találkozásunk alkalmával, midőn végigbeszéltük a kérdéseket — én a beszélgetések végeztével a magam álláspontját reasszumálva irásban adtam át az illető uraknak, hogy mindenféle félreértésnek elejét vegyem. Szolgálatot vélek tenni az ügy tisztázásának és helyes megitélésének, ha bátor leszek most felolvasni azt a választ, a melyet a mult év április havában adtam arra az irott pro memoriára, a melyet a képviselő urak nekem átnyujtottak, s a melyet a t. képviselő ur az előbb felolvasni szives volt. Az akkori beszélgetések reasszumálása gyanánt én a magam álláspontját — méltóztatnak talán emlékezni, hogy akkor nem voltam még felelős állásban, hanem csak a magam egyéni álláspontját képviselhettem — a következőkben foglaltam irásba. (Olvassa.)

1. A törvény teljes szabadságot biztosit a románoknak a román tannyelvü nép- és középiskolák állitására s az állam őket ezen jogok gyakorlásában tetemes anyagi áldozattal (tanitói és tanári fizetéskiegészités) támogatja. Az egyetemi oktatásnak azonban államinak és egységesnek kell lennie és annak, mint általában az állami oktatásnak, tannyelve csak magyar lehet. Azt azonban a teljes jó viszony helyreálltával készséggel koncedálnám, hogy ugy az egyetemeken, mint a magyar tannyelvü középiskolákban a hazában beszélt nem magyar nyelvek az eddiginél intenzivebben tanittassanak és a magyar tannyelvü iskolákat látogató nem magyar anyanyelvü gyermekek saját lelkészeiktől vagy hitoktatóiktól anyanyelvükön részesüljenek vallásos oktatásban.

2. A görög keleti román egyháznak törvényadta autonomiáját mindenki tiszteletben kivánja tartani és ha egyes konkrét sérelmek merültek volna fel, azoknak törvény, igazság és jóakarat alapján való orvoslása nem ütközik nehézségbe. Ezek esetről esetre megvizsgálandó konkrét adminisztrativ ügyek. Állami szempontból annak sem volna akadálya, hogy a

római katolikus autonomiával egyidejüleg a görög-katolikus román egyház külön autonóm szervezettel ruháztassék fel. Az 1848. évi XX. törvénycikk nem valamely egységes kulcs, hanem az igazolandó szükségletek mértéke szerint rendeli el az egyházak segitését. Ezen az alapon történik a törvény fokozatos végrehajtása minden vallásfelekezetre vonatkozólag és emeltetik lépésről-lépésre a görög-keleti román egyház államsegitsége is. A tovább haladást ezen a téren melegen óhajtom, igy például legközelebbről a kisebb képesitésü lelkészek korpótlékának ügyében is, annak mértéke azonban kétségtelenül függ a kölcsönös jó hangulat és bizalom mértékétől is. A hajdudoregi egyházmegye felállitása tisztán defenziv célból történt. Román egyházközségek megmagyarositását senki sem vette célba és ha netán román egyházközségek is csatoltattak volna e püspökséghez, azok visszacsatolása ellen nem tehető kifogás. (Mozgás balfelől.) Ez a kérdés azonban minden egyes esetben gondos vizsgálat alapján döntendő el s az összes idevágó körülmények objektiv mérlegelése alapján kell a vegyes jellegü egyházközségek hovatartozandóságát megállapitani. Ennek mellőzhetetlen előföltétele a most folyó izgatás abbahagyása, mert az ezáltal befolyásolt lakosság nyilatkozatai nem vehetők tekintetbe. (Helyeslés a jobboldalon.) Természetes, hogy mindezeket a kérdéseket az illetékes egyházfőkkel folytatandó tárgyalás rendjén kell elintézni.

3. Magyarországon a sajtó terén majdnem korlátlan szabadság uralkodik. A mint a jó viszony helyreáll s a román sajtó felhagy az állam egysége és a nemzetiségi béke elleni izgatásokkal, természetszerüen szünik meg minden sajtópör.

4. és 5. Az egyesületi és gyülekezési jog szabadelvü, törvényes rendezését mindnyájan kivánjuk. Nézetem szerint, sem e törvényben, sem annak meghozataláig adminisztrativ uton nem helyes az országnak valamely nem magyar népfajhoz tartozó polgárait abban korlátozni, hogy nem törvény- vagy államellenes célokra nemzetiségi alapon tömörüljenek.

Áll ez politikai pártok alakitására is. Erős meggyőződésem szerint külön román párt föntartása a fönnálló politikai ellentétek megszünte után nemcsak fölösleges, de mint ilyen, bizalmatlanságot keltő és éppen ezért a kölcsönös jó viszony ápolása és a románok érdekeinek hatékony megóvása szem-

pontjából káros, sőt veszedelmes. Ez azonban célszerüségi kérdés, a melyet maguknak a románoknak kell eldönteniök; azt a jogukat, hogy külön pártba szervezkedjenek, ha akarnak, nézetem szerint, el kell ismerni. (Igaz! a középen.)

6. és 7. A közigazgatás és jogszolgáltatás terén nem lehet azon a kereten tulmenni, a melyet a törvény ma is biztosit. E szerint az összes királyi bíróságok nyelve a magyar és a közigazgatás nyelvét illetően is csak a jegyzőkönyvi és felszólalási nyelvre vonatkozó rendelkezések biztositanak tért a nem magyar nyelveknek is.

A közigazgatás nyelvének magyarságát nemcsak az állam egységes jellege, de a modern közigazgatás szakszerü szempontjai is megkivánják.

Viszont ugy a jó közigazgatás szempontjából, mint a nem magyarajku nép érdekében helyes és kivánatos, hogy a néppel érintkezésben álló hatósági közegek az illető vidéken beszélt nyelveknek legalább egyikét birják, s hogy magyarul nem tudó feleknek kézbesitett hivatalos irat azoknak anyanyelvükön megmagyaráztassék, mint ezt például a bűnvádi perrendtartás erre az ügykörre nézve el is rendeli.

Ezenkivül aggodalom nélkül életbeléptethető volna minden olyan rendelkezés, a mely egyes részletkérdéseket, például beadványokhoz mellékelt okiratok elfogadását illetőleg, a közönséget felesleges zaklatástól kimélné meg.

8. Az állam minden vidékét egyenlő gazdasági támogatásban kivánja részesiteni s amennyiben a románok magatartása bizalmatlanságra nem ad okot, bizonyára készséggel fogja támogatni a románok gazdasági, ipari, kereskedelmi tanintézeteit és gazdasági törekvéseit is.

9. Az eddig magyar kézen állott földbirtok rohamosan megy át román kézre. Ha tehát a magyar telepitési akció odatörekszik, hogy a magyarok által eladóvá lett birtoknak legalább egy része magyar vevő kezére jusson, ezzel nem magyarosit, nem szoritja vissza a románokat, ellenkezőleg, a különböző népfajok között való egyensuly nagy érdekét szolgálja. Ebben senki nem láthat sérelmet vagy támadást.

Agressziv telepités az volna, a mely a románoktól venné meg a földet, hogy azt magyar kézre juttassa; ez nem történik s bizonyára nem fog ezentul sem történni.

Az erdők kezelése, minden nemzetiségi tekintet nélkül, az egész országban egyenlő elvek szerint történik. Óhajtandó, hogy az erdészeti szempontok az ott lakó kisbirtokosok érdekeivel mindenütt helyes összhangba hozassanak.

Az állami beruházások létesitésére s a románok-lakta vidékek gazdasági érdekeinek hatékony gondozására irányuló kivánság a politikai bizalmatlanság okainak megszüntével bizonyára teljes mértékben érvényesülni fog.

10. Hivatalok betöltésénél nem tehetünk különbséget magyarok és nem magyarok között. Óhajtandó azonban, hogy a) a román értelmiség számának és sulyának megfelelő arányban vegyen részt a közhivatalok viselésében és b) a néppel érintkező tisztviselők annak nyelvét tudják s igy a nép közvetetlenül, tolmács nélkül érintkezhessék a maga tisztviselőjével. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)

Ezen, a román nép érdekében is nagy horderejü két cél elérésére mindenekelőtt az szükséges, hogy szünjék meg a román intelligencia nagy részének mai ellenséges vagy legalább is idegenkedő, bizalmatlankodó magatartása, s a kormány és a magyarság ne ellenséget vagy legalább is ellenfelet lásson bennük. Ennek megszüntével elkövetkezik a románságnak a közhivatalokban való intenzivebb érvényesülése; a közigazgatásnak küszöbön álló államositása, valamint a nem magyar nyelveknek a magyar középiskolákban való tanitása pedig elháritaná az utból az utolsó akadályokat is.

11. A választási reform, nemzetiségi különbség nélkül, egyenlő elbánásban részesiti az ország minden polgárát és biztositja, hogy a románok a reális erőviszonyoknak megfelelő arányban kapnak szavazati jogot. A gazdasági és főleg a kulturális erőviszonyokban rejlő különbségnél fogva, ez az arány a népszám szerinti aránytól ma még meglehetősen távol áll, de automatikusan javulni fog a szerint, a mint a románság zöme is megközelitendi a közmüvelődés átlagos fokát. Már most is — kivált Erdélyben — ugrásszerü lépést tesz a románság a politikai érvényesülés felé és tetemes számu kerületben a választók tulnyomó többségét fogja alkotni.

Itt mindenekelőtt megjegyzem, hogy ez utolsó pontban bizonyos tévedésben voltam még akkor. Akkor ugyanis — ez áprilisban volt — nem lehetett még kellően áttekinteni a

választójogi törvénynek ebben a tekintetben való kihatását és eredményeit, a melyek — a mint most már mindnyájan tudjuk és a mint ősszel már módomban volt figyelmeztetni rá az illető urakat — valóban a románság momentán érvényesülését még sokkal erősebben korlátozzák, mint a hogy tavaly gondoltam, ugy, hogy ugrásszerü előtérbe lépésről a románságnak és éppen különösen Erdélyben nem lehet szó.

Egyebekben, ha méltóztattak összehasonlitani ezt az áprilisban, a tanácskozások küszöbén készitett följegyzésemet azzal az utolsó följegyzéssel, a melyet az interpellációra adott válaszomban a multkor felolvasni bátorkodtam, azt hiszem, méltóztattak két dolgot konstatálni. (Halljuk! Halljuk!) Az egyik az, hogy már akkor a főbb elvi szempontokat precizen megállapitottam és körvonaloztam, a melyek körül forgott az eszmecsere és hogy az első és az utolsó felvonás között lényegbevágó eltérés nincs, nem tekintve egyes részletezéseket, egyes konkretizálásokat. A második az, hogy azok az urak, a kik a román nemzetiségi párt megbizásából velem az eszmecseréket folytatták, már 1913 tavaszán tisztában voltak azzal, hogy minő keretekben mozog az én fölfogásom, hogy mi az, a mit tőlem várhatnak. És hogy ennek ellenére azzal a beható alapossággal folytatták velem a megegyezés kérdését, ez mindenesetre az ő álláspontjuknak is mérséklésére mutat, mit lehetetlen bizonyos örömmel és megelégedéssel nem konstatálni. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.)

Én mélyen sajnálom, hogy nem mentek tovább az urak; én mélyen sajnálom, hogy nem sikerült teljesen eliminálni közöttünk azokat a mélyreható különbségeket, a melyek részben ma is fönnállanak, de hogy ezek a különbségek kevesbedtek, hogy közeledés állott be, hogy a román nemzetiségi irányzat mérsékelte a maga álláspontját, hogy ma már nem olyan reménytelen az a kérdés, hogy miként fogjuk összeegyeztethetni a magyar nemzeti politika exigenciáival az ő óhajtásaikat és törekvéseiket; ezt, azt hiszem, megelégedéssel vehetjük. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ha már felszólaltam, méltóztassanak nekem megengedni, hogy erre nézve is még néhány szót mondhassak. (Halljuk! Halljuk!) Azt mondta a t. képviselő ur, hogy ha elismerjük az érdekközösséget, vonjuk is le ennek a konzekvenciáit. Azt

gondolom, hogy azon igyekszünk becsületesen, hogy a konzekvenciákat levonjuk. Kérdés az, hogy ki mit von le, mint konzekvenciát és miben rejlenek ezek a konzekvenciák? A t. képviselő ur tiltakozik az ellen, hogy akár szép, akár kevésbbé szép eszközökkel beolvasztani akarjuk őket egy nyelvi egységbe, egy nyelvi és faji érzelembe. Azt gondolom, hogy ezt senki sem akarja. (Élénk fölkiáltások a Ház minden oldalán: Senki sem akarja!) Nagyon örülök, hogy konstatálhatom, hogy pártkülönbség nélkül, ezt senki sem akarja. De már, bocsánatot kérek, e közt a felfogás közt és a poliglott magyar állam közt van még egy középut: a politikailag egységes magyar nemzet. Ez az álláspont az, a melyen találkoznunk kell, mert ezen az álláspontou megtalálhatják a képviselő urak a gazdasági, kulturális, nyelvi és etnográfikus fejlődésnek azokat a szükségleteit, a melyeket joggal kivánnak a maguk részére. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Azt mondta a képviselő ur, hogy a gazdasági és kulturális érdekgondozás maga nem elég, hanem politikai érvényesülés kell és a politikai érvényesülésnek garanciáit kell megkeresni. Hát miben keressük a politikai érvényesülést? Azt hiszem, ezt nem kereshetjük másban, mint abban a teljes egyenjogusságban, a mely e haza minden polgárát nyelvi, faji, származási különbség nélkül, egyenlő jogokkal ruházza föl. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) És miben keressük annak garanciáit? Semmi másban — és hiábavaló volna is másban keresni — mint abban, hogy harmóniába hozzák a maguk jogos óhajait a politikailag egységes magyar nemzet és a politikai egységes magyar nemzet által alkotott magyar állam életfeltételeivel. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.) Ezen a téren kell, hogy találkozzunk. Ezen a téren fogunk találkozni. Ezen a téren várjuk a képviselő uraktól, hogy ne habozzanak, még pedig saját népük érdekében ne habozzanak a minket még elválasztó árok átlépésével, annak az egy lépésnek a megtételével. (Hosszan tartó élénk éljenzés s taps a jobboldalon.)

A vita folytatása.

Farkas Pál tiltakozik az ellen, hogy a debreczeni merényletből román vérvádat kovácsoljanak. A román nép időnként

való megmozdulása nem politikai kitörés, hanem gazdasági és társadalmi mozgalom. A Hora- és Kloska-féle lázadáshoz hasonlót rendeztek már több izben a független Románia parasztjai is. Szélesebb perspektivába állitva igyekszik megállapitani, kik szitják a nemzetiségi mozgalmat. Ismerteti Scotus Viator szereplését, majd azokat a külső politikai mozzanatokat, melyek Angliát arra birják, hogy a magyarországi nemzetiségeknek fogja pártját. Mindebből pedig annyi tartozik ide, hogy Scotus Viatornak itt is vannak barátai, a kik a legnagyobb szeretettel irnak a tevékenységéről. És ezek nem a mi sorainkban ülnek, hanem egysorban az ellenzék vezéreivel.

Föllkiáltások jobbról: Kik azok?

Farkas Pál: A Huszadik Század cimü folyóiratból fölolvassa azt a rendkivül elismerő birálatot, melyet Jászi Oszkár irt a Scotus Viator legujabb müvéről. Scotus Viatornak most ismét munkája jelent meg a trializmusról, a mellyel egyenesen föl akarja lázitani a monarchia szlávjait. És ezt az embert agyondicséri az a férfi, a ki Apponyival állott már egy pódiumon. (Ellentmondások balról.) Ugyanaz a folyóirat 1909-ben roppant hevesen védte Justh Gyulát azért, hogy békülést keres a nemzetiségekkel. Meg van róla győződve, hogy Justh Gyula, ha ebben betegsége nem gátolná, most itt volna és helyeselné a miniszterelnök törekvését, mert ez ugyanaz, a melyet Justh 1909-ben követett. (Helyeslés és taps jobbról, derültség a baloldalon.) Hogy lehet az, hogy Károlyi Mihály gróf, a ki mindig a konzervativok élén haladt, ma a szélső radikálisokkal van egy táborban? Nincsenek mindenben együtt, de egy pódiumon vannak, a publikum pedig nem ismeri a finom disztinkciókat, annak lelkében gyökeret ver a szolidaritás látszata (Élénk helyeslés a jobboldalon.), de miért is disztingváljon, mikor az egész társadalom fogalomzavarban szenved. Szigoruan Marx programmján álló bankdirektorok, a szólónak néppárti programmal föllépő hitsorsosai (Zajos derültség.) a magyar történelembe annyi önkéntelen humort visznek bele, hogy tisztán tudományos alapon elvárhatják, hogy a jövő panoptikumában csodabogarakként helyet kapjanak. (Derültség.) Ez a helyzet azonban szomoru, mert a nyugaton ezek az eszmék szerves fejlődés eredményei, nálunk azonban rendszertelen divathóbort a kultuszuk. Ez a fogalomzavar nagy

bajoknak az oka. Károlyi Mihály gróf jóhiszemüségét nem vonja kétségbe, de képzelhető-e a világon nagybirtokos, a ki a szélső radikálisokhoz csatlakozzék? A miniszterelnök az ország erőinek szervezésében halad lépésről-lépésre, hogy biztositsa az ország jövőjét. Bizalomal van személye és politikája iránt. A határozati javaslatot elfogadja.

Apponyi fölszólalása.

Apponyi Albert gróf a Ház elnézését kéri, hogy hosszabb idő óta tartó gyöngélkedése miatt, meg azért is, mert még ma kénytelen Budapestről elutazni, csak gyönge hangon beszélhet és nem hallgathatja meg a beszédére adandó reflexiókat. Ezek a körülmények is arra birják, hogy a lehető legnagyobb tárgyilagosságra törekedjék. Ezért nem foglalkozik behatóan Farkas Pál elmésségeivel, melyeknek a tárggyal való összefüggését nem igen birta észrevenni. Farkas Pál mellékvágányra igyekezett terelni a kérdést; ezért inkább magán hagyja száradni azt a vádat, hogy ő Scotus Viatorral és Jászi Oszkárral egy gyékényen árul, de vitába nem bocsátkozik. Különben is, mikor a jog uralmát megtámadják és felfordult viszonyok vannak, megtörténik, hogy a legellentétesebb álláspontok állók egy táborba verődnek össze. Ez egyáltalában nem titok s ezt tagadnia semmi oka sem volna. Farkas Pál azon csodálkozik, hogy Károlyi Mihály radikális nemzeti álláspontot áll. De mi csodálni való van azon, ha egy arisztokrata demokrata álláspontot van?! (Taps balról.)

Farkas Pál nyilatkozatot kért Mihályi Tivadar beszédének ama részére vonatkozóan, melyben Mihályi a koalíciós kormánnyal való tárgyalásairól beszélt. Az a tárgyalás nem azonos természetü volt a mai miniszterelnök tárgyalásaival. Minden kormánynak kötelessége információkat szerezni a nemzet bármely rétegében táplált óhajtásokról. Az ily tárgyalások ellen semmi kifogása nem lehet; de egész más, ha valaki a *do ut des* álláspontjára helyezkedve folytat egyezkedő tárgyalásokat. A mi azt illeti, hogy a koalició idején a függetlenségi párt egy bizottsági tagsági helyet ajánlott föl a nemzetiségieknek, ez udvariassági aktus volt és nem hasonlitható össze azzal az eljárással, a mikor a követendő politika

megállapitása céljából folytatnak tárgyalásokat és ily alkalommal ismerik el a nemzetiségi pártot. Mihályi sérelmesnek tartja a románságra nézve, hogy az ellenzék részéről valaki egy közbeszólásban bünnek nyilvánitotta a miniszterelnöknek a románokkal való tárgyalását. Az a közbeszólás nem érintette a román képviselők személyét, csak müködését, még kevésbbé sérthette magát a román népet. A román nép iránt, mint az ország minden polgára iránt, testvéri szeretetet érez; őket nem sértheti meg, ha egy csoporttal szemben, a mely a magyar állam létföltételeivel ellenkező politikát hirdet s a mely a román nép képviseletének nem tekinthető, hibának nyilvánitja a velük folytatott politikai tanácskozást.

Mihályi fölolvasta azt a tizenegy pontot, a melyben a román nemzetiségi párt kivánságait összefoglalta. Ez a jegyzék nem teljes; például egy szó sincs benne az 1907. évi XXVII. törvénycikk revíziójáról, a mit a miniszterelnök szerint, szintén követeltek. A mai ülés nyomán még nem kaphatunk teljes képet a románok követeléseiről. Ez azonban másodrendü kérdés, mert a miniszterelnök nyilatkozata van napirenden, az pedig kiterjeszkedik az 1907. évi XXVII. törvénycikkre is. A szólóra nézve nem hangzott meglepően a miniszterelnök február 20-iki nyilatkozata; soha nem várta, hogy azok az engedmények, melyeket megtenni Tisza István gróf hajlandó, szembeszökően ellenkeznek a nemzeti állam egységével. De magában a tárgyalás megindításában látja a legfőbb bajt, abban, hogy paktumszerüen, megegyezéssel akarta a nemzetiségi kérdést rendezni, oly férfiakkal, akik oly programmot vallanak, a melynek alapján megegyezni nem lehet. De a tárgyalás formájától eltekintve is, maguk a miniszterelnök által kilátásba helyezett adminisztrativ intézkedések között is vannak oly elvi jelentőségü dolgok, a melyeket kárhoztatni kell. Igy kifogásolni kell álláspontját a görög-katolikus püspökség s a népoktatás ügyében. A miniszterelnök szerint a telepitési politikának nem lehet agressziv tendenciája. Mily távol állunk mi az agressziv politikától! A legutolsó birtokpolitikai kimutatás szerint a birtokszerzésben háromszorosan tulhaladnak bennünket a románok. A legmélyebb sajnálattal látta, hogy a kormány elejtette a Darányiféle telepitési akciót. Teljesen jogosnak és agressziv jellegtől

mentnek, sőt szükségszerü telepitési akciónak tartja azt, hogy a nagy nemzetiségi tömbök között magyar szigetek keletkezzenek az összeolvadás, az asszimiláció érdekében. Ez szükséges és kötelességszerü telepitési akció volna. Nem a nyelvi vagy faji beolvasztásra gondol, hanem arra, hogy az érintkezés, az összebarátkozás, a megértés megkönnyittessék, és hogy nagy nemzetiségi tömbök kialakulása megakadályoztassék. A kormány telepitési politikájába tehát nem tud belenyugodni.

Ami a hajdudorogi püspökséget illeti, a kormány belenyugodnék egyes községek kikapcsolásába. A szóló ugy van értesülve, hogy sokkal nagyobb ama községek száma, a melyek magyar ajkuak, de kihagyattak a magyar egyházmegyéből. Azokkal a magyar ajkuakkal szemben, a kik román egyházmegyéhez tartoztak, teljes rendszerességgel folytatták az elrománositást. Volt rá eset, hogy 90 százalék volt egy községben a magyar, és görög-katolikus iskola nyelvéül még is a románt állapitották meg. Ezért vétettt a törvénybe, hogy a tanitási nyelv más nem lehet, mint az állam nyelve vagy a tanulók többségének anyanyelve. Nem csekély jelentőségü a magyar ajku görögkeletiek ügye sem. A szóló miniszterségе alatt megkisérelte annak kimutatását, hogy hol vannak a görög-keleti magyarok? A hódmezővásárhelyi egyházközséget bizta meg e tekintetben a kutatással. Lemondása miatt azonban nem foglalkozott tovább az üggyel. Nagyon sajnálná, ha a kormány a görög-keleti magyar püspökség ügyét elejtette volna.

Tisza István gróf: E tekintetben a jövőre nézve a szabad kezet föntartottuk magunknak.

Apponyi Albert gróf: Ez az álláspont helyes, tovább e kérdéssel nem kell tehát most foglalkozni. A miniszterelnök beszédében kifogásolta az 1907. évi XXVII. törvénycikket, melyet, ugymond, ő nem helyesel, hanem sok tekintetben másként rendezte volna e kérdést. Egyik alapvető politikai nézete, hogy a nemzetiségi kérdést nem lehet megoldani ad hoc rendszabályokkal, hanem a nemzeti életnek az egész vonalon való erőssé tételével. Se közigazgatási, se népoktatási politikával egyedül nem lehet e kérdést megoldani, hanem a politikai élet minden terén való harmonikus, egy célra törekvő

munkával. Nem mondja, hogy a népoktatás terén miniszterségo alatt járatlan utakat tört; elismeri, hogy e téren elődei nagyon hasznos munkát végeztek, és nagy hasznát vette a Berzeviczy-féle népoktatási törvénytervezetnek is. A maga törvényjavaslatával nem az volt a célja, hogy ne legyen az országban iskola, a mely hazafiatlan, hanem az, hogy ne legyen iskola, a mely nem pozitive hazafias. (Élénk helyeslés balról.) Az ismétlő gazdasági iskolákról szóló törvényjavaslatot benyujtotta a Ház elé, de ez a javaslat már nem válhatott törvénnyé, pedig nemzeti szempontból ez is nagy jelentőségü lett volna, mert mindenki tudhatja, hogy az ismétlő iskolák legnagyobb részét az államnak kellett volna fentartania. Elkészitette az óvó-iskolai törvényjavaslatot is; 60 uj segédtanfelügyelői állást is szervezett, s a tanitóképzés reformjához is hozzálátott. Mindig az lebegett a szeme előtt, hogy az iskola munkáját a hadseregnek kell betetőznie, — oly benyomásokat kell a hadseregnek keltenie, a mely benyomások az iskola munkáját csak megerősithetik; azt ohajtotta, hogy a kaszárnya ne rontsa le az iskola munkáját és ne rontsa a nemzeti állam tekintélyét. Javaslatának egyik főcélja az volt, hogy a magyar nyelv oktatásának kötelezővé tételéről szóló 1879-iki törvényt holt betüből élő valósággá változtassa. Már a Berzeviczy-féle tanterv céllá tette, a VI. iskolai év végére, a magyar nyelv tiszta és szabatos ismeretét; a szóló a nyelv tisztaságáról és szabatosságáról lemondva, már a IV. év végére tette ugyane tanitási célnak, a magyar nyelv megértésének elérését. Gondoskodott azonban arról is, hogy mindezért ne csak a tanitó viseljen felelősséget, hanem hogy annak egy részét az iskolafentartó viselje. A tanitó nagyon sokszor csak bünbakja felettes hatóságának. Egész politikai reputációját köti hozzá, hogy törvényeink szabatos, szigoru s korrekt végrehajtása mellett el lehetne érni azt a célt, a mihez mulhatatlanul ragaszkodni kell, hogy ne legyen e hazában iskola, a mely ne szolgálná a magyar állampolgári öntudat és hazafiasság szellemét. (Helyeslés a baloldalon.) Arra hivatkozik, hogy Svájcban, Belgiumban, Svédországban igen sok a kétnyelvü népiskola. Romániában minden nyilvános iskola tanitási nyelve román. (Ugy van! a baloldalon.)

Nem engedhetjük meg, hogy itt nagy nemzetiségi tömbök

létesüljenek s azok a magyarság elől elzárkózzanak. A ki saját fajának fiait el akarja zárni attól, hogy az állam nyelvét megtanulva, a haza más polgáraival egyenlő joggal versenyezhessenek az állami élet terén, annak gondolatai és aspirációi nem a haza határain belül mozognak. (Taps balról.) A mit a miniszterelnök a népoktatás egyéb vonatkozásairól mondott, annak egy része nem is politikai, hanem pedagógiai elvekből folyik. Igy például pedagógiai elv, hogy a tanitó ismerje azoknak a nyelvét, a kiket tanitani akar. Erre vonatkozik az a rendelete, melyet minisztersége utolsó évében adott ki, a mikor egyes tanitóképzőkben a nemzetiségi nyelvek oktatását kötelezővé tette. Az állami iskolák rideg magyar nyelvüsége ellen már az ő idejében is voltak panaszok, különösen a német nemzetiség részéről. Szerinte nagy hiba volt az államositás az állami szempontból nem kifogásolható német nemzetiségi községekben, de még nagyobb hiba volt ezekbe az iskolákba olyan tanitókat kinevezni, a kik egy szót se tudtak magyarul. Ezeket a tanitókat nagy részben kicserélte; a német nemzetiségi vidékeken a német nyelvnek heti négy órában s a román vidékeken a román nyelvnek heti két órában való tanitását — a hittani órákon kivül — megengedte. Ezért sokan támadták is, sőt még a minisztériumban is egy kis palotaforradalmat keltettek az intézkedései. Az anyanyelven való hitoktatás a középiskolában teljesen fölösleges koncesszió, — a népoktatás terén pedig nem uj dolog. A miniszterelnök ugy tüntette fel a dolgot, mintha a szóló forszirozta volna a magyar nyelvü hitoktatást.

Juriga Nándor: Ugy van!

Apponyi Albert gróf: Nem ugy van. Wlassics miniszter egy rendeletet adott ki, a melyben ugy intézkedett, hogy az állami iskolában a hitoktatás magyarul végzendő. Berzeviczy törvényjavaslata ugy intézkedett, hogy a hitoktatás nyelve magyar legyen, de e mellett a szertartási nyelv is használható. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Berzeviczy Albert: Nem ugy van! A javaslat ugy szól, hogy „a gyermek anyanyelve is használható.“

Apponyi Albert gróf a maga részéről ugy intézkedett, hogy az állami iskolákban a vallásoktatás a gyermek anyanyelvén is végezhető, de a felső három osztályban, a hol a

gyermek már tud valamennyire magyarul, a legfőbb hittételek és imák magyarul is tanitandók. Erre azért volt szükség, nehogy a magyar nyelvet olyan profán nyelvnek tüntessék föl, a mely nem méltó arra, hogy a hit dolgaiban alkalmazzák. Tisza István gróf beszédében az 1907. évi XXVII. törvénycikk reviziójáť visszautasitotta, de bizonyos könnyitéseket helyezett kilátásba. Megengedné például, hogy egy évnél tovább alkalmaztassék nem oklevelcs segédtanitó. Az ily esetben se a képesités, se a hivatali eskü nem nyujtana garanciát, mert mind a kettő hiányzanék; a magyar állami szempontok érvényesitését tehát ezen az uton gyengitenők. A mikor nem tudnak kenyérhez juttatni kitünő okleveles tanitónőket, akkor ez nagyon helytelen intézkedés. Nagyon helyes, hogy az iskolai épitkezésben a miniszterelnök nem támaszt nagy igényeket; de a hol a község még a minimális követelményeknek sem tud épület dolgában megfelelni, ott nem a követelményt kell még tovább leszállitani, hanem az államnak kell iskolát állitani. (Helyeslés balról.) Nagyon meglepte a miniszterelnöknek az a nyilatkozata is, hogy a hol az állam iskolát nyit, ott azért a felekezeti iskola is kaphat állami segitséget. Azon a méltányosságon, mellyel elvégre az államnak is tartozunk, kissé tul megy a miniszterelnök, a mikor ezt minden föltétel és korlátozás nélkül kimondja. A miniszterelnök arra hivatkozik, hogy méltányosan fogja a törvényt alkalmazni; ez annyira magától értődik, hogy ha valaki ezt hangsulyozza, akkor az ily kijelentés engedékenységnek látszik. Lehetetlen, hogy a nemzetiségek a törvény korrekt és méltányos végrehajtása alatt mást ne értsenek, mint a miniszterelnök. A kormánynak nem lehet más a föladata, mint hogy igazságosan, de kérlelhetetlenül hajtsa végre a törvénynek mindama rendelkezéseit, melyek a hazafias szellem ápolását és a magyar nyelv sikeres tanitását lehetővé teszik. A törvény által megállapitott jogok feltétlenül tiszteletben tartandók s a törvényben megállapitott kötelességek feltétlenül teljesitendők, de ezen tul a kormány a maga jóakaratát annak a jóakaratához mérje, a kivel szemben áll, s ott ne alkalmazza, a hol a törvénnyel szemben akár nyilt, akár lappangó renitenciát talál. (Taps a baloldalon.) A jóakarat nagyon helyes, de érezze mindenki, hogy a népoktatás célját, ha törik, ha szakad, el kell érnünk. Az 1907. évi törvé-

nyek nyomán szép eredmények mutatkoztak; egyes román tanitótestületekben dijat akartak kitüzni a magyar nyelv sikeres tanitására, és fölmerült az az érdekes idea is, hogy az iskolák négy alsó évfolyama legyen mindenütt felekezeti, a két felső pedig mindenütt állami; sajnos, a szólónak lemondása után beállott a meghibbanás a törvény végrehajtásában. Azokat az állami segitségeket, a melyeket a szóló megtagadni volt kénytelen, nem egy esetben megadták utólag. A helyzet javulása megszünt, s olyan fordulat állott be, hogy az egyházi hatóság kifogásolta a magyar nyelv tanitásában elért tulságos eredményt s a magyar iskolakönyveket a használatból kitiltotta. Az uj kurzust észrevették s az engedékenység láttára egyszerre fölébredtek a nemzetiségi törekvések.

A nemzetiségi párt vezetőinek gondolkodására élénk világot vet a ma felolvasott tizenegy pont közül az, a melyben ők, kik eddig mindig az egyenlő és titkos választói jog buzgó apostolai voltak, kijelentik, hogy a mennyiben ez a jelen politikai helyzetben ki nem vihető, azt kivánják, hogy a képviselők egyhatod része román legyen. Ezt azok mondják, a kik a tárgyalás elején kijelentették, hogy követeléseikből minden személyi és pártkérdést kikapcsoltak. Hajlandók tehát megalkudni bizonyos számu mandátumban.

A kornak demokratikus iránya végigvonul az egész világon, és hogy a korszellemnek ellenáljon, arra Magyarország, e kis sziget, nem elég erős. Igaz, hogy vannak e demokratikus iránynak veszedelmei is, de voltak 1848-ban is, és ha akkor a magyar törvényhozók visszariadtak volna tőle, Magyarország elveszett volna. A miniszterelnök a törvények korrekt és méltányos végrehajtását helyezte kilátásba. Az ily megállapodás azt jelenti, hogy a másik félnek bizonyos erkölcsi jogosultsága van megbirálni, hogy vajjon tényleg korrekt és méltányos-e a törvény végrehajtása. A miniszterelnök kilátásba helyezte a görög-katolikusok külön autonomiáját a románoknak; ez a legsulyosabb politikai hiba, mert a kongruakiegészités nagyobb felét a románok kapják a katolikus-alapból; az előnyöket kommaszálva élvezik és elkülönitett állást is akarnak szerezni; ez ellen ugy katolikus, mint nemzeti szempontból a leghatározottabban tiltakozni kell. Mindez nem jelent mást, mint az egész közélet törvényeinkben kifejezett állami

garanciáinak gyengitését. És kivel igyekezett a miniszterelnök megállapodásra jutni? Azokkal, a kik a mi alapelvünket, a nemzeti állam egységét kifogásolják, álláspontunk gyengitése nélkül nem lehet tárgyalni. Azoknak az uraknak egész élete küzdelem az egységes magyar nemzeti állam ellen, velük tehát nem lehet másként megegyezni, mint az egységes nemzeti állam garanciáinak gyengitésével. A szóló a románoknak megad minden jogot, a mi az egyénnek jogaiból folyik, hogy az egyén a maga fajának sajátosságait is érvényesithesse. Ezen a téren elmegy egész a végletekig.

Szász Károly: Ezt akarja Tisza is. (Zaj.)

Apponyi Albert gróf: A nemzetiségek kinek lesznek hálásak, ha a miniszterelnök végrehajtja tervezett intézkedéseit? Tudni fogják, hogy ezt a velük, mint hatalmi tényezőkkel való paktálásnak köszönhetik. A nemzetiségi párt vezérei talán ideig-óráig lemondanak agitációjukról, de azután majd jönnek helyettük mások, a kik ujból megkezdik az agitációt, arra hivatkozva, hogy a kormány intézkedései nem felelnek meg annak a méltányosságnak, melyet a románok követelnek. A kormány egész politikája a hatalmi eszközök alkalmazására és a plutokráciával való jó egyetértésre van alapitva. Tagadhatatlan, hogy az ily antidemokratikus politika is szerez a kormánynak hiveket, azok köréből, a kik nem látják, hogy világtörténelmi erőkkel van dolgunk, a melyekkel szemben a leghatalmasabb kormány is csak olyan, mint egy pehely. (Taps a baloldalon.) Ezekkel a világtörténelmi erőkkel nem szabad a nemzet érdekeit szembeállitani, hanem az 1848-iki nagy hagyományokat követve, velük össze kell kapcsolni a nemzet érdekeit. Ha a kormány elitélendő jelenségekkel szemben bizonyos toleranciát tanusit, és gyengiti a nemzetet bizonyos pillanatnyi könnyebbségekért, akkor ez a nemzet nagy megpróbáltatások idején nem állja meg majd a helyét. Az ily fejleményektől óvja Isten hazánkat. A szóló azt a politikát, mely ezt az irányt követi, nem támogathatja. (Éljenzés és taps a baloldalon.)

Az *elnök* egy órára felfüggeszti s a szünet után ujra megnyitja az ülést.

A miniszterelnök beszéde.

Tisza István gróf mindenekelőtt örömét fejezi ki a miatt, hogy a most szóbanforgó kérdések tulnyomó részét illetőleg teljesen egyetért Apponyi Albert gróffal. Nagy nemzeti érdeket lát abban, hogy e kérdés területének minél nagyobb része legyen olyan, a'melyen minden magyar ember egyetért. (Helyeslés.) Ez az egyetértés a kérdés tulnyomó nagy részében konstatálható ugy Apponyi nyilatkozataiból, mint hallgatásából, mert az anyag egy részét nem mellőzte volna hallgatással, ha egyet nem értett volna vele. A mit a szóló a nemzetiségi nyelvnek a közigazgatásban való szerepléséről, a közigazgatási tisztviselők nyelvtudásáról, a társadalmi kérdésekről s a választási kérdésekről mondott, azzal Apponyi, ugy látszik, egyetért. Le lehet tehát számolni az ellenzéki sajtó ama nagyhangu frázisaival, a melyek a magyar nemzeti állam presztizsének e kérdésekben való csökkenéséről szólnak. Az erdélyi magyar társadalom levonhatja ebből a következtetéseket a jövőre nézve is, ha az ellenzéki sajtó máskor ismét ily merész vádakat tenne érdemtelenül oly férfiak ellen, a kik egész életüket a magyarság szolgálatában töltötték. Kéri tehát a magyar társadalmat, hogy a jövőben az ily üres vádaskodással szemben ne tanusitson ismét gyermekes hiszékenységet.

Apponyinak az a nyilatkozata, hogy ő az állami iskolák tanitási nyelve ügyében más álláspontot foglalt el, mint a minisztérium ultra-soviniszta tisztviselői, nagyon érdekes és helyes nyilatkozat volt. Örömmel vette tudomásul Apponyinak nyilatkozatait arról is, hogy a német nemzetiségi vidékeken az állami iskolákban is megengedte az anyanyelv tanitását és hogy a tanitóképző intézetekbe bevitte a nemzetiségi nyelveket. Nagyon sajnálja, hogy Apponyi nem iktatta törvénybe, a mit e téren készséggel megtett.

A kormány hajlandó a gyermekeket anyanyelvükön is megtanittatni irni-olvasni, és hajlandó gondoskodni arról, hogy a tanitó értse azt a nyelvet, mely tanitványai többségének anyanyelve, és hogy ezt a nyelvet az oktatásban kisegitőül használja. Azt a szóló sohasem mondta, hogy a magyar nyelven való hitoktatást Apponyi rendelte el; csak azt mondotta, hogy a gyermeket vallásoktatásban anyanyelvén része-

sitsék. A nemzetiségi politika kérdéseiben Apponyi doktrinér álláspontot foglal el. A szóló e téren helytelenit minden intézkedést, mely erősiti a centrifugális erőket és gyengiti az állam egységét. Vajjon, ha megtagadjuk a családoktól azt a jogot, hogy gyermekeiket anyanyelvükön oktassák a vallásra, ezzel a magyar nemzeti poziciót erősitjük? Ellenkezően, tápot adunk a nemzetiségi agitációnak. Az anyanyelven való hitoktatást tehát meg kell engednünk ugy a nép-, mint a középiskolában. A telepitési politika dolgában a látszólagos ellentét ellenére is egyetért, legalább lényegileg Apponyival. A telepitési politikának nem az a célja, hogy óriás költséggel üvegházi növényeket neveljünk. A mikor a magyar kisbirtokososztály bocsájt ki rajokat magából ide a hazába is, akkor az a természetes föladat, hogy olcsó hitelt nyujtsunk és előmozditsuk a birtokvásárlást itthon. Ha végig nézünk a koalicios kormány erdélyi telepitési akcióján, az is bizonyára csak defenziv akció volt; ezt a föladatot, a magyar birtoknak magyar kézben való megtartását akarja teljesiteni a mai kormány is. Apponyi kifogásolta a szólónak a görög-katolikusok külön autonomiájára vonatkozó, mult áprilisi nyilatkozatát, ez a kifogás azonban tárgytalan, mert a külön autonomia tervét már régen elejtette. Jól tudja a kormány is, hogy még mindig sok görög-katolikus magyar maradt a dorogi püspökség területén kivül; ezen fokozatosan segiteni fog; de viszont ezzel szemben Nagykároly és Szatmár vidékén egy néhány olyan községet is csatoltak a dorogi püspökséghez, a mely község lakóinak kilenctized része román. Ezeket minden nehézség nélkül vissza kell csatolni a román egyházmegyébe. Viszont a román egyházi felsőbbség alól föl fognak szabaditani számos községet. A görög keleti magyar püspökség ügyében a szóló semmi olyan nyilatkozatot nem tett, a mi a jövőre nézve a kezét megkötné.

A nem magyarnyelvü felekezeti iskolák ügyében Apponyi főként azt kifogásolja, hogy nem okleveles segédtanitó félévnél tovább is alkalmazható. A törvénynek erre vonatkozó rendelkezését a román tanitóhiány miatt ugyse lehetett végrehajtani. Hiába van sok magyar tanitónő állás nélkül, ha kevés a görög keleti román tanitó, a ki a kántori teendőket is el tudja végezni. A mig ez a hiány megvan, addig meg kell en-

gedni a segédtanitók alkalmazását. Apponyi nagyon büszke a tanitók esküjére vagy fogadalmára, a föliratokra az iskolák falain s azokra a bizonyos angyalkákra, a melyeket oda festettek. Ezeknek azonban tulnagy jelentőséget tulajdonitani nem lehet. Apopnyi azt mondja, hogy nem az épitkezési igényeket kell leszállitani, hanem állami iskolákat kell épiteni. Az épitkezési mánia rettenetes pusztitásokat okozott az országban. Szegény, kis hegyvidéki községekben lát az ember negyven-ötvenezer koronás iskolákat.

Huszár Károly: Ott is vannak panamák!

Tisza István gróf: A tanfelügyelők ellen irányuló nemtelen vád ellen a legnagyobb felháborodással tiltakozom.

Huszár Károly: Nem azt mondtam!

Tisza István gróf: Ha nem azt mondta, annál jobb. A tanfelügyelők között is vannak, a kiket elkapott az épitkezési láz; éppen ezért, a legegyszerübb iskolatipusokat kell megállapitani. Tagadhatatlan, hogy a minisztérium szakközegeinek tulbuzgalma nagy nehézségeket állitott a felekezeti iskolák fejlődésének utjába. A törvényt nem korrektül hajtják végre, ha egy felekezeti iskolát az épület elégtelensége miatt bezárnak, s azután ugyanabban az épületben a községi vagy állami iskola folytatja müködését. Az ily tanfelügyelői tulbuzgóságnak véget kell vetni. Aponyi délibábokat lát, a mikor tetszetősnek látja még azt az ideát is, hogy az elemi iskola négy első évfolyama legyen felekezeti és nemzetiségi, a két felső tanfolyam pedig, a melyre már csak nagyon kevés gyermek jár, legyen állami. A szólónak is emlitették ezt az ideát, neki azt ajánlották, hogy az első három vagy két osztály legyen felekezeti s a többi állami, de a szóló még ehhez sem járult hozzá. A népiskolában a tapasztalat szerint lehet két nyelven tanulni; a románoknak bele kell nyugodniok abba, hogy nekik is meg kell birkózniok ezzel a feladattal.

Apponyinak a kritikája különben nem nagyon következetes; azt mondja most, hogy a legfőbb hiba, hogy a szóló egyáltalán tárgyalt a románokkal. Ha ez igy volna, akkor itt lett volna az ellenzék, a mikor a szóló az interpellációra felelt; távolmaradtak, mert azt hitték, hogy itt majd valami rettenetes hazaárulás történt s ennek bevallása után teljes fölháborodással jöhetnek majd ide. A mikor ez elmaradt, egyszerre

eszükbe jutott a régi zsidó anekdota a szegény menyasszonyról, a kinek az orra nem tetszett a vőlegénynek. (Derültség.) Hogy a tárgyalással nem történt hazaárulás, az ma már nyilvánvaló abból is, hogy Mihályi Tivadar felolvasta Kossuth Ferencnek a nemzetiségi párthoz intézett invitáló levelét. A mi a paktum vádját illeti, ismételten kijelentette, hogy paktumot meg sem kisérelt; a mit végzett, az a kapacitálás munkája volt. Meghallgatta a nemzetiségiek panaszait és óhajtásait és tájékoztatta őket a kormány álláspontjáról. Ez csak annyiban köti őt, mint minden becsületes embert köt a nyilatkozata; kereken tagadja azonban, hogy bárminő oly obligót vállalt volna, a mely minden becsületes politikusnak általános obligóján tulmegy. Igéretek nem történtek, csak az ellentétek eliminálására törekedett. Igyekezett kapacitálni a románokat, hogy térjenek oly álláspontra, a hol közös jóvoltukon vállvetve dolgozhatunk. Ez épitő nemzeti munka volt. (Taps.) E nemzetnek mindig azok voltak a katasztrofális napjai, a mikor benn az ország határain belül egymásra támadtunk. Ennek az országnak aggodalmat keltő helyzete abból támadt, hogy megbomlott az egyetértés közöttünk. Az egész politika, melyet e Ház és a kormány követ, az egyesités politikája, az egyetértésé a királlyal, a horvátokkal és a nemzetiségiekkel, hogy teljes egyetértésben álljunk a nemzeti politika szolgálatában. (Zajos éljenzés és taps a jobboldalon.) Komikus dolog antidemokratikusnak nevezni azt az embert, a ki a választók számát csaknem megkétszerezte.

Apponyi azt is mondotta, hogy Magyarország, e kis sziget, nem állhat meg az európai áramlatokkal szemben. Igaz, hogy most Európa népeit végzetszerü áramlat hajtja, a melynek eredményét a parlamentárizmus roskadozásában, a közélet nivójának sülyedésében mindenütt tapasztalhatjuk. Nem tudom, ugymond a szóló, hogy ellen fogunk-e tudni állni ez áramlatnak, de tudom, hogy ellenállni megpróbálunk, mert belepusztulunk, ha nem tudunk ellenállni. Ez a maroknyi nemzet máskor is szembe tudott már helyezkedni az európai fejlődés áramlataival; például nem vette be a hübériséget soha és fentartotta Szent István koronájának egységét mindig s elpusztult volna, ha nem tudott volna a maga egyéni érdekéből, jelleméből és szükségleiteiből kifolyó oly magyar álla-

mot teremteni, a milyenre nekünk szükségünk van. (Taps a jobboldalon és a középen.) Mi lett volna a magyar nemzetből, ha mint mindenütt másutt, ugy itt is a fejedelmi abszolutizmus vezetett volna be bennünket a modern államalakulatba?! Ha az Uristen fönn akarja tartani ezt a nemzetet, akkor meg kell, hogy adja az erőt, hogy az oly áramlatokkal szemben, melyek létfeltételét fenyegetik s a halál leheletét fujják rá, ellen tudjunk állni. Ezt vallom végső erőm megfeszitéséig és ezért kérem a Házat, hogy a határozati javaslatot elfogadni méltóztassék. (Zajos éljenzés és taps a jobboldalon.)

11-én *Beöthy* Pál elnök délelőtt fél tizenegy órakor nyitja meg az ülést.

Richter János az első szónok a munkapárti oldalon. Elismeréssel adózik gróf Apponyi Albertnek nagy beszédeért, de még inkább elismeri Tisza István nemzetiségi politikáját.

Gróf Bethlen István beszéde:

T. Képviselőház! Bár azon párt megbizásából jelentkeztem szólásra, amelyhez tartozni szerencsém van, azt hiszem, leghelyesebben akkor járok el, hogyha a mai napon lehetőleg tartózkodom a pártpolitikától. (Helyeslés a jobb- és a baloldalon.) Mert a napirenden levő tárgyat sokkal nagyobb jelentőségünek, sokkal fontosabbnak tartom, semhogy erre ne törekedjem. (Helyeslés jobbfelől.) De éppen azért csak mély szomorusággal és hazafias aggodalommal konstatálhatom, hogy 50 év parlamenti történetében ez az első eset, hogy a magyar pártok a nemzetiségi kérdésben nem értenek egyet, hogy a magyar pártoknak felfogása a nemzetiségi kérdésben nem kongruens, és hogy most már a felfogásoknak az a szétszakadása, amely annyi politikai kérdésre kiterjed, erre a kérdésre is ki akar terjedni.

Felszólalásomnak hivatását és feladatát tehát abban látom, hogy ujra kellő világitásba, kellő fénybe helyezzem azt a politikát, kellő világitásba helyezzem nemzetiségi politikánk eddigi alapjait és fundamentumait, azokat az alapokat, amelyek ugyszólván 50 éven keresztül dogmáját képezték a ma-

gyar nemzetiségi politikának, amely fundamentumoktól 50 éven keresztül egyetlenegy jelentősebb államférfia sem tért el a magyar közéletnek, s amely fundamentumoktól első izben önök akarnak a tuloldalon eltérni. (Igaz! Ugy van! balfelől.) Ezzel a jelentőséggel szemben kötelességemnek tartom figyelmeztetni önöket, hogy a felelősség ezért kizárólag a tuloldalt fogja terhelni. (Felkiáltások jobbfelől: Viseljük! Zaj a baloldalon.) Bocsánatot kérek, az eddigi nemzetiségi politika tradicióinak megfelelő, ugyszólván a legitim alapon mi állunk és önöknek kötelessége a bizonyitás, hogyha ezen alapoktól eltérni akarnak. (Igaz! Ugy van! balfelől.)

Én mindenekelőtt, t. képviselőház, az önök figyelmébe ajánlom egy meghalt, nagyhirnevü magyar államférfiunak egynéhány mondását, aki a választóihoz intézett beszédében, rövid szavakkal kifejtette a nemzetiségi politikára vonatkozó nézeteit, azokat a nézeteket, amelyeket önök is a mai napig magukénak vallottak, hogy olyan államférfiunak nézeteit, aki önök előtt is bizonyára tekintélyszámba megy. Ez az államférfi: *Tisza Kálmán*. 1894-ben nagyváradi választóihoz beszédet intézett és kiterjeszkedett a nemzetiségi kérdésekre általában. Ezen kijelentései közül csak hármat akarok citálni. Az egyik a nemzetiségi kérdésnek alap-principiumára vonatkozik és a következőkép szól (Olvassa): „Azt tartom, hogy a nemzetiségi kérdésben vannak kötelességei az államnak, vannak a társadalomnak. Az államnak kötelességei az állami élet korlátai között minden faj iránt egyformán, még mi értünk magyarokért sem különben, megtenni mindent, ami annak jólétét előmozditja. De aki ezzel be nem éri; aki az ország integritásának felbontására törekszik, vagy egyáltalában bármi mással akar érvényesülni, azzal éreztesse a magyar állam a törvény teljes szigorát.“ „És ezen törekvések közé számitom én azt, midőn egyes külföldiek, egyes tulzók nem a kormányokkal, de fajrokonokkal szövetkeznek a magyar állam ellen.“

De Tisza Kálmán ugyanekkor nyilatkozott a paktumpolitikára nézve is. Bizonyos vonatkozásban, talán nem abban a vonatkozásban, amely ma előtérben van, de a mai viszonyokra is alkalmazhatólag, ezt mondja erről: „Vajjon szabad-e az ilyeneket, akik bevallottan a magyar állam elleni törekvésekkel léptek a passzivitás terére, szabad-e azokat igé-

retekkel, előnyök kilátásba helyezésével csábítgatni a törvényhozás termébe? Az én meggyőződésem szerint ez óriási hiba volna. Ott van a jog, ott van a szabadság, ott a mód: jöjjenek be, szivesen látjuk őket. De külön igéretekkel csábitani, csalogatni: ez a magyar államnak önmegalázása volna nemcsak a románokkal, de mindenkivel szemben is."

Gróf *Tisza* István miniszterelnök: Nagyon helyes!

Gróf *Bethlen* István: És, t. képviselőház, a nemzetiségi kérdés és a magyar pártviszonyok közt való összefüggésre vonatkozólag Tisza Kálmán szintén nyilatkozik, amikor azt mondja (Olvassa): „Legyünk ellenfelek, de se a tanácskozás termében, sem azon kivül ne tünjünk ugy fel, mintha mi egymás nézetét üldözni akarnánk. (Mozgás.) Mert higyjék el nekem, most is a nemzetiségi kérdések felujulásának egyik oka abban rejlik, hogy elkezdték a tulzók már hinni, hogy a magyar pártok közt kitörőben van a Magyarországnak is valaha annyira ártott pártviszály (Mozgás.), hogy csak lesni kell az alkalmat és készülni, hogy ebből a tulzók hasznot huzzanak."

Én azokat, amiket Tisza Kálmán 1894-ben mondott, most is helyeseknek vallom.

Gróf *Tisza* István miniszterelnök: Én is! (Felkiáltások a jobboldalon: Mi is!)

Gróf Bethlen István: És azt hiszem, t. Ház, hogy e bevezetés után legjobban teszem, ha in medias res megyek és a paktumtárgyalásokkal kezdem, amelyek napirenden vannak, (Halljuk! Halljuk!)

A miniszterelnök ur beszámolt február 20-iki beszédében azon tárgyalások sikertelenségéről. Őszintén megvallom, e sikertelenséget a mai viszonyok közt, aránylag talán a legjobb megoldásnak tartom, a legjobb megoldásnak azért, mert azokat célra nem vezetőknek, elhibázottnak tartottam kezdettől fogva, attól féltem, hogy e tárgyalásoknak nyomán az ország keleti felében a nemzetiségi ellentétek csak erősbödni, csak elhatalmasodni fognak. El fognak hatalmasodni, akár lesz sikere e tárgyalásoknak, akár nem. Mert első esetben a siker esetén a magyarságnak kellett volna tartania attól, hogy az erőviszonyok az ő hátrányára módosulnak, az ő hátrányára fordulnak. A második esetben pedig azért, mert a miniszterelnök ur által tárgyalásai folyamán jogosaknak elismert igé-

nyek az ő részéről való ki nem elégítése a románság körében kellett volna, hogy bizonyos bizalmatlanságot támasszon, aminek következménye csak az lehet, hogy ezeknek nyomán még hatalmasabb, még erősebb agitáció fog megindulni abból a célból, hogy ezen tulzó körök a helyzettel való elégedetlenségüket a monarchia mérvadó faktorai előtt bizonyitsák és arról tanuságot tegyenek.

T. képviselőház! Én a két baj közt mindenesetre az utóbbit tartom a kisebbnek és ezért csak megelégedéssel konstatálhatom, hogy a miniszterelnök urnak tárgyalásai sikerrel nem jártak. De a sikernek ezen hiánya, azt hiszem, nem ment fel minket a Háznak ezen az oldalán, hogy magát azt a tényt, hogy a miniszterelnök ur ilyen alkudozásokba belement és azt az indokolást, mellyel ezt a tényt igazolni akarja, behatóbb kritika és birálat tárgyává tegyük.

Én, t. Ház, magával a ténnyel, hogy a miniszterelnök ur ilyen alkudozásokat folytatott, hosszasabban fgolalkozni nem akarok, hiszen minden objektiv szemlélő előtt ez a tény ma már tisztázva van és tisztázva van az, hogy a miniszterelnök ur nemcsak a kapacitáció fegyverének segitségével, hanem jobban nevezve, az engedmények segitségével való kapacitáció utján akarta a román köröket arra rábirni, hogy programmjuknak bizonyos pontjairól letegyenek.

A miniszterelnök ur e beszédében elsősorban utalt arra a kétségtelen nagy érdekközösségre, amely a magyar nemzet és a román faj között Európa ezen exponált pontján fennáll és arra, hogy román ajku polgártársaink ez érdekközösség gyakorlati konzequenciáit magukra nézve eddig le nem vonták, mert ennek történelmi faktorok által felidézett félreértések állottak utjában.

E nagy érdekközösségnek gyakorlati következményei a miniszterelnök szerint abban állanak, hogy a román faj a maga részéről ráhelyezkedjék az egységes magyar állameszme alapjára és ráhelyezkedjék a monarchiának dualisztikus szerkezetére, ezeket az alapokat elfogadva és magáévá téve, együttes erővel, a magyarsággal karöltve védjék azokat meg azokkal a támadásokkal szemben, amelyek bizonyos föderalisztikus törekvések részéről a jövőben valószinüen fenyegetni fogják.

Én ezt a teóriát a magam részéről teljesen elfogadom. Én

ezt röviden a magyar teóriának nevezhetem, a magyar nemzet és a román faj kölcsönös viszonyáról és arról a világpolitikai feladatról, amelyet Európa e pontján betölteni vannak hivatva. Figyelmezteti azonban a miniszterelnök urat arra, hogy ezzel a teóriával szemben egy másik is áll, amely talán a független román királyság hivatalos köreinek magatartásából eddig nem tünt ki, de amely a hazai románság intelligenciájának széles köreiben annál nagyobb elterjedésnek örvend, amely teória a maga részéről szintén abból az érdekközösségből indult ki, amelyet a miniszterelnök ur felemlitett és megállapitott.

Ez a teória el van terjedve nemcsak a mi románjaink körében, hanem a Lajtán tul, az osztrák hivatalos körökben, az osztrák népeknél is általánosságban. Természetes, hogy ezen hivatalosan vallott felfogás mögött a mi hazai román intelligenciánk és különösen a nacionalista politikusok részéről ott ólálkodik az a hátsó gondolat, hogy majd annak idején, ha sikerül nekik a föderalizmust kiküzdeni, ha sikerül a programmjukat valóra váltani, Erdély autonomiáját létesiteni, kellő időben, kellő előkészités mellett nem fog változtatni az erők mérlegén semmit, s ezt majd a szláv törekvésekkel szembeállithatják, hogyha Erdély Romániához fog csatoltatni, mert amennyiben a monarchia ereje gyengül, annyira gyarapodik Románia és ez végeredményében az erőkön változtatni nem fog.

Ha ezt a két teóriát, mely egymással szemben áll, szemügyre veszem, azt látom, hogy ezek a teóriák tulajdonképen nem élettelen, szürke teóriák, nem egy szobatudós gondolatai, melyeket ő a világtól távol élve, a maga fejében kidolgozott, ezek mögött a csak látszólag szürke teóriák mögött tulajdonképen két népfajnak ösztöne, faji öntudata áll, amely ma már benne él a primitiv ember lelkében, de amely megfogamzott akkor, amikor az első gondolkozni képes ember ezt a faji öntudatot konkrét politikai célokkal megjelölni és irányitani tudta. Azok az ellentétek tehát, melyek e teóriák mögött rejlenek, tulajdonképen a faji ösztönöknek, a faji öntudatnak, a történelmi fejlődésnek, a jó és balsorsban, de az örömben is megszületett nemzeti ideáloknak ellentétei és épp azért kiegyenlithetetlenek, mert azokat a félreértéseket, melyeket az

emberi intézmények fogyatékossága állitott válaszfalképpen a nemzetek közé, az emberi elmének nagyobb logikája, az emberi intézmények tökéletesbülése ki tudja küszöbölni, de azokat az ellentéteket, melyek nem ilyen dolgokból származnak, amelyek nem félreértésekből, amelyek nem az intézmények fogyatékosságából származnak, hanem amelyek a faji ösztönöknek, az érzésnek, a vágynak, a történelemnek és a nemzeti ideálok ellentétességéből származnak, nem fogja kiegyenliteni semmiféle emberi okoskodás soha.

Sajnos, azok az ellentétek, amelyek most már évszázadok óta a román faj törekvése, a román politikusok aspirációi és a magyar felfogás között mutatkoznak, nem félreértéseken, hanem az érzések, a vágyak, az ideálok, a történelemnek ellentétességén alapulnak. A történelem, a történelemben rejlő igazságok, a történelemben megnyilatkozó nemzeti karakter teljes félreismerése volt tehát az, mikor a miniszterelnök ur azt gondolja, hogy ő egyszerü kapacitáció utján ezeket az ellentéteket meg fogja szüntetni.

Igen nagy sulyt helyezek arra, hogy éppen a mai viszonyok között ennek a most felállitott tételnek igazságát bizonyitsam a történelem világossága mellett.

Magyarországon 1848-ban nem létezett egységes román nemzetiségi párt. Az erdélyi és bánáti románok külön pártokba voltak csoportosulva, külön programmal, külön törekvésekkel, amelyek nagyjában és egészében hasonlitottak egymáshoz, sokban azonosak is voltak, de a különbség mégis a kettő között abban állott, hogy a bánáti románok ugy a programmban, mint azon eszközök megválasztásában, amelyekkel programmjuk megvalósitására törekedtek, sokkal mérsékeltebbek voltak, mint az erdélyiek.

Popea Miklós nagyszebeni görög-keleti érseki vikárius és Baritz György román történetiró 1881-ben hivták össze Nagyszebenbe azt a konferenciát, amelynek hivatása lett volna, hogy az 1879. évi iskolatörvények által teremtett helyzetet megvitassa, megvitassa ennek a törvénynek következményeit a román népre vonatkozólag.

Ezen konferencián képviseltették magukat először az összes románok, még pedig kerületenkint két-két küldöttel és ez a konferencia állapitotta meg az egységes román nemzetiségi

pártot, állapitotta meg annak programmját és küldte ki azt a kilenctagu nemzeti komitét, amely azóta is müködésben van. Programmját a párt következőképen fogalmazta meg. Kilenc pontban sorolta fel, amelyek következőképen hangzanak (olvassa):

1. Állittassék helyre Erdély autonomiája. 2. Az ország románlakta vidékein a közigazgatásba és igazságszolgáltatásba a román nyelv, mint hivatalos nyelv, hozassék be. 3. Ugyanitt minden hivatalnok a románok sorából vétessék. 4. Revideáltassék a nemzetiségi törvény a fentiek értelmében és lojálisan hajtassék végre. 5. A román egyházak és iskolák autonomiája bővittessék, az államkincstár részéről pedig a román nép adófizetése arányában dotáltassék. 6. Hozassék be az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választói jog. 7. A párt megfelelő eszközökkel fog minden magyarositási törekvés ellen küzdeni. 8. A párt együtt fog müködni azokkal, akik a nép érdekeit szivükön viselik. 9. A dualizmus kérdését a párt egyelőre függőben tartja. Erre későbbi időpontban fog határozni.

Ez a programm a pártnak későbbi konferenciáin, amelyeket 1887-ben, 1890-ben, 1892-ben, 1893-ban és 1894-ben tartottak, még bővült. Igaz, hogy 1894-ben Hieronymi akkori belügyminiszter a pártot feloszlatta, de ennek dacára is a pártnak egyes tagjai 1895-ben résztvettek az általános nemzetiségi kongresszuson Budapesten, 1905-ben pedig végre Szebenben választói konferenciát tartottak 97 tag részvételével, Popea Miklós elnöklete alatt.

Ezen a konferencián a pártnak a programmja nem módosult, csak bővült egyes pontokkal, a melyek közül a következőket vagyok bátor felemliteni. 1887-ben kimondotta a párt a passzivitást; 1890-ben a komité tagjainak számát 25-re emelte föl; ezen konferencia, a programm 6. pontjában, óhajtja a monarchia egyesülését gazdasági téren Romániával, helyteleniti a két állam közötti vámsorompót és követeli, hogy a monarchia és Románia között nemcsak egy állandó jóbaráti viszony tartassék fenn, hanem hogy köztünk egy katonai egyezmény jöjjön létre — és erre méltóztassék figyelni —, de csak azon föltétel mellett, ha a magyarországi románok sérelmei meg fognak szüntettetni.

Az 1892-iki konferencia határozta el a memorandumot, amelyet Bécsbe is vittek. Igaz, hogy eredmény nélkül, sőt a párt tagjai ellen bünper indult meg, amelynek rendjén a komité egyes tagjai igen sulyos büntetésben részesültek. Ez a konferencia határozta el, hogy a hazai és külföldi sajtó utján felvilágositja az egész világot a román nép sérelmeiről; ez inditotta meg azt a rágalmazási hadjáratot, a melyre a multkor több képviselőtársam is hivatkozott és ennek egyik monstruózus ténye volt azon replika, amelyet a román tanuló ifjuság bocsátott világgá és amelynek eredménye volt azután a replika-pör.

A párt ezen odiózus müködésének volt következménye, hogy Hieronymi Károly, akkori belügyminiszter, kénytelen volt a pártot feloszlatni és amikor ugyanezen évben a párt ez ellen tiltakozott, egy ujabb miniszteri rendeletet bocsátott ki, amely ma is érvényben van és amelyben 15 napig tartó elzárással és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel fenyegeti meg mindazokat, akik a párt működésében részt vennének, vagy a maguk részéről azt elősegitenék. (Felkiáltások a baloldalon: Akkor meg kellene büntetni a miniszterelnököt is! Elnök csenget.) 1905-ben választói konferenciát tartottak. És ezen választói koneferencián a programm egy ujabb ponttal bővittetett, amennyiben kimondották, hogy a hadseregben a német nyelv uralmát fentartandónak vélik.

Ha végignézünk ezen a programmon és annak egyes pontjain, akkor három momentumot találunk, amely szemünkbe tünik. Az egyik az, hogy ugy a programm, mint annak megfelelőleg a pártnak a működése kimerült az egységes magyar állameszme elleni harcban. Kimerült azon követelésekben, amelyek oda irányulnak, hogy Magyarország területi részekre bontassék és az egyes részterületeken a nemzetiségek külön jogokkal ruháztassanak fel. A másik szembetünő momentum az, hogy ezen eszmekörön kivül egyetlen egy eszmét, egyetlen egy gondolatot sem tudott a párt sem a multban, sem a mai napig produkálni, mely kizárólag a népnek gazdasági, kulturális vagy egyéb működésére lett volna irányitva. A harmadik szembetünő momentum az, hogy az egész programmban és azon nyilatkozatokban, amelyek a párt részéről azóta nyilvánosságra jutottak, nincsen említés téve azon esz-

közökről, azon egész hadi szertárról, amelynek segitségével a pártnak ezen programmját odakünn az életben valóra váltani törekszenek.

Tulajdonképen nem a programm van a pártért, hanem a párt van azért a programmért, amely a történelmi fejlődése folytán évtizedek alatt azon történelmi faktorok ingere és közreműködése folytán keletkezett, amelyek ma is még működésben vannak, talán még fokozottabb mértékben.

Ezek a faktorok voltak a multban a faji ösztön és a faji öntudat, azután pedig az az udvari politika, amely 1691. óta meg nem szünt Magyarországon és különösen Erdélyben a nemzetiségek faji öntudatát, faji ösztöneit felébreszteni, azok kivánságait, aspirációit legyezgetni, hogy ezek segélyével a magyarság erejét megtörje.

Ezekhez a faktorokhoz járult 1861. óta a független román királyság proklamálása és a román királyságban szervezkedett román társadalomban a nemzeti egységre való törekvés minden erővel. Ma már nem Bécs a vonzópontja ezeknek a román nemzetiségi törekvéseknek és aspirációknak, hanem Bukarest és a román nemzetiségi urak, mikor fontos elhatározások előtt állanak, nem Bécsbe, hanem Bukarestbe mennek tanácsért és azért, hogy nekik utmutatást adjanak. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Hogy mennyire arra törekedett a határőrvidéki katonai ezredek parancsnoksága, hogy a románságban a faji öntudatot felébressze, kifejlessze, annak illusztrálására egy igen rövid kis példát hozok fel. Besztercenaszód vármegyében ma is fennáll és virágzik négy község: Romuli, Parva, Népos és Salve név alatt. Ezek a nevek sem nem magyarok, sem nem románok, sem nem szlávok, ugy, hogy az előtt, aki a történelmet nem ismeri, tulajdonképen érthetetlen, hogy ezek a nevek honnan eredhettek. Valóban ez a négy község négy telepes község, amelyet a határőrvidéki parancsnokság románokból telepitett abban az időben, mikor felállitották a határőrvidékeket és ezen neveket azért adták, mert a négy község neve együtt annyit jelent, hogy: salve Romuli parva népos, vagyis hogy Romulus utódai, Romulus népe meg van mentve a jövő számára. (Derültség balfelől.)

Ezután a Hora-Kloska lázadásról beszél, a melynek ke-

gyetlensége és azok a vérlázitó tettek, amelyek annak folyamán elkövettettek, mind a szociális forradalomra utalnak. E forradalom bizonyos jelenségei mégis arra mutatnak, hogy a népben már felébredt a faji öntudat. Hiszen elég, ha emlékeztetek arra, hogy Hóra magát Dácia királyának nevezte, elég, ha emlékeztetek arra, hogy igen sok vidéken, amikor a császári hadak parancsnoka a népre a „császár", az „imperator" nevével akart megnyugtatólag hatni, hogy a nép igen sok helyt azt felelte, hogy: Mit nekünk a császár, mit nekünk az imperator! Nekünk Dácia királya, Hóra parancsol, aki megparancsolta a magyarság kiirtását!

Mikor 1791-ben a kolozsvári országgyülésen felolvasta a kormányszék kancellistája az u. n. Supplex Libellus Walachoriumot, ezt a nevezetes okmányt, a teremben siri csend uralkodott. Egyszerre megkondultak a városnak tüzet jelző harangjai és a Rendek helyeikről fölkelve, az ablak felé szaladtak, hogy megnézzék, hogy a város mely részében ütött ki a tüz. A szintén jelen volt Wesselényi Miklós odakiáltotta nekik: „Ne szaladjatok, ne fussatok sehová; elég nagy tüz ég ebben a teremben; (Ugy van! Ugy van! a baloldalon.) elég, hogyha ezt a tüzet eloltani mi leszünk képesek!"

És valóban, t. Ház, mikor ezt a történelmi képet magam elé idézem, nem tudom, min csodálkozzam inkább; azon a merészségen-e, hogy most ezt a nagy tüzet, amely már két évszázad óta lobog, azt a tüzet, amelyet nemcsak a Magyarországon lakó nacionalista körök szitank, hanem amelyet szitanak odaát Ausztriában a hivatalos körök, amelyet szitanak most már Ausztria összes népei, szit egy független román királyság; szit egy reánk nézve kedvezőtlen európai konstelláció: mondom, nem tudom, min csodálkozzam inkább: azon-e, hogy ezt a tüzet egy pohár vizzel akarják eloltani (Ugy van! Ugy van! balfelől.), vagy pedig történelmünknek azon a teljes félreismerésén, mely megnyilvánul abban a kezdeményezésben, amelynek szemtanui vagyunk.

Nem fogok hosszasan foglalkozni az 1848-iki eseményekkel (Halljuk! Halljuk! balfelől.); hiszen ezek mindnyájunk előtt ismeretesek; csak arra mutatok rá, hogy az az élethalálküzdelem, mely azokban az években az erdélyi magyarság és a román népfaj között lefolyt, azon követeléesk jegyében küz-

detett meg, amelyeket az 1848 május 15. és 16-iki népgyülés Balázsfalván állitott föl és amelyek a mai román nemzetiségi párt programmjával ujra azonosak és identikusok.

T. képviselőház! A májusi események visszahatásaképpen a marosvásárhelyi törvényszéknél alkalmazott román ifjak, élükön Janku Ábrahámmal, 1848-ban szükségesnek látták, hogy egy népgyülésen formulázzák és konkretizálják ujra programmjukat, követeléseiket a magyar alkotmánnyal szemben. Ez a népgyülés igen nagy részvétel mellett tartatott meg május 15-én és 16-án 1848-ban Balázsfalván és formulázta 16 pontban azokat a követeléseket, amelyek részben ma is tárgyát képezik a román aspirációknak. Ezen 16 pontból tizenkettőt már akkor teljesitett volt a magyar országgyülés, mert hiszen azok demokratikus, mert hiszen azok magyar nemzeti követelések voltak. Négy pontban foglalhatók össze azok a követelések, amelyek speciális nemzetiségi követelések. Az egyik az, hogy állittassék helyre Erdély autonomiája; tiltakoznak az unió ellen; követelik a román nyelv érvényesülését a közigazgatásban, a törvénykezésben és a tisztviselői karban. Ez a népgyülés küldte ki a huszonöttagu komitét, amely ma is müködésben van és küldött még ki Saguna, későbbi érsek-metropolita vezérlete alatt egy küldöttséget a császárhoz, hogy a román nép követeléseit neki átadja. Saguna ezen küldöttség élén Olmützbe is utazott és azon követeléssel lépett föl, nemcsak az erdélyi, hanem az összes magyarországi és bukovinai románok nevében is, hogy a monarchia területén levő összes románság egy autonom területben egyesittessék, hogy egy külön tartomány, egy román tartomány állittassék föl, amelynek központja Erdély legyen, ezen tartomány élére külön román törzsfőnök kerüljön s a császár vegye fel „az összes románok császárja" cimet is többi cimei közé. Az elnyomatás éveiben meg nem szüntek ezen követeléseik érdekében deputációkkal Bécsbe fordulni; 1861-ben ráhelyezkedtek az októberi diploma és februári pátens alapjára, bementek a külön erdélyi tartománygyülésbe s ott az oláh nyelvet tartományi nyelvi rangra emelték; bementek végre a Centralparlamentbe, ahová egyetlenegy magyar ember sem tette volt be a lábát.

De nem folytatom tovább történeti fejtegetéseimet. (Hali-

juk! Halljuk! balfelől; felkiáltások: Nagyon érdekes!) Célja ezen történelmi fejtegetéseknek az volt, kimutatni, hogy az a programm, amelyet a nemzetiségi párt magáénak vall, két évszázad történelmi fejlődésének eredménye, hogy ezt a programmot nem Papp György és társai fogalmazták, hanem megfogalmazták nagy és történelmi faktorok, megfogamlazta az erő és hatalom, és a legszentebb meggyőződésem szerint, csak az erő és hatalom fogja ezt a felállitott programmot megszüntetni.

Ezekhez a faktorokhoz 1861 óta hozzájárult még a független román királyság proklamálása. Már utaltam arra, hogy ez a faktor ma már sokkal nagyobb szerepet visz a nemzetiségi mozgalmainkban, mint a többi. Hiszen ezelőtt pár évvel egy interpelláció keretében rámutattam arra, hogy a román nemzetiségi törekvések, a román nemzetiségi pártnak törekvései, ma már irredentikus jelleggel birnak. Rámutattam a bizonyitékok egész halmazával arra, hogy ezeknek vonzó pontja ma már Bukarest. Akkor a nemzetiségi pártnak egyes tagjai ezen vád ellen védekezni próbáltak, de egyetlenegy konkrét állitásomat meg nem cáfolva, általános tagadásra szoritkoztak. Éppen azért, t. képviselőház, felmentve érzem a mai napon magam az alól, hogy ujabb konkrét bizonyitékokkal ezen állitásomat támogassam, de azt hiszem, hogy ha a miniszterelnök ur hivatást érzett és érez magában arra, hogy a román nemzetiségi kérdést megoldja, ugy nem a paktálás, nem az alku lett volna az ut, amellyel e kötelességét teljesithette volna... hanem első sorban az lett volna a kötelessége, hogy a monarchia mérvadó faktorait felvilágositsa arról, hogy e törekvések ma már nemcsak Magyarország állami egységét, hanem egyuttal a monarchia nagyhatalmi állását, a dinasztia fényét és a monarchiának a pragmatika szankcióban lefektetett területi integritásának elvét is veszélyeztetik.

T. Ház! Eddigi fejtegetéseimben célom az volt, kimutatni, miszerint ki volt zárva, meggyőződésem szerint naivitás volt azt hinni, hogy ezen az uton a nemzetiségi párt részéről várható az, hogy programmját fel fogja adni. Legföllebb az lett volna elérhető, hogy látszólag feladja programmjának egy pontját. De csak azért, hogy most már az állam erkölcsi és anyagi támogatásával ugyanazt a politikát folytassák, ame-

lyet a multban is folytattak. Hogy most már az állam és kormányzat erejének igénybevételével ujra folytassák azt a támadó küzdelmet künn a perifériákon, amelynek mi, erdélyi magyarok, szemtanui vagyunk.

De levonom történeti fejtegetéseim konzequenciáit: sulyos politikai hibának tartottam, amikor a miniszterelnök ur e tárgyalásokba indult, sulyos politikai hibának tartom azért, mert ahelyett, hogy az illető bécsi köröket és a monarchia hivatott faktorait felvilágositotta volna a román nemzetiségi kérdés egész mivoltáról és lényegéről, ahelyett ezen körökben és az egész világ előtt azt a látszatot keltették e tárgyalások, hogy itt nem kiegyenlithetetlen ellentétekről van szó, hogy itt nem olyan törekvésekkel állunk szemben, amelyek a magyar faj erejét, a magyar állam egységét, a magyar állam erejét, tehát egy a világpolitikában is igen fontos faktor, a világpolitikában is számot tevő és a szükséges faktor erejét megtörni alkalmasak, hanem csak oly félreértésekről van szó, amelyeket könnyü szerrel, baráti kézzel eliminálni lehet és amely félreértések azért jöttek létre, mert a magyarság zsarnokpolitikát követ. Akaratlanul is azt a látszatot keltette a miniszterelnök ur fellépése és igazolta azoknak a köröknek a fellépését, akik a magyarsággal szemben rágalmakat terjesztenek idebenn az országban és egész Európában. És én attól félek, hogy ez az eljárás igenis hamar meg fogja magát boszulni. Meg fogja magát boszulni, nem a miniszterelnök uron, nem is azon a párton, amely a miniszterelnök ur álláspontját védi, hanem meg fogja magát boszulni a magyar nemzetnek jó reputációján, meg fogja magát boszulni a magyar állam nemzetiségi politikáján és meg fogja magát boszulni abban a magatartásban is, amelyet a nemzetiségek velünk a jövőben követni fognak.

Tovább megyek a kritikámban. A miniszterelnök ur nemcsak azt a reményét füzte a tárgyaláshoz, hogy ezen az uton a román nemzetiségi párt rááll az egységes magyar állameszme alapjaira, hanem azt a reményét is füzte tárgyalásaihoz, hogy ezek az urak elfogadják a dualizmust, ráállnak annak alapjára és velünk közösen védik meg ezen alapokat azokkal a körökkel szemben, melyek részéről ujabb támadás várható a magyar állami egység ellen.

T. képviselőház! Mindnyájan és minden gondolkozó magyar ember látja és érzi, hogy ezen körök részéről a dualizmus és a magyar államegység elleni ujabb támadás készittetik elő. Mindnyájan kell, hogy érezzük, hogy igenis nagy és nehéz küzdelmeknek állunk az előestéjén.

Minden magyar ember látja, hogy nehéz küzdelmek előtt állunk, de nem erősödünk, ha a nemzetiségiekkel paktálunk. A helyzetet pesszimisztikusan látja és szükségesnek látja a veszély előtt a magyarságot szervezni. Arról van szó, hogy az az áldatlan harc, mely két éve tart, megszünjön. A magyar nemzet egyesitése az egyetlen mód a megerősödésre. Közömbösség vett erőt az egész magyar közéleten, mert utálattal fordult el a politikától. Ideje, hogy meghozzák az áldozatot a veszélyek elhárítására. Kötelessége ez a tuloldalnak, mert a történelem eseményei hamar követelhetik azt. Kérdi, ha a miniszterelnök minden vágya teljesül, ha a románok lemondanak és elfogadnak, vajjon kaptunk volna-e ellenszolgáltatást? Kérdi, mily garanciát bir arra, hogy mások nem folytatták volna-e a programmot, melyet a komité mostani tagjai folytatnak? Minő garancia van arra, hogy megszünik a politika odakint, minő garanciája van arra, hogy megszünik a támadó jellegü birtokpolitika? Vajjon megszünik a románok terrorisztikus iskolapolitikája? Hiszen a románok célja az elromániositás. Van-e garancia arra, hogy a gyülölködő nacionalista szellem, melyet minden román intézményben támogat a nemzetiségi párt, a komité, megszünik? Ha erre a miniszterelnök nem kapott és nem is kaphatott garanciát, akkor az egész paktum nem lett volna egyéb, mint egy ajándék az államtól a magyarság rovására. A miniszterelnök most még engedmények nélkül akar engedményeket adni. Tisza sem tárgyalásai előtt, sem alatt nem látta szükségesnek az erdélyi magyarság gazdasági ismerőit megkérdezni. E helyett szóba állott és elismerte a román nemzetiségi pártot és komitét, mely ellentétben áll a magyar alkotmánnyal, mely az utolsó napig is a büntető törvénykönyvvel jutott ellentétbe. A szerencsétlen erdélyi magyarságot még szinleg se kérdezte. Ezzel megsértette az erdélyi magyarságot; erről a helyről tiltakozik ez ellen. Tiltakozik az unió eszméje nevében, mert apáink azért alkották, mert nem gondolhatták, hogy szóba állhatnak valaha oláhokkal, vagy

ellenségeinkkel, anélkül, hogy megkérdeznének bennünket erdélyi magyarokat. (Az ellenzék hosszan és zajosan éljenzi a szónokot.)

Az általános birálat után az engedmények birálatára tér át. Két általános megjegyzést óhajt tenni. A miniszterelnök Apponyinak adott válaszában azt mondta, hogy miután egyes részletekre vonatkozólag hallgatott, bizonyára egyetért vele. Előre kijelenti, hogy bár nem tér ki minden részletre, nem ért egyet egyikkel sem. A miniszterelnök továbbá azt mondta, hogy az ellenzéki és erdélyi sajtó gyermekes rémlátásait ne fogadják komolyan. Az erdélyiek nem gyermekes rémlátással vannak, csak türelmesek, méltóságteljesen türték a tárgyalásokat. Sajnos, ezek az aggodalmak beváltak. Helyes, ha az erdélyiek minden kis mozdulathoz ragaszkodnak, mert hiszen kisszerüek a viszonyok, az erdélyi magyarság helyesen teszi, ha ragaszkodik pozíciójához és tartózkodik minden engedménytől. (Zajos helyeslés a baloldalon.) Áttér az egyes engedményekre. A román nemzetiségi párt elismerése az első pont. Nézete és felfogása szerint nem szabad elismerni oly pártot, mely a magyar alkotmánnyal ellentétben áll. Hivatkozik Hieronymira, aki ujabb rendeletben 15 napi elzárást és 100 forint büntetést szab ki arra, aki a párt érdekeit előmozditja. Ha ezt végre akarnók hajtani, akkor a miniszterelnököt kellene 15 napra elitélni. A köztársasági párttal szemben, mely pedig igen veszélytelen, eljárt szigorral a kormány és a párttal, mely a büntetőtörvénykönyvvel állandóan szemben áll, paktál, szóba áll, elismeri, annak engedményeket ad. Nem helyesli továbbá, hogy az adminisztrációban a román nyelv tudását tegyék kötelezővé. Ez megbontaná a tisztviselői kart és a tisztviselők elhelyezkedése, kinevezése szempontjából a román szempont jutna érvényre. A beadványok román nyelvüségében semmi eredményt nem lát, csupán aggodalmainkat sulyosbitja a dolog. Aggodalmas továbbá, hogy a tárgyalások nyelve a beadványok nyelve legyen. A gazdasági kérdések tekintetében helyes és szükséges, hogy a magyar állam a gazdasági érdekeket egyformán, nemzetiségi különbségek nélkül támogassa. De a gazdasági egyesületek támogatásával homlokegyenest ellenkező álláspontot van, mert ezek a román nemzetiségi párt fenhatósága alatt ellenünk dolgoznak. Saját

pénzünkkel ellenségeinket tápláljuk. A telepitések kérdésében hogy állunk? Midőn szemtanui vagyunk a magyar birtokok óriási módon idegen kézre való jutásának, a miniszterelnök azt mondja, hogy telepitési politikánk nem agressziv. Ezt csak akkor lenne szabad mondani, ha a románok sem folytatnának agressziv politikát, birtokainkat nem szednék el. Első eset különben, hogy erről a miniszterelnök tudomást vesz, kijelenti azonban, hogy a Tisza álláspontja merőben ellenkezik a valósággal. Hivatkozik a külföldi államok telepitési politikájára, különösen Németországéra, hol az ország északkeleti részében történtek eredményes telepitések. Ugyanezt látjuk Angliában és Oroszországban is. Mivel akarja tehát a miniszterelnök a védelmi munkát pótolni. Azt mondja, hogy a kisbirtokos osztály propagativ erejére számit. (Derültség a baloldalon.) Az erdélyi kisbirtokososztály viszonyaira, ha csak egy pillantást vetünk, nyomban látjuk, hogy a miniszterelnök kijelentései mily légből kapottak. A pontos adatokkal azt mutatja ki, hogy az utolsó öt évben évenkint 10 millió korona értékü kisbirtokot adtak el magyar kézből. Az altruista bankhoz nem jelentkezik vevő, nincs magyar kisbirtokos vevő. Ha a miniszterelnök lemond a telepitésről, lemond a kisbirtokosság érdekeiről. Ez doktrinér álláspont, amely nem állhatja meg a helyét. (Helyeslés a baloldalon.) Tovább füzi fejtegetéseit. Nem tartja helyesnek a kulturpolitika teljes megváltoztatását azért, mert az egyes vidékeken sérelmes. A magyar kulturpolitikának a román nemzetiségi kérdésben az lehet az álláspontja, hogy az állami iskolák és a románság összebékitésére nem szabad oly intézkedéseket tenni, melyek a felekezeti iskolákat ugy megerősitik, hogy az állami iskolák egész feleslegesek lesznek rájuk nézve. Az 1907. törvénycikk helytelen magyarázatával és helytelen végrehajtásával nem érthet egyet. A tanfelügyelők máris helytelenül hajtják végre a törvényt, az állam pénze bőségszaruból hull az érdemtelen felekezetiekre. Annak, hogy a román nyelvet bizonyos mértékben tanitsák az állami iskolában, föltételt kell szabni, csakis olyan vidékeken lehet végrehajtani, ahol erre tényleg szükség van. A miniszterelnök békülési rohamai odáig jutnak, hogy a felekezeti iskolákban lehetetlennek tartja a magyar nyelv tanitását. Erdélyben 540 községben a magyar gyerekek felekezeti

iskolákba kötelesek járni és igy magyarul nem tanulhatnak, igy eloláhosodnak. Mikor majd itt állami iskolákat állitanak fel, nem lesz magyar tanköteles. A gimnáziumok kérdésében nemcsak kapacitált, hanem oly engedményeket adott a miniszterelnök, melyek saját nézetével is ellentétben állanak. Kimutatja ezt az állitását Tisza István beszédéből. Azt hiszi, ennyi is elég annak igazolására, hogy ha a miniszterelnök nem is jutott ellentétbe az alkotmánnyal, az alkotmány mögötti erőket gyengitette. Az erdélyiek aggodalmai igazoltak. A tárgyalások nem szünetelnek, ujra fölvétetnek és ujabb engedmények csikartatnak ki. A miniszterelnök kijelentette, hogy nem hajtja végre a nemzetiségi törvényt. Ezzel a legsulyosabb birálatot mondta önmaga ellen a miniszterelnök. Aki másodszor is becsapatja magát, annak balek a neve. (Zajos helyeslés a baloldalon.) Bucsut mond a paktumtárgyalásoknak, nem azzal a hangulattal, amivel a miniszterelnök, aki, ugy látszik, igen kellemes órákat töltött a románokkal. Egy illuzióval szegényebb lett, mert a miniszterelnöknek a választói jognál a nemzetiségi kérdésre vonatkozó kijelentései megsemmisültek előtte. A miniszterelnök Apponyival szemben a kibékülési kisérleteket alkalmasnak mondta a félreértések eloszlatására. Kijelenti, hogy a tisztességes közigazgatás enyhiti a kérdést, de a nemzetiségi politikánkat csak akkor intézhetjük el, ha évtizedeken át erőviszonyainkat gyarapitjuk. Ennek becsületes, tisztességes kormányzat az előföltétele és hogy egy lépés se történjen az ország keleti felében a magyarság gyöngitésére. Miután a miniszterelnök mindkét hibát elkövette, nem fogadja el válaszát. (Az ellenzék hosszasan ünnepli a szónokot, lelkesen tapsol és éljenez.)

Elnök félhárom órakor egy óra szünetet ad.

Szünet után *Juriga Nándor* (tót nemzetiségi) szólalt fel. Azt fejtegeti, hogy a politikai magyar nemzetet nemcsak a magyar nemzetiség alkotja...

Szász Károly elnök figyelmezteti a szónokot, hogy ebben az országban magyar nemzetiség nincs, hanem van magyar nemzet. (Helyeslés balról.)

Juriga Nándor: A népjog megtagadása az, ha valaki kifogásolja, hogy egy kormányférfi szóba áll a nép képviselőivel. Kifejti azután, hogy az egész nemzetiségi kérdést és a

béke akadályát az okozza, hogy már az alapfogalmakban félreértések vannak. Minden félreértés a nemzet és a nemzetiség fogalmának más-más magyarázatából származik. Mi a nemzet? Leghelyesebb a szónak tartalmát nyelvbölcseleti alapon keresni. A nemzet és nemzetiség egy alanynak különböző formáju kifejezése. A nemzetiségi kérdés elsősorban nyelvkérdés, a kultura kérdése. Hosszasan ismerteti a nemzetiségi kérdést a külföldön és azt a következtetést vonja le, hogy a nemzetiségieket sehol sem tudták elnyomni. Az ellenzék maradi, mert nem a természettudomány, nem a szociológia és a bölcselet alapján áll. Azért vetette fel gróf Tisza István a nemzetiségi kérdést, hogy megmutassa Európa előtt, hogy az ellenzék maradi, reakciós. (Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások: Ezt maga sem hiszi el!) A nagy német és nagy orosz tenger között a magyar államnak az volna a hivatása, hogy egy nagy független államban egyesitse az itt lakó különböző népeket. Vezetőjük, birájuk lehetne, mert a magyar megmutatta sokszor, hogy bátor, vitéz, tud élni és halni. Örül, hogy Tisza oly bátor kézzel rátért a nemzetiségekkel való egyezkedésre, mert ez a jövő álláspontja. Kéri Tiszát, hogy maradjon meg ezen az uton és ebben a reményben a miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

12-én *Beöthy Pál* elnök háromnegyed tizenegy órakor nyitja meg az ülést.

Sághy Gyula az első szónok az ellenzéki oldalon. Gróf Apponyi Albert nagyszabásu és az egész kérdést kimerítő beszéde iránt teljes elismeréssel adózik. Ebből a hatalmas beszédből óhajt kiindulni, leszögezvén a miniszterelnök tévedéseit, rámutatván helytelen álláspontjaira. Erre a beszédre nem adott kimerítő választ a miniszterelnök. Nem adott megnyugtató feleletet a kerületek beosztásáról és a telepités kérdésében sem. A telepitési akció tekintetében homlokegyenest szemben áll az ellenzék a kormánnyal. Az ellenzék követeli az aktiv telepitési akciót, mert meggyőződése, hogy a magyar nemzeti érdeknek megfelelő telepitési politikát csak az állam irányitásával és hathatós támogatásával lehet folytatni. A miniszterelnök nem egyezik Apponyi álláspontjával az iskolai kérdésben.

Szterényi József államtitkár egy tulzó román képviselővel állott szemben a koalició idejében és az államtitkár ezer szavazattal győzött. Közben a tulzó román meghalt és az időszaki választásokon, midőn egy a magyarság kebelében elhelyezett román, Siegescu József lépett fel Szterényi Józseffel szemben, Siegescu győzött nagy többséggel. Minek tulajdonitható ez? Annak, hogy az Apponyi-féle iskolatörvény az összes pópákat, tanitókat a magyar érzelmü román mellé hangolta. Gróf Apponyi Albert a magyar nyelvnek az oktatásban való érvényesülése tekintetében is kimutatta, hogy ez — ugy, amint ő kontemplálta — sem a vallásos érzületre nincs hátrányos hatással, sem pedig másrészt az anyanyelvnek a vallásoktatásban való érvényesülését nem gátolja meg. Más volna, ha Apponyi azon az álléspontón lett volna, hogy a vallásoktatás kizárólag csak az állam nyelvén eszközlendő. De hiszen kimutatta, hogy még a felsőbb oktatásban is érvényesülhet azért a tanulók saját anyanyelve is. De mit szóljak a miniszterelnök urnak a magyar cimer kérdésében gróf Apponyi Albert állás pontjával és az 1907. évi XXVII. törvénycikkben foglalt intézkedésekkel szemben elfoglalt eltérő, ellenkező álláspontjáról? Ez a törvény elrendeli, — ha jól emlékszem, 37. szakaszában, — hogy a magyar cimer nemcsak az állami, hanem a szorosabb Magyarországhoz tartozó összes iskolákon elhelyezendő. A miniszterelnök ur ennek, épp ugy, mint az eskünek, nem tulajdonit gyakorlati jelentőséget, sőt az előbbit nagyon gunyos lekicsinyléssel fogadja.

A cimer az állami egység és az állami szuverénitás jelvénye, amely azelőtt, még az ő boldogult atyja idejében, oly kegyeletben és tiszteletben részesült, amely méltó volt annak jelentőségéhez és fontosságához, mert, mikor Horvátországban a magyar cimert — ha jól emlékszem — az államvasutak épületéről sértő kezek lerombolták, akkor a közös hadsereg asszisztenciája, katonazene mellett, teljes ünnepséggel helyeztetett az vissza, mert ebben az állami szuverénitás sérelmét látták akkor is. (Ugy van! Ugy van! a bal- és szélsőbalon.) Ma pedig a miniszterelnök ur egészen ugy nyilatkozik, mint azok, akikre az 1879: XLI. t.-c. 39. szakasza kéthónapi elzárást és 300 forint pénzbüntetést szab ki. Ha csak pár év előtt mert volna egy miniszterelnök, vagy akármilyen miniszter ilyen nyilat-

kozato tenni a Házban, ha ilyen kicsinyléssel mert volna nyilatkozni, meg vagyok győződve, hogy az összes pártok karöltve közreműködtek volna arra, hogy 24 óráig se maradhasson a miniszterelnöki, avagy akármelyik miniszteri székben. Ez mutatja egyrészt a t. miniszterelnök ur nemzeti érzékének sivárságát, de mutatja másrészt azt is, hogy a magyar közéletben már hová sülyedt le a nemzeti érzés. Mikor az a többség, amely a miniszterelnök háta mögött ül, támogatja az ilyen beszédet, amely a magyar címerrel, mint a magyar nemzeti szuverénitás jelvényével szemben olyan nagy sérelmet követett el és azt tapsviharral és hosszu éljenzéssel fogadja.

Ezeket tartottam szükségesnek gróf Apponyi Albert távollétében, aki betegség által van hátráltatva abban, hogy a miniszterelnök urnak az ő beszédére adott válaszát kellőleg méltathassa, kifejteni és ezekben kimutatni, hogy az igen t. miniszterelnök urat gróf Apponyi Albert képviselőtársam álláspontjától egy teljesen áthidalhatatlan ür választja el. Ugy politikai, mint az erkölcsi felfogás kérdéseiben és a nemzeti állam kiépitésének követelményei tekintetében egy egész világ választja el őket egymástól és azt hiszem, bennünket is, ugy tőle, mint a t. tuloldal felfogásától. Azt hiszem, nem kell tartanom attól, hogy gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam e tekintetben rámcáfol; meg vagyok róla győződve, hogy most jelzett felfogásommal teljesen egyetért. Ezen bevezetés után áttérek, t. Ház, felszólalásom tulajdonképeni tárgyára a miniszterelnök urnak Bujanovics Gyula t. képviselőtársam interpellációjára adott válaszára és itt a Házban tett további kijelentéseire s az ő álláspontjával szemben a magam álláspontjának a kifejtésére. Elismerem, hogy vannak a t. miniszterelnök ur válaszában olyan részletek, amelyek magukban véve egészen helyesek, amelyeket részünkről mi is akceptálhatunk, amelyeket már gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam is érintett. Nem óhajt részletesen foglalkozni a miniszterelnök válaszával. Kijelenti azonban, hogy a választ még akkor sem fogadhatná el, ha álláspontjaik teljesen kongruensek lennének. Azért nem, mert oly komitéval bocsátkozott tárgyalásokba, melyet Hieronymi Károly elitélt, amely az alkotmánynyal szembe helyezkedett. Nem óhajt foglalkozni az előző kormányok nemzetiségi politikájával. Csupán Wekerle politiká-

jára mutat. Wekerle a komitét nem ismerte el, hanem más formákban, mint magánemberekkel, illetve az egyházi vezetőkkel, tárgyalt velük. Kossuth Ferencre hivatkozik, aki kijelentette, hogy a Mihályi Tivadarhoz intézett levele nem jelenti a nemzetiségi párt elismerését. Nagyon nagy különbség van az egyenrangu félként való tárgyalásokba bocsátkozás és a között, ha mint magánemberekkel érintkezünk. Lealázkodást lát abban, hogy a miniszter azt mondja, hogy sajnálja: hogy az eszmecserék eredményre nem vezettek. Hiszen az eszmecserék eredménnyel jártak: itt vannak az engedmények. Nem szabad a szavakkal játszani; hisz ez komédia. A nemzetiségek valótlan hirekkel árasztják el a külföldet elnyomásukról. Meggyőző érvekkel fejti ki, hogy a nemzetiségieknek Magyarországon van a legjobb dolguk. Hivatkozik a külországok nemzetiségi elnyomására, Romániában élő honpolgáraink helyzetét kellene a külföld elé vinni. Rámutat és éles világitásba helyezi a román agitátorok munkáját. Akármily csekély nemzeti érzéssel biró miniszterelnök legyen valaki, ilyen tárgyalásokba nem szabad bocsátkoznia. Mert a nemzetiségiek nem akarnak lemondani céljaikról, céljuk az, hogy államot alkothassanak az államban és meggyöngitsék európai konflagráció esetére nemzetünket. A miniszterelnök csak étvágyat adott nekik. A románok célja nem a mérséklés, hanem a tulzó álláspont nemzeti egységünk ellen.

Ebben az országban jogfosztásokról nemzetiségi kérdésben, szó sem lehet. Sajnos, a közkormányzat terén sok sérelem van és jogfosztás, de nem a nemzetiségiek, hanem éppen a magyarokkal szemben. A polgári jogok gyakorlásánál, a választásnál működik a terror. A tulzó románok panaszkodnak, hogy elnyomják őket, nincs terjeszkedési tehetségük. És ime, mit látunk, tisztelt Ház, egész sereg elrománositott község van, ahol a nevek még magyarok. Ezekben az elrománositott emberek sokszor tulzó románok és éppen a t. Házban is vannak ilyen renegátok. A miniszterelnök nagyon csalódik, ha azt hiszi, hogy a román nemzetiségi komité tagjai, akik föntartották maguknak a szabad kezet, tartózkodni fognak. Talán azok, akik a miniszterelnökkel tárgyaltak, egy időre mérséklik magukat, de a lelkiismeretlen izgatók munkája nem szünik meg soha. Azt bizonyitja kitünő alapossággal a román lapokból,

hogy ujabban ezek az orgánumok még hevesebben izgatnak, követelődznek. A magyarság — füzi tovább a szónok emelkedett szavait, — mindig megadta a jogokat a nemzetiségieknek. 1848-ban fölszabaditották a magyar és oláh jobbágyokat egyaránt és mi történt, tisztelt uraim? A nemzetiségiek, a románok, féktelenül öldösték a magyarokat Erdélyben. Igy fizettek a hálátlanok a jogokért, ez volt az izgatók munkája.

Áttér a dorogi püspökség ügyére, idézvén az oláh lapokat, amelyek elég szemérmetlenek a merénylettel kérkedni, hencegni. Lendületes erővel fejti ki, hogy az ellenzék mindig küzdeni fog az egységért a nemzet kebelében. Az igazságos közigazgatásban látja a nemzetiségek beolvasztásának módját. Hivatkozik gróf Károlyi Gyula interpellációjára a főrendiházban. A miniszterelnök ennek kapcsán elismerte már némileg a külföldi kapcsolatot. A többség lelkiismeretére appellál, kéri a kormányt az utolsó órán, álljon meg az uton, amely a nemzeti egység megbontására vezet. Fölolvassa lendületes szavait, amellyel a sajtójavaslatnál elmondott beszédét végezte, melyben, mint Coriolanust, visszalépésre inti Tisza Istvánt, álljon meg a rombolás utján. Nem fogadja el a választ.

Mán Lajos arra hivatkozik, hogy a miniszterelnök február 20-iki beszéde a nemzetiségi kérdést teljesen megvilágitotta; e beszéd után a nemzetiségek többé nem is panaszkodhatnak, hogy ők el vannak nyomva. Apponyi Albert gróf is kijelentette, hogy ő is óhajtja a nemzetiségi békét; de ha valaki békülni akar, akkor az a legelső dolog, hogy szóba álljunk azokkal, a kikkel békülni akarunk; érthetetlen tehát Apponyinak az az álláspontja, hogy magát a tárgyalás tényét is kifogásolja. Örömmel konstatálja, hogy a miniszterelnök hazafias és bátor föllépésének nyomában a nemzetiségi ellentétek enyhültek; de elismerését fejezi ki azoknak a románoknak is, a kik a miniszterelnököt nemes törekvésében támogatták. Bizonyosnak tartja, hogy ennek a politikának, ha nem is azonnal, de meglesz az eredménye. A szóló mondhatja, hogy a románok között nagyon sokan vannak, akik a régi iskolának hivei és akik szintén óhajtják a testvéri békét és egyetértést a magyarokkal. Bethlen gróf tegnapi beszdével szemben, nyilatkozatokat olvas föl annak bizonyságára, hogy a románok között is nagyon sokan voltak, akik nem voltak oly rossz hazafiak, mint

a hogy őket Bethlen gróf tegnap feltüntette. A miniszterelnök válaszát tudomásul veszi. (Éljenzés jobbról.)

Désy Zoltán szólalt fel ezután. Elfogadja mindazt, amit gróf Bethlen István elmondott. Ismét hangoztatja azt a régi nézetét, hogy kár együtt tartani ezt a Házat. Legjobb volna föloszlatni. Ha részt vesz a vitában, ezt parancsolja a mult. A román néphez a becsülés, tisztelet szálai füzik. Előre tudott a paktumtárgyalásokról, de nem akart a dologba beleavatkozni. Bárhogy tisztelje is a románokat, nem lehet a rokonszenve akkora, hogy a tárgyalásban, mint a másik licitáló felet, támogassa őket. Ha visszatér a dolgok eredetéhez, azért teszi, mert egyes dolgok nélkül nem érthetők. A románok 48-iki követelése azoknak egyenjogositására szoritkozott és ha ezt a kérdést előzőleg megoldották volna, sok keserüséget el lehetett volna kerülni. Rámutat arra a körülményre, hogy nemcsak a román nép volt kizárva az erdélyi alkotmány által, hanem a magyar nép nagyrésze is, hiszen csak a magyar nemesség és a városi polgárság szabadittatott fel. Az a kivánság azonban, amit a románok a balázsfalvi gyülésen követeltek, hogy a román mint nemzet elismertessék és hogy nyelvi területek szakittassanak ki számukra, az egységes népképviseleti alkotmányba nem fért bele. De jöttek szomoru idők, amikor lelkiismeretlen államférfiak mindent igértek a nemzetiségieknek s a német nyelvet erőszakolták a magyarra és a nemzetiségiekre egyaránt. Ezek a lelkiismeretlen államférfiak akadályozták meg azt, hogy a tárgyalások sikerrel járhassanak. Eljutottunk az 1868. évi XLIV. t.-cikkhez, amely egységes területet, egységes törvénykezést és joguralmat állapit meg. A törvény keresztül ment s jogegyenlőséget kapott minden ajku polgár s a törvény kimondja, hogy az ország minden ajku polgára csakis egy nemzetet, egységes és osztatlan magyar nemzetet alkot. Az a vita tehát, amely a federativ és az egységes állam között folyt, lezáródik az 1868. évi XLIV. t.-c. megalkotásával. A román kivánságok bármily jogosak lehettek 1848 előtt, épp oly jogosulatlanok a 68-iki törvény utján. Ezek tehát lezárt akták. Az 1868. évi XLIV. t.-c. nem érte el a közmegnyugvást.

Eljutottunk 1887-hez, amikor a románok kimondották a passzivitást. A legnagyobb szerencsétlenségnek azt tartja, hogy hosszu évtizedeken át nem tárgyalták ezt a kérdést a

képviselőházban. Ehelyett a nemzetiségek a külföldre vitték kívánságaikat. Állapitsák meg, mit jelentenek a 68-iki nemzetiségi törvény intézkedései és azokat aztán végre kell hajtani, tekintet nélkül a románok vagy a tulzók magatartására. De nem nyughatik meg a miniszterelnök eljárásában, mert ezzel a törvény intézkedései a küzdelem hevében versengés eszközévé sülyedhetnek s odáig nem szabad mennünk, hogy a törvény hatalmi érdekek kielégitésére használtassék föl. Nem fél a kulturák szabad versenyétől, mert bizik a magyar kultura erejében. A közigazgatás birálatára tér át ezután és felháborodással állapitja meg, hogy ma olyanok a viszonyok, hogy a legkorruptabb tisztviselőt felmentik s a legbecsületesebbet elitélik. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Elmondja, hogy alispán korában Szolnok-Dobokában a nemzetiségek nevében Mihályi Tivadar fölkereste. Mondhatom — ugymond — a legszégyenteljesebb perce volt életemnek, mikor előterjesztette kérését, amely szóról-szóra igy hangzott: Bánjék emberileg a mi népünkkel. Sajnos, meggyőződtem, hogy erre a kérésre szükség volt. Ezek a bajok mindnyájunk bajai, mert nemcsak az ő népével bántak igy, más néppel is. De el kell képzelnünk a nemzetiségi eszmék centrifugális erejét, el kell képzelni, hogy mindezek a bajok, mindezek a nyomoruságok micsoda hatást gyakorolnak annak az állampolgárnak a lelkére. Élelmét Amerikában szerzi meg, a népjogok, szabadság körében él, és amikor visszajön, — ezek nem mesék, amiket elmondottam, szomoru valóságok — akkor ezeket a viszonyokat találja idehaza. Az idők sokat változtak ezen a téren, elismerem. De azért még mindig ott állunk: óriási a teendő mindezeken a területeken. És éppen nálunk, a legnagyobb a teendő. Mert mentől nagyobb a centrifugális erő, annál nagyobb kell, hogy legyen a jognak, a jogbiztonságnak, az anyagi és erkölcsi jólétnek az ellensulyozó ereje. (Taps a baloldalon.) Nem tudom másképp a nemzetiségi kérdést megoldani, mintha olyan helyzetbe hozom Magyarországon őket, a melynél jobbat, legalább is a közeli környezetben, nem találnak. (Taps a baloldalon.)

És itt térek rá arra, amire a miniszterelnök ur is hivatkozott és amiről ismételten nyilatkozott, t. i. a választójog kérdésére. Azoknak a panaszoknak, azoknak a sérelmeknek, amelye-

ket a románok emeltek, kilenctized része a választási visszaélésekre vonatkozik. Áttanulmányoztam memorandumaikat, programmjaikat és egyet látok: lépten-nyomon ezt a panaszt: korrupció és erőszak a választásoknál. Kezdik az anyagi választói jogon és kimutatják és igazuk volt, hogy az általuk lakott terület legnagyobb részére kivételes rendszabályok állapittatnak meg. Folytatják az eljáráson; ők azt hitték, hogy az is kivételesen csak rájuk szól és vázolják ezt az eljárást, mint Scotus Viator. Nem az a baj, hogy itt járt Scotus Viator, hanem, hogy látott olyan dolgokat, amelyeket szégyelni kell. Nem vagyok hajlandó Scotus Viator politikai nézetével még csak foglalkozni sem, annál kevésbbé azonositom magam vele, de sem én, sem az egyén, sem a társadalom nincs védve az ellen, hogy vádakat ne emeljenek ellene. De egy kell, hogy meglegyen, nevezetesen, hogy azok a vádak ne legyenek igazak. És bocsánatot kérek, nem szabad erre a térre lépni Magyarországnak, amelyet évszázados multja kötelez a törvénytiszteletre és a jogmegbecsülésre. Jöhetnek döntő momentumok, amikor törvény, jog, jogbiztonság mind semmi, mert az állam létéről van szó. De egy állam, amelyet állandóan a suprema lex alapján kormányoznak, vagy végveszéllyel küzd, vagy kormányférfiai nem éppen ütik meg azt a mértéket, amelyet meg kell ütni. (Taps a baloldalon.) A nemzetiségeknek csak egy kivánságuk lehet, hogy se különleges jogszabályok ne állittassanak fel rájuk nézve, sem a kerületek kikerekitésénél különleges eljárás velük szemben ne alkalmaztassék. Az az eljárás, amely egyformán mér magyarnak és nemzetiségnek, semmi oldalról meg nem támadható és az egyedüli helyes.

Tisza István: Nagyon helyes!

Désy Zoltán: De van ennek a kérdésnek egy másik lényeges része s ez a nemzetiségi kérdéssel, specialiter a román nemzeti kérdéssel, függ össze.

A románság a maga egész gondolatmenetében a mult bizonyos keserüségeit tükrözteti vissza. Annak a 48 előtti multnak keserüségét, amikor nagy tömegeik jobbágyminőségben lakták ezt az országot. A román nép predesztinálva van a demokráciára. Nem is lehet egyéb, mint demokrata, mert nincsen arisztokráciája

Végzetes baj az, hogy a demokráciának egyik lényeges posztulátuma megint a nemzetiségi alkotmányjogi kérdéssel szemben lépett fel. De azért az, hogy a demokráciára szükség van, hogy a demokrácia ereje megold még más minden kérdést, melyet most egyetértőleg akarunk megoldani, ezen az igazságon semmit sem változtat. Mi nem akartunk külön tárgyalásokat; mi azt akartuk, hogy bejöhessen ebbe a Házba mindenki, aki törvényes alapon, szellemi és erkölcsi képességénél fogva bejöhet és ezáltal elintéztünk volna sok mindent és igy a nemzetiségi kérdést is. A miniszterelnök urnak azonban amiatt, mert a demokráciának utjába állott, kellett, hogy folytassa ezeket a tárgyalásokat a román párttal és kellett volna, hogy folytassa azokat a többi prtokkal is.

A kérdés, szerintem, röviden igy áll. A román nemzetiségi kérdésnek különböző okai, különböző elemei vannak. Sajnálatomra, a legkevesebb sulyt tulajdonitom a nemzetiség eszméjének magának. Elismerem ugyan hatását, de sokkal nagyobb hatást tulajdonitok azoknak, amik itt pro et kontra történtek, azoknak a bajoknak, amelyek előállottak. Ezek ellen a bajok ellen szorosan magának a nemzetiség tekintetében nem tudjuk más panaceáját, nem tudjuk más megoldását, mint ráállani arra az alapra, amelyre Deák Ferencz állott reá, az 1868. évi XLIV. t.-c. alapjára és annak ma is érvényben levő részét végrehajtani. Végrehajtani pedig nem kormánytetszés, vagy nem tetszés, hanem kötelező törvénymagyarázat alapján. De, azt hiszem, felesleges jó magaviseletért adni valamit, mert én azért nem adnék semmit, sem az egyik pártnak, sem a másik pártnak, hanem adom azért, mert az közérdek s akkor pedig megadom abban az esetben is, ha bármiképp viseli is magát egyik, vagy másik faj ebben az országban. A bajok többi részét együtt kell orvosolni saját bajainkkal, ennek pedig egyetlen egy orvossága van: demokrácia és jogállam. Ezt az országot a törvényesség tartotta fenn eddig; mikor erről az alapról lelépett, a nemzetiségek és a magyarok egyaránt az örvénynek mentek neki. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a baloldalon. Szónokot számosan üdvözlik.)

Berzeviczy Albert azzal a kijelentéssel kezdi beszédét, hogy fölszólalásában mellőzi a rideg pártszempontokat, mert egyetért Bethlen István gróffal arra nézve, hogy a nemzeti-

sági kérdés végleges megoldása csak a magyarságnak egyetértése által biztositható (Helyeslés jobbfelől.) és mert még a jelen viszonyok közt sem szeretné egészen kizártnak tekinteni azt, hogy a kérdés lényegére nézve, vagy legalább a kérdés némely részére nézve egyet tudjunk érteni. (Helyeslés jobbfelől.)

A miniszterelnök szóban forgó akciójának megitélésénél nem zárkózhatik el attól a vezető szemponttól, hogy ő köztudomás szerint, évek óta mindennemü, a nyilvánosság előtt tett nyilatkozatában következetesen ezt, az ebben az akcióban megnyilvánuló fölfogást vallotta a nemzetiségi kérdésről általában és a román kérdésről különösen. (Ugy van! a jobboldalon.) Mikor miniszterelnökké lett, a szónok meggyőződése szerint, rá nézve morális lehetetlenség volt e kérdésnek most már hivatalos, felelős hatáskörben való fölvétele elől kitérni. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) Még csak az időpontot megválasztania sem állott módjában, és éppen azért teljesen alaptalan az a vád, mintha a miniszetrelnök, aki ezt a kérdést és ezt a programmot ugyszólván magával hozta a miniszterelnöki székbe, bármily külső körülmények nyomása alatt vette volna azt kezébe. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.)

Hogy az időpont ezekre a tárgyalásokra nézve nem volt kedvező, ebben teljesen egyetért a szóló Apponyi Albert gróffal. Azt gyakran tapasztalhatjuk, hogy ha valamely nemzeti állam a politikában nagy sikereket ér el, ha nemzetközi pozíciójában emelkedik, ezt az illető nemzetnek másutt lakó fajrokonai rendesen ugy érzik, mint a maguk sikerét, habár, azt hiszem, nagyon kevés joggal, és hogy az ilyen nagy sikerek ezeknek a fajrokonoknak önérzetét szintén megnövelik; kivánságaiknak, törekvéseiknek nagyobb lendületet adnak. (Ugy van! a jobboldalon.) Ez történt most is, a mikor Románia az európai s különösen a balkáni politikában tagadhatatlanul nagy sikereket ért el, és a mikor Románia poziciója nemzetközi szempontból igen jelentékenyen emelkedett.

Ez befolyásolta a kimenetelre nézve kedvezőtlenül hazai románjaink állásfoglalását. Másrészt a miniszterelnök abban a nehéz helyzetben volt a külpolitikai konstelláció következtében, hogy ki kellett magát tennie annak a gyanunak, mintha ezzel az egész akcióval a legutóbbi időben Románia és a monarchia között némileg megzavart jó viszony helyreállitására

törekedett volna. Már pedig, hogy az ő akciójának nem volt az a célja, azt legjobban tanusitja az a körülmény, hogy ez az akció sikert nem ért el és ez semmiképpen sem alterálta viszonyunkat Romániához; még kevésbbé érintette a miniszterelnök ur poziciójat. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.)

Részemről is meg akarom kisérelni a tárgyalásokba bevont kérdéseket — ha nem is valamennyit — részleteikben vizsgálni, annál inkább, mert ez az egész vita azt a benyomást teheti ránk, hogy mig nagyon kevés tényleges ellentét nyilatkozik a részletek vizsgálatánál, nagy lendülettel és hévvel támadják általában a miniszterelnök állásfoglalását és eljárását. Ugy, hogy minél jobban mélyedünk a részletek vizsgálatába, azt hiszem, nemhogy uj ütközőpontokat találnánk, de ellenkezőleg, az eredetileg látott ütközőpontok nagy részét is teljesen el fogjuk veszteni szemünk elől. A miniszterelnök közölte velünk azokat a válaszokat, a melyeket ő a román komiténak mult évi április hónapban előterjesztett és itt Mihályi Tivadar t. képviselő ur által ismertetett pontozataira adott, és közölte velünk azt az állásfoglalást, a mellyel ő a tárgyalásokat a maga részéről befejezte. Az a csekély eltérés és azok a hozzáadások, a melyek a mult évi áprilisban összeállitott pontozatok és az ez évi februári pontozatok között mutatkoznak, ezek az eltérések és ezek a hozzáadások mutatják azt a csekély előhaladást, a melyet e tárgyalások folyamában a miniszterelnök ur a románok álláspontja felé tett. (Ugy van! jobbfelől.)

Azt hiszem, Apponyi Albert gróf tisztelt képviselőtársam, helyesen állitja föl az alaptételt, a mikor azt mondja beszédében, hogy „minden olyan sérelmük, — tudniillik a románoknak, — amely nem egy volt nemzetiségi közjogi egyéniségnek koncepciójából, hanem az egyén valami kellemetlenségéből indul ki, orvosoltassék; ebben a törekvésben, bár a metódust nem helyeseljük, teljesen egyetértünk.“ A kérdés csak az, hogy vajjon a miniszterelnök egész akciójában csakugyan elismert-e olyan sérelmeket, a melyekben a nemzetiség közjogi egyéniségének koncepciója jön megitélés alá? Én azt gondolom, hogy minden intézkedés, amely e tárgyalások folyamán kilátásba lett helyezve, vagy valamelyik bevett vallásfelekezetet, mint olyant érinti, vagy érint egy hitközséget, mint iskolafentartó tényezőt, vagy érint végre olyan, bizo-

nyos nemzetiséghez tartozó egyéneket, kiknek főképp nyelvi tekintetben, a tanitás tekintetében kedvezményeket, könynyebbségeket, előnyöket nyujt. Én tehát az akció egész fonalán sehol a nemzetiségek közjogi egyéniségének elismerését nem találom. (Ugy van! jobbfelől.)

A fősérelem, ugylátszik, az, hogy a miniszterelnök a román nemzeti párt komitéjával tárgyalt. Megvallom, magam is jobban szerettem volna, ha e tárgyalások sohasem veszitették volna el a fajrokonaik körében befolyással biró egyének kapacitálásának formáját. De hogy a román nemzeti komitéval való tárgyalás valami igen veszedelmes prejudiciumot és novumot tartalmazna (Fölkiáltások balfelől: Igen, tartalmaz!), azt átlátni képes nem vagyok, különösen annak konstatálása után, a mi Mihályi Tivadar beszédéből tünt ki, hogy a nemzetiségi pártot a koalició országgyülés-többsége is, mint parlamenti pártot, annyira elismerte, hogy a bizottságokban való képviselettel is megkinálta. (Mozgás a baloldalon.) És megvallom, hogy mindaz, amit erre a kérdésre nézve a két álláspont megkülönböztetésének bizonyitékául Apponyi Albert gróf képviselő ur és Sághy Gyula képviselő ur fölhoztak, mindaz aligha alkalmas arra, hogy valaki a két álláspont tényleges különbözősége felől meggyőződjék. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.)

De maga a paktum kérdése, azt találom, a t. ellenzéket sajátságos ellentmondásba keverte. Egyrészt nagy veszedelmet, nagy bajt, nagy jogföladást látnak abban, hogy a paktumra kisérlet tétetett; másrészt kifogásolják, helytelenitik, hogy a miniszterelnök ur bizonyos rendszabályokat és pedig *olyan rendszabályokat, a melyeknek nagy részét* igen kiváló ellenzéki képviselő urak is helyeseknek ismertek el, hogy ilyen rendszabályokat kilátásba helyezett és foganatba venni hajlandó ellenérték nyujtása nélkül. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon és a középen.) Tehát ugyanazok, a kik a paktumot helytelenitik, helytelenitik azt is, hogy ellenérték nyujtása nélkül, habár magukban véve, tárgyilag helyes rendszabályokat helyezett a miniszterelnök ur kilátásba. Ebben, azt hiszem, kiegyenlithetetlen az ellentmondás. A részletek során haladva, nem akarok tüzetesebben foglalkozni a telepitési kérdéssel, mert az erre vonatkozó viszonyokat kevésbbé ismerem, és

mert különösen az erdélyi földbirtokviszonyokra nézve rendkivül érdekes, beható tanulmányra valló fejtegetéseket hallottunk Bethlen István gróf t. képviselőtársunktól, a kinek különben a román nemzetiségi kérdés történeti fejlődésére vonatkozó fejtegetései is, azt hiszem, mindnyájunknak legnagyobb érdeklődésével találkoztak. (Igaz! Ugy van! jobbfelől és a középen.)

A vallási kérdésekre azért nem kell bővebben kiterjeszkednem, mert ezek a vita folyamában meglehetősen tisztáztattak. Kitünt, hogy a görög-katolikus egyházra nézve a miniszterelnök ur nem intendál egyebet, mint azt, hogy ezen egyház helyzete a katolikus autonomia körében a maga speciális viszonyaira való figyelemmel nyerjen rendezést. A görög-keleti magyar hitsorsosok helyzetére nézve a miniszterelnök ur kijelentése szintén mindenkit megnyugtatott arra nézve, hogy ezen kérdésnek, a mely, fájdalom, szintén rendezetlen, de a melynek rendezését kellő időben, a két görög-keleti egyház szervezésekor elmulasztották, hogy ezen kérdésnek rendezése elől egyáltalában kitérni nem akar. (Helyeslés a jobbfelől.) A hajdudorogi püspökségre nézve pedig az itt hallott fejtegetések mindenkit meggyőzhettek arról, hogy a hitközségeknek csak oly kicserélése van tervbe véve, a mely a magyar nyelvü hiveknek semmiféle kárával nem járhat.

Rátérhetek most az iskolakérdésre, a mely legközelebb érdekel és itt elsősorban a középiskolára tartozó kérdésekkel foglalkozom. A miniszterelnök válaszában utalt arra, hogy az 1907-iki költségvetés óta gyakorlattá vált középiskoláknak, és pedig nemcsak középiskoláknak, de más tanintézeteknek a törvényben megszabott módozatokon kivül, a költségvetési törvénybe való egyszerü beállitással bizonyos segitségeket nyujtani. Megvallom, azt tartom, hogy amikor a törvényhozás és a kormány erre az utra lépett és az eddigi gyakorlattól eltért, ez nem volt üdvös, ez semmiképp sem célszerü és nagyon örülök, hogy a miniszterelnök ur kijelentése után, most már számithatunk arra, hogy különösen a középiskolákat illetőleg, más módon, mint az 1883: XXX. törvénycikkben a középiskolai törvényben előirt módon, más módozatok és feltételek mellett, és másképp, mint az abban biztositott állami ingerencia kikötése mellett, segitséget adatni nem fognak. (Ugy van! a

jobboldalon.) Ebben a tekintetben, azt hiszem, hogy ezentúl mindenütt a clara pacta boni amici elve fog érvényesülni.

Egyébként a miniszterelnök nézete szerint, a középiskola terén tehető koncessziók oly természetüek, hogy azok csak a középiskolai törvény módositásával vihetők keresztül, miért is, azt hiszem, hogy ha ezek sorra kerültek volna, mert gondolom, ma nem aktuálisak, valószinüen a tervezett középiskolai reform keretében találtak volna elintézést.

Hogy a nemzetiségi nyelv az illető vidék középiskoláiban azokra nézve, kiknek anyanyelve, mint kötelező tantárgy tanittassék, ezt a nem magyar tannyelvü középiskolákra már az 1883-iki középiskolai törvény kimondja. A magyar tannyelvü iskolákra a törvény módositása volna erre szükséges, és megvallom, hogy én ezt fölöslegesnek tartanám, és semmiesetre sem célszerünek. Fölfogásom szerint, módot kell nyujtani arra, hogy nemcsak az illető nemzetiségi csoporthoz tartozó ifjak, de a magyar ifjak is alkalmat találjanak az illető nemzetiségi nyelvet a középiskolában megtanulni. (Ugy van! a jobboldalon.) Tehát az, hogy az a nyelv, mint fakultativ tantárgy szerepeljen a középiskolában, helyes, de hogy bárkit köteleztessek annak tanulására, ezt azért nem tartom helyesnek, mert a nem magyarajku ifjakat erre kötelezni talán fölösleges, mivel, ha ők maguk nem kivánják saját anyanyelvüket az iskolában tanulni, alig volna értelme, hogy az a magyar tannyelvü iskola kényszeritse erre, de másrészt az egész kötelezésnek alapja ugyanis csak az volna, hogy az illető tanuló minő anyanyelvünek vallja magát, és eo ipso menekülne az illető nyelv tanulásától. Osztozom ezenfelül Richter János t. képviselőtársam nézetében a tekintetben, habár minden következtetését nem teszem magaméva, — hogy nem célszerü és nem tanácsos a magyar tanintézetben járó ifjak közt születésük, nyelvük, anyanyelvük szerint megkülönböztetést tenni, és az egyik anyanyelvüt más tanterv szerint tanitani, mint a másikat. Még kevésbbé tartanám helyesnek, hogy a nemzetiségi nyelvek görög-pótló tárgynak vétessenek föl. Nem tekintve azt, hogy ez is a törvény módositását igényelné, megvallom őszintén, bármily tisztelettel viseltetem a román és hazai szláv nyelvek és irodalom iránt, azt mégis kissé komikusnak tartanám, ha az általános humanisztikus képzésben a görög nyelv

és irodalom művelő erejét ezeknek a nyelveknek és irodalmaknak képző és művelő erejével akarnók pótolni.

Nem érthetek egészen egyet azzal sem, hogy a vallástan a magyar tannyelvü középiskolában az illetők anyanyelvén tanittassék. E részben Apponyi Albert gróffal vagyok egyetértésben. Még az alsó osztályokban ennek szüksége fennforoghat inkább kisegitésképpen, a legfelsőbb osztályokban azonban, nézetem szerint, abszolute nem, mert hiszen az a nemzetiségi ifju, ki egy magyar tannyelvü középiskolát jár végig, a középiskola legfelsőbb osztályában szükségképp már folyékonyan beszél magyarul, s ha könnyen meg tudja érteni a magyar nyelvü tanitást a történetből, fizikából, irodalom-történetből, bölcsészetből, hogy arra nézve éppen csak a vallás tantételei volnának olyanok, melyeket ő más nyelven, mint a maga anyanyelvén megérteni nem képes... (Zaj a középen. Mihályi Tivadar közbeszól.).... a mire nézve a magyarnyelvü tanitás reá nézve értelmetlen magoltatás volna, ezt a nézetet nem osztom. Az anyanyelvnek alkalmazása a vallástanitásban még a magyar tannyelvü középiskolák legfelsőbb osztályaiban is ugy tünnék föl, mint az illető valláshoz tartozók elszigetelése a többi tanulóktól, a mi azt hiszem, káros következményekre vezetne a középiskola belső életében.

Nunc venio ad fortissimum. Áttérek a népnevelés kérdéseire, melyekre nézve sietek kijelenteni, hogy az én álláspontom ma is az, a melyet abban a törvényjavaslatban foglaltam el, melyet 1904 október 20-án, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter tettem a képviselőház asztalára és a mely az 1902-re összehivott országgyülés képviselőházi irományainak 68. száma alatt található meg. E törvényjavaslatot akkor, mikor benyujtottam, a Ház a közoktatásügyi bizottsághoz utasitotta, a közoktatásügyi bizotság előadására már referenst is választott és csak a közbejött obstrukció akadályozta meg, hogy ezen törvényjavaslat tárgyalást nyerjen. Apponyi Albert gróf idézett is ebből a törvényjavaslatból, részben tévesen, mert ő az 1904. év tavaszán e tárgyban megtartott ankét elé került szöveget olvasta, holott a szöveg éppen az ankét tárgyalásai következtében módosult és módositva került a képviselőház elé.

Apponyi is elismerte, hogy ő ezt a javaslatomat fölhasználta az ő törvényjavaslata szerkesztésénél, bár az ő törvény-

javaslata, melynek sokkal szerencsésebb sorsa volt, mint az enyémnek, mert az csakugyan törvénnyé lett, nem terjedt ki arra az egész matériára, melyet az én törvényjavaslatom felölelt. Az én törvényjavaslatom az Apponyi gróf akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére létesült 1907. évi XXVII. törvénycikktől abban különbözik, hogy az utóbbiban felölelt tárgyakon kivül kiterjeszkedik a tankötelezettség végrehajtására, a népiskola tagozására, szervezésére, a tanrendszernek lényegére, továbbá a tanitóképzésre és az állami tanfelügyeletre is. Apponyi gróf ez alkotását, az 1907-iki törvényt igy is, habár, ismétlem, nem terjeszkedik ki mindezekre a tárgyakra, igen becses alkotásnak tartom és örömmel hallottam a miniszterelnök ur nyilatkozatát, hogy ő e törvényt csak a nemzetiségi sérelmek orvosolhatása végett revizió alá venni nem hajlandó, mert azt tartom, hogy talán el lehet várni a második Tisza-kormánytól, hogy ha a népnevelési törvénynek a reviziójához egyszer hozzálátna, akkor nemcsak az itt szóban forgó részletekre szoritkoznék, hanem megvalósitaná talán azokat az intenciókat is, melyeket e reformra nézve az első Tisza-kabinet táplált.

Az állami népiskolákat érdeklő kérdésekre nézve a differenciák már Apponyi gróf és a miniszterelnök ur polémiája folyamában majdnem teljesen eltüntek. Én egészen egyetértek a miniszterelnök urral és Apponyi gróffal arra nézve, hogy az állami népiskolákban az anyanyelvnek hely adandó, különösen a vallásoktatás terén. (Helyeslés a jobboldalon.) Legyen szabad erre nézve saját álláspontom tisztázása végett fölolvasni törvényjavaslatomnak idevonatkozó pontjait. A 14. szakasz szerint (olvassa): Az állami elemi népiskolákban minden köteles tantárgy magyar nyelven az iskola helyiségeiben nyilvánosan tanitandó, a hit- és erkölcstan tanitásánál azonban a magyar tanitási nyelv mellett az illető egyházi főhatóság kivánatára tannyelvül a gyermek anyanyelve is használható. Továbbá (olvassa): Az olyan elemi népiskolák mindennapi tanfolyamában, a melyekben magyar a tanitás nyelve és a melyekbe magyarul nem beszélő növendékek is járnak, ezeknek anyanyelvi oktatása felől az iskolaföntartók a lehetőséghez képest gondoskodnak.

Ennek magyarázatát megtaláljuk a megokolásban. Itt tör-

ténik utalás arra, hogy (olvassa): Már most is számos állami iskolában gondoskodva van róla, hogy az azokba járó és magyarul nem beszélő gyermekek számára, az anyanyelvükön való irás-olvasás a harmadik osztálytól kezdve, vagyis a midőn a gyermek magyarul irni és olvasni megtanult, tanittassék.

Erről a javaslat zárópontjában a lehetőséghez képest, szintén gondoskodik. Tovább ezt mondja a megokolás (olvassa): A javaslatnak végső pontja még a felől is gondoskodik, hogy a magyar tannyelvü elemi iskolába járó és magyarul nem beszélő növendékek is anyanyelvükön a lehetőséghez képest oktatásban részesitendők. Az anyanyelvükön való oktatást minden iskolában, minden növendéknél azért lehetetlen megvalósitani, mert a 16.725 elemi népiskola közül 12.169 csak egy tanitóval biró osztatlan népiskola — ez az arányszám azóta mindenesetre javult — és az ezen iskolába járó vegyesajku, sok helyen két, három, sőt négy nyelvet beszélő gyermekek anyanyelvi oktatására lehetetlen kellő nyelvismerettel biró tanitókat találni.

Én tehát csak a lehetőség korlátai között kivántam e tekintetben intézkedni. Azt hiszem, ez közel áll ugy ahhoz, amit a t. miniszterelnök ur kontemplál, mint ahhoz, amit Apponyi gróf kiván, ha nem is megy talán annyira. E szerint én azt a latitüd-öt, a melyet gróf Apponyi magának föntartott a maga törvényében, az állami iskolák magyar tannyelvére nézve, illetve abban, hogy a magyar nyelvet tannyelvül az állami iskolára nézve a törvényben kifejezetten ki nem mondta, javaslatomban bizonyos határig szintén biztositottam.

A felekezeti iskolákra nézve a miniszterelnök ur tervei aggodalmakkal találkoztak, egyrészt a segédtanitók alkalmaztatásának meghosszabbitott határideje, másrészt a magyar kisebbségek nyelvi védelme és végül az állami népiskolák mellett felállitható felekezeti népiskoláknak állami segitése tekintetében. A segédtanitók alkalmazásának idejére nézve én az 1913. XVI. törvénycikk 2. szakaszát olyan rendelkezésnek szeretném tekinteni, a mely csak kivételképpen, elháritathatatlan szükség esetében fog alkalmaztatni s a mely a tanitói állások javadalmazásának rendezése és a megfelelő felekezeti és nyelvi kvalifikációval biró tanerők számának szapori-

tása után önmagától feleslegessé fog válni. (Helyeslés jobbfelől.) Apponyi Albert grófnak abban teljesen igaza van, hogy a tanitóképesités hivatva van bizonyos garanciákat nyujtani az illető tanitó működésére nézve és éppen e garanciák hiánya miatt nem tanácsos oklevéllel nem biró tanitókat, segédtanitókat hosszabb ideig működésben hagyni. Csakhogy a mostani tanitóképesités, fájdalom, nagyon csekély mértékü garanciát nyujt, és épp ezért tudom most kétszeresen sajnálni, hogy annak idején a kormány akaratán kivül álló körülmények megakadályozták az első Tisza-kormányt törvényjavaslatának letárgyaltatásában, mert az én törvényjavaslatomban a képesités államilag szervezett bizottság elé volt utasitva, és az ily képesités mindenesetre hathatós garanciát nyujtott volna a tanitók egyéniségére és működésére nézve. (Helyeslés a jobboldalon.)

A magyar kisebbségek védelmét a nem magyar tannyelvü népiskolákban Apponyi gróf, a mint azt maga is mondta, az én javaslatomból vette át. A törvénynek erre vonatkozó rendelkezéseit végrehajtani annál is inkább kell, és ez annál kevésbbé tekinthető sérelemnek, mert ugy Apponyi Albert gróf, mint a miniszterelnök ur, kimutatták — különben az én javaslatom megokolásában is van erre számos példa — hány helyen működik tényleg megfelelő sikerrel a kétnyelvü oktatás a népiskolákban. Külön állami iskolák felállitása által a magyar kisebbségeknek, magyar nyelvü, magyar szellemü oktatásáról mindenesetre még sokkal hathatósabban lehet gondoskodni, mint azok által a rendszabályok által, melyeket az Apponyi-féle törvény 18. szakasza nyujt, de azt hiszem, a miniszterelnök ur határozott kijelentései után, melyeket itt is, a főrendiházban is tett, és különösen azon kijelentése után, hogy a tannyelv semmiféle visszafejlesztésébe a kormány belemenni nem fog, nem lehet kételyünk az iránt, hogy az Apponyi-féle törvény 18. szakasza ott, a hol állami iskolát felállitani nem lehet, és addig, a mig fölállitani nem lehet, becsületes és lelkiismeretes végrehajtásban fog részesülni.

A kétnyelvü tanitásra meg kell jegyeznem, hogy az oly elrendezést, mely szerint a népiskola felső tagozatában érvényesül a magyar oktatás, nem tartom egészen értéktelennek és e tekintetben az Apponyi-féle törvénynek javaslatommal

egyező ama rendelkezését, mely szerint a népiskolai ismétlő oktatás nyelve mindenütt magyar, igen becsesnek és fontosnak tartom. És itt nem akarok kitérni az elől, hogy egy reminiscenciát említsek fel a javaslatnak az ankétre való tárgyalásából, mikor is ezt a rendelkezést, hogy az ismétlő oktatás nyelve mindenütt magyar legyen, az ankéten egy görög-keleti szerb főpap, boldogult Bogdánovics Lucián későbbi patriárka, az akkori budai szerb püspök inditványozta. A magyar nyelv tudásának követelményére nézve csak azt akarom konstatálni, hogy a miniszterelnök ur ama meghatározása, mely szerint a gyermek gondolatvilágát meghaladó fogalmaknak kifejezése magyar nyelven tőle kivántatni nem fog, teljesen megfelel az én javaslatom vonatkozó passzusának, hol a magyar nyelv tudásának követelménye ilyképen van kifejezve „az elemi népiskola mindennapi hat évi tanfolyama alatt a magyar nyelvet a gyermek annyira elsajátitsa, hogy az ő életviszonyainak megfelelő gondolatait magyarul helyesen ki tudja fejezni.“

Nagyon óhajtanám, hogy az igen t. miniszterelnök ur amaz igéretét, hogy az állami népiskola felállitása valamely helyen nem lesz akadálya annak, hogy ott felekezeti népiskola állittassék föl és állami segitségben is részesittessék, ne nyerjen alkalmazást oly esetekben, a minőket az én törvényjavaslatom Apponyi gróf által idézett 46. szakaszának végső pontja kizár, vagyis, hol a felekezeti iskola fölállitása tisztán csak megokolatlan dacból látszik történni az állami népiskolával szemben. (Helyeslés.)

Apponyi Albert gróf teljesen hozzájárult amaz eszméhez is, hogy a képzőkben az illető vidék nemzetiségi nyelve tanittassék, s ő már ebben az irányban az állami képzőkre nézve kötelezően intézkedett. Az én javaslatom is tartalmazott intézkedést, habár nem kötelezőt az összes tanitóképzőkre vonatkozóan a nemzetiségi nyelv érdekében.

Most rátérek a nemzetiségi törvény megitélésére és arra, a mit a miniszterelnök ur e tekintetben kinyilatkoztatott és a mi, nagy meglepetésemre, többszöri ellenmondást keltett az ellenzék részéről. Bethlen István gróf részéről és még határozottabban Désy Zoltán részéről. Nekem nagy elégtételemre szolgál, hogy a mit a miniszterelnök ur e törvényre nézve mondott, az körülbelül megegyezik azzal, a mit rövid idővel

ezelőtt szinte a nyilvánosság előtt egy Eötvös József báróról való megemlékezésem keretében kifejeztem. Ott ezeket mondtam (olvassa): „Eötvösnek már nem igen lehetett része a csalódás amaz érzésében, mely a törvény létrejöttét követően a magyarságon mindinkább erőt vett a nemzetiségek szószólóinak nem szünő sérelmi politikájával és a magyarságtól való elzárkózásával szemben. De viszont ez a sérelmi és elzárkózási politika is mindinkább uj jogcimet vélt merithetni abból, hogy a testvéri összesimulást hiába váró magyarság mind kevésbbé igyekezett a nemzetiségeknek a törvényben kilátásba helyezett hasznokat gyakorlatilag érvényesiteni, sőt egyremásra kénytelen volt az állami nyelv elsőségét és közösségét uj meg uj törvnyhozási intézkedésekkel juttatni kifejezésre. Az 1868-iki nemzetiségi törvény tehát kétségkivül nem hozta meg azokat a gyümölcsöket, a melyeket Eötvös várt tőle. De ennek oka nem a törvény alapgondolatának helytelenségében rejlik, mint inkább abban, hogy az a szellem, melyben Eötvös a nemzetiségi kérdést a legteljesebb szabadság és egyenlőjoguság alapján a magyarság tulsulyának javára megoldatni kivánta és remélte, hiányzott elsősorban maguknál a nemzetiségek nagy részénél és e tapasztalás hatása alatt — nincs ok tagadnunk — magánál a magyarságnál is."

A nemzetiségi törvény megitélésére nézve sajátságos fölfogással találkozunk maguknál a tisztelt nemzetiségek képviselőinél. Egyrészt, mint valóságos magna chartára hivatkoznak erre a törvényre, és követelik annak végrehajtását, másrészt igen gyakran olyan követelésekkel állanak elő, a melyek nemcsak hogy nem folynak a nemzetiségi törvényből (Ugy van! jobbfelől.), hanem egyenesen ellenkeznek e törvénnyel. (Ugy van! jobbfelől.) Például hallottuk Mihályi Tivadar tisztelt képviselőtársamnak egyébiránt nagyon konciliáns beszédét, a melyben ő, mint a hazai románság egyik követelményét állitotta föl azt, hogy gondoskodás történjék románnyelvü oktatásról az oktatás minden fokán. Apponyi Albert gróf idézte Goldis Lászlónak egy nyilatkozatát, a mely a románok számára Magyarországon már román egyetemet is követel. Már pedig, méltóztatik tudni, hogy a nemzetiségi törvény világosan kimondja, hogy az egyetem tannyelve a magyar és hogy továbbá a nemzetiségi törvényben foglaltatik egy rendelkezés,

a mely azt mondja, hogy az anyanyelven való oktatásról gondoskodni kell egészen addig a pontig, a hol az akadémiai képzés kezdődik, a minek világos következése az, hogy tehát az akadémiai fokon a képzés, vagyis mindennemü felsőbb oktatás nyelve a magyar. (Ugy van! jobbfelől.)

Ha ezt szem előtt tartjuk, akkor csakhamar ki kell világlania annak is, hogy mennyire alaptalanok azok a panaszok, a melyekkel a nemzetiségek 1868 óta az iskolai kérdésekben létrejött törvénnyel és különösen a középiskolai törvénnyel szemben előállnak. Mert hiszen elképzelhetné-e valaki azt, hogy egy nemzetiségi ifju a felsőbb oktatásban tisztán magyar nyelven részesülhessen, ha ő a középiskolában magyarul tökéletesen meg nem tanult? Ennélfogva világos, hogy a középiskolai törvénynek az a rendelkezése, a mely sok ellentmondással szemben biztositotta azt, hogy a középiskolában mindenki megtanuljon magyarul, nem átlyukasztása a nemzetiségi törvénynek, hanem egyenesen konzekvenciája annak. (Ugy van! jobbfelől.)

Azonban az kétségtelen, hogy ez a törvény, az 1868. évi XLIV. törvénycikk, minden tekintetben lex imperfecta ,a mely nagy részében nem is annyira diszpozitiv, mint inkább deklaratórius jellegü, a hol diszponál, ott is igen sok helyen hozzáteszi „a lehetőségig", „a lehetőség szerint" kifejezéseket, intézkedéseihez sehol sem határidőt, sem szankciót nem füz. Természete az etnográfiai kérdésekbe benyuló törvényeknek, hogy csak nagyon nehezen és lassan mennek át az életbe. Nemcsak a tisztelt nemzetiségeknek, nekünk magyaroknak is voltak és vannak sérelmeink e tekintetben, nyelvi kérdésekben rendelkező régi és végre nem hajtott törvények szempontjából. Ott van az 1840. évi VI. törvénycikk, mely szerint az anyakönyvek mindenütt magyarul irassanak és minden felekezetnél a lelkészek csak olyanok lehetnek, a kik magyarul tudnak. Ott van az 1848. évi II. törvénycikk, mely a horvát követeket kötelezi, hogy hat hónap mulva magyarul beszéljenek. Kimondja, hogy minden itélőszéknek és szentszéknek is nyelve a magyar legyen, az összes iskolák oktatási nyelve a magyar legyen. Tény, hogy ezek a törvények évtizedeken át semmiképp végrehajtva nem lettek. Tény, hogy azok rendelkezéseinek egy nagy része törvény által kifejezetten hatályon kivül

helyezve nincs. És tény, hogy a mi ezeknek a törvényeknek rendelkezéseiből azóta az életbe valóban átment, az majdnem mind ujabb törvények intézkedéseinek és rendelkezéseinek a következménye.

Az 1868-iki nemzetiségi törvény alapján tehát valóban hasztalanul keresnők a megegyezést. Keresnünk azonban, meggyőződésem szerint, mégis kell. És én egyáltalában nem tudok az igen t. miniszterelnök urnak szemrehányást tenni azért, hogy ő annyi buzgalommal, odaadással a legnemesebb intencióval és bizonyos idealizmussal is megkisérelte ezen a téren a megegyezés létesitését. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Sőt, elismerem, hogy a meghiusult megegyezésnek is van bizonyos jó hatása. (Ugy van! jobbfelől.) Az az őszinteség és jóakarat, a mely ezeket a tárgyalásokat mindkét részről jellemezte, bizonyos közeledést és barátságosabb hangot eredményezett, a mely itt a Házban is feltünővé vált, ugy Mihályi Tivadar t. képviselőtársam beszédében, mint annak fogadtatásában. (Ugy van! a jobboldalon.) Az elfogulatlan külföldi közvélemény is lehetetlen, hogy e tárgyalásoknak benyomása után, a kérdést némileg másképp ne itélje meg.

E tekintetben nem lehetek egy véleményen Bethlen István gróffal, a ki a meghiusult tárgyalások hatását éppen abban látja, illetve attól tart, hogy a külföld, a helyett, hogy felismerné, mennyire veszedelmes a mi állásfoglalásunkra és a monarchia konzisztenciájára nézve is nálunk a nemzetiségi törekvés, e helyett, ellenkezően, a tárgyalásokból azt a benyomást fogja meriteni, hogy hiszen itt jelentéktelen kis félreértések eloszlatása forog szóban. Ellenkezőleg, én azt tartom, miután, fájdalom, tagadhatatlan tény, hogy a külföld közvéleményében igen nagy mértékben el van terjedve az a hit, hogy mi a nemzetiségeket elnyomjuk s ellenük mindenféle atrocitásokat követünk el, ez iránt legyünk tisztában, ez a vélemény a külföldön, fájdalom, az illető sajtó valótlan állitásai következtében nagyon el van terjedve, és azt hiszem, hogy ezzel az elterjedt véleménnyel szemben meglesz a tárgyalások eredménytelenségének is az a hatása, hogy a külföldi elfogulatlan közvélemény látni fogja, hogy hiszen itt nemzetiségek elnyomásáról, atrocitásáról szó sem lehet, még ha azt veszik is alapul, a mit a nemzetiségek kivántak, hogy ha a helyzetnek

azt a megitélését veszik is alapul, a mely az ő nyilatkozatukban nyilvánult meg.

A most folyó itteni vitából konstatálható az, a mit különben mindenki rég tudott, ha tudni akarta, hogy t. i. itt a nemzetiségek erőszakos beolvasztására Magyarországon semmiféle faktor nem törekszik. (Ugy van!) Őszintén megvallva, az én hitem szerint a nemzetiségek erőszakos beolvasztásáról nemcsak azért nincs itt szó, mert ezt senki nem akarja, de azért is, mert ez teljes lehetetlenség. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) Ilyen beolvasztások történtek régebben. Európának majdnem minden állama nyujt rá példát, nyujt rá példát saját hazánk is. Ez történhetett addig, a mig a nemzetiségi többségek sem birtak az ő nemzetiségi különállásuknak, vélt felsőbbségüknek, nemzeti, faji sajátságuknak és egyéniségüknek a tudatával és becsérzetével. A mint egyszer ez a tudat, ez a becsérzet a nemzetiségi többségben felébredt, felébresztette ugyanazt az érzetet, ugyanazt a tudatot a kisebbségben is és azontul minden beolvasztási kisérlet csakis az ellenkező eredményt szülhette. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.)

Én azt hiszem, hogy a miniszterelnök ur megértette a kor intő szavát, mikor a nemzetiségi béke utjára akart lépni. Bár csak a másik fél is megértené! Mert, higyjék el nekem, igen tisztelt nemzetiségi honfitársaim, nekünk magyaroknak kivánatos és szükséges a béke önökkel, önökre nézve ez a béke a helyzetnek, a viszonyoknak egyenes kategorikus imperativusa. (Ugy van! Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.) A nemzetiségi törekvés, mely a mult század hetvenes évei óta, a német és olasz egység létrejötte óta, föllobuzdulva, mind nagyobb erőre kap és mindig uj és uj köröket von, már oda jutott, hogy ha utján meg nem áll, valóságos bellum omnium contra omnes fog előállni, és attól félek, visszatérünk a XX. században a barbárságra, a mire a Balkánon is legutóbbi időben szemlélt események már némi példát nyujtanak, a hol tisztán a nemzetiségi, az etnografiai viszonyok, a statisztika megkorrigálásához hozzáfogtak, vassal, tüzzel és vérrel. (Igaz! Ugy van! jobbról.) Én azt hiszem, hogy a Balkánon végbement gyászos eseményeket az illető népek fajrokonai nagyon könnyen hajlandók kimenteni és enyhiteni, mert hiszen az éppen az óriás tévedés a nemzetiségi eszme mai kifejlődési stádiumában,

hogy minden faji és nyelvi csoport a faji és nyelvi jogok következményeire nézve azt kívánja, hogy azok nála álljanak meg, a kisebb törekvésekre nézve azonban már ki ne terjedjenek. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.)

Eötvös József báró kimutatta már, hogy a nemzetiségi törekvések céljukhoz csak a létező államok teljes feloszlatásával vezethetnek. Mert, hiába tagadnánk, minden nemzetiségi törekvésben benne rejlik nemcsak a különállásnak, hanem az uralomnak a gondolata is (Ugy van! jobbról.) Korunk legnagyobb és legfájdalmasabb problémáját látom abban, hogy ugyanakkor, a mikor az állami célok modern fejlődése mindinkább előtérbe lép, az állandó alkotó nemzetek elemei mindinkább differenciálódnak, mindinkább dekomponálódnak, hogy minduntalan — körülbelül félszázad óta lehet ezt megfigyelni — uj meg uj nemzetiségi csoportok és nemzetiségi kérdések támadnak. Nem is oly régen volt, mikor Horvátországban alig ismertek különbséget horvát és szerb között; mikor Galiciában alig voltak észlelhetők ellentétek lengyelek és rutének között. Ma láthatjuk, hogy még Németországnak is van nemzetiségi kérdése a dánokkal, a poseni lengyelekkel és az elszásziakkal. Dél-Franciaországban is mutatkozik a nemzetiségi különbség; Belgiumban is mindinkább előtérbe lépnek a flamandok és előidézik a wallonok elszakadási törekvéseit; Svájcban az olaszok, a franciák kezdik lerázni akarni a német igát; Angliában az irek uj nyelv konstruálására térnek át.

Ismétlem, a nemzetiségi törekvések oda jutottak, hogy ezen a téren valami megállásnak okvetlenül kell a közel jövőben mutatkozni. Valóban itt az ideje, hogy ezek a jelenségek mindenkit gondolkozóba ejtsenek és meggyőzzenek arról, hogy a nemzetiségi eszmét végiggondolni nem lehet, hogy a nemzetiségi eszme csak bizonyos korlátok között érvényesülhet. Nevezetesen, hogy a nemzetiségi nyelvi különállásnak nem lehet minden körülmények között következménye a politikai különállás (Élénk helyeslés jobbfelől.) és hogy viszont a nemzetiségi nyelvi közösségnek, együvé-tartozásnak nem lehet szükséges következménye a politikai együvé-tartozás. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Szóval, hogy az etnikai nemzet és a politikai állam fogalma minden esetben nem fedhetik egymást s hogy ennélfogva meg kell találni a módját annak, hogy különböző

népfajok nyelvi és kulturális szempontjaik tiszteletbentartása és szabad fejlődése mellett mégis elismerjék a történelmileg kifejlett közös állam egységének követelményeit, azoknak alávessék magukat, és hogy a legerősebbnek a nyelve általános érintkezési nyelvül szolgálván, ilyképpen megtalálják a békés, barátságos együttélést egy közös államban. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon és a középen.)

Ha egyszer a nemzetiségek ennek az elháríthatatlan szükségessége előtt meghajoltak, méltóztassék elhinni, hogy a köztünk fenforgó kis bajok, surlódások és nehézségek játszva el lesznek oszlathatók. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

De ennek a szükségszerüségnek elismerését nem láthatom abban a föltételes, mondhatnám fölmondásra szóló hazafiságban, a melynek nevében nekünk rendszerint a nemzetiségi követeléseket és sérelmeket föltálalni szokták. És ha nem vonatkoztatom is ezt Mihályi képviselő urnak beszédére, az ő beszédében sem látom visszatükrözve a szükségszerüség elismerését, a mikor azt mondja, hogy mindenekelőtt döntsük el, vajjon van-e a magyarság és a románság között érdekközösség? Ilyen kérdést fel lehet vetni két, egymástól független állam, két egymástól független nemzet között, a mikor arról tárgyalnak, hogy kössenek-e egymással szövetséget, vagy nem, a mikor mindkettő tudja, hogy mindkettő teljes birtokában van létfeltételeinek, ha szövetséget nem is kötnek. De ezt a kérdést egy közös haza polgárai között fölvetni nem lehet! (Élénk helyeslés jobbfelől.)

És, bocsánatot kérek t. képviselőtársamtól, ha határozati javaslatát sem tekinthetem másnak, mint szélmalom elleni harcnak, a mely akkor, a mikor olyan tendenciák ellen száll sikra, a melyeket senki sem táplál, tulajdonképpen csak azt árulja el, hogy nem eléggé komolyan akarja a békét. Pedig erre van szükség. Komolyan kell akarni a békét, és tisztába kell jönni azzal, hogy a nemzetiségeknek nincs más boldogulásuk, mint a barátságos, békés megegyezés a magyarsággal. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.) Mihelyt egyszer el lesz ismerve, mihelyt ezt a szivek is át fogják érezni: meglesz a béke és meglesz a sérelmek orvoslása. Ebből a fölfogásból indulva ki, én a miniszterelnök ur válaszát készséggel veszem tudomásul és elfogadom Jakabffy Elemér határozati javasla-

tát. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps jobbfelől és a középen. A szónokot számosan üdvözlik.)

Az *elnök:* Az ülést öt percre felfüggeszti s a szünet után újra megnyitja.

Vertán Endre azt bizonyitja, hogy a miniszterelnök a románokkal formális tárgyalásokat folytatott, mert mindkét fél kivánságokkal állott elő és azok teljesitésétől tették függővé egymásra nézve a felajánlott ellenértékek megtartását. Foglalkozik Berzeviczy beszédével, amely sok tekintetben vág az ellenzék álláspontjával, mert helytelennek tart sok olyan kedvezményt, amit a miniszterelnök hajlandó lett volna megadni. A miniszterelnök azt mondta, hogy az ország minden polgárának egyforma jogban kell részesülni; ez helyes, de ez nem egyeztethető össze azokkal a külön jogokkal, amelyeket nekik fölajánlottak. Ismerteti a román nemzeti komité programmját, amelynek legjellemzőbb pontja Erdély autonomiájának követelése. A történelmi magyar állam egységét veszélyezteti az ő törekvésük, ezért bünnek tartja a velük való paktálást. Minden törekvés csak addig jogosult, ameddig az állami eszmével nem ellenkezik. A román nemzeti komité akciószabadságának elismerése valósággal buzditás a románoknak az önálló nemzeti létért való harcra. A kormány választókerületeket is igért a románoknak, noha az anyagi választói jog szerint sokkal több szavazatot kapnak, mint amennyi kulturális és gazdasági fejlődés alapján megilleti őket. Hosszasan birálja a kilátásba helyezett engedményeit, iskolai és egyházi téren is kimutatja, hogy azok nemzeti szempontból milyen veszedelmet rejtenek magukban, mert a románok a meglevő törvényes intézkedéseket sem tartják meg, és ahol csak lehet, oláhositanak. A kormány mindenkor tárgyalhatott volna a románokkal, csak most nem, amikor a magyar pártok között is ilyen éles ellentétek vannak és amikor a külpolitikai helyzet bizonyos kényszer látszatát keltheti. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul. (Zajos helyeslés és éljenzés balfelől.)

Schuller Rezső szász nemzetiségi képviselő az első szónok, aki azt fejtegeti, hogy a nemzetiségi kérdés alapja a faji érzés, a mely a nemzetiségekben éppen ugy megvan, mint a magyarokban. A magyarországi nemzetiségi kérdésnek az a karakterisztikuma, hogy az ország egyik népe a magyar, a

maga történeti igényeit érvényesiteni akarja a jövőben is és vezető szerepet akar vinni. Minden fajban megvan az önzés és ennek az érzésnek gátat vetni, vagy ezt szabályozni nagyon nehéz és csak esetről-esetre lehetséges. Elhiszi, hogy a magyarságra nézve nagyon kellemes volna, ha valamennyi nemzetiséget egy csapásra ki lehetne cserélni fajmagyarokkal, de miután ez nem lehetséges, a nemzetiségi kérdésben a reálpolitika utjára kell lépni. Nagyon helyteleniti, hogy a magyarság még a családi nevekre és a régi történeti helynevekre is befolyást gyakorol. A helységnevekről szóló törvény és a népoktatási törvény mindenesetre sérelmes a nemzetiségekre. A mi a népoktatást illeti, nem a magyar nyelv tanitása ellen tesznek óvást, hanem ama mérték ellen, a melyet a magyar nyelv oktatására nézve az Apponyi-féle törvény kitüzött. Az egyesülési és gyülekezési jogot is liberálisan kellene kezelni. Az oly intézkedéseket azonban, amelyet az egységes állam helyett a föderativ állameszmék szolgálnák, a maga részéről mindenesetre helytelenitené. (Helyeslés a jobboldalon.)

Károlyi Mihály gróf nagyon sajnálja, hogy a miniszterelnök alkuszerü tárgyalásba bocsátkozott a román nemzetiségi komitéval, mert a miniszterelnök oly párt megbizottjával tárgyalt, amely pártot rendeleti uton feloszlattak. A miniszterelnök a minap, förendiházi beszédében, azt mondotta, hogy ő nem ismerte el a külön nemzetiségi pártot, mint a hogy az ilyen pártalakulást hivatalosan elismerni nem is szokás. Ezzel szemben a szónok felolvassa a román nemzetiségi komiténak a tárgyalások befejezte után kiadott nyilatkozatát, a melyben a komité konstatálja, hogy a miniszterelnök a román nemzetiségi párt létjogosultságát elismerte. A politikai pártok elismerése vagy el nem ismerése nem oly mellékes dolog, mint a miniszterelnök most mondja, hiszen alig néhány hónapja, hogy törvényt készitett arra, hogy egy politikai párt, a köztársasági párt el ne ismertessék. Csodálja, hogy mikor törvényt hoztak egy nyolcvan tagból álló párt megszüntetéséről, akkor valami könnyü dolognak tartották egy olyan pártnak a leszerelését, amely mögött az ország határain belül három millió ember, az ország határain tul pedig egy egységes nemzeti állam él.

A miniszterelnök azt mondja, hogy a román nemzetiségi

párt lényegesen mérsékelte követeléseit és hogy ő éppen ezért folytatott vele tárgyalást. A szóló ezt a mérsékelést sehol nem látja, se abban a 11 pontban, a melyet a minap Mihályi Tivadar felolvasott, sem azokban a nyilatkozatokban, a melyeket a komité a tárgyalások befejezése után nyilvánosságra hozott.

A tárgyalás olyan időben történt, hogy ezeket a tárgyalásokat lehetetlenség összeköttetésbe nem hozni a külpolitikai helyzettel. Ha csak a látszata is hozzáférkőzik a tárgyaláshoz annak, hogy külső befolyás is érvényesülhet, akkor már ez a látszat is tiltó akadálya a tárgyalásnak. A bukaresti követ ismeretes nyilatkozatának minden betüjéből csak az olvasható ki, hogy igenis idegen befolyás érvényesül a tárgyalásban és hogy a miniszterelnök a tárgyalások folyamán presszió alatt állott. A mikor az a látszat fölmerült, hogy a külsőpolitikai helyzet is befolyást gyakorol a tárgyalásra, akkor a tárgyalást azonnal be kellett volna szüntetni és jobb időre halasztani. Mindenkinek az az érzése, hogy a miniszterelnök és a bukaresti követ nyilatkozatai után az egyik félnek okvetlen el kellett volna hagynia a helyét. Akárhogy akarta volna a miniszterelnök a dolgot kimagyarázni, a dezavuálás megtörtént. A miniszteerelnök a delegációban kijelentette, hogy tárgyalásai semmi vonatkozásba nem hozhatók a külügyi helyzettel. A szónok felolvassa a miniszterelnöknek erre való nyilatkozatát és miután a főrendiházi beszédéből azt a részt, a melyben kijelenti, hogy ő soha nem állitotta, hogy a román tárgyalásnak külügyi vonatkozásai nincsenek. (Derültség balról.)

A munkapárt véghetetlen nyugalommal fogad mindent, a mit a miniszterelnök mond, ma fehéret mond, holnap feketét, a többség egyaránt tapsol neki. Az ellenmondásokat észre sem veszik. Bánffy Dezső báró képes volt megbuktatni Agliardi nunciust és megbuktatta magát Kálnoky grófot, a külügyminisztert. Régebben a miniszterelnök is tartott még valamit magára, a mikor „valami előkelő idegent" emlegetett és ezzel az osztrák miniszterelnököt megbuktatta. A mikor azonban most a bukaresti követ a mi dolgainkról az állam egységét sértő módon nyilatkozott, a miniszterelnök még köszönetet is mondott neki, hogy oly kegyes volt őt dezavuálni. Czernin gróf nyilatkozatának lényeges tartalma az volt, hogy ha a paktum létre nem jön, akkor a monarchia és Románia között

a jó viszony nem lehetséges. Vagy igaz, a mit mondott Czernin gróf és akkor most a paktum meghiusulása után a jó viszony a monarchia és Románia közt többé fenn nem áll, vagy pedig a látszólagos sikertelenség ellenére is csakugyan létrejött a paktum titokban és a miniszterelnök valóban végre is hajtja a tárgyalások folyamán tett igéreteit. Az ellenzék méltán kiváncsi lehet arra, hogy a két eset közül melyik igaz.

A miniszterelnök ezt a kérdést tisztázni meg se kisérli, mert nagyon jól tudja, hogy ez a kisérlet neki az állásába kerülne. A miniszterelnök nem a románok kedvéért, hanem a kerületei miatt tárgyalt hónapokig a kedves románokkal. De arra, hogy talán a magyar pártokkal is tárgyaljon és igyekezzék velük megegyezni, nem is gondol a miniszterelnök, sőt minden eszközt megragad arra, hogy ily tárgyalás lehetségessé ne váljék. A miniszterelnök jellemét ismerve, természetesnek tartja, hogy inkább tárgyal a nemzetiségekkel, a kik az állam egységét nem ismerik el, de az ő hatalmát készséggel elismerik, mint azokkal a magyar pártokkal, a melyek a nemzeti állam egységéért küzdenek, de a miniszterelnök kényuralmát elismerni nem hajlandók. (Taps a baloldalon.)

Ezután a nemzetiségi kérdés megoldásának módjáról beszél. A nemzetiségi kérdést a do ut des álláspontjára helyezkedve, nem lehet megoldani soha; az államra nézve megalázó, ha az állampolgárok egy része föltételekhez köti, hogy mikor lesz jó hazafi; az államnak föltétlen joga van alkalmazkodást követelni; viszont a polgárokra nézve is lealázó, ha csak paktum utján tudják elérni sérelmeik orvoslását. (Taps balról.) Mihályi Vivadar azt mondta a minap, hogy a demokrácia kérdését nem lehet megoldani addig, mig a nemzetiségi kérdést meg nem oldják, a szóló ezt a tételt megforditja: a nemzetiségi kérdést nem lehet megoldani addig, mig Magyarország rá nem lép a demokrácia utjára. Klasszikus példa erre az amerikai Unió, a melynek államai nyelvi és faji tekintetben annyira különböznek egymástól. Ott nincs nemzetiségi kérdés, pedig az állam nyelvének ismeretét szigoruan megkövetelik az állam minden polgárától s mindenkitől, a ki az állampolgári jogot meg akarja szerezni, hetvenhárom kérdésre terjeszkedő, igen szigoru közjogi vizsgát követelnek; viszont azonban a legmesszebbmenő demokrácia érvényesül az egész

kormányzásban és közéletben. Végül csodálkozását és megbotránkozását fejezi ki a miatt, hogy a miniszterelnök a minap a nemzeti cimer angyalairól viccelődve és sértően nyilatkozott. Az elnök, a ki oly buzgón védelmezi a palotaőrök becsületét, a nemzet cimerének védelmét nem tartotta kötelességének. A miniszterelnök a szellemeskedésével menjen Bécsbe vagy Bukarestbe, vagy maradjon a munkapárt falai közt. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul.

A miniszterelnök beszéde

Tisza István gróf miniszterelnök nem akar ezuttal eltérő kérdésekkel foglalkozni, csupán a rezolucióról akar megjegyzést tenni, melyről Károlyi azt mondta, hogy a munkapárt lenyelte. Olvassa el Károlyi gróf azt a beszédet, melyet a rezolució kérdésében való meghátrálás mellett Andrássy Gyula gr. elmondott (Helyeslés a jobboldalon) és abban meg fogja találni nagyon helyes, nagyon hazafias okait ennek a meghátrálásnak. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy mozgás és zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Én mindig nemcsak teljes lojalitással, de benső megelégedéssel szoktam azt konstatálni, hogy olyan kiváló férfiakkal egyetérthetek, a kiktől a politika mezején számos mélyrehatő kérdésben eltér az álláspontom. (Zajos fölkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: A kiket kidobatott! Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Nagy zaj.) Károlyi ellentmondást lát a hazai román nemzetiségi párt vezéreivel folytatott megbeszélések és a külügyi helyzet közötti kapcsolatot illetően tett kijelentésem tekintetében. A képviselő ur itt egy, bizonyára jóhiszemü, fogalomzavarba esik. A mit én mindig kereken tagadtam (Mozgás a szélsőbalon.) ... és a mit kereken tagadok most is, az az, hogy eljárásomnak bárminő tekintetben külső politikai okai lettek volna. (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Állitottam ismételten azt, hogy ebben a tekintetben fölfogásomnak 20 esztendő óta — fájdalom, nem gyermekkorom óta, mert akkor már rég nem voltam gyermek — ismételve adtam kifejezést és hogy ugy, mint máskor, a mostani akció alatt is kizáróan a magyar nemzeti politika szempontjai irányitották

eljárásomat. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Mozgás és zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)

Ebben a vonatkozásban állitottam ismételten azt, hogy (olvassa): „az én akciómnak semmiféle külügyi vonatkozása nincs." (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Valamennyi beszédemben mondottam, hogy elhatározásomra semminemü befolyást a külügyi helyzet nem gyakorolt. Ugyanebben a beszédben mondottam azt is, hogy nem is tartom helyesnek azt a fölfogást, mintha ennek a kérdésnek továbbfejlődése Románia külső politikájára és a Romániával való viszonyunkra döntő befolyást gyakorolna.

Fölolvassa minapi beszédének azt a részét, a melyben a Romániával való viszonyról szólott s igy folytatta: Soha mást nem állitottam, minthogy eljárásomra befolyást a külügyi szempont nem gyakorolt, másrészről nem vontam tagadásba, hogy igenis, jó hatással lehet a román közhangulatra s ennélfogva ezzel is melegebbé tehetnők a Romániával való viszonyunkat. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és szélsőbaloldalon; felkiáltások: Czernin! Elnök csenget.) De erről, azt hiszem, ma még korai volna beszélni; remélem azonban, hogy a tények igazat fognak nekem adni. Ezek a megbeszélések eredménytelenül végződtek, de azért egyáltalán nem adtam föl a reményt, hogy Romániával való barátságos viszonyunk nemcsak fönnmarad, de szilárdulni is fog. (Zaj. Az elnök csenget.) Mindenkit meghallgattunk, én is kérek némi előzékenységet. (Helyeslés jobbfelől.)

A Czernin-féle incidensre nincs szándékom többet visszatérni. (Mozgás és zaj a bal- és szélsőbaloldalon.) A t. képviselő urak nagyon sokszor igyekeznek olybá föltüntetni az én csekély személyemet, mintha én, nem tudom, ilyen vagy olyan bátorságommal kérkednék, a miben igazán ártatlan vagyok. Azt hiszem, a magam bátorságáról igazán nem szoktam beszélni. De egyet mindenesetre, az erkölcsi bátorságnak azt a mértékét, a mely szükséges arra, hogy az ember ezt a felelősséggel teljes állást a közérdekhez hiven és állásához méltón töltse be, ezt igenis, vindikálom magamnak. (Élénk helyeslés jobbról.) Azt az erkölcsi bátorságot, hogy ha én valamiben meggyőződtem arról, hogy az ország érdeke tőlem mit kiván, semmiféle támadás nem fog engem ettől a helyes uttól elté-

riteni. (Élénk helyeslés és taps jobbról.) Ezek után rátér munkatársának és bajtársának, Berzeviczynek (Éljenzés.) a beszédére, melynek egy-két részletével nem ért egyet. Ez is egy jele annak, hogy a meggyőződés nélküli munkapártban még régi, vállvetett küzdelemben megedzett barátok között is, mindenki követi a maga és tiszteli a más meggyőződését. (Élénk helyeslés jobbról. Zaj a bal- és szélsőbaloldalon.) Berzeviczy kifogást tett az ellen, hogy a középiskolákban egyik nemzetiségi nyelvet tanulják. Ha azt akarjuk, hogy a magyar fiatalság megtanuljon valamely nemzetiségi nyelvet annyira, a mennyire azt a gyakorlati élet igényei kívánják, — ez egészen más valami föladat, mint hogyha azokat, a kiknek anyanyelvük ez a nyelv, ebben az anyanyelvben intézményileg oktatásban részesitsük, ugy hogy ez mindenesetre kettős föladat. Az elsőt sürgősnek tartom, mert eminens nemzeti érdeknek tartom, hogy a magyar intelligencia, a mely állami és társadalmi téren kilép az életbe, a nem magyar ajku néppel anyanyelvén érintkezzék. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) A másik kérdés, a nem magyar nyelvüeknek, az illető anyanyelvü tanulók részére való intenzivebb oktatás, nézetem szerint is oly kérdés, a melyhez csak akkor szabad nyulni, ha teljesen megjavult a helyzet a tekintetben, hogy bizonyos, a nemzeti politika sarkköve ellen irányuló tendenciák kiküszöböltessenek.

A vallástanitásra nézve elismerem, hogy a gimnáziumnak, kivált felsőbb osztályaiban, az ifjak valamennyien tudnak magyarul, hogy a vallást magyarul is tanulhatják. De előttem a nemzetiségi probléma összes vonatkozásainál az egyedüli cinozura az, hogy valamely rendelkezés erősiti-e a centripetalis vagy gyengiti-e a centrifugális irányt. És, ha ezt a mértéket alkalmazom, pedig ez az egyedüli helyes, azt látom, hogy azzal, hogy az összes egyéb tudományok mellett a vallásoktatást is magyarrá tesszük, a magyar kulturális érdekeket nem mozditjuk elő, mert arra nézve a részletkérdés közönyös, viszont erősitünk bizonyos centrifugális hajlamot, módot nyujtunk agitatórikus tevékenységre, a melyre nézve a nemzeti politika azt kívánja, hogy alóla igyekezzünk kirántani a gyékényt. Ezért elismerem a felekezetek ama jogát, hogy a vallást az egész vonalon a gyermekek anyanyelvén tanitsák. (Helyeslés a jobboldalon.)

Désy beszédére térve, az ügy érdekében, benső örömömet fejezem ki a románokkal szemben való rokonszenves hangon, mely egész felszólalásán végigvonult. Van nekünk elég terünk arra, hogy egymás között veszekedjünk, nem kell éppen olyan momentumokat kikeresni, melyeknél igen nagy nemzeti érdek van abban, hogy a hazában lekó nem magyar ajku polgárok azt lássák, hogy ebben a kérdésben ,az irántuk való méltányos és rokonszenves magatartás és érzület kérdésében magyar emberek között a pártkülönbsg sem vonhat megkülönböztető vonalat. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Egyetértek előadásának más jelentékeny részével is. Egyben-másban tulsötét volt a kép, melyet megfestett. Mindig sajnálom ezt a tulzást, azért, mert különösen ilyen alkalmakkor, mindig akadnak külső ellenségeink közt olyanok, a kik ilyen nyilatkozatokból fegyvert kovácsolnak a magyar állam és a magyar nemzet diszkreditálására. De ezen fönnakadni nem akarok. Elismerem, hogy sulyos bajaink vannak és ezek sok tekintetben okai az elégedetlenségnek és támpontot nyujtanak a nemzetiségi agitációra is. Itt ugyanazt látjuk, a mit például a katonai kérdésekben is. A katonai kemény és sokszor brutális eljárás vált ki elégedetlenséget egyes nemzeti társadalmakban is. Láthattuk nemrég, hogy egy nagy egységes nemzet társadalmi és politikai életében ilyen jelenségek milyen mélyreható elégedetlenséget és izgalmat támasztottak. De ott az megmarad a maga objektiv minőségében a katonai fegyelemnek és a polgári fölfogásnak összeütközése gyanánt. Minálunk az a fatális körülmény, hogy mi nemzeti hadsereggel nem birhatunk, minden ilyen kérdést egyuttal bizonyos nemzeti éllel is ruház föl. Itt már mindenütt az idegen szoldateszkának a magyar nemzet ellen irányuló erőszakoskodását látják benne sokan.

Igy van ez a nemzetiségi kérdéssel való vonatkozásban is. Hiszen a román nemzetiségi sérelmek között van például az erdészetnek eljárása a legelőkérdésben és más sérelmek is, melyeknek azonban semmiféle nemzeti vonatkozásai nincsenek. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.) [illegible] kéri, hogy e bajokért ne keressünk egymásban bünbakot. A mi közigazgatásunk fő baja, hogy az egészen patrimoniális középkori állapotból kellett egyszerre beleugrani a modern állam rendszerébe, holott a nyugaton a közigazgatás évszázados organikus fejlődés

alapján ujhodott meg. Ezeket a bajokat csak állandó szorgalommal folytatott becsületes munkával orvosolhatjuk és semmiféle szervezeti reform egy csapásra e bajokat el nem tünteti. Igazat ad Désynek, hogy ne féljünk a nemzetiségi kulturától. Veszett ügyet védelmeznénk, ha attól tartanánk, hogy csak a nemzetiségi kultura elnyomása biztosithatja a magyar nemzet fönnállását. A másik megjegyzése, hogy kövessünk el mindent, hogy emberi módon bánjék mindenki a néppel, hogy nemzetiségi különbség nélkül tegyük kedvessé, kényelmessé és kedvezővé a nép bármelyik fiának az életét (Helyeslés jobbról.), természetesen pártkülönbség nélkül. A szóló maga is teszi otthon a maga körében és mindenkor arra kéri a vidéki intelligens embereket is, hogy a nép gondviselői és önzetlen barátai legyenek. (Tetszés és taps jobbról.) Jól mondotta Désy, hogy nálunk igen sok baj okozója az, hogy mindenki, a dijnoktól kezdve a szolgabiróig, az országot akarja megmenteni. Igy is van. Sokszor eszembe jut, ugymond, Talleyrand-nak az a mondása egy előtte magát roppant buzgalomra kötelező tisztviselőre, hogy: Jól van fiatalember, de kivált semmi buzgalom! Hát meg kell érteni ezt. Buzgalom legyen, kell is, hogy legyen az emberekben, de az a tulbuzgalom, amely minduntalan a magyar állameszme hivatott védelmezőjének tolja föl az illetőt, nagyon igaza van Désynek, sokkal, de sokkal több kárt okoz, mint hasznot az országra nézve. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon és a középen.) Egyetért Désyvel a kerületek beosztására nézve is, nevezetesen, hogy nemzetiségi nézőpontokat nem kevernek bele ebbe a kérdésbe és már a limine elutasitott bármiféle nemzetiségi tendenciának akár pro, akár kontra való figyelembevételét. (Helyeslés jobbról.)

A nemzetiségi törvény.

Ezután rátért a nemzetiségi törvény ama részére, a hol nagyon lényeges eltérés van közöttük a nemzetiségi törvény végrehajtása tekintetében. Megvallom, ugymond, abban a téves hitben voltam, hogy a dologgal foglalkozó magyar emberek között nem lehet nézeteltérés, hogy a nemzetiségi törvénynek ma még ujabb törvénnyel meg nem változtatott rendelke-

zései között is nagyon sok van olyan, a mit nem lehet végrehajtani. Megvallom, sajnálom, hogy — ugy Bethlen István gróf, mint Désy képviselő urak — itt elfoglalt és rám nézve annyira meglepő állásfoglalása arra kényszerit, hogy e kérdésnek részleteibe menjek bele. Megvallom, haboztam, hogy ezt megtegyem-e, de megfontolás után jöttem arra a meggyőződésre, hogy helyes dolog, ha nem térek ki e kényesnek látszó felelet elől, mert azt tartom, hogy ebben is, mint az egész vonalon mindenben, mentől kényesebb problémával állunk szemben annál parancsolóbb szükség a teljes őszinteség. (Helyeslés a jobboldalon.) Ha mi azt a törvényt nem tartjuk végrehajthatónak, mondjuk meg, de ne állitsuk azt, hogy végrehajtjuk ezt a törvényt, ha azután ugy, a hogy a törvény tartalma kivánja, nem vagyunk hajlandók azt végrehajtani.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy olyan államokban, melyekben organikus közjogi fejlődés van, hol nem kodifikált alkotmányok jöttek létre, hanem a közjogi törvényhozás is lépésről-lépésre követte az élet változó igényeit és a nemzeti fejlődés problémáit, minden lépten előfordul, hogy egyes törvények obsolétokká válnak. Az angol törvénykönyv tele van obsolét statutumokkal, melyek végrehajtására nem gondol senki sem. Nem látok tehát semmi szégyelni valót abban, ha azt mondjuk, hogy a magyar nemzet ezelőtt egy fél századdal meghozta azt a törvényt, azok a várakozások, a melyeket hozzáfüzött, nem váltak be; azok a nem magyarajku polgárok, a kiket meg akart nyerni ez a törvény, az első perctől fogva a legvehemensebb ellentétbe helyezkedtek nemcsak a törvénynyel, de a magyar állam és a magyar nemzet létföltételeivel. Ilyen körülmények között ez a törvény nem mehetett át az életbe; ilyen körülmények között nem lehet egy félszázados fejlődést elfujni a föld szinéről, és ma már ennek a törvénynek végrehajtására nem, hanem csakis arra gondolhatunk, — miben igazat adok a képviselő urnak, — hogy nem egy ujabb nemzetiségi törvénnyel persze, — hiszen azt hiszem, ő sem erre gondolt, — hanem esetről-esetre, a mint konkrét föladatok merülnek föl, ugy, a hogy az már több vonatkozásban meg is történt, ujabb törvényes rendelkezésekkel pótoljuk ennek a törvénynek elavult rendelkezéseit. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Ennek a törvénynek bevezetése semmi tekintetben nem

föltételeket szab, hanem okokat állapit meg, ugy, hogy ennek a törvénynek bevezetéséből egyáltalán nem lehet azt a következtetést levonni, mintha mindazok a rendelkezések, a melyek az egyes szakaszokban foglaltatnak, föltételekhez volnának kötve. Vannak egyes szakaszok, a melyeknél az illető rendelkezés a lehetőséghez köttetik.

Már most, méltóztassék megengedni, hogy csak néhányat emlitsek a törvény meg nem változtatott rendelkezései közül. A 6. szakasz azt mondja (Olvassa): „A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.“ Azt hiszem, ezt a lehetőséget itt nem lehet másképp érteni, mint ugy, hogy: ha tudják azt a nyelvet, de ha tudják azt a nyelvet, a törvény szerint használniok is kell. Azután a 18. szakasz azt mondja (Olvassa): „Azon területeken létező vagy fölállitandó állami közép- és felső-tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- és irodalmi tanszékek állitandók.“ Azt hiszem, messze tulmennénk a célon, ha olyan vidékeken, a hol vegyesen együtt lakik három-négy nem magyarajku nemzetisége az országnak, minden középiskolában ilyen tanszéket állitanánk föl. De fontosabb, ami ezután következik. A 20. szakasz azt mondja: „A községi gyülések maguk választják jegyzőkönyvük és ügyvitelük nyelvét.“

A 22. szakasz szerint: „A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos vagy saját ügykezelési nyelvét használja.“ A 23. szakasz szerint: „Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához, és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be.“ A 25. szakasz aztán azt mondja (olvassa): „Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magánintézetek és törvényhatósági joggal nem biró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák, az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközlött hiteles fordítás is melléklendő.“ Világosan olyan polyglott közigazgatás ez, a mely a modern államéletben igazán keresztülvihe-

tetlen is volna, közigazgatásunkat még a mainál is sokkal költségesebbé, lassúbbá és rosszabbá tenné, magukat az ország nem magyarajku polgárait is kárositaná.

Talán legfontosabb és legaggályosabb a törvény 17. szakasza, a mely azt mondja (Olvassa): „Az állam, s illetőleg a kormány által már állitott, vagy a szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről a törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere a közművelődés és közjólét szempontjából... köteles az állam az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együttélő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik."

Az igaz, itt benne van „a lehetőségig". De lehet-e ezt a rendelkezést bona fide ugy értelmezni, hogy „a lehetőségig" azt is teszi, hogy éppen semmi se történjék? Természetesen, ma a középiskolák terén éppen semmi sem történik arra, hogy anyanyelvükön nyerhessenek az illetők oktatást. Helyes is, hogy igy van: nem is kivánnék rajta változtatni, nem is tartanám lehetségesnek, hogy az állami középiskolák ne magyar tannyelvüek legyenek, de akkor meg kell nyiltan mondani, hogy ez a törvény rendelkezéseibe ütközik. (Helyeslés jobbról.)

De jön itt még egy pont, a melyben az van mondva, hogy a tanitás nyelvét a közoktatásügyi miniszter határozza meg, a mennyiben a törvény erről nem rendelkezik. Már most, ha fölnyitom az 1868. évi népoktatási törvényt, abból azt konstatálhatom, hogy tulajdonképp az az állami népiskolák nyelvéről rendelkezik. A 80. szakasz szerint ugyanis az állami népoktatási tanintézeteket a kormány a 23—78. szakaszokban megszabott módon szervezi. Tehát a 23—78. szakaszig menő, a községi iskolákra vonatkozó rendelkezések kiterjednek az áll. népiskolákra is. E rendelkezések pedig az 58. szakaszban azt mondják, hogy minden növendék a maga anyanyelvén nyeri az oktatást, amennyiben az a községben divatozó nyelvek egyike. Ime, ha mi a nemzetiségi törvény álláspontjára helyezkedünk, az állami népiskolákban a község többsége által beszélt nyelvet kellene tanitási nyelvvé tenni. Azt hiszem, ezt nem tehetjük, nagyon helyes is, hogy nem tesszük. Lett is

volna alkalom azt ujabb törvénnyel rnedezni. A Berzeviczyféle törvényjavaslatba öntudatosan vettük bele azt a rendelkezést és, megvallom, nagyon mélyen sajnálom azt, hogy Apponyi t. képviselőtársam ezt a rendelkezést a törvényből kihagyta, — azért, hogy magának bizonyos latitüdöt tartson fönn e szabály alól való kivételek engedelmezésére. Ezt a latitüdöt én is helyeslem; ebben egyetértünk. De, azt hiszem, ennek helyes módja az volt, a melyet mi kontemplálunk, és én nagyon mélyen sajnálom, hogy Apponyi nem használta fel ezt az alkalmat arra, hogy a nemzetiségi törvénynek ezt a legflagránsabb sérelmét nem orvosolta, hogy törvénykönyvünkből ezt a rendelkezést ki nem küszöbölte. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.) És méltóztassanak nekem megengedni, hogy ha nekem akkor, mikor Apponyi Albert t. képviselőtársam közoktatásügyi politikájával foglalkoztam, bizonyos gunyos éllel kicsuszott a számon az angyalkákra vonatkozó kifejezés, — hát én igazán azt hiszem, nekem talán még sem kell védekeznem a vád ellen, hogy én az ország cimere iránt kellő tisztelettel nem vagyok. (Élénk helyeslés. Ugy van! Ugy van! jobbfelől. Mozgás balfelől.) Nem tagadom, jól esett és örömömre szolgált, hogy ugy Bethlen István gróf, mint Désy t. képviselő urak, méltóságukon alulinak tartották ezt a kérdést szóvá tenni. (Helyeslés és tetszés jobbfelől.) Ez egyszerüen a számon kicsuszott kifejezés volt, a melynek gunyos éle nem az ország cimere, hanem az ellen a törvényjavaslat ellen irányult, a mely kihagyta a törvényből a legbecsesebb lényeget és a helyett beállitott egy teljesen gyakorlati érték nélküli külsőséget. (Igaz! Ugy van! jobbfelől. Ellentmondások a szélsőbaoldalon. Zaj. Elnök csenget.) — —

Sághy Gyula: Az lényegtelen? Az ország cimere lényegtelen? (Zaj.)

Tisza István gróf miniszterelnök: És különben, hogy Sághy képviselő urat kegyesebben hangoljam magam iránt, kész vagyok még azt is kijelenteni, hogy a mely percben ezt a kifejezést használtam, eszembe jutott, hogy ezt lehetne bárkinek is olybá föltüntetnie, mint hogyha én nem kellő tisztelettel viseltetném az ország cimere iránt. Én tehát igen sajnáltam és most is igen sajnálom, hogy ez a kifejezés az ajkamon kicsuszott. (Helyeslés jobbról és a középen. Mozgás balfelől.)

Talán méltóztatnak ezzel megelégedni? (Zaj és élénk közbeszólások a szélsőbaloldalon.)

Ezután Bethlen István gróf történelmi-filozófiai alapgondolatával foglalkozik. Megjegyzi elsőbben, hogy Bethlen gróf tájékozatlanságot árul el akkor, a mikor azt mondja, hogy a szólónak a nem magyar nyelvnek a közigazgatás terén való használatáról tett kijelentése e téren az első betörés lett volna. Ez annyira nem első betörés, hogy sokkal kevesebb, mint a mennyi ama vármegyék nagyobb részében életben van. Ezt részletesen kimutatja. Arra a kérdésre, hogy a nemzetiségi körben alakult gazdasági, ipari, kereskedelmi egyesületek és vállalkozások segitségénél szerez-e a szóló garanciát arról, hogy azok nem lesznek a magyar állam nemzeti jellege ellen irányuló agitáció fészkei, azt feleli, hogy ez magától értetődik. Az állam csak olyan vállalkozást segit, mely a nemzeti politika nézőpontjából kifogástalan.

Tévedésben van Bethlen a telepitési akcióról szóló birálatában is. Erről a földmivelésügyi miniszter részletesen nyilatkozni fog, itt csak megjegyzi, hogy a kormány teljességgel föntartotta a szabad kezet a telepités folytatására. E félreértések ellen tiltakoznia kell. (Helyeslés jobbról.) Az altruista bank az utóbbi évek pénzügyi kalamitásai miatt hatással nem működhetett, e bank működéséről csak bizonyos idő mulva lehet itéletet mondani. Bethlen István grófnak kulturpolitikai részére megjegyzi, hogy ő (Tisza) nem csinál külön román nemzetiségi politikát, hanem nagyon természetesen, a miket mint a kormány intencióit, szándékait, nézeteit nekik elmond, azok nem nekik adott külön jótétemények, hanem természetszerüen eredménnyel és kihatással birnak az ország összes nem magyarajku polgáraira. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) Azt hiszi, ez a helyes álláspont. A felekezeti iskolának és az állami iskolának szembeállitására nézve hivatkozik Apponyi Albert grófra, a ki a szólóval egész egyetértésben, mint miniszter és mint ellenzéki vezérférfiu, mindig azon az állásponton volt, hogy az állami iskolák fejlesztése nem irányul a felekezeti iskolák ellen, hogy ez nem akarja a felekezeti iskolát elpusztitani. (Élénk helyeslés jobbról.): ellenkezően, elfoglalja a fejlődéssel szükségessé vált tért, betölti a hézagokat, de nem akadályozza meg a felekezeteket abban, hogy a kor szinvonalán álló iskolákat föntarthassanak. (Igaz! Ugy van! jobbról.)

A végrehajtás dolgában Bethlen gróf igen kemény kifejezést használt, mikor azt mondta, hogy a szóló az 1907. évi XXVII. törvénycikk rendelkezéseit helytelen magyarázattal intencióiból kiforgatni akarná. Ez ellen határozottan és kereken tiltakozik. Soha nem mondta ezt; de egyetlen ehhez csak félig-meddig hasonló kifejezést sem. Ezt a vádat Bethlen gróf csupán bizalmatlanságból tehette, a mit mélyen sajnál. De hiszen Apponyi is elismerte, hogy az épitkezéseknél küzdelme volt. Palotaforradalmat is emlitett. (Zaj balról.)

Fölkiáltások balról: Ezt Apponyi azóta megcáfolta!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ismeri a cáfolatot. A palotaforrradalomra nem is vet sulyt, hanem Apponyinak a minisztériumban való küzdelmére, ezen a téren, a mit Apponyi nem cáfolt meg. Állitja most is, hogy az idézett Apponyi-féle törvényt hiven, jóindulattal és korrektül fogják végrehajtani és határozottan tiltakozik az ellen, mintha e törvény rendelkezéseit tendenciózusan kijátszani akarnák. (Tetszés jobbról.)

A román nemzetiségi párt.

Tisza István gróf miniszterelnök: Mind Bethlen gróf, mind pedig Károlyi gróf megtámadta őt, mert „hivatalosan" elismerte a román nemzetiségi komitét. Hiszen ő épp azt mondta, hogy nem érti, mi itt a hivatalos elismerés, mert pártoknak nincs hivatalos jellegük. Akár elismerik, akár nem, azok fönnállanak. Nem hivatalos, nem közjogi létük van, nem fórumok, hanem mert fönnállanak, tekintetbe jönnek és jöttek pártkülönbség nélkül mindenki előtt. Ismételve emlitették, ugymond, a Hieronymi-féle rendeletet. De az a rendelet papiroson maradt, az a rendelet nem akadályozta sem 1905-ben, a mikor mi vezettük a választásokat, sem 1906-ban, a mikor a koalició vezette a választásokat, nem akadályozta a nemzetiségi pártot abban, hogy teljesen szabadon és meglehetős erővel és, kivált 1906-ban, meglehetős sikerrel vegyen részt a választási küzdelmekben. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) Higyjék meg nekem, ilyen kis rendőri kihágási intézkedésekkel olcsó mártirokat csinálni lehet, de a politikai küzdelmeket bármily tekintetben befolyásolni nem lehet. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) És azután arra nézve, hogy én a román nemzeti-

ségi párt kiküldötteivel szóba álltam, eszmecserébe bocsátkoztam, azt hiszem, minden további magyarázgatás alól fölment Kossuth Ferencnek, a koalició vezetőjének...

Polónyi Géza: Az is meg van cáfolva!

Tisza István miniszterelnök: Hát ez szép cáfolat; nagyon szép cáfolat! (Élénk derültség a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.) Mihályi képviselő urhoz intézett levele. Azt méltóztatik mondani, hogy az megcáfoltatott: hát igy szokott kinézni a képviselő urak cáfolata? (Fölkiáltások jobbfelől: Tényeket nem lehet lecáfolni!) Azt irta Kossuth Ferenc, mélyen tisztelt képviselő ur, cáfolatában, hogy ő sok dolga közt a boritéknak, vagy a levélnek helyes cimzését nem nézhette meg. Hát bánom is én azt a cimzést. Az a kérdés, hogy mi volt a levélnek tartalma? A levél Mihályi Tivadarnak szólt, és azt irta benne a képviselő ur, hogy „t. barátom, hozzád, mint a nemzetiségi párt vezetőjéhez, elnökéhez, fordulok azzal a kéréssel, hogy ebbe a bizottságba egy tagot jelöljetek a magatok köréből." Hát ezt cáfolhatják, vagy hozhatnak föl mentő körülményeket a cimzésre nézve, de itt van a tény, hogy a nemzeti pártnak, a koaliciós pártok együttes megbeszélése alapján és nevében fölajánlottak egy bizottsági tagsági helyet. (Ugy van! Ugy van! jobbfelől.)

Polónyi Géza: Ez a tévedés! (Élénk derültség a jobboldalon.)

Sztranyavszky Sándor: Talán bizony apokrif a levél? (Zaj jobbfelől.)

Polónyi Géza: Tévedés, nem is volt akkor együtt a párt!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ezek után fölösleges tovább mentegetnem azt az eljárásomat, hogy a képviselő urakkal eszmecserébe bocsátkoztam, de igenis csodálkozom azon, hogy ismét és ismét adott fölvilágositásaim után is megmaradnak — magyar szó talán nincs is erre a kifejezésre, de egész bizonyos Begriffsstützigkeit-tal — a mellett, hogy ezek a tárgyalások olyan paktumszerü jelentőséggel birnak, hogy én ott ellenszolgáltatásokat helyeztem kilátásba; hogy én ellenértékeket kivántam azért, hogy ők a magyar államot elismerjék. Én egyetlenegy részletkérdésre nem mondtam azt, de épp itt áll az, hogy a kivétel bizonyitja a szabályt, — egyetlenegy dologra mondtam: arra a másfél gimnáziumra, hogy én

ezt ugyan nem tartom helyesnek, de hogyha elérhettük volna azt, hogy a román nemzetiségi párt a maga programmját összhangba hozza a magyar nemzeti politikával, ezt nem találtam volna olyan dolognak, a mely meg nem érte volna azt az árt. (Élénk helyeslés jobbról.) Hát jól van, ez az egy kérdés olyan, mely kvázi, mint ellenszolgáltatás állittatott be, de éppen ez mutatja legjobban, hogy az egész eszmecsere lényege nem alkudozás, nem a do ut des álláspontja, hanem igenis az volt, hogy én először is igyekeztem a román nemzetiségi komité megbizottait — meghallgatni, fölfogásaikat, óhajtásaikat, állitólagos sérelmeiket ismerni. Minden részletkérdést tanulmányoztam, hogy először lássam a kérdést; másfelől igyekeztem őket megnyugtatni és bennük mindenekelőtt azt az érzést fölkelteni, a melyet, remélem, sikerült is felkeltenem, hogy a magyar kormánynál az ország román honpolgárainak minden jogos érdeke, méltányos óhajtása és sérelme a legjobb akaratu megitélésre talál. En igyekeztem megérlelni bennük azt a meggyőződést, hogy ők saját érdekükben is akkor járnak el helyesen, ha lemondanak a nacionalista politikáról, a mely, a mig fentartják, áthághatlan ürt von köztük és mi közöttünk, s a melyet, ha kiküszöbölnek, biztositják saját maguk részére a békének, az egyetértésnek, a harmoniának, a kölcsönös bizalomnak és szimpátiáinak áldásait. (Helyeslés jobbról.) Nem arról van szó, hogy konkrét, akár közigazgatási, akár kulturális borravalókat igérjek, ilyennek tünhetett föl...

Bethlen István gróf: Ők is igy fogták föl!

Tisza István gróf miniszterelnök: Alig hiszem.

Bethlen István gróf: Az ő válaszukból is kitünik.

Tisza István gróf miniszterelnök: Abból abszolute nem tünik ki, abból csak az tünik ki, hogy a mit a kormány álláspontjáról megtudtak, azt nem találták elegendő oknak programmjuk megváltoztatására. A kérdés mindig e körül forgott. Bethlen egész argumentációja ezen a hamis bázison épült föl. Sohasem mondtam nekik, hogy mindaz, amit felsoroltam, akkor fog megtörténni, ha lemondanak a nemzeti politikáról, hanem azt mondtam, hogy változtassanak programmjukon, mert ez az előfeltétele, hogy minden jóakarat termékeny legyen, mert a mig fönnáll a nacionalista programm, addig fönnáll a bizalmatlanság, az ellenérzés, fönmaradnak a

surlódások s ezt kiküszöbölni az életből csak akkor fogjuk, ha sikerül programmjukat átalakitani ugy, a hogy azt a nemzeti politikának sarkalatos érdekei megkivánják. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)

S ehhez füztem mindig azt a másik megjegyzésemet is, hogy a nacionalista-programm föntartása a legsovinisztább román szempontból is nem haszon, hanem kár, nem szolgálja a román -- értem az egész román fajra — nemzeti ügyet, ellenkezőleg annak akkor tesznek szolgálatot, ha a teljes lelki egybeforradást a monarchiában lakó román nemzetiség és a magyar nemzet között lehetővé teszik. (Helyeslés jobbfelől.)

Köztársasági párt.

Kifejtettem egy dolgot a köztársasági pártra vonatkozóan. Qui bene distinguit, ben docet. A köztársasági párt célja Magyarországon köztársaság megalapitása, tehát a felséges uralkodóháznak a tróntól való megfosztása, azt hiszem: mert ugyebár köztársaság „mit dem Grossfürsten an der Spitze“ még sem képzelhető. (Élénk derültség a jobboldalon.) Világos tehát, hogy a köztársasági párt célja ab ovo a magyar ezredéves alkotmány sarkkövébe, a szent korona fogalmába ütközik. (Ugy van!) Egy ilyen párt tehát, ha erre békés eszközökkel törekszik is, semmiféle monarchiában helyesen fönn nem állhat. (Igaz.)

Polónyi Géza: Spanyolországban van!

Tisza István gróf miniszterelnök: Van, de nem helyesen, szerintem.

Kun Béla: Udvari ebédre is meghivják Spanyolországban!

Tisza István gróf miniszterelnök: A román nemzeti párt programmja pedig, szerintem, nagyon helytelen; küzdeni fogok ellene, annak az erdélyi autonomiára vonatkozó része ellen teljes erővel; de az a programm a magyar állam szétdarabolására nem irányul. (Zajos ellenmondás a bal- és szélsőbaloldalon.) A magyar állam területéből nem akar kiszakitani semmit. A magyar állam egységes nemzeti alkotmányát nem akarja megváltoztatni. (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)

Egy hang: Csak nem vallják be!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ez országnak nemzeti egységét akár nemzetiségek szerint, akár territoriálisan megzavarni és helyi autonomiákat engedelmezni, nagyon helytelen dolog. Küzdeni is fogok ellene egész erővel. De ha valaki azt mondja, hogy igyekszik békés uton, törvényes eszközökkel ezt megvalósitani, ez nem büntetendő cselekmény, ezt szabad államban csak nem lehet büntető paragrafus alá vonni. A helyzet tehát egészen más. Az egyik esetben világosan törvényellenes, alkotmányellenes célról van szó, a hol tehát büntetendő cselekmény ismérvei fenforognak. A másik esetben egy politikailag nagyon hibás, nagyon helytelen dologról van szó, a mely azonban mindaddig, a mig törvényes eszközökkel dolgozik, nem esik a büntetőtörvénykönyv rendelkezései alá. (Mozgás.) Ha mi a büntetőtörvénykönyvet a köztársasági párttal szemben szigoritottuk, az nagyon helyes volt, és a következések nagyon igazat adtak nekünk, teljesen igazat adtak azoknak a képviselő uraknak, a kik az egész köztársasági mozgalmat jelentéktelen, éretlen, gyermekes cselekedetnek tekintették. (Ugy van! a jobboldalon.) Én is annak tartom; épp azért gondoltuk mindjárt, hogy elég lesz, nem is valami szigoru büntetést venni a törvénybe, és az egész komédia elfuvódik a föld szinéről, és a magyar közélet és nemzet menekül a kellemetlen helyzetből, hogy szereplési viszketegségben szenvedő néhány gyerek miatt ugy lehessen feltüntetni a magyarországi állapotokat, mintha itt a dinasztikus érzet megingott volna, mintha itt köztársasági áramlat volna. Nincs itt szó egyes pártok vagy kormányok érdekéről, de a magyar nemzet érdeke az, hogy ez a tiszta igazság, hogy a nemzet dinasztikus hűség tekintetében pártkülönbség nélkül egyetért, hogy ez a tiszta igazság holmi gyerekes csinyekkel ne legyen elhomályositva.

Erdély védelme.

Fölpanaszolja Bethlen gróf azt is, hogy legalább az erdélyi magyarságot is meg kellett volna hallgatni. Engedelmet kérek, én e felfogás ellen tiltakozom. Azt hiszem, a legnagyobb hibát követtük volna el, ha bármily tekintetben, mint hasonló megitélés alá eső faktort meghallgattuk volna az erdélyi ma-

gyarságot. (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.) És, engedelmet kérek, arra, hogy az erdélyi magyarság érdekeit felismerjük, szivünkön viseljük, megvédjük, oltalmunkba vegyük és fejlesszük, nekünk senkinek meghallgatására nincs szükségünk. (Ugy van! a jobboldalon.) Ne féltse mitőlünk a t. képviselő ur az erdélyi magyarságot.

Nincs oly magyar ember, aki át ne volna hatva az érzelmek és igazságok egész világától, a mely megnyilatkozik minden magyar ember lelkében, ha Erdélyre és az erdélyi magyarságra gondol. (Élénk helyeslés.) És ha azt hiszi, pedig téved benne, hogy nekem szükségem lett volna tanácsadóra, hát nincs-e benne a kabinetben az a férfiu, a kinél az erdélyi ügyeket jobban nem ismerheti és melegebb szeretettel nem karolhatja föl senki? (Fölkiáltások a jobboldalon: Éljen Sándor János!) Higyjék meg, mi az erdélyi érdekeket szivünkön viseljük, gondozni fogjuk, mi e tekintetben a segitséget és közremunkálkodást pártkülönbség nélkül szivesen látjuk. Azt tartjuk, hogy nem szabad ebbe pártszempontoknak belejátszani. nincs és nem lehet magyar kormány, mely közönyös legyen az erdélyi magyarság jogos érdekei iránt és azt hisszük, hogy az erdélyi magyarság ezt az odaadó gondoskodást, ezt a rokonérzést, ezt a cselekedni akaró és tudó rokonérzést meg fogja találni ebben a kormányban, legalább is annyira, mint bármely más kormányban. (Élénk helyeslés jobbról.) És én azt hiszem, hogy ha most rámutatunk arra a veszedelemre, a mely az erdélyi magyarságot az általános szavazati jog utján fenyegetné, ha rámutatunk arra az eredményre, a mit ezen a téren és a választókerületi beosztás utján elértünk, hát fölemelt fővel mondhatjuk azt, hogy mitőlünk ugyan ne féltse senki az erdélyi magyarság érdekeit! (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középen.)

A történelmi vonatkozás.

Elvonultatta Bethlen gróf előttünk az erdélyi román mozgalomnak némely eseményeit és azokból azt a következtetést vonja le, hogy a XIII. századtól napjainkig a román mozgalomnak célja, tartalma, jellege mindig ugyanaz maradt és a végén bizonyos pesszimizmussal konstatálja, hogy itt illuzió,

naivitás javulást várni, mert hiszen az az eltérés nem félreértésből, nem az intézmények fogyatékosságából származik, hanem a faji ösztönöknek, az érzéseknek, a vágyaknak, a történelemnek és a nemzeti ideáloknak ellentétességéből fakad, ezeket tehát nem fogja kiegyenliteni semmi emberi okoskodás sem. Hát ez végtelen pesszimista fölfogás. És csak örömmel konstatálom, hogy ennek a pesszimista fölfogásnak konklúzióját a t. képviselő ur sem vonja le. Mert hiszen, ha valaki arról van meggyőződve, hogy ezek az évszázados ellentétek olyan mélyen gyökereznek az emberi lélekben, hogy azokat semmiféle okoskodás kirtani nem fogja, akkor mi következik ebből? Nem következhet egyéb, mint az irtó háboru, mint az, hogy igyekezni kell leigázni, elnyomni, elgyengiteni, tehetetlenné tenni azokat, kik minden körülmények között kiengesztelhetetlen ellenségeink. Erre a következtetésre nem jut a t. képviselő ur és ezzel talán önkénytelenül önmaga is elismeri azt, hogy ez a történelem-filozófiai álláspont legalább is egyoldalu. Hogy egyoldalu, arra nagyon helyesen mutatott rá Désy t. képviselő ur, a ki talán akaratlanul, de igen mélyreható és igen helyes kritikáját adta ennek a fölfogásnak, a midőn rámutatott, hogy ez a román mozgalom, melyet a multból ismerünk, merőben más valami, mint a mostani.

Désy mutatta ki, hogy tévedés az, hogy a történelemben változatlanul ugyanazzal a mozgalommal állunk szemben századokon át. De még nagyobb tévedésnek kell tartanom azt a pesszimizmust, a mely az ellentétek kiküszöbölését lehetetlennek tartja, mert mire tanit minket az emberi élet? Még nagy nemzeteknél is, de kisebb nemzeteknél sokkal hatványozott mértékben, mire tanitna egyébre, ha nem arra, hogy a faji ösztönöknek, érzéseknek, a vágyaknak, a nemzeti ideáloknak sokszor meg kell alkudniok, hogy a végletekig hajtott nemzeti ideálok által fölidézett ellentéteket lehet és ki kell a fajoknak küszöbölniök, mert különben nem tudnak a reális élet keretébe beilleszkedni, ellentétbe jutnak a brutális valóság erejével és az keresztül gázol rajtuk, elsepri őket és a történelem napirendre tér fölöttük. (Helyeslés a jobboldalon.)

Hát mit tanit a mi történelmünk a mohácsi vész óta? Abba a kényszerhelyzetbe jutottunk, hogy előbb a török hódoltság, később más konstellációk folytán csak egy európai

nagyhatalom keretében biztosithatjuk fönnálásunkat. Mi egyéb ez, mint a faji ösztönöknek, a nemzeti ideáloknak bizonyos sorompók közé szoritása, arra kényszeritése, hogy keressék meg, találják meg azokat a kereteket, a melyekben biztosithatják magukat, fönnállhatnak, de bizonyos végső törekvésekről le kell mondaniuk? (Ugy van! jobbfelől.) A magyar nemzet három hosszu századon keresztül kereste ezeket a kereteket, ha pedig egy nemzet foglalkozik egy ilyen problémával, az nem Doktorenfrage, az nem teoretikus kérdés, ez a tanulmány a verejtéknek, a vérnek, a szenvedésnek, a nyomoruságnak, a halálnak betüivel van a világtörténelembe beirva. (Ugy van! a jobboldalon.) De három hosszu évszázad kinlódása, erős küzdelme megtalálta ezeket a kereteket, Deák Ferenc nem élt hiába. Azok, a kik Deák művét támogatták és életében keresztülvitték, nem éltek hiába. Mi, ma büszkén mondjuk, hogy meg vagyunk elégedve abban a keretben, a melybe beállitott minket a világtörténelmet vezető magasabb hatalom, mert ebben a keretben teljesithetjük világtörténelmi missziónkat, ebben a keretben föntarthatjuk biztosságunkat és kiépithetjük a magyar nemzeti állam épületét.

És ha mi meg vagyunk elégedve ezzel a kerettel, vajjon nem szabad nekünk ugyanezzel a fölhivással fordulnunk a haza nem magyar ajku polgáraihoz? Nem szabad-e ezzel a fölszólitással fordulnunk éppen az olyan erős faji öntudattal biró román polgártársainkhoz? Legyenek ők tisztában a helyzettel. Az érdekegységet, az érdekazonosságot egy román és magyar faj között a szláv áradat közepében ők is elimerik. Ez az érdekazonosság kivánja, hogy támogassuk egymást, de ez a kölcsönös támogatás lehetetlen mindaddig, mig ők ennek az ezredéves államnak ezredéves magyar jellegével ki nem békülnek. Nekik is kell az ő ideáljaikat bizonyos pontig korlátolniok, mert először is itt ebben a közös hazában megtalálják akkor a szabadságnak, a jognak, a szeretetnek, a jólétnek összes áldásait, és megmaradhat nekik az a fölemelő öntudat, hogy azzal, ha ennek a hazának hűséges polgárai, ha a magyar nemzet akciójának képességét fokozzák, a független Romániának teszik a legjobb szolgálatot. (Helyeslés jobbról.)

Ez az igazi román politika, ez az igazi nacionalista politika, a melyet nekik követniök kell, ha a multnak félreértései

és a jelennek bizonyos surlódásai tiszta belátásukat el nem homályositotta.

És hogy ez az évszázados félreértésekből és szenvedésekből alakult homály egy csapásra nem tud eloszlani, azt nem vonom kétségbe. Nem most, de a megbeszélések folyamán ismételve mondtam, hogy egészen bizonytalannak tartom azok sikerét, de dolgozom rajta egész odaadással, abban a tudatban, hogy ha most nem érek is el közvetetlen sikert, előkészitem a végleges megértés utját. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középen.)

Mikor ezt teszem, akkor nem érhet engem joggal az a vád, hogy ezzel az eszmecserével, e törekvésemmel a magyarság rovására tolom el az ország keleti részében az erőviszonyokat. Én kérdem a t. képviselő urtól, hol, micsoda pozicióját adtam én föl a magyarságnak? Hol, micsoda erőforrása a magyarságnak dugult be e megbeszélésekkel és akcióval, melyet a kormány tovább fog folytatni? Én azt hiszem, sehol sem. Gyöngülés nem éri a magyar pozíciót, ellenben azt hiszem, erősbödik a magyar pozició azzal, hogy ha gyöngitem hevében, szenvedelmességében, szertelenségében és általánosságában ezt a nacionalista irányzatot, a mely, fájdalom, ma még épp az erdélyi románság legnagyobb részét magával ragadja. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

T. képviselő ur, miért annyival kedvezőbb a magyarság helyzete azokban a régi, Erdélyhez nem tartozó megyékben, a melyeknek tulnyomó többsége nem magyar? Azért, mert ott a magyarság tudott már a multban — ezek történelmi előzmények, ez nem szemrehányás, csak konstatálása a tényeknek — vonzóerőt gyakorolni, magához tudta vonni a nem magyarajku polgárok tetemes részét és a nacionalista irány izolálva lett és a nem magyarajku polgárság csak egy részére támaszkodik. Ha el lehet érni Erdélyben is azt, hogy mérséklődjék az az irány, hogy elsimuljanak az ellentétek, hogy objektivebb felfogás kezdi a szenvedelem helyét elfoglalni és ezzel előretik a románság közeledése általában, és a békülékeny és hazafiasan gondolkodó románság, mely, higyjék meg, nagy számban van Erdélyben és csak a terrortól nem mer nyilatkozni, fölszabadul a terror alól: nyugodt lélekkel mondhatom, hogy ezzel nem gyengitettük, hanem erősitettük a magyarság ügyét.

Ebben a hitben kérem a t. Ház támogatását ama politikai irány számára, a melyet mig felelősséggel teljes állásban vagyunk, egész odaadással, fáradságot nem ismerve, következetesen kívánunk folytatni. (Hosszas élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középen.)

Pop-Csicsó István megemlékezik az ellenzéki lapoknak arról a vádjáról, hogy a román komité tagjai személyes érdekeket hajszolva, föláldozzák a nép érdekeit és azt a demokráciát, mely politikájuknak mindig sarkköve volt. Nagyon sajnálja, hogy a mikor életbevágó kérdésről van szó, akadnak, akik a rágalom eszközeihez folyamodnak. Polemizál Apponyi gróffal, a ki már a tárgyalás tényét is bünnek nyilvánitotta, még mielőtt ismerhette volna a tárgyalások anyagát, a mikor pedig megismerte azokat az engedményeket, melyeket a miniszterelnök kilátásba helyezett, kijelentette, hogy azokat senki vehemensen nem támadhatja. A mikor meg kellett vallania, hogy Tisza mégse árulta el a hazát, akkor már csak a tárgyalás módját kifogásolta. Tisza erre is megfelelt, ugy, hogy az ellentét ezekben a kérdésekben a többség és a kisebbség között oly kicsiny, hogy szinte nevetséges. A mi az ellenzéki szónokok történelmi reminiscenciáit illeti, bizonyos, hogy ezekkel a kérdést dülőre vinni nem lehet. Felolvassa az 1849-iki magyar kormány nemzetiségi törvényjavaslatát, mely a nemzetiségeknek többet adott volna, mint a mennyit ezek ma követelnek. Horváth Mihály, a történetiró, azt irta erről, hogy a törvény nagyon szép, de egy évvel előbb kellett volna megcsinálni. Deák Ferenc is elismerte, hogy a románok helyzete Erdélyben a legméltánytalanabb. 1861-ben a románokat elismerték negyedik nemzetnek s ezt 1863-ban Nagyszebenben törvénybe is iktatták.

Sághy Gyula: Törvénytelen országgyülés volt! (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Pop-Csicsó István a választójogról beszél; elpanaszolja, hogy a kerületek kikerekitése mindenütt hátrányos a románokra és hogy az anyagi választójoggal való elégedetlenségét az összes pártok közül csak a nemzetiségi párt fejezte ki. A nemzetiségek nem kérnek e téren semmi koncessziót, csak igazságos és egyenlő elbánást. A nemzetiségi törvény végrehajtását mindenesetre követelik, abban az irányban is, hogy

az esküdtszéki eljárásban is érvényesüljön a nemzetiségek nyelve. A magyar nemzet gyönyörüen fejlődik, de ne fejlődjék a nemzetiségek rovására, a nemzetiségi jogok visszafejlesztésével. A mi koncessziót az oktatásügy terén a miniszterelnök igért, az oly csekély morzsa, hogy mint Apponyi mondta, még az ellenzék sem helyez rá semmi sulyt. A kétnyelvü oktatás abszolut lehetetlenség, ezért kellene a gyermekeket csak az anyanyelvükön oktatni. A miniszterelnöknek a hitoktatásra vonatkozó nyilatkozatát köszönettel tudomásul veszi; a hitoktatás a család és az egyház oly dominiuma, a melybe beleavatkozni az államnak joga nincsen. A miniszterelnöknek a magyar állameszme értelmezésére vonatkozó nyilatkozatát homályosnak tartja; e tekintetben szabatos nyilatkozatot óhajtana. A mi a tárgyalás sikertelenségét illeti, a miniszterelnök által kilátásba helyezett morzsákkal nem érhették be. Majd, ha lesz egy igazán demokratikus kormány és parlament, a melyet azonban semmi esetre sem az ellenzék teremt meg, akkor majd nem lesz nehéz a nemzetiségi kérdés megoldása sem. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul.

17-én elnök: Beöthy Pál, később: Szász Károly.

Neugeboren Emil örömét fejezi ki a miatt, hogy e nagyfontosságu tárgy végre napirendre kerül. Apponyi beszéde nagyjelentőségü volt, ugymond, mert ez a beszéd kitünő hátteret szolgáltatott Tisza István gróf akciójához és ennek szükségességét megokolta, másrészt pedig a nemzetiségi párt álláspontját bizonyos tekintetben érthetővé tette. Apponyinak a nemzetiségi kérdésre nézve átgondolt és logikus rendszere van, de ennek a rendszernek nagy hibája, hogy absztrakt, dogmatikus természetü, figyelmen kivül hagyja a nem magyar anyanyelvü gondolat- és érzelemvilágot. Ugy látszik, hogy Apponyi egy pillanatra sem tudja magát beleképzelni egy oly ember helyébe, a ki nem magyar embernek született és nem rendelkezik oly hatalmas szellemi tőkével, mint a milyennel a természet Apponyit megajándékozta. Oly követeléseket támaszt, a melyeknek teljesitése a lehető legnagyobb pszichológiába ütközik, a mikor pedig a várt hatás elmarad, akkor egész hazafias fölháborodása az ellen fordul, a kitől az elmaradt hatást várta.

Az idő enyhiti a nemzetiségi ellentéteket, azért is, mert a nemzetiségek lassanként rájönnek a föderalizmus lehetetlenségeire, a mint a magyarok is lassanként rájönnek, hogy a nemzetiségeket nem lehet egyszerüen beolvasztaniok a magyarságba. A nemzetiségek helyzete mindenesetre sokkal nehezebb, mint a fajmagyaroké. Már azért is meg kellene szivlelni Deák Ferencz tanácsát, hogy igyekezzünk az e hazában való lakást a nemzetiségekkel megkedveltetni. A nemzetiségek igyekezzenek az állam nyelvét megtanulni (Élénk helyeslés jobbról.), de viszont a magyarok is mellőzzék a nemzetiségek érzelmeinek céltalan megsértését és ne követeljék a magyar nyelv ismeretét ott is, a hol annak nem ismerése semmiféle közérdeket nem sért. Ily módon lehet csak megszüntetni minden nemzetiségi kérdést.

Holló Lajos szólalt föl ezután. Örömmel hallotta Neugeboren konciliáns hangu fölszólalását. Ezt a hangot minden nemzetiségi képviselő részéről szivesen halljuk, hiszen a konkrét nemzetiségi kivánságokat minden magyar ember a legnagyobb szeretettel viszonozza, ha azok a kivánságok az állam egységét nem veszélyeztetik. A román nép ellen senki sem viseltetik ellenséges érzelemmel, távol áll ez minden magyar embertől, mert hiszen mindenkinek az egész társadalom együttérzésén kell munkálnia. Ne legyenek tehát a románok olyan érzékenyek, ha az ellenzék kritikát füz a miniszterelnök akciójához, mert ebben a kritikában nincs pártszempont, nincs elfogultság a román nép iránt. Arról van szó, hogy kormányzati vizsgálat megállapitotta, hogy az országban olyan szervezet áll fönn, amelynek müködése a nemzeti egységre veszedelmes. Hieronymi állapitotta meg, hogy az ugynevezett román nemzeti komité működése nem ápolja a nemzeti békét. Megállapitotta maga a miniszterelnök is, hogy a román komité működése a magyar nemzeti politika sarkalatos tételeivel ellentétben áll; ilyen szervezettel fölvenni a tárgyalásokat, ez az, amit veszedelmesnek kell mondanunk. A magyar nemzet ellen való törekvés legalizálása a miniszterelnök ur részéről, ez az, ami ellen nekünk tiltakoznunk kell. A másik kifogásunk a nyelvi engedmények ellen szól. Odáig jutottunk már, hogy az ország kormányának egy komitéval kell ezt a nehéz gyakorlati kérdést megoldania? Hogy lehet a komitét ilyen

fontos fórumnak megtenni? Nincsenek-e hatóságaink, nincsen-e törvényhozásunk, amelyek ennek a kérdésnek megoldására illetékesek? Mihályi Tivadar odáig megy, hogy meggyanusit bennünket, mintha mi a nemzetiségeket ki akarnók irtani. Hiszen századokon keresztül fennállott a románság. Nem elég bizonyiték-e ez arra, hogy a magyarok sohasem törekedtek arra, hogy a nemzetiségek kiirtassanak. Nem mutathat föl ma senki se magyar pártot, se politikust, aki arra törekednék. Hogy lehet tehát az igazsággal ennyire szembehelyezkedni? (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Mindössze annyit követelünk, hogy a nemzetiségek igyekezzenek elsajátitani az állam nyelvét s a magyar állam egységéhez hűek legyenek. Szabadságot, állampolgári jogot élveznek itt a nemzetiségek. És szerény törekvésünk, hogy az állam nyelvének elsajátitását és az állam egységéhez való ragaszkodását követeljük tőlük, a románoknál nem talál méltánylásra. Ám a miniszterelnök az iskolaügyben mégis lényeges engedményeket igér nekik. Panaszkodhatnak-e joggal a nemzetiségek kulturájuk elnyomása miatt, mikor hét milliót ad az állam a nemzetiségi egyházaknak segitségül. Ez a drákói szigoruság, amellyel az államot vádolják? A miniszterelnök odáig ment, hogy a magyar cimert is lekicsinyelte. A miniszterelnök tévedésének olyan formában való beismerése, ahogy a miniszterelnök ur tette, az ellenzék sorában mást, mint visszatetszést nem kelthet. Ez a kicsinylő hang a miniszterelnök ajkáról csak a nemzetiségi izgatók malmára hajthatja a vizet. A miniszterelnök eljárása itt a Házban talán szelidebb hangra birhatja a nemzetiségi képviselőket, de künn a vidéken csak bátoritást nyernek az izgatók. Ahol a magyar állam érdekeit kellene megvédeni az iskolában, a miniszterelnök ott a nemzetiségiek védelmére kel, ahol pedig a magyar iskolában kellene eleget tenni a kivánságoknak, ott a legnagyobb ridegséggel találkozunk. Ilyen eljárás mellett a magyar kulturának szükségeszerüen kell fokozatosan visszavonulnia. Nem helyesli a miniszterelnök eljárását, hogy még két középiskolát igér a románoknak s ezt magyar állami erővel akarja felállitani. Nem látja-e a miniszterelnök ur, hogy a románok ezzel a kivánsággal is azt igazolják, hogy nem a magyar közélettel keresik az összeköttetést?

A miniszterelnök eljárása nem szolgálja az egyetértést s amellett bennünket, mint lenéző, gőgös, türelmetlen fajt mutat be a külföldnek, pedig ez ellenkezik az egész magyar faj jellemvonásával. A miniszterelnök hibának ismeri el, hogy az uj görög-katholikus püspökségbe tizenkétezer románt is bekebeleztek. Ha ez hiba, miért nem tartja hibának a miniszterelnök ur azt, hogy százezer magyart meg kifelejtettek az uj püspökségből? A román komité a maga rezolucziójában mindig magyarországi és erdélyi románokról beszél. Nem látja-e a miniszterelnök ur, hogy ebben az Unió el nem ismerése foglaltatik? Nem látja-e a miniszterelnök ur, hogy ebben a rezolucióban a magyar állam és a románság szembeállításáról van szó? Nem látja-e a miniszterelnök ebben az állam lekicsinylését.

Nem látja-e a miniszterelnök ur ebből a rezolucióból is, hogy a román nemzetiségiek nem akarnak ráhelyezkedni a magyar állam álláspontjára. (Helyeslés a baloldalon.) A miniszterelnök urnak ezt az állásfoglalását a legerélyesebben vissza kellett volna nyiltan utasitania. (Zajos helyeslés és taps a baloldalon.)

A román nemzetiségi képviselők nyiltan buzditanak, hogy a román nép csak folytassa a gyülölködést. Ismerteti a román állapotokat s a magyarok sanyaru sorsát. Ha mi magyarok a szászokkal szemben ilyen türelmetlenséggel viseltettünk volna, eltüntek volna már a semmiségbe. Az oroszok is beolvasztották a besszarábiai románokat. Miért nem kelnek ki Oroszország eljárása ellen?

Ausztriában is elnyomják a románokat, miért nem panaszkodnak emiatt?

Visszamegy a XVI. század történetére s rámutat a románság kulturájának alacsony fokára. Kézzel fogható módon mutatta ki, hogy nem a magyarok nyomták el a románok kulturáját, hanem a szláv kultura. És kik szabaditották föl a románokat ez alól a nyomás alól? Az erdélyi magyar fejedelmek. I. Rákóczi György rendelte el a román nyelv használatát s ő fordittatta le az első román bibliát, Apaffy Mihály pedig egy pópának fejét vágatta le, mert nem akarta a román nyelvet használni. Hogy lehet ezek után azt mondani, hogy a magyarság századokon át elnyomta a románokat? Ez nem

vall igazságérzetre. Az erdélyi fejedelmek nagylelkűségéért a románok részéről gyülölet lett a hála a magyarság iránt. A tények ellene szólnak ama vádnak is, hogy a magyarok gazdaságilag elnyomják a románokat. Hiszen legutóbb 70—80 millió korona értékü magyar föld ment át a románok kezére. Egész magyar falvak oláhosodtak el. Érdemnek tudja be a románok öszetartását, faji szeretetét, de viszont kivánja, hogy a magyar faj épp oly lelkesedéssel folytassa a védelmi munkát. (Zajos helyeslés a baloldalon.) A magyarság szorul háttérbe a románsággal szemben, ezért erélyes telepitési politikát követel. (Zajos helyeslés a baloldalon.) Legyen ebben az országban román kultura is, de a veszedelem ott van, hogy a hazai románok Románia felé gravitálnak, már pedig mindenki tudja, hogy a romániai kultura át meg át van hatva a magyar területek birtokáért való sóvárgással. Az egész román társadalom át van itatva azzal a vággyal, hogy a magyarországi román területeket Romániához kapcsolhassák. Az elszakadási törekvést nemcsak erkölcsileg, de anyagilag is támogatják Romániából.

Hogy helyes nemzetiségi politikát folytathassunk, először szükséges, hogy jogállam legyünk. A közigazgatás ma nem a jogállamot szolgálja, hanem a kormányzat érdekét. Brutális vesztegetés, erőszak, terror mind arra jó, hogy a munkapártot hatalmon tartsa. (Zajos helyeslés a baloldalon.)

A másik követelmény a szabad állam, amelyben minden polgár az őt megillető joghoz jut. Ahol ezeket megtagadják, ott nem lehet okos nemzetiségi politikát folytatni. Már pedig a mai rendszer ezekkel a követelésekkel homlokegyenest ellentétben áll. Szóló is azt mondja, hogy meg kell ragadni minden alkalmat, hogy ideláncoljuk a nemzetiségeket, de olyan eszközöket kell használnunk, amelyek végeredményben a nemzet javát szolgálják. (Zajos helyeslés a baloldalon.) A militarizmus terhe ólomsullyal nehezedik a nemzet vállára. Hol volt a nemzetiségi párt, mikor az ellenzék ez ellen megfeszitett erővel küzdött? A miniszterelnök azzal kérkedik, hogy a radikalizmus leküzdésével megmentette Erdélyt s a Kristóffyval való szövetséggel vádol meg bennünket. Ne felejtse el a miniszterelnök, hogy mi harcban álltunk Kristóffyval és egész rendszerével. De hol volt akkor ő? Lesték a kedvező pil-

lanatot, amig az államtól elvont pénzen erőszakos választást csinálhatnak. (Zajos taps a baloldalon.)

Könnyü most a Jeszenszky-féle mandátum-elhelyező intézet tapsait lesni, de tetszett volna fölvenni a harcot Kristóffy ellen, aki a nemzet ellen vállalkozott. (Zajos taps a baloldalon.) Tetszett volna akkor azt mondani, nekem nem kell a választás csendőr és összeharácsolt milliók nélkül. De nem, amikor már a nemzet aspirációi közel voltak a teiljesüléshez, osztrák hadtestek, összeszedett milliók, erőszak, terror segitségével az ország közvéleményét meghamisitani. Erre nem mindenki vállalkozik. (Zajos helyeslés balról.)

A miniszterelnök eljárása nem orvosszere a nemzetiségi kibékülésnek. Ennek utja csak a jognak, igazságnak, nemzeti megerősödésnek a kivivásában van. (Zajos helyeslés a baloldalon.) A nemzetiségek ne csináljanak mindig udvari politikát, hanem segitsenek kivivni a szabadságot s ne foglaljanak mindig állást a nemzeti követelésekkel szemben. (Zajos helyeslés és hosszantartó taps a baloldalon.) Ha a magyar nemzet kivivja jogos kivánságait, a szerzeményt megosztja a nemzetiségeivel is. Az ellenzék elitéli a paktálási kisérleteket, mert igy nem lehet nemzetiségi békét teremteni. Nem fogadja el a miniszterelnök válaszát. (Zajos helyeslés és taps a baloldalon. A szónokot számosan üdvözlik.)

Kállay Tamás nem tartja helyesnek, hogy néhány szónok a történelem keretébe beállitva tárgyalta a román kérdést, mert a miniszterelnök csak a jelen körülményeivel tartozik számolni és a jövendő helyes megoldása volt a célja. (Ugy van! a jobboldalon.) Az olyan ellentétek fölemlitése tehát nem célszerü, a melyek megnehezitik a megyegyezést. A románokkal való tárgyalások megkezdése nem személyes ténye a miniszterelnöknek, mert a tárgyalások csak akkor indulhatnak meg, ha arra nagyobbszabásu mozgalmak inditanak valakit. Ez a mozgalom pedig nem olyan, mint más, Budapestről kiindult mozgalmak, melyek a jelszavakhoz keresnek tömeget, itt a tömegek kezdtek megmozdulni és ezeket a tömegeket, ezeknek faji és nyelvi kivánságait észre kellett venni. (Helyeslés jobbról.) Mikor a tárgyalások meghiusultak, az egyik román képviselő ugy nyilatkozott, hogy az egyezkedés nem adta meg a létfölitétel alapját, tehát nem vezethetett sikerre. Ezt a nyi-

latkozatot alaposan megcáfolják az utolsó harmine év eseményei. A hazai románság minden téren óriási fejlődést mutat és mindenkinek észre kell venni a román intelligenciának nagy terjedését. (Igaz! Ugy van! jobbról.) Csodálkozom — folytatta a szónok — Bethlen István képviselőtársamon, aki oly nagyszabásu beszédet mondott és azt állapitotta meg, hogy az utolsó ötven évben a magyarság javára tolódtak el az erőviszonyok. Ez a Bethlen István nincs harmóniában annak a másik Bethlen Istvánnak a könyvével, aki kimutatta, hogy menynyit vesztettünk földben és erőben mindenütt, ahol a románság szemben állott a magyarsággal. (Igaz! Ugy van! jobbról.) Már most kinek higyjek, Bethlen Istvánnak, a szónoknak, vagy az irónak?

Föllkiáltás jobbról: Az irónak!

Kállay Tamás: Ezek után nem tudom megérteni, hogy ő a harcot kivánja, holott az államháztartás csődjét jelentené az, ha a magyarság a nemzet testének egy részével örökös harcot folytatna. (Helyeslés jobbról.) Béke kell, nem harc, mert ez a fejlődés föltétele. A nemzetiségi kérdés legjobb megoldásának a közigazgatás államositását tartja (Tetszés jobbfelől), hogy az állam a legjobb tisztviselőit küldhesse a perifériákra. Jakabffy Elemér határozati javaslatát elfogadja. (Taps jobbról.)

Szabó István (nagyatádi) három külön áramlatot különböztet meg a hazai románok között. Egy részük a legteljesebb lojalitás álláspontján van; más részük bizonyos mérsékelt követelésekkel áll elő, végül a harmadik csoport a Magyarországtól való nyilt elszakadást hirdeti.

Mihályi Tivadar: Ez nem áll!

Szabó István: Ha a képviselő ur azt mondja, hogy ez nem áll, akkor tudva valótlant mond. Kijelenti, hogy a magyar intelligenciával a magyar nép is egyetért abban, hogy a magyar állam területi és hatalmi egységét nem engedi bántani. Békét kiván a nemzetiségekkel, de ehhez a szélsőséges román agitálás megszüntetése szükséges. A románokkal együtt óhajtja a jobb közigazgatást és azt, hogy a tisztviselő a néppel ennek a nyelvén érintkezhessék. Foglalkozik a szónok az egyházi és iskolai kérdésekkel; a nemzetiségek ne lássanak elfogultságot abban, ha a kormány megfelelő anyagi eszközök hijján nem adja meg a segitség kivánt mértékét. Erről magyar iskolák és egyházak

is panaszkodhatnak és ugyanaz áll a mezőgazdaság terén is. A választójog kérdésében a románok cserben hagyták a magyar ellenzéket és már csak maguknak követelnek jogokat. Helytelennek tartja, hogy hivatalos részről egyáltalán kezdtek tárgyalni a románokkal, mert ezzel csak megnövelték a nemzetiségek önérzetét. Azt hiszi, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásának leghelyesebb eszköze a jó közigazgatás és az okos telepités. Hosszasan foglalkozik a román gazdasági mozgalmakkal, a melyek magyar érdekeket fenyegetnek. Fölolvassa egy erdélyi uradalom magyar lakóinak panaszos levelét, melyből azt magyarázza, hogy ezek a gazdák ma is robotot fizetnek. Tehát nemcsak román sérelmek vannak, hanem vannak magyar sérelmek is. Sem Jakabffy, sem Mihályi határozati javaslatát nem fogadja el.

Ghillány Imre báró, földmivelésügyi miniszter arra hivatkozik, hogy három évtizedet szakadatlanul nemzetiségi vidékeken töltött mindennapi érintkezésben a lakossággal és igy gyakorlati oldaláról ismeri a nemzetiségi kérdést. Bethlen István gróf arról beszélt, hogy a kormány az agressziv telepitési politikától eláll. Először is disztingváljuk helyesen, hogy mi az agressziv telepitési politika és mi a védelmi politika. Mindnyájan egyetértünk abban, hogy olyan telepitési politika, mint a pózeni telepitési bizottság politikája, a mi viszonyaink között teljesen lehetetlen dolog. Ha ez igy áll, akkor minden más telepitési politika, a mi speciális viszonyaink között, csak védelmi politika lehet, mert hiszen, a mi régi donácionális és ősiségi rendszerünk következtében a magyar birtokok egy tetemes része nemesi kézben volt, tehát magyar kézben; már pedig ezeket a birtokokat továbbra is magyar kézben tartani csak védelempolitika lehet. Hogy áll azonban ma nálunk ez a helyzet? Az utolsó harminc évben változott viszonyoknál fogva és talán a mi birtokos-osztályunk hibájából is, mert nem tudtuk a kellő időpontban megtanulni a fáradságos, de jövedelmet hajtó gazdálkodás módját, főként pedig örökösödési törvényünk folytán, közép- és nagybirtokaink tetemes része a megvagyonosodott alsóbb néposztályok kezébe ment át, még pedig nemcsak Erdélyben, hanem országszerte, sőt talán a Felvidéken még nagyobb arányban, mint Erdélyben. Természetes tehát, hogy nemzetiséglakta vidékeken a nemzetiségek kezébe is át

kellett e birtokok egy bizonyos hányadának menni. Oly nagyarányu volt a birtokcsere, hogy ezt a kérdést egy telepitési akció keretében kifogástalanul megoldani, a megfelelő telepitések és a megfelelő anyagi eszközök hiánya miatt teljes lehetetlenség lett volna. És talán egészen helyes dolog, hogy a kormány éppen a telepitési akcióval kapcsolatos más, olcsó és esetleg célravezető eszközök után is nézett és néz, hogy birtokpolitikai föladatainak megfelelni tudjon. Például az Altruista Bank működése tulajdonképpen két évre terjed. E két év alatt megvett az Altruista Bank 26.245 katasztrális holdat. Ebből eladott 13.799 katasztrális holdat. Az eladott területből esik Erdélyre 6200 katasztrális hold, tehát majdnem az eladott területek 50 százaléka. Bérbevett hitbizományoktól és főpapi uradalmaktól 42.640 katasztrális holdat, kilenc vármegye területén 164 községben. Albérlőinek száma 7 középbérlő és 1788 kisbérlő. Közvetitett legelővásárlást 4964 holdat 3,070.876 korona értékben és parcellázási kölcsönt folyósitott 1,639.400 korona összegben. Ha számbavesszük a most lefolyt gazdasági és pénzügyi válságot, nagyobb eredményeket bajosan lehet követelni e fiatal intézettől. Hogy a kormány komolyan gondol arra, hogy főleg Erdélyben, a közgazdasági válság és az elemi csapások folytán bajbajutott birtokososztályon segitsen, arra vonatkozóan a legilletékesebb koronatanu Bethlen István gróf, a ki éppen az Altruista Bank keretében igen hatékonyan résztvesz a bajok szanálásában és láthatja, hogy ott milyen nagy szerepe jut a telepitési alapnak. A kormány tehát nem mondott le a telepitési akcióról, mert egészen más dolog volt az, a mit a miniszterelnök a románság vezetőinek kilátásba helyezett, mint a telepitési akció megszüntetése. A vita folyamán többen emlitették a gazdasági kérdések fontosságát a nemzetiségi kérdések megitélése tekintetében. A gazdasági jólét a nagy néprétegek vágyakozásának tárgya, még pedig nemzetiségi különbség nélkül. E jólét birtokában bizonyos nyugvópontra helyezkednek a lelkek, az egyáltalán elérhető megelégedés érzete tölti el a lelkeket és talán csak másodsorban, a megelégedés következményeként jelentkezik a szellemi táplálék után való szükséglet és a magasabb műveltség megszerzésére irányuló törekvés. És hogy ez igy van, erre elég bizonyiték a külföld példája is. Hiszen mindenütt a világon gazdasági kere-

tekben és gazdasági akciók kapcsán jelentkezik a nemzetiségi agitáció, és talán csak ezen az uton képes fokozni és föntartani érvényesülését. Ha ez áll, akkor kétségtelen, hogy nem egyedül az olcsó, jó és pártatlan igazságszolgáltatás és a lakossággal szemben jóindulattal viselkedő közigazgatás egyedüli orvosszere a nemzetiségi kérdésnek, de talán ezzel karöltve éppen olyan fontos a gzadasági fejlődés és haladás is. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ha ez igy van, akkor nagyon valószinü, hogy áll az a tétel is, hogy viszont semmiesetre sem lehet a nemzetiségi kérdésnek orvosszere a lüktető élet által tulhaladott 1868. évi XLIV. törvénycikk végrehajtása.

Mert hogy áll ez a kérdés? Nálunk ma minden falusi ember, nemzetiségi különbség nélkül, a birói itélet, végzés megmagyarázására szorul, anyanyelvére való tekintet nélkül, és nem az érdekli a falusi embert, hogy fizetett ügyvédje mily nyelven adta be kérvényét, nem az érdekli, hogy a biró milyen nyelven fogalmazta meg az itéletet, vagy annak megokolását, hanem tisztán az a körülmény bir rá nézve fontossággal, vajjon igazat adott-e neki a biróság, helyt adott-e keresetének, vagy elutasitotta őt, egyáltalán, hogy panaszát, védekezését itélkezés tárgyává teszik és megmagyarázzák a neki szóló itéletet. Nem irott törvényekben, de inkább a lelkekben, a szivekben kell tehát keresnünk a megértést és eliminálnunk lelkeinkből, egyuttal adminisztrativ intézkedések utján, az állami gépezetben mindazt, a mi akadálya a megértésnek, s a mi közeledés helyett távolodásra vezet. Apponyi Albert gróf téved, mikor azt állitja, hogy nálunk a nagy tömegeket a nacionalista eszmék lelkesitik. Jöjjünk tisztába azzal, hogy nálunk, hála Istennek, a nagy tömegeknél nemzetiségi agitátorok nélkül nem lenne nemzetiségi kérdés, és hogy mindazok, a kik bizalmas, sürü érintkezésben voltak a legalsóbb rétegekkel és ezerszámra hallgatták meg panaszait, megállapithatják, hogy ezek a panaszok még a legtávolabb összefüggésben sem voltak azzal a faji érzéssel, a melyet Apponyi gróf beszédében a megértés áthághatatlan akadályaként tüntetett föl. Én elismerem, ugymond a miniszter, a faji összetartozandóságban rejlő nagy erőt; elismerem, hogy sok okos ember ennek a nagy erőnek értékelését tulzásba viszi, innen is, onnan is, de meggyőződésem, hogy el kell következnie a higgadt megfontolás korának,

a mikor igenis meg kell győződnünk arról, hogy az a megértés, melyet a miniszterelnök ur megkisérelt, szükséges dolog, és hogy minden lelkiismeretes embernek meg kell tennie a kötelességét, hogy a megértés mielőbb valóban elkövetkezzék. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Nem tehetek róla, de azt hiszem, hogy a nemzetiségi kérdést tulajdonképpen mindnyájan fekete szinben látjuk és feketén itéljük meg. Nem foglalkoztunk a kellő alapossággal ezzel a kérdéssel; nem vettük föl a küzdelmet ott, a porondon, a hol talán még mindig az önzetlen fajszeretet volt az agitátorok irányitója és akciójuk rugója. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) De meggyőződésem, hogy ha a magyar intelligencia, — a mely alatt én minden művelt embert értek, tekintet nélkül arra, hogy szabad foglalkozásban, vagy községi, állami avagy felekezeti szolgálatban van-e, — ha ez a magyar intelligencia nem pártoskodik, hanem összetart és karöltve halad az igazságszolgáltatással és a közigazgatással: akkor a következetes munka révén hozzá fog tudni férkőzni a nép szivéhez és meg fogja teremteni a megelégedésnek azt a fokát, — hogy Apponyi gróf szavaival éljek — a melyen a magyar állampolgári érzés nagyobb lesz a faji öntudatnál, a faji érzésnél. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Nem hiu ábránd ez, hanem következetes munkával elérhető eredmény, a mit számtalan példa igazol ebben az országban; a mi talán természetes is, mert hiszen mindazok a programmpontok, a melyek csak az egységes magyar állameszme érzelmével érhetők el, a nagy tömegek részére alig érhetnének valamit. Én ugy érzem, hogy annak a megértésnek a szelleme már félig itt lebeg felettünk és egy becsületes, pártatlan, önzetlen államférfi kezdeményezésének gyümölcse lesz ez a megértés. (Élénk helyeslés jobbfelől.) És nem tudom elhinni, hogy a miniszterelnök ur meg ne érje a végleges békét és meg ne teremtse azokat a konszolidált állapotokat, a melyekre ennek az országnak szüksége van. (Éljenzés és taps a jobboldalon.)

Bánffy Miklós gróf helyesli, hogy a miniszterelnök tárgyalásokat kezdett a románokkal, aggodalommal értesült azonban arról, hogy a románlakta vidékeken a román tanulók számára a középiskolákban kötelezővé akarják tenni a román nyelv tanulását. Az a meggyőződése, hogy a nemzetiségi kérdés nem annyira faji és nyelvi, mint inkább szociális és gaz-

dasági kérdés. A fejlődés az egész világon társadalmi rétegek eltolódását idézte elő és ez az eltolódás jelentkezett nálunk a nemzetiségi kérdés formájában. A román intelligencia érzi a magyarral szemben való gyengeségét, mert nincs mögötte a mi százados kulturánk és ezt a gyengébb voltát akarja ellensulyozni a nemzetiségi gondolat fölkeltésével és ébrentartásával. (Helyeslés jobbfelől.) Igy jár el a román ügyvéd, orvos és igy a román bankok. Ez a szervezett falanx tehát tisztán a kenyerét védi. Az itt jelenlevő román nemzetiségi képviselők száma is arra vall, hogy maga a román nép nincs mögöttük, a népet nem érdekli a nemzetiségi kérdés. A románok nem igazságot kivánnak, hanem csupán a román intelligencia kedvező elhelyezkedésére törekszenek. Röviden érinti a szónok a földbirtok kérdését, azután a választói jog problémájával foglalkozik. Az általános választójogot nem tartja megoldásnak. Elsőbben is az ellen tiltakozik, hogy a statisztika számait döntő tényezőnek fogadjuk el, holott a statisztika nem fejezi ki az erkölcsi erők arányát, a magyarság kulturális felsőbbségét. A románok az általános választójogért cserébe a mandátumok egyhatodát követelték. Ez a követelésük rávilágit arra, mit vártak ők az általános választói jogtól. (Helyeslés jobbfelől.) A magyarságnak az a föladata, hogy Budapesten olyan kulturális középpontot emeljen, a mely a balkáni népek szükségletét is kielégitse. Elfogadja Jakabffy Elemér határozati javaslatát. (Tetszés jobbfelől.)

Giesswein Sándor annál örvendetesebbnek tartja a román kérdésről megindult komoly vitát, mert eddig a közvélemény ebben a kérdésben bujósdit játszott, mig most végre a pártok annyira-amennyire meg tudják egymást érteni. A nemzetiségi kérdés a liberalizmus ideológiájából fejlődött ki. A nemzeti eszmével szemben nemcsak a nemzetiségek hibáztak, hanem a marxizmus is, mert nem sikerült neki ledönteni éppen a kisebb nemzetiségeknél a nemzetiségi válaszfalakat. Az ipari centrumok megteremtésében kell megszilárditani a magyarságot; olyan nagy üzemekben, ahol a munkásoknak csak tiz százaléka magyar, néhány év mulva az egész munkásság magyarul fog beszélni. Meg kell tanulnunk a nemzetiségek nyelvét, hogy összekötő kapocs legyünk kelet és nyugat között. Ezt az iskolának kell keresztül vinnie. A miniszterelnök elismerte, hogy

nemzetiségi bajok vannak és meg kell nyugtatni a kedélyeket. Ez az ő diagnózisa, de ha még sem tud orvosságot találni, akkor jöjjön más orvos.

Giesswein Sándor előterjeszti a következő határozati javaslatot: Utasitsa a Ház a kormányt, hogy az egységes magyar állameszme szemmeltartásával az 1868. évi XLIV. t.-c. revizióját a nemzetiségek szociális és kulturális törekvéseinek méltánylásával és taxativ számlálásával minél előbb foganatositsa. (Helyeslés a baloldalon.)

19-én *Beöthy Pál* elnök nyitja meg az ülést háromnegyed tizenegy órakor.

Elnök jelenti, hogy Sághy Gyula a román kulturliga március 29-én tartandó kongresszusa ügyében sürgős interpellációra kért és kapott engedélyt. Az interpellációra délután fél hatkor térnek át.

Sághy Gyula: Sürgős interpellációt intéz a miniszterelnökhöz a romániai kulturliga azon célzatával szemben, mely szerint március hó 29-én Bukarestben oly célból szándékozik nagygyülést tartani, hogy gróf Tisza István által a román komité megbizottaival folytatott tárgyalásokról s a kormánypárt alkotta uj választójognak a románokat érintő részeiről tanácskozzanak és feltehetőleg azokra vonatkozólag határozatokat is hozzanak. Az államok közötti nemzetközi érintkezésnek legprimitivebb követelménye s a nemzetközi jognak alapelvei tilalomfát emelnek, legalább a kulturnemzetek között, az ellenében, hogy egyik állam a másik államnak belső ügyeibe bármi tekintetben is beleavatkozzék. Annál inkább kötelessége ezt olyan államnak respektálni, amelyik a másik állammal legalább is barátságos viszonyt tart fenn, vagy legalább állit ilyet fentartani akarni, amint ez osztrák-magyar kettős monarchia és Románia között fennáll. Ezen követelés teljesitése elől nem zárkózhatik el még azon ürügy alatt sem, hogy a kulturliga csak egy társadalmi, kulturális szervezet, mert a romániai kormány által jóváhagyott alapszabályokkal bir és a román kormány főfelügyelete alatt áll. Ha a magyar kormány ilyen beavatkozás ellen tiltakozó szavát föl nem emeli s azt eltüri és a kettős monarchia külügyi vezetősége ilyennel szemben a legerélyesebb lépéseket nem teszi meg: akkor ez a

kettős monarchia valójában a beteg ember sorsára jutna és e tekintetben egészen Törökország helyébe és örökébe lépne, amelynek belügyeibe már az ilyen kisebb államok, mint Románia is bele mernek avatkozni. Majd annál inkább fognak merni beleavatkozni aztán nagyobb államok (Élénk helyeslés balfelől.)

Gróf *Tisza István* miniszterelnök válaszol az interpellációra. Az a kérdés, hogy egy román egyesület tartson-e népgyülést és milyen programmal, az Románia belső ügye, ebbe nem tud és nem is akar beavatkozni. Diplomáciai lépéseket csak akkor hajlandó tenni, ha a gyülésen olyan események lesznek, amelyek ezt szükségessé teszik.

Sághy Gyula nem veszi tudomásul a választ. Ha az Erdélyi Közművelődési Egyesület az elnyomott romániai magyarok érdekében gyülést tartana és akciót sürgetne, bizonyára megtenné Románia a maga részéről a diplomáciai lépéseket. A miniszterelnöktől különben is hiába várunk erélyt, megmutatta ezt a rezolució és a készfizetés kérdésében. Ő csak a parlamenti erőszak alkalmazásánál, a nemzeti ügyet szolgáló ellenzékkel szemben tud erélyes lenni. (Zajos helyeslés balfelől.)

Az ellenzék ezután kivonult a teremből és a többség tudomásul vette a választ, mire az ülés hat órakor véget ért.

20-án elnök: *Beöthy Pál;* később: *Szász Károly.*

Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő azzal a kijelentéssel kezdi a beszédét, hogy a nemzetiségi párt nemcsak nyiltan, de titkosan sem kötött a kormánnyal paktumot. A maga részéről inkább azt mondhatná, hogy a kormány és az ellenzék között van valami titkos paktum, mert e nélkül lehetetlen megérteni, hogy mivel és hogyan tudta ide Tisza István gróf becsalogatni az ellenzéket, amely olyan határozottan kijelentette, hogy a mig a palotaőrök itt lesznek, addig nem fog a Ház tanácskozásaiban részt venni. A tárgyalások kronológiai adatainak fölsorolásával igazolja, hogy nem Románia balkáni sikerei idézték elő a kormánynak a románokkal való tárgyalásait. Téved Berzeviczy is, a ki azt fejtegette, hogy Románia sikerei annyira fokozták a hazai románok önérzetét, hogy a tárgyalások eredménytelenségének ez is oka volt. Az igaz azonban, hogy a hazai románok is büszkék a román sikerekre.

Hiszen a bukaresti béke megkötője, Majorescu, erdélyi ember, a dobrudzsai hadsereg élén pedig egy szatmármegyei ifju lovagolt, mint generális. Ezek az urak itthon legföllebb megyei aljegyzők lehettek volna, de alispánok már semmiesetre. A miniszterelnöknek igaza volt, ha tárgyalt a nemzetiségi párttal. Igaz, hogy 1848-ban, 1869-ben és 1894-ben föloszlatták a román nemzeti pártot, de azért a párt mindig funkcionált tovább és jó is, hogy megvolt mindig a párt, mert például ott, a hol 1848-ban a szervezett román párt vezette az ellenforradalmat, nem fordultak elő olyan véres események, a miket a magyarok hetediziglen sem tudnak a románoknak megbocsátani. Igaz, hogy 1894-ben a nemzetiségi pártot föloszlatta Hieronymi, de az is igaz, hogy a párt ettől az évtől fogva emelkedett óriási mértékben. Pártot föloszlatni, vagy el nem ismerni könnyü dolog, meg lehet tenni, de a mint az angol parlament, bár mindenre van hatalma, fiuból leányt még sem csinálhat, épp ugy egy politikai törekvés, egy politikai irány létezését nem lehet megszüntetnie a világ leghatalmasabb parlamentjének sem.

Majd Vázsonyi egyik beszédjéből a következő állitással foglalkozik: „az oláh szájhősök, e hazug fráterek, mindig teleszájjal bömbölték az általános választói jogot és most cserben hagyják.“ Ez annyit jelent, hogy a román nemzeti párt vezetői elárulták a demokráciát. Vázsonyit érti a szóló, mert ő faj demokrata (Derültség.), de nem érti, hogy a demokrácia elárulását miért veti a románok szemére egy Bethlen gróf, egy Károlyi gróf és egy Eszterházy gróf? A románok igenis demokraták, mert ők a parasztnépet képviselik. Ha a gróf urak valódi demokraták, miért nem inditványozzák az összes cimek és rangok eltörlését? Az ellenzék hiába panaszkodik a miatt, hogy a kormány választójogi javaslata keresztülment, ez nem a nemzetiségek miatt volt lehetséges, hanem azért, mert az ellenzék a helyett, hogy ide jött volna és itt küzdött volna ellene a végsőkig, a Royal-szállóba ment, ellenparlamentet csinált és a valódi obstrukció helyett csak reklám-obstrukciót folytatott azzal a szándékkal, hogy a képviselőházból hatásosan kivezessék. Majd arról beszél, hogy a nemzetiségi kérdésben igen nagy a fogalomzavar az országban. Hiszen Tisza István grófhoz képest, a ki a nemzetiségieknek másfél gimnáziumot haj-

lmdó adni, Deák Ferencz, a ki háromszáz gimnáziumot adott volna, sokszoros hazaáruló. Fokozza a fogalomzavart az oly beszéd, mint tegnap Polónyié, mely csak ingerültséget kelt a románok között, továbbá néhány ujság, mely folyton sértegeti a nemzetiségeket. A Nap azt a hazugságot irta a szólóról, hogy Catarauval együtt ivott itt Pesten feketekávét. A Pesti Hirlap most első oldalán tele szájjal bömböli a hazafiságot, hátulsó oldalán pedig szerelmet közvetit. Felolvas a Pesti Hirlapból néhány apróhirdetést, a melyben erőteljes és mindenre kész fiatalemberek molett hölgyek barátságát és pénzbeli támogatását kérik. Az ilyen lupanar-ujság csak arra való, hogy a feketekávénál az emésztést megkönnyitse. De a mig az ujságok a nemzetiségeket szidalmazzák, addig aligha változhat meg a nép hangulata. Az ellenzék a románokat orosz-barát tendenciákkal vádolja meg; az ellen a komité nevében tiltakozik, mert nagyon jól tudja, hogy az oroszokkal szemben a magyarok és románok létérdeke ugyanaz. A legnagyobb könnyelmüség a magyar parlamentben orosz-barát hangulatot kelteni. A románok ragaszkodnak ahhoz a hatalmi blokkhoz, melyet a monarchia és Németország alkot. Mihályi Tivadar határozati javaslatához csatlakozik.

Mangra Vazul most, amikor hazánk uj történelmi korszak sorompója előtt áll, azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a magyar állam konszolidációja és boldogsága a nemzetiségi kérdés szerencsés megoldásától függ, a megoldás pedig csak a kölcsönös bizalom alapján lehetséges, a bizalomnak pedig föltétele az őszinteség. Ezen az erkölcsi alapon a magyar és a román néplélek egyetértése föltétlenül létre fog jönni. Az ugynevezett tulzó románok a kölcsönös megértés és bizalom terén már megtették az első lépést akkor, a midőn követeléseiket a román népfaj létezhetésére nélkülözhetetlen szükséges előföltételeknek, a kulturális és gazdasági sérelmek orvoslásának alapjára lefokozták. A nemzetiségi kérdésben oly erkölcsi sikert, mint a milyennel a mai kormány dicsekedhetik, 1867 óta egy kormány se tud felmutatni, bár a spanyolfalak mögött több kormány kisérletezett e kérdés megoldásával. Fölolvassa Andrássy belügyminiszternek egy 1907. évi rendeletét, melyben a szolgabiráktól azt kivánja, hogy a nemzetiségek nyelvét tanulják meg. Azt vallja a szóló, hogy a hazai románság akkor

szolgálja legjobban kulturális és gazdasági érdekeit, ha a magyar nemzeti politikával való teljes egység talajára lép és ezért nagy szimpátiával nézte a miniszterelnök tárgyalásait. Az ellenzék azonban az országos veszedelem jeléül félreveri a korlátolt hazafiság nagyharangját. A szóló mégis megvan róla győződve, hogy a tárgyalásoknak lesz eredménye; ezt bizonyitja az is, hogy a főpapság élénk örömmel vette tudomásul a miniszterelnök nyilatkozatait. A szóló is örömmel veszi tudomásul a miniszterelnök válaszát, mert teljes a bizalma böles és a nemzetiségekkel szemben konciliáns politikája iránt. (Éljenzés a jobboldalon.)

Tisza István gróf miniszterelnök kijelenti, hogy nem fogadhatja el Mihályi Tivadar és társainak határozati javaslatát, minthogy ez ellentétben van azzal az elvi állásponttal, a melyet a szóló a nemzetiségi kérdés tekintetében kezdettől fogva elfoglalt, és a melyre nézve az alapelveket illetőleg minden magyar ember egyetért. E határozati javaslat tudniillik kezdi azzal az állitással, hogy (olvassa): „A négy évtized óta folytatott kormányrendszernek az a végzetes felfogása van, hogy Magyarország csak ugy állhat fönn, ha annak összes népfajai a magyar fajba olvasztva, nyelvben és faji érzetben egységes, tömör nemzetet képeznek.“ Ez történelmileg sem fedi a tényeket, de hisz éppen ennek a vitának keretében is pártkülönbség nélkül kifejezésre jutott minden irányadó ember részéről az, hogy ilyen beolvasztási törekvés a magyar nemzeti politikától távol áll. Konkluziójában pedig azt kivánja az előterjesztett határozati javaslat, hogy „a kormány oly állampolitikát inauguráljon, a mely az ország politikai államegységének követelményeit és népei nemzeti létének fel tételeit hozza összhangzásba.“ Mi, egyfelől az országban lakó nemzetiségi polgártársainknak nagyon kiterjedt jogait ismerjük el kulturális téren, etnográfiai egyéniségük föntartása terén, másfelől azonban nemzetet ebben az országban egyetlenegyet ismerhetünk el a politikai tekintetben egységes magyar nemzetet. (Élénk helyeslés.) A mig tehát az etnográfiai különbségeket respektáljuk, azok ellen semmi kifogásunk nincs és az etnográfiai egyéniségek továbbfejlődését rokonérzéssel vagyunk hajlandók nézni, a mig azok nem helyezkednek ellentétbe a politikailag egységes magyar nemzet fogalmával; ch-

hez a fogalomhoz, a politikailag egységes magyar nemzet fogalmához, mint az 1868-iki nemzetiségi törvénynek is kiindulási pontjához és alapelvéhez, változatlanul és rendületlenül ragaszkodunk. Nem fogadhatja el azonban Giesswein Sándor határozati javaslatát sem, a mely a nemzetiségi törvény revizióját kívánja. A miniszterelnök a nemzetiségi törvénynek ujabb törvények által nem módositott némely rendelkezéseit sem tartja végrehajthatónak, s a maga részéről óhajtja és szükségesnek tartja, hogy mindannyiszor, midőn a törvényhozás ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, a nemzetiségi törvény megfelelő határozmányait a maga helyén, akkor, a midőn az állami életnek illető szervével foglalkozik, ujabb rendelkezésekkel helyettesitse. Mert a maga részéről is óhajtja, hogy kiküszöböltessék az az anomália, hogy van még egy formailag hatályban levő, egy ujabb törvény által mindenben meg nem változtatott törvény, a melynek egyes rendelkezései obszoletok és végre nem hajthatók. Ezt azonban, szerinte, tennünk kell minden vonatkozásban a maga helyén. Tehetjük a közigazgatás reformjával kapcsolatban a nyelvnek a hatóságoknál való alkalmazása terén; kulturális intézményeknél tehetjük az illető kulturális ágazatokra vonatkozó törvények meghozatala alkalmával. De nem tartaná helyesnek, ha Magyarország quasi a nemzetiségi kérdést külön törvényben akarná megoldani és szabályozni. (Élénk helyeslés.)

Többen, az ellenzéki oldalról felszólalt képviselők közül, ugymond a miniszterelnök, kifogásolták azt, hogy én akkor, a midőn az 1907: XXVII. t.-c. 18. szakaszára tettem megjegyzéseket, azt mondtam, hogy osztatlan falusi népiskolákban, a hol tehát csak egy tanerő tanit hat osztályt, a két tannyelven való tanitás jóformán lehetetlen pedagógiai föladat, holott más vonatkozásban, akkor, a mikor az anyanyelvre tért nyitok az állami iskolákban, vagy a magyar tannyelvü iskolákban — mert azt ismét meg kell jegyznem, hogy tévedés csak állami iskolákról beszélni, mert ugyanez a kérdés fölmerült magyar tannyelvü községi és felekezeti iskoláknál is, — tehát ismétlem, akkor, a midőn az anyanyelv térfoglalásáról beszéltem a magyar tannyelvü népiskolákban, akkor nem láttam ezt a lehetetlenséget. A képviselő urak akarva vagy nem akarva, két egész különböző dolgot zavarnak össze. Az 1907.

évi népoktatási törvény 18. szakasza szerint, ha 20 százalék, vagy 20 százaléknál több a magyar tannyelvü gyermekek száma egy népiskolában, akkor ezeket a magyar fiukat az egész vonalon magyar tannyelvü oktatásban kell részesiteni, vagyis annak az egy tanitónak az egész tananyagot át kell vennie magyarul a magyar fiukkal és a többiekkel az ő anyanyelvükön vagy az iskola régi tannyelvén. A ki ismeri egy népiskol tananyagát és föladatát, azt hiszem, igazat fog nekem adni abban, hogy ez lehetetlen pedagógiai föladat. Egészen más dologról van szó a magyar tannyelvü állami iskolákban, a hol nem arról van szó, hogy a tananyagot két nyelven adják elő, hanem arról van szó, hogy a gyerekekkel érintkezzenek kezdetben az anyanyelvükön is, a mi nem nehezíti, de megkönnyiti a tanitó dolgát, a mi egyszerüsiti a pedagógiai föladatot s hetenkint egypár órán tanitsák meg a nem magyar anyanyelvü gyermekeket saját anyanyelvükön irni és olvasni. Erre igenis mondtam, hogy ez lehetséges föladat, erre ismételve megjegyeztem éppen a román nemzetiségi párthoz tarozó képviselő urakkal szemben is és utaltam a Horvátországban lévő magyar iskolákra is, a melyek bebizonyitják azt, hogy lehet sikerrel megtanitani egy második nyelvet is a nélkül, hogy ez lehetetlen föladat elé állitaná a tanitókat.

Különben még csak egy fontosabb konkrét kérdésre nézve kell fölvilágositással szolgálnom s ez a politikai pörök kérdése. Fölemlittetett itt, hogy Székely Ferenc, mint igazságügyminiszter, hány politikai pört szüntetett meg. A jelenlegi kormány álláspontja a politikai pörökre nézve az, hogy csekélységeket naggyá fölfujni, aprólékos dolgokról, esetleg bizonyos szükkeblü magyarázattal is, bünügyeket csinálni, a melyek természetüknél fogva csak olcsó martirságra vezethetnek, sem nem idomos, sem nem helyes, sem nem célszerü. (Igaz! Ugy van!) Másrészt azonban a létező törvényes rend és a magyar állam becsülete és tekintélye ellen intézett minden oly támadás, a mely objektive a büntetőtörvénykönyv rendelkezései alá esik, addig, mig tőlünk függ a dolog, meg fogja kapni a megérdemelt büntetést, vagy legalább is, minthogy ez a biróság dolga, meg fogja tenni a kormány a magáét, hogy alkalma nyiljék az illetékes biróságnak az ily esetekben eljárni. (Helyeslés.)

Ma is vannak pörök folyamatban, románok ellen is, más nem magyar ajku polgárok ellen is. E pörökre is alkalmazzuk ezt az elvi álláspontot: az egész jelentéktelennek bizonyuló lappáliákat, igyekezni fogunk, azt hiszem, megszüntetni, a komoly jelentőségü büntetendő cselekményeket pedig teljes objektivitással, de teljes szigorral, a maguk illetékes birái elé bocsátjuk. (Helyeslés.)

A miniszterelnök sajnálja, hogy a magas szinvonalu vitát az utolsó napokban disszonáns hangok megzavarták. Vajda Sándor kéjelegve foglalkozik Polónyi Géza egyes kijelentéseivel és azt mondja, hogy addig nem lehet békesség és bizalom, a mig a magyar képviselőházban ily hang uralkodik. De vajjon ilyen hang uralkodott a magyar képviselőházban? Hát Polónyi Géza elmefuttatásai talán a magyar képviselőház, vagy akár csak az ellenzék komolybb, értékesebb részének meggyőződését s hangulatát fejezte ki? Ezekkel szemben nem elég megnyugvás-e a képviselő urnak, ha ezt a hangot és modort összehasonlitja azzal a hanggal és modorral, melyet ebben a vitában Apponyi Albert gróf, Bethlen István gróf és Désy Zoltán használtak? (Igaz! Ugy van!) Azt hiszem, éppen ebben a vitában megelégedéssel kellett konstatálni, hogy ennek a kérdésnek tárgyalásába pártkülönbség nélkül oly emelkedett objektivitás és olyan testvéries szellem ment be, a milyent fájdalom nélkülöztünk sokszor ennek a kérdésnek kezelésénél. (Igaz! Ugy van!)

A tisztelt képviselő ur megemlékezik arról is, — ebben föltétlenül igaza van —, hogy milyen hibás dolog volt Polónyi Géza részéről a hármasszövetség ellen kikelni és mintegy Oroszország felé vetni kacér pillantásait (Derültség.) A tisztelt képviselő urnak abban teljesen igaza van és én csak örülök, hogy arról az oldalról is kifejezésre jutott ez az igazság, hogy a magyar nemzetnek is, de különösen éppen a románoknak is a hármasszövetséghez való csatlakozás eminens érdeke. (Igaz! Ugy van!) De a magam részéről ezt fölemliteni csakis azért tartom szükségesnek, mert olyanok előtt, kik az erőviszonyokat sem ebben a Házban, sem az országban nem ismerik, a kik egyes képviselő uraknak, vagy az ő kijelentéseiknek sulyát kellően mérlegelni nem tudják, tényleg állhatna be bizonyos optikai csalódás abban a tekintetben, hogy a

magyar képviselőházban teret kezd foglalni a hármasszövetség-ellenes hangulat. Ez ellen nekem is fel kell szólalnom, és ebben a tekintetben igen könnyüvé teszi föladatomat az az örvendetes tény, hogy az ellenzéknek is kompetens tagjai, a kik azokkal az ismeretekkel és azokkal a szellemi képességekkel rendelkeznek, melyeknél fogva bizonyos kompetenciával és sullyal beszélhetnek külső politikai kérdésekről, az ellenzéknek ilyen tagjai pártárnyalat-különbség nélkül a hármasszövetség hiveinek mutatkoztak mindig, az utolsó delegácionális vitában is. (Helyeslés.) Hogy ezuttal a tisztelt ellenzék egyes tagjainak bizonyos extra-turákat enged meg (Derültség.), az az ellenzék belső ügye, a mellyel nekem csak annyiban kötelességem foglalkozni, hogy tiltakoznom kell az ellen, hogy ebből bárki a magyar nemzet állásfoglalására a tényeknek meg nem felelő téves konzekvenciákat vonjon le. (Élénk helyeslés és taps.)

Különben is, t. Ház, ez egy láncszem egy olyan akcióban, melynek többi megnyilatkozásait is lépten-nyomon láthatjuk és melynek egész kindulási pontját én abban a különös jelenségben látom, hogy a kurucság a XX. században egy olyan egészen sajátságos ujabb vállfajt mutat fel, a melyre a magyar történelem eddig nem nyujtott példát. Ez, kérem, a kamarilla felé sóvárgó kurucság. (Élénk derültség.)

Hála Istennek, ez a sóvárgás annyival fantasztikusabb, annál tehetetlenebb, mert kamarilla nincs. (Derültség.) De nem lehet kiölni némely hazafiak lelkéből azt a vágyat, hogy bárcsak volna kamarilla (Derültség.), s bárcsak szabaditaná meg őket azoktól a politikai ellenfeleiktől, a kiket a magyar nemzet megnyerése utján, ugy látszik, nem fognak tudni utjukból elháritani. (Élénk tetszés.) Igy látjuk azután minden lépten-nyomon — sajnálom, de ki kell mondanom — egyes ellenzéki pártvezérek nyilatkozataiból egészen a sajtóorgánumok expektorációiig, mindenütt, a fohászkodást bécsi körök, magas hatalmak, legmagasabb körök után. (Derültség.) Ott van az a misztikus lény, a mely felé fordulnak, mint hajótörött nyul az utolsó szalmaszál után (Derültség.), és azután be lesz állitva minden kérdés ugy, hogy az végre valahára föl-rázza ezeket a legmagasabb köröket az ő érthetetlen apátiájukból. (Élénk derültség.)

Itt van a köztársasági párt kérdése. Miért fáj nekik ez? Nekik, a kik szintén elitélik a köztársasági pártot, a melyet egy rövid kis novellával igazán lefricskáztunk a magyar közéletről? Azért, mert nem lehet azt mondani, hogy lám, ez a kormány a dinasztikus érzést támadja meg. (Helyeslés a jobboldalon.) Miért kell a palotaőrség tisztjeit folyton napirendre hozni? Azért, hogy azt a vádat kovácsolják: ime, ez a kormányzat megzavarja a békét a polgári elem és a tisztek között. A Háznak egy fiatal tagját annyira elragadta tegnap a nemes hév, hogy azzal az imaszerü fohásszal fordult ama bizonyos legmagasabb körökhöz, hogy hallják meg a magyarság kivánságait, orvosolják a magyarság sérelmeit (Derültség.), mert ha ezt nem teszik, még a magyar ezredek hűsége is meginog. (Derültség a jobboldalon.) Azt hiszem, ez az állitás sokkal jobban elveti a sulykot, semhogy egy bizonyos elnéző mosolynál egyebet érdemelne. (Ugy van! a jobboldalon.)

És mire való ez a kacérkodás Oroszországgal és ez az állásfoglalás a hármas-szövetség ellen, másra, mint arra, hogy rámutassanak, hogy az az elégedetlenség, a melyet Magyarországon ez az átkos kormány létrehoz (Derültség.), még a hármas-szövetséghez való ragaszkodást is megingatja? És itt fantáziájuk még Bécsen tul egész Berlinig is el talál száguldani. Ezek igen komikus jelenségek. Hogy kellően élvezni nem tudom őket, ez csak onnan van, hogy mindazt, a mi Magyarországon történik, nem tudom egy idegen szmlélő közönyös szarkazmusával tekinteni. Ez csak azért van, mert — nem tehetek róla — egy kicsit szégyenlem magamat, mint magyar ember, hogy azok, a kik ugy akarnak ott állani, mint a magyar szabadság-törekvések, a magyar büszkeség, a magyar önérzet leghivatottabb apostolai, azok ilyen intrikák, ilyen eszközök, ilyen utak utján akarnak a magyar politika terén célt érni. (Ugy van! Ugy van! Élénk helyeslés jobbról.)

De hát Vajda Sándor t. képviselő ur folytatja tovább az ő kárörvendő körutazását egyes disszonáns hangok konstatálása körül, s megemlékezik azokról a valóban kvalifikálhatatlan megjegyzésekről, a melyekkel részben e Házban is némelyek, de főleg a sajtóban a debreczeni merényletet igyekeztek politikai célokra kihasználni, igyekeztek a debreczeni merényletért pártokat vagy kormányokat felelőssé tenni.

Ebben a tekintetben is segitségemre jönnek az ellenzék kompetens férfiai. Itt van nálam az a hirlap, melyben mindjárt a debreczeni merénylet után, ugy Andrássy Gyula gróf, mint Apponyi Albert gróf nyilatkozott. Az ő nyilatkozataik, a mint nem is lehetett tőlük másként várni s mint minden lelkiismeretes, komoly ember nyilatkozatai, tökéletesen korrektek és tiltakoznak az ellen, hogy akár egyeseknek, akár bűnszövetkezeteknek nyomorult gaztetteiből akár kormányok, akár államok, népfajok, vagy nemzetek ellen bárminő vád kovácsoltassék. (Helyeslés.) De hát azért történik ez egyes, szenzációt kereső sajtóorgánumokban, történik a Háznak egyes szenzációt kereső tagjai között is, s hogy ez milyen kárt tehet, azt legjobban mutatja az, hogy mennyire igyekszik ezeket a sporadikus jelenségeket Vajda Sándor képviselő ur a saját céljaira kizsákmányolni. Nagyon helyesen mondja a t. képviselő ur, hogy ő nem veszi tragikusan; nagyon helyesen mondja, hogy ő örömmel látja ezeket. Mert hiszen ha, mint félek tőle, ő továbbra is az agitatórius tevékenység terén akar maradni, akkor csak egy kis lelkiismeretlenség kell hozzá, hogy azért, a mit egyes emberek mondtak, megint az egész magyar nemzetet tegye felelőssé. (Igaz! Ugy van!) Ezek nagyon olcsó, nagyon könnyü, csak nem lojális eszközök, és akkor az ilyen jelenségekből csakugyan kovácsolhat fegyvert az izgatás további folytatására...

Mihályi Tivadar: Nem ugy értette!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ha nem ugy értette, nagyon fogok örülni rajta; hogy igy értette-e vagy nem, azt a képviselő urnak jövendő magatartása fogja megmutatni. (Igaz! Ugy van!) Én azt akarom az ügy fontosságához illő komolysággal és ünnepiességgel hangsulyozni: az egész akció, a melyet folytatunk, s az a vita, mely azt befejezte, sok becses tanulságot rejt magában (Igaz! Ugy van!) és meggyőződésem szerint sok tekintetben előbbre vitte ezt az ügyet. Most azután tőlünk függ, rajtunk áll, mindazokon, a ki akár az egyik, akár a másik oldalon befolyást gyakorolhatunk a közvéleményre, hogy ezek a becses tanulságok el ne vesszenek, hogy azok alapját képezhessék a további haladásnak.

Ebben a tekintetben kell a legnagyobb nyomatékkal fordulnom mindazokhoz, a kik románajku polgártársaink között,

még ha, sajnálom, nincsenek is egy nézeten velünk, de a kik becsületesen keresik a megértést és a békét: vessék latba egész befolyásukat, lépjenek föl egész határozottsággal, férfias bátorsággal, hogy a közvéleményt ne az ilyen jelentéktelen, disszonáns hangokkal igyekezzenek megint ellenünk hangolni (Élénk helyeslés.), hanem értessék meg a román közvéleménnyel, hogy a magyarság komoly tényezői pártkülönbség nélkül a megértés, a béke, a szeretet, a méltánylás, a szimpátia oly érzelmeivel jöttek e kérdés felé és a román nép felé, mely visszhangra vár, visszhangot érdemel. (Élénk helyeslés.) Ne engedjék azt se, hogy ebben a kérdésben zavaróan játszék belé a személyes animozitás és a gyülölködés. Ismerjük mi a magyar közéletben ugyanezeket a tanulságokat. Hát a magyarságnál az, a ki nem a szélső soviniszta álláspontón van, a ki nem a legtetszetősebb jelszavakat hirdeti, nincs-e annak a vádnak, kivált nem volt-e annak a vádnak kitéve, hogy rossz magyarnak, hogy fajtája elárulójának, hogy idegen érdekek szolgájának mondják? (Igaz! Ugy van!) Higyjék meg nekem, a milyen méltatlan ez a vád azokkal a magyarokkal szemben, kik minden ilyen váddal és támadással szembeszállva, becsületes meggyőződésükhöz hiven, a Deák által inaugurált igazi magyar nemzeti politikát követelik, éppen olyan méltatlan azokkal a román polgártársakkal szemben, a kik előbb eljutottak a helyes megértésnek arra a fokára, a hová, hiszem, hogy sokan el fognak jutni, a kik belátták azt, hogy nemcsak hazájuk, de saját népfajuk iránt való kötelességük is azt javasolja, hogy eliminálják mindazt, a mi ellentétet, bizalmatlanságot, ellenérzést idézhet elő s találják meg a harmóniát a magyar nemzeti politika és a románság jogosult faji, gazdasági, kulturális törekvései között, mert ez az ut az, a melyen sikerrel tudják a román fajnak is boldogulását, fejlődését, előmenetelét biztositani. (Élénk helyeslés.)

A föladat lényege ebben rejlik. A meggyőződésnek, a megértésnek ezen a processzusán kell átesnie a hazai románság nagy zömének is, azon a processzuson, a melyen átment már az erdélyi szászságnak — hála Istennek — tulnyomó része. Hiszen ezelőtt 30—40 esztendővel nagyon elkeseredett ellentét mutatkozott az erdélyi szászok és a magyar nemzeti politika között. Az sem egy két napnak, az sem egy vitának

gyümölcse volt, hogy ezt a jobb belátás váltotta föl. De ugyanaz a lélektani processzus, a mely a szászokat meggyőzte arról, hogy ők annak a német ügynek, a mely lelkük mélyén gyökerezik, a melynek ők hiven akarnak szolgálni, szintén akkor tesznek szolgálatot, ha beilleszkednek a magyar nemzeti politika kereteibe, szakasztott ugyanez a helyzet a hazai románságra nézve, és ugyanez a lélektani processzus kell, hogy megteremje a hazai románság között is a maga áldásos gyümölcseit. (Élénk helyeslés.) Hogy ez igy lehessen, azon kell dolgoznunk mindannyiunknak, és azon kell dolgoznia a magyar társadalomnak is.

A vitát befejezzük ma, de a gyakorlati föladat megoldása továbbra is előttünk fog állani. Nézetem szerint nem további eszmecserék, nem további beszélgetések által, — ezek be vannak fejezve — de igenis előttünk áll a föladat, hogy ezt az ügyet szolgáljuk tovább, a mindennapi élet terén is. (Helyeslés.) A kormány szolgálni fogja ezt az ügyet azzal, hogy — nem akarom most ismételni, a miket részletesen fölsoroltam — mindazt, a mi összeegyeztethető a magyar nemzeti politikával, sőt előnyös a nemzeti politikára, de egyuttal teljesiti az e hazában lakó nem magyarajku polgártársainknak bizonyos jogosult kivánságait és óhajait: mindazt igyekezni fog megvalósitani és általában igyekezni fog elérni azt, hogy ez ország minden polgára lehetően jól érezze magát ebben az országban, lehetően szabadon mozoghasson, gazdasági és kulturális, valamint etnográfiai tekintetben. (Élénk helyeslés.)

Ebben a törekvésünkben segitségünkre kell, hogy jöjjön a magyar társadalom. Mert a béke, az egyetértés politikája gyümölcsöket csak akkor teremhet, ha a magyar nemzet, a magyar társadalom egyeteme is vonzóerőt tud gyakorolni, gravitacionális középpont tud lenni, ha nem, eltaszithatja magától azokat, a kik maguktól nem szakadnak el, de vonzerőt nem gyakorol ezekre. Ezt nem lehet szakaszokba szedni, de ennek a helyes felfogásnak kell a magyar társadalom vérébe átmenni. (Élénk helyeslés.)

És végül hozzátartozik ehhez az országban lakó nem magyarajku polgárság közreműködése is. Gondolják meg, az ő ellenséges maguktartása gyengités a magyar államra nézve, hátrány, baj és veszedelem is lehet, de biztosan végzetes dolog

ő rájuk nézve. Gondolják meg, hogy a magyar ezeréves államnak mindenesetre lesz még annyi ereje, hogy el fog tudni bánni belső ellenségeivel; szomoru kényszerüség lesz ez, a mely gyengiteni fog bennünket is, de, ha valami csapás érne is bennünket, először el fogjuk végezni munkánkat azokkal, a kik a magyar nemzeti állam ellenségeinek sorában vannak. (Helyeslés.) Én tehát a békének, de annak a békének a hangoztatásával végzem szavaimat, a melynek alapföltétele a bizalom, a szeretet; a bizalom és szeretet magyar és nem magyar között; de bizalom, szeretet, tisztelet és ragaszkodás az ezeréves magyar nemzeti állam iránt. Kérem, méltóztassanak az előadó ur határozati javaslatát elfogadni. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Copony Vilmos megemliti, hogy a délvidéki németség körében elhidegülés állott be a parasztok és urak között. A pángermánságot ez alapon lehet megmagyarázni. Azt fejtegeti, hogy az oly jelentéktelenségek, mint a városok régi szász nevének el nem ismerése, mily ellenséges hatást szülnek. A miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

Melczer Vilmos szász képviselő kijelenti, hogy a szászok a svábokkal nyelvi tekintetben mindenben egyetértenek, de nevükben nem harcolnak. Nagyon örülnek azonban a miniszterelnök méltányos eljárásának, melyet az anyanyelv kérdésében óhajt követni. Elismeréssel van a miniszterelnök iránt.

Tisza István gróf miniszterelnök: A helyzet kétségtelenül ugy áll, hogy az erdélyi szászoknak helyzete történelmi előzményeinél fogva már egészen más, mint az ország többi németajku polgárainak. Az erdélyi szászoknak meg van a maguk fényes történelmi multja, a multban elért kormányzói, nemzeti, közjogi állása, mind az a kulturális, vagyoni és politikai következménye, a mely ezzel együtt jár és a mely számukra mindenesetre oly poziciót biztosit, a mely nem hasonlitható a többi nem magyarajku polgárok poziciójához.

Azt, hogy Erdélyben lakó németajku polgártársaink rokonérzéssel vannak németajku többi polgártársaink iránt, azt csak természetesnek találom, de nagyon sajnálnám, ha e rokonérzés azután oly következményekkel járna, a melyek, azt hiszem, nem állanak senkinek sem érdekében. Amennyire alkalmam van a délmagyarországi németséget ismerni, hiszen,

ha nem is ismerem igazi fészkükből, de ismerek én is az életből délmagyarországi sváb községeket, — a délmagyarországi svábság nemcsak testileg, lelkileg, gazdaságilag, kulturálisan, morálisan a legerősebb és legegészségesebb népek egyike, de hála Istennek, az elégedett népek közé is tartozik (Igaz! Ugy van!), és mindenütt, a hol a köztük élő intelligencia, legyen az magyar vagy német anyanyelvü, teljesiti azt a hivatását, hogy a néppel foglalkozzék, legkordiálisabb, legbizalmasabb, legszivesebb viszonyt tartja fenn az intelligenciával. (Igaz! Ugy van!) Nem áll tehát az, mintha meghasonlás volna a délmagyarországi svábok és az intelligencia közt, hanem az áll, hogy bajok vannak mindenütt a világon, panaszok vannak, jogosultak és jogtalanok, orvosolhatók és orvosolhatatlanok. Ezeket a panaszokat, a velük járó elégedetlenséget szokta mindenütt felhasználni minden kis községi birói állásért rivalizáló, vagy nem tudom, bármi más okból ellenzékieskedő elem arra, hogy megtalálja azt a Resonenzbodent, melyről aztán hatást gyakorolhat. Másfelől, a hol vannak ilyen ellenzéki hajlamok nem magyarajku polgártársaink közt, mert hiszen ez a bizonyos lokális ellenzékiség megvan természetsen magyar vidékeken is, ott ahhoz hozzájárul nem magyar vidékeken az a fajta stréber elem, mely a nemzetiségi agitátoroskodásból akar és sok esetben tud is nagyon könnyü szerrel megélni. (Igaz! Ugy van!) Azt az elégületlenséget, mely fönnáll, fölhasználja ez a kettős elem a maga céljaira. A kormány föladata és hivatása mindenesetre az, hogy megismerkedjék a helyzettel, megismerje az ottani lakosság bajait, panaszait, sérelmeit, igyekezzék azokat orvosolni és ezzel az ilyen agitáció alól kirántani a gyékényt. Az egész kormány csak hálás köszönettel veszi, ha bárminő olyan konkrét dologra figyelmeztetik, hol a népnek egy vagy más kormányzati vagy törvényhozási intézkedéssel meg lehet szüntetni az elégedetlenséget és ápolni lehet a lelkeknek azt az igazi összhangját, mely, higyje meg, teljes mértékben szivemen fekszik és a melyet, — örömmel tapasztalom, — hangsulyoz t. képviselőtársam is. Csak egyre kérem. Az a szerep, hogy erdélyi szász polgártársaink quázi odaálljanak a délmagyarországi vagy nyugatmagyarországi svábság külön hivatot protektorai gyanánt, az nagyon veszedelmes, az nem lehetne más, mint vagy rosszakaratu agitató-

rius tevékenység egyesek részéről, vagy egy bizonyos, talán jóindulatu politikai dummerausztoskodás, melynek szintén igen kellemetlen következményei lehetnek. Én azzal a kéréssel végzem fölszólalásomat, méltóztassék nekem minden konkrét panaszt, óhajtást, vágyat, érdeket tudomásomra hozni, s a legnagyobb ügyszeretettel fogom a kérdést kezelni. (Helyeslés.) De méltóztassék tartózkodni attól, hogy bizonyos általános német politikai irányzatokat vigyenek bele a magyar közéletbe, a mire semmi szükség nincs, a mi csak zavaróan hathat a magyarok és erdélyi szászok közt való jó viszonyra is. (Élénk helyeslés.)

Az *elnök:* A tanácskozást befejezettnek nyilvánitom. Határozathozatal előtt az ülést tiz percre felfüggesztem.

A szünet után a Ház a miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

Befejezésül ide iktatjuk az alábbi két cikket, a melyet a Budapesti Hirlapból veszünk át:

Az állam egysége és nemzeti jellege.

Irta Jakabffy Elemér orsz. képviselő.

A képviselőház tartalmas vitája a nemzetiségi kérdésről ismét reményt ébresztett a magyar parlamentárizmus szebb jövője iránt.

A Ház nagy többsége által a vita berekesztése után elfogadott határozati javaslat, a miniszterelnöknek egy interpellációra adott válaszának tudomásul vételén kivül kifejezésre juttatja azt is, hogy a képviselőház a magyar nemzet évezredes tradicióihoz hiven, az állam egységéhez és nemzeti jellegéhez tántoríthatatlanul ragaszkodik.

A két héttel ezelőtt előterjesztett határoati javaslat e része ugy a Házban, mint a sajtóban élénk diskusszió tárgya volt és különösen a nemzetiségi képviselőknek oly magyarázatra adott alkalmat, hogy ezzel tulajdonképpen a nemzetiségek létjogosultsága, a faji sajátosságok létezhetése vonatik kétségbe, hogy a javaslat ilyen szövege arra is enged következtetni,

hogy a magyar politika célja a nemzetiségeknek akár szép uton, akár erőszakosan való beolvasztása lehet.

A nemzetiségi képviselők egyike ez ellen az önmaga által fölállitott tétel ellen tiltakozott, a másik arról panaszkodott, hogy most is hiába várta a nemzeti állam fogalmának meghatározását épp ugy, mint annak idején, mikor Wekerle miniszterelnök Bánffy Dezső állameszméjével nem azonositotta magát. Ismét mások a nemzet, nemzetiség és nemzeti egységes állam fogalmát akadémikusan tárgyalván, a külföld tudományos felfogásának és magyarázatainak hangoztatásával igyekeztek igazolni azt, hogy hazánkban évtizedek óta és igy most is, a politikai tudományok szerint helytelenül használjuk a nemzet, nemzetiség és egységes nemzeti állam fogalmait.

Miután az elfogadott határozati javaslatot a Házban én terjesztettem elő, illetékesnek tartom magam, hogy az államegység és nemzeti jelleg fogalmait megvilágitani igyekezzem tőlem telhetően, de a tudomány ama fáklyájával, melyet egy nemzedéknek adott kezébe budapesti tudományegyetemünk nagyhirü tanára, Concha Győző. Teszem pedig ezt olyan sajtóorgánumban, a mely a magyar állam egységének és nemzeti jellegének kidomboritásában mindig zászlóvivő volt.

Fölfogásom szerint téves nyomon haladnak azok, a kik azt tartják, hogy az egységes állam csak egységes népszellem és egységes faji sajátosságok mellett lehetséges. Az egységes államhoz fölfogásom szerint nem a népszellem, a faji sajátosságok egysége szükséges, hanem az, hogy az állami intézmények és alapelveiben az állami jogrendszer csak az államot alkotó nemzet népszellemének sajátos felfogását tükrözze vissza és annak alkotása legyen. Nem beszélhetünk egységes államról ott, a hol egy államközületben élő különböző szellemü népek szellemének egyformán hat az állami intézmények, az állami jogrendszer létesülésénél olyképpen, hogy mig az egyik nép szellemének hatása az intézmények, a jogrendszer tekintetében az államterület egyik részén, a másik nép szellemének, sajátosságának hatása az intézmények, a jogrendszer tekintetében az államterület másik részén, avagy az állampolgárok egyik vagy másik csoportjával szemben kizárólag érvényesül.

A midőn tehát a határozati javaslatban a képviselőház az állam egységéhez való ragaszkodást hangoztatja, ezzel kifeje-

zést kíván adni annak, hogy a jövőben is a magyar állam intézményeiben és jogrendszerében csak egy sajátos szellemnek szabad érvényre jutni, tudniillik a magyar szellemnek.

Ugyancsak fogalmi tévedésben vannak azok, akik az állam nemzeti jellegének hangoztatását ugy magyarázzák, hogy az országban lakó összes népek szellemének és sajátosságainak azonosságát kivánja és a nemzetiségi sajátosságok és a faji különlegességek létezhetését és fönnmaradhatását kétségbe vonja.

Az állam nemzeti jellegének hangoztatása két irányban kivánja államunkat jellemezni. Egyfelől deklarálni kivánja, hogy államunk nem pusztán katonai, fegyveres erőn, nem patrimoniális házi hatalmon, nem patriarkális atyai hatalmon vagy teokratikus, vagy hierokratikus jogcimen alapult, alakult és létezik, hanem a magyar nemzetben élő őserő hozta létre, tartotta és tartja fenn. Másrészt deklarálni kivánja azt, hogy államunk olyan állam, a mely, a mikor az emberiség többi államaival szolidaritásban velük az emberiség közös céljaira együtt munkálkodik, a maga sajátos nemzeti egyéniségét, a jogról, erkölcsről, szabadságról és egyéb társadalmi intézményekről táplált és egy évezred alatt kialakult fölfogását nemcsak föntartani, hanem ezeket az emberiség javára ugy kifelé más államokkal, mint befelé saját polgáraival szemben ellenállhatatlanul érvényre juttatni képes.

Ha az államegység és nemzeti jelleg fogalmait a föntiek szerint határozzuk meg, akkor magától értetődik, hogy román ajku polgártársaink ama részével, a mely a komité által előterjesztett pontozatokban fejezi ki a maga politikai kivánságait, a megértés létre nem jöhetett; mert mikor különösképpen azt követelik, hogy a románok által tömegesen lakott vidékeken a román nép román nyelven közigazgattassék és vezettessék be ama vidékeken intézményesen a román nyelv a közigazgatási életbe, továbbá ott, a hol a románok tömegesen laknak, a járásbiróságnál és törvényszékeknél vitessék be intézményileg a román nyelv használata és végre biztositassék állandó módon a román nemzetnek politikai érvényesülése és befolyása, akkor olyanokat kivánnak, a mik az állam egységét és nemzeti jellegét megsemmisiteni alkalmasak.

Nemzetiség és iskola.

Irta Méhely Lajos dr., a m. tud. Akadémia r. tagja.

Nincs kétségem, hogy a magyar képviselőházban tegnap megindult nemzetiségi vitát minden jóravaló magyar ember feszült figyelemmel kiséri s az érdeklődés bizonyára a tulsó táborban sem csekélyebb, a mi nagyon is érthető, mert hiszen kegyetlenül komoly dolgokról, emberfajok hamleti választutjáról van itt szó.

Mi lesz a megindult tárgyalás eredménye, az egyelőre még csak nem is sejthető, annyi azonban máris nyilvánvalóvá lett, hogy a román nemzetiségi komité messze tulment azon a határon, mely a magyar állam és magyar nemzet létérdekeinek szempontjából talán még megengedhető volna.

A román komité ugyanis, miként Mihályi Tivadar képviselőházi beszédéből olvassuk, „intézményes biztositékokat" követel arra nézve, hogy „a román nép a közoktatás minden fokán a saját nyelvén müvelődhessék, ugy az állami, alapitványi és községi, mint a felekezeti tanintézetekben". Ennek ellenében mi magyarok ugy vagyunk meggyőződve, hogy a mennyire jogos követelés ez... Romániában, annyira nem az Magyarországon, a miről tanuskodjék egy távoli, de nagyon jellemző példa.

Plate Lajos professzor, a nagyhirü Haeckel utóda a jénai tanszéken, nemrégiben „Darwinismus és mezőgazdaság" cimen csodaszép előadást tartott Berlinben. Előadását nekem is megküldte s ebből veszem ki a bennünket érdeklő s itt hü forditásban bemutatott alábbi részletet:

„A mikor néhány évvel ezelőtt az Egyesült-Államokban tartózkodtam, nem égbenyuló házaikért és más technikai csodaalkotásaikért irigyeltem az amerikaikat, hanem inkább az összetartozás és testvériség amaz érzetéért, mely az osztályellentéteket oly örvendetesen enyhiti, a legszegényebb csizmatisztitót ugyannyira eltölti, mint a sokszoros milliomost s a mely a bevándorolt németet, irlandit, norvéget és franciát egyaránt ellenállhatatlan erővel ragadja meg, olyannyira, hogy néhány év leforgása alatt elfelejtik régi hazájukat s büszkén érzik magukat a csillagos lobogó fiainak.

Honnan származik az Egyesült-Államoknak ez az álha-

sonitó ereje, mely minden európai nemzetet, továbbá fehéreket és négereket minden nagy kérdésben egybeforraszt, hozzá még olyan országban, mely nem hivatkozhatik nagy történelmi multra, mely nem mutathat föl a történelem megszentelte romokat és emlékeket, s ahol mindenki könyörtelenül hajszolja a dollárt?

Több izben megtárgyaltam ezt a kérdést művelt amerikaiakkal s mindannyian egyetértettek abban, hogy két böles intézmény az, mely odaát elsősorban hozzájárul ahhoz, hogy az egységnek ez az érzete, az általánosságnak hazafias érzéke minden amerikaiban nagyranevelődjék: az egységes iskola s az államnak és az egyháznak teljes különválasztása.

Minden gyermek, gazdag és szegény szülőké egyaránt, a fiuk a leányokkal közösen, mintegy tizenkettedik életévig ugyanazt az iskolát látogatja, ugy hogy valamennyi egyforma oktatásban részesül s ugyanazokat a benyomásokat szivja magába. A zsenge ifjuságnak ezek az emlékei fölötte mélyen véső dnek a gyermek lelkébe s csak természetes, hogy mindazok, akik együtt ültek az iskola padján s együtt élvezték az aranyos ifjukor örömeit, emberileg közel állnak és közel is maradnak egymáshoz, még ha a sors később más és más életutra terelte is őket.

De mit teszünk mi? Mi lehetőleg különféle iskolákba osztjuk be gyermekeink seregét, elválasztjuk a fiukat a leányoktól, a gazdagokat a szegényektől, sőt legutóbbi népnevelési törvényünk még attól a rettenetes visszaeséstől sem kimélt meg bennünket, hogy a gyermekek felekezetek szerint különittetnek el. Ha ekként az ellenértékeket lehetőleg kiélesitjük és már az ifjuságban tudatossá tesszük, hogyan kivánhatjuk azután, hogy a felnőttekkel egy egységes cél, a haza java lebegjen szemük előtt?"

Én magam távol állok minden politikától, s korántsem akarok üszköt vetni a vita anyagába, azonban Plate professzornak, a hazáját szerető kitünő német tudósnak föntebbi szavait nagyon melegen ajánlom politikusaink és az intéző tényezők tárgyilagos megfontolásába, mert meg vagyok győződve, hogy a mit a nem históriai alapon szervezkedett modern amerikai állam jól megértett politikai szükségből valósi-

tott meg, azt a nagy históriai multra visszapillantó magyar államnak még kevésbbé szabad szem elől tévesztenie.

A föntebb idéztem fejtegetésből azt a nagyon lényeges tanulságot vonhatjuk le, hogy éppen a tanitás legalsóbb fokozatain, a gyermek öntudatának bimbókorában kell az állam nyelvének érvényesülnie, mert poliglott államokban csak ekként érhető el az egy haza szeretetének s az összetartozás és a testvériesség érzetének fölébresztése. Mert azzal, hogy a brassói szász s oláh, a gerebenci szerb, a vasmegyei horvát és német, a pöstyéni tót s a perecsenyi rutén ifju a magyar iskolában megtanul magyarul, még korántsem válik magyarrá, de azért mégis történt vele a nemzet érdekéből kinesetérő valami, jelesen az, hogy az ilyen nemzetiségi ifju már nem fogja gyülölni a magyart, hanem — nemzetiségét megőrizve — természetesnek fogja találni a magyar szupremáciát s jó szivvel fog tudni beleilleszkedni a magyar nemzet és állam törekvéseibe. Erre valóban számtalan példát nyujt az élet.

Ellenben, ha a nemzetiségi ifju a saját anyanyelvén végzett elemi és középiskolában már teleszivta magát faja etnoszával, kiélesült lelki bélyegeivel, akkor az egyetem már egy hajszálnyival sem fogja közelebb hozni a magyarság lelkéhez s az ilyen ember mindig ellenségét fogja látni a magyarban, a minek igazságát szintén számtalan példával igazolja az élet.

Ha mi minden Magyarországon élő nemzetiségnek megadjuk a lehetőséget, hogy fiai az alsóbbfoku iskolákat a maguk anyanyelvén végezzék, akkor nemcsak, hogy egy csapással megsemmisitettük az eddigi évtizedes eredményeket, hanem egyszersmind minden időre elvágtuk a nemzeti megerősödés utját, mert a faji keretekben való tömörülés mai irányzata mellett egyetlen nemzetiségi ifju sem fogja a magyar iskolát fölkeresni. Ekként éket, még pedig egyszerre sok éket verünk a nemzet testébe s végzetes rázkódtatásoknak tesszük ki állami létünket, mely pedig — mint a Budapesti Hirlap szombati vezércikke oly éleslátással kifejezte — nemzetiségeink fönmaradásának is a legfőbb biztositéka.

A főrendek vitája a román kérdésről.

A képviselőházban lefolyt vita, röviden megismétlődött a főrendiházban április hó 2-án az EMKE feliratának tárgyalása címén. *Károlyi* Gyula gróf vezette be ezt a vitát. Beszédében ismerteti az EMKE határozati javaslatát, amely körül indult meg a vita. „*Az EMKE által összehivott szaktanácskozmány az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület létele és működésének alapjául azt vallja, hogy az egységes magyar nemzeti állam fentartandó minden törvényes eszközzel, fejlesztendő mindenképpen és rajta kell lennünk, hogy az ez ellen bárhonnan jövő támadásokat a magyar társadalom minden erejével meghiusitva, tiltakozzék még az ellen is, hogy az erdélyi magyarság közművelődési birtokállománya még csak alku tárgyává is tétessék.*"

Ez a javaslat a miniszterelnök urnak a románokkal folytatott tárgyalása alkalmából hozatott. Ismerteti ebből kifolyólag a románok álláspontját, amely homlokegyenest ellentétben áll az egységes magyar állam eszméjével és mérsékelt vagy tulzó román között csak taktikai kérdések képeznek vékony választó vonalat és még a mérsékelt Maniu Gyula is azt jelentette ki, hogy a magyar nemzeti és a román álláspont két olyan ellentétes világ, amelyek közt paktum nem is lehetséges. Hibáztatja azt, hogy a miniszterelnök a különböző népfajok egyesitéséről beszél, mert ő magyar nemzeti szempontból vett magyar érdeknek azt látja, hogy a magyarság tulsulyra jusson. Ebből a szempontból a kormány telepitési politikáját sem tartja megfelelőnek. Az eskü letételének, a nemzet cimerének ő nagy fontosságot tulajdonit. Az esküt minden tisztviselő leteszi, a tanitónak is le kell tennie. A magyar cimer az iskolán nagyfontosságu, különösen Erdélyben, ahol mindenütt a román szinekkel tüntetnek s a román király képe függ minden román paraszt házában.

A románok tüntetőleg távol maradnak minden magyar nemzeti vagy kulturális ünnepről, ellenben nem hiányzanak soha olyan magyarellenes gyülésről sem, amelyet Bukarestben rendeznek. A román középiskolának szaporitása már abból a szempontból sem helyes, mert csak még több olyan ifju kerül ki azokból, akik a román nép közt az állammal ellentétes

eszmék szószólói lesznek. Mig az EMKE határozati javaslata kizárólag az erdélyi magyarság állagának védelmére szoritkozik, addig pld. a román kulturliga elnöke, Ageon képviselő, azt mondja: *„Mikor egy széles néprétegben a nemzeti együvétartozás érzete feltámad, többé nem látok semmi akadályt arra, hogy a kulturai egybeforradást a területi egyesülés kövesse.“*

Szintén a román intelligenciának egy másik vezető férfia, Xenopol egyetemi tanár, azt mondotta, hogy: „A béke a románok és magyarok közt nem azért nem jött létre, mert Tisza István és a románok nem akarták, hanem meggátolta a békét a különböző népfajok érdeke. Az erősebb fog győzni. Végre is a román népnek vannak tradiciói és vannak aspirációi a Dnjester és Tisza közt, — a folyót érti — ezt nem szabad elveszitenünk, Romániának védenie kell magyarországi fajtestvéreit, mert hatalma az összes románokra támaszkodik.“

Felemliti, hogy a Romániával határos megyékben a parasztok ezrével vásárolják a régi katonai fegyvereket s ezzel szemben semmi intézkedés nyomát nem látja, hogy itt valami történnék a védelem szempontjából. Ő magáévá teszi az EMKE javaslatát és nem fogadja el a közjogi és törvénykezési bizottság javaslatát, — hogy irattárba tétessék — azzal a megokolással, hogy ez meghaladott, mert ez sohasem volt aktuálisabb, mint most.

Hossza Vazul szamosujvári püspök nem hallgathatja el a román intézetek hazafisága ellen felhozott vádakat. Tiltakozik a vád ellen, hogy a hazai románság vezetői irridentikus törekvéseket táplálnának, a hazai románságra nincs befolyással a külföldiek állásfoglalása és ők mint a multban, mindig közre fognak hatni arra, hogy ez az állam megerősödjék és a monarchiának erős oszlopa legyen.

Gyurátz Ferencz püspök óhajtja, hogy a hazában élő fajok olvadjanak össze a testvéri szeretetben és legyenek egymással egyetértésben, mint a történelem tanusága szerint a hajdankorban voltak. Az erdélyi birtok elrománosulását a magyarság hibájának tudja be s kivánja, hogy éledjen a mi nemzetünkben is a munkakedv, a munka tisztelete, a művelődés és akkor a nemzetiségekkel testvéri egyetértésben egész bizalommal gondolhatunk a jövőre.

Tisza István gróf miniszterelnök óva inti az érdeklődőket, hogy ne üljenek föl minden kósza hírnek, mert ez veszélyes nyugtalanság és idegeskedés szülőoka szokott lenni és ez nem az erő, hanem a gyengeség jele. Hidegvérünket a román kulturliga tényeivel szemben is meg kell tartani. Ezeket sem tulozni, sem kicsinyelni nem szabad. De semmi oly jelenséget nem talált, ami beleavatkozást tett volna szükségessé. Az EMKE javaslatával ő is egyetért, de semmiféle tekintetben nem történt oly cselekvés, ami az erdélyi magyarság kulturállományát csorbította volna. Maniu nem a mérsékelt, hanem a tulzók pártjához tartozik. Az ő álláspontját, éppen ugy Mihályi pontozatainak is nagyon sok részét á limine visszautasitotta, de mégis a tárgyalások során, ha nem is sikerült megegyezést létesiteni, ők is komoly békevággyal törekedtek az ellentéteket kiküszöbölni, és hogy az eszmecserék nem sikerültek, ők is vissza mentek eredeti álláspontjukra.

A telepitésre nézve az a véleménye, hogy egész Magyarországon folyik a nagy- és kivált a középbirtok parcellázása. Kisbirtokosok veszik meg, számos okból, amiről felesleges volna most beszélni. Ez egy nagy gazdasági evolució, amelyet valaki tarthat örvendetesnek, vagy nem örvendetesnek, de amely szükségszerüleg következik be és amely feltartóztathatatlan már csak azon körülménynél fogva is, hogy az egész társadalom az egyenlő birtokosztály elvén épült fel, a magyar ember lelkébe a gyermekek közötti egyenlőtlen osztályt és a birtokegyüttartásnak fogalmát nem lehet belevinni, enélkül pedig a középbirtokososztályt állandóan fenntartani nem lehet; a feladat legfeljebb az lehet, hogy a sorból kihulló régi családok helyét az ujabban felemelkedő családok foglalják el egy-két generációra, mig azokat is utóléri a szétoszlás veszedelme és azok is elvesztik ezt a poziciót.

Nézzük már most, hogy a nemzetiségi vidékeken hogyan fest a dolog? A közép- és nagybirtokos kevés kivétellel magyarajku, az a kisbirtokos lakosság pedig, amely elsősorban reflektál a birtokokra, nem magyarajku. És éppen ezért ez az átalakulás, fájdalom, szükségszerüséggel következik be a nemzetiségi vidékeken mindenütt. A Felvidéken temérdek magyar földesur birtoka megy át tót birtokosok kezébe. A román vidékeken nagyon sok magyar közép- és nagybirtok megy át ro-

mán kézbe. Ezzel szemben igenis hangsulyoztam azt és ezzel teljes összhangban voltam pártkülönbség nélkül az összes eddigi kormányokkal, hogy a magyar állam birtokpolitikája, parcellázási és telepitési politikája nem lehet más, mint az, hogy legalább egy része annak a nagy- és középbirtoknak, ami nemzetiségi vidékeken odavaló nem magyarajku kisbirtokosok kezére jutna, magyarajku kisbirtokos kezére jusson.

Azt hiszem, ez nem politikai tendencia, hanem ez a lehetőség határa, amelyen a legjobb akarattal sem fog egyetlen egy kormány sem tulmehetni. Ne méltóztassék tehát itt abban, amit a telepitésre vonatkozólag mondottam és mondok, olyan tendenciát keresni, mint hogyha itt más cél lebegne a mi szemünk előtt, mint bármilyen elődünk szeme előtt. Azok sem érhettek el egyebet, akármit akartak, vagy óhajtottak, mint azt, hogy igyekeztek a nemzetiségi vidékeken parcellázás alá kerülő nagy- és középbirtokoknak egy részét magyarajku kisbirtokosok kezére juttatni.

Az iskolai ügyre rézve ismétli a képviselőházban mondottakat és azokhoz hozzáteszi: Ő méltósága ugy állitja oda a dolgot, mint hogyha a román tannyelvü középiskolákat végzett fiatalság az egységes nemzeti állammal szemben ellenséges érzelmekkel kerülne ki, mint hogyha ezen érzület elsajátitása a nem magyar tannyelvü középiskolával függne össze. Fájdalom, nem igy áll a dolog. Nagyon jó volna, ha csak onnan kerülnének ki ily ifjak; fájdalom, magyar tannyelvü középiskolákat végeztek el számosan olyanok, akik azért érzület dolgában messze mögötte maradnak olyanoknak, akik talán sokkal kevésbbé birják a magyar nyelvet, mint ők.

És itt rá kell mutatnom a magyar társadalom egy nagy gyengeségére, arra, hogy gyermekre, ifjura, felnőtt emberre egyaránt nem tud oly vonzóerőt gyakorolni, mint aminőt kellene, hogy az összeolvadás processzusa valóban bekövetkezzék. Hiszen ha valami, éppen ez mutatja, hogy nem a magyar nyelv megtanitása a lényeg; hiszen a román nemzetiségi párt legextrémebb, legagresszivebb képviselői majdnem olyan jól beszélik a magyar nyelvet, mintha anyanyelvük volna. A lelkek összeforradása szükséges és erre kellene a magyar kulturintézményeknek, a tanárságnak, a fiatalságnak, a fiatalok szüleinek oly vonzóerőt gyakorolniok, amely tényleg megteremti

az egybeforradást és nem ellenségeket, hanem jó barátokat nevel a magyar nemzetnek. Ez oly dolog, amelyet paragrafusokba foglalni nem lehet, amelyen semmiféle kormányzati politika itt nem segithet, legalább direkte nem.

Indirekte segithet; indirekte előmozdithatja a célt azáltal, hogy igyekszik eliminálni a surlódási felületeket, igyekszik megoldani azokat a kérdéseket, amelyek ellenszenvet és bizalmatlanságot támasztanak; igyekszik oly légkört teremteni, a melyben azután a társadalom szabad faktorai természetszerüleg közelebb jussanak egymáshoz, egymás megértéséhez, egymás megszeretéséhez.

Ebből a szempontból nem osztozhatom abban a pesszimizmusban, amely ő méltóságának mostani felszólalását is áthatja. Ő is ugy állitja oda a thesist, mint hogyha román és magyar soha meg nem érthetné egymást, mint hogyha elképzelhetetlen volna, hogy legyenek románok, akik a magyar nemzeti állam eszméjével, irányával, élő valóságával minden fentartás nélkül megbarátkozhatnának.

Bocsánatot kérek, ez ma sincs igy. Ma is vannak románok, nagyon sokan, akik minden fentartás nélkül megbarátkoztak a magyar nemzeti állam egységének fogalmával, akik megtalálják a maguk szerepét és tudják érvényesiteni a maguk etnikus vágyait, törekvéseit, tudnak élni a maguk jogaival nyelvüket, kulturájukat illetőleg a magyar nemzeti állam kereteiben. Ma is vannak ilyenek és meg vagyok róla győződve, hogy a magyar nemzeti politikának egyik nagy feladata az, hogy ezek szaporodjanak, hogy lehetőleg oly processzuson menjen át a hazai románság, amely szerint fokról-fokra csökkenjen a velünk szemben agressziv tendenciákat tápláló nemzetiségi szárnya a románságnak és nőjjön azoknak a száma és ereje, akik a magyar nemzettel való politikai harmónia álláspontjára helyezkednek. En azt hiszem, ennek utja az, amelyre a kormány lépett és ezen az uton fog a kormány habozás nélkül tovább haladni.

És ebben a tekintetben anélkül, hogy tulbecsülnék ilyen jelenségeket, mégis méltóztassanak nekem megengedni, hogy ráutaljak Kolozsvármegye legutóbbi közgyülésére, ahol igenis a román nemzetiségi pártnak egy közbecsülésben álló tekintélyes tagja — ez már a mérsékelt szárnyhoz tartozik, de

nemzetiségi párti tag volt — Pordea, tett egy olyan indítványt, amelyet az ottani magyarság Erdély szivében, Erdély közepében pártkülönbség nélkül egyhangulag elfogadhatott. En nem szoktam ilyen jelenségeket tulbecsülni, de ebben mégis éppen Erdély szivéből egy olyan visszhangot látok a mi becsületes törekvéseinkre, amely megerősitett engem abban a tudatban, hogy a magyar nemzeti politikának ez a helyes utja és felbátorit arra, hogy habozás nélkül menjek ezen a helyes uton tovább.

Mély tisztelettel kérem a méltóságos főrendeket, hogy a bizottsági javaslatot méltóztassanak elfogadni

Ezek után az irat és kérvények irattárba helyeztettek.

Végére jutván ezzel az országgyülési tárgyalásoknak, az ügy lekerült ugyan ebben az alakjában a szintérről, de azért senki sem mondhatja, hogy ebben a kérdésben megnyugvás jött volna létre. Mindenesetre nyugalom azt tudni, hogy egyetlen számbavehető magyar ember sincs, aki a nemzeti egységes gondolkozás lényege ellen vétett volna, vagy véteni akarna. Csupán abban van eltérés, hogy azokat az eszméket, amelyek minden gondolkozó embert abba az irányba utalnak, hogy ebben az országban élő összes állampolgárokat egymással békés, egyetértő munkálkodásra egyesiteni elkerülhetetlen szükség: mi módon kell megvalósitani és helyes volt-e a mostani idő a tárgyalásokra, vagy helyes-e e felett tárgyalni?

Abban minden gondolkozó ember egyetért, hogy az állami élet hajóját kormányzó vezérnek kötelessége keresni a módokat, amelyek a felebbi cél felé vezetnek. A mostani zavaros és külsőpolitikai szempontból nem kedvező helyzet miatt a többség azt hiszi, hogy az idő nem volt most alkalmas a megegyezés szorgalmazására, bár az elfogulatlan szemlélődőnek be kell ismerni, hogy a tárgyalás nem volt egészen eredmény nélkül való. Tisztázódtak az eszmék és mi magyarok is meggyőződtünk arról, hogy a szándékban nincs közöttünk különbség és hogy ennek a kérdésnek megoldására egyesülni kell mindenféle rendü és rangu, mindenféle foglalkozásu embernek: kicsinynek és nagynak egyaránt. Ezt a kérdést nem lehet *tárgyalásokkal* megoldani, mert ebben az országban sem

a románokat, sem a tótokat, sem a többi nemzetiségeket nem képviselheti senki, azoknak megbizottjaként nem állhat elő sem egyes, sem testület, mivel ők itt nem egységes nemzetek, hanem ennek az országnak nem magyarajku polgárai. Ennélfogva őket is csupán a magyar állam felelős hatóságai s elsősorban a parlament és az ország kormánya képviselhetik. Farkas Pál éppen ugy képviselője a románajku magyar állampolgárságnak, mint Vajda Sándor és a végrehajtás terén ugyanazok a végrehajtó intézmények szolgálják a románajku magyar állampolgárokat, mint a magyar vagy német ajkuakat.

Megengedem, hogy a hol valamely államban tömegesebben laknak nemzetiségek és azok régi történeti jogok alapján régi államiságukat visszaállitani törekednek, ott ez a történelmi háttér ad jogot az illető vezetőknek, hogy a fajok vágyait megvalósitani törekedjenek és többé-kevésbbé, ha van erejük, vagy az illető állam valamely módon meggyengül, el is érik kisebb nagyobb mértékben vágyaik megvalósulását. Ilyen eset van nálunk Horvátország, az angoloknál az irek esetében. Azonban már Oroszországban a lengyelek nem tudnak semmiféle külön állami joghoz jutni, pedig számuk a románok számát egészben kétszeresen, sőt az oroszországi lengyeleké a magyarországi románok számát négyszeresen is felülhaladja. És nem is olyan régen önálló államot alkottak. Posenben küzd a német erő a lengyel szivóssággal. A finn állam és a finn nép állami élete már jóformán megszünt. Csupán Ausztriában, ennek gyengesége miatt, tud a cseh és a lengyel nép autonomikus jogokhoz jutni... Nálunk, Magyarországon, egyetlen népfajnak sem volt soha állami szervezete, itt legelőször a magyar faj alakitott állami szervezetet és habár a kedvezőtlen világesemények sokszor, sokáig többé-kevésbbé megcsorbitották államiságunk terjedelmét, maga a Magyar Állam már ezer év óta fennáll. Mi magyarok a turánság egyesitő nemzetévé csak Árpád bejövetele után alakulhatunk át, Árpád magával hozta az ázsiai törökség államalkotó tehetségét, annak alkotmányformáit és az itt már előtte félezer éven át élt turáni elemeket, az ezekhez csatlakozó hun és avar néven nevezett ugor, finn és török eredetü népkonglomerátumot egységes nemzetté formálta és törzsének nevét odakölcsönözte. Ez a nemzet tehát alakulási folyamatát tekintve, másfélezer éves.

Jazig, hun és avar hagyományai után is, de mint magyar nemzet egyedüli, amely itt valaha és mostanig államot alkotni tudott. *A román elem pedig itt sohasem volt őslakó.* A románságba beleolvadtak itt lakó magyar, szláv és germán elemek, éppen ugy mint Romániában is az ott lakó régibb fajok beleolvadtak a románságba, de ez a körülmény maga semmiféle jogcimet sem szolgáltat nekik arra, hogy bárhol állami jogokat követeljenek maguknak. Romániában kialakult a román nemzet. Államiságát, kulturája régibb elemeit magyar forrásból alapitotta meg. Ennek fejtegetésére azonban itt nincs terünk. Különben is ezt már tudósok rég megirták. Amint a magyar hatalom gyengülni kezdett és a magyar nép az erdélyi medencéből a nagy magyar alföld felé huzódott, a romániai uralkodók kegyetlen és emberkinzó zsarnoksága ellenében már nem tudta a romániai (moldva és oláhországi) viszonyok rendezettségét biztositani, az üldözés elől hegyi, pásztorkodó népek alakjában beszivárogtak, egyesek, mint vállalkozók, telepitők, magyar királyi megbizásból itt-ott elnéptelenedett területeken letelepedtek. De soha a magyar nemzet állami életében, mint románok, tényezőkként nem szerepeltek. Megszaporodván, többször történt összeütközés a román elemek és a magyar birtokosság között, de ezek társadalmi forrongások voltak, éppen ugy, mint a Dózsa-féle forradalom; nemzeti követelésekkel valójában csak a mult század közepén léptek fel, de azt sohasem ismerte el a magyar nemzet és rettenetes vandalságukkal még azokat is elidegenitették, akik emberileg velük éreztek.

Igy tehát a románság itt, ebben az országban külön jogokat semmiféle cimen sem követelhet, ellenben kivánhatja, mint minden magyar állampolgár, hogy birjon mindazokkal, a mikkel minden magyar állampolgárnak birnia kell. A jó és pártatlan közigazgatás, igazságszolgáltatás, ingyenes állami népoktatás, törvény előtti egyenlőség stb. stb., mind olyan dolgok, amikhez minden állampolgárnak egyenlő joga van. Ezt mindenki belátja és sürgeti. Ellenben a magyar nemzet minden tagja, aki ezt az államot megerősiteni és nem szétdarabolni óhajtja, egyhangulag követeli, hogy senki állami támogatást ne kapjon olyan dolgokért, amelyek a magyar nemzeti állam egysége ellen vannak. Állami szempontból csak azok a

dolgok támogathatók, amelyek magának a magyar államnak fejlődését elősegitik, ellenben akinek akár vallásban, akár külön kulturában, vagy akármi külön vágyakozásban szükséglete támad, azt fedezze ki-ki a maga erejéből.

Mindenki a maga költségén tanulhat németül, románul, tótul, szerbül, olaszul stb., ezekhez az államnak semmi köze, amint nem avatkozhatik abba bele, hogy ki a katholikus, vagy a protestáns, vagy a Mózes vallása értelmében imádkozik; nem korlátozza az embereket, hogy gyorsiró, gépiró, koreslyázó, táncoló, tornázó tanfolyamokat nyissanak a maguk költségén.

Amint az állami oktatásban tért nyernek ezek a nem kötelező tárgyak, ugy tért nyerhetnek és szükséges, hogy tért is nyerjenek a nemzetiségi nyelvek is, amelyeket tanitani a magyar állam minden iskoláiban szükség szerint célszerü és meg is kivánható, azonban itt a mérték az, hogy ennek nem szabad annyira haladni, hogy a magyar nemzeti kultura egységét megbonthassák. Ohajtandó, hogy magyarok és románok, magyarok és németek, magyarok és tótok stb. egymástól ne legyenek elszigetelve, ezen azonban az állami oktatás kiépitése mellett ugy lehet segiteni, hogy lehetőleg minden állampolgár megtanulhassa az állam nyelvét. Ezzel nem kivánjuk, hogy feledje el a magáét, de nemcsak a magyar, hanem a többi nemzetiséggel együtt 48 százalékot tevő egész más ajku magyar állampolgárok érdeke ellen volna, hogy ne a magyar, hanem a román nyelv legyen az, amit mindenkinek meg kelljen tanulni azért, hogy egymással érintkezhessenek. A románok tekintsenek Romániába, annyi jogot követelhetnek maguknak, amennyit ott megkapnak a nemzetiségek. Mi azonban nem vagyunk oly rosszak. Romániában még imádkozni sem szabad anyanyelvén a magyarnak, amint ennek a fejezetnek elején Barabás Endre és Barna Endre, de ezen kivül számos cikkben más helyen is ők és mások kifejtettek; magyar papot nem kapnak; a templom és az iskola teljesen román. Pedig azon a földön a *magyar az ősibb lakó, nem a román,* csupán az a baj, hogy a magyar nemzet idegen állam belső életébe beleavatkozni nem tartja tisztességesnek, holott pld. a romániai nagy kulturegyesületek, sőt hivatalos egyének állandóan izgatják a magyarországi románokat. És ha nem is tisztességes dolog ez,

ugy látszik, mégis célszerü, mert a magyarországi *jövevény* románok állandóan külön jogokat követelnek a biztatás hatása alatt; ellenben a romániai (moldovai) *ősibb magyar* lakosoknak emberi jogaik sincsenek. Ebben a tisztelt románok mestereink lehetnének.

De ne kövessük őket ezen az uton, az embernek emberi jogait mindenhol biztositani kell, de biztositani kell az állam jogait és az államfentartó nemzet érdekeit minden tekintetben. A román elem a magyarokhoz képest oly csekély anyagi és kulturális birtokállománnyal bir, hogy annak megfelelőleg a *magyar állam eddig is, aránylag most is, sokkal több anyagi segitséget adott nekik.* Az állam fentartásához való anyagi hozzájárulásuk aránylag elenyésző csekély. Budapest egymaga legalább 20-szor annyi adót fizet, mint az összes románok együttvéve. Tehát nincs értelme, nemzetellenes bün, ha a magyar nép terhes filléreiből az ő különböző törekvéseiket támogatja a magyar állam. Nem hiszem, hogy a közszolgálatok teljesitésének költségeit is felérné az az adó, amit a románok fizetnek, világos, hogy mindaz, amit az állam az egyházi és iskolai segités cimén nekik ad, magyar népünk keserves filléreiből telik.

Ilyen megvilágitásban tehát mondhatjuk, hogy nekünk az a kötelességünk, hogy *minden tekintetben igazságosak legyünk, még magyar faj irányában is. Mert, ha volt és van ebben az országban fajnép, amelyiknek a maga anyanyelvén imádkozni sem lehet, az csak a magyar volt. A magyar volt és most is csk a magyar az, amelyik vallását a maga anyanyelvén nem tanulhatja. Ezek a görög-keleti és görög-katholikus magyarok.* Mindaddig tehát, mig a magyarság minden téren el nem nyeri a maga egyenjoguságát, amig *görög-keleti és görög-katholikus magyar püspökségek és intézmények által a magyarság igazságos követelése kielégitve nincs, addig ebben az országban nincs elsőbb teendő ennek kielégitésénél.* Ezután következik a független, jó és gyors közigazgatással együtt a magyar állami népoktatás teljes és következetes keresztülvitele s ezekkel kapcsolatban *a társadalmi élet oly szervezete, a melyben egészséges vezetés alatt minden ember megtalálhassa a maga szükségleteinek megfelelő szolgálatait.*

VII.

A középponti és ahhoz csatlakozó magyar nemzeti erőforrások hatása a magyarság fejlődésére.

Népsürüség és a magyarság elhelyezkedése, különös tekintettel Erdélyre.

A következő sorokban megvilágitani óhajtanám azt az igazságot, hogy a Kárpátok övezte szép magyar haza lakossága, mint azt már a multban láttuk, jövőben is leginkább a magyarság expanzióját fogja szolgálni és semmiesetre sem lehet félni attól, hogy itt bármiféle más nép előrenyomulhasson. Azonban sem megállani nem szabad a fejlődés utján, sem eltérni — az előbbi fejezet tanusága szerint is — nem szabad attól az elvtől, hogy ezen a földön mindenki az egységes magyar nemzet egyenlő jogu tagja, ahol senki semmiféle külön szabadalmat nem kaphat. Ellenben meg kell engedni, hogy anyanyelvét, vallását, szokásait mindenki szabadon gyakorolhassa. A közigazgatás, törvénykezés, iskolázás nyelve minden fokon magyar, azonban megengedhető, hogy a saját költségükön fentartott iskolákban éppen ugy, mint Románia iskoláiban az anyanyelvet mindenütt szabadon használhassák, állami segélyben azonban csak azok az iskolák részesithetők, amelyekben az állam nyelvét már az első osztálytól kezdve oly mértékben tanitják, hogy azt a népiskolai tanfolyam alatt meg is tanulhassák. És ha nem is helyeseljük azt a romániai szokást, hogy a tanulót addig az első osztályból felbocsátani nem szabad, amig az állam nyelvét meg nem tanulta, mindenesetre kimondandó, hogy a III. osztályba már csak oly tanulók bocsáthatók fel, akik az állam nyelvét annyira tudják, hogy a megfelelő tanitást ott akadály nélkül végezni lehessen. Állami iskolák tannyelve mindenütt magyar, azonban e mellett az anyanyelv tanulására is megfelelő órát kell szentelni. A választói jog gyakorlásában csak a népiskolai hat osztály ,vagy

ezeknek megfelelő iskolák által adott tudás birtokosait kell részesiteni.

A végett, hogy az állam nyelvét megtanulják nem magyarajku honfitársaink gyermekei, nem szükséges a tanitókat a nemzetiségi nyelvek megtanulására kényszeriteni s ebből a célból a kinevezést a nemzetiségi nyelvek tudásához kötni éppen veszedelmes következményekkel járna. Az idegen nyelvek tanitását az anyanyelv tanulásának módján kell végezni. Egyenesen hozzá kell fogni a nyelv tanitásához, a neveket a tárgyakkal szemléltetve tanitani. Éppen ugy, mint a kis gyermek megtanul mindent a maga során, megtanulja az iskolás gyermek is. Erre tehát nem kell a tanitónak a nemzetiségi nyelvet tudni. És ha a kinevezést nemzetiségi nyelvek tudásához kötjük, el fogjuk érni, hogy még kevesebb magyar fiu megy a tanitói pályára, s nemzetiségi elemek fognak itt is tért foglalni. Ezek fognak tudni valamit magyarul is s más hiányában jók lesznek a nemzetiségi vidéki állami iskolákba. Éppen igy nem szabad a tisztviselők kinevezését nemzetiségi nyelvek tudásához kötni, mert itt is elő fog állani a csehországi állapot, hogy a nemzetiségi nyelv tudásának megkövetelése miatt a nemzetiségi vidékeken az illető vidék nemzetiségi szülöttei fognak mindenütt tért foglalni, a magyar ifjak -- ugy sem nagyon szeretnek nemzetiségi vidékre menni — ennélfogva teljesen kiszorulnak a nemzetiségi vidékekről, mind a hivatalokból, mind az iskolákból. Pedig éppen az ellenkezőre kell törekedni. A nemzetiségi vidékekre nem szabad az illető vidéken rokoni kötelékkel biró, nemzetiségi szülötteket alkalmazni, mivel a rokonság magába olvasztja őket, lenyügözi és éppen attól a fontos szerepüktől fosztja meg, hogy maguk magyarok lévén, maguk körül egy kis magyar világot igyekeznek teremteni, ellenben, aki nem magyar, hanem a környezethez hasonló nemzetiségü, vagy éppen azok rokonságához tartozik, maga is beleolvad abba a nyelvi közösségbe és a nemzetiségek erőssége lesz. Elég példa van ennek káros következményeire Brassóban, Nagyszebenben stb. Másfelől tökéletesen helyeslendő, hogy az illető vidéken tulnyomó nem magyar nyelvet a tisztviselő megtanulja. Tanulja meg a tanitó is. És pedig nem a hivatalos szolgálatért, mert a hivatalos szolgálat nyelve mindenütt magyar kell hogy legyen; de azért kell megtanulni,

hogy a tisztviselő az egyszerü néppel, — akinek nem volt alkalma az állam nyelvét megtanulni, — a tanitó a kis gyermekkel, aki még az iskolába sem járt, tehát nem tanulhatott meg az állam nyelvén beszélni, közvetlenül beszélhessen és azok kivánságait, panaszait meghallgathassa, őket egyről-másról felvilágosithassa, nekik tanácsot, utasitást adhasson és igy a rossz tanácsadóktól megszabaditsa. Nagyon fontos, hogy a nemzetiségi vidékekre minden tekintetben a leges-legkiválóbb, a legjobb magyar érzésü, nemes lelkü tisztviselők, lelkészek, tanárok, tanitók stb. jussanak. Legyen a magyar középosztály mintaszerü elemekből alakitva és a nagyobb községekben, különösen a törvényhatósági székhelyeken mindenütt legyen nagyobb fizetésü, jó anyagi viszonyok között levő vezető tisztviselő. Feltétlenül szükséges e mellett az összes alkalmazottak mindennapi szükségleteire nézve a kellő jó forrásokról gondoskodni, illetőleg azok ilyen törekvéseit kellőleg elősegiteni. Ezek kifejtése azonban későbbi fejezetre tartozik. Itt még csak annyit jegyzünk meg, hogy a nemzetiségi nyelveknek a magyar iskolákban a magyar születésü ifjaknak való tanitását már eddig is kellett volna szorgalmazni, mert csak igy lehet a magyar születésü ifjakat képessé tenni arra, hogy az állam egész területén teljesithessenek szolgálatot. Erről is később többet.

Már a harmadik tiz éve, hogy ugy közvetlen észlelés, mint az országos központi statisztikai hivatal kiadmányai alapján, folytonos figyelemmel kisértem a magyarság fejlődését s annak az erdélyi magyarságra való hatását. Nagyszámu hirlapi közleményekkel tájékoztattam a mi vidékünk érdeklődő lakosságát a nemzet fejlődési viszonyairól s nem szüntem meg soha a figyelmet a délkeleti felföld dolgaira irányitani. A statisztikai hivatal kiadmányai nyomán tiz évről tiz évre kimutattam, hogy fajunk fejlődése ebben az országban minden fajnép felett áll és szaporodásuk még Erdélyben is sokszorosan felülmulja a nem magyar népek szaporodását. Számbeli arányunk folyton javul, ellenben a többié folyton kisebb-nagyobb mértékben vissza esik. —

Ha a közzétett kimutatásokat átvizsgáljuk, kétségen kivül azt is meglátjuk, hogy az összes népességben aránylag a legnagyobb gyarapodást 223 százalékot *Petrozsény* érte el, itt a

vármegyében 23.2 százalék a magyarul beszélők száma, de magában a városban 75.4 százalék tud magyarul. A magyarság 1890-ben 1140, a németség 830, az oláhság 1559 lelket számlált. Mivel az egész erdélyi országrészben itt alakult aránylag legnagyobb gazdasági sürítő erő, ebből megmagyarázható, hogy egész Erdélyben, itt miért van a legnagyobb népszaporodás. De milyen ajku népek, milyen szaporodása állott be és milyen hatása volt itt a nemzeti erő gyarapodásának?... A magyarság lélekszáma felemelkedett 7748-ra, a németségé 831-re, az oláhságé 3250-re. A magyarság szaporodása tehát 580 százalék, a németségé 0; az oláhságé 108 százalék. Tudjuk, hogy a gazdasági erő, amelynek ezt a nagyszerü hatását szemléljük: magyar gazdasági erő, tehát ennek hatása alatt szaporodott a magyarság majdnem hatszorossá, az oláhság több mint kétszeressé. A német elem általánosságban nem szaporodott, de nem is fogyott, tehát igy aránylag visszafejlődött. Ebből is látszik, hogy a mely népfaj a gazdasági erők hatása alatt csak azt éri el, hogy nem fogy, az stagnál, az a környező népek tengerében, ennek oldó hatása alatt felszivódik. Felszivódik pedig még abban az esetben is, ha oly kiváló kulturai felsőbbséggel is van, mint az erdélyi szászok. Felszivódik még akkor is, ha a kulturai erőt oly kiváló és dicséretes szervezet támogatja mint az erdélyi szászokét, mert mindenféle szervezet, mindenféle gazdasági erő csak a népesség számának arányában hat és az eredmény az emlitett tényezők összehatása által jő létre. Ez az egy kis pont nem az, amiből én kiindulok, de egész országunk állapota bizonyitja, hogy a németség *kis arányszáma*, társulva elég nagy gazdasági erejükkel és aránylag legnagyobb kulturai és szociális szervezetükkel, sem tudja megakadályozni, hogy az ő előmenetelük az ország összlakosságának előhaladáshoz képest, egy halvány árnyalattal vissza ne essék, dacára annak, hogy lélekszámuk egészben nem apad. De ugyanez áll Erdélyre is. A szászok lélekszáma 1900-ban is 220 ezer körül volt, 1910-ben nem fogyott ugyan, de nem is szaporodott, s igy aránya ebben az országrészben 9.4 százalékról visszaesett 8.7 százalékra. Az a kitünő népies szervezet, amelyért én a szászok intelligenciáját, sőt összes népességét dicsérni tudom, régi hagyományait megtartotta, némileg elő is nyomult. De ez mégis visszaesés, tekintetbe véve, hogy az ed-

dig elmaradottabb más ajku népek most, — ha nem is érték el a szászok szinvonalát — mégis sokkal nagyobb haladást mutatnak fel a régi állapottal szemben. Tehát gazdasági erejük, müveltségük és népszaporodásuk, sokkal kedvezőbb eredményeik összehatása a többi fajokat elsőbbekké teszi s habár lassan-lassan a szászok mindenütt — még Nagyszebenben és Nagy Küküllőben is — elvesztik elsőbbségüket, ahol eddig domináltak. Ma még az övék az elsőség ezekben, gazdasági erejük legnagyobb Nagyszebenben, Brassóban, Segesvárott, Beszterczén, Medgyesen, de erősen nőnek a versenytársak és *aránylagos poziciójukat csak ugy tarthatják meg, ha a magyarsággal karöltve igyekeznek haladni.* A magyarság az ő nemzeti vagyonukból semmit el nem kért, nyelvüket megtartották 800 év óta, sőt egy sokfelé töredezett, *nem egységes, nem is egynyelvü népszigetcsoportból lassankint egynyelvü, egységes néppé alakulnak.* Iskoláik és intézményeik az övék, senki sem bántja, de ha sikerülne itt az oláh tömegnek elnyerni a hatalmat, akkor sorsuk olyan lenne, mint a romániai nemzetiségeké, ahol még Istent sem szabad anyanyelvén imádni és ha a szegény magyar ember halálos ágyán magyar nyelven gyónik meg, még halála is csak kinszenvedések között történhetik meg.

A petrczsényi gazdasági erőforrás hatása alatt az oláhság is több mint megkétszereződött, tehát mutatja, hogy a magyarság szivesen látta őket is és természetes, hogy a környező oláhságból toborzódott a megszaporodott lakosság jelentékeny része. De hogy mégis itt, ahol közelben magyarság nem lakott, mégis a magyarság majdnem meghatszorozódott, igazolja, hogy itt a kereseti viszonyokon kivül, a vezetőség magyar szelleme következtében a nemzetiségi rokonszenv is működött és ennek hatása alatt gyült ide a magyarság nemcsak a székelyföldről, hanem Magyarország oly messze megyéiből is, mint Szatmár-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Békésmegyéből stb. A szász nép zárkózottan sorakozik ősi földjein. Lélekszámát megtartja, de nem szaporitja. Ennélfogva az az anyagi alap, amelyen 7—800 év óta tisztességesen megélt, a mostani fejlettebb gazdasági kultura eszközeivel ugyanannyi lakosságnak jobb megélhetést biztosit. Igy a szász népnek nem kell vonzódni az idegen, mondjuk, magyar erőforrások felé, mert

a maga erőforrásai is bőségesek és okos gazdálkodásukkal mind előre haladnak. agrárius vagyonukkal terjeszkedhetnek is. A nép egészséges, erkölcsös, takarékos, nem kell neki földéhesnek lenni, mert a meglévő földnek sokkal jobb megművelése által ugy is eléri a jobb módot. Ellenben a magyarság, mint nép, Erdélyben ezidő szerint még megközelitőleg sem lévén szervezkedve, agrárius gazdasági erőben nem nyer, hanem tért veszit. Az oláhság tért nyer extenzive, de hiányozván a kellő intenzivitás, a szászok gazdasági gyarapodásával nem versenyezhetnek. Mégis, mivel számuk óriási nagy, ha kisebb is előhaladásuk, a nagy tömeg összehatásának eredménye összegében ezen a téren az oláhság javára dönti el a mérleget.

A magyarságnak itt tehát figyelni kell a népesség számának, a kulturai és gazdasági erőforrásoknak gyarapitására. Ezek összefogva az állami élet erejével, oldhatják meg az erdélyi kérdést javunkra.

Ezek után most vizsgáljuk a többi város helyzetét.

Igen nagy fejlődés van *Déván*, a hol 1890—1910 között a szaporodás 81.1 százalék. Itt a magyarság ezalatt 47 százalékról 67 százalékra nőtt, a németség 8.9-ről 3.2-re, az oláhság 42.9-ről 27.9 százalékra esett. Egyik fajnép száma sem csökkent ugyan, de a magyarság a közeli ható erő alatt annyira felduzzadt, hogy tulszárnyalta mindenik nép gyarapodását.

Következik a lélekszám szaporodásának nagysága tekintetében *Marosvásárhely*, ahol szintén a magyarság arányának haladásáról lehet szó, bár ezek a tulnyomólag magyar városok a fejlődésben nem lehetnek irányadók, hiszen eddig is magyarok voltak, tehát rohamosabb magyarositás itt nem várható.

Kolozsvárott a szaporodás 60.2 százalék, a magyarság 81.1 százalékról 83.4 százalékra emelkedett. *Székelyudvarhelyen* a szaporodás 51.3 százalék, a magyarság 93.4 ről 96.5 százalékra nőtt. *Sepsiszentgyörgyön* 50.8 százalék szaporodás mellett a magyarság 96.5 százalékon stagnál, *a német és román elem némileg szaporodik*, de jelentéktelen. Hasonló eset áll fenn *Gyergyószentmiklóson*, *Désen*, a hol az oláhság és németség 1.3 százalékkal emelkedett. *Nagyenyeden* a népesség szaporodása 43.2 százalék, a magyarság 70 százalékról 75 százalékra emelkedett. *Nagyszebenben* a gyarapodás 35.2 százalék,

a magyarság 14.9 százalékról 21.7 százalékra nőtt. *Brassóban* a szaporodás 26.1 százalék, a magyarság 34 százalékról 43.4 százalékra emelkedett. A többi várost, ahol a magyarság szép előhaladást tett, elmellőzve, felemlitem az általános szaporodásban stagnáló *Tordát*, ahol a magyarság 77 százalékról *visszahanyatlott* 72 százalékra, az oláhság 20.7 százalékról *felszaporodott* 25.1 százalékra.

Világosan látszik tehát ezekből, hogy ahol a városokban nagyobb szaporodás van, ott a magyarság felduzzadása látható, ellenben ahol a népszaporodás stagnál, ott a magyarság aránya sem javul, ezt nem dönti meg Segesvár, Gyulafehérvár, Beszterce ellenkező adata, mert ugyanott az oláhság is előrenyomult, mindkettő a szász elem rovására.

De szomoruan illusztrálja *Torda* városában a magyarság hanyatlása, hogy az itt stagnáló gazdasági erők hatása nyomán lassankint elköltözik a magyarság feleslege. Lehet, hogy a jövő évtized jobb képet nyujt, de mi most mást nem látunk itt.

Ettől a néhány kedvezőtlen adattól eltekintve, mint az egész országrészben, a vármegyékben is a magyarság szaporodása felülmulja a nemzetiségek szaporodását, világos, hogy Erdélyben a nemzetfejlesztő erők a magyarság javára esnek s ezek hatása alatt a magyarság ott a nemzetiségeknél jobban fejlődik, ha nem is olyan arányban, mint az alföldi és ehhez csatlakozó magyar vármegyékben. Ennek igazolására legyen itt a következő kimutatás:

Az egyes népfajok és az összes lakosság szaporodása Erdélyben, %-ban.

Mikor	A polg. népesség			A magyarok			A németek			Az oláhok			Magyarul tud %	Magyar anyanyelvü %
	város	vidék	együtt	város	vidék	együtt	város	vidék	együtt	város	vidék	együtt		
1880 – 1890	10·4	7·8	8·0	17·4	9·5	10·7	−3·7	4·8	2·8	12·8	7 5	7 8	37·5	31·0
1890 – 1900	19·4	8·0	9·1	31·0	12·5	15·5	+7·8	5·0	5·6	13·2	8·6	8·8	40·3	32·9
1900 – 1910	15·1	7·2	8·1	22·2	10·2	12·7	0·2	0·7	0·5	11 9	5·0	5·4	44.2	34·3

A városi népesség szaporodása több mint kétszer felülmulja a vidéki népesség szaporodását, ez az arány ugy a magyarságra, mint a románságra nézve, fokozott arányban áll. Ellenben a városalapitó és régi városlakó szász népeknél megfor-

ditva áll. A városi szász lakosság fogy, a vidéki pedig lényegtelenül ugyan, de emelkedik. Az erdélyi szász tehát a falusi, mezőgazdasági foglalkozás felé hajlik és ezen a téren csakugyan még a városi kulturánál is — aránylag — szebb előhaladást tett. A városokban a stagnáló szász fajt tulhaladja mind a magyar, mind az oláh népesség szaporodása. A magyarság mind a városokban, mind a vidéken az átlagot jóval felülhaladó gyarapodást mutat és szaporodása az utolsó időben az oláhságét is kétszeresen felülmulja. A városokban azonban az oláhság egy halvány árnyalattal jobban közeledik a magyarság szaporodásához, mint a falukban. Ennek oka a falvak kereseti és közegészségi viszonyaiban rejlik, a melyekkel szemben a városok és ipartelepek vonzó ereje rendkivüli és habár itt a természetes szaporodási többlet kisebb, a bevándorlás ezt bőven kipótolja.

Az erdélyi viszonyokra nézve igen érdekes világot vet az, hogy az 1900—1910 közötti összes szaporodás 201.369-et tesz, a melyből a magyarságra több mint fele esik: 103.223. A népgyarapodás tehát azt mutatja, hogy Erdélyben a magyar faj gyarapodása *abszolut többséggel felülmulja a többi faj együttes szaporodását, tehát az erdélyi népfejlesztő erők tekintetében ez az országrész is magyar felsőbbség alatt áll és erősen belekapcsolódik az alföldi magyarság érdekkörébe.*

A Szamosok, a Kőrösök, a Maros völgyén behatol a magyar faj maga is, még inkább teremtő ereje és elválaszthatatlanul ide, a Duna—Tisza sikjához köti az erdélyi felföldet, éppen ugy, mint a Hernád, a Sajó, a Vág, a Garam és a többi felvidéki folyó völgye idekapcsolja az északi felföldet. Amint a *most* alföldi termékeny sikságán a magyar szorgalom által teremtett kulturai tenger magába veszi az emberi áradatok folyóit, ez csak azon a nyomon halad, amelyet követtek az ősi időben az alföldön levő tengerbe akkor ömlő vizek, vagy a most is a Duna—Tiszába ömlő folyók. A nagy tenger, amelybe a felvidék emberáradata az erős gazdasági vonzóerő hatása alatt az ország közepe felé állandóan ömlik: *a magyar nép.* Annak a magyar népnek utóda, amely másfélszáz évig döngette, leláncolt Prometheusként, a török világhatalmát és aztán kétszáz éven át szenvedte a nagy német befolyás támadását. Ezek külön-külön, de egyidőben is tiporták őseink porba

omlott testét, de nem irthatták ki a magyart, mert szivóssága minden megpróbáltatással dacolt. Ez a magyar tenger maradványa azoknak a jászoknak, akik a történelem előtti időkben már itt tanyáztak, itt nomadizáltak s az itt lakó többi népességgel megosztva a munkát, vitézi életet éltek. A kelták, különösen a kotinusok törzse, hűséges segitőtársaik voltak és ellátták őket vas fegyverekkel, a földmivelőket eszközökkel és most már világos, hogy az a sok Csörsz-árok, amelyet eddig védő töltésnek és mi egyébnek tartottunk, nem más, mint olyan öntöző csatorna-rendszer maradványa, amelyet középázsiai kulturájával hozott ide az a turáni faj, amely történelmünk előtt itt élt. Ennek a fajnak emléke meg van örökitve a Trajan oszlop-domborműveiben és a történelmi hagyományokban. A mi fajtánk volt ez és ennek vére tovább él az alföldi magyar népben. Az a magyar tenger magába vette a hunok maradványait, az avarok nagy számu népességét, amely két nagy népfaj a népvándorlás viharai között nem pusztult ki, hanem Erdély, a Bükk hegység és a Dunántul vidékein fenmaradt és kapcsot képezett a kilencedik században az etelközi magyarság között. Ez a magyar tenger magába foglalja továbbá Borsod-, Gömör-, Heves-, Abauj-, Zemplén-, Szatmármegyék kurucainak utódait, akik, amint széltől fogantatott paripáikon feltartóztathatatlanul söpörték maguk előtt a császári zsoldosokat, ugy utódaik most feltartóztathatatlanul szoritják a magyar nyelvhatárt észak és kelet felé, az ország határáig. Nem ezeréves fajunk tehát itt, hanem a Krisztus előtti időkben is itt volt gyökere. Ez a magyar tenger teszi magyarrá ezt a Kárpátok övezte szép országot és nekünk bátorságot kell meriteni arra, hogy amit sokkal nehezebb időben az ősök a pokol minden fajzata ellenére meg tudtak tenni, most erős akarattal egyetértve, testvéri szeretettel összemunkálva, sokkal könnyebben megtehetünk mi is. De nem kell feledni, hogy pihenni nem szabad. Folyton talpon kell lennünk, mint a költő mondja: „Ne csak veszélyben légy serény. A béke vészesebb. Amelyet vág álmos népeken, gyógyithatatlan a seb". Igen, a béke munkája minden perc felhasználását követeli, mert ellenségeink is minden percet felhasználnak és a szorgalmasabb, ügyesebb, takarékosabb fajé a győzelem.

Mi nem panaszkodhatunk, hogy nem vagyunk elegen,

vagy nem fejlődnék fajunk, mert hiszen már ismételve kimutattuk, hogy ebben a tekintetben mi vagyunk az elsők és ha a szaporodást a többi nép szaporodásával hasonlitjuk össze, akkor igazán rendkivüli az eredmény. Az erdélyi részek összes szaporodása 201.369. Ebből magyar 51.2 százalék, német 0.5 százalék, oláh 37.1 százalék. Tehát nem szabad esüggednünk, mert ezt az eredményt a magyar faj életrevalóságán kivül az ország közepét feltétlen, tiszta tulsullyal elfoglaló 8—9 milliónyi magyarság nagy gazdasági erejéből nyert segitésén kivül az egész magyar állam állami erejének igénybe vételéből nyertük és ezek a tényezők mindig velünk vannak. De hogy lesznek-e, azt nem tudjuk, mert nem tudhatjuk, hogy beállható külpolitikai viszonyok, világtörténeti kedvezőtlen konflagrációk nem kötik-e le a magyar állam és a magyar középpont erejét másfelé. Mert azt se feledjük el, hogy az erdélyi kérdéssel egyenlő értékü kérdés a délnyugati fejlődés kérdése és itt sem szabad a magyar faj expanziójának megállani vagy éppen visszafejlődni.

A magyar fejlődésben megállapitottuk, hogy a városokban (l. 39. és 44. old.), éppen ugy a törvényhatóságokban (46. old.) a magyar faj szaporodása sokszorosan felülmlja némely nemzetiségek, sőt általában mindenik szaporodását. A 44—45. oldalon közzétett kimutatás igazolja, hogy a központ felé tódulás mellett is már az 1900—1910. évi decennium alatt a magyarság a *nyelvhatárokon* is erősödik és ez mutatja a magyarság igazi fejlődését, expansióját, holott régebben többször megállapitottuk, hogy a magyar faj az ország középpontja felé hatalmasan fejlődik, a városokban, a perifériákon is, de a nyelvhatárokon egy hajszállal enged és a nemzetiségek itt-ott benyomulnak. Az 1900—1910. évek során itt javunkra változás áll be és ez nagy eredmény. Azonban az alább tárgyalandó kettős vonzás hatását elő kell majd segiteni azzal, hogy jövőre a nyelvhatárokon a gazdasági és kulturális életmüködést még hatalmasabb támogatásban kell részesiteni. Vannak egyes sötét pontok, különösen az erdélyi részekben, ahol a nyelvhatárokon és a szétszórt szigeteken a szaporodás iránya nem felel meg és ezt figyelni kell. Mi minden egyes pontot nem mutathatunk itt ki, de már a 48. oldal után mellékelt táblázatos kimutatásból ki lehet olvasni, hogy hol kell a dolgokat

megfogni. Az itt mutatkozó jelenségek számos, apró helységek magyarságának visszaeséséből tevődnek össze, tehát az államférfiaknak elő kell venni a népszámlálási kimutatást, a melyben lelkiismeretesen ki van tüntetve minden község alakulása.

Általában a legfontosabb középpontok adataiból megállapithatjuk, hogy az erdélyi német-szász elem a legtöbb helyen fogyott és ha ezeket a fontos, városi pontokat összevetjük, akkor az egyes helyek növekedése nem pótolja a fogyást, ugy hogy a városi német elem deficittel zárja le a mérleget. Hogy a német elem tehát a városokban Erdélyben is veszíti lába alól a talajt, ennek mi nem örülünk, ezt mi sajnáljuk, de nem akadályozhatjuk meg. Legalább annak kell némileg örülnünk, hogy a falukban van némi fejlődése és gazdasági meg kulturális kiválósága valóban elsőrangu. Ezt mi annyival szivesebben mondjuk ki, mivel ezzel is bizonyitani kivánjuk, hogy mi a magyar faj fejlődésére semmiféle más ajku népnek fejlődését károsnak nem tartjuk, amig nemzeti államunk fejlesztésében utunkba nem áll. Ezt a német elem nem teszi, eltekintve egyes elvakultaktól, de ilyenek mindenütt akadnak. Ámde az oláh nép sohasem tagadta, ellenkezőleg, nyiltan kimondja, hogy Erdélyt el akarja szakitani Magyarországtól. Erdélyt Romániába akarja bekebelezni. A magyarság ellen szertelen gyülölettel van — tisztelet a kivételeknek. — Megdöbbentő arcátlansággal akarják megakadályozni, hogy magyar testvéreinknek anyanyelvükön való imádkozása céljából magyar egyházi szervezetet adhassunk. Követelik, hogy mi némán türjük az oláh alsóbbrendü fajnak a vallás segitségével a minden tekintetben kiválóbb magyarság megsemmisitésére célzó munkáját. Felgyujtják állami iskoláinkat, amelyeket magyar honpolgárok müvelésére állitunk. Felgyujtják csak azért, nehogy egy-két oláh fiu magyarul is megtanuljon. Ádáz gyülölettel üldözik a magyar tanitókat, holott a magyarság sohasem bántja az oláh tanitókat.

Most, a bulgárok ellen történt mozgósitás alkalmával, tajtékzó dühhel tüntettek a magyarság és az osztrák-magyar monarchia ellen. „Fel a mi Macedóniánkba“ — kiáltották és a bevonuló katonaság ott soha nem észlelhető lelkesedéssel vonult zászlója alá, azzal a tudattal, hogy most jő a leszámolás

órája és „*a határon tul élő testvérek*“ felszabaditása és az egész román haza egyesitése fog bekövetkezni. Irigységnek kellene minket eltölteni, hogy egy népet ennyire át tudott hatni a nemzeti célok szolgálatában való kötelességérzet, de az biztat, hogy amint a román intelligencia, különösen ennek tanitással foglalkozó része, be tudta plántálni a szegény, falusi lelkekbe is ezt a lelkesedést, ugy a magyar tanitóvilág is megteszi kötelességét.

A bukaresti, jassi-i egyetemi tanárok, az államférfiak éppen ugy ennek az eszmének szolgálatában állanak, mint a falusi tanitók. De nemcsak a romániai, hanem a magyarországi oláh papság, tanitóság és intelligencia nagyrésze is ebben az eszmekörben születik, fejlődik, él, áldoz és reménykedik és a boldog jövő tudatában hal meg.

Ehhez képest mi még megfelelő szervezettel sem birunk. Intelligenciánk nem érzi eléggé teendőinek szükségszerü voltát. Pedig sohasem lehet eléggé hangoztatni, hogy a rómainak nem volt ahhoz képest joga Karthagó eltörlését sürgetni, mint ahogy nekünk a dákóroman ábrándvilág légvárainak megsemmisitését leges-legelső kötelességünknek kell éreznünk. Semmi paktum, semmi meghátrálás. A paktumot ugyis csak mi tartanók meg és két kard egy hüvelyben sokkal könnyebben fér meg, mint az oláh agitátorok lelkében az a tudat, hogy a magyarságnak Erdélyben van létjoga.

És hát ne csudálja senki, ha én a sötét pontok mellett a biztató jelenségeket emlegetem. Ismerem fajomat. Könnyen elcsügged és könnyen elbizakodik. Meg kell mutatnunk, hogy egyikre sincs okunk. Mi győzhetünk, mert azon az uton vagyunk, de erősen meg kell érte dolgozni. Nem lelkesit-e erre a feladat nagysága, annak nehézsége és dicsősége?... Nem lelkesit-e, hogy őseinkhez leszünk a kitartó munkával méltók, de egyetemes emberi feladatot is oldottunk meg, mert a müveltséget, humanitást védelmezzük a tudatlanságba, a barbárságba való beolvadás ellen. Minden ember boldogságán munkálkodunk, magyar, német, tót, szerb, horvát, oláh, ruthén boldogságán egyenlően, mig a mi nagy ellenségünk mindanyayiunkat fel akar falni, hogy amint Románia nagyszámu nemzetiségeit letagadja, itt a Kárpátok ölén is megfojtson minden más fajnépet. Ilyen barbárságot nem lehet sehol a vi-

lágon látni, és ezt gyakran emlegetni, a felkelők emlékébe hozni, sulyos kötelesség.

Az erdélyi kérdés népszámbeli változásában a magyarságra is vannak kedvezőtlen pontok. Ezeket sem mellőzöm. Ezért itt megjegyezzük, hogy Erdélyben visszaeső város Abrudbánya, itt a magyarság fogyott 70 ,a németség 117, a románság 224 lélekkel. Tehát itt minden fajnép fogyott, legkevésbbé azonban a magyarság. Azonban ennek és az ehhez közelálló fontos pozicióknak erősitése szükséges volna, mert itt egy pusztuló világ képe van, ahol az orvosságra nemcsak nemzeti, hanem — mondhatjuk — általános emberi szempontból szükség van. Reánk nézve másik szomoru pont Gyulafehérvár. Itt a magyarság *fogyott* 34, a németség 469 lélekkel, az oláhság *szaporodott* 337-tel. Csudálatos dolognak kellene tartani, hogy Gyulafehérváron, ahol a magyarságnak oly kitünő vára van, a magyar elem nemcsak, hogy stagnál, hanem a német elemmel együtt apad. Ennek oka abban van, hogy itt, ugy látszik, nincs süritő erő, legalább nem tud megbirkózni a közeli (hunyadmegyei) erők hatásával. Még a vármegyében magában is fejlődik a magyarság, Gyulafehérvárt pedig elhagyja. És bebizonyosodik, hogy a városok, a földbirtokok, a magyar gazdasági élet hanyatlásával elkerülhetetlenül olyan nép ölébe hullanak, amilyen éppen ott van és hogy ilyen helyekre magától magyar nép nem költözik. Ilyen helyekre telepiteni kell, vagy vállalatok létrehozása által vonzatni magyar elemeket. Ilyen helyeken lehet látni, hogy az oláh elem éppen ugy tódul be a városba, mint a magyar elem és nem a faj kérdése ez, hanem a megélhetési viszonyok materiális hatása dolgozik. Ezt az orvoslásnál nem szabad figyelmen kivül hagyni.

Bár az oláh elem még több helyen, Kolozsvárott 224, Déván 92, Fogarason 118, Vajdahunyadon 192 lélekkel fogyott és a magyarság előnyomulása mellett viszonylag is visszaesett, mégis nem szabad ezt a jelenséget a magyar fejlődés nagy elsőségnek venni, mert vannak még sötétebb pontok is, és ilyen Torda, ahol a városban az oláhság erősebben fejlődött, mint a magyarság és különösen Háromszék, Csikszék városai és keleti határszéle borul árnyékba. Nem tehetek most sem mást, mint ezelőtt, különösen 1905-ben kiadott tanulmányom-

ban: figyelmeztetem az ottani őrszemeket, hogy nem elég éberek. Vigyázzanak, mert a cseppekben lehulló viz lyukat váj a kemény kőbe is és egy beálló fagy az igy keletkezett résbe beszivárgó vizet megfagyasztván, széttöri a büszke Háromszék eddig erős, egységes kőoszlopát. Mindezeknek a viszonyoknak szemléletét nagyon megkönnyiti oly kimutatás, amely összeállitja az erdélyi városok fajnépei szaporodási viszonyait. (L. Orsz. Székely Szöv. 39. old.)

A főváros, Szombathely, Miskolcz, Kolozsvár, Temesvár, Nagyvárad, Győr, Pécs, Kassa, Debreczen (l. u. o. 47. old.) óriási fejlődése azt mutatja, hogy ezeken a helyeken oly népsüritő erők hatnak, amelyek a születési többletből előállott népszaporodásból származó fejlődés nagyságát és irányát teljesen megváltoztatják, lerontják vagy fokozzák a szerint, hogy ellenkező vagy egyenlő irnyuak-e. A gazdasági erőknek hatása és ennek hazánk elmagyarositása tekintetében nagyértékü eredményeiről számolhatunk be és ezzel kivánunk a következőkben foglalkozni. Hogy szemünk előtt legyen az eredmény, amiről szólni akarunk, ide mellékeljük a Népsürüség, Szaporodás, Magyar anyanyelv és Magyarul tudás arányát mutató táblázatot:

Népsürüség, szaporodás, magyar anyan

1910

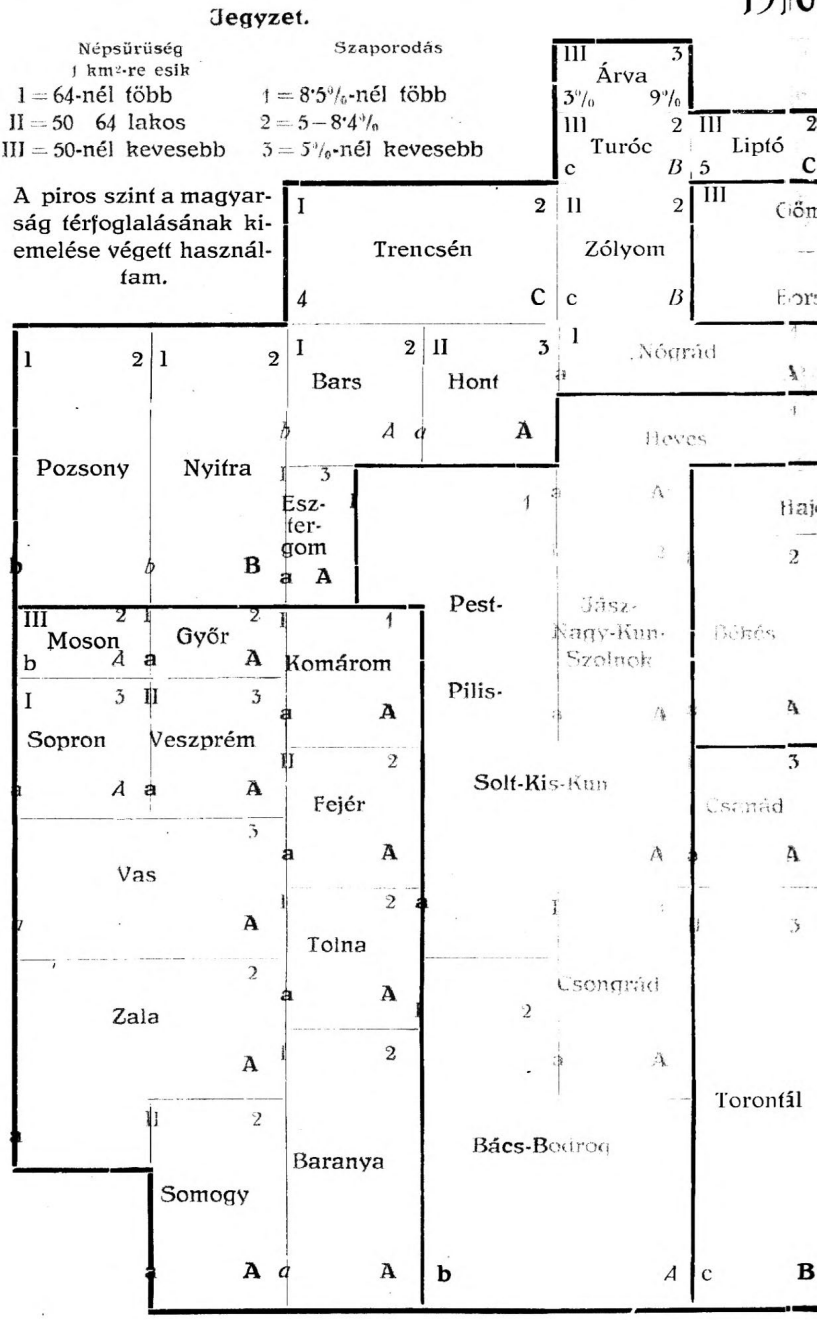

ıyelvü és magyarul tudó, vármegyénként, -ben.

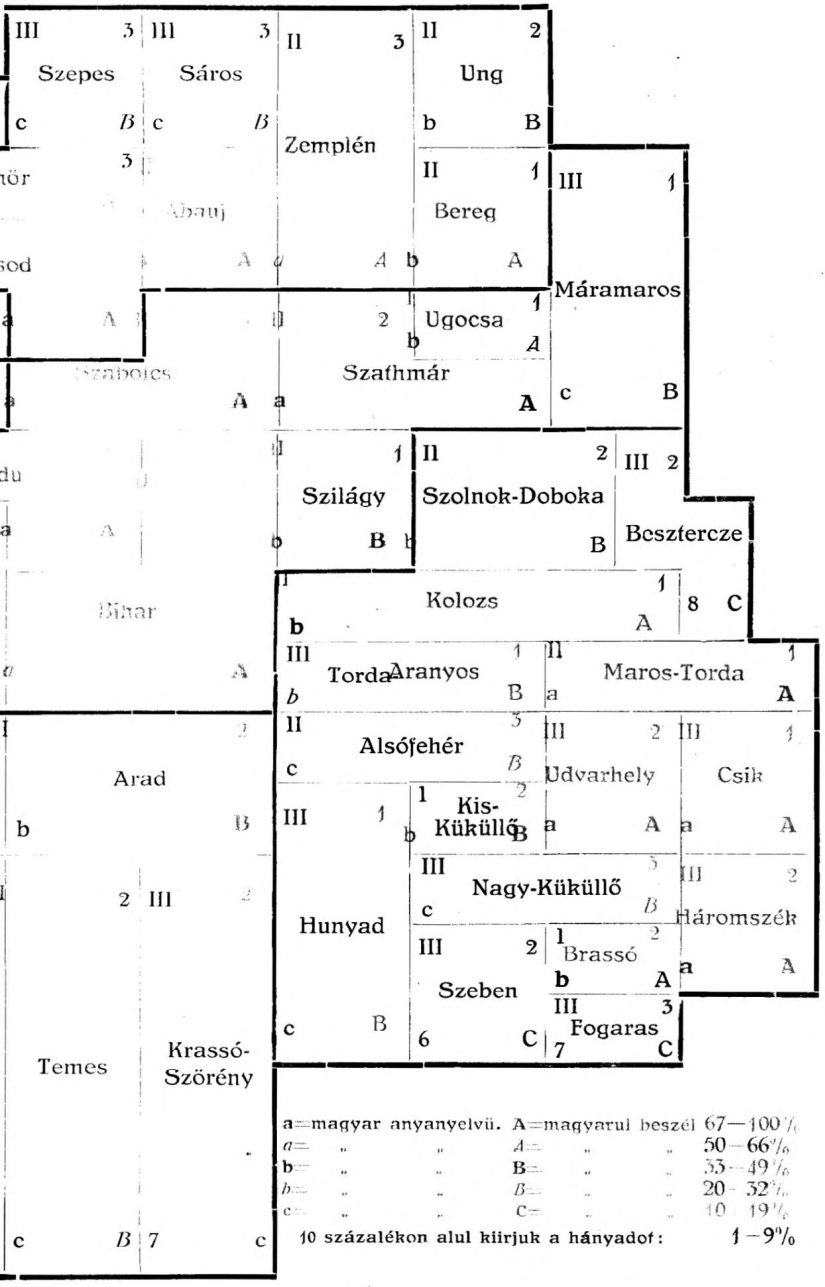

a=magyar anyanyelvü. A=magyarul beszél 67—100%
a= „ „ A= „ „ 50—66%
b= „ „ B= „ „ 33—49%
b= „ „ B= „ „ 20—32%
c= „ „ C= „ „ 10—19%

10 százalékon alul kiirjuk a hányadot: 1—9%

Ha megfigyeljük ennek a táblázatnak adatait, láthatjuk, hogy az I-gyel jelölt, tehát a legsürübb lakosságu vármegyék, legtöbbnyire az ország közepén vannak és ha az ország fővárosától, mint a gazdasági s mondjuk nemzeti életerő tekintetében középponttól 110 kilométeres körsugárral köröket huzunk, akkor az első 100 km.-es távolsági körzetbe mind oly területek esnek, amelyek népsürüség tekintetében I-gyel jelölhetők, de még a 200 km.-es sugárral lerajzolt körben is ilyen a többség. Kivételek: Fejérmegye, amelynek sürüsége II-od foku, éppen ugy, mint Veszprémmegyéé. Ezek a kivételek okukat abban lelik, hogy egyik vármegyében sincsen oly sürítő gazdasági középpont, amely néptömörülést szülhetne s igy bár földjük kifogástalan, mégis Fejérmegye nem tud megbirkózni Budapest óriási vonzóerejével, amelynek az 1900. évi statisztikai kimutatás adatai szerint 28 ezernél több lelket adott és ezen felül Pestmegyének majdnem 9 ezeret. Éppen igy Veszprémvármegye is Budapestnek 19 ezernél több, Pestmegyének majdnem 3 ezer, Fejér- és Zalamegyének több mint 6-6 ,Vas- és Somogymegyének több mint 3-3 ezer lelket adott, Bécsbe és Amerikába is sok-sok ezer kivándorolt, akik helyébe nem kapott egyik sem, sem a bevándorlókból, sem a születések által pótlást s igy Fejérvármegye szaporodása 1900-ban 5.4 százalék, 1910-ben 6.2 százalék eredményt mutat fel, tehát gyenge középszerüt, sőt az első az akkori viszonyokhoz képest, csak gyenge eredményt ad és Veszprém még ennél is rosszabb, 1900-ban 2.9 százalék, 1910-ben 3.5 százalék nagyon silány eredményt. Ez tehát párosul a gazdasági erővonzás hiányával, mert ahol nincs megélhetés, ott nincs gyarapodás, onnan elvonul a nép; ahol gyenge a kereseti alkalom, ott gyenge a szaporodás. Oda nem vándorol senki, hanem még az ott születtek egy része is eltávozik, kivált, ha közel van a kereseti forrás (Budapest, Pestmegye, Vasmegye, Győr város). Ilyen kivétel még Mosonvármegye is. Ennek a vármegyének ugyan az összes *magyar* vármegyékkel szemben, a népcsere tekintetében, feleslege van, de rendkivül nagy deficitje van *Bécscsel* szemben, ahová a német elem nagy mértékben távozik és ezt nem pótolja a születési szaporodás, mely különben 12.4 százalékkal elég szép. És igy tényleges szaporodása most is majdnem a legyengébb osztályba (5.3 százalék) esik, 1900-ban pedig

éppen nagyon gyenge volt, 4.8 százalék. E mellett a különben is kis területü vármegyéből jó nagy darab esik a Fertő-tó egész felére és igen gyér lakosság a Fertő melleti mocsaras vidékre.

Ebbe a 209 kilométeres körbe esnek a tiszta magyar vármegyék: az egész Dunántul, a Duna—Tisza közének magyar része, valamivel Zomboron alulig; Torontál felső csücske, Csanád-, Békés-, Hajdu-, Szabolcs nyugati része, Borsod-, Nógrád és a felvidék Szepesmegyétől nyugatra, Árva kivételével. Itt Gömör, Liptó, Turóc az ország szélső megyéi: Beszterecze a legszélsőbb és Budapesttől távol eső megyék a leggyérebb (III.) zónába esnek. A harmadik sürüségü zónába esnek általában a fővárostól több mint 300 kilométer távolságba eső, legkivált pedig a legtöbb határszéli vármegye. Ámde itt is van kivétel: Brassómegye, amely a legtávolabbi megye, délen óriási lakatlan hegység boritja jó nagy részét, mégis az a nagy gazdasági erő, amely Brassó városában, a környékén levő hatalmas ipartelepekben és a rendkivüli, mondjuk bátran az ország legelső intelligenciáju szász gazdasági vármegyei népben él és hat, az ezt a vármegyét népsürüségben is elsőrendüvé tette. E mellett szaporodása is középszerü (1900-ban 6.8 százalék, 1910-ben 5.9 százalék). Éppen igy van Kisküküllő vármegye, amelynek igaz nincsen egyetlen nagyobb középpontja sem, de mindenütt elég jól művelhető földjét mind a három (magyar, német, oláh) fajnép iparszerü gazdálkodással, aránylag kiválóan műveli s ezek együtt teszik lehetővé azt, hogy ez a vármegye, sürüségre Erdély második vármegyéje. A középponti és a kerületi vármegyék közé eső megyék általában középminőségüek (II.), átmeneti jellegüek.

A kivételek mindenütt a kereseti források bőségeivel magyarázhatók meg. Igy Ugocsa, bár nagyon messze van a középponttól, mégis az ország legsürübb népességü vármegyéje. Három faj nép birkózik az elsőségért. A magyar, rutén és román. A magyar diadallal nyomul előtérbe és sürüsödése, szaporodása egyfelől annak tulajdonitható, hogy minden talpalatti földje elsőrendü, de köszöni ezt másodsorban lakói ernyedetlen szorgalmának. Az alföldi erőteljes magyar faj expanziója ezen az uton halad fölfelé, a határokhoz, a terméketlenebb máramarosi és beregi vidék népe erre tolul le és és amig Budapesttel szemben 808 deficittel zárja le népeseréjének mér-

legét, Szatmármegyével szemben 985, Bereggel szemben 640 többletet mutat fel. Igaz, hogy az egész országgal szemben 1711 deficitje van a népeseréből, de ezt nagyon bőven pótolja a születésből származó 15 százalékon felül emelkedő óriási szaporodás, minek következtében 1900-ban is 10.4 százalék, 1910-ben is 10 százalék tényleges szaporodása volt. Ugyanigy lehet magmagyarázni Temesvármegye elsőrendü (I.) népsürüségét. Temesvármegyében nemcsak Temesvár elsőrendü sürítő pont, hanem maga a vármegye is teljes egészében az. Kiváló kultura s nagyon kedvező gazdasági viszonyok. Régi civilizáció. Ezek magyarázzák meg a népsürüségben kivételes helyzetét még kedvezőtlen születési többletei mellett is.

Ezekből tehát láthatjuk, hogy a népsürüségre elsősorban a gazdasági viszonyok folynak be kedvezően. Ahol a kereseti források bőségesek, ott a családalapitás és az ebből származó egészséges nép- és társadalmi élet biztositva van. Az egészséges családi élet az alapja a nép és igy az állam boldogulásának. Ehhez járul természetesen az, hogy ilyen vidéken nemcsak a születés adja a népszaporodás elemeit, hanem a megélhetésért idevándorlók nagy tömege is. És ahol a vármegyék sürüsége nagy, ott a gazdasági viszonyok kedvező alakulása és a nép nagyobb szaporodása együtt van. Legnagyobb szaporodásu vármegyéink: Budapest—Pesmegyével, Csongrád, Komárom, Heves, Borsod, Hajdu, Szabolcs, mind a legsürübb lakosságu vármegyék és jegyezzük meg jól, hogy mind szinmagyar vármegyék. Ez az ország szebbik és nagyobbik fele, ha idevesszük a magyar többségü Dunántult, amely szintén I. rendü sürüségü, de a hol ebben, mint Somogy-, Veszprém-, Fejérvármegye, a szaporodásban másodrendü, ott oly okok hatnak közre, a melyek a magyar fajra kedvezőek. Igy Fejérvármegye magyarsága Budapest munkásságában majorizálja a többi magyar vármegyéből származottakat a nem magyarajku bevándorló elemet, Baranya, Somogy, Zala magyarsága áttörte a Dráva vonalait és szaporitja a régi Szerémség és Szlavonia magyarságát; honfoglaló munkát végez. Vas-, Sopron-, Moson- és Pozsony-vármegyék német népe Bécs és Ausztria felé sürüsödik, éppen igy Pozsony, Nyitra stb. tót népe részint Bécsbe és Morvába, részint Budapestre és a magyar városokba költözik. Bács-Bodrog német és szerb lakos-

sága a Dunán- és részben a Szaván-tulra tart. Itt-ott a külföldre szakad. Mind a kiköltözés, mind a beszivárgás az ország fokozatos elmagyarosodásának ügyét szolgálja. Utközben azonban az átmenő állomások vidékét benépesiti és ha járásonként vizsgáljuk a népsürüséget, az ország nyugoti határa mentén, Ausztria felé, egy sürü lakosságu sáv tünik fel, a melynek lakossága tulnyomólag német és szláv elem. És ezt a sürü sávot a Szávától Pozsega, Somogy, Veszprém, Győr és Komárom megyéken át Érsekujvárig egy ritkább népességü sáv választja el a Duna-vonal sürübb lakosságu rétegétől. Az ország széle ezen kivül mindenütt ritkább népességü szegélylyel van kisérve északon, keleten és délen. Ahol nemzetiségi többségü vármegye van, az többnyire az ország szélén, vagy ahhoz közel fekszik és ott, a nyugati határt kivéve, a népsürüség III-ad rendü. És a nép szaporodása sem jobb. Ahol ettől eltérés van, ott mindenütt a magyar faj erős előnyomulását találjuk. Csupán az ország északkeleti és keleti megyéiben látjuk a galiciai bevándorlásból táplálkozó németajku elem szaporodását is.

Érdekes az erdélyi törvényhatóságok fejlődési utja. Itt a sürüség, népszaporodás és magyar többség nagysága nem áll egészen ugy, mint az ország közepén, de itt többféle oknak kombinált hatásáról van szó, amit alább bőven fogunk fejtegetni. Az általános törvények alól ezek sem kivételek, de vannak okok, a melyek ezeknek a magyar többség elhelyezkedésével kapcsolatban külön megvilágitást kivánnak.

Hazánk területe annyira egységes és a hegyek elhelyezkedése, az országot diagonalisan átszelő Dunának és ennek folyamrendszere, a központ felé tartó völgyek magát a — különben sokféle ajku — népet is annyira egységessé teszik, hogy nem lehet annak fejlődését sehol az egész ország fejlődési viszonyaitól elválasztani, nem különösen a magyarságét, amely nép többé-kevésbbé az egész országot, annak minden zugát lakja és a folyó-völgyeken szerves összeköttetésben él. Minden

járásában előfordul és kezében tartja az ország, a magyar nemzet minden mozgalmának irányitását, vezetését.

Története, fejlődésének rettenetes megpróbáltatások között való előhaladása, dicsőségének magasságáról való lebukása és megfogyott népszámának alig kétszáz éven át minden hatalom által akadályozott kifejlődése csodás, amilyent nem mutat fel egy nemzet sem. A jövő fejlődésére nézve, a rendezett és a népjogok, a történelmi tanulságok által szabályozott viszonyokra támaszkodva, mi csak az alkotmányos kortól kezdve vonhatunk következtetéseket, mert ami azóta történt, az a kifejlődött nemzetiségi eszme és öntudat, az ellenük törő ellenséges viszonyok és a magyar egységessé fejlődő nemzet erejének igazi küzdelme.

Ebben a küzdelemben azt látjuk, hogy a 45 százaléknyi magyarság, a mi időnkint 55 százalékra emelkedett, tehát 10 százalékkal nőtt és fejlődésében tömörülő, konzerváló intézmények alkotásával mindent felülmuló egészséges egység.

Az 1869. évtől kezdve 1900-ig, minden év átlagos szaporodását tekintve, 15 ezredrészen felüli emelkedést találunk az ország fővárosában és oly kiváló magyar, mondjuk tulnyomólag tiszta magyar törvényhatóságokban, mint Arad, Kassa, Kolozsvár, Miskolcz, Nagyvárad, ehhez csatlakozik 12—15 ezred, évenkinti népszaporodásban az ország közepe, a magyar Pest-Pilis-Solt-Kiskun- és Csanádmegye, Debreczen és a gyönyörüen magyarosodó Temesvár és Ujvidék. Ezekhez csatlakozik 10—12 ezred, évi átlagos népszaporodással a szintén magyar Csongrádmegye, Győr, Szabadka, Szeged, Sopron, Szatmár városok, a melyek egytől-egyig magyar többségüek és a magyar nemzeti élet kiváló melegágyai. Ebben a szaporodásban versenyez az utóbbiakkal: Belovár-, Kőrös- és Pozsegavármegye, továbbá Zimony törvényhatóságu város, ahová tekintélyes magyar bevándorlás történt és igy ezek gyarapodása párhuzamos a magyar érdekekkel. Éppen Máramarosmegyének hasonló gyarapodása esik távol ettől a középponthoz csatlakozó övtől, ennek gyarapodása galiciai bevándorlásból és rendkivüli nagy születési többletből ered, s bár a magyarság itt is szépen fejlődik az itt levő magyar ipari és kereskedelmi vállalkozás hatása alatt, ezt az egy pontot figyelmen kivül

hagyom. A fellebb koncentrikusan bővülő körhöz csatlakozik 7.5—10 ezredrész évi népszaporodással Békés-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Esztergom-, Székesfehérvár, Zalamegye és a magyarságnak a Tisza mentén felfelé hatoló expanziójának utján Borsod-, Szabolcs-, Beregvármegyék, amelyek mind magyarok és Beregben is a magyarság relativ, a sikföldön éppen abszolut többséggel bir. Éppen ily szaporodás észlelhető Varasd-, Verőcze-, Szerém- és Zólyomvármegyékben, ahová mindenüvé erős magyar beköltözés adja meg a szaporodás reánk nézve kedvező színét. Ezektől távol álló, de a magyar nemzeti fejlődés utját tekintve, idetartozó és ilyen erősen gyarapodó helyek: Marosvásárhely és Pozsony, ez a két törvényhatóságu város, amelyek szintén a magyar fejlődés fáklyavivői.

Az Esztergom-, Pest-, Csongrád-, Csanád-, Békés-, Jász-Nagykun-Szolnokmegyei erős magyar, nagynégyszögü tömbhöz szorosan csatlakozik: Bácsbodrog-, Fejér-, Komárom-, Nógrád-, Hevesmegyék és a Tisza mentén felfelé Hajdu-, Szatmár- és Ugocsamegyék; továbbá Bars-, Nyitra- és Pozsony déli része, amelyek szintén magyar többséggel birnak. A nyugati országrész sürübb fejlődési megyéit, aztán Hunyadmegyét egy gyér szaporodásu öv választja el a középponttól: Moson-, Győrmegye, Veszprém-, Tolna-, Baranyamegye egyfelől és Torontál-, Temes-, Krassószörény-, Arad-, Bihar-, Szilágy- és az erdélyi megyék gyér szaporodásu zónája másfelől. A legszélsőbb déli és északi vármegyék a legkisebb szaporodást mutatják, sőt van egy darab föld, amelynek népessége állandóan apad és pedig a tótság és Abaujban a magyarság amerikai vándorlása által. Keleten a legszélső Csik-, Besztercze-, Máramaros-, Bereg- és Ungmegyék nagyobb szaporodása elsősorban nagy születési, másodsorban a bevándorlási forrásoknak tudható be.

Megállapithatjuk tehát, hogy a legnagyobb gyarapodás 1869-től fogva máig a középpontban van és ezt némi kivétellel fokozatosan csökkenő arányban veszik körül a következő, a középpontokhoz csatlakozó zónák. Állandó szaporodás jelzi a magyarság expanziv előnyomulásának utját a Tisza-Duna mentén, éppen ugy a Dráva mellékén is. Erre felé egy kissé megszakad a folytonosság Baranyától fölfelé Tolna-, Vesz-

prém-, Győr-, Mosonvármegye összefüggő láncolatán, a honnan a német elem Bécs és Szlavonia, részben Amerika, a magyar elem Budapest felé nagyobb mértékben elvándorol.

Ez alatt a majdnem félszáz év alatt az egész országban jelentős szaporodás állandóan az ország közepén és ennek magván: a Duna-Tisza közén volt, bár Hevesmegyében 1880 előtt a népszámlálások némi évenkénti népfogyást állapitottak meg. A Tisza jobb partján, a régi Tiszáninneni kerületben állandó gyarapodást egyedül Borsodmegye és a két városi törvényhatóság tüntet fel. 1880 előtt a többi összes törvényhatóságok fogytak. 1881-től 1890-ig Abauj és Szepes fogyó, a többi növekedő, 1891—1900 között mindenik törvényhatóság fejlődő volt. Ez az időszak 1891—1900 között volt az országnak eddig legkedvezőbb tizede, ekkor minden vidéke fejlődött, leginkább azonban ekkor is az ország közepe. Különösen Pest-, Borsod- és Szabolcsvármegyék és a városi törvényhatóságok.

Az 1869—80 közötti időre esik a nagy járványok kora és ennek hatása alatt *megfogyott* az ország keleti felének nagyobb része, ha egy vonalat huzunk Kassától le Aradig, és az egész Temesköz. Kivétel Hajdu-, Krassószörény-, Máramarosmegyék és Erdélyben Brassó-, Csik- és Udvarhelyvármegye és a két városi törvényhatóság. A nyugati rész, kivéve néhány északi megyét és a Mátravidéket, *szaporodott*. Annál kedvezőbb volt aztán a következő három évtized.

Az utolsó 1900—1910. évi időköz a születések tekintetében rendkivül kedvező volt. Azonban az amerikai kivándorlás oly erősen megrontotta a fejlődést, hogy e miatt ez visszaesett az azelőtti tiz év mögött. Ámde ez a kivándorlás a nemzetiségeket még sokkal inkább meggyöngitette, mint a magyarságot.

Már az 1890—1900. évi kimutatások alkalmával is azt lehetett megállapitani, hogy a tényleges szaporodás a születési többletből nyert szaporodásnál kisebb, tehát hazánk lakossága nem találja fel itt a vágyainak megfelelő életfentartási eszközöket, néhol pedig még a szükségeseket sem. Igaz ugyan, hogy inkább a vágyak mozditó szekere viszi a nép nagyobb részét ki az országból, a meggazdagodni vágyás, mint a szükség, mert éppen munkáskéz hiánya miatt nem lehet itt némely iparcikk gyártását jövedelmezőleg folytatni s a földet intenzivebben

művelni. Ezek miatt nem terjed a szőlő-, gyümölcs-, komló-, az ipari és gyógynövények termesztése. De része van a kivándorlási láz emelésében a lelkekben mind erősebben éledő urhatnámságnak is, mely a folytonos, lendületes munkálkodás, takarékos tartózkodás helyett az előkelőség látszatát hajhássza. A csendes hajlékok zavartalan boldogsága helyett csillogó légvárak pillanatnyi fényességét kergeti és örökös nyomort arat.

Ezek okai nagyrészt annak, hogy az 1890—900 közti időben hazánkban csak Pest-, Borsod-, Hunyad-, Besztercze-, Krassó-Szörény- és Szebenmegyékben haladta felül a tényleges szaporodás a természetes szaporodást. A Dráván tul, a Dráva és Duna balpartján lakó magyar, német és szerb lakosság átköltözése következtében Belovár-, Körös-, Pozsega-, Verőcze- és Szerémmegyékben lehet tényleges szaporodási többletet találni.

Ez alatt az idő alatt nagy tényleges szaporodási többlete volt a városoknak és ez a többlet a magyarságnak kedvezett. Az 1900—1910-iki népszámlálás szerint tényleges szaporodási többlettel már csak a városi törvényhatóságok, továbbá Pest-, Krassó-Szörény-, Hunyad- és Csikmegye dicsekedhetik. Csak ezekben a törvényhatóságokban birta a gazdasági élet ereje megkötni a nagyszámu szülötteket és hóditani idegeneket. A többi vidék deficittel zárta le mérlegét. Tehát sem a salgótarjáni bányák, sem a diósgyőri vasművek s mások, éppen igy még a gazdag magyar alföld agrikulturája sem találta meg azt az erőt, amely a szülőföldhöz tudta volna kötni és eltarthatta volna a nemzet gyermekeit. Sőt — bár a magyarság és németség átvándorlása a Dráván és Dunán egyre tart —, most már a Dráván tuli részek kivándorlása is oly erős lett, hogy csupán az egyetlen Pozsegamegye zárta le nyereséggel a népcsere mérlegét.

A honfinak mind megannyi emlékeztető jel. Keresni kell a módot, hogy akiket ez a föld szült és nevelt, azok itt megmaradhassanak. Az orvosságot erkölcsi és anyagi gyógyitószerekben kell megtalálni. Magában egyik sem elég.

Születési többlet tekintetében első helyen állottak a Tisza mindkét partjához csatlakozó megyék, a Marosig, a Duna—Tisza köze, a Dráva—Száva köze, a városok kivételével. Ezek

fogyott, Pécs, Pancsova semmit sem szaporodott, Baja, Temesvár, Arad, Marosvásárhely, Nagyvárad, Zimony stagnáltak mindkét évtized alatt. Az erdélyi részeken 1890—1900 között jelentősebb születési többletet a székelyek mutatnak fel, ez 1900—1910 között sem romlott meg, de Torda-Aranyos és Kolozsvármegye vegyes ajku népe még jobban gyarapodott.

A megállapitott tények nyomán kimondhatjuk, hogy a születési többletek szerint is a magyarság jövő fejlődése a magyar nemzet fejlődésére kedvező, különösen, ha a megállapitott fogyatkozásokat megfigyelve, az államkormány, a társadalom és a nemzetgazdasági élet az orvoslásról gondoskodik. A nemzeti erőforrásoknak a központban és egyes gócpontokon való felhalmozása és azoknak vonzása éppen ugy a nem magyar ajkuaknál a lelkekben felkeltett vágyaknak a külföldre vonzó hatása együtt még kedvezőbb alakulásokat idéz elő s ez alakitja lassankint át magyarabbá Magyarország néprajzi térképét.

*

Ezen az uton a fejlődés elősegitő és gátló körülményekkel találkozik, amelyek a természetes javulást hathatósan segitik, vagy akadályozzák, néha meg is szüntetik. Ezeknek a körülményeknek kinyomozása nemcsak tantulságos, hanem elsősorban szükséges és elkerülhetetlen kötelessége elsősorban a magyar államférfiaknak, de minden gondolkozó, vezető állásu magyar embernek is. A hatások a magyar centrumok és a magyarság expanzióját mutató vonalak nagyobb csomópontjai intézményeiben tükröződnek vissza és ezt, mint a fájó idegek érzése az időváltozás tényezőit, vagy mint az aneroid mutatja, a légnyomás nagyságát, mutatja meg az egyes helyek népszámának, magyarosodó irányának, gazdasági erejének növekedő vagy csökkenő erejét visszatükröző képe. És ez utóbbiakat is könnyen láthatjuk egyszerü tünetekből, még ha nem is keressük fel a gazdasági élet minden tényezőjét. Ahol pl. az iparos és kereskedő személyzet gyarapodását látjuk, ott bizonyos, hogy a gazdasági élet fellendülésben van, mivel enni, ruházkodni, hajlékot épiteni, eszközöket beszerezni stb. mindenütt a népesség minden irányu fejlődésével emelkedő arányban kell és ahol az, ami ezzel összefüggésben van, gyarapodást mutat,

ott népfejlődés, erőgyüjtés történik. Ismerkedjünk meg ezek közül egy és más esettel.

Lássuk először a magyar medencék állomásait:

	Népessége	Szaporodás 1869-től %	Magyar anyanyelvü		Magyarul beszélő		1910-ben iparos		1910-ben foglalkozott kereskedéssel
			1900	1910	1900	1910	segéd	tanuló	
Budapest	880371	220	80	86	91	96	128875	19785	64881
Baja	21032	16	80 1	79 9	96	97	1425	694	864
Bács-B.-m.*	632560	29	40	42	52	57	12016	6137	7846
Debreczen	92729	101	98	99	99	100	7319	1851	4254
Hajdum.	131134	36	99·7	99·7	100	100	1604	905	3334
Győr	44300	121	94·8	94·9	97·8	98·1	5321	1228	1989
Győrm.	91935	19	98·6	98·9	100	100	1504	425	418
Szeged	118328	67	95·3	95·9	98·8	99·2	7412	2222	3163
H. M.-Vásárhely	62445	27	99·3	99·2	100	100	1718	851	1116
Csongrád	144795	51	99·5	99·5	100	100	2933	1145	1593
Kaposvár	24124	263	96·2	97.2	99	100	1814	532	1040
Somogym.	365961	27	89·8	91·2	97	98	5181	2203	2665
Kecskemét	66834	62	99·1	98·9	100	100	2053	980	1323
Pestm.	1030836	92	83	88	91	95	57086	11695	9664
Miskolcz	51559	139	92·4	95·4	97	99	**4735	**1329	2383
Borsod	238455	38	95	98	98·5	99·4	7875	1419	157
Nyiregyháza	39198	75	96	94	98	99 2	1163	790	119
Szabolcsm.	319818	43	98 7	99	100	100	2634	1649	2924
Székesfehérvár	36625	61	95·4	66·5	97	98	2338	846	1179
Fehérmegye	214045	23	84·4	85·7	93	95	3004	1176	1695
Szolnok	28778	82	99	99·	100	100	1840	442	747
Jász-N.-K.-Sz.	373964	44	99 4	99 6	100	100	4535	256	3242

* Bács-B.-megyének felső része, Baja körül, magyar többségü, azért vettem ide

** Diósgyőrrel együtt Miskolczon segéd: 7413, tanuló 1686, igy lehet ennek igazi jelentőségét látni.

Budapest fővárosát nem tárgyalom, mert ez egészen különálló fejezetet érdemelne, éppen igy annak környéke is. Némely vonatkozásban ki is térek később reá. Itt a többi város adataira kell reá mutatnom. Ezek a városok és a hozzájuk tartozó vármegyék adják a nagy magyar medence összefüggő centrumát, amelyhez tartozik az egész Duna jobb partja, Duna—Tisza köze, a Tisza két oldala Csaptól Szegedig nagy részben. Ez — az ide torkolló vidékekkel és azok alább tárgyalandó városi erejükkel — a magyar birodalom és a magyar nemzet ereje és ha mindent összeveszünk, igazán maga: Magyarország. Ez az aktiv Magyarország, ezzel szemben a felvidék északon, északkeleten, az erdélyi felföld és az ehhez csatlakozó Krassó-

Szörény gazdasági ereje még a saját maguk modern kormányzati és gazdasági kiadásait sem fedezik. S ha mindenütt kivennők a magyar faj és a magyar tőke erejét, a nemzetiségek részéről nyujtott közszolgáltatás nem elég arra, hogy az ő kormányzati és más közszükségleteiket fedezzék abból. A magyarság tartja fenn az országot, reá fizet a nemzetiségek szükségleteire és — a német s szerb elem kivételével — a melyek szintén aktiv eredménynyel dicsekednek és hozzájárulnak a magyar állam erejéhez, a tótok, ruténok s különösen az oláhok, ha csak a maguk jövedelmi fölöslegére volnának utalva, a legnyomorúságosabb balkáni szinvonalra sülyednének. Még a nemzetiségi vidékeken is többnyire magyar vagy német a gazdasági erők nagyobb része — kevés kivétellel. Ez a magyar gazdasági, mondhatjuk kulturai óriási fölény okozza azt, hogy a centrumban folyton izmosodó magyar erő, párosulva a magyar faj intenzivusabb népszaporodásával, a centrumból utat tör a folyam-völgyeken át, mindenütt a perifériák felé és még a nyelvhatárok tulsó vonalain is erősiti a magyar faj számát, kulturai és gazdasági erejét. A legközelebbi 10 év alatt tisztán, egész tömegében, csak a német faj tudott gazdasági előhaladást produkálni, de számban aránylag visszafejlődik, ami természetes következménye a tömegvonzás törvényének. A németség szigetekben él, körülötte magyarok, tótok, szerbek és románok nagyobb tömegekben vannak. A kulturai különbségek, amelyek eddig a müveltebb német fajt megóvták a müveletlenebb elemmel való összekeveredéstől, mindinkább elenyésznek, beáll az összeolvadás és ebben a nagyobb tömeg erősebb, mint a kisebb. Ugyanily szempontból érdekes, hogy a szerb elem — a másik gazdaságilag aktiv faj — mind kulturában, mind vagyonban, mind számban gyarapodott. Az utolsó külpolitikai események ugyan eltávolitották némileg a szerbséget a magyarságtól, — holott a közelmultban közeledés volt észlelhető, — mégis hiszem, hogy idő multán ismét közelebb kerülünk egymáshoz. Erre fogja kényszeriteni a jövő fejlődés az embereket.

A magyar medence és városaira közölt fentebbi adatok kivétel nélkül jelzik, hogy a magyar nép hatalmas fejlődésével kapcsolatban mindenütt a más ajkuak felszivódása jár és ez

azokon a gazdasági tényezőkön alapszik, amelyeket egy szempontból, pl. az iparos és kereskedő elemnek a fejlődésben elüljáró városokban látható száma jelez.

Ugyanilyen jelző oszlopot számosat lehet találni, de ezeket mellőzve, most összeállítom a perifériák felé vezető utak és a perifériák viszonyait mutató efféle adatokat.

Még csak azt jegyzem itt meg, hogy a magyar centrum városai között is a leghatalmasabb fejlődést — a fővároson kivül — az a négy nagy magyar város mutat, a melyek a külső perifériákról a főváros felé vezető utvonal nagy emberfolyamának utján állanak s átveszik annak átalakitását, gyurják a falukból: magyar és nem magyar ajkuakból városiassá alakuló népáradatot, amely innen átalakulva, érzésben és törekvésben magyarrá válva, ömlik a magyar nép tengerébe s duzzasztja annak erős tömegeit még hatalmasabbá. Igy *Győr*, amely a nyugati beáramlás első állomása és magyarositója (121 százalékkal), *Miskolcz* az északi és északkeleti felföld hatalmas sürítő és átformáló gócpontja (139 százalék szaporodással), amelynek igazi jelentősége Diósgyőrrel együtt ismerhető fel *Debreczen*, amely a keleti és északkeleti felső nemzetiségi zónák és a magyar alföld hatalmas metropolisa (101 százalék gyarapodással) és végül *Kaposvár*, mely védő és támadó, konzerváló és hóditó magyar empóriummá alakul és 263 százalék gyarapodásával legelső az országban. Nem lehet eléggé kiemelni azt a nagy értéket, amellyel ez a négy nagy magyar város *magyarságában*, hatalmas *fejlődésében* birunk. Helyzetük, magyarságuk és életrevaló lakosságuk a magyar állam nemzeti életének kialakulásában és további fejlődésében, mint az összes népünkre ható tényezők összeműködésének eredménye és oka, minden magyar államférfit arra utal, hogy ezeknek minden lehető erővel való izmositása elsőrendü állami és magyar nemzeti *feladat* és *kötelesség*. Ezek még rohamosabb fejlesztése adja meg a magyar nemzeti állam kiépitésének alapját. De éppen ilyen fontossága van és ily figyelmet érdemelnek, mert éppen ily szolgálatot tesznek a magyar centrumból a perifériák felé vezető utvonalak torkolatában, azok mentén egész az ország határáig fekvő s geográfiai szempontból is kiváló helyzetü, következő városok:

Elsősorban *Szeged*, amelynek szaporodása ugyan 67 százalékkal a fentebbieknél gyengébbnek látszik, de egyfelől az ország második nagyságu városa, másfelől népességének a Tisza mentén lefelé irányuló elszivárgása által az alsó magyar öblözetek gyarapitója és táplálója. Vonzó és támogató hatással van a Tisza jobbparti környékére és le egész Titelig, sőt a szerémségre is, de igazi tere vonzásának a balparton van és nemcsak Torontál gazdag vidékét, hanem az egész délvidék minden tagját érinti hatásával. Ha gazdasági erők sűritő gócait dusabban raktuk volna ide le, akkor Szeged is, a közeli környék magyarságán kivül, még az ide támaszkodó vegyes nemzetiségi vidék lakosságának is erősebb vonzó középpontja lett volna. Hogy ez a gazdasági sürítő gócpont nem fejlődött még hatalmasabbá, az hibánk magyar nemzeti szempontból, mert Szeged kicsiben olyan kohó, mint Budapest és annak alább tárgyalandó átalakitó ereje itt Szegeden is mását találhatta volna és találja igy is, a hol a becsődülő falusi magyar nép többségében felolvad és magyarrá lesz az idegenajku népkeverék jégtömege. Szeged a magyar nemzet bástyája és a fentebb emlitett négy városhoz mindenben hasonló őrálló, védő, támadó, konzerváló állomása. Ide gyül az egész délvidék idegenajku ifjusága tanulni. Ez a hatalmas áradat mindennél szebben igazolja, hogy a magyarországi nemzetiségek legtöbbje szeretettel közeledik a magyarsághoz, jő hozzánk nyelvünket megtanulni és velünk testvéri életet élni. Az itt megalapitott internátusok igazolják a délvidék nemzetiségeinek kiválóságát, de a szegediek derekségét is, mert ennek is hozzá kellett járulni ehhez a szép fejlődéshez. De nem igazolja semmi, hogy a magyar nemzet itt kellőleg segitségére jött volna a magyar erő gyarapitásának. Ha látjuk, hogy a Tisza két partja ideontja tanulni vágyó, nem magyar ajku fiait: adni kellett volna már régen ide minden tanulási alkalmat és betetőzni ezeket főiskolával, egyetemmel. Ezekre a magyar nemzetnek van szüksége. Itt reá kell mutatnunk egy nagy hibára, amit az éppen ily szempontból nevezetes *Miskolczon* elkövettek. — A miskolczi evangélikus gimnázium gyüjtő pontja volt a gömöri, zólyomi, szepesi, turóci, liptói evangelikusoknak. A vallás hivó szava hozta Miskolczra a felvidék tanulni vágyó if-

jait. Miskolczon édes otthont találtak és szivben-lélekben jó barátok, testvérek lettek. A mióta ez az intézet megszünt, a felvidék is elmaradt Miskolczról. Azt az intézetet nem lett volna szabad bezárni, azt fejleszteni kellett volna és az evangélikus vezető férfiak, pedig derék magyar emberek voltak, ennek az intézetnek elejtésével nemzetellenes bűnt követtek el.

Szeged és innen kindulva a Tisza-vonal, másfelé Temesvár, Versec, Fehértemplom, Buziás, Temesvár, Lugos, Karánsebes, Orsova, Temesvár és a facsádi völgyön fel Marosillyén Déváig van igen hatalmas magyar fejlődés és ez egyuttal igazolja Temesvár jelentőségét is.

Továbbá Arad, mint a Marosvonal kulcsa; Nagyvárad, mint a Körösvölgyön át ide szakadó felvidék kohója; Szatmár, az északkeleti, Kassa és Rimaszombat az északi, Nyitra, Pozsony az északnyugati, Szombathely a nyugati, Pécs, Zombor, Ujvidék a déli bástyák, továbbá Kolozsvár, Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely és az összes erdélyi városok azok, amelyeket a magyar faj expanziója szempontjából nagy figyelemmel kell nézni. Ezek mind jelentősek nemzeti szempontból, mi azonban csak a csomópontokat állitjuk össze, hogy a következő fejtegetéseinknek alapot és igazolást adjunk.

A magyarság fejlődését és mai gazdasági erejének néhány adatát mutatja az alábbi táblázat a nagy magyar medence szélein.

	Lakossága 1910-ben	Szaporodás %-ban 1869-1910	A fajok aránya %-ban								Pénzintézetek-ben lévő tőke milliók 1912-ben	Ipari, kereskedelmi s forgalmi keresők száma	
			magyar		német		román		szláv				
			1880	1910	1880	1910	1880	1910	1880	1910		1910	%
Szeged	118328	67	96·0	95·9	3	2					67	44424	38
N.-Kikinda	26795	42	15·6	22·3	24	22			58	53	8	9392	35
N.-Becskerek	26006	32	19·3	35·2	34	26			42	34	22	11578	45
Pancsova	20808	23	6·8	16·2	38	36		4	50	43	16	9350	45
M.-Kanizsa	17018	35	91·7	97·9	1				3·4	2	4	3228	19
Zenta	29666	49	88·2	91·8	2	1			9·3	7	9	6343	21
Szabadka	94610	68	51·3	58·8	3	2			45	39	40	25956	28
Zombor	30593	26	21·5	33·0	11	7			67	59	24	9142	30
Ujvidék	33590	76	26·9	39·7	25	18			42	35	29	16355	49
Temesvár	72555	125	22·2	39·4	57	44	10	10	6	5	106	42227	58
Lugos	19818	70	12·4	34·7	41	31	44	31	1	1	25	10265	52
Karánsebes	7999	128	6·5	17·7	33	30	55	49	2	1	7	3822	48

	Lakossága 1910-ben	Szaporodás %-ban 1869-1910	A fajok aránya %-ban								Pénzintézetekben lévő tőke milliók 1912-ben	Ipari, kereskedelmi s forgalmi keresők száma	
			magyar		német		román		szláv				
			1880	1910	1880	1910	1880	1910	1880	1910		1910	
Arad	63166	93	57·7	73·0	16	7	19	16	6	3	161	38205	60
Déva	8654	164	37·6	67·3	12	3	47	28	1		8	3683	43
Szászváros	7672	36	23·2	27·9	27	17	44	50			12	3558	46
Nagyvárad	64169	124	86·8	91·1	4	2	7	6	1		105	36967	58
Nagykároly	16078	26	95·6	99 0	1		3	1			22	8925	56
Szil -somlyó	6885	44	83·1	87 6	1		16	11			8	3614	52
Zilah	8062	39	92·9	92·7	1		6	7			8	3464	43
Szathmár	34892	90	88·9	94·9	4	2	5	3	1		41	18462	53
Nagybánya	12877	41	66·7	77 6	2	1	30	21	1		8	7674	60
Nyiregyháza	33198	74	59·7	98·1	2				38	1	39	13961	37
Ungvár	16919	54	74 8	80·3	8	7			17	10	16	9741	58
Kassa	44211	103	39·8	75·4	17	7			41	15	38	24818	56
Eperjes	16323	52	19·9	48·9	19	9			59	40	19	7632	47
Miskolcz	51459	139	90·2	95 4	4	2			4	2	65	33605	65
Rimaszombat	6912	44	87 4	89·7	3	1			10	7	20	3137	48
Losoncz	12939	150	72·2	82·2	7	3			19	13	19	7781	60
Pozsony	73223	68	15·7	40 6	66	42			16	15	93	48489	62
Érsekujvár	16228	71	76·9	91·4	7	2			19	6	12	9891	61
Nyitra	16419	54	28·3	59.3	31	10			40	30	27	8959	55
Sopron	33932	61	21·0	44 2	74	51			3	3	15	16538	49
Szombathely	30947	220	87·3	94·0	11	4			1	1	40	19566	63
Kőszeg	8423	22	20·6	61 0	75	36			3	2	15	3799	45
Pécs	49882	109	73·4	83·6	18	13			3	2	41	29499	59

Az erdélyi részekre vonatkozó kimutatást s éppen igy az ország végeinek állapotait most nem állitom össze. Azok már ugy is voltak érintve. Fejtegetéseink szempontjából most az eddig közölt táblázatok teljesen kielégitők. Az erdélyi részekre nézve csak annyit teszünk még az eddigiekhez, hogy a számbeli és magyarosodási viszonyok tekintetében a magyar faj javára megállapitott elsőség a gazdasági erők gyarapodása szempontjából nem áll a magyarságra. Itt első helyen áll a szász nép s habár a magyarság ma még gazdasági erőben az oláhság előtt áll, ha a viszonyok az eddigiek maradnának, elsőbbségünket nem tarthatnók meg. Tehát itt is reá kell mutatnunk a helyes szervezkedés feladataira. Nagyszeben pénzintézeteinek tőkeereje 83 millió, Kolozsváré 57, Brassóé 29, Marosvásárhelyé 29, Segesváré 20, Beszterczéé 19, Désé 13, Medgyesé 11, Tordáé 11 millió és a többi 10 millión alul van. Ebben s minden más erőforrásban igénybe veszi Erdély mind a magyar-, mind a német-, mind az oláhországi támogatást. Itt tehát igazán a fajok harca folyik.

A magyarországi városok között kulturai és gazdasági erőben első helyen állanak a vezető gócpontok: Arad 161, Debreczen 120—5, Temesvár 106, Nagyvárad 105, Pozsony 93, Szeged 67, Miskolcz 65, Szabadka, Pécs, Szatmár, Szombathely, Nyiregyháza, Győr, Székesfehérvár, Kassa pénzintézetei 41—38 milióval rendelkeznek. Ezek a városok vannak hivatva a magyar kulturai, gazdasági s általában a magyar nemzeti állam teljes kiépitését szolgálni és végezni.

Kérdés már most, hogy az emlitett városok fejlődése s lakosságuk alakulása a magyar faj számbeli erejét tekintve, megfelel-e a mi érdekeinknek, kulturális, gazdasági, közegészségi téren fejlődtek-e, fejlődnek-e? Közigazgatásuk, városi intézményeik, tehát az ország életében való sulyuk elég jelentős-e, hogy azoknak az országos feladatoknak megvalósitását, melyekről, feljebb szóltunk, reájuk bizhassuk.

Ezekre már eddig is sok tekintetben igennel feleltünk, a következőkben igyekezünk feleletünket bővebben kiegésziteni.

Kimutattuk, hogy az ország népességének szaporodása legjobban a törvényhatósági jogu városoknál, aztán a rendezett tanácsu más városoknál tünik ki. Tudjuk azonban, hogy a városok szaporodása a legnagyobb mértékben a bevándorlás által történik, s azt is láttuk, hogy a városi lakosság tulnyomóan magyar s igy megállapithatjuk már most azt a tételt, hogy a városi élet a magyar fajra nézve, vagy amint most van, nem mindenben előnyös, mert a *születési* szaporodás itt nagyon csekély lévén, az összes népesség szaporodásához a városban lakó magyarság nagyon csekély számmal járul s ha a halandóság nagy, — mint sok városnál, pl. Pozsony, Temesvár, Nyiregyháza, Marosvásárhely —: ezekbe ugy rohan a magyarság, mint temetőbe. Később, a halálozási aránynál még visszatérünk ennek a tételnek tárgyalására. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy a magyarság városlakó voltának és az itteni születések csekélységének következtében az ország átlagában a folyton való szaporodás s egyfelől a vidéken élő magyar faj páratlan szaporodó erejének köszönhetjük, ami forrása annak, hogy bevándorlás által a városokat folyton táplálja; *másfelől* a magyarság központi és domináló helyzetéből folyó beolvasztó (asszimiláló) képességének, miáltal a ma-

gyarság köré beszivárgó idegen elemet teljesen ugy hasonitja át, miképp ezt a történelem fáklyafénye mellett az Árpád-királyok koráról is levezettük.

A statisztika világánál két dolgot láthatunk: 1. a nemzetiségi vidéken a magyarság arányszáma lassan bár, de feltartóztathatatlanul nyomul előre; a nagy magyar medence s éppen ugy a székely medence szélén levő városok s részben a vármegyéknél a magyarság számaránya egy halvány árnyalattal lehanyatlik vagy stagnál, a román és tót elemé épp oly árnyalattal előnyomul. Ebből a fentebb fejtegetett szaporodási viszonyokból már most sietünk különös fontossággal kiemelni azt, hogy a városok egészségi viszonyai megjavitására mindent meg kell tenni s ebben a tekintetben az állam jöjjön olcsó kölesönnel a városok segitségére, hogy a megfelelő intézkedések megtétele ne okozzon oly terheket a városokra, melyek aztán agyon nyomják annak lakosságát; másfelől kétségtelen lévén, hogy a magyar medencék szélein észlelhető eltolódás — a munkabiróbb magyarságnak a nemzetiségi vidékekre költözködése és a nemzetiségi munkakereső elemnek beköltözése által — folyton tartván, okvetlen meg kell akadályozni, hogy az elszivárgó magyarság magára hagyatva, elnemzetietlenedjék. *Tehát fel kell keresni a költözködés irányát, célját és itt intézményekkel kell segitségükre lenni.* (Igy pl. a somogyi, zalai magyarság a Dráván tul fekvő részekre, a szeged—csongrádi magyarság délibb vidékre, a csanádiak Temesbe, a székelyek az erdélyi városokba és oláhországba, a borsodi matyó nép fel a felvidékre, le a Balkánba, ki annyi mással még Amerikába is és igy tovább.)

Az ily elvándorló népnek egy része rendszerint megragad a munka helyén, oda tehát a magyar állam állitson ingyenes állami iskolát. Gondoskodjék az orvosi, gyógyszerészi szolgálat olcsóságáról, a nép szociális viszonyainak kellő vezetéséről, nehogy helytelen irányba terelődjék. Gondoskodjék, hogy a közigazgatás ne csak védőleg terjessze ki fölöttük kezét, hanem őket a *magyar* közigazgatás és a magyar közigazgatási nyelv javára ki is használja. Ez által biztositva lesz, hogy az elszivárgó magyarság nem olvad be, hanem mindenütt tömörülve, ezer meg ezer szigetet, később összefüggő tömeget fog alkotni. — És ha az iskolák és nagyobb városokban a magyar nyelvet támogató szórakozás rendezése

által a magyarság e nemü életét olcsóvá tesszük, a többi elem is a magyarsághoz simul, mert a maga szórványos erején nem birja magának azt megszerezni, amit a magyarsággal nyer. De olcsó és jó legyen minden, ebben rejlik a varázserő. S legfőképpen a magyar állam ne türje, hogy a magyar polgár úzött vad lehessen. A szégyen pirja száll orcámba, ha olvasom, hogy a romániai határszélen napirenden van, miképp román katonák betörnek magyar földre és onnan elhurcolják, megkinozzák, kifosztják a magyar nemzet fiait. Micsoda dolog az, hogy ezt eltüri a magyar állam?

Éppen ily arányban meg kell figyelni, hogy mely vidékre áramlik a nemzetiségek folyása és azokon a helyeken mindent el kell követni, hogy a beköltöző idegen meghonosuljon, de legfőképpen, hogy magyar legyen. Legyenek ezek a helyek kivánatosak, de jogokat, kedvezményeket csak az nyerjen, aki teljesen beolvad itt nyelvben és szellemben a magyarságba. Ez nem is nehéz, mert aki beköltözik egy magyar városba, az nem jő ellenséges szándékkal oda. Üzi a megélhetés gondja, vonzza a boldogulás reménye s szivesen simul a benszülöttekhez. Ha azonban hosszu ideig nem törődnek velük, lassankint megsokasodnak s akkor már ők is, fajilag külön tömörülve, ellenállanak a beolvadásnak s veszedelemmé nőhetik ki magukat.

A fentebbiekhez még azt tehetjük hozzá, hogy a hatalmi támogatás nélkül szükölködő népelemek közül nem mindig a kulturailag erősebb olvaszt be, sőt ellenkezőleg, a tótság között élő német elem, éppen ugy az oláhság között lakó szász elem, mint már láttuk, mindenütt tért veszit. Már régóta észlelhető a tót, illetve román tenger folyton csapkodó hullámainak romboló hatása a német elem lassu pusztitásában, s most már a rombolás napról-napra erősebb nyomokat vág. A magyarság is csak ugy állhat ellen ennek a rombolásnak, hogy az állami és nemzeti elsőség az ő részén van és támogatást is talál.

De vajjon ellenáll-e és mennyiben, lássuk azt is és a mit fentebb mondánk?

A magyar nemzeti erő az ország közepén halmozódik s igy Budapestet és az ezt környező városokat ebből a szempontból nem kell vizsgálni. Itt a magyar élet vonzó ereje megdönt minden mást, Budapest és a köréje csoportosuló városokkal nemzeti szempontból nem versenyezhet semmiféle erő ebben az országban.

A vizsgálat tárgyát Budapest vonzókörének belső körzetén tul fekvő városaink és telepeink képezhetik. Lássuk ezeket!

Az egyes városok szaporodása 1890—910 között: Budapest 74.1 százalék, Ujpest 134.7, Budapest környéke 100 százalékon felül.

I. öv Budapesttől számitott 100 kilométeres körzetben: Szolnok 36.4, Kecskemét 34.7, Székesfehérvár 26.5, Czegléd 22.4, Komárom 22.5 százalék.

II. öv. 100—200 kilométeres távolságban: Kaposvár 79.6, Szombathely 79.2, Zólyom 72, Miskolcz 59.4, Losoncz 57.4, Debreczen 57.3, Győr 42.1, Pécs 40.5, Nyiregyháza 40.1, Pozsony 39.6, Szeged 35.4, Szabadka 26.1, Nagykanizsa 24.9 százalék és több 20 százalékon alul maradt nagyváros és azon felül levő ipartelep.

III. öv. 200—300 kilométeres távolságban: Szatmárnémeti 64.4, Nagyvárad 57.5, Sátoraljaujhely 53.2, Lugos 50.9, Temesvár 49.9, Arad 44.6, Kassa 37.5, Ujvidék 33.4 százalék.

IV. öv. 300—400 kilométeres távolságban: Kolozsvár 60.2, Máramarossziget 40.5, Torda 21.4, Karánsebes, Déva, Nagyenyed stb. városok, amelyek sokkal jelentékenyebben szaporodtak, továbbá Petrozsény és a hozzá hasonló fejlődésü ipartelepek.

V. öv. 400 kilométernél nagyobb távolságban: Marosvásárhely 63.3, Nagyszeben 35.2, Brassó 26.1 százalék szaporodással és számos más kisebb népességü, de jelentős kulturáju város és az egész Székelyföld.

Ha pedig 1869—1910 között vizsgáljuk a fejlődést, az alábbi kép áll előttünk:

Budapesthez legközelebb eső körzetbe esik a városok közül Székesfehérvár (61.4 százalék szaporodás), Komárom (61.3), Kecskemét (62.2) törvényhatósági városok. Czegléd (52.7 százalék szaporodással), Eger (46.5 százalék szaporodással), Esztergom (23.2), Gyöngyös (15.8), Szolnok (81.6), Veszprém (23.2 százalék szaporodással) rendezett tan. városok.

A második körzetbe, tehát 100—200 kilométer távolságra a fővárostól, *esik:* Szeged (66.6 százalék szaporodással), *Szabadka (68.0), Pozsony (68.1), Hódmezővásárhely (27.0), Pécs (108.7), Miskolcz* 139.0), Sopron (60.2), Zombor (25.8), Győr (121.1 százalék szaporodással) törvényhatósági; Nyiregyháza

(74.5), Szombathely (220.1), Nagykanizsa (75.4), Nyitra (53.7), Kaposvár (262.8), Félegyháza (46.4), *Zólyom* 299.7 százalék szaporodással) r. t. városok.

A harmadik körzetbe, 200—300 kilométerre, *esnek:* Arad (93.0), Temesvár (125.2), Nagyvárad 123.6), Kassa (163.3), Szatmárnémeti (89.8), Ujvidék (75.7 százalék szaporodással) törvényhatósági és Sátoraljaujhely (53.2), Nagykároly (26.1), Makó (25.8), Nagybecskerek (32.2), Nagykikinda 42.3), Zenta (48.9 százalék szaporodással) rendezett tanácsu városok.

A negyedik körzetbe (300—400 km.) *esik:* Kolozsvár (128.3), Pancsova (23.2 százalék szaporodással) törvh. jogu, Máramarossziget (140.9), Torda (52.8 százalék szaporodással) r. t. városok.

Az ötödik és hatodik körzetbe (400 kilométeren tul) *esik:* Brassó (47.9), Nagyszeben (76.3), Marosvásárhely (96.1 százalék szaporodással).

70 százalékon felüli szaporodásu város az első körben: *Szolnok,* de ez is csak hogy éppen nem esik a második körzetbe s ezen kivül a délvidéki, erdélyi (és oláhországi), felvidéki és budapesti forgalom oly gócpontja, melyhez hasonló alig van az országban. Hozzájárult még a magyar kormánynak az a törekvése, hogy a Tisza mellett második nagy várossá Szolnokot akarván kifejleszteni, a megyei, törvényhatósági és mindenféle hivatalos élet középpontjává Szolnokot tette. Ettől eltekintve, megállapithatjuk ugyan, hogy ez a körzet általában erősen népesedik; de azt is, hogy ebben egy nagyobb szabásu város nem alapulhatott és valószinüleg nem is alakulhat, mivel a főváros vonzó ereje ezt nem türi meg

Az első, sőt a második körzet nagyobb részéből is minden nagykereskedő lassankint Budapestre költözik, mivel innen jobban birja cikkeit terjeszteni, talán a füszer és élelmi cikkek kereskedői kivételek némileg és azok, akik nem Budapesten gyártott vagy termelt cikkekkel kereskednek. Ennélfogva azt is megállapithatjuk, hogy az első s részben a második körzetben is csak azok a városok nyomulhatnak viszonylagosan előre, melyek elsősorban nagyon kedvező fekvéssel birnak és közlekedési szempontból elsőrendü fontosságuak s ezenkivül a környék termelési viszonyait ügyesen kihasználják, a melyek oly cikkekkel kereskednek, amiket Budapest nem vehet el tőlük:

Kecskemét gyümölcse, Szeged kender, paprika stb., Debreczen zsir, szalonna stb., Miskolcz bor, butor, Pécs majolika, kőszén, bor, butor és igy tovább, hogy csak éppen példákat emlitsek. A harmadik körzet is érzi Budapest hatását, de már kevéssé, a negyedik körzet tul van a Királyhágón és a többi még tovább, itt már a városok szabadon fejődhetnének. Budapest hatása már nem zavarja nagyon, de nem is segiti.

A legszerencsésebb távolság 150—300 kilométer között van, mert ezek még elég közel vannak a fővároshoz, hogy annak előnyei kihasználásában nagy terhük abból ne legyen, másfelől elég távol vannak attól, hogy, ha megfelelő földrajzi előnyök is támogatják, annak bénitó versenyét elkerülhessék és ellensulyozhassák. Itt is fekszenek jóformán összes nagyobb és gyorsabban emelkedő városaink, melyek között a törvényhatóságiak közül Miskolcz 139 százalék, Nagyvárad 124, Győr 121, Temesvár 125 százalékkal, a rendezett tanácsu városok között Kaposvár 263, Szombathely 220, Sátoraljaujhely 100 százalékkal, gyarapodtak legjobban. De még számos város van 70 százalékon felüli gyarapodással.

Az ötödik hatodik körzetben nagyobb városaink között Kolozsvár (28), Marosvásárhely (96), Nagyszeben (76), Máramarossziget (141 százalék) növekedett, de több kisebb városka is, pl. Csikszereda, Déva stb., de ezek növekedése nem vonható a középponti erőforrásokkal semmiféle viszonylatba.

Budapest nagy hatása az egész országra terjed és vonzó ereje a *magyarságot be az ország közepe felé süriti,* éppen ugy vonzza Wien a németséget maga felé nyugatra, Zágráb a horvátságot délnyugatra, Belgrád a szerbséget délre, Bukarest az oláhságot délkeletre, csupán a rutén és tót népet nem vonzza egy város sem s *a tótság erősebben gravitál Budapest és a többi nagyobb magyar város felé, mint Prága felé,* hol ő az elsehesedés révén sokkal inkább ki van téve a beolvadásnak, mint nálunk, a hol inkább ő olvasztja be a maga közt élő magyarságot és németséget, mely beolvasztási folyamat azonban a magyar népoktatás és a gazdasági fellendülés által most már megfordult és a magyar faj javára hat. Amerika vonzó hatását itt már nem érintem, mivel az minden fajnépre hat, azonban leginkább a tótságra.

Budapestnek a magyarságot az ország közepe felé vonzó

és sürítő ereje, Wien, Zágráb, Belgrád, Bukarest és részben Prágának a nemzetiségeket magához innen kifelé szivó, tehát ritkitó hatása rendkivül nagy segitségére van a magyarság térfoglalásának és okozza azt, hogy az ország közepe és innen gyürüszerü hullámokban az egész ország a perifériák felé rohamosan fog megmagyarosodni. A rutén vidék és a sáros–zempléni tótság nem szivódik kifelé, de inkább befelé és már a második generációban megmagyarosodik, innen van, hogy a magyarság a Tisza és mellékfolyói nyomán feltartóztathatatlan erővel nyomul az ország határai felé.

A történelmi könyvekben *népvándorlás korának* nevezett korral nem ért véget a népek vándorlása, sőt inkább mondhatjuk, hogy a mai korban a népek helyváltoztatása nagyobb arányu, mint a régi korban. Nem kell rámutatnunk az amerikai kivándorlásra, mindenki ugyis reá gondol.

De ezenkivül itthon is egy folytonos népvándorlás folyik a fővárosok felé. Statisztikával foglalkozó tudósok megállapitották azt a feltétlen igazságot, hogy a fővárosokba irányuló beköltözködésnél a fő- és nagyobb városok vonzó ereje legerősebben hat a közvetlen környező, azután fokozatosan gyengébben a távolabbi vidékre. A hatás a távolságok geometriai arányával forditva van. Dr. Kenéz Béla az 1900-iki adatokból kiszámitotta, hogy a Budapesttől számitott egyes távolságokban ebben a tekintetben a következő viszonylatok állanak fenn:

I.	körzet	2.362,813	lakosából	144,691,	tehát	1,000	lakosból	61	él	Budapesten.
II.	„	9.160,821	„	189,881.	„	1,000	„	31	„	„
III.	„	3.545,600	„	56.015,	„	1,000	„	16	„	„
IV.	„	2.688,305	„	16,167,	„	1,000	„	6	„	„
V.	„	2.309,389	„	7,320,	„	1,000	„	5	„	„
		16.666,928								

Tehát az arányok megközelitőleg: 64 : 32 : 16 : 8 : 4
16 : 8 : 4 : 2 : 1
$15{\cdot}_3 : 7{\cdot}_{75} : 4 : 1{\cdot}_5 : 1{\cdot}_{25}$

Ami eltérés van a IV-ik körzetben, hogy t. i. itt kevesebb aránylag a Budapest felé áramló lakosság, ennek oka az, hogy ebben az övezetben csupán Kolozsvár körül él nagyobb számu magyarság és ennek mozgó elemét maga Kolozsvár fel is szivja, mely, amint fentebb mondók, kivül esik a 300 km-en, tehát ama bűvös körön, mely Budapest felé ösztökéli a mozgó

népességet, a többi nemzetiségi elemre nem kivánatos a Budapestre való beköltözés, ezekre már nagyobb hatása van Szerbiának és Romániának. A többi (VI.) körzetben élő székelységtől a megélhetési feltételeket mesterségesen elvonták, megfelelő vasuthálózata sincs a székelységnek s igy kénytelen önfentartás céljából hazulról eltávozni. Előbb Bukarest volt a székely cseléd és munkás nép célja, most már Budapest felé is veszi utját és ezért van ebből (VI—VII.) körzetből aránylag oly magas szám.

A fentebbiek hatásának további megvilágitására figyelembe kell venni, hogy nemcsak Budapestnek van meg a vonzó képessége, hanem minden nagyobb városnak és minden nagyobb ipartelepnek. Tapasztaljuk, hogy némelyik nagyobb városunk, pl. Miskolcz, Pécs, Szombathely, továbbá Zólyom, Déva, Petrozsény, Diósgyőr, Ózd, Trencsén felső része rendkivül nagy népességgel és szaporodással bir. Vannak más okok is, melyek a népesség szaporodását elősegitik, Besztercze-Naszód-, Csik-, Máramaros-, Ungmegye stb., melyeket részint külföldi bevándorlás, részint a természetes szaporulat növel nagyra. A két első ok: a városok vonzóereje s a népeknek az ipari és gazdasági viszonyok miatt megnagyobbodó keresetképessége részben befolyásolja, részben pótolja a főváros vonzásának hatását. Ha ezek az okok nem mérsékelnék a nép tömörülését, akkor a főváros és közeli környéke rövid időn tulnépesednék. Először a főváros lenne tulnépes, aztán az előállott nehéz lakásviszonyok miatt a közvetlen érintkező környék lakossága duzzadna fel. Most Budapest ebben a stádiumban van. Később a távolabbi szomszédság népe szaporodnék meg. Mert hiszen Budapest és minden nagyobb város és ipartelep nemcsak helyben és a közvetlen szomszédságban, hanem egy bizonyos sugárral irt körön belül megjavitják a népek keresetforrásait. A sok nép sokat fogyaszt és igy nemcsak az ipari, hanem a mezőgazdasági foglalkozás is megjavul s a mezőgazdasági mellékfoglalkozások: baromfi, zöldség, gyümölcs stb. tenyésztés stb. igen kifizetik magukat. Foglalkozást adnak a család minden tagjának: ifjunak, öregnek egyaránt. Lassankint észreveszik az emberek, hogy a gyermek és az öreg is hozzájárulhat a vagyonszerzéshez, hogy az a család fog jobban gyarapodni, hol gyermekek is vannak, mert *az igazi*

vagyonosodás alapját az intenzivus munka képezi, az a munka, amely kellő megosztás mellett az erőket a maga helyén a legsikeresebben foglalkoztatja. Ennek ellenében a csak szemtermelésre támaszkodó mezőgazdaságban a *gondos szülő* arra törekszik, hogy gyermekére akkora darab földet hagyjon, melyből könnyen megéljen s igy, *ha nincs földje*, ha azt nem szaporithatja, *akkor gyerek sem kell több.* Ha pedig fényüző a szülő, akkor a föld neki magának is keveset terem, minek hát a fogyasztó társ, a gyerek?!... Mindkét eset épp ugy a természetes szaporodás csökkenését, mint az odavándorlás elapadását okozza. Ellenkezőleg: a nagy városok és ipartelepek fogyasztóinak hatása alatt beállott nagyobb kereset épp ugy vonzza a keresni vágyó népséget, mint rugója a természetes szaporodásnak. *És ezekben már benne is rejlik igen sok bajunk orvosszere.*

De térjünk most vissza a főgondolathoz. A statisztika által felállitott tétel szerint a nagy városok vonzó hatása a távolsággal forditott geometriai arányban áll. Igy Budapest óriási szivó hatással van a legközelebbi környezetre s épp ugy Budapest, mint minden nagy város a maga megyéjére. Az inditó ok a kereset alkalma. Ez az ok a közelebbi szomszéd községekre nem hat oly hamar és oly hirtelen, mint az első szomszédon tul levő községekre. Hogy ezt megérthessük, lássunk a magunk életéből egy példát. A Miskolczcal közvetlen szomszédos hejőcsabai, szirmabessenyői, görömbölyi munkás itt Miskolczon jó keresetet talál, tehát naponkint bejár ide s közvetlen élvezi a napszámot s ennek emelkedését, éjszakára hazamegy falujába és igy az egész keresetét haza viszi magával, mert még az ebédjét is magával hozta szalonna és kenyér alakjában. Ez a munkás nem fog Miskolczra beköltözni, mert itt drága a lakás, nehezebb a sertés-, baromfitartás, mely pedig a parasztnak valóságos takarékpénztára. Tehát ebből a munkásnépből a városnak csak annyi haszna van, a mennyit az egyes polgárok a munkáson, illetve annak munkáján nyernek. Mig a városi munka nagysága és a közvetlen községek mozgó népessége kellő arányban vannak, addig a viszonyokban változás nincs, mert ha a távolabbi munkás nép bejő a városba, az csak csekélyebb munkabér mellett, vagy nagyobb ügyesség, több munkabirás mellett versenyezhet a szomszédos községek

lakóival, mert a birtokos inkább fogadja fel a közeli munkást, akit jól ismer és akihez minden időben könnyen hozzájut, mint a távolabbit, aki csak néha-néha jő a városba munkát keresni. Mégis a távolabbi munkás egy ideig mérsékli a munkabéreket.

Amint a kereseti alkalmak szaporodnak és ehhez képest a közeli munkásnép száma lépést nem tart, azonnal kedvező kereseti forrás támad más vidéki munkásoknak és azok fel is keresik sürün a várost. De a szomszéd községbelieknek ez nem árt, mert ők is megtalálják számadásukat. A távolabb, de nem nagyon messze lakó munkások aztán nem mennek haza naponként, hanem kéthetenként. Ezalatt nagyobbrészt abból a szalonnából és kenyérből élnek, amit hazulról magukkal hoztak, de mégis néha-néha elfogy az ennivaló, arra, vagy dohányra mégis csak költenek valamit és az itt eltöltött vasárnapi alkalom is okoz egy kis kiadást. Igy ez a munkásnép közelebbi érintkezésbe jő a városi boltossal, korcsmárossal; más gazdánál szerződött munkások által más vidéki munkásokkal és földbirtokosukkal. Hallja, hogy ennél-annál jobb a kereset s igy szoritja a maga javát feljebb. Minden esztendő munkabére változik és pedig normális viszonyok között vagy az év legnagyobb napszáma lesz a jövő évi legalacsonyabb napszám, vagy legalább is az előző év átlagján kezdődik az alku. De a gazdasági munkában is mindig a legügyesebb munkások a kivánatosabbak, igy a jobb munkások maguk részére nagyobb napszámot kivánnak, mert ha a silányabb munkás napibére elért egy bizonyos nagyságot, a magyar virtus nem türi meg, hogy a jobb munkás annyival beérje és ez természetes is. Ez aztán a munkások folytonos változására vezet. Megkiséreljük szakmányosokkal dolgoztatni, aztán alkalmazunk havi fizetéses munkást s ennek adunk lakást is. De a heti, kétheti munkára bejövő munkásnak is kell adni tanyahelyet, vagy annyival nagyobb bért, amennyit a tanyáért fizetnek s ez utóbbi mégis részben a munkás keresetét csökkenti, részben a gazda kiadását növeli.

Az itt állandó lakást talált munkás aztán többet nem megy haza a falujába. Ebből a példából látszik, hogy a közvetlen közel lakók a falujokban maradnak és onnan bejárva keresik itt kenyeröket. Ez a kereset az illető falu szaporodását emeli mindenféle módon (természetes szaporodás és hozzá-

költözés által). A távolabb lakó munkásság különösen a téli kereset miatt hamarább beköltözik a városba, mig a lakásviszonyok azt megengedik. Ha a lakásviszonyok kedvezőtlenek, akkor a szomszéd falukba jő lakni s ezeknek lakosságát duzzasztja fel. A tömegvonzás segitségével aztán a város és a szomszéd faluk előbb összenőnek, később a viszonyok egyesülésre késztetik. Igy nőnek a városok. Példa rá Budapest, Arad, Miskolcz, Temesvár, sőt a kisebbek közül Székelyudvarhely (Szombatfalvával), Székelykeresztur és mások.

Maga Budapest óriási mértékben gyüjti magába a kereső népséget. A hetvenes években sokat járkáltunk gyalog a közvetlen környéken, itt-ott egy-egy kertész- vagy gyártelep alakult. Egyébként puszta volt a vidék... Budapest maga is hogyan festett? A nagy körut még csak elméletben volt meg. Az oktogon négy épülete, a Király-utca egy saroképülete s még néhány más épület volt készen. Az osztrák állami vaspálya (ma nyugati pályaudvar) zsákutcában szorongott és az Oktogontól sem jobbra, sem balra nem lehetett menni, rá 10 év alatt kiépült az egész nagy körut és aztán végtelen lázas fejlődés állott be a nagy körúton kivül álló részeken.

Természetes, hogy a nagy népességnek már nem elég gyors volt a főváros épületben való gyarapodása. A beálló drágaság is megapasztotta az épitkezések számát, ennek következménye a lakáshiány és drágaság, ennek pedig a szegényebbek kifelé gravitálása lett. Igy kezdtek nőni a főváros körüli telepek s helységek. Ennek megvilágitására álljanak itt a következő számok:

Távolság	A község és távolsága Budapesttől	Polgári lakossága az alábbi években			Szaporodás az alábbi években			
		1890	1900	1910	1890-1900	%	1900-1910	%
0	Budapest	491938	716476	863735	226559	44·8	147259	20·6
I.	Ujpest	23521	41836	55174	18315	77·9	13338	32·4
I.	Rákospalota	6264	11742	25135	5478	87	13393	114·4
I.	Dunakeszi	1561	2891	3354	1330	86	463	16
II.	Fót	2786	3465	3922	679	24·3	447	13
I.	Budafok	5243	7267	10943	2024	38·6	3676	50·6
II.	Budakeszi	3635	4214	5228	579	16	1014	24·1
III.	Budaörs	5281	6100	7383	819	15·8	1283	21
III.	Zsámbék	4177	3997	4209	apadás	4	212	5·3
I.	Békásmegyer	1340	2027	3535	687	51·4	1508	74·4
II.	Budakalász	1650	2019	2474	369	22·4	455	22·7

Távolság	A község és távolsága Budapesttől	Polgári lakossága az alábbi években			Szaporodás az alábbi években			
		1890	1900	1910	1890-1900	%	1900-1910	%
II.	Piliscsaba	1501	1967	2429	466	31·0	462	23·5
II.	Pilisvörösvár tábor	3048	3654	5578	606	19·8	1924	52·7
II.	Solymár	1820	2361	3108	541	29·7	747	31·7
III	Üröm	1000	1116	1328	116	11·6	212	19·0
I	Csepel	2246	4563	9454	2317	103·0	4891	107·2
III	Haraszti	2075	2367	3859	292	14·0	1492	63·9
I	Kispest	4913	15729	30154	10816	220·1	14425	91·8
I	Erzsébetfalva		15715	30959			15244	97·0
III.	Szigetszentmiklós	2738	3231	3996	493	18·0	765	23·7
III.	Takony	2367	2944	3525	577	24·3	581	19·7
III.	Tököl	2017	2804	3604	787	39·0	800	28·5
I.	Rákoscsaba	1805	3008	5066	1203	66·4	2058	68·6
I.	Rákoskeresztur	3330	6143	6694	2813	84·5	551	9·0
II	Péczel	2752	3850	5520	1098	39·9	1670	43·4
II.	Isaszeg	2341	3206	4115	865	37·0	909	28·4
II.	Gödöllő	4844	5875	7548	1031	21·3	1673	28·5
I	Czinkota	1876	3134	7616	1258	67·0	4482	143·0
III	Domony	1297	1240	1295	fogyás		tengődés	

A fentebbiekből is látszik, hogy Budapest közvetlen környéke aránytalanul szaporodott. Amint a 80-as évek alatt Budapest külső területe kiépült és a lakások drágulni kezdettek, megindult a környező vidék kiépülése. Tehát Budapest óriási vonzó erejénél fogva, a környék lakossága huzódott Budapest felé, de csak keresni járt be Budapestre, lakást ellenben nagyjában éppen oly okból, mint fentebb Miskolczra is elmondottunk, a városon kivül eső közeli telepeken, falvakban keresett. Igy történt aztán, hogy mig Budapest maga 1890-től 1900-ig 44.8 százalékkal, 1900—1910 között pedig csak 20.6 százalékkal gyarapodott, addig 1890—1900 között a közvetlen közelben levő soroksári telepek több mint 200 százalék, Csömör 114.6, Csepel 163, Rákoskeresztur 88.5, Rákospalota 87, Cinkota 67, Ujpest 77, Dunakeszi 86, Rákoscsaba 66.4 százalékkal és Dunántul is a közeli Békásmegyer 51 százalékkal nőttek és ezt a növekedési irányt az I. távolsági zónában levő helyek, a mennyiben a fővárossal való közlekedésük javult, megtartották 1900—1910 között is, sőt aránylag fokozódtak. Ezek által Budapest minden irányban körül van véve és látjuk, hogy átlagos gyarapodásuk a Budapest szaporodását többször is felülmulja. Budafok, Budaörs, Budakeszi felől nem mutatkozik ily szaporodás, de ennek első oka

az, hogy Budapestnek efelé eső része: Kelenföld maga is elég teret nyujt a letelepülésre és a hetvenes években, sőt a nyolcvanas években is itt nagy, puszta területek voltak, csak legujabban kezdettek itt a házak nőni és elég tér lévén, nőnek is azok itt gombamódra. De ez a vidék is igazolja, hogy a geográfiai, jobban mondva a közlekedési szempontból közelebb eső helyek itt is sokkal jobban gyarapodtak, mint a többiek, pl. Budafok szaporodása 38.6, 1900—1910 között 50 százalék.

A másodrendü távolságban levő helyek szaporodása már kisebb, pl. Péczel, Isaszeg, Fót s tul a Dunán Solymár 40—30 százalék között, a harmadrendüeké: Gödöllő, Csomán, Dunaharaszti, Kalász, Budakeszi, Budaörs 20—10 százalék, azontul még kevsebb, sőt több helyen, mint a Dunán innen Domony 4.1 százalék, a Dunán tul Zsámbék 4 százalék fogyással szégyenkezik 1890—1900 között is. Ez a helyzet nem sokat változott 1900—1910 között.

Budapestnek eme vonzása tehát ugy szivja maga körül a lakosságot, mint az égő tüzhöz tódul a környező levegő minden oldalról s a közvetlen vidék lakossága Budapest felé nyomul, e helyébe a legközelebbi vidéké lép és igy tovább mozog központi irányba az egész ország népe minden felől, olyan számban, mint azt a fentebb vázolt vonzási törvény mutatja. Pestvármegyének Budapesthez közel eső része és a szomszédos vármegyék: Fejérmegye, Esztergom-, Hont-, Nógrád-, Heves-, Jásznagykunszolnokmegye egyaránt érzik Budapest vonzó hatását és ezek a megyék, kivált a közelebbiek, meg is gyengülnek eme hatás alatt. A távolabbi szomszéd vármegyék, sőt Pestmegyének egész déli része, Budapest által már nem érintetik oly nagyon, mert a vonzó erő nem a megye határaihoz van kötve, hanem a földrajzi, illetőleg a közlekedési távolsághoz. Igy történik aztán, hogy mig Fejér-, Esztergom-, Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyék Budapest hatása alatt fogynak, Pestmegye egészében ezt nem érzi meg, mert Pestmegye déliebb részében levő nagy városok és maga a vidék vonzó ereje ezt kiegyenliti, sőt felül is mulja s e miatt az egész megye mégis nagy többletet mutat ki, azaz a jelenlevő lakosság sokkal több, mint a megyében született élő népség száma. Ez a többlet pedig a bevándorlás által került.

Tehát Budapestre tolul a közeli vidék, a közeli vidékre a

távolabbi és erre a még távolabbi, de mindig a távolsággal fordított arányban. E szerint a lakosságnak legsürübbnek kell lenni a fővárosban, aztán az ehhez közel álló vidéken és legritkábbnak kell lenni a legtávolabbi vidéken. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez csak nagyjában van igy, mert ezen viszonyon változtat sok minden körülmény. Ellensulyozza, lerontja, sőt felül is mulja azt valamely nagy város, ipartelep, vagy valamely ok miatt fellendült kereseti forrás (bányászat, ipar, közlekedés stb.). Befolyásolja ezt még az is, hogy némely vármegyében a születések által való szaporodás alábanyatlik és ekkor kevésbbé gyarapodik, jobban ritkul népessége, de ehhez is még sok más körülmény járul hozzá.

Nem érdektelen ebből a szempontból vizsgálni a vármegyéket. Általában elfogadhatjuk azt a tapasztalati igazságot, hogy Budapest több bevándorlót kap a környező vármegyéktől, mint ezek a következőktől és igy tovább a legkisebb kárpótlást találnak a legtávolabbi vármegyék és igy ezek általában csakis a természetes születések által szaporodhatnak, de még ezt is megdézsmálja az elköltözés. Ennek megfelelően látjuk, hogy az ország középponti megyéi: Arad, Bács-Bodrog, Pestmegye, Csongrád-, Jász-Nagy-Kun-Szolnok-, Hajdu-, Szaboles-, Borsod-, Heves-, Nógrád-, Győr-, Esztergom-, Komárom-, Tolnavármegye, I. rendü, tehát a sürübb lakosságuak közé tartoznak.

Ellenben 5% szaporodáson alól levő vármegyék Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Besztercze, Csik, Háromszék, Udvarhely, Fogaras, Szeben, Hunyad, Krassó-Szörény, Máramaros Budapesttől távol mind az ország szélén vannak. Kivételek is vannak.

Igy Trencsénmegye az ország szélén van és sürüsége I. rendü. Ámde ennek oka az a népsürüsödés, melyet ebben a vármegyében az ujabb időben keletkezett nagy ipartelepek okoztak. Brassómegye szintén ennek köszönheti nagy szaporulatát. Ung-, Bereg-, Ugocsam. a galiciai bevándorlástól és nagy születési többletből duzzadt meg. Besztercze-Naszód- és Csikvármegye a fellendült erdőgazdaság és nagy születési szaporulat miatt lépett be a nagyobb szaporodásu vármegyék sorába, sürüsödik; azonban a 3-ad rendü Háromszék, Fogaras-, Szebenmegyére apasztó hatással van Bukarest és a román

sikság vonzó hatása, ezenkivül Brassó városa is szivja magához a lakosságot és sem Háromszékben, sem Fogarasban nincs oly város, mely ezeket a hatásokat ellensulyozza. Ugy látszik, hogy itt egy kedvező kicserélődési folyamat indult meg: a román elemet vonzza Bukarest és a romániai sikság, a magyar elemet pedig Brassó és igy a magyar elem Brassóba való tolulása ezt a várost meg fogja hóditani a magyarság számára. Sajnos, hogy Bukarest és a román sikság hatása az egész délkeleti felföldre nagy hatással van s magyar, román és szász egyaránt enged a vonzásnak. Talán még legkevésbbé a szász elem. Kolozsvár egy kis körben ellensulyozza ezt a vonzást, de, hogy legalább a magyarság teljesen felszabadulhjon ez alól, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Nagyszeben nagyobb arányu fejlesztése volna szükséges. Ez egyuttal a szász elem érdeke is és ezzel az uttal is megragadom annak kinyilatkoztatására az alkalmat, hogy Erdélyben a magyar és szász elem érdekei azonosak, tehát együtt kell küzdeni, egymást támogatni az egész országban a magyar és német elemnek. Testvérgyilkosságra törekszik az, aki az ellenkezőre csábit. A magyar állam magyar jellege a német elem érdeke is, mert ha megszünik ez és poliglott tükördarabokra törik, elsősorban a német elem pusztul el. Ellenben a magyarság a németséget mindenütt kiméli s már az is a németség javára szól, hogy minden magyarországi közép-, polgári és szakiskolában a német nyelv is rendes tantárgy.

A belső vármegyékben is vannak kis szaporodásu vármegyék, de kevés számmal. Igy egyfelől Fehér-, Veszprém-, Moson-, másfelől Somogyvármegye, melynek csekély születési szaporulatát elszivják a szomszédos városok: Budapest, Bécs, Pécs, Kaposvár, melyek szaporodása rendkivül nagy. Fejérmegyének szintén csekély a szaporodása és ezt is teljesen elviszi Budapest vonzása. Hont Budapest vonzása miatt stagnál, Gömörmegyét Miskolcz szivja el, a nyugati része pedig Budapestre gravitál s régebbi virágzó ipartelepei közül már sok beadta a kulcsot, tehát a megélhetési viszonyok már nem oly jók, mint a régi világban. Ellenben Nógrádvármegye ipari és közlekedési viszonyai oly hatalmas arányuak, hogy a nép elszivárgását meg birta állitani.

Nincs tehát egyetlenegy eset sem, melyben meg ne lehetne

magyarázni, hogy az általános törvénytől miért látszik eltérni valamely vármegye és ha I-gyel jelöljük ezeket a vármegyéket, melyeknél a népsürüség 64-nél nagyobb km²-ként, II-vel az 50—64 átlagos sürüséggel birókat, III-mal azokat, a melyekben 50-nél kisebb, akkor a következő kép tárul elénk:

Az ország középső megyéi: Esztergom-, Pest-, Tolna-, Bács-Bodrogmegye a legsürübb népességü vármegyék közé tartozik. Tehát az ország közepe a legnépesebb. Ezt körül veszi az átlagnál sürübb megyék sora: Baranya-, Temes-, Arad-, Hajdu-, Heves-, Nógrád-, Szabolcs-, Jász-Nagy-Kun-Szolnok-, Bars-, Komárom- és Győrvármegye. Ezután következnek az átlagon alul levő vármegyék, Somogy-, Krassószörény-, az erdélyi megyék legnagyobb része, Bihar-, Szilágy-, Szatmár-, Bereg-, Ung-, Zemplén-, Abauj-, Sáros-, Szepes-, Gömör-, Zólyom-, Hont-, Turóc-, Árva- és Mosonmegyék. Ezek a vármegyék többnyire mind az ország határszélein vannak. Végül a legtávolabbi részen: Hunyadmegye, Fogaras-, Háromszék-, Csik-, Besztercenaszód-, Máramaros- és Liptómegyék. Általában itt is igaz az, hogy a fővárostól és az ország közepétől távolabb fekvő országrészekben a népesség gyérebb. A hol ettől eltérés van, azt a városok vagy ipartelepek okozzák. Pl. Brassómegye az ország legtávolabbi megyéje és mégis Brassó városa sürítő ereje és az ottani ipartelepek ezt a megyét a II. sürüségü vármegyévé teszik. Kisküküllő azért emelkedik a sürübb vármegyék közé, mert részint a Maros, részint a Kis- és Nagyküküllő völgyében fekszik s a többi föld is mindenféle termelésre alkalmas. Miveletlen földje alig van, hegységek, kopár és erdős területek nincsenek

Egész Erdély hegyes-völgyes terület lévén, de távol is áll az ország központjától, tehát gyér népességü, bár a völgyekben fekvő városok, különösen Kolozsvár, aránylag elég nagy népességgel bir. De általában az egész Erdély népessége igazolja az általános törvényt. A városok gyarapitása, ipartelepek alkotása javithatnák meg a viszonyokat.

A nyugati szélen levő Nyitra-, Pozsony-, Sopron-, Vas-, Zalamegye aránylag nagy népsürüségét megmagyarázza az, hogy ezek régi civilizáció örökösei és a fejlettebb gazdasági életviszonyok között nagyobb népsürüségükkel és számos, jelentős városaikkal megerősitik az általános törvényt annyi-

ban, hogy ha a fővárostól távolabb is vannak, de mindenütt jelentős városi és fejlettebb gazdasági élet van az ország keleti feléhez viszonyítva. (Elég legyen Nyitra, Szakolca, Érsekujvár, Galgócz, Miava, Pozsony, Bazin, Modor, Nagyszombat, Szentgyörgy, Sopron, Csorna, Kapuvár, Kismarton, Szombathely, Körmend, Keszthely, Sümeg, Tapolcza, Zalaegerszeg, Nagykanizsa városokra hivatkozni a különösen fejlett kultura mellett.) Mosonmegye ritka népességét a közeli Bécs vonzása okozza.

És most már foglaljuk össze ezt a szakaszt. Az ország középpontjának vonzása következtében a közvetlen környezet után következő közeli vidék tolul be a fővárosba és a főváros körül alakult és folyton alakuló elővárosokba. A főváros környékének nemzetiségi térképe nagyszámu német-sváb telepeket mutat. Ezek a német-sváb elemek a magyarsággal vegyesen tolulnak a fővárosba, mely főváros ma magyarnak mondható, tehát a betoluló nem magyar ajku elem itt a magyar kultura és a magyar nemzet gazdasági gócpontjának hatása alatt szivben, lélekben, nyelvben magyarrá lesz. A kissé távolabbi vidék már tulnyomóan magyar és igy az első szomszéd körzettől elszivott nem magyar ajku elem helyébe tulnyomóan szinmagyar elem tolul és rakódik le s ez által az otthon maradt nem magyar lakosság lassankint a beköltöző magyarság által majorizáltatik és fokonkint magyarrá alakul.

Ezt láthatjuk a következőkből:

		Magyar	Német	Tót	Egyéb
Budapest lakossága	1890.	66·4%	24·0%	5·6%	4·0%
	1900.	79·3 „	14·2 „	3·6 „	3·0 „
	1910.	85·9 „	9·0 „	2·3 „	2·8 „
Ráczkevei járás (Soroksár)	1890.	55·7%	37·4%	0·6%	6·3%
	1900.	62·9 „	32·4 „	1·0 „	3·7 „
	1910.	85·3 „	8·2 „		4·5 „
Váczi járás Ujpest Rákospalota	1890.	81·6%	8·8%	8·3%	1·3%
	1900.	84·7 „	6·2 „	8·9 „	0·2 „
	1910.	91·8 „	1·7 „	5·6 „	1·0 „
Gödöllői járás	1890.	78·5%	3·5%	17·7%	0·3%
	1900.	83·2 „	3·0 „	13·5 „	0·3 „
	1910.	86·9 „	2·7 „	9·8 „	0·6 „

Ezek a járások a legnagyobb mértékben népesedtek, mint ezt a 360—361. oldalon közzétett kimutatás mutatja. Ugy költözött ide be mindenféle nemzetiségü, aránylag legtöbb tót,

mint azt éppen az 1720—1787 közötti időben az egész országra nézve láttuk, csakhogy mig akkor a magyarságnak semmiféle intézményes biztositása, erősitése nem volt, addig most itt már az előző kormányok az állami iskolák egész sorát állitották fel, melyek a teljesen magyar (bár nem egészen kifogástalan pl. Ujpest) közigazgatással párosulva, a magyar elemet mindig felszinen tartják s ennek gyarapodása, születés és beolvasztás utján, mindig nagyobb és nagyobb lesz s végre is már a kétharmad, sőt négyötöd többséget elérte. Sajnos, hogy a nagy beköltözködés arányában nem fejlődött, nem fejlődhetett sem a közigazgatás, sem a társadalmi, kulturális egyesületek tevékenysége oly arányban, hogy a tévtanok mocsarába tévedéstől ezt a bevándorló sokaságot meg lehetett volna menteni. Legujabban ezen a téren is sok történt és a szétválasztó falak mindinkább leomlanak, a lakosok kellőleg elhelyezkedve, ez a vidék is felveszi a polgáriasult vidék teljes képét.

Ezek a járások a pesti oldalról környezik a fővárost, a budai oldalon a viszonyok általában szintén kedvezőek a magyarság arányának fejlődésére, de a néptömörülés nem oly hatalmas arányu, mivel Budát a vidéktől elzáró hegyek és az ez által megnehezitett közlekedési viszonyok nem engedték, de maga a budai oldal sem adott oly erős alkalmat a tömörülésre, mint a Duna balparti részén láttuk. De azért mégis érdekes a képet vizsgálni

		Magyar	Német	Tót	Egyéb
A pomázi járás lakossága (Békásmegyer)	1890.	26·6%	56.5%	11·4%	5·5%
	1900.	27·9 „	56·1 „	11·1 „	4·9 „
	1910.	35·3 „	50.1 „	10·0 „	4·6 „
A biai járás lakossága (Budafok)	1890.	29·3%	68·5%	1·4%	0·8%
	1900.	30·6 „	67·2 „	1·4 „	0·8 „
	1910.	55·6 „	42·9 „	0·9 „	0·6 „

Látjuk, hogy itt is fejlődik a magyarság, de a pomázi járásban sokkal lassubb tempóban, mint a biai és a Duna balparti járásokban, ami természetes is, mert a hol a magyarság eredetileg is erősebb volt, ott a beolvadás is nagyobb arányu, de másfelől a budai oldalról a pomázi járás tulnyomólag német vidékről nyeri a népszaporulatot s ha visszaemlékezünk, hogy még a mai férfikor gyermekkorában a budai fővárosi oldal maga is tulnyomólag német volt, ma pedig a frau rézik na-

gyobbára eltüntek: oly eredménynek kell ezt a haladást tekinteni, mely a legszebb reményekre jogosit.

Bebizonyitottuk tehát, hogy a fővárost környező német és szláv elemek a fővárosba és annak elővárosaiba tolulva, elég gyorsan megszaporodnak és ez a folyamat a teljesen magyar nyelvü állami iskolák és kisdedóvók nagyobbodó számának hatása alatt ezentul még gyorsabb lesz. És magyar nemzeti szempontból a legelső orvosság itt — a kifogástalan közigazgatást mindig első helyen értvén — a magyar hivatalos és társadalmi tényezők intenziv közművelődési munkássága, mert a főváros és környékének megmagyarositása az egész országét jelenti végeredményben.

A fővárost övező 100 kilométeres kör magába foglalja egyfelől a tul a dunáni földet egész Veszprémig, tehát a Vértes és Bakony német telepei mellett a fehérmegyei, győrmegyei, esztergom-, hont-, bars-, nógrád-, hevesmegyei magyarsággal s még a jász-nagy-kun-szolnokmegyei tiszta magyarsággal együtt az előbb emlitett dunabalparti megyék tótságát is. A vonzó kör érinti Veszprém, Siófok, Paks, Kiskőrös, Alpár, Szolnok, Eger, Losonez, Bakabánya és Győr városok által határolt országrészünket: az ország szivét. Ez a föld egészben véve majdnem magyar, de mégis jelentékeny német s északon a felvidéki tótsággal teljesen érintkezésben levő zárt tömegü tót lakosságot hord hátán. Ez az idegen nyelvü lakosság belső érintkezésben van a magyarsággal, de otthonában mégis távol tartja magát a magyar néptől, magyar szótól; érzelmileg közömbös. A tartózkodás onnan van, mert az otthonban a többi német és tót nyelvü lakosság ellenőrzi s azoktól szégyelli is az átmagyarosodást. Amint azonban kilép az otthon bűvköréből és bejut Budapest környékére, hol 100 emberből 86 magyar és csak a többi német és tót és azonfelül: a közigazgatásban, az iskolában, a piacon, mindenütt kénytelen a magyar ember előnyét és uralmát látni, maga is már elszakadván a régi kapcsokból, belép az uj kapcsolatba s ha már belépett, elfogadja a helyzetet: lassanként magyarrá lesz szivben, lélekben és nyelvben is.

1890—1900 között s még inkább 1900—1910 között az északi nyelvhatáron észlelhettük (l. a 44. old. levő táblázatot), hogy a magyarság aránya egy jelentős árnyalattal emelke-

dett, mert a közigazgatás, az iskola, a kereskedelem, a forgalom, sőt az ipar is a magyar nyelvet terjeszti, de a lefelé nyomuló és a gletscherek jegének mozgása módjára lecsuszó tótság mindenütt letördeli a németség arányát, ez mindenütt lemorzsolódik, ellenben a tótság csak kis mértékben enged és eléggé megtartja a maga arányait és csak 1900—1910 között kezdett hanyatlani a lefelé és kifelé áramlás által. A magyar nyelvhatáron átszoruló tót jégár, amint lejjebb hatol, felolvad a magyar tengerben: eltünik a gletscherek jege s lesz belőle hömpölygő, áramló magyar-tót tömeg, mely most már egyesülve áramlik Budapest felé. *Igy tehát a Budapesttől számitott első 100 kilométeres öv magyar tömegébe a második övből, északról, egészen tót elemek szivárognak be, de ezek a magyar fajnép hatása alatt teljesen megmagyarosodnak.* A beköltözés által a tótság megritkult csapataival szemben a második 100 kilométeres körzetben a magyarságnak ott maradó, sőt a különböző állami intézkedések által szaporodó szigetei mind erősebben lépnek fel s a 46-ik oldalon közzétett táblázat adatai szerint jelentős szaporodási többletet is mutatnak. Igy a felvidék idegen nyelvü társadalma erővel csak ott léphet fel, hol mint Turócszentmárton, Rózsahegy stb. vidékén cseh pénz segitségével nagy néptömöritő és magyarellenes gondolkozásu vezetők által igazgatott ipari és kereskedelmi vállalatokat hoztak létre. Egyebütt akciójuk gyenge, vagy éppen semmi. És tapasztalható, hogy a politizáló tőke elvonatván a helyes gazdasági működéstől, előbb-utóbb romlásba megy és megrenditi az illető erőforrásokat... Keletről tekintve a körzet, mely északon Zsolna, Poprád, Igló, Lőcse érintése után Abauj-Tornamegyében magyar nép tájaira lép, innen Tokaj, Nyiregyháza, Debreczen, Békésgyula, Zenta, Zombor, Pécs, Nagykanizsa, Szombathely, Sopron által határolt területünket köriti be, azt a földet, mely a körön belül a felvidéki tótság és csekély számu németségen kivül az ország tiszta magyar vidékeit foglalja magába. Azt a vidéket, melynek területe 90 százalékban szinmagyar s amelyben a néptömörülés is a legnagyobb, ellenben az a 10 százaléknyi föld, mely nem magyar, a ritkább népségüek közé tartozik. Ez a második körzet adja át népének feleslegét az első körzet megritkult és Budapestre vonult sorai pótlására, tehát ezek az első körzetben összetalál-

kozván, mindig ugy találjuk, hogy az ott levő 86 százalék magyarral szemben az ott levő s külön-külön 10 százalékra sem menő német, tót, szerb, oláh, ruthén keverék számba sem jöhet, nevetségesen csekély és a jövevények között is 90 magyarra nem esik még 4 német, vagy 4 tót sem, ennélfogva kénytelenek meggyőződni arról, hogy ezen a földön már az Uristen is csak a magyart pártolja; tehát ebben az egész keveredésben a magyarság, mint egységes nép tünik fel a többi német-tót-szerb keverékkel szemben. Nem lehet csudálni, ha egyfelől a magyar népet végtelen önérzet, a többivel szemben kicsinylő modor hatja át, a többi pedig meglapul és ha itt-ott visszamegy fenyves bércei közé, elregéli, hogy Magyarországba van sok nép és azok között van magyar is, *de sok; jaj, de sok!* Pedig a tót munkások telenkint haza mennek, mig csak végleg a magyar földhöz nem ragadnak és ebben a hazamenetelben már csak azért is a magyarok hatalmát, gazdagságát, dicsőségét zengik, hogy az otthon maradt Janók ne szidják nagyon a Murár Andrisokat, amiért nem tudták még megenni a magyar világot, sőt apránkint maguk is magyarokká lesznek ...

Az első körzet tehát a második körzetből tulnyomólag, 9-szerte több magyar beköltözőt kap, mint idegen nyelvüt és igy magyarsága még erősebbé fejlődik, még hatalmasabb lesz. Tizévenként 3—4 százalékkal emelkedett az első körzet magyarsági aránya, melyhez minden nemzetség adózik, tehát aránylagosan mindenik, de legjobban a német, tót és szerb elem.

Ha ezzel szemben most a harmadik körzetet vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a harmadik körzetbe nyugatról az a kis sáv tartozik, a melyet németek, vendek, délen egy darabon, a Dráva mentén magyarok, aztán a Duna-Dráva összeszakadásánál (Zomboron alul) németek, horvátok, továbbá a Tiszán tul Nagybecskerek, Temesvár környékén magyarok, szerbek, németek, oláhok; Arad, Nagyvárad, Nagykároly, Sátoraljaujhely, Kassa vidékén, Szathmárnémeti, Nagysző̈llős, Munkács vonaláig magyar és román, északon ruthén és tót elemek laknak és pedig ebben a körzetben a magyarság az egész lakosságnak fele. Ez a magyar nemzet igazi képe. Tehát tiz magyarral szemben áll két német, három oláh, két tót, egy szerb, egy ruthén és aztán némi töredék bolgár, vagy mi az Isten-

csudája népség. Tehát ebben a keverékben hat felé huzó ötféle vitéz áll szemben tiz magyarral: és még milyen tiz magyarral! Olyan tiz magyarral, mely ámbár fájdalmasan énekli: „miről apám nagy busan szólt, hogy itt hajdan szebb élet volt, érzi szivem, felsóhajtok s hazám földén sirva szántok", tudja azt is, mert mindenike apjától hallotta, mint apritotta a magyar azt a többi, galád módra ellenünk törő nációt; mint kergette el a magyar magában is a tótot, rácot, horvátot, sőt magát a császár hadseregét is, mely meg sem állt futtában Bécsig. És hallotta az oláh csordák vad gyilkolásait ott a hegyeken tul, hol testvéreinek ártatlan gyermekei, öregei estek a vad mócok alattomos gyilkosságainak áldozatául... Szemben áll ennek a keveréknek tiz legénye olyan tiz magyarral, kiknek ősei száguldó paripán Bocskayval, Rákóczival dús aratást tettek a hir babérerdejében s elvitték a magyar név dicsőségének hirét a világ minden részébe s kényszeritették a császárt, hogy békét kössön 1606-ban és 1711-ben a magyarral és ismerje el, hogy *ez a föld magyar, ez a föld szabad, ez a föld nem meghóditott és igy ez a nemzet nem néptörzs, hanem szabad, független, önálló, semmi másnak alá nem vetett és csak a maga törvényei szerint kormányozható nemzet. A magyar nemzet.*

Nos, hát, kérem szépen, a második körzetből az elsőbe történt beköltözés által megritkult sorokba most a harmadik körzetből belép délceg paripán, lengő árvalányhajas kalappal, lobogós ingujjal tiz magyar vitéz, három bocskoros oláh, 2 darab zsiros haju tót, egy jámbor ruthén, két vidámkedvü német, egy szerb és némi horvát, vend, bolgár vagy az Isten tudja, mi a csuda. Együtt érkeznek meg Miskolcz, Szeged, Debrecen, vagy Pécs városába, mert Budapest felé ezek valamelyikén kell átmenniök. A vándorok a város kapujánál találkoznak. Mit méltóztatnak gondolni, hogy ott, hol ezek a belépő vándorok tiszta magyar társadalmat látnak, hol a tót, oláh, horvát, ruthén csak mint cselédember szolgál, a magyar pedig ur: az következik, hogy a magyarság meglapulva megy be testvéreihez, a többi pedig kidüllesztett mellel feszit rongyaiban?... Óh, nem. A jókedvü szerb már előre, a szomszéd faluban eladja az utolsó kabátját és összegyüjtött vagyona maradványán (egy kis adósságot is csinálva) maga is darutollas süveget, lobogós inget vesz s sarkantyus csizmával ül délceg paripájára: csatla-

kozik magyar testvéreihez s emlékezteti őket, hogy apáik is együtt voltak Damjanich-al. Befogadják azok, mert tisztán emlékeznek mindarra és most 11-en mennek. Elsősorban a szerb koma. Igen ám, de a tót-ruthén atyafiak sem adják alább, ők is ott voltak mikor Horbánt megkergették, pucolták Guyon Richárd kengyelét s Rákóczi sarkantyuját is, biz ők most sem maradnak el... Ha már igy van a dolog, a sváb atyafi sem enged, hiszen az egy szerbbel mefejelt tót magyarnak ki adná jó kamatra a pénzt, ha nem a takarékos sógor? ... Magára marad a többi, a három oláh. Elbusulja magát egy darab belőle, visszamegy a hegyek közé, egy fogcsikorgatva követi a többit és a harmadik inkább megy visszafelé, Temesváron tul Romániába. Ez a képe a harmadik övből Budapest felé történő hullámzásnak. A harmadik övben a délről jövőt Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs, Zombor, Szabadka, Zenta, Szeged, Makó, Arad, ellenben az északiakat és keletieket Nagyvárad, Debreczen, Szathmár, Nyiregyháza, Miskolcz, Sátoraljaujhely, Kassa fogadja. Biz itt nehéz megélni idegen nyelven, mert itt még a főispánok is magyarok, hát még a népség-katonaság. Tehát a szélsőbb vidékről jövő különben is fele részben magyar anyanyelvü, fele részben nem magyar nyelvü, de jó érzelmü bevándorló népség teljesen a szinmagyar faj hatása alá kerül és rövid időn magyarrá is lesz. Tul a Dunán, az ország szélén, egy csekély sávban német elem lakik, ez nem jő befelé, mert ez a wien—gráczi vonalon teljesen az ausztriai németség vonzókörébe esik és inkább kifelé szivódik; amennyiben pedig befelé áramlik, már a magyarság iránt való teljes jóindulatot hozza magával, mely többet ér, mintha magyar szóval és romlott szivvel jönne. Északnyugaton és északon már a második körzet az ország határáig ért, ezzel pedig már fentebb foglalkoztunk s a harmadik körzet nem lévén, erről nem is szólunk, bár némi beszivárgás a cseh-, morva-vidékről van és ez átkozott ajándék, — vigye el a manó! Több kárt tesz nekünk, mint az egész tótság együtt.

A negyedik körzet a 300 kilométeren tul levő Magyarország, magába foglalja Temesmegye déli részét Krassó-Szörény-, Hunyad-, Alsófehér-, Tordaaranyos-, Kolozs-, Szolnok-Doboka-, Máramaros megyéket egészen, egy kis darabot Szilágy-, Bereg-, Ugocsa- és Beszterczе-Naszódból. Ez tehát egész

terjedelmében nemzetiségi, tulnyomóan oláh körzet, de három felé van törve. Az alsó része az oláh tömeg, mely gyilkos küzdelmet viv a magyar, német és szerb elemekkel és ebben a küzdelemben szörnyen enged a német és szerb, szivósan áll az oláh s még szivósabban nyomul csendesen előre a maroknyi magyar. (L. a 44. és 45. oldalon közzétett statisztikát). Ezt az alsó darabot derékon töri ketté Kolozsvár, mely Marosvásárhellyel keleten, Bánffihunyadon át Nagyváraddal testvéri kezet fogva, mind erősebb, erősebb gáttal szoritja szét az északi románságot, hol Szamosujvár, Dés, Nagybánya, Felsőbánya az oláhság, Nagyszőllős, Máramarossziget, Beregszász, Munkács, Ungvár a rutén elem közt diadallal tartják a magyar sziklavárak ormain a magyar szentséges három szint és mivel a ruthén testvér nemzettel a kellő összhang meg is van, ott az oláhság diadalától nem lehet tartani. De hát milyen hatásu az innen való bevándorlás a harmadik körzetbe?

Mivel a harmadik körzetet a negyediktől az erdélyi hatalmas hegyek választják el (Erchegység, Meszes, stb.), az innen való beszivárgás sokkal kisebb még a távolság forditott arányánál is, mert ez a föld amellett igen gyér lakosságu is lévén, a hegyen át nem ereszt nagyobb rajokat s ezen kivül a magyar elemet Kolozsvár teljesen, a németet Nagyszeben és a szász városok, leginkább pedig a szász nép ama dicséretreméltó erénye, hogy szülőföldjét nem hagyja el, nagyrészben megkötik. A román elem nagyobb részét Krassószörény és Hunyadmegye déli határán át Bukarest és a romániai sikság vonzza. Egy jelentős töredék azonban beáramlik Temes-, Torontál- és Arad, Nagyvárad felé is és ott (L. a 45. old.) érezteti is hatását, mert sokkal szivósabb bármelyik nemzetiségi bevándorlónál.

Itt azonban eljutottunk az utolsó körzethez. A délkeleti részhez, amelyhez tartozik Szeben-, Fogaras-, Brassó-, Kis- és Nagyküküllő-, Marostorda-, Besztercze-Naszód egy része, Csik-, Háromszék- és Udvarhelymegye. Ez a föld Budapesttől annyira távol esik, hogy vonzó köréből egészen kiesett és Bukarestébe került. Ez a föld körülbelül 50 százalékban magyar, de gazdasági erő tekintetében itt a szászság aránylag erőteljesebb, csak második a magyar és igen erős az oláh is. Itt a magyar és szász elem együtt kell hogy küzdjön. Együtt

győzni fog, de elszigetelve, előbb elbukik a szász és nem bizonyos, hogy nem megy-e utána a magyar, mert ha gyengébb is az oláh elem: a közeli Nagy-Románia nagy hatása nagy erőt ad a román elemnek s ez folyton izmosodik; de ha a magyar és szász elem felismeri a veszedelmet és kezet fog, mindketten megmenekülnek. A szász népre, még a nyelvére is szükségünk van, nem bántjuk mi neki sem nyelvét, sem kulturáját. Reánk nézve egyik sem veszedelmes, de ápolnunk és még fényesebbé kell tennünk az ő hátrányuk nélkül a magunkét: a magyar kulturát. A magyar kulturát, hogy az ragyogó fényével világitsa meg az utat, melyen a nemzetiségi elemeknek is velünk együtt kell haladniok, és jótékony melegével melegitse meg a rideg sziveket, hogy érezzék át, miképp velünk, testvérekkel nem civódniok, nem megsemmisitő harcot folytatniok, hanem egy célra munkálkodniok kell, mely célnál éppen úgy megtalálják a nemzetiségek a maguk boldogságát, mint megtalálja a magyar nemzet ezer éves sorvasztó, nehéz és az ő érdekökben is folytatott hosszu harcainak jutalmát: az egységes magyar nemzet teljesen szabad, független, boldog hazáját, melynek teritett asztalánál minden állampolgár megtalálja a maga mindennapi tisztességes kenyerét.

Igy hát világos, hogy a szakasz elején vázolt vonzó hatások a hármas bércek hazájában a magyarság uralmát erősitik meg, létszámát sokasitják. A főváros és a perifériákhoz közel levő városok nagy erővel vonzzák az ország belsejébe a magyarságot, a széleken levő magyar városok és általában a városok magyarsága folyton nő és növekvésében konzerválja a magyarságot ama vonzó hatással szemben, mely a velünk együtt élni nem akaró dákórománokat délkelet-, a szerbséget dél-, a horvátokat délnyugat-, a németeket nyugat és észak felé, előbb az ország határai felé, aztán az országból kifelé vonzza s ezáltal a különféle nemzetiségek lassanként természetes vonzalmuk szerint helyezkednek el és a történelem és az idő kerekének végtelen forgatagában lasankint le fognak peregni a kerék szélső talpáról s megtisztul ez a föld minden sártól, minden piszoktól, minden kifelé gravitáló szeméttől, mert ami aztán itt marad, az lehet akár német, akár román, akár tót, mind testvér lesz.

Hogy ez a folyamat már most is igy van és most is hat,

azt a mellékelt statisztikai kimutatások igazolják. A belső két körben a magyarosodás 5—6, a középsőben 3—4, a többiben 1—2 százalékkal halad előre, az egész ország átlagában pedig

1880-tól	46·6%-ről	1890-ig	48·5%-re,	tehát 1·9%-tel
1890-től	48·5%-ről	1900-ig	51·4%-re,	„ 2·9%-tel
1900-tól	51·4%-ről	1910-ig	54·5%-re,	„ 3·1%-tel

szaporodott, ebben az arányban valószinü, hogy 1910-re már 58—59 százalékra fog felemelkedni és az egész magyar birodalomban övé lesz az általános többség.

A magyar nyelv tudása pedig igy alakul:

1880-tól	52·5%-ről	1890 ig	55·7%-re,	tehát 3·2%-tel
1890-től	55·7%-ről	1900 ig	59·5%-re,	„ 3·8%-tel
1900-tól	59·5%-ről	1910-ig	64·7%-re,	„ 5·2%-tel

emelkedett. Azt hiszem, hogy a magyar nyelvet beszélők ez emelkedő arányból kindulva, jövőben még nagyobb mértékben szaporodnak és igy számuk is fokozottabb mértékben fog emelkedni. Erre hat az iskola, a gazdasági élet, a közigazgatás, törvénykezés és a nagyobb tömeg kényszeritő hatása.

A magyarság tehát el fogja érni uralkodó helyzetének teljesen megszilárdult és államunkban kétségbevonhatatlan uralmát, el fogja foglalni a világhatalmak között is a maga diszes helyét, mert ez és az előbbi egymásnak folyománya. Ezen a földön egységes államnak kell lenni, ezt megkivánja a környező hatalmak érdeke is, az ugynevezett európai egyensuly, amely hatalom ezt nem akarja, az szemben fogja magát találni a többivel és velünk. Egységes állam itt pedig nem lehet más, mint a magyar. Ez érdeke itt minden fajnak. Csupán a román utópisták tagadják azt, mert ők Nagy-Dákóromániában látják azt az egységes államot, melyre szükség van. De mi most nem vitatkozunk velök, mi be fogjuk bizonyitani, hogy ezen a földön elsősorban magyar államnak kell lenni és mi ezt minden becsületes uton igyekezni fogunk megcsinálni. A többi fajnép dolga, hogy válasszanak. Azt akarják-e, hogy velünk együtt küzdve, megtisztitsuk a román bujtogatóktól ezt az országot és egyenként jóravaló románságot is, hogy aztán a jók és nemesek egyesülve, a nélkül, hogy egymást felfalnók, de a törté-

nelmi Magyarország épségben tartása mellett együtt biztositsuk ennek a hazának jövőjét minden polgár javára; vagy azt akarják, hogy ellenünk küzdve, a románságot diadalra juttatni próbálkozzanak és a magyar faj letöréso után a diadalmas románságba belefuljunk? Ha ez a céljuk, ám lássuk. Ilyen próbát is tettek. Sikerült is az osztrák császár német zsoldosainak a rácok, oláhok, horvátok egyesült tömegének a háromfelé marakodó magyarság egyik részét szintén magukhoz csábitva, ideig-óráig daladalmaskodni. De mit nyert vele a szászság? ... Beszéljenek csak a füstölgő romok, melyek az oláh szövetséges gyujtogatásaitól semmivé lett népes helységek romjait szülték és a legyilkolt nép nagy száma. És ekkor is, mivel előbb csak azért győzhettek, mert Mihály vajda hóhércsordájához egy töredék magyar is csatlakozott, mihelyst egyesült ismét a magyar, kiverte őket erről a földről, ugy mint a forgószél kisepri az utca szemetjét. És aztán győzni tudtunk hatalmasabb ellenségen is. Menjetek hát, ha választástok az oláhsághoz vezetne, mi akkor sem riadunk meg, hiszen igy volt 1848-ban is és mi bokrával tettük tönkre az egyesült hadat, tetejébe a segitségükre jövő császári tábort is. A magyar fajnak ellensége sok volt és van, de mindeniket le tudta győzni. Nagy bajban még a legnagyobb ellenségét, a visszavonást is le tudja győzni és mi magyar tanárok tanitjuk is az ifju nemzedéket arra, szeressék egymást, bármiféle nyelvet beszélnek ennek a honnak fiai és legyenek összetartók, egyetértők, mert az egyetértés teszi a kis dolgokat nagyokká, a visszavonás a legnagyobbakat is megsemmisiti. Ha pedig élni akartok, más ajku testvéreim, jertek dolgozzunk együtt, csináljuk meg azokat az alkotásokat, melyek minden fajt egyaránt védenek, gazdagitanak: közművelődési intézmények, ipari, kereskedelmi, közlekedési alkotások, közegészségünk javitására szolgáló intézmények, melyek minden faj javát mozditják elő és ezek nyomán biztosithatjuk mindnyájunk vagyonosodásának előmenetelét.

VIII.

Az egyes városok és zónák szerepe és fontossága magyar nemzeti szempontból.

Népcsere. Kivándorlás.

A fentebbiekben a történelem, a statisztika és a népmozgás folytonos áramlatainak nyomon követésével kimutattuk, hogy a magyarságnak ugy természetes szaporasága, mint beolvasztó képessége meg volt és meg van ma is. Kimutattuk, hogy az ország fővárosának és a nagy városok- és ipartelepeknek vonzó ereje — az egy trencséni foltot kivéve — teljesen a magyar faj érdekeinek felelnek meg, amely kedvező hatást nagyban támogat a hazai nem magyar ajku polgártársainkra az ország határain kivül álló nagy városok (Wien, Belgrád, Bukarest) vonzó ereje, mely kettős vonzás által a nemzetiségek szétágazóan helyezkednek el s az ország külső határai felé huzódnak egymástól elszigetelve, ellenben a magyar faj tömörülésének gócpontja Budapesten van. Innen sugárszerüen árad aztán az egész országban szét a magyarság a perifériák felé, a nagy közlekedési utak mentén.

Emez utak csomópontjai, különösen a nemzetiségi rajoknak, az ország közepe felé haladó vonalai, érintkezései birnak a legnagyobb fontossággal. Általában minden város gyüjtőpontja a népnek, első sorban a magyar fajnépnek s ebből a szempontból, mivel a városok születések által való szaporodása általában hanyatlásban van, minden városra áll, hogy amennyiben *közegészségi viszonyai* és az azt szolgáló összes intézmények javulnak, ez mind a magyarság javára is van, de ez ellen semmi ellenvetése sem lehet senkinek. Szükséges továbbá az összes városokban az állami népiskolázást rohamosabban szorgalmazni, hogy ez által és a közmüveltség emelése

által a városi népesség *művelődése* a lehető legintenzivebb legyen. Éppen úgy szükséges *a megélhetési viszonyok kedvezőbbé* alakitása által az összes városok jelenlegi elszigetelt állapotát alkalmas intézmények létesitésével megszüntetni; a falu terményeinek a városokba jutását megkönnyiteni, az áruk kicserélését szolgáló tényezőket javitani, a hol nincs, ott azokat alkotni s az összes, a közt érdeklő vállalkozásokat a város kezelésébe juttatván, ezeknek hasznát a köz javára értékesiteni s lehetőleg az élelmi és használati cikkek drágitó hatását megszüntetni. Ezzel azonban a faluk érdekeit is szolgáljuk, mert a termelő nem költekezik felesleges fuvarköltségekre, s árujának elhelyezése végett nem kénytelen naphosszat időt tölteni, hanem minden termelvényt az előre megállapitott feltételek mellett, a város és falusi lakók (fogyasztók és termelők) érdekeit szem előtt tartó közintézménybe szállitja be és igy nyer pénzt és időt együtt, mely mindkettő megszaporodik még azzal a nyereséggel, melyet az előbbiek gyors hasznositására és ujabb termék létrehozására azonnal befektethet.

Ha az állam, mint ezt most már olvassuk és rövid időn tapasztalhatjuk is ebben az országban, a városok segitségére jő, azzal oly befektetést tesz, mely az ország összes népességének hasznára van, mert mindenki, falusi és városi egyformán hasznot huz belőle, tehát a fentebb emlitett három irányu tevékenység előmozditása országos érdek lévén, az állami költségvetésbe évenként nagyobb összeg volna felveendő, hogy abból mérsékelt kamatozásu kölcsön alakjában az összes nevezetesebb gócpontokat oly alkotások létrehozása céljából segiteni lehessen. Másfelől állami tekintetek miatt módot kell találni arra, hogy az elsőrendü életszükségletre községi adó cimen nagyobb mértékü drágitó teher át ne hárittassék, az állami olcsó kölcsönöket éppen ehhez kell kötni, hiszen az olcsó kölcsön kamatja könnyiti a városok évi terheit, a drága kölcsön sulyos terhe szoritja a jövedelmi források néha igen sulyos fokozását.

A nagy vidékre kiterjedő intézmények létesitése, mindenféle iskolák alakitása, a közegészségi intézmények javitó hatása általános hasznosságu s mégis — akármennyire is segit az állam —, az illető városnak is fokozott arányban kell hozzájárulnia. Ezért szükséges, hogy a közérdekü szükségletek előállitó

vállalatain mutatkozó nyereségek a köz javára szolgáljanak, tehát a közlekedési, közvilágitási, vizvezetéki és más közérdeket szolgáló vállalatok mind a városok kezelésébe menjenek, hogy jövedelmükkel a várost fentebb vázolt céljuk elérésére s *más feladataik* megvalósitására képessé tegyék.

Melyek ezek a *más feladatok?*

Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk, visszatérünk arra az állitásunkra, hogy a magyarság rajai a fővonalak mentén sugárzanak szét az országba, de hozzátesszük, hogy eme fővonalak csomópontjai éppen azok a helyek, hol a perifériákról befelé törekvő magyar és nem magyar elemek érintkezésbe jönek a nagy magyar medence népességének egyetemével. Azokat a pontokat a vasuti térképről mindenki megállapithatja. A hálózat középpontja Budapest, ezt körülveszik a legnevezetesebb vidéki gócpontok. Ezek között első hely illeti meg Miskolczot, mivel hét, egészen az ország széléig vezető fontos vonalnak szétágazó középpontja, de mégis mi nemzeti szempontból első helyre tesszük Kolozsvár, Brassó, aztán Temesvár, Szeged, Szabadka, Pécs és Pozsony jelentőségét, melyeket Arad, Nagyvárad, Miskolcz, Kassa, Debreczen, Szathmár és Győr, továbbá Nagykanizsa, Szombathely, Sopron, Székesfehérvár, Nyitra és a többi hasonlóan fontos gócpont csak annyiban enged elsőbbnek, mivel amazok oly ütköző felületen vannak, hol már ott van az imminens veszedelem, s a hol lehet is, kell is oly alkotásokat létrehozni, melyek a veszedelmet elháritani hivatva vannak. Hogy melyek azok a veszedelmek, mindenki tudja. Az orvosság ezekre ezeknek a városoknak *cselekvőképességük kifejtése. Itt keresendők tehát azok a más feladatok.*

Itt lép ki a magyarság a határszélek felé menő utakra, tehát gondoskodnunk kell, hogy oly utravalóval lássuk el, mely őt, amint az élet küzdelmes pályáján az ország határai felé halad, különb egyénné, munkabiróbb, értékesebb elemmé minősitsék a nem magyar polgártársainál. Érezze, hogy onnan, a nagy magyar városból hozott ő mindent, mellyel legyőzi versenytársait, akik még ott, a honnan ő jött, nem voltak. Lássa, hogy annak a városnak intézményei oly mintaszerüek, milyeneket ő onnan kifelé, de még külső országokban is messzi földig, a külső ország fővárosáig alig talál. Ezzel megnyeri azt

az önérzetet, mely aztán megóvja őt a más nemzetbe való beolvadástól, különbnek tartván magát amazoknál.

És szükséges, hogy amint a perifériákról a magyarsággal ezeken a gócpontokon érintkezésbe jövő magyar, vagy nem magyar egy ily városba belép, ott egyszerre olyat lásson, milyet még ezelőtt nemcsak ott kinn az ország határa felé, hanem azonkivül sem látott. Hadd vegye észre ennek a magyar városnak fényét, áldásos intézményeit, gazdagságát, melyekből mindenkiből lehessen neki meriteni, nyerni és pedig vagyoni, vallási és nemzetiségi különbség nélkül. Érezze, hogy idevaló magyarnak lenni jó dolog.

Tehát legyenek egy modern nagy várost megillető összes városi intézményei, melyeket első sorban vesz észre az idegen. Megbámulja a zaj nélkül haladó, potom áron szállitó villamos közuti vasutakat, a gyönyörü szép, utcai világitást, a szép köz- és magánépitkezést, elmegy a népkonyhára és 10—12 fillérért izléses és tápláló ebédet kap. Olcsó s egészséges szállást kaphat, aránylag nem távol a forgalmasabb helyekről, egészséges ivóvizet kap ingyen bárki, a város bármely részén olcsó fürdőt vehet, mulatságot is talál, de mindezt csak szinmagyar keretben.

És minthogy a mozgó népesség rendszerint 18 éven felül van, melyre semmi hatással sincs már az ingyenes állami elemi iskola, itt lép fel aztán a szabadoktatás szerepe, mely tisztán és kizárólagosan a magyar nyelvben, minden önként jelentkező részére nyujt oly ismereteket, melyekre szüksége van és a melyek az egyén munkaképességét nemcsak fokozzák, hanem azt minőségileg is értékesebbé teszik. Tehát szervezni kell mindenfajta szabadiskolát. Valószinü, hogy a perifériákról belépő magyar vagy nem magyar munkások között van analfabéta is, ezek részére ingyenes irás-olvasási tanfolyamokat kell szervezni. Ma már elemi tanitóink a tanitási művészet oly magas fokán állanak, hogy 6—8 heti tanfolyam után elég jól megtanitják az irás-olvasás elemeit. Ezt kövesse mindjárt egy kis vizsgálat, hol a szorgalmas résztvevők kapnak egy kis bizonyitványt, melynek alapján mindjárt felléphetnek egy valamivel magasabb elemi tanfolyamba, melyet elvégezve, már számottevő ismeretek birtokába jutna egy télen át. De csak a *szükségest* és csak *értékest szabad és kell tanitani*. Lehet, hogy

az első évben csak kiváncsiságból jönnek ide a tanuló munkások, csak azért jönnek, mert jó meleg szobában töltenek egy-két órát, de lassanként észre veszik, hogy az itt tartózkodás haszonnal jár, aztán később érdeklődésből jönnek ide.

Magasabb tanfolyamon gazdasági, ipari, művészeti oktatást kell adni s módot nyujtani, hogy mindenféle ipari és kereskedelmi alkalmazott és nem alkalmazott, de tanulni vágyó megtalálhassa az efféle tanulás álkalmát és nyerjen oly ismeretet, mely őt akár ott az illető városban, akár messze földön az átlagnál képzettebbé, munkaképesbbé tehesse.

Alkalmat kell adni az intelligenciának is, hogy pótolhassa ritkuló ismereteit, szóval a tanitás minden fokán be kell állitani a legsikeresebb szabadoktatást.

Erre a célra az illető városnak is sokat kell áldozni, de sokszorosan többet magának az államnak, mert a kincs: a tudás, az ügyesség, az ipari, kereskedelmi, művészi tudás fokozása, a művelődés minden fokának terjedése minden polgár érdeke lévén, az állam kell hogy itt a legnagyobb áldozatot hozza. Ezt a munkát csak kis részben lehet a társadalomra háritani.

Ezen felül módot kell keresni, hogy ezekben a városokban a munkakeresők állandó foglalkozást is találjanak, tehát az állam a közintézetek és vállalatok, gyárak stb. elhelyezésénél ne hivja az egyes városokat versenytárgyalásra, hogy ki ad ezért meg ezért többet, hanem megfontolva a fentebb jelzett szempontokat, állitsa egybe azokat a fontosabb alkotásokat, melyekre az országnak szüksége van és megjelölve azokat a csomópontokat, melyeket nemzeti érdekből elsőrendű emporiumokká fejleszteni kell: tegyenek minden alkotást oda, hol az legjobban a helyén van és a hol legnagyobb hatása is lesz. Ezek a helyek összeesnek azokkal a fontos csomópontokkal. Minthogy pedig ilyen módon az egész ország szükségletei nyertek kielégitést, az ily ipartelepek, iskolák, intézmények felállitásának összes költségeit viselje az állam és ne állitsa szembe egy vasipari szakiskolánál Miskolczot Debreczennel, hiszen Miskolcz egy vasvidék középpontja, tehát egy vasipari iskola éppen ugy inkább illeti Miskolczot, minthogy pl. egy minta husfeldolgozó nagy ipartelep ma inkább illeti Debreczent. Ha majd Debreczen vasvidék középpontja lesz, akkor őt fogja megilletni efféle intézmény.

Mert hiszen fentebbi tételünk nyomán világos, hogy Gömör, Borsod, Torna ide támaszkodó részéből, sőt Liptó-, Szepes-, Zemplénmegyéből is számos érdeklődő jő Miskolczra és éppen ugy megy Kassára, ezek nem mennek Debreczenbe, ennélfogva itt Miskolczon kell megtalálniok ugy a szakiskolai kiképzés, mint ennek elvégzése után az erre támaszkodó továbbtanulás szabad iskoláját. Feltétlenül elitélendő ennélfogva, ha az ily ismeret után vágyó ifjut vagy munkást Debreczenbe visszük, hol messze lesz az ipari élettől, ellenben Miskolczon vagy Kassán végezve, az itt Miskolcz körül levő számtalan vasgyárban azonnal alkalmazást találnak. És józan felfogással helyes dolog-e, hogy bármelyiket — vagy más alkotásnál más várost — egy ily alkotásért, melynek természetes helye ott van, de a melynek hatása a környező vidékre és körzetre, az egész hazára terjed, megsarcolják és elvonnak tőle oly tőkét, melyet az a város csak elvérzés mellett bir városi közintézményeinek alkotásától elszakitani. Suum cuique. Mindenkinek a magáét. Az állam mindenik fontos, kulturális, szociális és gazdasági politikai szempontból jelentős csomópontja nyerje meg a megfelelő alkotást állami költségen.

Éppen igy van a felsőbb iskolákkal is. A fentebb megállapitott tétel alapján ki kell mondanunk, hogy Pécs, Temesvár, Kassa is mielőbb ellátandók egyetemekkel, természetesen igénybe kell venni minden alapot, mely efféle feladatra kinálkozik, de nem egészséges dolog, hogy ezeket a városokat, melyeket egyetemekkel nem az ő, hanem az egész magyar nemzet érdekében kell felruházni, ezek miatt megsarcoljunk. De egyuttal, amint Debreczent nem lehetett, ugy Szeged és Miskolcz, eme két nagy magyar város sem hagyható figyelmen kivül s mivel ők szintén nagy fontosságu szerepet töltenek be, ily intézmények birtokába juttatandók. Egészen természetes, hogy Debreczenben van theológiai, jogi, bölcsészeti, gazdasági főiskola, ezek mellé még jelentékeny alapitványi összeg, ennélfogva ezek igénybevétele mellett könnyebb egy teljes egyetem felállitása, mint Szegeden vagy Miskolczon, hol ennélfogva másféle főiskolát kellene felállitani. Szegeden gazdasági, Miskolczon technikai főiskolák volnának indokoltak. De ezeknél nem csak olyan tessék-lássék féle alkotásokat értünk, hanem minden tekintetben legtökéletesebb alkotásokat.

Pozsonyban, mely Wien közelségében hivatva lesz a magyarság védővárakent szerepelni, igazi tudós-iskolát kell gazdag dotációval szervezni, hogy a magyar ember ne szégyenkezzék, mikor Wienből hazajövet habár szerényebb, de mégis kiváló főiskolát keres.

Éppen ily fontosságu a pécsi főiskola ügye. Pécs egyik vonalon a Zagrebből, másik vonalon a Belgrádból, harmadik vonalon Boszniából jövő utasok találkozó pontja. Ennélfogva ugy kell fejlődnie, hogy akármelyikkel hasonlitsák is össze, ne szégyenkezzünk. Nem fogadom el, hogy azok egy-egy tartomány fővárosai. Horvátország Magyarországnak nyolcadrésze, tehát legalább hét-nyolc épp oly városnak kell lennie, mely Budapesten kivül Zagrebbel felérjen. És mivel nincs, világos, hogy elődeink bünt követtek el, mert Magyarországnak épp oly joga van nagy városai számára állami hozzájárulást követelni, mint Zagreb azt megnyerte. Aztán, ha meggondoljuk, hogy Arad, Temesvár, Debreczen, Szeged, Miskolcz, Pécs, Pozsony mily nagy állami adót fizettek, többet, mint egy-egy nemzetiségi vármegye (Árva-, Liptó stb.), viszontvárhatunk is vissza az államtól többet, mint egy-egy oly vármegye.

Tehát Pécset ugy kell ellátni főiskolával és más kulturális intézményekkel, hogy az az összehasonlitást kiállhassa. Éppen igy Temesvár, Kolozsvár, Brassó első találkozási pontja a szerbiai, bulgáriai és romániai oldalról bejövőknek, tehát ezeknek sem szabad elmaradni. Emez után Arad is fontos pont. A felvidéken Kassa tekintendő olyannak, hol egyetemet kell létesiteni, hogy terjessze a fényt, a magyar tudományosság fényét mindenfelé és itt a Lemberggel való összehasonlitástól nem kell félni, mivel a lembergi ut Miskolczra vezet, hol gazdasági alkotásokat kell létesiteni, melyek ezt a várost kiemeljék az elsőrendüek közé. Egyébként is Miskolcz, Nagyvárad, Szeged, Szathmár, Győr, Székesfehérvár, Arad oly belső városok, hol nagy vidékek nemzetiségi és magyar népe jő belső érintkezésbe és itt mindenütt létesiteni kell oly iskolákat és oly szabadoktatást, hogy ezek az ide belépő és az innen eltávozó elemeket tudással, a gyakorlati ügyesség oly készletével lássák el, mellyel *Miskolcztól körbe:* Gömör, Heves, Nógrád, Liptó, Szepes, Abauj-Torna, Sáros, Zemplén felé; *Győrtől* Vas, Sopron, Moson, Komárom; *Székesfehérvártól* a Balaton

környékéig; *Aradtól* az erdélyi bércekig és le Krassó-Szörény, Hunyad felé; *Nagyváradtól* Biharmegye és a Szilágyság felé; *Szathmárnémetitől* Szathmármegye, Bereg, Ung, Máramaros felé haladva, a magyarság révén nyert ismeretükkel ellenállhatatlanná tegyék a magyar nemzeti eszme terjedését.

Ezek is tehát ama más feladatok közé tartoznak. Tehát megadni a helybeli polgárságnak mindama módokat, melyeket minden valamire való város megad; oly türhető viszonyokat hozni be az életmódba, melyek megüssék az országos átlagot, vagy annál is kedvezőbbekké válhassanak idővel, létesitsék a modern város intézményét: ezek magáért az illető városért valók. De ezen kivül ezeknek a nagy városoknak hordozni kell az állami feladatokat, harcolni kell a magyarság presztizséért, képesiteni kell az idegenbe menő magyarságot oly munkabirásra, mely tekintetében a közeli vidék szükségleteit kielégiteni birja és ebben versenyen felül álljon. Vonzó erővel és eszközökkel birjon, hogy a nagy környék összes magyar és nem magyar lakosságát magába szivja, ott ingyen, vagy nagyon mérsékelt áron a tudomány, ipari, kereskedelmi, közlekedési, gazdasági tudással felszerelve, teljesen magyar szellemüvé gyurva ezeket, mint áldásthozókat, a magyar közmüveltség áldásainak hirdetőit az állami és más közcselekvények végrehajtóit ismét oda, a vidékre vissza bocsássa és ott nekik a megélhetésre eszközt adjon. Világos ezekből, hogy mig egyfelől a nagy városoknak készen kell lenni arra, hogy a közel és távol vidékről odasereglő, munkát kereső népet munkával és további szükséges müvelődési eszközökkel ellássa; másfelől oly intézményekkel kell birnia, hogy azok segedelmével polgárságában a vállalkozói ügyességet, az ipari és kereskedelmi tudást oly fokra fejlessze, hogy azok ebbeli tudásukkal közel és távolban felléphessenek és a vidék, a haza és nemzet javára sikeres és közhasznu, magukra pedig nyereséges vállalkozás eszközlői lehessenek. Igy szövődik össze a város a vidékkel s lesz messze vidék egy-egy nagy város erejére utalva, abból táplálkozva szerves egységgé, a hol a város, mint a tudás, ügyesség, vagyon felhalmozója a központi idegrendszert, a vidék a test tagjait teszik. Ezeknek boldogulása egymással összeforr, egyik előhaladása a másiké nélkül nem képzelhető. Amde ebben az esetben a nagyobb tömeg, a magyarság feltétlen hatalma alá

keriti a kisebbségeket és ezek boldogulása csak azokkal egyetértve érhető el.

Tekintve azt, hogy amint fentebb ismertettük, az ország *közepe 200 km. körrel a fővárostól számítva, feltétlen magyarnak mondható* és hogy a harmadik öv, a 200—300 km. közötti távolság népe fele részben magyar, fele részben nemzetiségi, a központi gazdasági erő által való vonzásának kényszeritő hatása alatt, központ felé haladó utjában 50 százaléknyi magyarsággal és még további 40 százalék magyar szimpátiával biró nemzetiséggel teljesen a magyar erő hatása alá esvén, ennek a 300 km.-es körterület lakosságának teljes megmagyarosodása eszerint rövid idő kérdése. De ehhez hozzá kell járulni annak, hogy a harmadik körzetből a második körzetbe lépő, munkakereső honpolgárt a belépő pontokon: Pozsonyban, Nyitrán, Miskolczon, Debreczenben, Nagyváradon, Szegeden, Szabadkán, Zomborban, Pécsett Kaposváron, Nagykanizsán, Szombathelyen, Sopronban, Győrött intézményesen mindjárt a magyar kultura és vállalkozás vegye gondjaiba, hogy ott jól érezze magát és az óriási tulsulylyal biró magyarság között rövid időn annyira otthonossá váljék, hogy attól elszakadni ne legyen kedve. Mivel pedig vázoltuk, hogy a harmadik körzetbe a negyedik körzetből csak ott jő ujabb lakosság, ahol némi magyar, német vagy ruthén elem van, mert a román elem csak ritkán és akkor is csak tervszerü vezetéssel jő be az ország közepe felé, pedig ez az öv tulnyomólag román, következik ebből az, hogy a harmadik övezet külső része ritkuló zónává válik és mivel ujabb táplálékot nem kap, elerőtlenednék, ha tervszerü telepitéssel nem javitanának a hiányon. Ilyen telepitést vagy vállalkozás utján való települést itt csak a magyar gazdasági erő tehet; tehát, ami ezen a téren történhetik, annak meg kellene történni és ez a magyarság fejlődésére lenne kedvező. Itt ugyanis sürün felállitandó iskolákkal a néptanitást magyarabbá s a keresetnyujtás által a magyar erőt kedvessé lehet tenni. Ez aztán a magyarosodás utja. A negyedik zóna pedig egyelőre magára hagyatva marad, de onnan román kivándorlás van Románia felé, tehát ipari vállalkozás által az ott maradó elem meggyőzhető. Az ötödik és hatodik távolságba esik a székelyföld, amely magyar nemzeti szempontból a legnevezetesebb nép lévén, ezzel bővebben kell foglalkozni.

Az erdélyi nyelvmedencék és népfajok alakulása a fentebb vázolt kettős vonzás hatása alatt nem mutat oly világos képet, mint a Királyhágón innen fekvő Magyarországé. A fentebbi kettős vonzás, t. i. a főváros és a magyar gazdasági középpont befelé sürítő vonzása a magyar fajra és a magyarosodásra, ezzel szemben a külföldi vonzás a nemzetiségekre és ezek megritkulására itt-ott az egyes helyi viszonyok által szenved ugyan módosulást, azonban mégis feltétlenül hat. Kimutattuk fentebb, hogy az első, tulnyomólag (90 százalék) magyar 100 km.-es körzetből a főváros és környékére benyomuló népesség a főváros német és tót ajku népességét annyira majorizálja, hogy az 10 évről 10 évre 5—6 százalékkal nagyobb magyarságot tüntet fel és egy-két tized alatt az elérhető legnagyobb arányig magyarrá lesz. Itt tehát az 1920. évi népszámlálás legfeljebb 100,000 idegenajku mellett 1 és egynegyed millió magyart fog találni. Az első körzetbe a másodikból belépő lakosság, a 200 kilométeres körrel bekeritett térből 88 százalékig menő magyarságu bevándorlót kap s igy az a 10—12 százalék idegenajku ott valósággal felolvad, elenyészik és igy az ezen a téren akkor valószinüleg 2.800,000 lelket tevő lakosságból akkor idegen ajku szintén nem fog az előbbinél több lenni A második zónába a harmadikból már csak az onnan kilépőknek mintegy harmadrésze lép be, ez a harmadik zóna beáramló népe, ha 70—80 ezret is tenne, ennek csak 40 százaléka idegen ajku, 60 százaléka magyar ajku, mivel a fentebb vázoltak szerint a gazdasági vonzással szemben a román elembe itt már a nacionális vonzó erő központtól futó vonzást gyakorol és ennek hatása alatt már a lakosságnak román része nem nyomul teljesen befelé a magyar föld és a főváros irányába, hanem dél és délkelet irányába el- és az országból kiszivárog. Igy tehát ebből a zónából a második zóna 6 és fél milliót tevő magyarsága közé beszivárog szórványosan 80 ezer ember, amelyből legfeljebb 32 ezer idegen ajku és az is tud magyarul beszélni, tehát ezer emberre esik 5 idegen ajku lakos. Világos, hogy ez a csekély beszivárgás rövid időn teljesen magyarrá alakul. Ez látszik is azon, hogy a második körzet még a nyelvhatárokon is erősen magyarosodik. Ezek szerint a központ, az első és második körzet 1920-ban 12 milliót tevő lakosságából mintegy 10 millió magyar lesz. Ez tehát az

igazi Magyarország, az egész magyar birodalom lelke, amely gazdasági erejével alapot nyujt arra, hogy a magyarság az egész birodalmat hatalmában tarthassa és fedezhesse az ország többi részének mindennemü deficitjét. És ha elérjük azt, hogy a többi országrész magyarja közömbösiteni tudja a vele együttélő nemzetiségek bomlasztó, centrifugális erejét, akkor ez a 10 millió magyar és annak egész ereje felszabadul külső akcióra s diadalra tudja vinni a monarchiában a magyar faj érdekeit. Ez azonban akadályt talál a Drávántuli horvát-szerb elemnek kifelé gravitálásában s azért, ha nemzeti érdekeink megóvásánál a horvátok közremüködése — az ő fajuk teljes megmaradása és boldogulása mellett — a magyar birodalom érdekében megnyerhető, ez nagy és fontos eredmény, mert a monarchiában visszanyert sulyunk mind a horvát, mind a magyar faj érdekeit egyaránt elősegiti. Azonban le kell számolnunk azzal, hogy a balkáni olcsó diadal után megkótyagosodott nagyszerbek megnyerhetők legyenek a mi szövetségünkre. Különben is megbizhatatlanok voltak mindig. Ezen a földön, mint földönfutóként menekülőkből letelepedők, sohasem tudták a magyar faj bologulását elősegiteni. Csupán a szükebb értelemben vett Magyarország szerbjei mutattak — annak is csak egy része — őszinte vonzalmat a magyarsághoz és ezek a magyarság közé keveredve, fenntartás nélkül csatlakoztak hozzánk s ha nem is mind olvadtak be, mégis jó barátaink voltak. A horvátoknak mi éppen olyan barátai akarunk lenni, mint a testvér a testvérnek. Nem óhajtjuk mi az ő magyarosodásukat, de nem engedhetjük, hogy a Szlavoniában élő magyarság elpusztuljon. Mi akadály nélkül engedünk iskolai, egyházi alapitásokat országunkban, csak azt kivánjuk (azt is nagyon gyatrán), hogy az iskolákban a magyar nyelvet is tanitsák meg. A viszonosságot készséggel elismerjük. A horvátoknak joguk van megkivánni, hogy ott minden iskolában tanitsák a horvát nyelvet, sőt magunk is rajta vagyunk, hogy a horvátországi magyar iskolákban a horvát nyelvet minden tanuló megtanulja. De ott élő magyar testvéreink elpusztulásába bele nem nyughatunk. Ha igy nem tudnánk megegyzni, az baj volna, mert ebben az esetben törésre kerülne a dolog és igaz, hogy ez a harc a mi előhaladásunkat megakadályozná hosszu időre, de a nemzeti erőviszonyok mérlegelése és a beállható konflagrációk té-

nyezőinek összehasonlitása alapján, teljes meggyőződéssel mondom, hogy képesk leszünk a magyar haza határait az egységes magyar nemzet számára a Száváig biztositani s utunkat a tengerig megvédelmezni. Ezt az utat mi szivesen és minden ellenséges szándék nélkül megosztjuk horvát testvéreinkkel, nem áldozunk fel semmit és nem követnők azt az államférfit, aki ebben megfeledkeznék a magyar érdekekről. Különben is tisztában vagyunk azzal, hogy *amikor nemzetek életérdekeiről van szó, minden egyezmény csak annyit ér, amennyi erő annak támogatására készen áll.* Éppen azért, én nem bizom abban, hogy idegen ajku testvéreink a hűséget mindig meg fogják tartani, azért tehát csak azt a konzekvenciát vonom le, hogy a Budapesttől 200 kilométernyi sugárral leirható körben 1920-ban élő 10 milliónyi magyar ereje a keleti és délkeleti belső küzdelemtől függetlenül egészen a horvát és osztrák küzdelemre forditható és ezzel a veszedelemmel meg fog birkózhatni, mert az osztrák zür-zavar és az ott élő népek egymással való küzdelméből nem marad jelentős erő, amely ellenünk felvonulhasson. A világhatalmi összeütközésekben mi másodrendü tényezők vagyunk. Itt a német, angol, orosz, japán és az olasz, francia, északamerikai népek küzdelme a mi jelentősebb közremüködésünk nélkül fog lefolyni. A mi kis világunk és a Balkán *egyetértése* olyan jól el van intézve, hogy itt kifelé ható nagyobb erő nem szabadulhat fel hosszu ideig. Egymással kell farkasszemet néznünk és itt-ott csoportosulva, védekeznünk vagy támadnunk, mely csak okos és ügyes politikával, 30—40 év alatt, valamelyikünk számbeli és anyagi tulsulyával a többitől felemelkedve, a döntő vezető erőt elnyeri és okos szövetségi politikával, hegemóniára tesz szert. A mi szövetségi körünk nem lehet más, mint a hogy vagyunk. Ehhez hűséggl ragaszkodunk, ebben a mi érdekeinket megvédelmezni, jövőnk alapja; de a jövő aztán a balkáni vidékre utal, mert gazdasági életünk csak is arrafelé terjeszkedhetik.

Mostani csoportosulatunkban gazdasági előhaladásra kell törekednünk, mert ez a tér az, ahol az osztrák népek hasonlithatatlanul felettünk állanak, lenyügöznek s csak ha ezen a téren előre megyünk, lehet reményünk arra, hogy jövőnk nem lesz a sivár védekezés nyomorusága, hanem a nemzeti diesőség virágkora.

Nemzeti régi dicső állásunk kivivása tehát elsősorban a központi magyar népnek a feladata. Ennek a népnek, amely ezen a földön legrégibb lakó ősnép, nincs itt párja sem életrevalóságban, sem régiségben, sem műveltségben, sem a történelmi mult dicsőségeiben, sem a nagy és népeket megsemmisitő és népirtó, százados katasztrófák leküzdéséből meritett ellenálló erőben. Meg is győzi a harcot, ha a többi, Magyarország magyar népe a maga helyén, az ártani kivánó rossz szomszédokat leköti és megerősödni nem engedi.

Lehet-e erre remény? Nyujt-e a mult tanulsága, a jelen termelő és visszapótló ereje erre kilátást? Lássuk!

A harmadik övezet a *felvidéken,* az ország határszélén kivül van, igy hát befolyással a magyar nemzet jövő sorsára ott nincs. Északnyugaton szintén igy van. Nyugaton ez a 200 kilométeren tul levő övgyürü Kismartontól Körmendig német elemet szel el a tuladunai nagy, tiszta és erős magyar medencétől. Ami németség itt befelé jő, az szivben, lélekben magyar, Magyarul beszél és második generációjában beolvad. Ami minket nem szeret, az Wien és Graz környékén kiszivárog, igy a mosoni németség is erősen Ausztria felé gravitál. Ami otthon marad, az vagy közömbös, vagy nemzetünk barátja s erősen magyarosodik. Igy van, hogy *Pozsony* város németsége 1890-től 60 százalékról 42 százalékra esett, ellenben a magyarság száma 20-ról 41 százalékra, a magyarul tudók száma pedig 68.5 százalékra nőtt. *Mosonmegye* németsége azalatt 64.3 százalékról 55 százalékra esett, a magyarság 24 százalékról 34 százalékra, a magyarul beszélők száma 59.6 százalékra emelkedett. *Sopronmegye* németsége 38 százalékról 37 százalékra, *Sopron* városé 64 százalékról 51 százalékra esett, a magyarság 49 százalékról 50 százalékra nőtt a városban. *Vasmegye* németsége 32 százalékról 26.9 százalékra esett, magyarsága 50.5 százalékról 56.9 százalékra nőtt.

Ezek világosan bizonyitják, hogy a magyar tulnyomó erő tömeghatása feltétlenül terjeszti a magyar nyelvhatárt és a németség ausztriai vonzó hatása a német elemet inkább magához vonzza, semmiesetre sem erősiti.

Körmendtől délre a 200 kilométeres vonal a zalai magyar földre lép és majdnem a Dunáig magyar nép közt halad. Ez a magyar öv áttörte a drávai vonalon a horvát határt és nyomul

délre, tehát nyugaton is, délen is a magyar nyelvhatár nyomul kifelé és nem lehet félni a behatoló idegen elemtől.

Bácsbodrogmegyének déli része esik a 3-ik övezetbe. Itt a 48-iki időkben véres mészárlásokat követett el a szerbség. A magyarság ezt megbocsátotta és jó viszony állott be az összes fajnépek között.

A balkáni népek mostani nagy leszámolása az itteni szerbséget is mozgalomba hozták és a hivatalos körök itt-ott engedményeket is tettek a szerb elemnek, holott ez teljesen felesleges. A szerbség, ha elég vagyonos és számos is, nem bir itt többséggel és hanyatló irányzatu. A magyarság a németséggel mindenütt majorizálja őket számban és művelt ségben. Amit az alábbi táblázattal igazolunk.

	1890 ben %			1910-ben %			Magyarul beszél %	
	magyar	német	szerb	magyar	német	szerb	1900	1910
1. Bács-Bodrogban	38·7	30·8	30·8	42·3	28·3	27·2	51·7	56·3
2. Baja városban	74·2	10·3	15·5	79·9	8·3	11·7	96·3	97·0
3. Szabadkán	52·7	2·6	44·7	58·8	2·0	39·1	73·2	80·4
4. M.-kanizsa	96·7	0·5	2·4	97·9	0·2	1·9	99·8	99·9
5. Zenta város	89·5	1·4	8·6	91·7	0·6	6·8	97·2	98·2
6. Zombor	23·4	10·1	65·8	33·0	7·1	38·8	49·5	52·2
7. Ujvidék	31·6	24·3	37·6	39·7	17·6	34·5	57·5	64·5
8. Apatini járás	23·2	49·8	26·7	32·5	41·4	11·8	38·7	51·5
9. Bajai járás	40·9	38·3	19·9	40·7	40·0	2·1	59·2	62·6
10. Topolyai járás	76·1	15·2	6·4	79·2	14·4	3·8	86·8	88·4
11. Bácsalmási járás	62·9	26·0	10·8	67·7	23·8	—	82·0	85·5
12 Zentai járás	72·1	0·9	26·8	75·7	—	23·5	84·0	86·6
13. Óbecsei járás	54·1	2·5	42·9	56·1	1·4	42·0	65·7	67·3
14. Zombori járás	33·4	51·9	14·3	33·9	51·5	9·5	48·6	53·0
15. Ujvidéki járás	19·5	27·0	21·5	23·5	23·7	21·1	29·1	31·9
16. Kulai járás	14·7	58·5	8·8	17·3	54·3	9·6	33·4	40·8
17. Titeli járás	12·7	16·7	68·8	16·4	16·4	65·2	20·3	26·5
18. Zsablyai já ás	12·1	6·9	76·6	17·3	5·9	70·7	23·4	25·7
19. Hódsági járás	6·4	53·7	20·3	8·6	56·8	12·5	17·7	22·8
20. N.-palánkai járás	3·5	58·5	31·0	8·8	53·4	27·5	11·2	20·4

Ebből a táblázatból látszik, hogy mind a német, mind a szerb, sőt mondhatjuk, hogy az itt ki nem mutatott többi fajnép arányszáma is hanyatlik, ellenben a magyarság szivósan s feltartóztathatatlanul nyomul előre. A magyar anyanyelvüek előhaladásánál még sokkal kedvezőbb a magyarul beszélők előhaladása. A vármegyének Budapest felé eső nagyobb felében a magyarul tudók mindenütt abszolut többségben vannak és

Zomborban is, a magyar anyenyelvüek 10 százalékkal, a magyarul tudók több mint 12 százalékkal gyarapodván, abszolut többségre jutottak, ami azért örvendetes, mert két decennium után itt a magyar anyenyelvüek is abszolut többségre jutnak, mert ez a fejlődés törvénye. Azonban, ugy hallom, hogy Zomborban kedvezőtlen áramlatok kerülnek felül és a szerbség, sőt a derék bunyevác nép körében is ellenséges érzést szitottak lelketlen izgatók és hogy ezeknek engedett is a hivatalos vezetőség, ami a magyarbarát lakosságnál rossz vért szült. Ahol a fejlődés ily kedvező, mint itt, semmiesetre sincs szükség erőszakos teendőkre, a szelid, de szilárd eljárás ajánlatos már csak a béke kedvéért is, de az izgatókkal kérlelhetetlenül el kell bánni, mert munkájuk minden irányban káros.

Bácsbodrogmegye már a közel jövőben magyar vármegye lesz s a magyarul tudók száma már tiz évre el fogja érni a kétharmadot. Amint Ujvidéken és környékén a mostani arányban fog a magyarság fejlődni, a derék és hazafias németséggel együtt uralmuk alá veszik az egész vidéket. Mert igaz, hogy a szerb elem igen vagyonos és igy a beolvadásnak ellentállóbb, de a német és a magyar elem is halad és a titeli és zsablyai járást kivéve, együtt, mindenütt felülmulják a szerbek számát.

Ebben az irányban tehát, a fővárostól számitott harmadik zónából, a központi magyarságot veszedelem nem fenyegeti, sőt ez rövid idő mulva támogatására lesz. Tul a Tiszán, a harmadik zóna Torontál és Temesben magyar, szerb, román és német elemet tart, de itt a német és magyar elem együtt feltétlenül dominál. A Marostól északra, Aradmegyében, Biharmegyében és az erdélyi nyugati szélen, tulnyomóan román elem van; de a magyarság is hatalmas, mert Arad és Nagyvárad és környékük magyarsága, Szabolcs-, Szathmár-, Szilágy-, Ugocsa-, Bereg-, Ungmegye magyarlakta részei, északon pedig a jóindulatu ruthén és sáros—szepesi tótság, Zemplén magyarságával ezt a zónát teljesen a magyarság erőforrásává alakitják át. — Ebből a zónából az 1890—900-iki statisztika szerint mindössze 60 ezer körül levő nép tartózkodik Budapesten és ennek is nagyobb fele magyar; tehát a mintegy 30 ezerre sem tehető nemzetiségi, többnyire német, tót, ruthén és nagyon kevés román elem Budapesten a tulnyomó középponti magyarság hatása alá kerülvén, amint a példa mutatja is, nem

okoz semmi zavaró hatást. Helyébe pótlásul nem jöhet más, mint nemzetiségi elem és pedig a negyedik zónából Krassó-Szörényből és északkeleten Máramarosból, de már csak igen csekély létszám. A negyedik zónába eső többi vármegye: Hunyad-, Alsófehér-, Torda-Aranyos-, Kolozs- és Szolnokdobokamegyék a Királyhágón tul vannak, azokra már Budapest vonzása nem oly erős. Ott már más világ van, más vonzóerők működnek s bár Budapest oda is elhat vonzó erejével, mégis az ottani népek külön világot alkotnak s azoknak a változását külön kell vizsgálat tárgyává tennünk. Meg kell vizsgálnunk, hogy az ottani magyarság fejlődése milyen irányt követ, hol van haladás, hol van visszaesés és ebből láthatjuk, hogy ez az országrész mennyiben szorul a nagy magyar Alföld támogatására. Meg kell még jegyeznünk, hogy a harmadik zónának a Maros- és Kőröstől a Szamos vonaláig eső hegyvidéki lakosságban a román elem némi csekély előnyomulása éppen a fentebb mondottak következménye. A román elem ugyanis itt helytálló, a magyar elem mozgó és a magyar gazdasági középpontok felé haladó és sürüsödő elem, e miatt az erdélyi nyugati hegyek és az aradi, bihari keleti részekben a románság aránya az egész országban legerősebben megáll, holott mindenütt másutt, ha lassan is, visszaesésben van.

Ezek után, támaszkodva arra, hogy a harmadik zónának 4 milliónyi létszáma a jelen tizedév végén is csak felerészben lesz magyar és felerészben nemzetiségi elem, mégis kimondhatjuk, hogy ebben a zónában is a 2 millió magyar ugyanannyi nemzetiségi elemet minden tekintetben majorizálni tud és még erőfeleslege is marad, ugy, hogy az alföldi és központi magyarság és a dunántuliak egész erejükkel ráfeküdhetnek nagy nemzeti feladataink szolgálatára. Ki kételkedhetnék ebben, ha rámutatunk, hogy ebben az idegen ajku népességben, a Bácskában, amint láttuk, legerősebb elem a szerbség, de mindenütt majorizálva a magyar és német elem által, habár vannak is kultur-gócpontjai és gazdasági erővel rendelkeznek, egyre hanyatlanak. — Torontál közepe magyar, szerb, német, román keverék, a hol a szerb elem a legszivósabban áll ugyan, de mégis tért veszit a magyarsággal szemben, amelyet erős német lakosság támogat. Temes felső részében az erős Temesvár napról-napra a magyarság felé hajlik és ezen

a földszakaszon minden nemzetiségi elem tért veszit. Azután egy darabon, Arad és Biharban, a románság van többségben, de itt a magyarságnak oly erős kulturgócpontjai vannak, mint Arad és Nagyvárad, amilyenekkel a románság nem dicsekedhetik. Innen aztán a harmadik övezet: Hajdu-, Szabolcs-, Zemplénvármegyéknél a magyar égalj alá kerül, a nemzetiségi lakosság egészen eltünik, tiszta magyar nép szakitja el a románságot a sáros—szepesi derék németektől, ruthénektől és tótoktól. A magyarságot a szétszaggatott és ötféle nemzetiségü és egymástól térben is elválasztott nemzetiségi elemmel szemben az egység, az állami erőn kivül, oly kulturális központok segitik, mint Nagybecskerek, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Nagykároly, Nyiregyháza, Nagykálló, Szathmár, Kisvárda, Beregszász, Munkács, Ungvár, Sátoraljaujhely, Kassa, Eperjes és az általában hozzájuk csatlakozó derék német faj az ő számtalan és naponkint jobban magyarosodó városaival. Ezekkel szemben a nemzetiségieknek nincsen egy jelentősebb kulturális gócpontjuk sem. Semmi kétség sem lehet az iránt, hogy itt a magyarság már magában is abszolut többségben lévén, de határozott tulsulyt nyervén a mindenütt, kivétel nélkül, hozzánk csatlakozó németség által, akik pedig igen nagy számmal vannak, ebben a zónában a magyar nemzeti erő nemcsak fölénnyel győzi le a nemzetiségi erő támadását, hanem még fölös ereje is marad, hogy a magyarság uralmát a következő, már sokkal veszedelmesebb helyzetü IV-ik zónában is diadalra segitse, a melynek hatása alatt ebben a zónában is a magyarság előnyomulása egy-két pont kivételével megállapitható. A IV-ik zónában a román elem óriási tulsullyal lép fel, de megszakitja erejét az a számtalan és óriási hegységek sokasága, amely pl. elválasztja Hunyadmegyétől Krassó-Szörénymegyét, a Maros völgyétől a Körösök hármas sorozatu völgyeit, Aradmegyét Hunyadmegyétől, Biharmegyét Tordaaranyos és Kolozsmegyétől, éppen igy a Meszes és a Bükk Szilágymegyét, Kolozs- és Szolnok-Dobokától, az Erdélyt északon elválasztó hegysorok Máramarostól. Itt a 3-ik és 4-ik zóna nem különithető el, de nem is hozható oly összefüggésbe az 1., 2. zónával, mint ezt az ugynevezett magyarországi részen láttuk, mert Erdélyt Magyarországgal és az erdélyi magyarságot a magyarországival a Maros és a Körösök völgyei, északon a Szamos völgye

kötik össze, ezek a völgyek érzik a magyar gazdasági erők hatását, de egyébként az erdélyi részeket és az erdélyi románságot a magyarországitól az erdélyi érchegység, a gyalui havasok nyugatról; az ilosvai hegység és a többi hegysorok elválasztják és másféle erők hatása alá rendelik. Az egész Erdély három fajnép küzdelmének a szinhelye. Az egész Erdélyre kétségbevonhatatlanul hatnak a magyarságnak alföldi és középponti gazdasági erőforrásai, de hat a román állam ereje is. Ennek a két hatásnak és az erdélyi fajnépek szivós küzdelmének eredménye a mai helyzet és ennek hatása alatt folyik a fejlődés. A kulturális középpontok a magyar és német elem birtokában vannak. A magyar középpontokon a magyar gazdasági erő szép fejlődést mutat és ezekben a nemzetiségi elemnek semmiféle fejlődése nincs. A német kultur központokon a németség szivós állása mellett kimutatható a magyarság erős előnyomulása és az is, hogy amint az egykor szintén német jellegü Kolozsvárt a magyarság elhóditotta a német elemtől, ugy fogja feltétlenül egy-két tized alatt elhóditani Brassót is, ami által az erdélyi magyarság birtokába jut Erdély legfontosabb pontjának és véglegesen biztositja erdélyi elsőbbségét. De hahatalmas lépéssel haladnak elő a románok is és számbelileg lényeges előhaladást tettek Tordán, Szászvároson, Gyulafehérváron, különösen pedig Nagyszebenben, ahol kulturai és gazdasági erejük is óriási fejlődést mutat. Egyébként eddig még egyetlen jelentős középpontot sem tudtak alakitani, mig a magyarság Déván, Petrozsényben stb. számos uj alkotásokkal dicsekedhetik. Ámde a küzdelemnek még csak a kezdetén vagyunk s rendkivüli szivós szervező munkát kell kifejtenünk, hogy erdélyi állásunkat teljesen biztositsuk. Hogy effelé tartunk, az bizonyos és engem sem a szászok, sem a románok kétségtelen sikerei nem sujtanak le. *Hiszen örülni kell azon, hogy bármiféle népfaj kulturai és gazdasági téren előrehalad, mert a szellemi és anyagi szegénység a legnagyobb szerencsétlenség erre a szegény országra s amikor az én magyar népem boldogulását óhajtom és munkálom, dicsérem szász és román testvéreim minden oly törekvését, amely előhaladásukra vezet, de ahol ellenünk irányuló tendenciát látok, ott irgalmat nem ismerő erővel és szigorral szeretnék sujtani a békebontókra, mert ezeket testvérgyilkosoknak tartom.* Egyetlen román, vagy

szász polgártársunk elmagyarosodását sem szorgalmazom. Nekünk arra nincs szükségünk. Aki önként beolvad nemzetünkbe, abban szeretett testvéremet látom, de nincs semmi okom gyülölni azt sem, aki megmarad románnak, vagy szásznak; csak ne fogjon reám ártó fegyvert. Az a kettős vonzás: ugyanis: a magyar *gazdasági,* mondjuk *nemzeti erő* befelé sürítő hatása egyfelől; a romániai nemzeti erő kifelé vonzása másfelől, meg fogja oldani a kérdést. Ezeknek munkája feltartóztathatatlan, a melyeknek hatását csak világra szóló kataszrófák vagy külföldi nagyhatalmak tulsulya csoportosulatának el sem képzelhető agressziv támadása és annak a tartóssága; másfelől a mi részünkről oly gyámoltalanság gátolhatná meg, amilyenre még csak gondolni sem lehet. Hiszen a nyugati határszélen, ahol rendelkezésünkre áll az ausztriai statisztika is, világosan, nyomról-nyomra kimutathatjuk, hogy a németséget Bécs és Ausztria németsége és nagy gazdasági ereje tőlünk kifelé Ausztriába vonzza, ugyanoly mértékben Budapest és a magyar gazdasági erő központi vonzó ereje a magyarságot, sőt a tótságot is, Budapest és az ország központja felé süriti. Tökéletesen igazolván azt a természetes törvényt, hogy a megélhetési módok feltalálása; ami a gazdasági erőforrások gazdagságából folyik, elsőrendő ok a népek vándorlásában, de ennek az oknak hatását elősegiti, irányitja, néha meg is változtatja a lelkekben élő vágyak nyomása. Hiába bizonyitjuk, hogy Ausztria és Bécs több boldogságot ad, mint a Duna—Tisza köze és Budapest, mégis a magyar és a magyar fajjal ezeréves küzdelmünkben összeforrt, együtt érző tótság inkább tart Budapest felé, mert ott testvérei élnek, ott testvérei alkotását látja és oda az élők szeretetén kivül a porladozó hamvak tisztelete is vonzza. Ez a vonzódás oly erős, hogy megbontja még azt a tapasztalati tényt is, hogy a népek vándorlása északról délre irányul és ezt az északról délre irányuló mozgást ezek szerint csak annyiban lehet oknak elfogadni, amennyiben délfelé több a keresetforrás, könnyebb az életmód, a vándorlás délfelé tart és ez nálunk és az északi félteke legnagyobb részén igy van. Tehát az anyagi okok mellett ott van feltétlenül a másik ok, amely a lélekben székel s amely bizony igen sokszor hinárba is kergeti a szegény vándorlót.

Az eddigi statisztikai eredményekből meg van állapitva,

hogy a magyarországi kifelé vándorlás és a külfölről befelé vándorlás tekintetében Magyarország passziv Ausztriának Magyarországtól nyugat felé eső részével szemben, ellenben aktiv Galiciával szemben. A keleti határhegylánc hazánkat annyira elszigeteli a külföldtől, hogy kelet felé a ki- és bevándorlásról beszélni fölösleges, ami kivándorlás az északkeleti felföldről van, az tulnyomólag Amerika felé tart. Ezenkivül egész délfelé szemlélhető népcserénk azt mutatja, hogy itt a külföldnek többet adózunk, mint amit onnan nyerünk. Tehát, hogy egyfelől a statisztikai világos adatokból megállapithassuk, hogy miféle csere történik ez által, arra nézve vizsgáljuk a nyugati határt és az itt megállapitott törvény alapján meg fogjuk állapitani az erdélyi fejlődés irányát.

Az 1910. évi statisztika idevágó adatait még nem tették közzé, ezért az 1900. évi adatok alapján mondhatjuk, hogy a külföldön élő magyar honosokból 284.079 Ausztriában él, ennél sokkal több él Amerikában és igen sok Romániában is és a Balkán államokban. Azonban ezekről nincsenek számszerü adataink, tehát csak Ausztriával lehet foglalkoznunk. Az ausztriai magyar honosoknak több mint fele 129,055 egyén Bécsben, 53,673 Bécs környékén Alsó-Ausztriában, 32,148 Stájerországban, 11412 Morvában, 8947, Csehországban, 6952 Galiciában lakott (1900). Bécs és környéke ennélfogva óriási vonzó erővel van az egész Magyarországra, de legkülönösebben a nyugati megyékre.

Legkevesebb vonzó erővel bir Bécs a magyar ajkuakra. Ezeknek sürítő pontja Budapest. Ez a két nagy város mérkőzik itt, ez a két nagy város teszi még magyarabbá a nyugati félországot. Ugyanis Bécs vonzása Nyitra, Pozsony, Moson és Sopronmegyékre nagyobb, mint Budapesté, ellenben a többi összes törvényhatóságokra Budapest vonzóereje nagyobb. Már Vasmegyénél is erősebb Budapest vonzása. Zalamegyére pedig hatszorta nagyobb, sőt Györmegyére is nyolcszorta nagyobb, mint Bécs vonzó ereje. A felvidéki megyékre is sokkal nagyobb Budapest vonzó ereje, mint Bécsé.

Igy Árvamegyéből Bécsben él 410, Budapesten 4527.
Barsmegyéből „ „ 809, „ 7725.
Trencsénm.-ből „ „ 3433, „ 6'05.
Turóczmegyéből „ „ 199, „ 2411.

lakos (Népszámlálás 1900. 59. old).

Az a vonzás, amit Bécs Magyarország nyugati részére gyakorol, legfőképpen a németajku lakosságra hat és ezeket szivja ki az országból, ellenben Budapest főképpen a magyar (az északi részből még a tót) ajkuakat vonzza magához, ahol az utóbbiak mihamar beolvadnak a magyarságba. Igy a statisztikai hivatal megállapitja, hogy a nyugati megyék németajku járásaiból költözik ki a németajku lakosság Ausztriába és Bécsbe, a magyar ajkuak pedig Budapestre. Ezek tehát megdönthetetlen módon igazolják a kettős vonzásra nézve felállitott törvényt és ennek hazánk megmagyarositására gyakorolt hatását. És az egész országban mindenesetre áll, hogy a magyarajku lakosság legszivesebben Budapest és a magyar gazdasági erők irányában sürüsödik, az idegen ajku elem pedig a maga rokon népének külföldi gazdasági és kulturai (nemzeti) középpontjai felé. Csupán a felvidéki tótságnak nincs kifelé ily vonzó gócpontja és ezek a fentebb idézett adatok szerint, sokszorosan nagyobb arányban inkább Budapest felé áramlanak, mint Bécs felé. (Másik kivándorlási irány Amerika felé vezet.)

Most ezeket az erdélyi vármegyékre alkalmazva, szintén látni fogjuk, hogy a németajku elem aránylag inkább Bécs, a románajku elem Románia (Bukarest) felé áramlik s bár a magyar elem is áramlik (habár most már kisebb és csökkenő számmal) Románia felé, mégis a magyarság áramlása inkább Brassó, Kolozsvár, Petrozsény felé irányul.

Vizsgáljuk meg most az erdélyi vármegyékben az 1900. évi népszámlálás adatai szerint, a helyzet képét.

	Külföldi honosok								
	1880	1890	1900	Ausztriából			Romániából		
				1880	1890	1900	1880	1890	1900
1. Besztercze-Naszódban	309	510	1203	279	480	1074	10	5	52
2. Csikvármegye	192	93	566	116	20	285	56	53	152
3. Háromszékvárm.	51	416	334	20	324	235	24	24	36
4. Brassóvármegye	788	1763	1256	433	1270	763	225	273	311
5. Fogarasmegye	93	152	140	52	106	68	18	24	50
6. Szebenmegye	215	1150	1604	156	966	1163	24	62	126
7. Hunyadmegye	1103	1152	3607	808	747	2663	4	28	43

A többi erdélyi megyében van külföldi bevándorló egy-kettő, azonban *Romániából jóformán semmi sincs.* A fentebb

közölt vármegyékben is (bár nem mutattuk ki) a német birodalmi és olaszországi illetőségüek aránylag számosabbak a romániai illetőségüeknél. Igy, mondhatjuk, hogy a román elem bevándorlás által szaporodást nem lel. Alább meg fogjuk látni, hogy a belső vármegyékből a románajku nép a folyók mentén lassankint szivárog le a déli határ (különösen Szebenvármegye) irányában és innen a határon kifelé. Azonban Románia nem mutatja ki az erdélyi származásu elemeket s ennélfogva nem mutathatunk egyenesen reá, mivel azonban a külföldre kiszivárgás a határszéli vármegyékben délkelet és déli irányban legerősebb és ezeknek a vármegyéknek népessége sem Budapesten, sem Bécsben nem található fel és az amerikai kivándorlásban is, az országos átlaghoz véve, a román elem alacsony aránnyal vesz részt s mivel a déli vármegyék népessége, az oda beszivárgás dacára nem népesedik felettébb, nem lehet másképpen, mint ugy, hogy a mozgó román nép Romániába vándorol ki. Itt egyenes irányu a népmozgalom a folyó völgyekkel, azok déli irányával s láthatjuk, hogy a hegyekből leszivárog a nép, ez tolja maga előtt a völgylakókat s ez tovább az előtte állót, betódul a városokba s ha ott nem talál elég módot, megy délibb irányban a kerestforrás után, az ethnografiai tömegvonzás irányában. Ha akadályt talál, azt megkerüli vagy átugorja. Igy látjuk aztán, hogy minden erdélyi városban, de legkivált Tordán, Gyulafehérváron, de kisebb mértékben máshol is, előnyomul a román elem. Ez azonban itt kipallérozódván, már fontos elemmé alakul. Ez csinálja a nemzetiségi kérdést, holott, ha a városokban a magyar kulturintézmények és egy tökéletes magyar közigazgatás fogadta volna, ez az elem mind beolvadt volna a városi polgárságba, mert nem volt semmiféle célzata. Most azonban a rajta élődő városi agitátorok hálójába esik és csinálja a bajt. Amikor aztán — legtöbbször saját fajtájabeli pártfogói — lenyuzzák mindenét, kivándorol Romániába és ott szid minket magyarokat. Egyszersmint nagyobb intelligenciájával uj hazájában könnyen talál megélhetést és ott elhelyezkedik az analfabéta népség fölött, szitja ellenünk a rossz hangulatot, de nem jő vissza, mert ott a müveletlen elem között könnyen boldogul, itthon pedig, müveltebb honfitársaival szemben nehezebben tudna előrehaladni. Ez az oka, hogy miért oly kevés nálunk a romániai bevándorló. A

műveletlenebb ország elsatnyult népe Erdélyben — ahol különben sem sok a kereseti alkalom — a műveltebb erdélyivel szemben nem veheti fel a harcot. Ellenben a magyarországi magyar és német, sőt tót, az ausztriai német és cseh, a németbirodalmi német, az olaszországi művelt munkásnép Erdélybe is nagyobb számmal költözik be; de ethnografiai arányán semmit sem változtat.

Ebben a bevándorló munkásnépségben mégis középponton a magyarság áll és ahol csak ipari telepeken efféle bevándorlás van, ott a magyar elem térfoglalása és a többire nézve asszimiláló hatása mindenütt kimutatható.

De lássuk az áramlást törvényhatóságról törvényhatóságra:

Mindenekelőtt megállapitható, hogy Budapestnek az erdélyi vármegyékre nézve megfigyelt népcseréje éppen ugy, mint az ország többi megyéjére nézve is, aktiv. Budapest adott 1900-ban Erdélynek 2098 lelket, ellenben magához ragadott 12018-at és igy Erdély vesztesége itt 9920. Ezeknek több mint fele magyarajku. Erdélynek a többi országrésszel való népcseréjére nézve az 1900. évi statisztikai kimutatások megállapitják, hogy számbavehető nyeresége van a többi vármegyékkel szemben Beszterce-Naszódnak 5285, Brassómegyének 10948, Hunyadnak 17691, Kolozsvárnak 18467, Marosvásárhelynek 6348, Szebenmegyének 9666; ezzel szemben nagyobb vesztesége van Csikvármegyének 8320, Háromszéknek 8256, Kisküküllőnek 3716, Kolozsmegyének 5975, Marostordának 11847, Szolnok-Dobokának 4891, Udvarhelymegyének 12250.

A nyereség legnagyobb arányát *Kolozsvár* 37.6%, *Marosvásárhely* 32.5%, *Brassómegye* 11.4%-tel mutatja. Tehát mind a három a magyarság gyarapodása révén elsőrendü. A vesztesség legnagyobb arányát mutatja *Udvarhelymegye* 10.3%, *Marostorda* 6.7, *Csik* 6.5, *Háromszék* 6 %-tel. — Tehát szintén magyar törvényhatóságok. *Ezzel meg is van mondva a vándorlás iránya.* A magyar törvényhatóságok népe mozog a magyar föld területén levő gazdasági erőforrások irányába: *Udvarhelymegye* Budapest, Brassó, Kolozsvár, Marosvásárhely, Szeben, Hunyad felé. *Csik* és *Háromszék* népe áramlik délre, Brassó, és Gyergyó Marosvásárhely felé. *Marostorda* népe Marosvásárhely, Kolozsvár, Szeben és Hunyad

felé. Igy lesz aztán erőssé Kolozsvár és Marosvásárhely; *magyarosodik* Brassó, Petrozsény és erősödik a magyarság Szebenben.

Lássuk az egyes törvényhatóságok népességét 1900-ban: A megnevezett th. nyeresége (+) a többitől, vagy vesztesége (—).

	Tisza balpart	Temes-köz	Erdély	Melyiktől +, melyikkel szemben −
Alsófehér	+ 453	+ 516	− 99	+Szilágy, Arad, Temes, Torontál, —Hunyad, Szeben
Beszterczenaszód	+2030	+ 5	+ 3117	+Máramaros, Szolnok-Doboka
Brassóm	+ 425	+ 48	+10474	+Szilágy, Csik, Háromszék, Nagy-küküllő, Udvarhely
Csikm.	— 51	— 239	— 6827	—Brassó, Hunyad, Maros-Torda
Fogarasm.	+ 111	— 63	+ 945	+Udvarhely, —Szeben
Haromszékm.	+ 187	— 320	— 7039	+Máramaros, —Brassó, Szeben, Hunyad
Hunyadm.	+3149	+3293	+ 8954	+Alsófehér, Arad, Maros-Torda, Udvarhely, Csik
Kisküküllőm.	+ 132	− 71	— 3533	+Udvarhely, —Nagyküküllő, Alsó-fehér
Kolozsm	+ 659	— 179	— 6247	+Szilágy, Marostorda. —Kolozsvár, Torda-Aranyos
Kolozsvár város	+3415	+ 274	+13774	+Kolozsm., Szilágy, Sz.-Doboka, Torda, Udvarhely Maros-Torda
Maros-Tordam.	— 25	— 269	—10528	+Csik, —Marosvásárhely, Torda-aranyos, Kolozsvár, Hunyad, Alsófehér
Marosvásárhely	+ 165	— 31	+ 6282	+Maros Torda, —Kolozsvár
Nagyküküllőm.	+ 357	+ 3	− 1590	+Udvarhely, Kisküküllő, —Szeben, Brassó
Szebenm.	+ 792	+ 228	+ 8405	+Nagyküküllő, Alsófehér, —Kolozsvár
Szolnokdoboka	+1102	− 72	— 5580	—Beszterczenaszód. Kolozsvár
Tordaaranyosm.	+ 168	— 460	— 367	+Maros Torda, —Kolozsvár
Udvarhelym.	− 155	− 237	—10141	—Nagyküküllő, Brassó, Kolozsvár, Hunyad, Kisküküllő

Ebből a kimutatásból látszik, hogy az erdélyi magyar megyékből a magyarság elköltözik az országrész belsejébe és mivel Csik és Háromszék a határszélen van és részben Marostorda is, ezek a keleti nagy hegyláncolatokon tul fekvő Moldva idegenajku népéből nem nyerhetnek kárpótlást. Igy Csikmegyének népe az Olt folyó mentén lefelé a háromszékiekkel együtt áramlik le Brassóba; Gyergyónak népe a Maros mentén áramlik Marostordába és ennek népével együtt Alsófehérén át annak népfeleslegével Hunyad- és Szebenmegyébe. Csik- és Háromszékvármegye népessége sehonnan pótlást nem találván, deficitbe esik és csak a természetes szaporodás okozza,

hogy népe nem fogy. Sőt Csiknak szaporodása 13.5 százalék úgy is felülmulja Erdély minden megyéjének szaporodását, ezt követi Hunyad 11.9 százalék, Kolozsvár 10.5 százalék. Háromszék is elég jól áll 7.9 százalékkal, mert 9 megye gyengébb szaporodásu ennél.

Udvarhelymegye magyarsága a két Küküllő mentén áramlik Nagy- és Kisküküllőmegyén lefelé. Nagyküküllőn át Szeben, Brassó, Hunyad felé; Kisküküllőn át Marosvásárhely, Kolozsvár, Budapest felé. Ez a vármegye kelet felől a zord Hargita hegyláne által teljesen el van választva Csik felől és nem kaphat elszivárgó népe helyett máshelyről pótlást, mert a csiki nép a termékenyebb és enyhébb Háromszék—Barcaság —Brassó vonalra megy és nem mászik át a meredek és széles hegyláncon. Udvarhelymegye elszivárgása oly erős, hogy egyébként elég erős (9.1 százalék) természetes szaporodása sem tudta meggátolni, hogy tényleges szaporodása le ne zsugorodjék 5 százalékra. Ennél rosszabb csak Alsófehér, Fogaras, Nagyküküllő.

A magyar megyék lakossága tehát befelé áramlik az országrész belsejébe, elárasztja Brassó, Szeben, Déva, Enyed, Segesvár, Medgyes, Petrozsény, Marosvásárhely, Kolozsvár stb. városait és itt és ezek környékén a magyarságot erősiteni megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a magyar nemzetnek. Egy töredék ki is szivárog Bukarestbe, az ott levő rokonaihoz, Galacba, Brailába, de most már kevesebb, mint régen. Sokkal nagyobb számmal megy Kolozsvár és Budapest felé, sőt a Temesközbe is s már Amerikát is próbálgatják. Ennek a nagy kiszivárgásnak hatása alatt Csik elsőrendü szaporodását nem tekintve, a többi szaporodása másodrendüvé sülyed és ez nagy figyelmet érdemel.

Lássuk most a többi fajnép vándorlását. A német elem most is az ipar, kereskedelem és vállakozás révén vándorol, tehát ez még, ha deficittessé is teszi a németség szaporodását, vagyoni gyarapodással jár, mert a nagyobb bevétel a különben is takarékos népnél, nagyobb jólétet szül. Reánk nézve fontosabb a román nép vándorlása. A statisztika erre is ad feleletet.

Szeknek-Doboka román s részben magyar népe is Besztercze felé, magyar népe Kolozsvár felé áramlik. A kolozsi magyarság Kolozsvárra, ellenben a románság Torda-Aranyos felé

mozog Alsófehér, Brassó, Szeben irányában. Alsófehér tovább adja a román áradatot Szeben és Brassó irányában, a magyar s némi román elemet Hunyad irányában. Igy a tordai hegyekről Torda felé ,az erdélyi érchegység déli lejtőjéről Gyulafehérvár irányába lecsuszó románság pillanatra felduzzasztja ezeknek románságát, a tömeg azonban a megélhetés taszitó és a lelkekben élő Nagy-Románia csábosan vonzó erejének hatása alatt, a Maros völgyén lefelé és innen Szeben és Brassó felé s onnan ki Romániába szivárog. Igy van azután, hogy a verespataki járás népe 1900-tól 24350-ről leesett 23400-ra, Zalatna 1869-től 5327-ről leesett 4310-re, az Ompoly menti községek vagy fogytak, vagy lényegtelenül gyarapodtak. Éppen igy Fogaras, Kisküküllő, Nagyküküllő, sőt — természetes szaporodásához hasonlitva — Torda-Aranyos népességében igen vékonyan szaporodtak. Stagnáltak.

Az éppen most kiadott statisztikai kimutatás szerint a nemzetiségek állása százalékban a következő:

	1900-ban			1910-ben		
	magy.	ném.	rom.	magy.	ném.	rom.
I. Határszéli megyék						
Besztercze-Naszódmegye ...	7·1	21·9	69·1	8·4	20·0	68·5
Brassómegye	32·6	30·8	35·1	35·0	29 2	34·7
Fogarasmegye	5·6	3·9	89·9	6·8	3·4	88·7
Hunyadmegye	10·6	3·0	84·6	15·5	2 4	79·7
Szebenmegye	4·9	28·7	65·2	5 7	28·1	64·3
II. Középmegyék						
Alsó Fehérmegye	17·0	3·8	78·2	17·6	3 3	77·4
Kis Küküllőmegye	29·8	17·7	50·6	30·1	17·5	47·9
Kolozsmegye	26 8	3·6	68·6	26·9	3·0	68 0
Kolozsvár	82·9	3 6	12·3	83·4	2·8	12·4
Maros Tordamegye	57·9	3·8	36 8	57 4	4·0	36·2
Maros Vásárhely	85·6	3 5	9·5	89 8	2·4	6·7
Nagy-Küküllőmegye ...	11·8	42·5	42·6	12 4	41·8	40 6
Szolnok-Dobokamegye ...	19·9	3·0	76·0	20·7	2 7	75 2
Torda-Aranyosmegye ...	25·4	0·4	72 8	25·6	0 8	72·1

Tehát a középen fekvő megyékből való elszivárgás a román népnél meglátszik, mivel arányszáma mindenütt visszaesett. Azonban a szélső megyékben, ahová az áramlás történt, nem látszik meg a románság gyarapodása, ellenkezőleg, arányszámuk itt is visszaesett. Tehát, ha nincs itt a román elem meg sehol, nem lehet másképpen, minthogy a vándorló nem állott meg a határszéli megyében, hanem kiment Romániába és ezt

igazolja a következő táblázat, amely szerint a határszéli megyékből igen sok a távol külföldön levő lakósság.

Külföldi honosok és külföldön távollevők:

	1900 1910 számokban		1900 1910 %-ban		1900 1910 számokban		1900 1910 %-ban	
	külföldi honosok				külföldön távollévők			
I. Közép megyék.								
Alsó Fehérmegye	1499	451	0·2	0 2	1616	5747	0·8	2·6
Kis-Küküllőmegye	101	35	0·1	0·0	1112	4735	1·0	4·1
Kolozsmegye	167	205	0·1	0 1	627	1686	0·8	1·7
Nagy-Küküllőmegye	588	320	0·4	0·2	5675	9165	3·9	6·2
Szolnok-Dobokamegye ...	164	195	0·1	0·1	1317	1966	0·6	0·8
Torda-Aranyosmegye ...	77	104	0·0	0 1	212	986	0·1	0·6
II Székely megyék.								
Csikmegye	567	679	0 4	0·5	3102	2206	2·4	1·5
Háromszékmegye	336	793	0·2	0·5	3298	2791	2·4	1·9
Maros-Tordamegye	182	468	0·1	0·2	546	694	0·3	4·0
Udvarhelymegye	57	96	0·0	0·1	1522	2217	1·3	1·8
III. Szélső megyék.								
Besztercze-Naszódmegye ...	1289	1125	1·1	0·9	253	1741	0.2	1·4
Brassómegye	1380	1515	1·4	1·5	5231	6380	5·5	6·8
Fogarasmegye	159	222	0·2	0·2	5910	8938	6·4	9·4
Hunyadmegye	3636	5110	1·2	1·5	1042	2220	0·8	0·7
Szebenmegye	1857	2278	1·1	1·8	8051	10772	4·8	6·1

Látszik ebből, hogy az országrész közepén fekvő megyékből csak a két Küküllőből van nagyobb kivándorlás és ez összeesik itt a románság arányszámának lemorzsolódásával, tehát mivel ez a román elem a határszéli megyékben sehol sem ragadt meg, ellenkezőleg a határszéli megyék lakóssága is nagy mértékben kivándorolt, világos, hogy itt is, ott is a román elem kiszivárgásának kellett történni. Hunyadvármegye kivándorlási aránya kicsiny és itt mégis a románok arányszámának nagy csökkenése mutatkozik, ami az által állott elő, hogy a székelyföldről a Küküllők és Maros mentén lecsuszó magyarság itt állott meg, miáltal a magyarság aránya 5 százalékkal felemelkedett. De mutatja azt is, hogy innen a román elem kivándorlása is csekély, tehát ebben a vármegyében magyarok és románok egyformán, együtt megtalálták a megélhetési és egymást megérteni tudás utját. Vajha igy lehetne egész hazánkban: mert, hogy lehet, azt megmutatja Hunyady János földje. Csak követni kellene ezt a példát.

Ezekben — azt hiszem — eléggé igazoltam azt, hogy a kettős gazdasági vonzási törvény hatása, amit az ország nyugati részére a magyar és osztrák statisztikai adatok alapján számszerüleg ki lehetett mutatni, a délkeleti részt azonban csak a népesere és népszaporodás helyi adatai összevetéséből szemléltethettem, mivel a romániai statisztika nem tünteti fel az erdélyi származásuakat, a délkeleti határszélen is ugy működik, mint a nyugatin és mindenütt egyformán és ez a kettős vonzás okos intézkedésekkel támogatva, ezentul gyorsitottabb tempóban oldaná meg a magyar faj gyarapodását.

Igy is, most már tudva azt, hogy a magyarság az ország minden részében, igy Erdélyben is: mind a városokban, mind azokon kivül jobban szaporodott, mint a nemzetiségek, jelesen sokszorosan jobban, mint a németek, vagy a még legjobban gyarapodó románok, Erdélyben 1880-tól a magyarok aránya 31 százalékról 34.3 százalékra növekedett, megállapithatjuk, hogy itt egy szivósan, önmagától, minden kényszer és minden támogatás nélkül való fejlődés van és semmi sem mutatja jobban a magyar faj fejlődésének gyönyörü alapját mint az, hogy *az erdélyi összes szaporodás 1900—1910 között 201.369-et tett, amiből 103,223, tehát több mint fele a magyar ajkuakra esett.* Erdélyben az összes szaporodások több mint fele folyton a magyarságot gyarapitja és ezen az uton *70 ev alatt a magyarság számszerüleg is tul fogja szárnyalni a többi nemzetiség számát.* De rajta kell lennünk, hogy azok a tényezők, amelyek segitettek, még jobbá legyenek s tagadhatatlan hibáinkról leszokjunk.

Ezek után tehát nevetségesnek látszik elenségeink ama kiáltása, hogy a mi sorsunk már Erdélyben meg volna pecsételve és a megsemmisülés felé haladnánk; de még rosszabb és nem lehet eléggé megróni azt a gyávaságot, amelyet minduntalan hangoztat egy pár meggondolatlan hazámfia, hogy erdélyi magyar testvéreink odadobattak áldozatul a pártpolitikának. *Az erdélyi, egy millióhoz közeledő magyarság nem engedi magát áldozatul dobatni és a magyar nemzetben van még annyi erő, hogy — ha bárki ilyen dolgot megkisérelne — azzal irgalmatlanul leszámoljon.* De ilyen államférfit nem is képzelünk. A gyáva vádaskodók inkább azért kiabálnak, mert igy kivonhatják magukat a segitők, a küzdők soraiból és ez a legkényelmesebb. De azok, akik a mi nemzeti munkánkban gán-

csoskodásnál, hitvány lelkek rémitgetésénél egyebet nem tudnak, álljanak félre és ne rontsák a becsületes emberek munkáját. Majd elnyerik ők a tisztességes hazafiak s az egész nemzet megvetését.

Ti pedig, küzdő, reménykedő testvéreink, ne ijedjetek meg a hangos hazafiak siralmától. Ne ijedjetek meg a dákóromán ábrándozók fenyegetésétől sem, mert az idők járása már nem igazolja sem a félénkeket, sem az ábrándozókat. A jövő a szivesen dolgozó, becsületes hazafiaké, mert ideig-óráig a nagy hang, a terror uralkodhatik, de rövid időn ismét a nemzeti akarat fog diadalra jutni. Azok a mesék, hogy hazánk területe megcsonkulhatna, valóra csak a mi gyáva hitványságunk utján válnának. A Tiszáig terjedő Dákórománia eszményképe csak ugy valósulhatna meg, hogy ha az ezen a földön élő, a románokénál nagyobb számu magyarság ölbetett kézzel nézné az ellenség munkáját. Ez a magyar nép azonban semmiképpen sem szolgált reá arra, hogy ily hitványnak tartsuk. Már ismételve kimutattam, hogy azon a földön, amelyen a román ábrándozók ábrándképeiket szövik, már a magyarság tulhaladta azt az állapotot, hogy uralma kétségbevonható volna. *A Tiszáig tartó s a románoktól követelt földön a négy utolsó népszámlálás adatai — a statisztikai hivatal kimutatásai szerint — a következők: 1880-tól 1910-ig a magyarság aránya 34.5 százalékról 40.4 százalékra emelkedett, a románoké ugyanaz idő alatt 42.6 százalékról 39.7 százalékra hanyatlott.* Ime, tehát a magyarság Erdélyben nem egészen 30 százalékról 34.3 százalékra emelkedett, mig az oláhság 58 százalékról 55 százalékra esett; Dákórománia kiegészitő ábrándországában pedig hasonló képet mutat a fejlődés. *Itt már felülkerekedtünk.* Tehát a magyarság e diadalmasan előnyomuló faj, amellyel szemben minden többi visszaesésben van. És hogy mily irányu a fejlődés, azt a mondottak után nem szükséges ismételni.

Ne feledjük el még ezen felül, hogy a népszám kedvező fejlődésén kivül mellettünk szól a fejlettebb, magasabb kultura is. Mellettünk szól a gazdasági fejlettebb élet is. Az se rémitsen el minket, hogy a magyar nagybirtokból már oly sok jutott román kézbe Ez általános fejlődési folyamat. A föld elhagyja azt, aki maga is elhagyta a földet. Elhagyta pedig

mindenki a földet, aki bérbe adta és nem gazdálkodik ott; aki tulterheli adóssággal, amelynek terhes kamatai majdnem az egész jövedelmet felemésztik és kinossa teszik a gazdának életét. *Vajjon számitható-e a magyar nemzeti vagyonhoz az oly földbirtok, amely tul van terhelve adóssággal és leköti a gazdának minden energiáját és mégis élete csak vergődés a lét és nemlét között s ha jó egy gazdaságilag rossz esztendő, felborul.* De kellő tőke hiányában nem is tud megfelelő művelést adni és a birtok nem hozza meg a kellő hasznot. Az ilyen földbirtokos, ha eladja földjét, kifizeti adósságát, felszabadul és más pályán hasznosabb és produktivabb munkát végezhet. akár tőkeerős birtokos, akár a nép veszi meg, a föld jobban fog beilleszkedni a nemzeti termelésbe és akárki termel többet, a többlet az ország és igy közvetve a magyar nemzet nyeresége lesz. Csakhogy a valóságban ugy fest a dolog, hogy az erdélyi földet oláh bankok veszik meg és uzsoráron adják a népnek, amely a horribilis bankkölcsön kamatjait sem tudja fizetni és tönkre megy. Az igy elpusztult magyar birtok fájó veszteség, mert nemcsak hogy a magyar fajra elveszett, de mindenképpen elveszett, mert csak a kinlódás foly tovább.

Az igy elvesztett vagyoni állomány reánk nézve jobb volna, ha a magyar nép kezébe kerülne, de *előbb népet kell teremteni, népet kell szervezni, addig hiába óbégatunk.* A föld annak a népnek a kezébe fog kerülni, amelyik ott van és ez most a román. De csak a közép- és nagybirtok, mert a *kisgazdák elég ellenállók és itt nincs is veszteségünk.*

Az erdélyi magyar faj a birtokbeli veszteséget ellensulyozta azzal, hogy néhány városát hatalmasan kiépitette és vajjon tagadható-e, hogy Kolozsvár és más városok házai nem birnak oly értéket, amelyek az elvesztett földbirtokok értékével fölérnek. Igy tehát az erdélyi magyarság egészben nem veszitett vagyonából semmit, mert olyan birtokok adattak el, amelyek tulterhelve, ugyan számba alig mentek, ellenben a magyarság Erdélyben házakat, palotákat, kulturgócpontokat épitett, amelyek egészben nagy vagyont képviselnek. Ehhez még fel kell épitenünk az igazi szeretet templomát, amelyben Erdély minden gyermeke együtt áldozhasson a művelődés és gazdasági élet oltárán, *szervezzük a népet,* hogy tudjon önmagán segiteni; ne essék sem agitátorok, sem csalók

hálójába; *szervezzük* a *termelési*, a *fogyasztási* és *kulturszükségletek kielégitésére szolgáló intézményeket* s akkor ne féljünk, eljő számunkra a mennyeknek amaz országa, a hol a magyarok Istene meg fogja ennek a földnek minden gyermekét védelmezni minden belső és külső ellenség ellen.

IX. **Következtetések és javaslatok.**

A teljes meggyőződés erejével állapitottuk meg az eddigiekben, hogy mind a történelmi régmultban, mind a közeli száz év alatt a magyar nemzet oly kétségtelen szépen fejlődött, hogy ezen a földön, t. i. Magyarországon hozzá hasonló fejlődéssel egy fajnép sem dicsekedhetik. Azt nem szükség itt hosszasan fejtegetni, hogy az általános haladással is, amelyet nemzetünk a művelődésben tett, nemcsak mi lehetünk megelégedve, hanem még ellenségeink is beismerik, hogy a magyar nemzet rövid félszáz év alatt nyomoruságos helyzetéhez képest, minden nemzethez méltó gyönyörü haladást tett. Mi láttuk kétségbeesett szüleink, s azok idősebb kortársai arcán, annak idején a szomoru lemondást, a kicsinyhitüséget. Láttuk közvetlen közelből, mikor Erdélyben az őt székelyszéken és egy-két magyar városon kivül akármerre mentünk, hogy a magyar ott idegen, harmadrendü volt. Idegennek éreztük magunkat s szinte félve huzódtunk vissza otthonunkba. Brassóban még 1882-ben is, mikor julius hóban ott voltam, minden német volt, az a nagy pap, aki nem régen szép magyar beszéddel üdvözölte a magyar középiskolai tanáregyesület brassói közgyülését, alig akart még német kérdéseinkre is feleletet adni, pedig Koos ottani királyi tanfelügyelő vezetett be és láttuk, hogy a tornavizsgálatok alkalmával, a tornaudvaron, nem volt olyan századrendü német államocska, a melyiknek zászlóját ki ne tüzték volna; a magyar nemzeti zászlót azonban hiába kerestük. És én azt akkor nem vettem rossz néven, mert hozzá voltam szokva, hogy az a föld szász föld, hiszen elbeszélték Hétfaluból hozzánk jött tanulótársaink, hogy 67 után az u. n. testvériesülési ünnepen, ahol egy magyar, egy román, kezet-kézbe fogva, tették meg a körmenetet, a szász elem nem vett részt, távol tartotta magát attól. De még élénk emlékezetünkben voltak a nem rég eltünt németül beszélő beamterek is, akikben az állami hatalmat is, a magyar öldön is németnek, idegennek láttuk. Később is, még a posta és

a jövedelmező vállalkozásoknál is idegen (német, olasz, angol) volt a vezető erő. Magyar gazdasági erőt sem láttunk tehát. Ilyen körülmények között a magyarság a maga vidékén is elvesztette elsőbbségének tudatát. El is volt a székelyföld teljesen szigetelve s nem látta a világ állását, nem ismerte még a Duna—Tiszamenti magyarság állapotát sem. Természetes, hogy ennek oka a rendkivüli szegénység volt. Az a szegénység, ami egyformán sujtotta az urat és a közszékelyt. Később alkalmam volt dési, tordai, gyulafehérvári s más vidéki magyarokkal megismerkedni és azoknál sem találkoztam épületesebb hangulattal. Kivétel volt akkor is Háromszék, Marosvásárhely és Kolozsvár. Itt nemcsak a vagyonosabb elem volt intranzigens magyar, hanem az egész nép és mi mindig nagyra tartottuk őket. Eltekintve tehát egyes szigetektől, azt az öntudatos magyar nemzetet, amelyet most ott látunk, Erdélyben nem lehetett látni. Voltak magyar városok, magyar volt egészen a székelyföld, voltak magyar urak; de magyar nemzet, amely, mint most mindenütt láthatjuk, nemzeti önérzettel fellépni mert volna, nem volt. Ez az önérzet azóta fejlődött ki. Azóta érzi az ember mindenütt, hogy ez a föld Magyarország. Sajnos, néha és néhol visszaesésről hallunk a legujabb időben. Nem volt alkalmam mindenütt ellenőrizni ennek a hirnek igazságát, azonban ahol volt személyes vagy megbizható információm, ott tulzottaknak találtam a hireket. Hiszem, hogy egyes meggazdagodott román honfitársunk nagyobbat kurjant mint azelőtt, azt is elhiszem, hogy most ő eszi meg a rimaszombati csutorát, de azt is tudom, hogy megfekszi az mindig a gyomrát. Igaz, hogy néhol szervezkednek, földet szereznek és nemzeti öntudatra ébrednek; még rómainak is elképzelik magukat, de az arány, amelyben a magyarság és a nemzetiségek fejlődtek, egészben mégis a magyarságra kedvező. Kedvező volt eddig általában és egészben véve. Egyes esetekben vehettük észre az ellenkezőjét is és az lesz most a teendő, hogy amit felismertünk, azt ne hagyjuk tovább fajulni. Állitsuk fel azokat a védő falakat, amelyek a veszedelmet elháríthatják és helyezzük el azok mögé azokat az eszközöket, amelyek nemzeti előhaladásunkat elősegitik.

A védő falakat pedig az *állam* és a *társadalom* együtt állithatják fel. A társadalmi ügyeskedés éppen oly fontos, mint az állami, mert látjuk, hogy nemzetiségeink állami támogatás nélkül s mily fontos alkotásokat tudnak létrehozni.

A közigazgatás államosítása ebből a szempontból is a legnagyobb fontosságu dolog. A régi módi közigazgatás, mivel teljesen nélkülözte az igazán demokratikus felfogást, habár itt-ott találkoztunk kiváló egyénekkel, azok kiváló cselekedeteivel, alkotásaival, bár az folytonosan javult, nem felelhet meg a mai kivánalmaknak. A választott tisztviselőt nem tarthatja senki függetlennek és naponkint találkoztunk főtisztviselőkkel, akik folyton e miatt panaszkodtak. Az önkormányzati intézményeknek lehet erősebb sulyt adni a közigazgatás ellenőrzésében s a járási bizottságok felállitása által a közönség érdeklődését közvetlenebbé is tehetjük. Itt érvényesülhetnek a helyi érdekek, de az állami és nemzeti érdekeknek mindig megfelelően. Nem volt Magyarország soha fénykorában más, mint igazán centralizált állam s az ujabb kor minden kiváló államférfia előbb utóbb teljesen az állami közigazgatás hivévé lett. Akik, mint Deák Ferenc, nem jutottak el ehhez az állomáshoz, később — mint a municipálista Tisza Kálmán — okvetlen idejutottak volna. Hiszen tudott dolog, hogy a Deák-párt összes kiváló tagjai az állami közigazgatás hivei voltak és a szabadelvü párt kormánya egymás után hozta törvényhozás elé azokat a javaslatokat, amelyekkel a megyei közigazgatást fokozatosan állami közigazgatássá kezdette átalakitani. A választásnak további fentartása immár nemzetellenes hiba lenne. Amikor a társadalmi erők, a gazdasági élet intenzivitása oly hatalmas sulylyal lépnek fel s amikor ezek az erők divergensek s nem erősitői egészben a nemzetnek, az állam hatalmának, amikor körös-körül ellenségek leselkednek s államunk szétdarabolására, nemzetünk megrontására törnek, akkor ezekkel csak az állami, egységes közigazgatás birkózhatik meg. De egyetemes emberi szempontból is ez a legmegfelelőbb s a demokrácia érdeke is ezt követeli. Mivel azonban ez már kapunk előtt van, nem lehet más teendőnk, mint hogy ennek megfelelő megtörténtét nyugodtan bevárjuk és azt kivánjuk, hogy a javaslat tárgyalásánál érvényesüljenek nagyjaink tudásának és a régiek nemes hagyományainak, egyuttal az államnak és nemzetnek jövője érdekében kedvezően ható intézmények szempontjai.

A mi szerény munkánk célja, hogy nemzetünk kiválóságát, de itt-ott a fenyegető hiányokat is kimutatva, egyfelől bátorságot öntsünk a csüggedőkbe, másfelől igyekezzünk megmutatni, hogy sok teendőnk van, amelyeket nem szabad elhanyagolni, ha nem

akarjuk, hogy eddig kedvező fejlődésünk kedvezőtlenné alakuljon.

A legfontosabbat, az állami, centralizált közigazgatást már elértük. Ezzel a nemzetiségi kérdés megoldásának legnagyobb akadályát háritottuk el. Nem egy vármegye szük kerete, nem egy-két család befolyása fogja ezentul a nép, a nemzet életét kormányozni, igazgatni, hanem maga az arrra illetékes nép, a nemzet. Hogy lesznek ezentul is részletes befolyások, az valószinü, de ezek mindinkább inkább szükebb térre fognak szorulni s különösen nem fognak nemzetellenesen alakulni.

Az állami közigazgatás és az ezután várható javulás maga után vonja közegészségi viszonyok megjavulását is és mivel már a legfontosabb ügyek mind az állami, a nemzeti érdekeknek vannak alárendelve, nem szabad tovább késni az *iskolák államositásával* sem. A 60—70-es években a közigazgatás államositásának egyik legnagyobb akadályául azt hozták fel, hogy az oly sokba kerül, hogy az állam pénzügyi viszonyai azt nem birják el. Az iskolázás államositásánál is ezt hozzák fel döntő akadályul. Pedig ez tévedés, mert nincs drágább iskola mint a rossz iskola, amely nem ér semmit. Az a tiszteletreméltó nézet pedig, hogy a felekezeteknek a multban teljesitett szolgálatai megérdemlik, hogy értékes közremunkálásuk jövőben is igénybe vétessenek, éppen csak annyiban bir értékkel, mint a megyei közigazgatás nemes hagyományai az állami közigazgatásnál azt a nézetet érvényesitették. Jöjjön segitségül a helyi érdekeltség az ellenőrzésnél, érvényesitse befolyását a tanitás és tanulás oly viszonyainak igazgatásánál, ahol a társadalmi erők az állami tevékenységnek áldásos érvényesülését elősegitik, biztositják. Mily fontos, hogy szegénység miatt egyetlen hive valamely egyháznak ne maradjon el az iskolából! Mily fontos, hogy az iskola ne lehessen éretlen társadalmi nézetek terjesztője. Mily fontos, hogy a helyi érdekeltség az iskolát kihasználni tudja a gazdálkodás, a szociális továbbképzés oly javitására, amely megfelel a közérdeknek és lehetetlené teszi, hogy éretlen gyermek emberek az addig egymással békén élőkre átültessék a viszálykodás, egyenetlenkedés járványát. Az iskola a község minden irányu közmivelődésének középpontjává csak a helyi erők összemunkálása mellett fejlődhetik, de ha ezzé fejlődik, akkor a helyi érdekeltség meg is fogja a tanitó munkáját becsülni s a tanitó is megnyervén minden megfelelő anyagi

és erkölcsi alapot, a község áldásává, igazi jó szellemévé alakul. És ha akár egyéniségével, vagy másféle viszonyaival nem felel meg annak a várakozásnak, amelyet az igazi közérdek megkövetel, minden sérelem nélkül meg lehet találni a megoldást, mig ma a hitközség vagy más iskolafentartó, éppen ugy maga a tanitó is együtt kell, hogy szenvedjenek. Nincs megoldás.

Nemzeti, állami, sőt általános művelődési szempontokból is nagy érdek az, hogy az iskolák a bármiféle szempontokból is vett elkülönitő befolyás alól kivétessenek. Az iskola tanitsa az embereket a műveltség elemeire, ne pedig egymás gyülöletére. Ha egyik iskola magyar, a másik német nyelven tanitja tanitványait, abból még nem következik, hogy egymás gyülöletére is tanithassa azokat. Ismerünk oly államot, hol német, francia, olasz, külön-külön nyelvü oktatás mellett is megvannak a hon polgárai együtt. De ott a szeretet jellemzi az iskolai oktatást és nem lehet el sem képzelni, hogy az iskola tanitója gyülöletre izgassa tanitványait. Ezt a helyi befolyást csak az állami oktatással lehet megszüntetni.

Érdeke az is az államnak, hogy ha vannak különböző ajku polgárai, csak nyelvben különbözzenek egymástól, de ne egyuttal érzületben is. Már pedig egyenlő, vagy legalább hasonló érzületre csak egyenlő szellemü oktatással lehet nevelni. Hogy lehet képzelni, hogy különböző nyelvü, tanitástervü, módszerü iskolák egyenlő gondolkozásu és érzésü polgárokat neveljenek? Aztán, ha a magyar állam sulyt fektet arra, hogy nemzeti állam legyen, ahol az állam nyelvének kell a különböző ajku polgárokat összekötni, ahol az állam nyelvének megtanulása a nép egyetemes érdeke; de meg nem tanulása a nemzetiségi izgatók létfentartásának alapja: ott az állami iskolázás által ki kell venni az izgatók méregfogát és megszüntetni azok minden befolyását. Vajjon képzelhetni-e, hogy annak a román nemzetiségü képviselőnek felesége mert volna kifakadni a tanulók magyar nyelvtudása ellen, ha mindenütt állami iskola és abban állami akarat nyilvánulhatna meg?! A tanitás államositását keresztül kell vinni fokozatosan minden vonalon. Először állitani kell minden helyen, ahol még nincs, állami iskolát, aztán, ahol nem megfelelő az iskola, megfelelővel kell azt pótolni. A vallás érdekeit nem kell félteni, mert amint nem csorbult meg a vallásosság, sőt belsőbbé vált az állami anyakönyvezéssel, éppen ugy nem fog megszünni

az állami oktatással. A vallásoktatást azonban nem kell a mai helytelen módon folytatni. A tanulóknak a vallástanitás ma nagyobb nehézséget okoz bármelyik tárgynál s ez az oka, hogy felekezeti és nem felekezeti iskolában egyaránt nem szeretik tanulni a tanulók. Pedig lehet tanitani Mózes életét és tanait, Jézus életét és gyönyörü példáit, magasztos cselekedeteit, lelkünket felemelő halálát ugy magyarázni meg, ugy tanitani, hogy az szivet-lelket nemesitő, megragadó legyen. Láttam a vezetésem alatt álló iskolákban oly hitoktatókat, akik igy tanitották a vallástant és itt nem láttam sem gyülölséget a tanulókban egymás iránt, sem elfordulást a templomtól, amit most, ne tagadja senki, minden felekezetnél látunk. Mondhatja-e tehát a felekezeti iskola, hogy elérte a vallásoktatás célját? Ellenben, ha az oktatás egyéb terheitől megszabadul, a felekezet teljesen a vallásoktatásra fordithatja erejét és fel is fogja találni a vallásoktatásnak a mostaninál helyesebb módját. Ha pedig meggondolják a hazafias felekezetek, hogy mily átok fekszik a nemzetiségek felekezetiségi köpenye alá bujtatott nemzetellenes oktatásán, a nemzet egyetemes érdekei szempontjából, maguk egyengetnék az állami nagyobb, mondjuk teljes befolyás utjait.

Az elemi oktatás államositásához vagy legalább teljesen az állami igazgatás alárendeléséhez hasonlóan, még sokkal gyorsabban államivá kellene tenni *a tanitóképzést.* Semmi sem indokolja, hogy az állam, amikor teljesen államivá, vagy legalább teljesen egységesen magyar állami jellegüvé tette a tanárképzést, a tisztviselők, törvényszéki birók stb. képzését és képesitését, akkor a legfontosabb, mert legtágabb rétegekre terjedő néptanitóképzést és képesitést nagy részben nem állami, sokszor államellenes kezeknek engedi át. Ha szólnak is okok a felekezeti népiskola mellett, állami szempontból minden ok a tanitóképzés és képesités mellett szól. Ezt keresztül kellene vinni minél előbb.

A középiskolák egységesitését és feltétlen állami befolyás alá való helyezését a középosztály egységének fontos kérdése követeli. Nemzeti nagy fontosságu érdek azonban az is, hogy az illető nemzetiségi nyelvek megtanulására az állami iskolákban éppen ugy alkalmat kell adni, mint a nem állami iskolákban érettségi bizonyitványt csak annak lehessen adni, aki a magyar nyelvet irásban és szóban teljesen tudja.

A közegészségi viszonyoknak lehető legjobbá tétele mindenkinek egyaránt kötelessége. A kórházak szaporitása, azoknak a szükség-

letekhez képest minden tekintetben megfelelővé tétele, az orvosok helyzetének megjavitása, államositása, a szegényügy rendezése, a gyermekáldás körül szükséges összes teendők tökéletes felkarolása, mind-mind elsőrendü feladatok.

Mindaz, amit itt elmondottunk s még azok is, amelyekre ki nem tértünk, törvénykezés, pénzügyi igazgatás, közlekedés ügye, honvédelem, szakoktatás, felső oktatás stb. többnyire állami, törvényhatósági, községi jellegü intézkedésekkel oldhatók meg. *A közgazdasági kérdések* azonban — bár a jó közigazgatásnak erre is nagy befolyása van — mégis elsősorban társadalmi tevékenység körébe tartoznak. Ide sorozandók azok a közmüvelődési és más efféle ügyek, amelyek már nem sorozandók a hatósági tevékenység ügykörébe, legfeljebb azok ellenőrzésére és irányi ására utaltatnak. A társadalom körébe utalt feladatok a hatóságok, intézetek tevékenységi körét is érintik, hiszen pl. a szinészet kérdése nemcsak a társadalom, hanem az illető hatóságok tevékenységét is igénybe veszi. Vajjon elégséges-e, ha a pénz-, biztositó-, ipari és más intézetek megalakitásánál semmiféle hatóság nem veti közbe figyelmét. Ha zálogházak, közfürdők, vásárcsarnokok stb alakitása csak magán, vagy társadalmi tevékenység körébe utaltatik. Viszont az iskola, a törvényszék, a közszállitások, a müvészet stb. ügyköre el lehet e a társadalom megfelelő támogatása nélkül. Számos tér van, ahol csak a társadalom, állam, község csak együtt alkothat értékeset, maradandót. És hogy általában az állam, vagy általát an a hatóságok értékes és kiváló alkotásokat végezhessenek, ahhoz feltétlenül szervezett, kiváló társada'omra van szükség. Szervezett társadalom állami támogatás nélkül is tud nagy dolgokat létrehozni s ilyen társadalom, csak ne akadályozza őt a hatóságok intézkedése, hoz is létre kiváló alkotásokat. Nem kell messze menni, csak az erdélyi szászokra kell mutatnom és előttünk ál' egy derék társadalom szép sikereinek nagy sora. De nemcsak a szász, hanem az oláh társadalom is nagy dolgokat cselekedett. Egész sorát a nevelő, tanitó, pénz- és más intézeteknek hozta létre. Egy teljesen analfabéta nép köréből erős, vagyonos, befolyásos középosztályt teremtett. És nem volt hozzá egyéb segitsége, egyházi és iskolai alapjain kivül más, mint a magyar állam jóindulatu közömbössége, amely mellett megtörténhetett, hogy közalapokat, hazafias céllal román ifjak nevelésére tett alapitványokat lefoglalhattak és felhasználhattak szeparálásra,

nemzetellenes nevelésre fordithattak még most is. Ily hivatást tölt be a Gozsdu-alap és némely határőrvidéki alap. Ily szerepet játszik az egész erdélyi és ehhez kapcsolódó más vidékek görög katholikus nagy vagyona. Ezeket a róm kath. egyházi vagyonból nyerték és a magyar állam az imént is egyik görög katholikus (román) intézmény gyarapitására nagy segitséget adott és a magyar vállalkozást onnan ebrudon dobták ki. Az ily társadalom, amelynek minden tagja, kicsiny és nagy egyaránt, át van hatva a maga egyébként bármilyen nemtelen szokásaitól, valóban szervezve van és a maga szempontjából sokkal értékesebb, mint a közömbösek sokasága, amely társadalomnak semmiképen nem mondható. Ebben a társadalomban szervezve van a gyülölet minden iránt, ami magyar és ha akármi is történik, az egyébként jóravaló népet magakadályozzák abban, hogy bármiféle alakban közlekedhessék a magyar iparossal, kereskedővel, szóval a magyar vállalkozás utján a magyar néppel. Földmives szövetkezeteikbe beveszik ugyan a magyar szegényebb földmivest is, de csak azért, hogy igy magukhoz láncolják, beolvasszák. Azt nem lehet mondani, hogy pénzintézeteik ne adnának kölcsönt a magyar embereknek és azt sem lehet mondani, hogy ezt ellenséges célzattal tennék, mert ebben a tekintetben nem járnak el másként, mint azt minden életrevaló pénzintézetnek tennie kell. Különben is a pénz kamatot keres, a szegénynek pedig pénz kell, ez a kettő egymás felé való vágyódásában éppen ugy találkozik, mint a szerelmesek, akik nem kérdezik, hogy milyen nemzetiségü a másik; ha egymásra vannak utalva, megis találják egymást.

De a románok társadalmánál sokkal inkább figyelemre- és követésreméltó a szászok társadalma. A szászok elsősorban ugyan a maguk számára alkották meg intézményeiket, de ha van feleslegük nem tagadják meg azok használatát másoktól sem. Nevelő intézeteik nyitva voltak mindig mások számára is, éppen mint a magyarokéi is. Pénzintézeteik méltányos feltételekkel segitettek mindenkin, aki hozzájuk fordult. De nem ezért dicsérem az ő társadalmukat, hanem azért, hogy társadalmukban igazi demokratikus mondhatni, édes testvéri szellemet tudtak meghonositani és fentartani. A Bruderschaft, a Schwesterschaft nálunk nem szólásforma, hanem igazi élő, dolgozó, védő és konzerváló szervezet. Ez megóvja a népet az elaljasodástól, kioperálja az erkölcsi sebeket a serdülő generációból éppen ugy, mint a társadalom már idősebb

tagjaiból, sőt a családokból is. Fentartja a patriarchális hagyományokat, megszentelt, kivánt szokásokat és törekvésre érdemessé teszi azokat a szokásos megbizásokat, társadalmi méltóságokat, amelyek viselését szüleik, nagy- és ősszüleik dicsekedve emlegetik. A gyermekek is választanak maguk közül vezért, az ifjak is tesznek maguk közül mindenütt valami kolompost s ugyan mondja meg akárki, nem tekint-e az ily ki- és megválasztott oly önérzettel a maga kis társadalmára mint akár a káplár a maga kis szakaszára. Az ifju, akit társai maguk közül kiemeltek és aki méltóságát jól betöltötte, mindig tisztelt lesz a maga falujában, becsültebb mint bárhol másutt, dehogy menne az ilyen máshova. De igyekszik társaira is jó befolyást gyakorolni és ha aztán nagy korukban, mikor már a család terhe és gondja van vállaikon, ha előfordul a községben valami tenni való, ha pl. az árviz megrontja az utat, vagy elviszi a hidat, az egykori vezér csak egyet szól társainak, a magok hasznáért zugolódás nélkül mennek és rendbehozzák a dolgot. Igy van ez a közmunkákkal is és egyéb téren is. Az ilyen társadalom dicséretre méltó, az ilyen társadalom nem csak azt érdemli meg, hogy rajta Isten áldása legyen, hanem azt is, hogy azt mi magyarok is kövessük és szeressük, mert ez a társadalom a mi legjobb tanitómesterünk. Azonban magától nem megy a dolog és követnünk kell abban is germán testvéreinket, hogy utmutatásaik megvalósitása végett társulatot kell alakitanunk, amelynek körében *gazdálkodásunkat* okszerüvé és jövedelmesebbé, *hitelünket* hozzáférhetőbbé, jobbá és olcsóbbá, *keresetünket* sikeresebbé, biztosabbá tehessük. Erre a célra dolgoztunk ki egy alapszabálytervezetet, amely 22 törvényhatóság társadalmát szervezte volna ily irányban. A társulat vezetése és az abban tervezett munkálkodás azonban oly nagy terhet rótt volna a tisztviselőkre, hogy annak megfelelő munkaerőt tiszteletbeli, társadalmi erőkből nem tudtak elképzelni.

Ezt én elismerem, de még sem bánom, hogy sokat dolgoztam azon a terven, mert akik olvasták, ha valamikor létrejöhet, annak ujabban megtervezett kis töredéke és aztán fokonkint, törvényhatóságról-törvényhatóságra bővülve, egykor mégis megvalósul, megláthatják, hogy mi volt az eredeti cél.

Átdolgoztam tehát tervezetemet egy törvényhatóság területe és igényei számára és mint már eredetileg is terveztem, kapcsolatba hoztam egy altruista célu pénzintézet alapitásával. Ezt a tervezetet

Székelyudvarhely érdekeltsége, az ottani Székely Társaság közbejöttével el is fogadta és a nm. belügyminisztériumba a Miskolczi Székely Társasággal együtt Udvarhelyvármegye alispánja utján felterjesztette. A tervezet eredetileg Székely Nemzeti Alap névvel indult utjára, de aztán felsőbb helyen adott tanácsra átkereszteltük: „Országos Székely Szövetség" nevüre és egyik cikkelyében feladatul tettük azt hogy létesitsen az erdélyi magyarság természetesen előbb Udvarhelyvármegye és aztán lehető gyorsan más törvényhatóságok számára egy pénzalapot, a Székely Nemzeti Alapot és ennek kezelésére és a gazdasági bajok leküzdésére szolgáló altruista pénzintézet a Hargita cimmel, amely pénzintézet aztán középpontjává nőné ki magát egy az egész székelység által lakott erdélyi részek minden vidékére létesitett pénzintézeti hálózatnak.

A tervezetet a magas kormány csekély észrevétellel leküldötte és ezt a csekély módositást rajta elvégezzük, aztán a cselekvéshez fogunk. A tervezetet a következőkben közlöm, hogy ezen az uton is megismertessem. Igaz, hogy az idő igen nehéz és most pénzintézetek alakitása nem kecsegtető. E mellett nem szabad nagy alaptőkét kötni le, mivel egyfelől ez csak ugy volna összehozható, ha nagy nyereséggel kecsegtethetnők a részvényeseket, ami a mostani körülmények között ugyan könnyen menne, de mi csak oly kamatozást óhajtunk biztositani a részvényeseknek is, mint amilyent adhatunk a betevőknek. Másfelől a nagy alaptőke a székelyföld szegényes viszonyai között szélesebb körü gyüjtést tételezne fel a mostani pénztelen világban és ezzel esetleg oly befolyásoknak nyitnánk teret, amely a mi céljainkra nem üdvös.

Kis alaptőkéjü pénzintézet azonban nem végezheti azokat a feladatokat, amelyeket eleibe tüztünk. Ennek céljait csak ugy érhetjük el, ha egy jelentősebb fővárosi pénzintézet támogatását megnyerhetjük. Erre volt is igéretem, de a tavalyelőtt beállott gazdasági válság óvatosságra intette az összes intézeteket és mi, bár sajgott a szivünk, hogy éppen a legnagyobb bajban nem tudtunk megjelenni a csatatéren, mégis inkább vártunk a dologgal, nehogy kockázat és megbénultság mellett elveszitsük a jövőt. A mellett a székelyföldön most még semmi gazdasági elevenség nincsen, csak immobilis kölcsönzéssel, vállalkozással lehetne foglalkozni s az ily helyzetben, ahol a vidék

teljesen passziv, kellő hátbiztositás nélkül nem tartottam tanácsosnak beugrani.

A jövő Isten kezében van, mi megindulunk az uton, amely a szervezkedés felé visz és azt hisszük, hogy az elevenné átalakuló társadalom megsegiti munkánkat és vért önt vállalkozásunkba.

Az „Országos Székely Szövetség“ alapszabályzata.

I. Az egyesület cime, székhelye, célja és eszközei.

1. § Az egyesület cime: Országos Székely Szövetség. Székhelye: Székelyudvarhely. Pecsétje: A turul madár a cimkörirattal.

2. §. Célja: a székelység közgazdasági és társadalmi viszonyainak gondozása és fejlesztése, ösztöndijak és egyéb anyagi segélyek nyujtása.

3. §. Eszközei a fentebbi célok előmozditására:

1. pénzalapot létesit „Székely Nemzeti Alap“ cimmel;

2. részvénytársasági alapon altruista irányu központi pénzintézet felállitását előmozditja;

3. vidéki gócpontokon a központi egyesülettől függő társaságokat (fiókegyesületeket) alakit s mindezen intézményekkel a lakosságot a 2. §-ban jelzett célok elérésére minden irányban szervezi.

II. A tagokról és azok felvételéről.

4. §. A Szövetség tagjai pártoló, rendes, alapitó és örökös tagok

Pártoló tag lehet minden tisztességes ember, aki a magyar nemzet érdekeit előmozditani kész, továbbá tagok lehetnek családok, jogi személyek.

Bármely más tagságra csak azok választhatók meg, akik pártoló tagnak már beléptek és a magasabb rendü tagság feltételeinek eleget tesznek.

A rendes, alapitó, örökös és tiszteletbeli tagok közé való felvétel a Székelység Aranykönyvébe való anyakönyvszerü bejegyzéssel történik. Törvényhatóságok szerint az egyes családok s azok keretein belül az egyének betüsorozva, elkülönitve vezetendők be.

A szaporodás bejegyzésére betéti lapok használandók.

A tagok száma évről-évre megállapitandó.

A pártoló tag egyszer s mindenkorra 1 K-t fizet, amely az alaptőkébe olvad.

Rendes taggá lesz az oly pártoló tag, aki évenként legalább 1—1 K befizetésére kötelezi magát, vagy ennek megváltására egyszer s mindenkorra legalább 20 K-t fizet.

Alapitó, tag, aki egyszerre, vagy öt egymásután következő évi egyenlő részletben 50 K-t fizet.

Örökös tag, aki egyszerre, vagy 8 egymásután következő 25 K-ás részletben 200 K-t fizet.

A megfelelő jogokat csak az gyakorolhatja, aki tagsági diját teljesen befizette s addig az alapitó tag a rendes, az örökös tag az alapitó tag jogait gyakorolhatja.

A tagokat a választmány veszi fel.

Az örökös tagságot a törvényes leszármazottak személyenként 50 50 K pótbefizetés utján örökölhetik, amennyiben az illetők kérésére ezt a választmány elfogadja.

5. §. Az összes tagok igényt tarhatnak az egyesület támogatására. A rendes tagok részt vehetnek a közgyülésen és gyakorolhatják a közgyülésen gyakorolható jogokat, az alább megjelölt módon választmányi, igazgató tanácsi tagságra megválaszthatók. Az alapitó és örökös tagok tagjai a választmánynak, az örökös tagok az igazgató tanácsnak is, amely tagságra az alapitók az alább meghatározott számban megválaszthatók.

6. §. A tagság megszünik elhalálozás, kilépés, vagy kizárás utján.

A kizárást az igazgató tanács javaslatára a választmány, a közgyüléshez 15 nap alatt irásban felebbezhető határozatban mondja ki, még pedig oly esetben, ha az illető tag erkölcstelen vagy a szövetség érdekei ellen való cselekedet által erre rászolgált.

A kilépés levélben bármikor bejelenthető, de a belépéssel vállalt anyagi kötelezettségeket ily egyén is teljesiteni köteles

Magasabb rendü tagságról lemondottnak tekinthet a Szövetség mindenkit, aki vállalt alapszabályszerü kötelezettségének eleget nem tesz.

Kizárt, vagy kilépett tag jogokat csak ujabb felvétel által nyerhet.

III. A Szövetség kormányzása.

7. §. A Szövetséget a közgyülés, a választmány, az igazgató tanács, a felügyelő bizottság és a tisztikar, a fiókegyesületet pedig azok választmánya kormányozza.

Rendes évi közgyülést minden év első negyedében kell tartani, lehetőleg a 3. §-ban emlitett hitelintézet közgyülésével egy napon.

Elnöke ez egyesület elnöke; vagy helyettese; jegyzője a a főtitkár. A jegyzőkönyv hitelesitésére két nem tisztviselő tagot kell felkérni.

A közgyülés jogkörébe tartozik az egyesület ügyeinek legfőbb vezetése, nevezetesen az évi számadás, költségvetés, müködési tervezet megállapitása, a választmány, igazgató tanács, felügyelő bizottság és a 11. §. első bekezdésében felsorolt tisztviselők választása.

Egy társelnököt a 3. §-ban emlitett hitelintézet igazgatósága által kijelölt 3 egyén közül kell választani, kivévén ha a két társasági elnökséget egy egyén viseli, mely esetben a társelnökök választása tetszés szerint eszközöltetik

A közgyülés hagyja jóvá mindazokat az intézkedéseket, amelyeket az egyesület céljait szolgáló vállalatok szervezésére, vezetésére és működésére nézve az igazgató tanács tett.

A közgyülés tárgya lehet ezenkivül mindaz, amit a választmány és az igazgató tanács előterjeszt, és pedig egyebek között az ide tartozó felebbezések, valamint a tagoknak megfelelő módon beadott inditványai.

A közgyülés érvényesen határoz, ha az elnökön és jegyzőn kivül legalább 30 tag van jelen. Határozatait általános szavazattöbbséggel, nyilt szavazással hozza.

Kizárás esetén, vagy ha 10 tag irásban kivánja, a szavazás titkos.

Ha az első izben összehivott közgyülésre nem jelennének meg elegendő számmal a tagok, 30 napon belül ujabb meghivással, ujabb közgyülést kell összehivni, amelyen a megjelent tagok az első közgyülés napirendjére felvett tárgyak felett minden megszoritás nélkül, általános szavazattöbbséggel határoznak.

Más társasággal való egyesülés, vagy feloszlás kérdésének tárgyalásához a rendes, alapitó és örökös tagok kétharmadának

jelenléte és a határozat érvényességéhez a jelenlevők $^3/_4$-ének hozzájárulása szükséges. Ebben az esetben, valamint az alapszabály változtatása esetén a jegyzőkönyv, a határozat foganatositása előtt, jóváhagyás végett a belügyminiszteriumba felterjesztendő. (16. §.)

A közgyülésen a tárgyhoz az alapitó, örökös és rendes tagok közül bárki hozzászólhat egyszer, s e célra 10 percet igénybe vehet. Az előadó és az elnöklő többször is szólhat.

A tárgyalás rendjét és méltóságát zavaró tagot az elnök rendreutasitja és szükség esetén eltávolittathatja.

Rendkivüli közgyülést kell egybehivni, ha az igazgató tanács vagy a választmány ezt jónak látja, vagy ha 20 tag irásban megokolt szükség miatt az elnöktől kivánja. Ebben az esetben a közgyülési meghivót 30 napon belül közzé kell tenni.

A közgyülési meghivót a gyülés előtt 15 nappal Székelyudvarhelyen megjelenő lapban, vagy valamelyik jelentősebb nagy ujságban közzé kell tenni, szükség szerint a népesebb helységek községházaiban, vagy megfelelő helyeken ki kell függeszteni; a fiókegyesületeket ezenkivül külön meghivóval is meg kell hivni.

A közgyülés előkészitése a főtitkár feladata. A tagok inditványaikat legalább 10 nappal a rendes közgyülés előtt az elnöknél adhatják be, aki ezeket véleményes jelentéssel való beterjesztés végett a választmányba teszi le. Innen megy az inditvány a közgyüléshez.

8. § A választmány egyszer a rendes közgyülés előtt és egyszer a közgyülés után közvetlenül ülést tart. A rendes választmányi ülést elnöke mindig a közgyüléssel egyidejüleg hivja össze. Rendkivüli ülést, ha az elnök, vagy a választmány 3 tagja szükségesnek látja, évközben is lehet tartani, de 10 nappal előbb a meghivót a tagoknak meg kell küldeni a meghatározott módon.

Elnökét a társelnökök egyikéből a közgyülés jelöli ki. Jegyzője a főtitkár. A jegyzőkönyv hitelesitésére 2 jelenlevő tagot kell felkérni.

A választmány tagjai: az elnök, helyettesitésére kijelölt alelnök, főtitkár, főellenőr, főügyész, főpénztáros és az örökös és alapitó tagok és az utóbbiakkal egyenlő számu választott rendes tag, továbbá a 3 § ban emlitett hitelintézet által kiküldött 2 tag.

Határozatait legalább 10 tag jelenlétében hozhatja érvényesen.

Határozatal hozatalára a közgyülés szabályai irányadók.

Feladata a közgyülés által általánosan megjelölt keretek között a részletes programm és ügyrend kidolgozása és a közgyülés által engedélyezett ösztöndijak odaitélése.

Határozatai a közgyüléshez felebbezhetők.

9. §. Az igazgató tanács elnökét a társelnökök közül a közgyülés jelöli ki. Jegyzője a főtitkár. Jegyzőkönyv hitelesitésére 2 jelenlevő tagot kell felkérni.

Az igazgató tanács kormányozza közvetlenül az egyesületet. Egy évben legalább négy ülést tart. Hatáskörébe tartozik minden, amit az alapszabályok a közgyülésnek, vagy a választmánynak fenn nem tartottak, különösen pedig az egyesület évi működéséről és vagyoni állásáról a közgyülés részére jelentés készitése

Tagjai az elnök, a helyettesitésére kijelölt alelnök, főtitkár, főellenőr, főügyész, főpénztáros, az örökös tagok, valamint az alapitó és rendes tagokból, az örökös tagokéval egyenlő számban választott egyének, továbbá a 3 §-ban emlitett hitelintézet által kiküldött 2 tag.

Összehivását az ülés előtt legalább 8 nappal a meghatározott módon az elnök a tagok tudomására hozza, esetleg előre is meg lehet az ülések idejét az egész évre állapitani.

Határozatait a közgyülés módjára hozza és a határozat érvényes, ha az elnökön és jegyzőn kivül legalább 10 tag jelen van.

Határozatai ellen a közgyüléshez lehet felebbezni.

10. §. A felügyelő bizottság áll a közgyülés által kiküldött 3 tagból és a 3. §-ban emlitett hitelintézet által kiküldött 2 tagból, akik elnöküket maguk a saját kebelükből választják meg. Ellenőrzik az egyesület egész számvitelét és vagyonkezelését A főellenőrrel együtt aláirják a zárószámadásokat és ha szükségesnek látják, külön jelentést terjesztenek a választmány utján a közgyülés elé. A jegyzőkönyvet a jelenlevőknek kell aláirni és érvényes határozatot legalább 3 tag jelenlétében hozhatnak. Az ülésre az elnök a tagokat legalább 3 nappal előbb személyenkint meghivja. Határozatait általános szavazattöbbséggel, nyiltan hozza

11. §. Tisztviselők: elnök, két társelnök, két alelnök, főtitkár. titkár, főellenőr, ellenőr, főügyész, ügyész, főpénztáros.

Elnök az egyesület elnöke, összehivja és vezeti a közgyüléseket, kinevezi az igazgató tanács ajánlatára az első bekezdésben fel nem sorolt, de a szükségnek megfelelően az igazgató tanács

által rendszeresitendőnek itélt tisztviselőket, képviseli az egyesületet harmadik személyek és hatóságo' irányában.

A társelnökök egyike a választmány, másika az igazgató tanács elnöke. Felváltva szükség szerint az elnököt helyettesithetik.

Az alelnökök a társasági elnök kijelölése szerint a társelnökök helyettesei.

A főügyész, főpénztáros azonos a 3. §-ban emlitett hitelintézet ügyészével, illetőleg pénztárosával.

A főügyész a társaság jogi tanácsadója, peres és perenkivüli ügyekben megbizott ügyvédje.

A főtitkár és titkár az irodai ügyek és nyilvántartás vezetői. A titkár a főtitkárt helyettesitheti. Erre nézve a főtitkár jelentésére az elnök intézkedik.

A főellenőr és ellenőr résztvesznek a nyilvántartás munkálataiban s megbizatásukhoz képest behatóan ellenőrzik a gondjaikra bizott ügyek, vállalatok folyását és az összes számadások felülvizsgálásában az elnök által adott utasitás szerint részt vesznek. Az ellenőr a főellenőrt a fentebbi módon való kijelöléssel helyettesitheti. (10. §.)

A főtitkár és főellenőr különös kötelessége, hogy az igazgatótanács, a választmány és az elnök jelentéseinek összeállitásához minden adatot beszerezzenek és az adatokat rendszeresen feldolgozva, rendelkezésére adják.

A tisztviselők teendőinek részletes megjelölése végett a választmány ügyrendet készit és azt a közgyülés által jóváhagyatja.

A tisztviselők, a főügyész és főpénztáros kivételével, valamint a választmány, igazgatótanács és felügyelőbizottság tagjai 5—5 évre választatnak.

A közgyülés az igazgatótanács javaslatára más tisztviselőket is véglegesithet.

IV. A Szövetség vagyona.

12. §. A szövetség vagyona az alaptőke: „Székely Nemzeti Alap" cimmel és a forgó tőke.

Az alaptőke alakul a pártoló, alapitó és örökös tagok által befizetett és elkülönitett összegü tagdijakból, a 3. § ban emlitett hitelintézet által erre a célra juttatott összegekből s végül azokból az összegekből, a melyeket egyesek, vagy testületek meghatározott,

vagy még nem határozott céllal az egyesületnek adtak, vagy hagyományoztak.

A forgó tőke alakul a rendes tagok évi befizetéseiből és az egyesület véletlen és ide utalható jövedelmeiből.

Az alaptőke egyharmad része záloglevelekbe, a többi ingatlanba, a társaság céljait szolgáló vállalatok, részvénytársaságok, részvényeibe fektethető, vagy pénzintézetibetétként gyümölcsöztethető.

A folyó kiadásokra csak a kamatok közgyülésileg meghatározott része, a visszatérülő forgó tőke és véletlen jövedelmek fordithatok a közgyülés utasitása értelmében.

A vagyonkezelést a 3. §-ban emlitett hitelintézet eszközli, e végett ez az egyesület annak vezetésében és ellenőrzésében szerződésszerüleg mind az igazgatóságban, mind a felügyelőbizottságban 1—1 taggal magát képviselteti. Az évi számadás anyagát a nevezett hitelintézet bocsátja az igazgató tanács rendelkezésére. Az összes kifizetések a vagyonkezelő részvénytársaságnál az igazgató tanács elnökének utalványára teljesitendők. Ezekről, valamint az egyesületek javára eszközölt befizetésekről külön jegyzék vezetendő, amely havonként a főellenőr láttamozásával az igazgató tanácsnak bemutatandó. Az egyesület részére nyitott folyó számla negyedévenként lezárandó és annak kivonatát az igazgató tanácshoz a főellenőr terjeszti be.

V. Általános határozatok, átmeneti intézkedések.

13. §. A közgyülés által választott egyesületi főügyész és főpénztáros tisztsége ideiglenes és addig tart, amig a 3. §-ban emlitett hitelintézet megalakul s tisztviselőit megválasztja. Ettől kezdve az egyesületnek itt érintett tisztségeit az emlitett hitelintézet tisztviselői látják el. Ugyanakkor megszünik sorshuzás utján az egyesület közgyülése által választott egyik társelnök és 2—2 választmányi és igazgatótanácsi tag tisztsége is, hogy a lelépő társelnök helyett az egyesület közgyülése a nevezett hitelintézet hármas kijelölése alapján ujat válasszon, a 2—2 választmányi és igazgató tanácsi helyet pedig az emlitett hitelintézet által kiküldött 4 egyén foglalja el.

Ha a kérdéses hitelintézet társasági elnökévé a jelen egyesület elnöke választatnék meg, a társelnök lelépése elmarad.

14. Az egyesület bárhol alakithat céljainak megfelelő fiókegyesületet, amelyek tagjai a főegyesület tagjai s rájuk és a fiókok vezetésére ugy ez az alapszabály, mint a fiókok részére megállapitott alapszabály kötelező.

A fiókoknak megalakulása, valamint megszünése az anyaegyesület hozzájárulása mellett történhetik meg, amit a törvényhatóság első tisztviselőjének be kell jelenteni, aki erről a belügyminiszternek jelentést tesz. A fiókegyesületek alapszabályait a törvényhatóság utján esetről-esetre láttamozás végett a belügyminiszterhez fel kell terjeszteni.

15. §. Az egyesület által ösztöndijban, vagy bármiféle anyagi kedvezményben részesitett egyénektől irásos, kötelező igéretet kell venni az iránt, hogy az anyagi előny pénzértékét kamat nelkül, amint tehetik, egy összegben, vagy évi részletekben visszafizetik öt évi részletben legkésőbben, attól az időtől kezdve, amikor az illető 4800 K évi fizetéshez, vagy ennek megfelelő egyéb jövedelemhez jut.

Kiskoruak ezt a kötelező nyilatkozatot törvényes képviselőjük utján teszik meg. Egyes méltánylandó esetekben a részletfizetéseket az egyesület választmánya kisebb összegre, ennek megfelelőleg néhány évvel hosszabbra is teheti. A kötelező iratba bele kell foglalni azt is, hogy ha a kedvezményezett a tisztesség utjáról letér, vagy az egyesület céljai ellen tesz, az anyagi kedvezmény pénzértékét az adomány kiszolgáltatása napjától számitott 8%es kamattal együtt azonnal vissza kell téritenі.

16. §. Ha a Szövetség az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét tullépné, vagy ha működése az állam, vagy az egyesület tagjainak vagyoni érdekeit veszélyeztetné, a m. kir. kormány az egyesület működését haladéktalanul felfüggeszti s a felfüggesztés után elrendelt vizsgálat eredményéhez képest, a Szövelséget az alapszabályok pontos megtartására utasithatja, vagy esetleg fel is oszlathatja.

Bármely okból következik is be a feloszlás, az ezután megmaradó vagyon, mint „Székely Nemzeti Alap", Udvarhelyvármegye törvényhatóságának kezelésére bizandó és annak évi jövedelme fele részben főiskolai tanulmányokat folytató érdemes ifjak, fele részben a székelység gazdasági, ipari és kereskedelmi érdekeinek támogatására forditandó.

Az „Országos Székely Szövetség" fiókegyesületének alapszabályzata.

1. §. Az „Országos Székely Szövetség" feladatait csak ugy oldhatja meg sikeresen, ha működésének körébe a legszélesebb körben tömöriti a céljaiért lelkesedőket. E végre..... .....lakosait egyesületbe hivja. Ennek az egyesületnek cime: „Országos Székely Szövetség..... .....-i fiókja."

2. §. A fiókegyesület célja azonos a főegyesületével; mindazok a határozmányok, amelyek a főegyesületre meg vannak állapitva, reá is érvényesek. Érvényesek annak megállapitott alapszabályai, amelyeket a szervezéskor pontosan megállapitott körzetben a fiókegyesület hajt végre.

3. § A fiókegyesület megalakitására a főegyesület egy, vagy több megbizottat küld ki, akiknek jelenlétében a helyi érdekeltség egy akkor megválasztott ideiglenes elnök vezetése alatt tanácskozván, elfogadja ezeket az alapszabályokat és a törvényhatóság felterjesztése mellett bejelenti a megalakulást. A felsőbb és legfelsőbb hatóságok engedelmének megérkezése után a főegyesület kiküldötteinek jelenlétében véglegesen megalakul. A főegyesület kiküldöttje, mint ellenőr, jogosult a fiókegyesület minden ténykedésében teljes joggal résztvenni s ennek minden határozatát ellenjegyzi s felterjesztéseit láttamozza.

4. §. A fiókegyesület a maga területén teljesen önálló s az alapszabályok értelmében önállóan és véglegesen intézkedik, hacsak a kiküldött ellenőr a határozat ellen az alapszabályokkal való összeütközés cimén óvást nem tesz.

5. §. A tagokról. A fiókegyesület tagjai a főegyesületnek is tagjai, azért a tagokra nézve a főegyesület alapszabályában megállapitott határozmányok irányadók. A fiókegyesület is annak 4—6. § ai értelmében jár el. A tagok részt vehetnek a főegyesület közgyülésén s jogaik gyakorlásának akadálytalan eszközlése

és a teljesség és ellenőrzés szempontjából az ily tagok névsora minden év vége előtt 8 nappal a központba beterjesztendő.

6. §. A fiókegyesület kormányzását ennek közgyülése, választmánya, felügyelő bizottsága és tisztikara eszközli a főegyesület alapszabályának 7—11. §-ai értelmében a következő módositásokkal:

A választmány és igazgató tanács teendőit — tekintettel a kisebb munkakörre — a fiókegyesület választmánya végzi, amelynek e végre évnegyedenkint legalább egy és a közgyűlést közvetlen megelőzőleg és követőleg még egy-egy ülést kell tartania a főegyesületnél meghatározott módon és berendezéssel. A fiókegyesület választmánya áll a főegyesület kiküldöttén és a tisztviselőkön kivül 12 választott tagból, akik közé 3 alapitó, 3 örökös és 6 rendes tag választandó. A felügyelő bizottságba a helyi egyesület 3 tagot, a központ a maga ellenőrét küldi ki, akik a főegyesületnél emlitett módon alakulnak meg. A választmány elnöke a fiókegyesület közgyülése által erre a tisztre megválasztott elnök, aki egyenlő rangu a főegyesület társelnökével; a fiókegyesületet hatóságok és harmadik személyek irányában képviseli, helyettese a fiók által választott alelnök. Tisztviselők még egy titkár, egy ügyész és pénztáros.

Az elnök, vagy akadályoztatása esetén az alelnök a főegyesület mindenféle ülésén részt vehet és ezért ezekre meghivandó,

A titkár, ügyész teljesitheti mindazokat a teendőket, amelyek a fiókokat illetik és a 11. § ban a főegyesületre megállapittattak. Oly ügyekben, amelyek az egész egyesület egyetemére fontosak. a fiók területén is a főegyesület főügyésze jár el, az ügyész véleménye azonban meghallgatandó.

Az ellenőri kötelességeket a főegyesület kiküldöttje gyakorolja az alapszabályok és a választmány utasitása értelmében.

A pénztáros beszedi a tagsági dijakat, amelyekből az alapitó, örökös, valamint pártoló tagok dijait haladéktalanul a központba terjeszti be, a rendes tagok dijait pedig takarékpénztárilag kezeli; 100 K-t pénztárában tarthat. Kifizetéseket a helyi elnök utalványára teljesithet, azonban a megállapitott költségvetés keretein belül 10 K-án alul utalványozás nélkül is fizethet. A pénztári szabályzatot az egész egyesületre a központi egyesület választmánya állapitja meg.

7. § A vagyonra nézve irányadó a főegyesület alapszabályai

12. § ában tett intézkedés. Az örökös, alapitó és pártoló tagoktól befolyt összegekből keletkező alapitványok a központban elkülönitve kezelendők és a kamatok s más jövedelmek egynegyed része a központot, a többi a fiókokat illeti. E felett és a véletlen jövedelmek ennyi része, valamint a rendes tagok tagsági dijának $^3/_4$ része felett az alapszabályok értelmében a fiókegyesület határoz Ez utóbbiból a központot illet $^1/_4$ rész, mely az év végén a központba beszállitandó.

8. §. Feloszlásra nézve a főegyesület alapszabályainak 7. §-a értelmében lehet határozni, amely esetben az összes vagyon a központra száll, amely azt a fiókegyesület területe érdekében használja fel A feloszlás az ügykezelés ellenőrzése és jóváhagyása szempotjából itt is érvényesek a főegyesület alapszabályainak 7. és 16 §-ai.

A közölt alapszabályban az adja meg a mi céljainkra a fogantyut, amit a 2. és 3-ik § ban mondunk. Az alapszabályban bővebb magyarázat nem adható. A dolog egész terjedelme megérthető, azonban ha a szavak értelmét elemezzük. A cél a székelység, azaz az erdélyi magyarság közgazdasági és társadalmi viszonyainak gondozása és fejlesztése, ösztöndijak és egyéb anyagi segélyek nyujtása. Mindenki tudja, hogy a székelység gazdasági viszonyai távolról sem fényesek. Ezen a téren rendkivüli erőfeszitést kell kifejteni, hogy az elérhetőt elérhessük és népünket oly fokra emeljük, amilyenen előrehaladottabb testvéreink vannak. Legnagyobb a teendő a társadalmi viszonyok megjavitásánál s bár erre van rendelkezésünkre a legnagyobb erő, mégis itt lesz a legnehezebb az orvoslás, mert a szivekkel sokkal nehezebben lehet rendelkezni, mint az anyagi érdekek rugóival. De itt kell megfogni a dolgok kezdetét, mert a társadalmi élet tisztasága, elevensége, demokratikus és szervezett ereje az alap, amelyre a gazdasági javulás utját épiteni lehet. Azonban erre a célra rendelkezésünkre áll, rendelkezésünkre kell állni az egész intelligenciának. Meg kell értenünk, hogy minden értelmiségi réteg csak a népnek tökéletes jóllétén találhatja meg boldogulásának feltételeit. Ahol az értelmiségi osztályok tagjai elkülönzik magukat az egyetemes társadalomtól és összes teendőjük csak mindennapi hivataluk, szoros munkakörük jól-rosszul való beöltésében merül ki, ott a társadalom lassanként rétegekre bomlik és minden tekintetben elveszti ellenállási képességét. Az ilyen társadalmat aztán a különféle társadalmi betegségek ugy támadják meg, mint a lomha, tisztátalan testet a bomlasztó és fertőző csirák s rövid idő alatt ily szervezetnél beáll a pusztulás pillanata. Ily társadalmat és az ezekből alakult nemzetet nem lehet már megmenteni. Mivel pedig az értelmiség az egész nemzet erejének felhasználásával alkotott intézmények segitségével képezhette ki magát és tudományát is csak ugy szerezhette meg, hogy az egész nemzet az ő részére eszközöket adott, be kell látnia, hogy a köteles munkán kivül éppen ugy adnia kell valamit a nemzet munkájához, mint a földmives és más szerény tagja a nemzetnek, a maga csekély ugyan, de az ő viszonyaihoz képest elég terhes adójával hozzájárul azoknak az intézményeknek létrehozásához és fentartásához, amelyeknek az értelmiségi elemek boldogulásukat köszönhetik. Jól mondották ennélfogva a régiek, hogy minden érdem ott kez-

dődik, hol a kötelesség végződik. Tanitók, tanárok, lelkészek, közés magántisztviselők, orvosok, mérnökök, ügyvédek és minden más tagjai a nemzetnek, a társadalomnak, tegyétek magatokat méltóvá az érdemre és jusson munkátokból valami a közdolgoknak s ami fődolog, ne nézzétek mindig azt, hogy mit fizetnek valamely munka elvégzéseért, hanem az első sorban azt, hogy a nemzeti munkához minden ember adjon egy szemernyivel többet, mint amennyivel tartozik De adja ezt értelmes megfontolással, nehogy illetéktelen egyének nem megfelelő célokra használják azt fel. Tehát kövessen oly vezetőket, akiket már a közérdekek becsületes szolgálata arra érdemesnek kitüntetett.

Mi a közölt alapszabály nyomán ugy képzeljük a teendők megkezdését, hogy a régi idők példájára, a 4. §-ban jelzett módon vármegyénként és ennek keretében minden községben összeirnók, célszerüségi szempontból, betüsorban, mindazokat, akik a magyar nemzeti társadalom tagjaivá szivesen számitják magukat és ebben az összeirásban mindjárt megjelöljük azt az egyént, akit a kellő körültekintés után mi annak a kis körnek vezetőjévé tenni óhajtunk és azokat, akiket a vezető munkájához segitő erőül szükségesnek látunk. Ezek együtt lesznek annak a társadalmi és gazdasági szervezkedésnek magjává, amelynek segitségével munkánkat megkezdeni és folytatni akarjuk. És hogy ne legyen a munka sehol tervszerütlen, ahol már van valamelyes szövetkezet vagy altruisztikus másféle magyar (székely) társaság, ha az megfelelő és megnyerhető, azt kell alapul venni. Mig csak lehet, uj társaságokat nem kell alakitani, nehogy az által az erők szétforgácsolásához adjunk káros alkalmat. Ha azonban nincs, vagy a meglévő társaságok nem felelnek meg céljainknak, ott okvetlen alakitani kell ilyent. És pedig, hogy most már visszatérjek az alapszabály 3. §-ához, az Országos Székely Szövetség megalakitása már rövid idő kérdése lévén, annak és az általa alapitott központi hitelintézetnek kötelékében szövetkezetet, fiókot, vagy olyan társaságot kell alakitani, amely az illető helynek legjobban megfelel. Szolgálnunk kell a tagok *hitelének, keresetének, gazdálkodásának* és az erre szolgáló intézményeknek érdekeit; elősegiteni a tagok békés és sikeres munkálkodásának folyását; lehetővé tenni, hogy a nemzet alkotásainak áldásait minden honpolgár egyenlően és lehetőleg szükségeinek megfelelőleg használhassa. Anyagi, jogi s más védelmet és segedelmet nyujtani az arra

szorulónak, leszoktatni a civakodásról és minden rossz szokásról, akit szükséges, szóval: orvosságot nyujtani a társadalmi betegségek ellen.

A Székelyudvarhelyen megalakuló középpont körül az udvarhelymegyei s a többi a mi küzdelmünket érdeklő székhely körül a többi községek járásonkint szervezkedve csoportosulnak. A középponti szerv megfelelő módon képviselteti magát minden alakulásnál, ezért minden olyan gyülekezési alkalmat fel kell használni a mi dolgaink ismertetéséhez, ahol intelligens elemek találkoznak. Igy a tanitó-, jegyzői, megyei vagy más gazdasági országos eféle gyüléseken felolvasásokkal oktatást kell adni a cél és a szervezkedés módjainak ismertetése tárgyában. Legfontosabb a központokban altruisztikus alapszabálylyal pénzintézetet állitani fel. Efféle alapszabályt már mi ki is dolgoztunk és az alapgondolat itt az volt, hogy nem nagyon nagy alaptőkével létre kell hozni oly pénzintézeteket, amelyek a részvénytőke után csak annyi osztalékot adjanak, mint a betét után és az elérhető többi jövedelem feleslegét forditsák a közölt alapszabályokban megjelölt célok szolgálatára. E végre a Székely Szövetség is létesitett egy pénzalapot, a *Székely Nemzeti Alapot*, és azt minden lehető módon gyarapitja s annak kezelését az illető pénzintézetre bizza. A pénzintézet neve „*Hargita*“ lenne és annak ügyésze és pénztárosa, lehetőleg vezetősége lenne a Szövetség és az Alap ügyeinek intézősége a közölt alapszabály értelmében.

Sokan azt mondják, hogy csekély alaptőke nem szolgálhatja kellőleg az itt megjelölt érdekeket Hatalmas, nagy tőkével, legalább 2—3 millióval biró intézménynek kell itt létre jönni, amely aztán a nagy fővárosi intézeteket is megnyerheti az ügy pártolására. Nekünk az a véleményünk, hogy nagy és altruisztikus pénzintézet alapitása az erdélyi szerény viszonyok között lehetetlen. Ha nyerészkedésre vállalkozó intézeteket akarnánk alakitani, a dolog menne valahogy, de mindenesetre a nagy vagyonu embereknek kellene kiszolgáltatni az intézményt és nem hiszem, hogy nyerészkedő céllal alapitott intézményt a mi nemzeti ügyünk szolgálatába ugy tudnánk állitani, ahogy azt a közölt alapszabályok célozzák. Kis és a mi dolgainkért lelkesülő tábor többet ér, mint bármily nagy, de önmagának szolgáló tőkések serege. Már van Désen, Kolozsváron, Maros-Vásárhelyen Közhasznu Takarékpénztár. Ezek megalapitói hasonló alapgondolatból indultak

ki és csak a terjedelmesebb feladat és a Szövetség és a Székely Nemzeti alap szervezetének immár tiz év óta huzódó ügye miatt nem hoztuk mi is létre a Hargitát. Ha a nevezetesebb gócpontokon: Torda, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Déva, Szászváros, Petrozsény, Hátszeg, Nagyszeben, Segesvár, Erzsébetváros, Fogaras, Dicsőszentmárton, Udvarhely, Csikszereda, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Brassó, Besztercze, Bánffyhunyad, s más helyeken 100—400 ezer korona alaptőkével biró takarékpénztár, vagy ahol más nem lehet és nem tanácsos, ott fiók jöhet létre és ha ezeket közös céljainkra már mindjárt kezdetben ugy alakitjuk és a már meglévőket is erre megnyerjük, akkor az ily céllal alapitott pénzintézeteket egy szövetségbe tömöritjük, amelyek egy alapszabálylyal, egyféle szervezettel, közös és felváltva mindenik székhelyen megtartott közgyülésekkel ugy fognak működni, mintha egy intézet volnának és alaptőkéjük együtt 2—3 millió koronát tenne. Azonkivül mindenütt szerveznők a Székely Szövetséget és az Országos Nemzeti Alapot, amelynek tőkéjét mindenütt ezekre a közhasznu pénzintézetekre biznók és nem kételkedhetik senki, hogy széleskörü tevékenységgel, kitartó lelkesedéssel az ily céllal összehozott tőkék, ha egyenként nem is lennének valami nagyok, együtt milliókra mennek. A Hargita és a Szövetség vegye aztán kezébe a nép gazdasági nevelését és szervezését, alakitson védő szárnyai alatt és érdekközösségben álló szövetkezeteket. Segitse vállalatokkal és népszerüsitse azokat. Csak meg kell inditani a dolgot; ha egyelőre csekély is a reménység a nagyobb tőke összehozására, mégis létrejő a nagyobb alap, mert amint van valami, ahhoz már mindig és mindenütt tapad valami. Az igy megindult, mondjuk molekuláris erők feltartóztathatatlanul hatnak. Aki már hozzájutott egy ily nemes irányu tőke kezeléséhez, az nem nyugszik addig, mig maga is valamivel meg nem neveli azt. És ha látják is az emberek, hogy működésünk üdvös, jönni fognak tömegesen, hiszen az erkölcsi erők lehetnek kicsinyek is, de megvan az az óriási előnyük, hogy hatásuk alatt a lélek erőtől duzzadttá lesz, a sziv erőt vesz az agy működésén s addig hajszolja a gyengéket is, amig valami szépet, valami a közre értékeset létre nem hoznak. El lehet-e felejteni, hogy a nehéz gondtól Romániába űzött székely, vagy az Amerikában a szénbányák sötét és halállal fenyegető rémes tárnáiban dolgozó, senyvedő magyar munkás azzal igyek-

szik meghálálni szülőföldjének ételtadó jóságát, hogy a templom valamely céljára, vagy más közcélra hazaküld valamelyes összeget. Ezen felül is mindig hazagondol és jól esik neki, ha szülőföldjéért valami jót tehet, vagy legalább jót kívánhat annak. Igy lesz itt is.

A külön-külön működő érdekeltségek megannyi ügynökségeknek tekintendők, akik dijazás nélkül, de a maguk kis pénzintézetük ügyének előmozditása céljából lankadatlan szorgalommal munkálkodnak céljainkra. Ha nincs valahol valamely iparnak, vagy kereskedelemnek, vállalkozásnak megfelelő képviselője, vagy a társadalom valamely tagozata hiányzik és alkalom nyilik, vagy csinálható arra, hogy ilyen elemek arra a helyre telepittessenek, akkor az a szervezet, amelyet emliténk, azonnal munkához lát és az egész magyar társadalom erejét, támogatását igénybe veszi erre a célra. Ilyen akciót azonban mindig csak a központ előleges tudomásával lehet inditani s kellő megfontolással végrehajtani. Ahol érdekeinket teljesen kielégitő és velünk barátságos más ajku elemek a közszükségletet ellátják, ott nem szabad a békés egyetértést zavarni, mert a különböző polgárok egybeforradását igy jobban lehet előmozditani. Ha azonban ellenséges célzattal mások tesznek ilyet, azzal szemben a központ segitségével a küzdelmet fel kell venni.

A különféle intézmények vezetése és ellenőrzése végett az összes illetékes hatóságokat meg kell avégett keresni, hogy az összes tanitóképzőkben, theológiai akadémiákon *a könyvviteltan* teljes terjedelmében tanittassék. Különösen figyelmeztetjük itt az illetékeseket arra, hogy nem elég akármilyen jóindulatu önként vállalkozóra bizni a könyvviteltan tanitását. Ezen a téren már sok hibát követtek el a dilettánsok alkalmazása által. Itt csak igazi szakember felelhet meg a célnak. Kellő tudás és ügyesség nélkül szükölködő dilettánsok alkalmazása több kárt tesz, mintha semmit sem csinálnánk, mert csak a felületességre szoktatjuk ily tanitással az embereket. Pedig a számvitelnél és annak ellenőrzésénél a felületesség a legnagyobb hiba.

A középiskolai tanuló ifjuság, a polgári, ipari és gazdasági iskolaiak oktatásában is, a fenn elmondott okokból, az eddigieknél sikeresebb oktatást kell adni ebből a tárgyból. A találós mesékkel egyenlő értékü ugynevezett szóbeli feladatok egyenletbe tevésére s más efélékre vesztegetett időt erre lehet forditani és

az igy megnyert tudás egész társadalmi és gazdasági életünkre nézve nagy fontosságu eredményeket fog szülni.

A társadalmi erők ilyen szervezése a legnagyobb védelem nemzeti és emberi szempontból egyaránt véve. A tisztességes és erős társadalom tisztitó, fejlesztő, megtartó erővel bir. Itt nem lehet üres fecsegéssel port hinteni az emberek szemébe, nem lehet a közérdeket félretolva, a közerőket a magánérdekek igájába fogni s lehetővé lesz a kis emberek egyesitett ereje segitségével kellő kereskedelmi szervezetek hiányzása mellett is a termelők rendelkezésre álló produktumai ügyes megszerzése és értékesitése utján az élhetetlen társadalomban fellépő indokolatlan drágaságot mérsékelni és a hiányokat többé kevébbé megszüntetni. Szervezetünk már a rendes taggá létel utján is katonákat soroz a nemzeti társadalom számára. Az évi egy-egy korona s még inkább, ha sikerül ennek megváltására kivinni, hogy a tagok ennek tőkeértékét 20 koronát fizessenek be egyszersmindenkorra, alaptőkét teremt, amely a többi alapok és adományok kamatjával nagyobb alkotásokra jogosit. De az emberek egy célra való egyesitése mindennél fontosabb, mert védelemmé válik s ahol testvéreink, kereső véreink üldözését, bojkottálását vesszük észre idegen ajkuak részéről, ott tudunk majd megfelelő módon és ellenszerrel lépni fel. Papok, tanitók, előljárók hassanak oda, hogy lehetőleg mindenki a Szövetség tagjává legyen, mert a kis emberek ezrei adják kezünkbe az erőt ezekre.

Mindent nem lehet és nem is szabad itt elmondani; a kivitelnél a maga idejében megalkotott ügyrendi utasitások alapján tudunk gondoskodni majd a kellő orvoslási módokról. De jönni kell minden magyar embernek, aki magát művelt hazafinak akarja tartatni és meg kell hozni önként és nem könyörgésre a tőle telhető minimális áldozatot.

Nincs más hátra mint az, hogy a nagy magyar társadalom ne hagyjon el minket. Adjon nekünk a nemzetiségek erőforrásait, a maguk fajrokonai részéről támogató segedelemhez hasonló támogatást. Az ott, a veszélyeztetett pontokon élő nép, különösen az értelmiség, értse meg az idők fordulatát, szeresse önmagát és a nemzeti érdekeket egyformán. Amit a közérdekért tesz, azt önmagáért teszi ott mindenki. Egy jobb jövőért dolgozunk, amikor mulasztásaink kipótolásával jövő magyar társadalmunk létének alapépitményeit rakjuk le. Ugy leszünk igazi emberek, ugy leszünk

gyermekeink, unokáink hálájára érdemesek, ugy várhatjuk, hogy a magyar nemzet minket tisztességes katonáinak, hivatalnokainak, fiainak tartson és ahhoz képest méltányolja érdemünket és adja meg kenyerünket, amily erővel, kitartással, becsületes tudással teljesitjük nemzetvédő, fejlesztő és megtartó kötelességünket.

X. A szervezkedés szempontjai.

Nemzeti hagyományainkat, a magyarság (székelység) elhelyezkedését tekintve és azt is figyelembe véve, hogy Erdélyben a legmagyarabb (95·4%), de egyuttal a legszegényebb törvényhatóság Udvarhelyvármegye, amely éppen közepén fekszik a székelységnek, az előbbi szakasz értelmében vélt szervezkedés munkáját itt kell megkezdeni. Ez azonban nem azt teszi, hogy másutt ne kezdjenek, vagy gyorsabban és jobban dologhoz ne lássanak mint itt. Akárhol, akármit tesznek, az dicséretes lesz és elősegiti ügyünket, én csak indokolni kivánom, hogy miért tettem első helyre Udvarhelyet. A szervezkedést az illető társadalom inditja meg és akármelyik kezdi, dicséret illeti igyekezetét. Mégis arra kell kérnem Udvarhelyvármegye társadalmát, hogy ne hagyja a dolgot laposkőhöz egy hétre, mert az anyaváros méltán akarhatja, hogy a szervezkedésben mindenkit megelőzve, a székelység és az ezt támogató hazafias társadalom összeirását tartalmazó *aranykönyvet,* az ősi Budvár tövében épült anyaszékváros erre alkotott intézete őrizze és ez legyen később a nemzeti gyülések egyik legfontosabb középpontja. De az is erre utal, hogy az alapszabályban székhelyül Udvarhely van megjelölve és csak ujabb tervezet teheti más városunkat is hasonló középponttá. Ezt az ujabb tervezetet is Udvarhely közbejöttével lehet megvalósitani. Kétszeres tehát a felelősség és ha a mostani idő nem is alkalmas a megalakulásra, az erőket csendesen kombinációba kell venni és mindenkit előkésziteni az őt illető szerepre.

Mivel a már ismertetett kettős vonzás a székelységre s különösen Udvarhelyre nagymértékü tevékenységet ró és az ottani értelmiségtől szivós, önzetlen munkálkodást kiván, még egyszer felemlitem, hogy a teendőket a bajok felsorolása után állapithatjuk meg. (350 - 352. és 435. oldal.)

Megmutattuk, hogy egész erdélyi magyar országrészünkön Udvarhelyvármegyéből áramlik legtöbb lakos el és az odaáramlás

aránylag nagyon kicsiny lévén, népcseréjének vesztesége az egész székelyföldön, sőt egész Erdélyben legnagyobb. Igaz, hogy adataim még 1900-ból valók, mert az 1910-beli kimutatás még nincs közzétéve, de az uj adatok még nagyobb deficitet tüntetnének föl, tehát következtetéseink a mostani helyzetre még inkább ráillenek. Az 1900-adiki népszámlálás szerint Udvarhelyvármegyének népcseréje 10·3% veszteséget mutat. Csiknak 6·5, Háromszéknek vesztesége 6%, ellenben Kolozsvárnak 37·5, Marosvásárhelynek 32·5% nyeresége volt s ez az illető vármegye veszteségét kiegyenliti. A székely törvényhatóságok népe — amint ezt felebb mondottuk — erdély belseje felé áramlik és Marosvásárhely, Kolozsvár egyik célja. 1. *Maros Torda* 57·4%-ben székely népének cseréje ugyan 6·7% tekintélyes 10,528 lélek veszteséget mutat, azonban Marosvásárhely nyeresége 6282 lévén, egészben a veszteség 4246 lélek és ennek nagyobb része oláh, mert a magyarság inkább Marosvásárhelyre megy. A négyezernyi elvándorló elem utja Alsó-Fehér és Kis-Küküllőn át Hunyadvármegyébe vezet részben, részben pedig Tordavármegye mezőségi részén és általában a Mezőségen át Kolozsvár felé. Csekély töredék Budapestre is feljut.

2. *Csik* székely népe Marosszékre s innen Alsó-Fehéren át Hunyadvármegyébe, továbbá Háromszék és Udvarhely futólagos érintésével Brassóba áramlik kisebbik része Marosvásárhelyen és Kolozsváron át Budapestre is eljut

3. *Háromszék* népének vándorlási utját az Olt folyó vezeti. Legnagyobbrészt Brassóban állapodik meg, azonban kis része kimegy Romániába, egy része Fogarason át Szebenbe és Hunyadba is eljut Elég tekintélyes rész megy Marosvásárhely és Kolozsvár városaiba és még több Budapestre.

4 *Torda-Aranyos* népáramlása Kolozsvár felé irányul és ebből az áramból egy töredék Budapestre jut Ez az irány tul nyomólag az aranyosi székely rész levezetője. Másik vándorlási irány Alsó Fehéren át a Maros mentén Hunyad és Szeben felé tart, egyik része meg is áll Hunyadban Ez vegyesen magyar-román, éppen ilyen a Brassóba és Krassó-Szörénybe áramló magyar román vándorló nép is.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy Maros-Torda s még inkább Alsó Fehér (a Maros és Aranyos völgyén) az a terrénum, amelyen át a különböző irányu népáradat össze-vissza keveredve gomolyog, egymáson keresztül gázol s végső eredményben mindkét törvény-

hatóság népszáma változatlanul marad Alsó-Fehér népvesztesége Erdélylyel szemben 99, Torda-Aranyosé 367. Az erdélyi népkavarodás tehát végeredményben a nép számát nem változtatja. Azonban mégis nagy figyelmet érdemel az, hogy itt a nép összetétele folyton változván, a magyar kulturális és gazdasági életnek itt kell a buzgó-nyüzsgő népáradatot munkába venni és itt lehet és kell akviziciókat tenni hadseregünk számára. (435. old.) Nevezetes, hogy Alsó-Fehér a magyarországi részekkel szemben gyarapodó irányu és ezeket is figyelembe véve, népcseréjét 618 nyereséggel zárja le. Ellenben Torda-Aranyos a magyarországi részekkel szemben még szenvedőlegesebb helyzetben van és népcseréjét az egész országgal szemben 1066 veszteséggel zárja. A hol a népesség legnagyobb mozgásban van, ahol a mozgás folyamán a magyar és nem magyar nép igy keveredik, ott bizonyára a kereseti források kutatása űzi hajtja a népet Ez a nép élni, keresni akar, hogy boldoguljon, másféle célja nincs. Akárki adjon ennek keresetet, boldogulásra módot, ehhez simulni, azzal együtt élni fentartás nélkül óhajtása Minden államférfinak itt kell a népsegités munkáját megfogni s magyar és nem magyar népre egyenlő gondot forditani. Nem szükséges itt semmi magyarositási munkát kezdeményezni, a fődolog, hogy a nép kapjon a gazdasági erőforrásokból vallás- és nemzetiségi különbség nélkül keresetet, hogy élhessen nélkülözés nélkül Az a nép, amely elhagyta otthonát, nem lesz ellensége annak a másik népnek vagy forrásnak, ahol boldogulását találta. Annak a népnek nem kell bántani sem nyelvét, sem vallását, a kényszeritő körülmények ugyis eléggé fogják őt szoritani és éppen az a baj, hogy tulbuzgó erőlködéssel ellenszenvessé tették sok helyen a magyarságot a románság előtt s az izgatóknak éppen az lévén érdekük, hogy a magyarságot elkülönitsék a román köznéptől, minden, ami a primitiv nép érzelemvilágát bántja, az izgatók malmára hajtja a vizet és nehezebbé teszi a mi munkánkat. A magyar nemzeti erőforrásokból egyenlően juttatni kell magyarnak, románnak és mindenféle más népnek keresetet, de távol kell tartani mindenféle propagandát, legyen az akármiféle jellegü és nemzetiségü. Ellenben gondozni kell a nép minden viszonyait. Az iskola, a tanszerek legyenek itt ingyenesek, vagy nagyon olcsók és a legkiválóbbak.

A mindennapi élet körülményeinek megkönnyebbitése végett,

amint ezt a diósgyőri gyártelep kiváló vezetősége cselekszi, szervezni kell a forgalom, a hitel, a fogyasztás, sőt a gazdálkodás ügyét, hogy igy a nép ilyen helyeken feltétlenül boldoguljon. Itt lép fel aztán az az alkalom, hogy a vezetőség vegye figyelembe népünk föld és lakás után való sóvárgását, hasson oda, hogy a közelben eladóvá tett, sőt a formailag könnyen elérhető távolabbi birtokokat is a dolgozó népből alakitott csoportok számára szerezze meg. Látjuk, hogy Miskolcz és Diósgyőr vidékén s másutt is a munkás nép, minden segités nélkül, a bankok által nyujtott kölcsönök utján óriási számmal épit lakóházat, annak árát bámulatra méltó kitartással és aránylag rövid idő alatt letörleszti. Még földecskét is szerez ily módon és azt is rövid idő alatt kifizeti. Ezt nevezem én sikeres nemzeti politikának. Itt nem teszünk honpolgár és honpolgár között különbséget, mindenki boldogulni fog. Perlekednie nem kell, iskolája, vallásgyakorlata jóformán ingyenes. A tanulás, együttes gazdasági élet, vállalkozás, szórakozás, sőt még a csapások és azok elviselhetésére nyujtott segitségeink is egy néppé gyurják ezt a konglomerátumot. Ebben a küzdelemben tehát együvé kell szervezni ezt a mozgó népet és együvé kötni a boldogulás egyenlő nyujtása által. A kis gyerekek az iskolába járnak, de szünidőben, ha magukra maradnak, ilyen telepeken tökéletesen elromlanak. Éppen azért ezekre ilyenkor is gondot kell viselni. A gondviselés a munka által történhetik. A már nyugdijba ment munkások és jobb módu kisbirtokosok, vagy az erre a célra szervezett műhelyek megfelelő szervezettel alkalmas segédeszközzé tehetők. Nem időzöm ennél a dolognál, de szükségesnek láttam, ha nem is kimeritőleg, ezt is érinteni.

Hogy a székelyföld népcseréjét félbeszakitva, az erdélyi részek középpontját tüzetesebb tárgyalás alá vettem, annak az oka az, hogy az áramló népség utjában mindjárt értékesiteni akartam tanulmányom előbb adott azt az utasitását, hogy felkeresvén az áramló nép költözésének irányát és célját, ott fogjuk meg a teendők végét mindjárt az ut közben. Az ut, amint láttuk, olyan helyen vezetett keresztül, ahol minden fajnép találkozott. Itt már lehetne és kellene céljainkra sokat tenni. A mozgó nép célját is megtaláltuk a megélhetési alkalmak helyeiben Ezek a megélhetési, mondjuk kereseti alkalmak most Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Brassóban, Szebenben, a hunyadmegyei s más nagy ipartelepeken találhatók meg, sőt éppen Budapesten lelhetők fel Ezek

a célpontok, tudjuk jól, hogy a közintézmények erejéből el vannak látva azokkal a tényezőkkel, amelyre mi sulyt helyezünk. A városok és ipartelepek ezt mind nyujtják, csupán Brassó és Szeben városában kell még nagyobb figyelemmel lenni és a társadalmi szerveknek nagyobb erőt kölcsönözni és a feljebb vázolt irányu, nagyobb munkásságot végezni.

Ezzel aztán reá is mutattunk, hogy a mi szervezkedésünk ugyan a már mondott okokból Udvarhelyen kezdődik, de ennek következőkben tárgyalandó népcseréje utmutatása nyomán folytatódni kell Torda környékén, a Mezőségen, a Küküllők, a Maros mentén s Hunyadban, Brassóban, Szebenben egyenlő gyorsan és erővel.

5. *Udvarhelyvármegyének* tiszta székely népe — amint azt már kimutattuk — rendkivül nagy mértékben hagyja el otthonát a kereseti források irányában. Udvarhelyvármegyében nincs semmi nagyobbnak mondható gazdasági sürítő erőforrás. Városai, Székelyudvarhely és Székelykeresztur, nem birnak oly megkötő erővel, hogy a kereső népet csak részben is meg tudnák állitani. A nép tulnyomólag mezei munkából él és ez a mai fejlettség mellett nem birja megakadályozni az elszivárgást.

Az udvarhelyi nép három irányban áramlik kifelé. A Nagyküküllő folyó mentén Segesvár, Erzsébetváros Medgyes irányába s innen Alsófehéren át Hunyad felé. Aztán Kisküküllőbe és onnan Maros-Vásárhelyre, Kolozsvárra, Budapestre. Végül a Homoród mentén és Erdő vidékén Brassó, Fogaras és Szeben felé. Itt különösen a segesvári pontot kell kiemelnünk, ahol a mi elszivárgó népünket különös gondozás alá kell vennünk, mivel erre van a legnagyobb elszivárgás és itt is, mint azt előbb Erdély közepére mondottuk, mindenféle válogatás nélkül minden eszközt meg kell ragadni, hogy a népnek megélhetési, kereseti viszonyait megjavitsuk.

Nagyon hosszu idő fog eltelni, mig a feljebb vázolt irányok megváltoznak, azért az erdélyi magyarság, a székely nép érdekeinek előmozditására irányuló törekvéseknek belátható időn ezeken a pontokon kell mozogni. Mindenik központ induljon ki a maga helyéről és az elszivárgó nép rokonsági viszonyait felhasználva, az otthoni állapotokkal egyidejüleg az elszivárgó elemeket is vegye gondjaiba.

Meg vagyunk győződve, hogy mindenféle népben van bi-

zonyos tartózkodás ismeretlen népek irányában, azonban sokkal többre tartjuk hazánk mindenféle népét, hogy alapjában gyülölet laknék honfitársai irányában. Egészen másképen van ott, ahol már bünös lelkek elhintették a gyülölet magvát a népek rétegeibe. Ez utóbbiaknál nehezebb a megértést megtalálni s mivel az ide genkedést más ajku intelligens polgártásaink eloszlatni nem segitenek, sőt azt még fokozni igyekeznek, nekünk nem lehet csak a különböző ajkuak összebékitése utánra várni a teendőkkel, hanem meg kell kezdeni a magyar ajkuakkal. És mivel a magyar középponti vonzó erő az erdélyi magyarságra éppen oly ritkitólag hat, mint a román elemre a romániai gazdasági erőforrások vonzó ereje; sőt annyival jobban, mert budapesti középponti vonzó erőnk hasonlithatatlanul hatalmasabb amannál és székelységünk, ha kisebb mértékben is mint hajdan, még a bukaresti hatás alatt is áll és arra felé is kiszivárog és mivel az erdélyi magyar elem kivülről csak igen kis pótlást kap, következik, hogy az erdélyi magyarság csak abban az esetben mutathat fel némi szaporodást, ha a születési esetek gyarapodnak és a halálozási arány a lehető legjobbá tétetik. Részletesebben kimutatva, igaz ugyan, hogy erdély népcseréjének nyeresége 69812, vesztesége 57788, tehát végeredményben 12024 nyereséggel végződik, de ez a nyereségi többlet a hunyadmegyei és más ipartelepek s néhány hivatal, vállalat, vasuti csomópont javára szolgál, ellenben ezzel szemben a négy székely vármegye népcseréjének vesztesége 44325, tehát a törzs magyar lakosság elszivárgás utján való vesztesége csakugyan vérbevágó. Igy hát meg van okolva, ha a születési és halálozási viszonyok megjavitására nézve az emlitett szervezkedésnél kiváló figyelmet kell fektetni. Tehát az orvosi, kórházi, szülészeti, gyógyszerészeti stb. szempontok elsőrendüek.

Egyenlően fontos a jó ivóviz kérdése, ami Udvarhelyen bizony rettenetes. Ezt nem gátolhatja az olcsó savanyuviz, mert itt a népről lévén szó, az nem vehet savanyuvizet. De különben sem pótolja semmi a jó édes ivóvizet.

Alapigazság, hogy a falusi népnek a városba való túlságos betolulása, ha ott kellő készülettel nem birják elhelyezni és munkaerejét értékesiteni, nem vezet a városlakók előnyére. A falusi termelés elveszti munkásait s igy meg is drágul, legfőképen azonban sem minőségre, sem mennyiségre nem bir eleget termelni. Szóval, megbomlik az arány és aki látja, hogy a városban talál-

ható mindenféle mulatságon mennyire kapkod a primitiv nép be is látja, hogy a faluk lassankint áldozatai lesznek a civilizáció emez áldásának. Uri ember nem találhatja meg falun azokat a feltételeket, amelyek csak némileg is kielégitsék a legminimálisabb kivánalmakat is. Ha pedig a falusi nép a mai eléggé elmaradott tudásával magára marad és értelmesebb erők nem irányitják termelését, semmi piaci árut nem állitanak elő, az ily vidék városai nem kapnak semmi eféle cikket, vagy pedig néha nagyon sok van, néha semmi sincs. A városi közönség tehát rászorul más vidék termelésére, más helyről hozatják drágán azt, amit ott könnyen előállithatnának s ami igy a fuvarral is drágább lett. Itt áll elé tehát a szervezkedésnek az a szempontja, hogy a városok vagyonos és kereskedelmileg képzett része vessen gondot a piac szükségleteinek megfelelő termelés szervezésére. (384. old.)

Ilyen szervezetnél a falusi és városi lakosok érdekei összeforrnak, igy falun megmarad a nép, mert keresetet talál és intelligens elemek is találkoznak, akik a faluban szivesen laknak, mert fejlettebb szükségleteit is kielégitheti, lakása egészségesebb s a mellett olcsóbb lesz az élet. Nagyobb keresettel több kényelmet találhat és nyujthat a ház minden népének, ami aztán azt hozza maga után, hogy cselédet is tud tartani, mert kap. Intelligens elemek aztán itt-ott felfedeznek egyet-mást, ami esetleg valamely ipar alapjává lehet és falun is lesz aztán mindenféle, még ipari termelés is. Megjelenik az egész társadalom kicsiben és könnyebben beáll az az állapot, amit mi még nem ismerünk, de amelyet a fejlettebb külföldtől irigyelünk, pedig mi is előállithatjuk, ha igazán akarjuk.

Ám a székelyföldi viszonyok s az egész erdélyi magyarság felemelésére feltétlenül szükséges volna, hogy a fejlettebb és gazdagabb magyarországi testvérek karolnák fel jobban ezt az országrészt. Bezzeg olvashatjuk, hogy a romániai vagyonos intelligencia valóságosan dédelgeti az itt lakó nyelvrokonokat. Brassó valóságos nyári állomása a romániai vagyonos családoknak. Maga a román király is gyakran megjelenik automobilján, meg-meg jutalmaz egy-egy oláh ficsort. Ez aztán elbeszéli, hogy neki az ő román császárja aranyat adott. A többiek képzelete milliót csinál az egy aranyból és aztán várják, amikor az ő román királyuk eljő, hogy elkergesse a zsarnok magyar urakat. Vajjon, mikor fog a mi szegény népünk látni onnan a magyar alföldről igazi

magyar urakat? Pedig de nagynak, mily óriásnak tartotta népünk a „magyarországi" embereket, mennyi szeretetet várt előbb és amikor eljött a magyar világ és a magyar élet alatt egymás után vezette el a másfelé kormányzott vasut elébb a pénzét, aztán az elvezényelt forgalommal vagyonát, ezzel, aztán régi intézményei, főiskolái és nagyjai pusztulásával elvesztette önbizalmát és jövőjében való hitét is. Ne szónokoljon nekem senki a székely hanyatlásáról, hanem beszéljünk arról, hogy miként teljesiti egy megszerezni óhajtott, idegen országrész testvérnépéért kötelességét a román értelmiség és vagyonos osztály és miképen teljesiti annak megtartásáért a magyar értelmiség és a magyar nagy vagyonuak serege? Miképen ad fényt a román névnek az erdélyiek előtt a román kormányférfiak gyakori megjelenése, buzditást az ellenünk való szervezkedésre és kitartásra, és mennyire nem látunk még páratlan fürdőinkben sem magyar előkelőségeink közül senkit?!

De félre a csüggedéssel! A magyar állam intézményei a mi kezünkben lévén, az eddigi uton fajunk most már gyorsabban fog izmosodni és hiszem, hogy a népek között bünös kezek által emelt elválasztó falak le fognak dőlni és a nemzet minden tagja megleli boldogságát.

A kulturális intézmények oly számmal vannak felhalmozva Udvarhelyen, hogy azokhoz valóban nem sok kell. Azonban megállani még sem szabad s különösen a felnőttek ipari, gazdasági, kereskedelmi oktatását kell szorgalmazni, hogy ebben a tekintetben az erők feleslegéből elláthassa Udvarhely a közel vidék eféle szükségletét.

Aztán a Szövetség és a Hargita és az azzal kapcsolatban létesitendő szövetkezeti hálózattal a Székely Nemzeti Alap körül szervezett nép hozzá foghat nagyobb vállalatok, gyárak alapitásához, közös erővel kezébe veheti mindazokat a vállalatokat, amelyekre most részint ismeret, részint anyagi erő hiányában nem vállalkozhatván, annak hasznában most nem részesülhet. Azonban ezekről most nem irok többet, fentartom azt a megalakulás utáni időre.

Sajnos, megint ugy áll a helyzet, hogy némi késedelmet szenvednünk kell; de ha elvonulnak a fellegek, a kitisztult égbolt alatt annál szebben lehet mindazt megtenni, amire vállalkozni akarunk. Segitsen a magyar nép józan ereje s a magyarok Istene engedje elérni célunkat, hogy legyen ebben a szép hazában egyet-

értés, igazi felebaráti szeretet, művelt, vagyonos, Istent, királyt és hazát szerető, értük és a nemzetért élni tudó és akaró s ha kell azokért mindent feláldozni kész, boldog és megelégedett lakosság. És legyen az minden irányban ugy szervezve, hogy ne csak védekező állásban maradjon, hanem szervezettségéből nyert ereje és készségei tudatában hóditó körutra indulhasson s kelet és nyugat határán a végzet által reá rótt szerepet kifogástalanul betölthesse az egész emberi nem dicsőségére és javára.

Epilogus.

Befejezésül a következőket füzöm az eddigiekhez. Ennek a könyvnek I—V. és VII—X. fejezetei már régebben készült és tartott felolvasásaim, előadásaim, beszédeim összeállitásából keletkeztek. Ebből magyarázható meg, hogy némely dologról több helyen van ismétlés. Nem volt időm ugyanis, hogy egészen átdolgozzam azokat és mivel ismerőseim ismételve sürgették azok közreadását, csupán annyit tehettem, hogy az 1910-iki népszámlálás megjelent adatai alapján némileg kiegészitettem. A VI. fejezet azonban egészen uj dolog. Könyvem erről a tárgyról szóló részletét, amely rövidebb volt ugyan, mint a hogy itt szives olvasóim veszik, de jobban simult a többi részhez, mert megmagyarázta, hogy az első rész (I—V.) szerint a mult, a második (VII—X.) rész szerint a jelen bizonyitékai szerint, amily szükséges más ajku honfitársainkkal a békés együttélés mindnyájunkra, éppen annyira szükségtelen azért a magyarságnak bármiféle hivatalos megbékélést kezdeményezni Szükségtelen, mert félreértés származhatik belőle és nem békeszeretetnek, hanem félelemnek fogják a konkolyhintők hirdetni és nem fog célhoz vezetni. Másfelől azok alapján kimondottuk, hogy a fejlődés magamagától megoldja javunkra ezt a kérdést. Azonban a munka nyomatása közben folyt le a képviselőházi román paktumvita. Ebben a legilletékesebb elmék nyilatkoztak meg erről a kérdésről. Hozzájárult egy pár hirlapi közlemény is, ami a kérdés terrénumát más oldalról is megvilágitotta és a közönség néhány kiváló egyéniségének felfogását adja vissza, amiért munkám VI. fejezetét eldobtam és ennek helyébe a parlamenti tárgyalás bő kivonatát adtam. Ennek a tárgyalásnak lefolyása igazolja, hogy ebben a kérdésben lényegében a nemzet gondolkodó tagjai egyetértenek. Nincs senki, aki ne óhajtaná román testvéreinkkel a békés együttműködést Nem is óhajt, őszinte

véleményem szerint, a román nép józan része sem összeütközést, hanem békés munkát. Azonban ez nem a többség Mindennek dacára mi a magunk védelmére csak védekező intézkedések megtételét sürgetjük, mert bátran kimondottuk, hogy a ma is, mint a multban ható erők igazságos és zavartalan működése a mi fajunk fellendülését munkálja, csakhogy a magyar értelmiségnek éppen ugy résen kell állani és éppen ugy kell munkálkodni, mint a más ajku értelmiség teszi. Csak el nem képzelhető *világtörténelmi konflagráció és a mi élhetetlenségünk* fordithatná a fejlődés irányát ellenünkre. *A világtörténelmi konflagráció megérkezett.* A világ eddig békében élt népmilliói kiásták az évezredek előtt elásott harci szenvedelmeket. A két világ óceánjainak partjai között elterülő óriás területen ágyudörgés közt indulnak a harcosok, s paripáik dobogásának s a nyomukban kelt rettentő fergetegnek szivet-lelket megrettentő, de egyuttal felemelő orkánja mását adja borzadalmasabb alakban a hunősök ama harcainak, amelyek éppen ugy a két világ összedobbanását tárták a történelem itélőszéke elé, mint a mostani.

Mi felemelt fővel, tiszta lelkiismerettel megyünk a szent háboruba. Nekünk ez a küzdelem zárköve egy *ezredévi szenvedésnek*, amely *dicső éltet* igér, ha méltók leszünk a nibelungi időkre emlékeztető hős fegyvertársakhoz, vagy *halált* és a nemzetek sorából való kitörültetést, *ha pipogyák* és *egyenetlenkedők* vagyunk.

Amikor ezeket a sorokat *irtam,* felhangzott minden utcánkról a nagy költő éneke: Az nem lehet, hogy annyi sziv, hiába onta vért, még jönni fog egy jobb kor, annak jönni kell, mert király, ur, munkás és paraszt immár egymásra talált. Nincs a világnak az a fergetege, amelytől megriadna immár a magyar. Szeretettel öleli ennek a honnak minden fiát, nem gondol többé a multnak semmi félreértésére, semmi sérelmére, egy előtte a cél: kivivni a legutolsó, a megjósolt véres harcot abban a tudatban, hogy nem a világ szinpadáról készül lelépni, hanem a hitvány ellenségtől felidézett vérkeresztségben meg fog ujulni.

Amikor ezeknek a soroknak utolsó *javitását* végzem, áthallatszik hozzám a honvéd kaszárnyából az induló katonák harci dala. A családapák, akik hitveseiket, kis gyermekeiket, a mezőn cséplés közben félben maradt dolgukat, a hiv munkatársakat, mindenüket hagyják hátra, elkeseredett szivvel, villámló szemekkel, lelkesüléssel mennek a diadalutra, tudják, hogy abból még

az elhalókra is a legszebb örök élet, a nemzetre egy dicsőbb uj kor, gyermekeikre pedig nemzeti létünk igazi fényes napja virrad.

Vezesse Isten lépteiteket, dicső hősfiuk! Mi, akik itthon kénytelenittetünk maradni, dolgozunk a haza érdekében, mi is áldozunk: sokunknak mindene, mindenkinek sokja pusztul, de megmarad, meg kell maradnia a szabad, független Magyarhonnak utánunk jövő nemzete számára a nemzeti nagy és dicső lét és a magyar becsület mindenki előtt drága és féltett oltári szentsége.

Javitandók :

36. oldal felülről 2-ik sorban, igy kell olvasni: dicső „ősök pseudo".

37. oldal alulról 14. sorban „máskép" helyett: más kép.

74. helyett 47 oldal, a statisztika 1890, 900, 910-iki tételei a katonasággal, az előbbiek a nélkül értendők. Budapest egész területének lakossága 1869-ben 270685, szaporodása 69 - 910 között 225·2%, Pécsé 108 6, Sopronė 60·8%. Helyesbitendők továbbá az egyidejü területváltozásoknak megfelelő lélekszámok a következőkre. A lakosság száma volt 1890-ben: 1900-ban:

Szabadkán	73526	82122
Temesváron	43438	53033
Győrben	23956	28989 és

ez utóbbi szaporodása 890—910 között 52·8%.

137. old. felülről 7-ik sor második szava „és" helyett: is.

311. old. alulról 15. sorban „egyesitéséről" helyett: egyensulyáról.

333. old. felülről az első sorban „felkelők" helyett: figyelők.

355. old. alulról 19. sor „(28)" helyett: (128).

368. old. felülről 5. sorban „megszaporodnak" helyett: megmagyarosodnak.

389. old. alulról 10. sorban „városban" helyett: vármegyében.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 3
I. Törekvésünk célja 6
II. Helyzetünk az országban 11
III. A magyar faj belső ereje 16
IV. A magyarság elhelyezkedése, a fejlődés utja és iránya, teendői 28
V. A magyarság küzdelmének mai állása. Az erdélyi viszonyok 36
VI. A nagy kérdés: Lehet-e remélni kiegyezést azokkal a nemzetiségekkel, amelyek a magyarság ellen averzióval vannak? 49
Hatvanöt éves igazságok 51
A magyar és romániai kultura harca Erdélyben 54
Különböző népkulturák harca Erdély falusi községeiben 59
Románia belviszonyai 64
A magyar nyelv tanitása ellen 68
A romániai magyarok üldözése 71
Hol nyomják el az oláhokat? 74
Levél Nagyszebenből 76
A hazatelepitett csángók kálváriája 84
Oláh dolgok 87
Egy román lap vakmerősége 98
A román nemzeti komité 99
A romániai nemzetiségek köréből 102
A paktum és a magyar kultura 105, 118, 120
A magyarok vagy az oláhok laknak-e régibb idő óta az országban? 109
Erdély őslakói 113
Az oláh középosztály 115

Oldal

Andrássy Románia szerepéről 121
A paktumvita bevezetése. Apponyi interpellációja ... 122
Tisza válasza Apponyi kérdésére 125
Wekerle Sándor a társadalom szerepéről 137
A román megegyezés és Németország 139
A román bizottság tanácskozása 141
A román paktum zátonyon 143
A határozat átadása. Bujanovics interpellációja. Tisza beszéde 146
A román tárgyalások megvitatása: Jakabffy javaslata ... 186
Mihályi beszéde és a románok 11 pontja. Tisza válasza 187
Apponyi felszólalása és Tisza válasza erre 208
Gróf Bethlen István beszéde. (Tisza Kálmán véleménye a nemzetiségi politikáról.) 212
Az egységes oláh nemzeti párt programmja és ennek története 218
Sághy Gyula beszéde 229, Mán Lajos 233, Dési Zoltán 234, Berzeviczy Albert 237
Nemzetiségi nyelvek és politikai különállás, az erősebbek nyelvének joga 253
Tisza válasza (Nemzetiségi törvény végrehajthatatlan, nemzetiségi párt elismerése, erdélyi viszonyok) ... 258
Pop-Csicsó 277, Neugeboren 278, Holló 279, Kállay 283, Szabó 284
Ghilány I. báró beszéde (Telepitési politika) 285
Vajda Sándor 291, Mangra Vazul 293, Tisza zárószava 294
Jakabffy Elemér: Az állam egysége és nemzeti jellege 305
Méhely Lajos dr.: Nemzetiség és iskola 308
A főrendek vitája a román kérdésről 311
VII. A középponti és ahhoz csatlakozó magyar nemzeti erőforrások hatása a magyarság fejlődésére 321
Népsűrűség, szaporodás, magyar anyanyelvüek és magyarul tudók: 334. oldal után való táblázat.
A gazdasági erőforrások állomásai 344
A magyar nyelvmedence szélein fekvő gócpontok ... 348
Az egyes távolsági zónákba eső városok szaporodása... 353
A sűritő gócpontok hatásának hatályossága 356
Budapest környékének szaporodása... 360

Oldal

Budapest környékének és koncentrikusan az országnak elmagyarosodása a gazdasági vonzás hatása alatt ... 366
VIII. Az egyes városok és zónák szerepe és fontossága magyar nemzeti szempontból. Népcsere, kivándorlás ... 377
Bács-Bodrogvármegye fajnépeinek aránylagos fejlődése 390
Befelé sürüsödés és kivándorlás hatása az elmagyarosodásra 396
Erdély népvándorlása ki- és befelé Népcseréje 397
IX. Következtetések és javaslatok 408
Az Országos Székely Szövetség alapszabálya 419
Az alapszabályok alapján való szervezkedés és teendők 430
X. A szervezkedés szempontjai 437
Epilogus 446
Javitandók 449